

quomodo fuerit dissimilitudo? *Et fecit Deus hominem* 27. Non, *Fecerunt*. Vitavit hoc loco personarum multitudinem. Postquam autem per illa eruditus Judæum, per hæc vero errorem gentilium exclusit, tuto recurrit ad unitatem, ut et Filium cum Patre intelligas, et periculum multitudinis deorum effugas. *In imagine Dei fecit ipsum* 28. Rursus personam ejus qui secum simul operabatur, introduxit. Non enim dixit: *In imagine sui ipsius*; sed, *In Dei imagine*. In quo autem praeferat Dei imaginem homo, et quo pacto similitudinis ejus sit particeps, in sequentibus, Deo dante, exponemus. Nunc autem id solum dicatur, si una est imago, unde tibi in mentem venit impietatem tam intolerandam profiteri, ut Filium Patri dissimilem dicas? O ingratum animam! quandoquidem similitudinem eam, cujus factus es particeps, beneficii auctori non rependis, et ea quæ dono concessa sunt, tibi ipsi quidem propria manere putas, sed non sinis habere Filium cum genitore acceptam a natura similitudinem. Verum nobis silentium indicit tempus advesperascens, quippe quod jamdudum solem ad occidentem demiserit. Hic igitur et nos dictis contenti, orationem consopiamus. Nunc quidem quantum studio vestro excitando satis fuit, sermonem attigimus: sed perfectiorem rerum propositarum inquisitionem in consequentibus, Spiritu sancto adjuvante, adhibebimus. Abite exsultantes, amans Christi concio, et omnis obsonii sumptuosi et variorum condimentorum loco, eorum quæ diximus memoria honestas vestras mensas instruite. Confundatur qui dissimilitudinem inducit: pudore afficiatur Judæus: gaudeat pius dogmatibus veritatis: glorificetur Dominus, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum Amen.

ση (77)· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἑώρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ταύτη λέγει· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Ὅπου μία εἰκὼν, ποῦ τὸ ἀνόμοιον; Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Οὐχί, Ἐποίησαν. Ἐφυγεν ἐνταῦθα τὸν πληθυσμὸν τῶν προσώπων. Δι' ἐκείνων μὲν τὸν Ἰουδαῖον παιδεύων, διὰ τούτων δὲ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀποκλείων, ἀσφαλῶς ἀνέδραμεν ἐπὶ τὴν μονάδα, ἵνα καὶ Υἱὸν νοῆς μετὰ Πατρὸς, καὶ τῆς πολυθείας ἐκφύγῃς τὸ ἐπικίνδυνον. Ἐν εἰκόνι Θεοῦ (78) ἐποίησεν αὐτόν. Πάλιν τοῦ συνεργοῦ τὸ πρόσωπον παρεισήγαγεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν εἰκόνι ἑαυτοῦ, ἀλλ', Ἐν εἰκόνι Θεοῦ. Ἐν τίνι μὲν οὖν ἔχει τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς μεταλαμβάνει τοῦ καθ' ὁμοίωσιν, ἐν τοῖς ἐφεξῆς, Θεοῦ διδόντος, εἰρήσεται· νῦν δὲ τοσοῦτον λεγέσθω, ὅτι εἰ μία εἰκὼν, πόθεν σοι ἐπῆλθεν ἀφόρητα δυσσεβεῖν, ἀνόμοιον λέγοντι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί; Ὡ τῆς ἀχαριστίας! ἧς μετέλαβες ὁμοιότητος, ταύτης οὐ μεταδίδως τῷ εὐεργέτῃ; καὶ σαυτῷ μὲν κύρια μένειν τὰ ἐκ τῆς χάριτος παρασχεθέντα (79) νομίζεις, τῷ δὲ Υἱῷ τὴν ἐκ φύσεως ὁμοιότητα πρὸς τὸν γεννήσαντα ἔχειν οὐκ ἐπιτρέπεις; Ἀλλὰ σιωπὴν γὰρ ἡμῖν ἐπιτάσσει λοιπὸν ἢ ἐσπέρα πάλαι πρὸς δυσμὰς τὸν ἥλιον παραπέμφασα. Ἐνταῦθα δὲ οὖν τὸν λόγον καὶ ἡμεῖς κατευνάσωμεν (80), ἀρκεσθέντες τοῖς εἰρημένοις. Νῦν μὲν οὖν ὅσον διεγείραι ὑμῶν τὸν ζῆλον τοῦ λόγου παρηπάμεθα· τὴν δὲ τελειοτέραν περὶ τῶν προκειμένων ἐξέτασιν ἐν τοῖς ἐξῆς ἀποδώσομεν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀπίτε (81) μαχαίροντες, ἢ φιλόχριστος ἐκκλησία, ἀντὶ παντὸς ὕψους πολυτελοῦς καὶ τῶν ποικίλων κερυκευμάτων τῇ μνήμῃ τῶν εἰρημένων τὰς σεμνὰς ὑμῶν κατακοσμοῦντες τραπέζας. Κατακυχυνέσθω ὁ ἀνόμοιος, ἐντρεπέσθω ὁ Ἰουδαῖος, ἀγαλλέσθω τοῖς δόγμασι τῆς ἀληθείας ὁ (82) εὐσεβής, δοξαζέσθω ὁ Κύριος, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

89 Basilii in *Psalms* orationes post *Opus* sex dierum edendas esse judicavimus. Visum est enim *Scripturam* a *Scriptura* non separare. Quod si utrasque orationes et in *Hexaemeron* et in *Psalms* inter se comparare volumus, non negabo quidem priores posterioribus longe apud antiquos fuisse celebriores: sed non facile concedam utiliores esse. Et ut semel dicam quod sentio, eloquentia si spectetur atque varietas argumenti, patiar *Hexaemeron* anteponi; si fructus atque utilitas, non item.

Psalms paucos interpretatus est Basilii, aut certe paucorum interpretationem ad nos usque pervenisse

27 Gen. 1, 27. 28 ibid.

(77) Sic codices tres. Editi ζῶση τε καὶ εἰπούση· Ἐγὼ τε καὶ ὁ. Consentit textus sacer cum mss.

(78) Ἐν εἰκόνι Θεοῦ· ubi LXX significantius κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

(79) Reg. quintus σοι παρασχεθέντα. Subinde editi τῷ δὲ Κυρίῳ τὴν. At sex mss. τῷ δὲ Υἱῷ τὴν. Infra Reg. primus εἰς δυσμὰς.

(80) Reg. quintus κατακυχυνόμεθα, Reg. 3 κατα-

παύσωμεν. Editi cum aliquibus mss. ut in textu.

(81) Editi ἀπίτε γοῦν. Deest γοῦν in nostris sex mss. et in Bodl. Et quidem particula γοῦν eo magis suspecta videri debet, quod Basilio nequaquam familiaris sit.

(82) Colb. secundus δόγμασι τῆς Ἐκκλησίας ὁ. Statim idem codex κράτος, ἢ τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς.

constat. Mihi quidem dubium non est, quin gravissimus Pater et alios psalmos interpretatus sit, cum vix possit afferri ratio, cur hos quos habemus exposuisset unos : sed tamen iis assentiri non queo, qui argumentum certissimum atque evidentissimum ex interpretatione psalmi septimi et tricesimi peti posse arbitrantur. Quod enim aiunt (83), citari in hac interpretatione explanationem psalmi sexti, nec tamen eam usquam comparere, id futile est omnino et inane. Illa enim psalmi tricesimi septimi interpretatio, uti ostendimus, Eusebii fetus est, non Basilii. Præter hos quos habemus psalmos, citari et alios a Metaphrasta haud ignoramus : sed Metaphrastæ in litteris auctoritas ea non est, quam cæco impetu sequi cogamur.

Circumferuntur nomine Basilii decem et septem *Orationes in Psalmos*. Sed fere convenit inter doctos, alteram in vicesimum octavum psalmum homiliam ad eum minime pertinere : sed opus esse plagiarii, vel potius studiosi cujuscumque, qui se exercere, et Basilium imitari voluerit. Oratio quoque in septimum et tricesimum psalmum suspecta quidem visa est Combelsio : sed noluit quidquam statuere, aut pronuntiare. Potuisset tamen, cum oratio illa, ut monuimus, auctorem habeat non Basilium, sed Eusebium. De his fusius in Præfatione.

Reliquæ quindecim orationes pro genuino Basilii fetu habentur ab omnibus. Me quidem magnopere tot eruditorum virorum commovet auctoritas : sed ne in eorum sententiam concedam, prohibent multa, eaque gravissima. Res autem inquisitionem longiorem diligentiorisque eum postulet, id commodius multo in præfatione generali præstabimus. Dicam obiter, orationes, quæ vere Basilii sunt, ad populum habitas esse : inque conventu publico pronuntiatas, et quæcumque hanc notam præ se non fert, eam ob id solum suspectam videri debere.

Legenti mihi id opus, quod edendum curavit vir doctissimus Balthasar Corderius, occurrit difficultas haud exigua. Nam maximam partem eorum quæ in Commentario Theodori Heracleotæ legebam, comperi nihil aliud esse, nisi ipsam Basilii *in Psalmos* explanationem, idque ad verbum. Verebar una ex parte, Commentarium illum Theodoro adimere, ob veterum librorum auctoritatem, ad quorum fidem hoc ei opus tributum est : ex altera, oratorum optimum Basilium furti dedecore atque infamia aspergere non poteram. Sed non diu suspensus fui et incertus. Nam statim agnovi Commentarium eum qui nomine Theodori circumfertur, Theodori unius opus non esse, sed multorum, Origenis, Eusebii, Basilii ipsius, Didymi, Joannis Chrysostomi, Theodoretii, etc. Uno verbo, constabit ex præfatione, Commentarium hactenus Theodoro Heracleotæ attributum in Catenarum numero reponi merito posse. Ex quo fit, ut Basilius noster longissime ab omni expilationis furtique suspitione abesse debeat.

Jam si quispiam quærat, quo tempore, quo loco habitæ sint illæ Basilii *in Psalmos* orationes, respondere promptum non erit. Vix enim ea de re certi quidquam statui posse arbitramur. Malumus autem de rebus silere, quam falsum aliquid aut incertum pronuntiare.

Nemo paulo humanior nescit, Ambrosium, cum suos *in Hexaemeron* libros scriberet, per multa ad verbum e Basilio sumpsisse. Sed non ita notum est, eum hoc idem fecisse, cum psalmos quosdam interpretaretur. Nec cuiquam id mirum videri debet, cum Ambrosius in explanandis Psalmis non multa admodum a Basilio mutuatus sit. Quoniam tamen non desunt quibus jucundum sit et gratum cognoscere quid alius scriptor ab alio sumpserit, illa Ambrosii loca, quantulacunque sunt, suo loco adnotare non pigebit.

Videre est in Latinis editionibus quædam *in Psalmos* Scholia, quæ Basilio tribuuntur; sed de iis longius disserere necesse non videtur. Notum est enim ea epitomen esse e Chrysostomi et Theodoretii libris male consarcinatam. Cum ergo ea Scholia in spuriiis atque adulterinis poni oportere fateantur omnes, id semel notasse satis habebimus, nec usquam amplius de iis mentionem ullam faciemus. Nam in rebus perspicuis tempore abutendum et argumentis non putamus (84).

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

SANCTI PATRIS NOSTRI

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ,

BASILII,

Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας,

Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopi,

ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ (85).

A

HOMILIA IN PSALMUM PRIMUM.

1. Πᾶσα Γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, διὰ τοῦτο συγγραφείσα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἵν', ὡσπερ ἐν κοινῇ τῶν ψυχῶν ἰατρείῳ, πάντες ἄνθρωποι τὸ ἴαμα τοῦ οἰκείου πάθους ἕκαστος ἐκλεγώμεθα. Ἰαμα

90 1. Omnis Scriptura est divinitus inspirata atque utilis²⁹, ideo a Spiritu sancto conscripta, ut velut in communi animarum curandarum officina, nos omnes quotquot sumus homines ad nostrum

²⁹ II Tim. iii, 16.

(83) Tillem. pag. 290.

(84) Cf. cap. 41 *Vitæ S. Basilii* tom. I. ΕΒΙΙ.

(85) Sic mss. At editi eis τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου ψαλμοῦ.

morbum sanandum medelam seligere possimus. *Medicina enim*, inquit Scriptura, *sedabit peccata magna*³⁰. Aliud igitur prophetæ docent, aliud historici, aliud lex, aliud species ejus quæ in Proverbiis invenitur exhortationis. At quidquid in cæteris utile est, hic unus Psalmorum liber complectitur. Vaticinatur futura, animos revocat ad historię memoriã, præscribit vitæ instituendæ modum: quæ sunt agenda suggerit. Et uno verbo, liber hic commune quoddam est bonæ doctrinæ promptuarium: qui quidquid cuilibet profuturum sit, diligenter offert. Nam antiquis animarum vulneribus medetur: promptam nuper vulnerato sanitatem reddit: quod ægrum est sovet, quod vero incolume et integrum, conservat. Et tandem hic liber, quoad ejus fieri potest, pravos coerces affectus, qui per hominum vitam in animos varie grassantur: atque id cum concinna quadam suavitate atque voluptate, quæ honestas ingenerat cogitationes. Etenim ubi Spiritus sanctus genus hominum perspexit ad excolendam virtutem adduci vix posse, et a nobis ob nostram in voluptatem propensionem viam rectam contemni, quid agit? Dogmatis immiscuit harmoniæ dulcedinem, ut rerum auditarum jucunditate ac dulcedine eloquiorum utilitatem nescientes perciperemus: haud aliter atque sapientes medici, qui nauseantibus potionem amariorem daturi, sæpius calicem melle circumliniunt. Ideo concinni illi psalmorum concentus excogitati nobis sunt, ut ii qui pueri sunt ætate, aut etiam omnino moribus sunt juvenes, dum in speciem quidem cantant, reipsa tamen animas erudiant suas. Vix enim unquam unus aliquis e multis et ex desidibus discessit, qui præceptum apostolicum aut propheticum memoria retineat: at psalmorum oracula et domi modulantur, et in forum circumferunt. Et etiamsi quis in seræ modum valde æstuet, ubi psalmis demulceri cœperit, statim consopita per melodiam animi feritate abit.

2. Psalmus tranquillitas est animarum, pacis arbiter, tumultuosas turbulenterque cogitationes compescit. Ut reprimit excandescentiam et animi concitationem, ita lasciviam refrenat. Amicitias conciliat psalmus: consociat dissidentes, inter inimicos gratiam componit. Quis enim adhuc eum quocum unam ad Deum vocem emisit, loco inimici habere possit? Itaque et bonorum maximum charitatem conciliat psalmorum cantus, qui concentum ceu quoddam **91** vinculum ad concordiam ineundam adinvenit, populumque ad chori unius symphoniam congregat. Dæmones psalmus fugat, accersit angelorum patrociniũ; ministrat arma contra nocturnos timores, diurnorum laborum est requies: infantium securitas, ornamentum juve-

³⁰ Eccle. x, 4.

(86) Reg. secundus ἐπανάγει. Ibidem in utraque editione Basil. et Paris. ita legitur, ἐπανόρθωσιν· καὶ τὸ νενοστήκως περιποιεῖται. Sed illa, καὶ τό, etc., in nostris mss. non reperiuntur. Unde si cui viderentur additamenta esse librariorum, in ejus sen-

τὰ γὰρ, φησὶ, καταπαύσει ἀμαρτίας μεγάλας. "Ἄλλα μὲν οὖν προφήται παιδεύουσι, καὶ ἄλλα ἱστορικοὶ, καὶ ὁ νόμος ἕτερα, καὶ ἄλλα τὸ εἶδος τῆς παροικιακῆς παραινέσεως. Ἡ δὲ τῶν Ψαλμῶν βίβλος τὸ ἐκ πάντων ὠφέλιμον περιεῖληψε. Προφητεύει τὰ μέλλοντα· ἱστορίας ὑπομιμνήσκει· νομοθετεῖ τῷ βίῳ· ὑποτίθεται τὰ πρακτέα· καὶ ἀπαξάπλως κοινὸν ταμειῖόν ἐστιν ἀγαθῶν διδαγμάτων, τὸ ἐκάστῳ πρόσφορον κατὰ τὴν ἐπιμέλειαν ἐξευρίσκουσα. Τὰ τε γὰρ παλαιὰ τραύματα τῶν ψυχῶν ἐξιᾶται, καὶ τῷ νεοτρόπῳ ταχέϊαν ἐπάγει (86) τὴν ἐπανόρθωσιν, καὶ τὸ νενοστήκως περιποιεῖται, καὶ τὸ ἀκέραιον διασώζει· καὶ ὅλως ἐξαιρεῖ τὰ πάθη, καθ' ὅσον οἶόν τε, τὰ ποικίλως ταῖς ψυχαῖς ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐνδυναστεύοντα· καὶ τοῦτο μετὰ τινος ψυχαγωγίας ἐμμελοῦς καὶ ἡδονῆς σώφρονα λογισμὸν ἐμποιοῦσης. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὴν ἐπιβρέπες τοῦ ὀρθοῦ βίου καταμελοῦντας ἡμᾶς· τί ποιεῖ; Τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμειξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείψ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λαμβανόντως ὑποδεξώμεθα· κατὰ τοὺς σοφοὺς τῶν ἱατρῶν, οἱ, τῶν φαρμάκων τὰ αὐστηρότερα πίνειν διδόντες τοῖς κακασίτοις, μέλιτι πολλάκις τὴν κύλικα περιχρίουσι. Διὰ τοῦτο τὰ ἑναρμόνια ταῦτα μέλη τῶν ψαλμῶν ἡμῖν ἐπινενόηται, ἵνα οἱ (87) παῖδες τὴν ἡλικίαν, ἣ καὶ ὅλως οἱ νεαροὶ τὸ ἦθος, τῷ μὲν δοκεῖν μελωδῶσι, τῇ δὲ ἀληθεῖς τὰς ψυχὰς ἐκπαιδεύωνται. Οὔτε γὰρ ἀποστολικόν τις οὔτε προφητικὸν παράγγελμα τῶν πολλῶν καὶ ῥαθύμων ῥαδίως ποτὲ τῇ μνήμῃ κατασχῶν (88) ἀπῆλθε· τὰ δὲ τῶν ψαλμῶν λόγια καὶ κατ' οἶκον μελωδοῦσι, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέρουσι· καὶ πού τις τῶν σφόδρα ἐκτεθριωμένων ὑπὸ θυμοῦ, ἐπειδὴν ἄρξῃται τῷ ψαλμῷ κατεπάδασθαι, ἀπῆλθεν εὐθύς, τὸ ἀγριαῖον τῆς ψυχῆς τῇ μελωδίᾳ κατακοιμίσας (89).

2. Ψαλμὸς γαλήνη ψυχῶν, βραδευτῆς εἰρήνης, τὸ θορυβοῦν καὶ κυμαῖνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων. Μαλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει. Ψαλμὸς φιλίας συναγωγῆς, ἔνωσις διεστώτων, ἐχθραινόντων διαλλακτῆριον. Τίς γὰρ ἔτι ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι δύναται μεθ' οὗ μίαν ἀφῆκε πρὸς Θεὸν τὴν φωνήν; Ὡστε καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀγάπην ἢ ψαλμωδία παρέχεται, οἷον εἰ σύνδεσμόν τινα πρὸς τὴν ἔνωσιν τὴν συνωδίαν ἐπινότησασα, καὶ εἰς ἑνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμόζουσα. Ψαλμὸς δαιμόνων φυγαδευτήριον, τῆς τῶν ἀγγέλων βοθηθείας ἐπαγωγῆ· ὄπλον ἐν φόβοις νυκτερινοῖς, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν· νηπίοις ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλλώπισμα, πρεσβυτέροις παρηγορία, γυναιξὶ κόσμος ἀρμοδιώτατος. Τὰς ἐρη-

tentiam facile concederem.

(87) Codices duo ὡς οἱ.

(88) Unus e Colbertinis παρακατασχῶν.

(89) Codex unus κατακοιμίσας.

μίας οἰκίζει, τὰς ἀγορὰς σωφρονίζει· εἰσαγομέ-
νοις (90) στοιχείωσις, προκοπτόντων αὐξησις, τελειου-
μένων στήριγμα, Ἐκκλησίας φωνή. Οὗτος τὰς ἐορτὰς
φαιδρύνει, οὗτος τὴν κατὰ Θεὸν λύπην δημιουργεῖ.
Ψαλμὸς γὰρ καὶ ἐκ λιθίνης (91) καρδίας δάκρυον ἐκ-
καλεῖται· ψαλμὸς τὸ τῶν ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐρά-
νιον πολίτευμα, τὸ πνευματικὸν θυμίαμα. Ὡ τῆς
σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου, ὁμοῦ τε ἄδειν ἡμᾶς
καὶ τὰ λυσιτελεῖ μανθάνειν μηχανωμένου! ὄθεν καὶ
μᾶλλον πως ἐντυποῦται (92) ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα.
Βίαιον μὲν γὰρ μάθημα οὐ πέφυκε παραμένειν,
τὰ δὲ μετὰ τέρψειος καὶ χάριτος εἰσδυόμενα (93) μο-
νιμώτερόν πως ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνιζάνει. Τί γὰρ
οὐκ ἂν μάθοις ἐντεῦθεν; οὐ τῆς ἀνδρείας τὸ με-
γαλοπρεπές; οὐ τῆς δικαιοσύνης τὸ ἀκριβές; οὐ
σωφροσύνης τὸ σεμνόν; οὐ τὸ τῆς φρονήσεως τέ-
λειον; οὐ μετανοίας τρόπον; οὐχ ὑπομονῆς μέτρα;
οὐχ ὅτι ἂν εἴποις (94) τῶν ἀγαθῶν; Ἐνταῦθα ἐνι-
θειολογία τελεία, πρόβησις τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδη-
μίας Χριστοῦ, ἀπειλή κρίσεως, ἀναστάσεως ἐλπίς,
φόβος κολάσεως, ἐπαγγελία δόξης, μυστηρίων ἀπο-
καλύψεις· πάντα, ὡς περ ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ κοινῷ
ταμείῳ, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν τεθησαύριστα, ἣν,
πολλῶν ὄντων ὀργάνων μουσικῶν, πρὸς τὸ λεγόμε-
νον ψαλτήριον ἤρμοσεν ὁ προφήτης, τὴν ἄνωθεν,
ἔμοι δοκεῖν (95), ἐνηχοῦσαν αὐτῷ χάριν παρὰ τοῦ
Πνεύματος ἐνδεικνύμενος, διότι τοῦτο μόνον τῶν
μουσικῶν ὀργάνων τὴν αἰτίαν τῶν φθόγγων ἐκ τῶν
ἄνωθεν ἔχει. Τῇ κιθάρᾳ μὲν γὰρ καὶ τῇ λύρᾳ κάτω-
θεν ὁ χαλκὸς ὑπηγεῖ πρὸς τὸ πλῆκτρον· τὸ ψαλτή-
ριον δὲ τοῦτο τῶν ἀρμονικῶν ῥυθμῶν ἄνωθεν ἔχει
τὰς ἀφορμὰς· ἵνα καὶ ἡμεῖς τὰ ἄνω ζητεῖν μελετῶ-
μεν, καὶ μὴ τῇ ἡδονῇ τοῦ μέλους ἐπὶ τὰ τῆς σαρκὸς
πάθη καταφεριώμεθα. Κάκεινο δὲ οἶμαι τὸν προφη-
τικὸν λόγον βαθέως ἡμῖν καὶ σοφῶς διὰ τῆς τοῦ ὀργά-
νου κατασκευῆς ἐνδειχθῆναι, ὅτι οἱ ἐμμελεῖς καὶ εὐ-
ἄρμοστοι τὰς ψυχὰς ῥαδίαν ἔχουσι (96) τὴν εἰς τὰ ἄνω
πορείαν. Ἰδῶμεν δὲ λοιπὸν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν Ψαλμῶν.
mus æquabilis est, beneque compositus, iis expeditum iter ad superiora pateat. Cæterum initium
Psalmorum videamus.

3. Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ
ἀσεβῶν. Οἰκοδόμοι μὲν οὖν μεγέθη κατασκευασμά-
των εἰς ὕψος αἵροντες, ἀναλογοῦντας τῷ ὕψει τοὺς
θεμελίους ὑποβάλλονται· καὶ ναυπηγοὶ, μυριοφόρον
συμπηγνύοντες ὀλκάδα, συμβαίνουσαν τῷ βάρει τῶν
ἀγωγίμων τὴν τρόπιν πηγνυνται. Καὶ ἐν τῇ γενέσει
τῶν ζώων ἡ καρδία πρώτη καταβληθεῖσα παρὰ τῆς
φύσεως, ἀναλογοῦσαν τῷ μέλλοντι συνίστασθαι ζῶν
τὴν παρὰ τῆς φύσεως λαμβάνει καταβολήν· διότι
συμμέτρως ταῖς οἰκείαις ἀρχαῖς περιυφαινομένου τοῦ
σώματος, αἱ κατὰ τὰ μεγέθη διαφοραὶ τῶν ζώων
ἀποτελοῦνται. Ὅπερ οὖν (97) θεμέλιος ἐν οἴκῳ, καὶ

A num, senum consolatio, convenientissimum mulie-
rum decus, frequentat solitudines, forum emendat.
Psalmus incipientibus initium est, incrementum
proficientibus, perfectis firmamentum; vox est Ec-
clesiæ: lætificat dies festos: eam quæ secundum
Deum est, tristitiam creat. Enimvero psalmus e corde
lapideo ciet lacrymas. Psalmus angelorum opus est,
cælestis conversatio, spirituale thymiama. O sapiens
magistri inventum, qui artem qua simul caneremus,
et utilia disceremus, excogitavit; unde et magis
quodammodo animis præcepta imprimuntur. Vix
enim durare solet quod invitus didiceris: quod au-
tem jucunde suaviterque acceptum est, tenacius in
animis nostris insidet. Quid enim inde discere
non queas? nonne fortitudinis claritudinem?
B nonne justitiæ integritatem, gravitatem temperantiæ,
prudentiæ perfectionem? nonne pœnitentiæ modum,
aut patientiæ mensuram? nonne tandem omnia
quæcunque proferri possunt bona? Hic perfecta
theologia, hic de Christi in carnem adventu vaticini-
um, hic comminatio iudicii, resurrectionis spes,
timor supplicii, gloriæ promissiones, mysteriorum
revelatio; omnia in Psalmorum libro velut in ma-
gno quodam et communi promptuario reconduuntur.
Quem librum, tametsi diversa sunt instrumenta
musica, ad psalterium, quod vocant, Propheta
aptavit. Quippe gratiam, ut mihi videtur, in eo
desuper a sancto Spiritu resonare ostendit, pro-
pterea quod hoc solum ex musicis instrumentis
editi soni causam ab altiore loco habet. Nam ci-
tharæ ac lyræ æs ex inferiori parte sonitum edit
ad plectrum; psalterium vero a parte superiori
concinuæ suæ modulationis originem ducit: ut et
nos quæ sursum sunt quærere studeamus, et non
contentus dulcedine ad carnis spurcicias devolva-
mur. Quin et prophetica verba per instrumenti
hujus structuram alta quadam et sapienti ratione
illud, opinor, nobis ostendunt, quod, quorum ani-
mus æquabilis est, beneque compositus, iis expeditum iter ad superiora pateat. Cæterum initium
Psalmorum videamus.

3. VERS. 1. *Beatus vir, qui non abiit in consilio
impiorum.* Sane architecti cum in altum erigunt
molem ædificiorum, fundamenta altitudini conve-
nientia jaciunt; itemque navium artifices cum
prægrandem et onerariam navem construunt, cari-
nam quæ vehendarum mercium oneri par sit sup-
ponunt. Quin et in animantium generatione cor
quod primum naturaliter formatur, structuram
animali figurando idoneam a natura accipit. Qua-
propter cum corpus convenienter propriis principiis
constitutum est, tum animalium magnitudo diversa
efficitur. Quo igitur modo ad domum se habet fun-
secundus ἀποκάλυψις.

(95) Editi et mss. aliquot ἔμοι δοκεῖν. Alii quidam
mss. ἔμοι δοκεῖ.

(96) Editi cum tribus mss. ὅτι οἱ... ἔχουσι. Alii
tres mss. ἵνα οἱ... ἔχουσι.

(97) Editi et quatuor mss. ὅπερ οὖν. Alii duo
ὡς περ οὖν.

(90) Editi et quinque mss. εἰσαγομένοις. Alii duo
mss. εἰσαγομένων.

(91) Codices duo ἀπὸ λιθίνης.

(92) Alii mss. cum ed. ἐντυποῦται. Alii ἐντυποῦνται.

(93) Sic major pars mss. At editi et mss. non-
nulli τὸ δὲ... εἰσδυόμενον.

(94) Collb. unus εἴπηρ. Nec ita multo post Reg.

damentum, et ad navim carina, et ad animalis corpus cor, eodem ad Psalmorum generale argumentum se habet etiam **92** breve illud proœmium. Nam cum David ad multa, eaque ardua, et innumeris sudoribus ac laboribus referta in serie orationis esset exhortaturus, in antecessum finem beatum pietatis propugnatoribus commonstravit; ut bonorum nobis repositorum spe molestias vitæ animo æquo perferamus. Sic etiam asperum ac difficillimum iter facientibus ad sustinendos labores levamento est commodum speratumque diversorium; atque mercatoribus ad peragrandum mare animos facit parandarum mercium desiderium: quin et agricolis laborum sensum quodammodo spes messis adimit. Quamobrem et communis vitæ emendator, doctor magnus, spiritus veritatis, sapienter ac scite statim ab initio mercedem proposuit, ut supra præsentibus labores evecti, animo ad æternorum bonorum gaudia properemus. *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum.* Quod ergo vere bonum existit, imprimis ac præcipue beatum prædicandum est. Hoc autem Deus est. Unde et Paulus de Christo mentionem facturus, ait: *Secundum manifestationem beati Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi*³¹. Beatum enim vere est, quod per se bonum est, ad quod respiciunt omnia, quod universa desiderant, natura immutabilis, herilis dignitas, vita perturbationi nulli obnoxia, hilaris vivendi ratio, quæ alterari aut immutari nequit, fons scaturiens, uberrima gratia, inexhaustus thesaurus. Atqui homines ignari, mundique amantes, qui boni ipsius ignorant naturam, res nihili sæpius æstimant, divitias, sanitatem, vitæ splendorem: quarum rerum nihil est sua ipsius natura bonum; non solum quod facile in contraria mutantur, sed quod ne bonos quidem valeant possessores suos reddere. Quis enim ob divitias justus? quis propter sanitatem temperans? Imo sane hæc omnia male utentibus ad peccandum sæpe inserviunt. Beatus igitur ille, qui ea quæ plurimi sunt habenda, possidet, quique eorum, quæ nequeunt auferri, honorum particeps est. Sed quo pacto huic cognoscemus? *Qui non abiit in consilio impiorum.* Et priusquam exponam quid sit non abuisse in consilio impiorum, loci hujus quæstionem vobis solvere volo. Cur Propheta, inquis, solum hominem eligit, ac prædicat beatum? num mulieres a beatitudine exclusit? Absit! Enimvero viri et mulieris una est virtus: quandoquidem utriusque creatio honore par est, ac proinde utriusque quoque merces est eadem. Audi Genesim: *Fecit Deus hominem*, inquit; ad

³¹ Tit. II, 13.

(98) Colbertinus unus υποφέρωμεν.

(99) Pro υποκλέπτει scribitur simpliciter in duobus mss. κλέπτει.

(1) Codex unus προσβάλλετο.

(2) Editio Paris. τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν. At variant libri manu exarati, quorum in aliis legitur τῶν ἀποκειμένων αἰωνίων ἀγαθῶν in aliis vero simplicius τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν et ita scripsisse Basilium putamus, ne voces in ων desinentes frustra multi-

ἐν πλοίῳ τρέπις, καὶ ἐν σώματι ζῶου καρδία, ταύτην μοι δοκεῖ τὴν δύναμιν ἔχειν πρὸς τὴν ὅλην τῶν Ψαλμῶν κατασκευὴν [καὶ] τὸ βραχὺ τοῦτο προόμιον. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ ἐπίπονα καὶ μυρίων ἰδρώτων καὶ πόνων γέμοντα παραινεῖν μέλλει, προϊόντος τοῦ λόγου, τοῖς τῆς εὐσεβείας ἀγωνισταῖς προλαθῶν ὑπέδειξε τὸ μακάριον τέλος, ἵνα τῇ ἐλπίδι τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν ἀλύπως τοῦ βίου τὰ ἀλγεινὰ διαφέρωμεν (98). Οὕτως καὶ ὁδοιπόροις τραχεῖαν ὁδὸν πορευομένοις καὶ δύσβατον κουφίζει τὸν μόχθον ἐπιτήδειον αὐτοῖς προσδοκηθὲν καταγώγιον· καὶ ἐμπόρους ποιεῖ τῆς θαλάσσης κατατολμᾶν ἢ ἐπιθυμία τῶν ἀγωγίμων· καὶ γεωργῶν ὑποκλέπτει (99) τοὺς τέχνους ἢ τῆς ἐπιχαρπίας ἐλπίς. Διὸ καὶ ὁ κοινὸς τοῦ βίου διορθωτῆς, ὁ μέγας διδάσκαλος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, σοφῶς καὶ ἐντέχνως τοὺς μισθούς προσβάλλετο (!), ἵνα, ὑπερκύπτοντες τοὺς ἐν χειρὶ πόνους, τῇ διανοίᾳ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν (2) ἐπειγώμεθα. *Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἄσεβῶν.* Ἔστι μὲν οὖν τὸ κυρίως καὶ πρώτως μακαριστὸν, τὸ ἀληθινῶς ἀγαθόν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Θεός. Ὅθεν καὶ Παῦλος, ὑπόμνησιν (3) μέλλων ποιῆσθαι Χριστοῦ, *Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, φησὶ, τοῦ μακαρίου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Μακάριον γὰρ τῷ ὄντι τὸ αὐτόκαλον, πρὸς ὃ πάντα ἀποβλέπει, ὃ πάντα ἐφίεται, ἢ ἀτρεπτος φύσις, τὸ δεσποτικὸν ἀξίωμα, ἢ ἀόχλητος ζωὴ, ἢ ἄλυπος διεξαγωγή, περὶ ἣν οὐκ ἔστιν ἀλλοίωσις, ἢ οὐχ ἄπτεται μεταβολή· ἢ βρύουσα πηγὴ, ἢ ἀφθονος χάρις, ὁ ἀδαπάνητος θησαυρός. Ἀμαθεῖς δὲ ἀνθρώποι καὶ φιλόκοσμοι, ἀγνοοῦντες αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν φύσιν, μακαρίζουσι πολλάκις τὰ μηδενὸς ἄξια, πλοῦτον, ὑγίειαν, περιφάνειαν βίου· ὧν οὐδὲν ἐστὶν ἀγαθόν τῇ ἑαυτοῦ φύσει· οὐ μόνον καθότι βλάβαν ἔχει τὴν πρὸς τὰ ἐναντία περιτροπὴν, ἀλλ' ὅτι μηδὲ ἀγαθοὺς δύναται τοὺς κεκτημένους ἀποτελεῖν. Τίς γὰρ δίκαιος διὰ χρήματα; τίς σώφρων διὰ ὑγίειαν; Τούναντιον μὲν οὖν, καὶ ὑπηρεσία πολλάκις πρὸς ἀμαρτίαν τοῖς κακῶς χρωμένοις τούτων ἕκαστον γίνεται. Μακάριος οὖν ὁ τὰ πλείστου ἄξια κεκτημένος, ὁ τῶν ἀναφαιρέτων ἀγαθῶν μέτοχος. Τοῦτον δὲ πῶς ἐπιγνωσόμεθα; Ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἄσεβῶν. Καὶ πρὶν γε εἰπεῖν, τί τὸ μὴ πορευθῆναι ἐν βουλή ἄσεβῶν, βούλομαι ὑμῖν τὸ ἐν τῷ τόπῳ ζητούμενον διαλύσαι. Διὰ τί, φησὶν, ὁ προφήτης τὸν ἀνδρα μόνον ἐκλεξάμενος μακαρίζει; ἄρα μὴ τοῦ μακαρισμοῦ τὰς γυναῖκας ἀπέκλεισε; Μὴ γένοιτο! Μία γὰρ ἀρετὴ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἐπειδὴ καὶ ἡ κτίσις ἀμφοτέροις ὁμότιμος, ὥστε καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτὸς ἀμφοτέροις. Ἄκουε τῆς Γενέσεως· Ἐποίησε,

pliearentur.

(3) In duobus mss. pro ὑπόμνησιν legitur ἐπιμνησιν. Hic locus, id quod nonnunquam usu venit, conflatus est ex duobus. Prima pars sumpta ex Epist. I ad Timoth. I, 11: Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου Θεοῦ· altera vero ex Epist. ad Titum II, 13: Καὶ ἐπιφάνειαν... Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

φρσι, ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Ὡν δὲ ἡ φύσις μία, τούτων καὶ ἐνέργειαι αὐταί (4). Ὡν δὲ τὸ ἔργον ἴσον, τούτων καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτός. Διὰ τί οὖν, ἀνδρὸς μνησθεὶς, τὴν γυναῖκα ἀπεσιώπησεν; Ὅτι ἀρκεῖν ἠγάθησεν, μᾶς οὐσης τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ ἡγεμονικωτέρου τὸ ὅλον ἐνδείξασθαι. Μακάριος οὖν ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἄσεδῶν. Σκόπει τῶν ῥημάτων τὸ ἀκριβές (5), πῶς ἐκάστη λέξις δογμάτων πεπλήρωται. Οὐκ εἶπεν, Ὅς οὐκ ἐπορεύεται ἐν βουλή ἄσεδῶν, ἀλλ', Ὅς οὐκ ἐπορεύθη. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνων οὕτω μακαριστός, διὰ τὸ ἄδελον τῆς ἐκβάσεως· ὁ δὲ συμπληρώσας τὰ ἐπιβάλλοντα, καὶ ἀναντιρρόητω τέλει τὴν ζωὴν κατακλείσας, οὕτως ἤδη ἀσφαλῶς μακαρίζεται. Διὰ τί οὖν μακάριοι οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου; οὐ γὰρ τοὺς πορευθέντας ἐκεῖ, ἀλλὰ τοὺς ἐτι πορευομένους μακαριστοὺς ὁ λόγος τίθεται· ὅτι οἱ τὸ ἀγαθὸν ἐργαζόμενοι, ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ τὸ ἀπόδεκτον ἔχουσιν· οἱ δὲ τὸ κακὸν φεύγοντες οὐκ, ἐὰν ἅπαξ ποῦ ἢ δεύτερον ἐκκλίνωσι τὴν ἀμαρτίαν, ἐπαινετοί, ἀλλ' ἐὰν δυνηθῶσι τοῦ κακοῦ τὴν πείραν εἰς τὸ παντελές διαδραῖναι. Ἐκ δὲ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας καὶ ἕτερον ἡμῖν ἀπορρον ἀνεφάνη (6). Διὰ τί οὐχὶ τὸν κατορθοῦντα τὴν ἀρετὴν μακαρίζει, ἀλλὰ τὸν μὴ πεποιηκότα τὴν ἀμαρτίαν; Οὕτως γὰρ καὶ ἵππος, καὶ βοῦς, καὶ λίθος μακαρισθήσεται. Ποῖον γὰρ ἄψυχον ἔστι ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν; ἵπποῖον ἄλογον ἐπὶ κειθέρῳ (7) λοιμῶν ἐκάθισε; Μικρὸν μὲν οὖν ἀναμείνας· εὐρήσεις τὸ ἴαμα. Ἐπάγει γὰρ Ἄλλ' ἢ ἐν (8) τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ. Θελοῦ δὲ νόμου μελέτη ἐπὶ τὸν λογικὸν μόνον (9) πίπτει. Ἡμεῖς δὲ κάκεινο (10) λέγομεν, ὅτι ἀρχὴ πρὸς τὴν ἀνάληψιν τῶν καλῶν, ἢ ἀναχώρησις τῶν κακῶν. Ἐκκλινόν γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν.

4. Σοφῶς οὖν καὶ ἐντέχνως προσάγων ἡμᾶς εἰς (11) ἀρετὴν, τὴν ἀναχώρησιν τῆς κακίας ἀρχὴν ἐποίησεν τῶν καλῶν. Εἰ γὰρ εὐθὺς προέβαλέ σοι τὰ τέλεια, ἀπόκησας ἂν πρὸς τὴν ἐγχείρησιν· νῦν δὲ τοῖς εὐληπτοτέροις σε προσεθίζει, ἵνα κατατολήσῃς τῶν ἐφεξῆς. Κλίμακι γὰρ προσεικέναι φαίην ἂν ἔγωγε τῆς εὐσεβείας τὴν ἄσκησιν· κλίμακι ἐκείνη, ἣν εἶδέ ποτε ὁ μακάριος Ἰακώβ, ἧς τὰ μὲν ἦν πρόσγειά τε καὶ (12) χαμαίζηλα, τὰ δὲ ὑπὲρ αὐτὸν ἤδη τὸν οὐρανὸν ἀνετεινέτο. Ὡστε δεῖ τοὺς εἰσαγομένους πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον τοῖς πρώτοις βαθμοῖς ἐπιβάλλειν τὸ ἶχνος, κάκειθεν ἀεὶ τῶν ἐφεξῆς ἐπιβαίνειν, ἕως ἂν πρὸς τὸ ἐφικτὸν ὕψος τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει διὰ τῆς κατ' ὀλίγον προκοπῆς ἀναβῶσιν. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῆς

³⁹ Genes. I, 27. ³³ Psal. xxxvi, 27.

(4) Sic mss. plerique. Abest articulus ab exensis.

(5) Editio Paris. σκόπει τῶν ῥημάτων τὸ ἀκριβές, σκόπει πῶς, etc. Sed vox σκόπει primo duntaxat loco in mss legitur, nec miram id videri debet, cum secundo loco prorsus redundet.

(6) Codex unus ἐφάνη.

(7) Editi et mss. aliquot καθέδρα. Alii, καθέδρας. Alii, καθέδραν.

(8) Sic mss., quibus favent Biblia. Editi ἀλλὰ ἐν.

Λ imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit eos³⁹. Quorum autem natura una, horum et actiones eadem; quorum est æquale opus, horum et merces eadem. Quare ergo, viri facta mentione, mulierem tacuit? Quoniam satis esse existimavit, cum una sit natura amborum, per præcipuam partem totum significare. **Beatus 93** igitur vir, qui non abiit in consilio impiorum. Considera verborum accuratationem: quomodo quælibet dictio sententiis referta sit. Non dixit, Qui non abiit in consilio impiorum; sed, Qui non abiit. Qui enim in hac vita versatur, nondum propter incertum exitum beatus est prædicandus: qui vero suum expleverit officium, vitamque certo fine clauserit, is jam beatus tuto dicitur. Cur igitur beati qui ambulant in lege Domini? non enim hic Scriptura eos qui ambulaverunt, sed eos qui adhuc ambulant, prædicat beatos: quoniam qui faciunt bonum, in ipsa actione consequuntur approbationem; sed qui vitant malum, laudandi non sunt, si forte semel aut iterum peccatum evitaverint, sed si omnino mali experientiam declinare possint. Atque etiam altera difficultas ex orationis serie sese nobis obtulit: Cur eum qui colit virtutem, non dicat beatum, sed eum, qui peccatum non admisit. Hac enim ratione equus, bos et lapis felices poterunt appellari. Quæ enim res inanimata stetit in via peccatorum? aut quæ res rationis expers in cathedra pestilentix sedit? Profecto si paululum expectaveris, remedium invenies. Infert enim (VERS. 2): *Sed in lege Domini voluntas ejus*. Porro divinæ legis meditatio ei soli, qui particeps rationis est, convenit. Nos autem et illud dicimus, principium bonorum acquirendorum, recessum esse a malo. *Declina a malo*, inquit, *et fac bonum*³³.

4. Itaque cum ad virtutem nos induceret, sapienter ac scite vitiorum fugam, bonorum initium fecit. Etenim si statim ea quæ sunt perfecta, tibi proposuisset, ad ea tentanda fuisses cunctantior; nunc vero ad ea quæ captu faciliora sunt, te assuefacit, ut ea quæ sequuntur, aggrediare. Ego equidem pietatis exercitationem scalæ consimilem esse crediderim, videlicet scalæ illi, quam beatus Jacob olim vidit, cujus quidem pars terram tangebatur, eratque humi depressa, pars vero altera ultra ipsum cælum porrigebatur. Quare necesse est, ut ii qui sunt ad virtutem instituendi, primis gradibus admoveant vestigium, indeque ad sequentes gradus semper progressi, tandem paulatim progrediendo, ad altitudinem humanæ naturæ non imparem perve-

(9) Reg. secundus ἐπὶ τῶν λογικῶν μόνον. Colb. primus ἐπὶ τὸ λογικόν.

(10) Post vocem κάκεινο in tribus mss. additur μόνον.

(11) Scriptum invenitur in tribus mss. εἰσάγων ἡμᾶς πρὸς. Ibidem Reg. tertius ἀναχώρησιν τῶν κακῶν ποιούμενος, ἀρχὴν τῶν καλῶν εὔρατο.

(12) Editi πρόσγεια καί. At mss. nonnulli πρόσγεια τε καί.

niant. Quemadmodum igitur in scala primus gradus, recessus ab humo est : ita in vitæ instituto quod secundum Deum sit, profectus initium, discessus a malo est. Prorsus autem facilius est omnino otuari, quam quodvis opus facere : verbi gratia : *Non occides ; non mæchaberis ; non furaberis* ³⁴. Horum quolibet meram actionis et motus privationem postulat. Illud vero, *Diliges proximum tuum sicut teipsum* ³⁵ ; et : *Vende quæ habes, et da pauperibus* ³⁶ ; et : *Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo duo* ³⁷, digna athletic opera sunt, quibus patrandis animo jam forti et strenuo opus est. Quare illius mirare sapientiam, qui per ea quæ facilia et expeditiora sunt, ad perfectionem nos deducit. Tria autem nobis proposuit merito cavenda, ne videlicet abeamus in consilio impiorum, ne stemus in via peccatorum, ne in cathedra pestilentiae sedeamus. Rerum naturam secutus, **94** verba hoc ordine disposuit. Primum enim deliberamus ; deinde deliberationem firmamus ; postremo rebus deliberatis insistimus. Ante omnia igitur mentis nostræ munditia declaranda erat beata, quoniam cordis propositum actionum corporum radix existit. Adulterium enim in voluptuosi anima primo incensum, ita eam corruptionem quæ per corpus fit, parit. Unde et Dominus intus esse ait quæ coinquinant hominem ³⁸. Quoniam autem admissum in Deum peccatum, impietas proprie dicitur, absit ut unquam de Deo per incredulitatem dubitemus ! Hoc namque est *abiisse in consilio impiorum*, si in tuo corde dixeris : Num Deus est, qui universa moderetur et gubernet ? Num Deus in cœlis est, qui dispenset singula ? estne iudicium ? Num unicuique secundum opera sua retribuenda est merces ? Cur ergo iusti egent, peccatores vero abundant opibus ? hi ægra, illi firma sunt valetudine ? hi inhonorati, illi sunt maximo in honore ? Nunquid fortuito fertur hic mundus, et temerarii quidam casus uniuscuiusque vitam temere partiuntur ? Hæc si cogitaveris, abiisti in consilio impiorum. Beatus igitur, qui de Deo nihil habuit dubitationis, qui circa præsentia pusillo non est animo, sed exspectat futura ; cui incredula de eo, qui nos creavit, suspicio non insedit. Beatus autem et ille, qui in via peccatorum non stetit. Vita utique dicitur via, quod quilibet in vitam ingressus, ad finem properet. Quemadmodum enim qui in navigiis dormiunt, sponte a vento in portus deducuntur, et quamvis ipsi nequaquam sentiant, cursus tamen eos ad terminum urget : sic et nos diffluente vitæ nostræ tempore, insensibili vitæ nostræ cursu velut continuo quodam et irrequieto motu unusquisque ad proprium finem festinamus.

κλίμακας πρώτη ἀνάβασις ἡ τῆς γῆς ἀναχώρησις· οὕτως ἐπὶ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, ἀρχὴ (13) προκοπῆς ὁ χωρισμὸς τοῦ κακοῦ. Ὅλως δὲ πᾶσα ἀργία καὶ τῆς τυχοῦσης πράξεώς ἐστὶν εὐμαρεστέρα· οἷον, Οὐ φρονεῦσεῖς· οὐ μοιχεύσεῖς· οὐ κλέψεις. Ἀργίας τούτων ἕκαστον καὶ ἀκίνησις δεῖται. Ἀγαπήσεις (14) τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· καὶ, Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς· καὶ, Ἐάν τις σε ἀγγαριεύσῃ μίλιον ἕν, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο, ἐνεργήματά ἐστὶν ἀθληταῖς πρέποντα, καὶ ψυχῆς ἤδη νεανικῆς δεόμενα πρὸς κατόρθωσιν. Ὡστε θαύμασον τὴν σοφίαν τοῦ διὰ τῶν εὐμαρεστέρων καὶ εὐληπτοτέρων ἐνάγοντος ἡμᾶς πρὸς τὴν τελείωσιν. Τρία δὲ προέβαλεν ἡμῖν τὰ φυλακῆς ἄξια, μὴ πορευθῆναι ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, μὴ στῆναι ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν, μὴ καθεσθῆναι ἐπὶ καθέδρας (15) λοιμῶν. Τῆ φύσει τῶν πραγμάτων ἐπόμενος, τὴν τάξιν ταύτην ταῖς εἰρημένοις ἐπέθηκεν. Βουλευόμεθα γὰρ πρότερον, εἶτα ἰστώμεν τὸ βούλευμα, εἶτα τοῖς βουλευθεῖσιν ἐναπομένομεν. Πρώτως οὖν μακαριστὸν τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν καθαρὸν, ἐπειδὴ ρίζα τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐνεργειῶν τὸ ἐν καρδίᾳ βούλευμα. Ἡ γὰρ μοιχεία, ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ (16) φιληδόνου πρῶτον ἀναφλεχθεῖσα, οὕτω τὴν διὰ τοῦ σώματος φθορὰν ἀπεργάζεται. Ὅθεν καὶ ὁ Κύριός φησιν ἐνδοθεν εἶναι τὰ κοινούντα τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ δὲ ἀσέβεια κυρίως λέγεται ἡ εἰς Θεὸν ἀμαρτία, μὴ γένοιτο δέξασθαι ἡμᾶς ἐξ ἀπιστίας ποτὲ ἀμφιβολίαν περὶ Θεοῦ ! Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ πορευθῆναι ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, ἐάν εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ἄρα ἔστι Θεὸς κυβερνῶν τὰ σύμπαντα ; Ἄρα ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ, οἰκονομῶν τὰ (17) καθ' ἕκαστον ; Ἄρα κρίσις ; Ἄρα ἀνταπόδοσις ἕκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ; Διὰ τί οὖν δίκαιοι πένονται, καὶ ἀμαρτωλοὶ πλουτοῦσιν ; οὗτοι ἀσθενοῦσι, κάκεινοι ἐβρώνται ; οὗτοι ἄτιμοι, κάκεινοι ἐνδοξοί ; Μήποτε αὐτομάτως ὁ κόσμος φέρεται, καὶ συντυχίαι τινὲς ἄλογοι ἀτάκτως ἕκάστῳ ἀποκληροῦσι (18) τοὺς βίους ; Ἐάν ταῦτα διανοηθῆς, ἐπορευῆθης ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. Μακάριος οὖν ὃς οὐκ ἔλαθε περὶ Θεοῦ δισταγμὸν, ὃ μὴ μικροψυχῆσας περὶ τὰ παρόντα, ἀλλ' ἀναμμένων τὰ προσδοκώμενα· ὃς οὐκ ἔσχε περὶ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς ὑπόληψιν ἄπιστον. Μακάριος δὲ κάκεινος, ὃς ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη. Ὅδός μὲν οὖν ὁ βίος εἴρηται διὰ τὴν πρὸς τὸ τέλος ἕκάστου τῶν γεννηθέντων ἐπειξίν. Ὡσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πλοίοις καθεύδοντες αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐπὶ λιμένας ἄγονται, καὶ αὐτοὶ μὴ αἰσθάνονται, ἀλλ' ὁ δρόμος αὐτοὺς πρὸς τὸ τέλος ἐπείγει· οὕτω καὶ ἡμεῖς, τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς ἡμῶν παραβέοντος, οἷόν τι κινήσει συνεχεῖ καὶ ἀπαύστῳ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἕκαστος πέρας τῷ λανθάνοντι δρόμῳ τῆς ζωῆς ἡμῶν κατεπειγόμεθα. Οἷον, καθεύδεις, καὶ ὁ χρόνος σε παρατρέχει· ἐγρήγορας, καὶ ἄσχυλος εἶ

³⁴ Exod. xx, 13 - 15. ³⁵ Matth. xix, 19. ³⁶ ibid. 21. ³⁷ Matth. v, 41. ³⁸ Matth. xv, 18.

(13) Reg. secundus ἀπαρχή.

(14) Reg. secundus τὸ δὲ, Ἀγαπήσεις.

(15) Et hic quoque in aliquibus mss. legitur ἐπὶ καθέδραν. Nec ita multo post mss. nonnulli βουλόμεθα... βούλημα... βουληθεῖσιν. Subinde Reg. tertius τὸ ἐγκάροδιον βούλημα.

(16) Codex unus ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ. Infra codex unus ἀμφιβολίαν τινά.

(17) Colb. sextus ὁ οἰκονομῶν τό. Statim apud mss. ἀντίδοσις. Subinde duo iidem mss. κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

(18) Reg. secundus et Colb. sextus διακληροῦσι.

τὴν διάνοιαν· ἀλλ' ὅμως ἡ ζωὴ δαπανᾶται, καὶ τὴν αἴσθησιν ἡμῶν διαφεύγει. Δρόμον οὖν τινα τρέχομεν πάντες ἄνθρωποι, πρὸς τὸ οἰκεῖον τέλος ἕκαστος ἐπειγόμενοι (19)· διὰ τοῦτο πάντες ἐσμὲν ἐν ὁδοῦ. Καὶ οὕτω δ' ἂν λάθοις τῆς ὁδοῦ τὴν ἔννοιαν. Ὁδοιπόρος ἐρέστηκας τῷ βίῳ τούτῳ· πάντα παρέρχη, πάντα κατὰ πινσίου γίνεται. Εἶδες ἐπὶ τῆς ὁδοῦ φυτὸν, ἢ πόαν ἢ ὕδωρ, ἢ ὅτι ἂν τύχη τῶν ἀξίων! θεάματος· μικρὸν ἐτέρφθης, εἶτα παρέδραμες. Πάλιν ἐνέτυχες λίθοις, καὶ φάρμαξι, καὶ κρημνοῖς, καὶ σκοπέλοις, καὶ σκόλοφιν, (20) ἢ που καὶ θηρίοις, καὶ ἔρπετοῖς, καὶ ἀκάνθαις, καὶ τῖσιν ἄλλοις τῶν ὀχληρῶν· μικρὸν ἠνιάθης, εἶτα κατέλιπες. Τοιοῦτος ὁ βίος, οὔτε τὰ τερπνὰ μόνιμα, οὔτε τὰ λυπηρὰ διαρκῆ κερκτημένος. Ἡ ὁδὸς οὐκ ἔστι σὴ, ἀλλ' οὐδὲ τὰ παρόντα σά. Ἐπὶ τῶν ὁδευόντων, ὁμοῦ τε ὁ πρῶτος τὸ ἶχνος ἐκίνησε, καὶ εὐθύς ὁ μετ' αὐτὸν τὴν βᾶσιν ἤνεγκε, καὶ μετ' ἐκείνον ὁ ἐφεπόμενος.

5. Σκόπει δὲ καὶ τὰ τοῦ βίου εἰ μὴ παραπλήσια. Σήμερον τὴν γῆν σὺ ἐγαῖωργησας, καὶ αὐριον ἄλλος, καὶ μετ' ἐκείνον ἕτερος. Ὅρας τοὺς ἀγρούς τούτους καὶ τὰς πολυτελεῖς οἰκίας; Πόσα ἤδη ὀνόματα ἀφ' οὗ γέγονε τούτων (21) ἕκαστον ἡμεῖψε! Τοῦ δαίμονος ἐλέγετο, εἶτα μετωνομάσθη πρὸς ἕτερον· πρὸς τὸν δαίμονα μετῆλθεν, εἶτα νῦν ἄλλου λέγεται. Ἄρ' οὖν (22) οὐκ ὁδὸς ἡμῶν ὁ βίος, ἄλλοτε ἄλλον μεταλαμβάνων, καὶ πάντας ἔχων ἀλλήλοις ἐφεπομένους; Μακάριος οὖν ὅς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη. Τὸ δὲ, Οὐκ ἔστη, τί ἐστίν; Ἐπι ἐπὶ τῆς πρώτης ἡλικίας ὄντες οἱ ἄνθρωποι, οὔτε ἐν κακίᾳ ἐσμὲν, οὔτε ἐν ἀρετῇ (ἀνεπίδεκτος γὰρ ἡ ἡλικία τῆς ἕξεως ἐκατέρας)· ἐπειδὴν δὲ ὁ λόγος ἡμῶν συμπληρωθῆ, τότε γίνεται τὸ γεγραμμένον· Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. Ἐπανατέλλουσι γὰρ λογισμοὶ πονηροὶ, ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντικτόμενοι. Τῷ ὄντι γὰρ ἐλθούσα ἡ ἐντολὴ, τουτέστιν ἡ διάγνωσις τῶν καλῶν, ἐὰν μὴ κατακρατήσῃ τοῦ χείρονος λογισμοῦ, ἀλλὰ συγχωρήσῃ ὑπὸ τῶν παθῶν ἐξανδραποδισθῆναι τὸν λογισμὸν· ἀνέζησε μὲν ἡ ἁμαρτία, ἀπέθανε δὲ ὁ νοῦς, νεκρὸς γενόμενος ταῖς παραπτώμασι. Μακάριος οὖν ὁ μὴ ἐγχρονίσας τῇ ὁδοῦ τῶν ἁμαρτανόντων (23), ἀλλὰ λογισμῶ βελτίονι πρὸς τὴν εὐσεβῆ πολιτείαν μεταπηδήσας. Δύο γὰρ εἰσὶν ὁδοὶ ἐναντίαι ἀλλήλαις· ἡ μὲν πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος, ἡ δὲ στενὴ καὶ τεθλιμμένη. Καὶ δύο ὁδηγοί, ἐκάτερος πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφειν (24) ἐπιχειρῶν. Ἐχει οὖν ἡ μὲν λεία ὁδὸς καὶ πρανῆς (25) ὁδηγὸν ἀπατηλόν, δαίμονα πονηρὸν, δι' ἡδονῆς πρὸς τὴν ἀπώλειαν τοὺς ἐπομένους ἐπισυρόμενον· ἡ δὲ τραχεῖα καὶ ἀνάντης ἄγγελον ἀγαθόν, διὰ τῶν ἐπιπόνων τῆς ἀρετῆς πρὸς τὸ μακάριον

A Exempli causa, dormis, tempus te fugit; vigilas, et agitas aliquid mente; nihilominus tamen vita, etiamsi non sentiamus, absumitur. Omnes ergo ad propriam quisque metam properantes, cursum quemdam currimus, quamobrem sumus in via omnes. Hoc etiam modo viam intelligere possis. In hac vita viator es; omnia transeunt, post tergum tuum relinquuntur omnia. Plantam, herbam, aquam, aut quidvis aliud aspectu dignum in via vidisti: paulum oblectatus, mox præteris. Rursus in lapides, convalles, præcipitia, scopulos et palos, aut etiam in feras, in animalia repentia, in spinas, et in aliud quodvis infortunium incidisti: postquam es paululum afflictus, mox ista reliquisti. Vita est ejusmodi: neque ejus deliciae neque molestiae constanter perseverant. Tua non est hæc via, neque tuæ sunt res præsentés. Inter viatores, simul ut primus pedem movit, huic proximus infert gradum, et post hunc alter qui sequitur.

5. Velim autem attendas, num etiam vitæ casus sint assimilés. Hodie tu coluisti terram, cras alter, post hunc colet et alius. Vides agros hos et domos sumptuosas? Quoties singula, ex quo existunt, nomen jam mutavere! Dicebantur hujus esse, postea ipsis impositum est nomen alterius, ad alium transierunt, tum demum alterius esse dicuntur. Nonne ergo vita nostra via est, alio tempore alium excipiens, et in qua sibi invicem succedunt omnes? *Beatus itaque qui in via peccatorum 95 non stetit.* Illud autem, *Non stetit*, quid sibi vult? Dum in prima adhuc consistimus ætate, nec improbi, nec virtute præditi sumus (ea enim ætas habitus utriusque capax non est); sed posteaquam ratio nostra perfecta est atque cumulata, tunc fit quod scriptum est: *At cum venisset mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum*³⁹. Oriuntur enim malæ cogitationes, quæ ex carnis cupiditatibus in animis nostris generantur. Nam re ipsa ubi venit mandatum, hoc est, boni honestique judicium, si cogitationem pejorem non vicerit, sed a pravis affectibus animum in servitutem redigi siverit: revixit quidem peccatum, mens vero peccatis interempta moritur. Beatus igitur, qui in via peccatorum non immoratus est, sed saniore consilio ad piam conversationem se recepit. Duæ namque sunt viæ inter se contrariæ: una lata et spatiosa, altera angusta et coarctata. Duo etiam sunt viæ duces, quorum uterque viatorem ad se attrahere conatur. Plana quidem et declivis via habet fallacem ducem, malum dæmonem qui eos qui se sequuntur, in interitum per voluptatem trahit: aspera vero et ardua via, bonum angelum, qui sequaces suos per la-

³⁹ Rom. vii, 9.

(19) Editi ἐπειγόμενοι. At mss. quatuor ἐπειγόμενος.

(20) Sic editio Basil. cum tribus mss. Illud, καὶ σκόλοφιν, in editione Paris. desiderabatur.

(21) Sic mss. quatuor. Editio Paris. ὀνόματα, ἡμῶν.

(22) Sic mss. plurimi. Deest οὖν in editione Paris.

(23) Reg. secundus τῶν ἁμαρτωλῶν.

(24) Nostra editio Paris. ἐπιστρέφειν. At mss. ἐπιστρέφειν.

(25) Editio utraque Basil. et Paris. ὁδὸς καὶ πλατεῖα καὶ πρανῆς. Brevius mss. ὁδὸς καὶ πρανῆς.

boriosa virtutis exercitia ad beatum finem perducit. Dum igitur quisque nostrum puer est, presentes persequitur voluptates, neque habet ullam temporis futuri rationem, neque curam: jam autem vir factus, post iudicii perfectionem, videre sibi videtur vitam in virtutem et vitium divisam; atque oculis animi in utrumque sæpe coniectis, proprietates utriusque inter se æqualiter diversas esse iudicat. Et quidem peccatorum vita ostendit cunctas præsentis sæculi voluptates: justorum vero vita, sola futuri ævi bona commonstrat. Et certe salvandorum via quanto pulchriora pollicetur futura, tanto laboriosiora exhibet præsentia: voluptaria autem et impura vita non in posterum expectandas, sed jam præsentibus deliciis proponit. Itaque vertigine laborat anima omnis, atque titubantibus cogitationibus agitatur: cum quidem secum revolvit æterna, eligit virtutem, cum vero respicit ad præsentia, voluptatem præfert. Hic bonam corporis habitudinem conspicit, ibi carnis servitutem: hic ebrietatem, ibi jejunium: hic caechinnos immodicos, ibi plurimas lacrymas: hic saltationem, illic precationem: hic tibias, illic gemitus: hic scortationem, illic virginitatem. Quoniam igitur quod vere bonum est, id duntaxat ratione per fidem comprehendendi potest (longe enim abest, nec vidit oculus, nec auris audivit⁴⁰), peccati vero suavitas promptam, et per omnes sensus fluentem voluptatem habet; ideirco beatus, qui propter voluptatis illecebras non deductus est ad interitum, sed spem salutis expectat per patientiam, ac in utraque via discernenda viam ad deteriora ducentem non capit.

6. VERS. 1. *Et in cathedra prestilentiae non sedit.* Num illas dicit cathedras, in quibus nostra corpora quieti damus? Ecqua est ligni cum peccato societas, ut cathedram a peccatore præoccupatam tanquam exitialem fugere debeam? Nonne firmam ac stabilem in vitii approbatione moram⁹⁶ cathedram dici nobis putandum est? Quod caveamus oportet, propterea quod studiosa in peccatis mora habitum quemdam qui vix excuti potest, in animis ingenerat. Vix enim sanatur inveteratus animi morbus, malique exercitatio tempore confirmata: imo vero sanari omnino non potest, si consuetudo in naturam transeat, id quod plerumque evenit. Optandum igitur fuerit, ut ne attingamus malum. Attamen secunda superest navigatio, ut statim post experientiam illud tanquam bestiae venenatae plagam declinemus, secundum Salomonem de improba muliere scribentem: *Ne injicias oculum tuum in eam, sed resili;* ne moreris⁴¹. Et vero quosdam novi, qui per

A τέλος τοὺς ἐπομένους ἄγοντα. Ἔως μὲν οὖν νήπιός ἐστιν ἕκαστος ἡμῶν, τὸ ἐν τῷ παρόντι ἡδὺ διώκων, οὐδεμίαν τοῦ μέλλοντος κηδεμονίαν ποιεῖται· ἀνὴρ δὲ ἤδη γενόμενος, μετὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν ἐννοιῶν, οἷον ὄραν δοκεῖ τὸν βίον αὐτῷ σχιζόμενον πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, καὶ πυκνά (26) πρὸς ἑκάτερον τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς μεταστρέφων, παράλληλα κρίνει τὰ ἑκατέρῳ προσόντα. Καὶ ὁ μὲν τῶν ἀμαρτωλῶν βίος πάντα δείκνυσι τὰ τοῦ παρόντος αἰῶνος τερπνά· ὁ δὲ τῶν δικαίων, μόνα ὑποφαίνει τὰ τοῦ μέλλοντος ἀγαθὰ. Καὶ ἡ μὲν τῶν σωζομένων ὁδὸς ὅσον καλὰ ὑπισχνεῖται τὰ μέλλοντα, τοσοῦτον ἐπίπονα παρέχεται τὰ παρόντα· ὁ δὲ ἡδὺς καὶ ἀκόλαστος βίος οὐχὶ προσδοκωμένην εἰς ὕστερον, ἀλλ' ἤδη παρούσαν προτείνεται (27) τὴν ἀπόλαυσιν. Ἰλιγγιᾶ οὖν πᾶσα ψυχὴ, καὶ B μετοκλάζει τοῖς λογισμοῖς, ὅταν μὲν ἐνθυμηθῇ τὰ αἰώνια, τὴν ἀρετὴν αἰρουμένη, ὅταν δὲ ἀποθλέψῃ πρὸς τὰ παρόντα, τὴν ἡδονὴν προτιμῶσα. Ὡς βλέπει σαρκὸς εὐπάθειαν, ἐκεῖ δουλαγωγίαν σαρκὸς· Ὡς μέθην, ἐκεῖ νηστείαν· Ὡς γέλωτας ἀκρατεῖς, ἐκεῖ δάκρυον δαψιλές· ἐνταῦθα ἠρησιν, κάκει προσευχὴν· αὐλοὺς Ὡς, κάκει στεναγμούς· Ὡς πορνείαν, κάκει παρθενίαν. Ἐπεὶ οὖν τὸ μὲν ἀληθινῶς ἀγαθὸν λογισμῷ ληπτὸν ἐστὶ διὰ πίστεως (μακρὰν γὰρ ἀπέχισται, καὶ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε), τὸ δὲ τῆς ἀμαρτίας ἡδὺ πρόχειρον ἔχει καὶ διὰ πάσης αἰσθήσεως βέουσαν τὴν ἀπόλαυσιν· μακάριος ὁ μὴ περιτραπέις ἐκ (28) τῶν τῆς ἡδονῆς δειλεασμάτων πρὸς τὴν ἀπόλειαν, ἀλλὰ δι' ὑπομονῆς τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἀπεκδεχόμενος, καὶ ἐν τῇ C ἐκλογῇ τῶν ὁδῶν ἑκατέρων μὴ ἐπιβάς τῆς ὁδοῦ ἀγούσης ἐπὶ τὰ χεῖρονα.

6. Καὶ ἐπὶ καθέδρας λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. Ἄρα ταύτας λέγει τὰς καθέδρας, ἐφ' ὧν ἀναπαύομεν ἡμῶν τὰ σώματα; Καὶ τίς ἡ ἀπὸ τοῦ ξύλου (29) πρὸς ἀμαρτίαν μετάδοσις, ὥστε μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀμαρτωλοῦ προκαταληφθεῖσαν καθέδραν ὡς βλαβεράν ἀποφεύγειν; Ἡ νομίζειν ἡμᾶς χρὴ καθέδραν λέγεσθαι τὴν ἐδραίαν καὶ μόνιμον ἐν τῇ κρίσει τῆς κακίας διατριβὴν; Ὁ φυλακτέον ἡμῖν, διότι τὸ φιλοπόνως προσδιατρίβειν ταῖς ἀμαρτίαις ἔξιν τινὰ δυσκίνητον ταῖς ψυχαῖς ἐμποιεῖ. Παλαιωθὲν γὰρ πάθος ψυχῆς, καὶ κακοῦ μελέτη χρόνῳ βεβαιωθείσα δυσίατος ἐστίν, ἢ καὶ ἀνίατος παντελῶς, εἰς φύσιν, ὡς τὰ πολλὰ, τοῦ ἔθους μεθισταμένου. Εὐχῆς μὲν οὖν ἀξίον μὴ προσάψασθαι τοῦ κακοῦ. Δεύτερος δὲ πλοῦς, εὐθύς μετὰ τὴν πείραν ὡσπερ ἰοδόλου πληγὴν ἀποφεύγειν, κατὰ τὸ γεγραμμένον παρὰ τοῦ Σολομῶντος περὶ τῆς γυναικὸς τῆς φαύλης, ὅτι *Μὴ ἐπιστήσης σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ἀποπήδησον· μὴ ἐγχρονίσῃς* (30). Nῦν δὲ οἶδά τινὰς ἐν νεότητι πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς

⁴⁰ 1 Cor. II, 9. ⁴¹ Prov. IX, 18.

(26) Pro πυκνά legitur in aliquibus mss. πυκνόν.

(27) Edit. προτείνει. At mss. non pauci προτείνονται.

(28) Sic mss. plurimi. Vocula ex in editis desideratur.

(29) Editi ἀπὸ ξύλου. At mss. ἀπὸ τοῦ ξύλου.

(30) Editio Paris. μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ. Sed illud, ἐν τῷ τόπῳ, in editione Basil. et in nostris s^x mss. deest. Ex quo fit, ut ex Bibliis additum fuisse credi merito possit. Et hoc notandum, pro χρονίσῃς legi in editione Basil. et in aliquot mss. ἐγχρονίσῃς.

πάθη κατολισθήσαντας, καὶ μέχρι πολιᾶς (31) αὐτῆς διὰ συνήθειαν τοῦ κακοῦ ταῖς ἀμαρτίαις παραμένον-
 τας. Ὡς γὰρ οἱ ἐν βορβόρῳ καλινδούμενοι (32)
 χοῖροι ἀεὶ προσπλάττουσιν ἑαυτοῖς τὸν πηλόν· οὕτως
 οὗτοι τὸ ἐκ τῆς ἡδονῆς αἰσχος καθ' ἑκάστην ἡμέραν
 προσαναμάσσονται. Μακάριον μὲν οὖν τὸ μὴ δια-
 νοηθῆναι τὸ πονηρόν· εἰ δὲ κατὰ συναρπαγὴν τοῦ
 ἐχθροῦ ἐδέξω τῆ ψυχῆ βουλευματα ἀσεβείας, μὴ στῆς
 ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο πέπονθας, μὴ
 ἐνιδρυνθῆς τῷ κακῷ. Μὴ τοίνυν καθεσθῆς ἐπὶ καθ-
 ἐδρας τῆς τῶν λοιμῶν. Εἰ (33) ἐνόησας καθέδραν τίνα
 φησὶν ὁ λόγος, ὅτι τὴν διαρκῆ λέγει τοῦ κακοῦ προσ-
 εδρίαν, ἐξέτασον λοιπὸν τίνας ὠνόμασε τοὺς λοιμούς.
 Φασὶ δὴ τὸν λοιμὸν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, ἐπειδὴν
 ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ κτήνους ἀφῆται, κατὰ διάδοσιν ἐπὶ
 πάντας τοὺς ἐγγίζοντας διανέμεσθαι· φύσιν γὰρ
 εἶναι τῆς νόσου τοιαύτην, τὸ ἐξ ἀλλήλων πάντας ἀνα-
 πιμπλάναι τῆς ἀβρωστίας. Τοιοῦτοι δὲ τινὲς εἰσι καὶ
 οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας. Ἄλλος γὰρ ἄλλῳ τῆς νόσου
 μεταδιδόντες συννοσοῦσιν ἀλλήλοις, καὶ συναπόλλυν-
 ται. Ἡ οὐχ ὄρας τοὺς πόρνους τοὺς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς
 καθημένους, καὶ καταγελῶντας τῶν σωφρονούντων,
 καὶ διηγούμενους ἑαυτῶν τὰ τῆς αἰσχύνης ἔργα, τὰ
 τοῦ σκότους ἐπιτηδεύματα, καὶ τὰ πάθη τῆς ἀτιμίας
 ἀπαριθμουμένους ὡς ἀριστείας, ἢ τινὰς ἄλλας ἀνδρα-
 γαθίας; Οὗτοι εἰσιν οἱ λοιμοὶ οἱ τὸ ἴδιον κακὸν ἐπὶ
 πάντας ἀγειν φιλονεικοῦντες, καὶ πολλοὺς ἑαυτοῖς (34)
 παραπλησίους γενέσθαι φιλοτιμούμενοι, ἵνα ἐν τῇ
 κοινωνίᾳ τῶν κακῶν διαφύγωσι τὰ ὄνειδη. Οὕτε γὰρ
 πῦρ εὐκαταπρήστου ὕλης ἀψάμενον δυνατὸν μὴ οὐχὶ
 ἐπὶ πᾶσαν αὐτὴν διασθῆναι, ἄλλως τε καὶ ἐπιτύχη
 πνεύματος ἐπιφόρου τὴν φλόγα διακομίζοντος· οὕτε
 τὴν ἀμαρτίαν, ἐνὸς ἀψαμένην, μὴ οὐχὶ ἐπὶ πάντας
 τοὺς ἐγγίζοντας διελθεῖν, ἐξαπτόντων αὐτὴν τῶν
 πνευμάτων τῆς πονηρίας. Τὸ γὰρ τῆς πορνείας
 πνεῦμα οὐκ ἀνέχεται ἐν τῷ ἐνὶ στήναι (35) τὴν ἀτι-
 μίαν, ἀλλ' εὐθύς ἠλικιῶται συμπαρελήφθησαν· κῶμοι,
 καὶ μέθαι, καὶ αἰσχροὶ διηγήματα· ἐταίρα (36) συμπί-
 νουσα, τούτῳ προσμειδιῶσα, κάκεινον διερεθίζουσα,
 καὶ πάντας πρὸς τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν συμφλέγουσα.
 Ἄρα μικρὸς ὁ λοιμὸς οὗτος, ἢ μικρὰ ἢ διάδοσις τοῦ
 κακοῦ; Τί δὲ, ὃ τὸν πλεονέκτην ζηλῶν, ἢ ὃ τὸν ἐξ
 ἄλλης τινὸς πονηρίας περιφανῆ τίνα πολιτικὴν δυνα-
 στείαν περιβεβλημένον, ἢ ἐθνῶν ἡγεμονίαν ἔχον-
 τα, ἢ στρατοπέδων ἀρχοντα, εἶτα τοῖς αἰσχίστοις
 πάθεσιν ἐμφυρόμενον, οὐχὶ αὐτῇ τῇ ψυχῇ τὸν
 λοιμὸν παρεδέξατο, τὸ τοῦ ζηλουμένου κακὸν
 οἰκεῖον ποιούμενος; Αἱ γὰρ κατὰ τὸν βίον λαμ-
 πρότητες συναναφαίνουσιν (37) ἑαυταῖς καὶ τοὺς
 βίους τῶν περιβλέπτων· καὶ στρατιῶται μὲν ὡς τὰ
 πολλὰ τοῖς στρατοπεδάρχαις ἐξομοιοῦνται· οἱ δὲ ἐν

A suam juventutem in carnis vitia delapsi, ad ipsam
 usque canitiem in peccatis propter mali consuetu-
 dinem perseveraverunt. Quemadmodum enim sues
 qui sese in cœno obvolvunt, semper magis ac ma-
 gis luto asperguntur : sic ii quotidie magis ac ma-
 gis voluptatis sibi dedecus inurant. Beatitudo igitur
 est malum non cogitasse : si tamen inimici dolo
 consilia impietatis receperis in anima, ne steteris
 in peccato. Quod si etiam id tibi contigit, in malo
 ne permanes. Ne igitur sederis in cathedra pesti-
 lentiarum. Si intellexisti quamnam cathedram di-
 cat Scriptura, nimirum longam in malo perseveran-
 tiam, de cætero exquiras velim quas pestilentias
 nominet. Aiunt harumce rerum periti pestem, ubi
 unum hominem, aut jumentum attigerit, in quosque
 proximos per vices serpere; contendunt namque
 hujus morbi naturam talem esse, ut omnes sese
 mutuo ægritudine repleant. Tales itaque sunt ini-
 quitatis operarii. Nam alter alteri morbum imper-
 tientes ægrotant simul, simulque pereunt. Nonne
 cinædos conspicis in foro sedentes, qui castos quo-
 que irrident, quique sua turpitudinis opera narra-
 tes, tenebrarum studia et cupiditates ignominiosas
 tanquam præclare gesta, aut alia quædam egregia
 facinora commemorant? Pestes sunt ii, qui in om-
 nes transfundere conantur proprium morbum, mul-
 tosque sibi similes fieri magnopere cupiunt, ut per
 hanc malorum communicationem infamiam vitent.
 Nam neque ignis materiam suscipiendæ flammæ
 idoneam nactus, cohiberi potest, quominus subsi-
 liat ad universam : maxime, si vehemens ventus
 transfundat flammam : neque fieri potest, ut pecca-
 tum, quod unum aliquem attigerit, ad omnes vici-
 nos non transeat, si nequitiae spiritus illud accen-
 dant. Manere enim in uno iniquitatem non sinit
 spiritus stupri, sed statim coævi consociantur;
 comessationes, ebrietates, sermones obsceni;
 scortum comptans, huic arridens, illum provo-
 cans, ad idem peccatum accendens omnes. Num
 parva hæc pestilentia, num modica isthæc pec-
 cati contagio? Quid vero, quisquis avarum æmu-
 latur, aut eum, qui per aliquod aliud scelus
 conspicuam quamdam ac civilem auctoritatem
 adeptus est, aut gentium habet imperium, aut
 exercituum dux est, deinde si affectibus turpissi-
 mis contaminatus fuerit, nonne in animo exceptit
 97 pestem, tum, cum malum ejus quem æmulatur,
 proprium sibi reddidit? Nam ei vitam eorum qui
 clarent, secum ostendunt illæ ipsæ dignitates vitæ :
 et milites quidem plerumque consimiles sunt duci-
 bus; populi vero in civitatibus imitantur magistra-

(31) Editi μέχρι τελευτῆς. At mss. quatuor μέχρι πολιᾶς.

(32) Reg. tertius et Coisl. κυλινδούμενοι. Vox χοῖροι deest in mss. nonnullis. Aliquanto infra, κατὰ συναρπαγὴν τοῦ ἐχθροῦ, ad verbum, subreptione inimici : hoc est, fallacia et malo dolo ini-
 mici.

(33) Sic mss. nostri. At editi ἐπεὶ εἰ.

(34) Sic mss. At vero editi αὐτοῖς... γίνεσθαι.

Mox duo mss. διαφεύγωσι.

(35) Coisl. cum Reg. tertio στήναι. Editi cum aliis mss. στήσαι. In mss. nonnullis pro ἀτιμίαν legitur ἀμαρτίαν : in aliis quibusdam ἀνομίαν.

(36) Reg. tertius ἐταίρα τούτῳ συμπίνουσα, κάκεινῳ προσμειδιῶσα, τούτῳ προσομιλοῦσα, κάκεινον, etc.

(37) Sic mss. plerique omnes. Editi συνεμφαίνουσιν.

tus. Et in summa, ubi minus scelus plebi visum fuerit imitatione dignum, proprie et recte aliqua animarum pestis in vita exstare dicetur. Claritudo enim improbitati juncta, multos eorum qui facile labuntur, ad simile studium trahit. Quoniam itaque ab alio ad alterum corruptio manat, talium animæ dicantur peste affectæ. Ne igitur in cathedra pestilentiarum sederis, neve iudicii corruptorum et pestiferorum has particeps, neque in malis consiliis permanes. Atqui oratio in ipsis adhuc proœmiis versatur, et tamen illius copiam modum excedere video; adeo ut neque vobis facile sit plurima retinere, neque mihi, deficiente me voce, ob consuetam infirmitatem, orationem prosequi. Quanquam autem ea quæ diximus, imperfecte dicta sint, cum mali quidem fuga demonstrata sit, perfectio vero quæ bonis operibus acquiritur, omissa sit: nihilominus tamen præsentia benignis auribus commendantes, pollicemur, Deo dante, reliqua etiam completuros nos, si modo non omnino in posterum ad silentium redigamur. Tribuat autem Dominus nobis eorum quæ diximus mercedem, vobis vero eorum quæ audistis fructum, gratia Christi ipsius, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

EJUSDEM IN PSALMUM VII.

Psalmus ipsi David, quem cecinit Domino, pro verbis Chusi filii Jemeni.

1. Inscriptio septimi psalmi quodammodo Regnorum historiæ ubi de Davide narratur, videtur

(38) Editio Paris. eis τὸν ὅμοιον ζῆλον τῶν εὐολισθητῶν ἐφέλκεται. Ad verbum interpres, *Multos ad emulationem similem eorum, qui prouit ac lubrici sunt ad peccandum, trahit.* At nostri sex mss., ut in textu, non diversis quidem verbis, sed alio ordine: quæ diversa verborum collocatio, quantula ea cunque est, sententiam totam mutaverat, vel potius corruperat.

(39) Sic mss. sex. At editi cum duobus mss. φθοροποιῶν. Ibidem mss. duo λοιμῶνων.

(40) Editi ἐναπομένης. At mss. ἐναπομείνης.

(41) Editio utraque Basil. et Paris. τελειώσεως παρεθείσης. At Coisl. et sex alii mss. τελειώσεως παρατεθείσης. Ubi notandum est, legi quidem in Reg. quarto παραθείσης (?), sed particulam μή inter duas lineas additam esse. Ex quo fit, ut non multum laborandum sit, utro modo legi debeat, cum ex utraque lectione eadem plane sententia efficiatur. Quod enim appositum non est, id omissum fuisse necesse est. Constat igitur, quod ad sententiam attinet, nihil referre utrum legas τελειώσεως παρεθείσης, perfectione omissa, an τελειώσεως μή παρατεθείσης, perfectione non apposita legeris. Quod si quispiam jam ex me quærat, utra mihi scriptura vera esse videatur, libentius posteriorem defendam. Cum enim in nostris septem mss. constanter παρατεθείσης legatur, ita quidem scripsisse Basilium arbitror: sed voculam μή ex Reg. quarto additam volo. Ut ut hæc sunt, vulgatam lectionem intactam reliquimus, cum nihil intersit, utro modo legatur.

(42) Reg. tertius χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ. Illud, καὶ τὸ κράτος, e multis mss. addidimus.

(43) Quam varie apud varios positus sit ejus psalmi titulus, ex *Hexaplis* cognosci potest. Sed Aquilæ solius interpretationem, quod sola ad rem

Α ταῖς πόλεις δῆμοι ζηλοῦσι τοὺς ἐν δυνάμει. Καὶ ὅλως, ἐπειδὴν τὸ τοῦ ἐνός κακὸν μιμήσεως ἀξίον τοῖς πολλοῖς νομισθῆ, οἰκείως καὶ προσηκόντως λεχθήσεται λοιμὸς τις ψυχῶν ἐπιπολάζειν τῷ βίῳ. Τὸ γὰρ ἐν κακίᾳ περιβλεπτον πολλοὺς τῶν εὐολισθητῶν εἰς τὸν ὅμοιον ζῆλον ἐφέλκεται (38). Ἐπεὶ οὖν ἄλλος ἐξ ἄλλου τῆς φθορᾶς ἀναπίμπλαται, λοιμώσσειν τὰς ψυχὰς οἱ τοιοῦτοι λεγέσθωσαν. Μὴ τοίνυν καθίσσης ἐπὶ καθέδρας λοιμῶν, ἢ μὴ μετὰσχης συνεδρίου ἀνθρώπων φθορέων (39) καὶ λυμῶνων, ἢ μὴ ἐναπομείνης (40) τοῖς κακῶς βουλευθεῖσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν λόγος ἔτι ἐν προοίμοις, τὸ δὲ πλῆθος ὄρω τὴν συμμετρίαν ἐκβαῖνον· ὡς μήτε ὑμῖν βραδίαν εἶναι τῶν πλειόνων τὴν φυλακὴν, μήτε ἐμοὶ τὴν διακονίαν τοῦ λόγου, διὰ τὴν σύντροφον ἀσθένειαν τῆς φωνῆς ἡμᾶς ἐπιλειπούσης. Εἰ δὲ καὶ ἀτελῶς εἴρηται τὰ εἰρημένα, τοῦ μὲν κακοῦ τῆς φυγῆς ὑποδειχθείσης, τῆς δὲ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τελειώσεως παρεθείσης (41), ὅμως εὐγνώμοσιν ἀχοαῖς παραθέμενοι τὰ παρόντα, ἐπαγγελλόμεθα, Θεοῦ διδόντος, ἀναπληρώσειν καὶ τὰ λειπόμενα, ἐάν γε μὴ τὴν παντελῆ λοιπὸν ὑπέλωμεν σιωπὴν. Παράσχοι δὲ ὁ Κύριος καὶ ἡμῖν τῶν εἰρημένων μισθόν, καὶ ὑμῖν καρπὸν ὧν ἠκούσατε, χάριτι τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ (42), ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ Ζ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

* Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, ὃν ἤσεν τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμενεί (43).

1. Δοκεῖ πως ἐναντίως ἔχειν πρὸς τὴν ἐν ταῖς Βασιλείαις ἱστορίαν, ἐνθα τὰ περὶ τοῦ Δαβίδ ἀναγέγρα-

faciat, ex eis mutuabimur. Ejus igitur hæc sunt, *Psalmus pro ignorantia ipsi David, quem cecinit Domino super verbis Æthiopsis filii Gemini.* Nec aliter Hieronymus, qui ex Hebræo sic vertit: *Ignoratio David, quod cecinit Domino super verba Æthiopsis filii Gemini.* Hæc autem eo retuli, ut planum facerem, interpretes quosdam pro Χουσί scripsisse Αἰθίοπος, nec inepte Æthiopsis nomine Saulem Æthiopicis moribus præditum ab eruditis viris intelligi, ob idque videri Basilium ejus psalmi inscriptionem cum iis quæ dicuntur II Reg. xvii, 5, longe facilius conciliare potuisse. Nam e re expedierat se, si de duobus, non de uno homine sermonem haberi dixisset, hic de Saule, illic de Chusi filio Arachi. Paraphrasim Chaldaicam legas velim, et Ducæi notas. Mirum visum est homini doctissimo Ducæo, quod Basilium aliquanto post dicat, neque Chusi, neque alium quemquam in historia Regum filium Gemini reperiri, cum Semei nominetur II Reg. xix, 16, υἱὸς Γηρά, υἱοῦ Ἰεμενεί, *filius Gera, filii Gemini.* Mirum sane id videri debet, hominem Scripturarum peritissimum Basilium in ejusmodi errorem incidisse: sed monere juvat totum illud, ἐστὶ δὲ οὔτε οὗτος οὔτε ἄλλος τις τῶν ἐκεῖ φαινομένων υἱὸς Ἰεμενεί, in Colbertinis quarto et septimo non exstare. Unde fortassis alicui suspicio oriri possit, hæc verba, in ora libri primum posita, progressu temporum in ipsum textum irrepsisse. Sed tamen, ut verum fatear, ita scripsisse Basilium puto, nec ob aliam causam prætermissum id fuisse in Colbertinis exemplaribus, quam quod continenter in fine duarum periodorum scriptum sit υἱὸς Ἰεμενεί. Norunt enim qui vel tantillum in ejusmodi rebus exercitati sunt, non raro contingere, ut tunc librarii periodum alteram omittant.

πται, ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἐβδόμου ψαλμοῦ. Ἐκεῖ γὰρ ὁ Χουσι ἀρχιεταῖρος (44) μὲν τοῦ Δαβίδ, υἱὸς δὲ Ἀραχί ἱστορεῖται, ἐνταῦθα δὲ Χουσι υἱὸς Ἰεμενεὶ. Ἔστι δὲ οὔτε οὗτος, οὔτε ἄλλος τις τῶν ἐκεῖ φαινομένων υἱὸς Ἰεμενεὶ. Μήποτε οὖν, ἐπειδὴ μεγάλην ἀριστείαν καὶ ἀνδραγάθημα ἐκ τοῦ περὶ τὴν φιλίαν σχηματισμοῦ ἐνεδειξάτο, προσχωρήσας μὲν δῆθεν τῷ Ἀβεσσαλώμ, διαλύων δὲ τὰς βουλὰς τοῦ Ἀχιτόφελ, ἀνδρὸς ἐντρεχεστάτου καὶ στρατηγικωτάτου (45) τὰς γνώμας ὑποτιθεμένου, διὰ τοῦτο υἱὸς Ἰεμενεὶ προσηγορεύθη; Ἐρμηνεύεται δὲ ὁ υἱὸς Ἰεμενεὶ υἱὸς τῆς δεξιᾶς. Εἰσηγουμένου γὰρ ἐκείνου μηδένα χρόνον ἐμποιεῖν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' εὐθύς ἀπαρασκευῶν (46) ὄντι ἐπιτίθεσθαι τῷ πατρὶ, οὐκ εἶασε παραδεχθῆναι τὴν βουλὴν τοῦ Ἀχιτόφελ, Ὅπως ἐπαγάγη, φησὶ, Κύριος ἐπὶ Ἀβεσσαλώμ τὰ κακὰ πάντα· ἀλλὰ πιθανωτέρας ἔδοξεν (47) ἀναβολὰς αὐτοῖς καὶ διατριβὰς ἐμποιεῖν, πρὸς τὸ δοῦναι καιρὸν τῷ Δαβίδ συλλέξασθαι τὰς δυνάμεις. Ὄθεν καὶ ἀπόδεκτος ἦν πρὸς τῷ Ἀβεσσαλώμ λέγοντι· Ἀγαθὴ ἡ βουλὴ Χουσι τοῦ Ἀραχί ὑπὲρ τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ. Τῷ μὲντοι Δαβίδ διὰ τῶν ἱερέων Σαδώκ καὶ Ἀθιάθαρ ἐδήλου τὰ οἰκονομηθέντα, καὶ προσέταξε μὴ (48) αὐλισθῆναι ἐν τῇ Ἀραβῶθ τῆς ἐρήμου, ἀλλὰ κατέσπευδεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν διάβασιν. Ἐπεὶ οὖν ἐκ τῆς ἀγαθῆς συμβουλῆς ἐγένετο δεξιὸς τοῦ Δαβίδ, ἀπὸ τοῦ ἀνδραγαθήματος τῆς προσηγορίας τετύχηκε. Διὰ τοι τοῦτο (49) υἱὸς Ἰεμενεὶ προσηγόρευται, τουτέστιν, υἱὸς δεξιᾶς. Αὕτη δὲ συνήθεια τῆς Γραφῆς, καὶ τοὺς χείρονας ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας χρηματίζειν μᾶλλον ἢ ἀπὸ τῶν πατέρων, καὶ τοὺς κρείττονας υἱοὺς ὀνομάζειν ἐκ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς ἀρετῆς. Τὸν τοίνυν διάβολον υἱὸν ἀπωλείας ὁ Ἀπόστολος ὀνομάζει· Ἐάν γὰρ μὴ ἀποκαλυφθῆ ὁ ἄνομος ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας (50). Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸν Ἰούδαν υἱὸν ἀπωλείας ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας· τέκνα δὲ σοφίας τοὺς ἐν τῇ θεογνωσίᾳ μεμορφωμένους· Ἐδικαιώθη

⁴² II Reg. xvii, 14. ⁴³ ibid. ⁴⁴ II Thess. ii, 3.

(44) Quod suspicantur viri eruditissimi Nobilius et Ducæus, videri II Reg. xv, 32, pro ὁ ἀρχιεταῖρος apud LXX legendum esse ὁ Ἀραχί, ἐταῖρος, Chusi Arachi filius, socius David, id nobis probabilissimum videtur. Liqueat enim Vulgatæ auctorem non aliter legisse, cum sic scripserit II Reg. xvi, 16: Cum autem venisset Chusai Arachites, amicus David. Ut ut hæc sunt, cum mss. nostri omnes vulgatam lectionem ἀρχιεταῖρος exhibeant, procul dubio et ita apud LXX legisse, et ita scripsisse putandus est Basilus.

(45) Corruptum esse hunc locum putat Combefisius, et ita emendat, ut pro στρατηγικωτάτου legat στρατηγικώτατα, imperatorie. Sed pace viri doctissimi dixerim, nihil hic inesse vitii, nihilque opus esse emendatione. Quod ut ipsis oculis subjiciamus, verba Basilii eo ordine quo construi debent, collocabimus: διαλύων δὲ τὰς βουλὰς τοῦ Ἀχιτόφελ, ὑποτιθεμένου τὰς γνώμας ἀνδρὸς ἐντρεχεστάτου καὶ στρατηγικωτάτου, Dissolvens consilia Achitophel, qui consilia viri acerrimi et in re militari exercitatissimi suggerebat: hoc est: consilia viro acerrimo et in re militari exercitatissimo digna. Præterea hoc nostrum iudicium adjuvat, quod Combefisiana conjectura veteris nullius libri auctoritate nitatur.

esse contraria. Illic enim Chusi præcipuus quidem Davidis amicus, filius vero Arachi esse memoratur, hic autem filius Jemeni. Verum **98** neque hic, neque alius quisquam ex iis qui ibi reperiuntur, filius Jemeni est. Num igitur, quoniam fortem ac strenuam operam ex simulata amicitia navavit, dum videlicet transiens ad Absalonis partes, evertit consilia Achitophelis, qui viri acerrimi et in re militari exercitatissimi consilia suggerebat, idcirco filius Jemeni appellatus est? Filius autem Jemeni filius dexteræ interpretatur. Cum enim moneret ille, nullam rebus moram interponendam, sed imparatum patrem statim esse adoriendum, non permisit ut consilium Achitophelis admitteretur, *Ut induceret Dominus*, inquit Scriptura, *in Absalonem mala omnia* ⁴²: quippe probabiliores causas dilationis ac moræ ipsis visus est proferre, ut Davidi tempus virium colligendarum tribueret. Unde et Absalon erat gratus, dicenti: *Consilium Chusi filii Arachi consilio Achitophelis longe præstat* ⁴³. Interea Davidem per Sadoc et Abiathar sacerdotes de statutis certiore faciebat, et præcepit ne in Araboth deserti castrametaretur: sed ut transiret, urgebat. Quoniam igitur ob bonam consilium factus est dexter et officiosus in Davidem, a præclaro facinore sortitus est cognomentum. Quapropter filius Jemeni appellatus est, hoc est, filius dexteræ. Hic autem Scripturæ mos est, et peiores potius a peccato quam a patribus nominare, et meliores filios ab aliqua virtute ipsis privatim conveniente appellare. Et quidem diabolum filium perditionis Apostolus vocat: *Nisi enim revelatus fuerit iniquus ille filius perditionis* ⁴⁴. Judam vero in Evangelio Dominus filium perditionis nominavit: *Nullus enim, inquit, perit, nisi filius perditionis* ⁴⁵. Qui vero in Dei cognitione sunt instituti et conformati, hos vocat sapientiæ filios: *Justificata est enim, inquit, sapientia a filiis suis* ⁴⁶; et: *Si fuerit, inquit, ibi filius pacis* ⁴⁷. Non

⁴⁵ Joan. xvii, 12. ⁴⁶ Matth. xi, 19. ⁴⁷ Luc. x, 6.

(46) Legitur in Catena Corderii ἀπαρρησιάστῳ pro ἀπαρασκευῶν. Sed, nisi valde fallor, mendum est typographorum. Vix enim dubium esse potest, quin legerit vir doctissimus ἀπαρασκευῶν, cum vertat, *imparatum*. Combefisius vocem ἀπαρρησιάστῳ in Catena Corderii cum legisset, cum Latine sic reddit, *nullis præsiidiis tuto*: quam interpretationem non omnibus probatum iri puto. Caterum vox ἀπαρασκευῶν constanter in omnibus mss. legitur.

(47) Editio Paris. ἔδειξεν. Paulo post legitur in Colb. quarto διατριβὰς ἐμποιῶν.

(48) Editiones Paris. et Basil. cum septem mss. προσέταξε τοῦ μὴ. Sed illud, τοῦ, non invenitur neque in Colb. quarto, neque in Reg. secundo. Ex quo fit, ut facile crediderim illud τοῦ, delendum esse, eoque magis, quod omnino redundare videatur. Aliquanto post Colb. quartus προσηγορίας ἔτυχε.

(49) Editi διὰ τοι τοῦτο. Sed τοι deest in omnibus fere mss. Illud, προσηγόρευται, deest in mss. non paucis.

(50) Colb. quartus ἀποκαλυφθῆ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας ὁ υἱὸς τῆς, etc. At reliqui mss. ut editi.

igitur mirum videri debet, si nunc quoque corporalis ejus pater taceatur, præcipuus vero Davidis amicus vocatus sit dexteræ filius, quippe qui a factis sibi congruum cognomen acquisierit.

2. VERS. 2. *Domine Deus meus, in te speravi, salvum me fac.* Putatur simplex quiddam esse, et quod a quovis recte possit proferri, illud videlicet: *Domine Deus meus, in te speravi, salvum me fac.* Fortassis non ita se res habet. Qui namque in homine sperat, aut qui ob aliquid aliud mundanum effertur, puta, ob potestatem, vel ob divitias, vel ob quidpiam aliud eorum, quæ inter res claras a multis reputantur, non potest dicere: *Domine Deus meus, in te speravi*⁴⁸. Præceptum enim est, non oportere in principibus sperare⁴⁹; et, *Maledictus homo, qui confidit in homine.* Quemadmodum nec quidquam aliud oportet præter Deum colere: sic nec in alio, quam in Deo **99** omnium Domino spem reponere. *Spes enim mea, inquit, et cantatio mea Dominus*⁵⁰. Sed quomodo rogal, ut primum servetur a persecutibus, deinde, ut liberetur? Puncti distinctio claram reddet sententiam. *Salvum me fac ex omnibus persequentibus me, et libera me, (VERS. 3) ne quando rapiat ut leo animam meam.* Quæ igitur differentia inter servari et liberari? Nimirum proprie salute opus est debilibus: qui vero detinentur in captivitate, indigent ut liberentur. Propterea is quidem qui per se debilis est, et tamen in se retinet fidem, per propriam fidem ad salutem præparatur. *Fides enim, inquit, tua te salvam fecit*⁵¹; et, *Fiat tibi sicut credidisti*⁵². Qui vero liberandus est, pretium pro se aliunde persolvendum exspectat. Itaque cui imminet et impendet mors, is cum sibi conscius sit salvatorem esse unum, atque unum liberatorem, ait: *In te speravi, salvum me fac* ab infirmitate, *et libera me* a captivitate. Existimo autem, strenuos Dei athletas, qui cum invisibilibus inimicis per omnem suam vitam valde collectati sunt, postquam eorum omnes insectationes effugerint, prope vitæ finem constitutos, a sæculi principe examinari, ut si reperiantur aut vulnera ex certaminibus, aut aliquas maculas, aut peccati vestigia retinuisse, detineantur: sin autem inveniantur invulnerati et intemerati, a Christo tanquam invicti et liberi in requiem transferantur. Orat igitur pro vita præsentis et fu-

γράφ. φησιν, ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς· καὶ, Ἐάν ἤ, φησὶν, ἐκεῖ υἱὸς εἰρήνης. Οὐδὲν οὖν θαυμαστόν καὶ νῦν σιωπηθῆναι μὲν αὐτοῦ τὸν σωματικὸν πατέρα, δεξιᾶς δὲ υἱὸν τὸν ἀρχιεταῖρον τοῦ Δαβὶδ ὀνομασθῆναι, ἀπὸ τῆς πράξεως πρέποντα ἑαυτῶ τὸν χρηματισμὸν λαβόντα.

2. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με. Νομιζόμενον ἀπλοῦν εἶναι καὶ ὑπὸ τοῦ τυχόντος ὑγιῶς ἀναφέρεσθαι δύνασθαι τὸ, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με, τάχα οὐ τοιοῦτόν ἐστιν. Ὁ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων ἐλπίζων, ἢ ἐπ' ἄλλο τι τῶν κατὰ τὸν βίον μετεωριζόμενος, οἷον ἐπὶ δυναστείαν, ἢ χρήματα, ἢ τι τῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς νομιζομένων εἶναι λαμπρῶν, οὐ δύναται εἰπεῖν· Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα. Παράγγελμα γὰρ ἐστὶ, μὴ ἐλπίζειν ἐπ' ἀρχοντας· καὶ, Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων. Ὡσπερ οὐδὲ σέβειν ἄλλο τι παρὰ τὸν Θεὸν προσῆκεν, οὔτις οὐδὲ ἐπὶ ἄλλον ἐλπίζειν ἢ ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν πάντων Κύριον. Ἐλπίς γάρ μου, φησὶ, καὶ ὑμνησίς μου (51) ὁ Κύριος. Πῶς δὲ πρῶτον σωθῆναι εὐχεται: ἐκ τῶν διωκόντων, εἴτα ῥυσθῆναι; Ἡ διαστολή σαφῆ ποιήσει τὸν λόγον. Σῶσον γάρ με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με, μὴ ποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου. Τίς οὖν ἡ διαφορὰ τοῦ σώζεσθαι καὶ τοῦ ῥύεσθαι (52); Ὅτι τῆς σωτηρίας μὲν κυρίως οἱ ἀσθενοῦντες χρήζουσι, τοῦ ῥυσθῆναι δὲ οἱ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ κατεχόμενοι. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἐν ἑαυτῷ ἔχων τὴν ἀσθενείαν, ἐν ἑαυτῷ δὲ λαβὼν τὴν πίστιν, ὑπὸ τῆς οἰκείας πίστεως οἰκονομεῖται πρὸς τὸ σωθῆναι. Ἡ πίστις γάρ σου, φησὶ, σέσωκέ σε· καὶ, Γεννηθήτω σοὶ ὡς ἐπίστευσας. Ὁ δὲ ὀφείλων (53) ῥυσθῆναι τιμὴν ἔξωθεν ὑπὲρ αὐτοῦ κατατεθῆναι ὀφείλουσαν ἀναμένει. Ὁ τοίνυν ὑπὸ τὸν θάνατον ὄν, εἰδὼς, ὅτι εἰς ὁ σώζων, εἰς ὁ λυτρούμενος, Ἐπὶ σοὶ, φησὶν, ἤλπισα, σῶσόν με ἀπὸ τῆς ἀσθενείας, καὶ ῥύσαι με ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας. Οἶμαι δὲ, ὅτι οἱ γενναῖοι τοῦ Θεοῦ ἀθληταὶ, ἰκανῶς παρὰ πάντα τὸν ἑαυτῶν βίον τοῖς ἀοράτοις ἐχθροῖς προσπαλαίσαντες, ἐπειδὴν πάσας αὐτῶν ὑπεκφύγωσι τὰς διώξεις, πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου γενόμενοι, ἐρευνοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀρχόντος τοῦ αἰῶνος, ἵνα, ἂν μὲν εὐρεθῶσιν ἔχοντες τραύματα ἀπὸ τῶν παλαισμάτων, ἢ σπίλους τινὰς, καὶ τύπους τῆς ἀμαρτίας, κατασχεθῶσιν· ἐάν δὲ ἄτρωτοι εὐρεθῶσι καὶ ἀσπίλοι, ὡς ἀκράτητοι ὄντες, ὡς ἐλεύθεροι ὑπὸ Χριστοῦ ἀναπαύσωνται. Εὐχεται οὖν περὶ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς καὶ περὶ τῆς μελλούσης. Σῶσον γάρ με, φησὶν, ἐνταῦθα

⁴⁸ Psalm. cxvii, 9. ⁴⁹ Jerem. xvii, 5. ⁵⁰ Psal. lxx, 5, 6. ⁵¹ Luc. vii, 50. ⁵² Matth. viii, 13.

(51) Vox μου addita est ex Reg. secundo et Colb. sexto. Ibidem editiones Paris. et Basil. πῶς δέ. Deest δὲ in mss. Haud longe illa, μὴ ὄντος λυτρούμενου, μηδὲ σώζοντος, adduntur in Colbertinis quarto et septimo post voces ψυχὴν μου· sed cum desint in aliis sex mss. videanturque e glossemate fluxisse, idcirco inserere ea contextui nolimus.

(52) Codices aliquot ῥυσθῆναι. Subinde in tribus mss. legitur οἰκονομεῖται. Editi vero et alii quidam mss. οἰκονομεῖται. Mox editio Paris. Σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην, καὶ γεννηθήτω, etc. Ubi notat

vir eruditissimus Duceus illa, πορεύου εἰς εἰρήνην, addita fuisse ex Oliv. et Anglicis: quæ verba legi quoque in duobus Regiis mss. non dissimulamus. Sed tamen, cum hæc verba in editione Basileensi desint, et in plurimis mss., cumque præterea seriem orationis interrumpere videantur, expungenda ea censuimus.

(53) Sic septem mss. æque ac editiones Paris. et Basil. At Colb. quartus et Catena Corderiana ὁ δὲ θέλων.

ἀπὸ τῶν διωκόντων (54)· ῥῦσαι δέ με ἐκεῖ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐρευνῆς, μὴ ποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου. Καὶ ταῦτα μάθοις ἂν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος περὶ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους· Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἔρχεται, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔξει οὐδέν. Ἄλλ' ὁ μὲν, μὴ ποιήσας ἁμαρτίαν, ἔλεγεν ἔχειν οὐδέν· ἀνθρώπων δὲ αὐταρκες, ἐὰν τολμήσῃ εἰπεῖν, ὅτι· Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔξει ὀλίγα καὶ μικρά. Κίνδυνος δὲ ταῦτα παθεῖν, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὸν λυτρούμενον ἡμᾶς, μηδὲ τὸν σώζοντα. Πρὸς τὰ δύο τὰ προκείμενα δύο ἐστὶ τὰ ἐπαγόμενα· Σῶσον με ἐκ τοῦ πλήθους τῶν διωκόντων με, καὶ ῥῦσαι (55), ἵνα μὴ ποτε ἀρπασθῶ, ὡς μὴ ὄντος λυτρομένου.

3. Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἐστὶν ἀδικία ἐν χερσὶ μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. Καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, καὶ καταλάβοι. Σύνηθες τῇ Γραφῇ τὸ τῆς ἀνταπόδοσεως ὄνομα οὐκ ἐπὶ τῶν νομιζομένων, ὡς ὑπάρξαντός τινος ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ, μόνον λαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν προκαταρχομένων· ὡς ἐπὶ τοῦ, Ἀνταπόδος τῷ δούλω σου. Ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, Δός, εἴρηται, Ἀνταπόδος. Δόσις μὲν οὖν ἐστὶν ἡ καταρχὴ τῆς εὐποιίας, ἀπόδοσις δὲ ἡ τοῦ ἴσου ἀντιμέτρησις παρὰ τοῦ εὐπεπονθότος (56)· ἀνταπόδοσις δὲ δευτέρα τις ἀρχὴ καὶ περίοδος τῶν καταβαλλομένων εἰς τινὰς ἀγαθῶν ἢ κακῶν. Οἶμαι δὲ, ὅταν ἀντὶ τῆς αἰτήσεως οἶονεὶ ἀπαίτησίν τινα ποιούμενος ὁ λόγος τὴν ἀνταπόδοσιν ἐπιζητῇ, τοιοῦτόν τινα νοῦν παριστᾷ· ὅτι, τὸ παρὰ τῆς φύσεως ἀναγκαίως ὀφειλόμενον τῆς ἐπιμελείας χρέος τοῖς ἐγγόνοις παρὰ τῶν γεννησάντων, τοῦτό μοι παράσχου. Χρειαστεῖται γὰρ τέκνοις παρὰ πατρός κατὰ τὴν φυσικὴν στοργὴν ἢ περὶ τοῦ βίου πρόνοια. Ὀφείλουσι γὰρ, φησὶν, οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις θησαυρίζειν, ἵνα πρὸς τῷ ζῆν ἔτι καὶ τὰς κατὰ τὸν βίον αὐτοῖς ἀφορμὰς παράσχωνται. Τοιοῦτόν ἐστι πολλάκις ἐπὶ τῆς Γραφῆς ἐν ταῖς προκαταρχτικαῖς ἐνεργείαις τὸ ἀπόδομα ἢ τὸ ἀνταπόδομα παραλαμβανόμενον. Νῦν δὲ ἔοικε θαρρῆεῖν ὁ λέγων τῷ μὴ ἀντιδεδωκέναι τοῖς ἀνταποδιδούσι κακὰ, μὴ ἀνταποδεδωκέναι τὰ ὅμοια. Εἰ οὖν ἐποίησα τοῦτο, καὶ εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. Κενός ἀποπίπτει ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ὁ τῆς χάριτος τῆς ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ ἐκπεσών. Καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, καὶ καταλάβοι, καὶ καταπατήσαι εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου. Τοῦ μὲν δικαίου ἢ ψυχῆ, χωριζομένη τῆς πρὸς τὸ σῶμα συμπαθείας (57), τὴν ζωὴν ἔχει κεκρυμμένην σὺν τῷ Χρι-

lura. *Salvum enim, inquit, me fac, hic a persequentibus me; libera me vero illic tempore examinis, ne quando rapiat ut leo animam meam.* Et hæc ex ipso Domino discere potes, circa suæ passionis tempus dicente: *Nunc princeps hujus mundi venit, et in me non habebit quidquam*⁵³. Enimvero qui peccatum non admiserat, nihil habere dicebat; satis autem fuerit homini, si audeat dicere: *Venit princeps mundi hujus, et in me habebit pauca et parva.* At periculum est ne hæc accidant, nisi adsit qui redimat, et salvos nos faciat. Duobus propositis duo subjunguntur. *Salvum me fac ex multitudine persequentium me, et libera me, ne quando rapiar, quasi non sit qui redimat.*

3. VERS. 4-6. *Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam ergo ab inimicis meis inanis. Persequatur ergo inimicus animam meam, et comprehendat.* Scriptura non solum recepto more retributionis nomen usurpare solet, cum videlicet bonum aliquod aut malum præcessit, sed in initio etiam actionum; ut in hoc loco: *Retribuere servo tuo*⁵⁴. Cum enim dicere debuisset, tribue: dictum est, *Retribuere*. Dare igitur, initium est benefaciendi: reddere vero, actio ejus qui beneficium accepit, par pari referentis; retributio autem secundum quoddam est principium, ac vicissitudo bonorum aut malorum **100** in quosdam collatorum. Mea quidem sententia, cum sermo pro petitione nomen adhibet quasi repetitionis alicujus, et retributionem requirit, talem quemdam sensum præfert: Providentiæ ac curæ debitum, quod natura necessario a parentibus filiis debetur, hoc mihi exhibe. Liberis enim a patre secundum naturalem amorem debetur rerum ad vitam pertinentium cura. Debent enim, inquit, parentes filiis thesaurizare⁵⁵, ut præter vitam, adhuc et vivendi subsidia eis subministrent. In primis actionibus sæpe ad hunc modum in Scriptura usurpatur redditio, seu retributio. Nunc autem propheta in eo videtur confidere, quod nec reddiderit retribuentibus mala, nec similia reddiderit. Itaque, *Si feci istud, et si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam ergo ab inimicis meis inanis.* Inanis ab inimicis decidit is, qui ex gratia, quæ ex plenitudine Christi est, excidit. *Persequatur igitur inimicus animam meam, et comprehendat et conculcet in terra vitam meam.* Justi quidem anima ab affectibus et consortio corporis secreta, vitam habet cum Christo absconditam in Deo, ut cum Apostolo dicere queat: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus*⁵⁶;

⁵³ Joan. xiv, 50. ⁵⁴ Psal. cxviii, 47. ⁵⁵ II Cor. xii, 14. ⁵⁶ Gal. ii, 20.

(54) Sic quinque mss. Reg. unus et Colb. sextus καταδιωκόντων. Editiones Basil. et Paris. et Catena Corder. καταδιωκόντων με: sed illud, με, in nullo ms. reperitur, nisi forte in uno. Mox Reg. tertius habet εὐρίσκει pro ἔξει.

(55) Colb. quartus διωκόντων, καὶ ῥῦσαι με. Ibidem reperitur τοῦ in aliquibus mss. ante λυτρομένου. Infra in uno ms. perinde ac in Catena Corder. pro νομιζομένων legitur ἀντιδιδόμενων male.

(56) Sic Colbertini quartus et septimus cum Reg. sexto. Alii quatuor mss. cum editis πεπονθότος. Paulo post Colb. quartus ἐπιζητᾷ. Ibidem in eodem ms. legitur παριστάναι. Mox duo mss. τέκνω. Hoc ipso in loco Colb. septimus περὶ τῶν βίου.

(57) Hic variant veteres libri inter se. In his legitur συναφείας: in illis, uti in editis, συμπαθείας. Ibidem editio Paris. ἔχει τὴν: sed illa repetitio articuli non reperitur in mss. In aliquibus mss. legitur σὺν Χριστῷ.

et, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo*⁵⁷. Peccatoris autem, et ejus, qui secundum carnem vivit, corporeisque voluptatibus inquinatur, anima, in carnis cupiditatibus tanquam in luto volutatur: quam conculcatam magis ac magis inimicus commaculare, et veluti humo ingesta obruere conatur, irruens in jacentem, et suis pedibus illum in terra proterens, hoc est, in ipso corpore conculcans ejus, qui lapsus est, vitam. *Et gloriam meam in pulverem deducat*. Sanctorum enim qui in caelis conversantur, et sibi in thesauris sempiternis bona congerunt, gloria in caelo est; terrenorum vero et secundum carnem viventium gloria in pulvere demorari dicitur. Qui enim in opibus terrenis gloriatur, et hominum honorem brevi tempore duraturum prosequitur, ac rerum corporalium copia confidit, is sibi gloriam conciliat, non in caelum tendentem, sed in pulvere permanentem.

VERS. 7. *Exsurge, Domine, in ira tua: exaltare in finibus inimicorum meorum.* **Mysterium resurrectionis jam compleri exoptat Propheta, ad peccati eorum abolitionem; aut eam in cruce exaltationem, quæ futura erat, postquam ad ultimum terminum esset inimicorum malitia evecta. Aut etiam verbis illis, Exaltare in finibus inimicorum meorum, talis quædam subjecta est notio: nimirum, quantumlibet ascenderit malitia, etiamsi ad immensum pervenerit, seque in infinitum effuderit, ea qua polles virtutis abundantia, potes tu, quemadmodum bonus medicus depascentis morbi terminos præoccupans, sistere morbum grassantem ac serpentem, et ejus continuitatem plagis tuis objurgatoriis excindere.**

4. *Et exsurge, Domine Deus meus, in præcepto quod mandasti.* Potest hic sermo et ad resurrectionis mysterium referri: adeo ut Propheta judicem exhortetur, ut exurgat ad cujuscunque peccati ultionem, et ad mandata quæ nobis ante præscripsit perficienda. **101** Potest quoque et de statu rerum Prophetæ, ut tunc erat, accipi, ac si Deum roget, ut ad vindictam præcepti quod mandavit, exurgat. Præceptum autem erat a Deo datum: *Honora patrem tuum et matrem*⁵⁸; quod ipsum ejus filius jam fuerat transgressus. Ideo Deum adhortatur, ut non cunctanter et illum ipsum corrigat, et multos refrenet: sed exurgat in ira, et exurgens, proprium vindicet mandatum. Non enim, inquit, me ulcisceris, sed præceptum tuum neglectum, quod ipse mandasti. **VERS. 8.** *Et synagoga populorum circumdabit te.* Constat enim fore, ut, castigato improbo uno, multi convertantur. Itaque ejus malitiam

⁵⁷ Gal. ii, 20. ⁵⁸ Exod. xx, 12.

(58) Sic Colbertini quartus et septimus. Illa, 'Υψώθητι, etc., desiderantur in editis. Theodotio ἐν θυμῷ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς μου, *In furore super inimicos meos*. Reg. sextus, τῶν ἐχθρῶν σου. Aliquanto post editio Paris. et Reg. sextus ἐχθρῶν σου τοιοῦτον. Vulgatam et alios mss. seculi sumus.

(59) Hic locus tum in editis, tum in Catena Cor-

στῶ ἐν τῷ Θεῷ ὥστε δύνασθαι λέγειν κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· καὶ, Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. Τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ καὶ κατὰ σάρκα ζῶντος καὶ συμπεφυρμένου ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἢ ψυχῇ οἷον ἐν βορβόρῳ τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς ἐγκεκλύσται· ἦν καὶ καταπατῶν ὁ ἐχθρὸς ἐπὶ πλέον ἐκμολύνειν καὶ οἰονεὶ καταχωννύειν φιλονεικεῖ, ἐπιθαίνων τῷ πεπτωκότι, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ ποσὶ καταπατῶν εἰς γῆν, τουτέστιν, εἰς τὸ σῶμα τὴν ζωὴν τοῦ ὀλισθήσαντος. Καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι. Τῶν μὲν ἁγίων τὸ πολίτευμα ἐχόντων ἐν οὐρανοῖς, καὶ θησαυρίζοντων ἑαυτοῖς ἐν τοῖς αἰωνίοις θησαυροῖς τὰ ἀγαθὰ, ἢ δόξα ἐστὶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· τῶν δὲ χοϊκῶν καὶ κατὰ σάρκα ζῶντων, ἢ δόξα αὐτῶν κατασκηνοῦν εἰς τὸν χοῦν λέγεται. Ὁ γὰρ ἐπὶ τῷ χοϊκῷ πλούτῳ δοξαζόμενος, καὶ ὁ ἐπὶ τῆν ὀλιγοχρόνιον τιμὴν τῶν ἀνθρώπων περιέπων, καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς σωματικοῖς πλεονεκτήμασι πεποιθὼς, δόξαν ἑαυτῷ ἔχει, οὐκ ἀνανεύουσιν εἰς οὐρανὸν, ἀλλ' εἰς τὸν χοῦν ἐναπομένουσιν.

Ἀνάστηθι, Κύριε, ἐν ὀργῇ σου· ὑψώθητι (58) *ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν μου.* Τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως ἤδη ἐνεργεῖσθαι εὐχεται ὁ Προφήτης εἰς ἀθέτησιν τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν· ἢ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑψωσιν, ἢ τις γενήσεσθαι ἔμελλε μετὰ τὸ εἰς τὸν ἔσχατον ὄρον τὴν κακίαν τῶν ἐχθρῶν ὑψωθῆναι. Ἡ καὶ τὸ, Ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν μου, τοιοῦτόν τινα ὑποβάλλει νοῦν· ὅσον ἂν κορυφωθῆ ἡ κακία, καὶ προέλθῃ ἐπὶ τὸ ἄμετρον καὶ ἀπεριόριστον χυθεῖσα, τῇ περιουσίᾳ τῆς δυνάμεως δύνασαι (59), ὥσπερ ἀγαθὸς ἰατρὸς προκαταλαβὼν τῆς νομῆς τὰ πέρατα, στήσῃ τὴν νόσον νεμομένην καὶ ἔρπουσαν, καὶ διακόψῃ αὐτῆς τὴν συνέχειαν ταῖς παιδευτικαῖς σου πληγαῖς.

4. *Καὶ ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστάγματι ᾧ ἐνετείλω.* Δύναται μὲν καὶ ἐπὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως ὁ λόγος ἀναφέρεσθαι, παρακαλοῦντος τοῦ Προφήτου ἐξεγερθῆναι τὸν κριτὴν εἰς ἐκδίκησιν παντὸς ἀμαρτήματος, καὶ τὰς προδιατεταγμένας ἡμῖν ἐντολὰς τελεσθῆναι· δύναται δὲ καὶ ἐπὶ τὴν τότε κατάστασιν τῶν πραγμάτων τοῦ Προφήτου λαμβάνεσθαι, παρακαλοῦντος ἐξεγερθῆναι τὸν Θεὸν εἰς ἐκδίκησιν τοῦ προστάγματος οὗ ἐνετείλατο. Πρόσταγμα δὲ ἦν, *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα* (60), παρὰ Θεοῦ δεδομένον, ὅπερ παρέβη ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Διὸ παρακαλεῖ εἰς αὐτοῦ τε ἐκείνου ἐπανόρθωσιν καὶ σωφρονισμὸν τῶν πολλῶν μὴ μακροθυμεῖν τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐγερθῆναι ἐν ὀργῇ, καὶ διαναστάντα ἐκδικῆσαι τὴν ἰδίαν ἐντολήν. Οὐ γὰρ ἐμὲ, φησὶν, ἐκδικήσεις, ἀλλὰ τὸ πρόσταγμα τὸ σὸν καταφρονηθὲν, ὃ αὐτὸς ἐνετείλω. *Καὶ συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε.* Δῆλον δὲ ὅτι, ἐνδὸς ἀδίκου σωφρονισθέντος, πολλοὶ

derii male interpungitur. Nam illa, δυνάμεως εἰ δύνασαι, virgula a se invicem disjunguntur: quæ tamen sine ulla virgula inter se conjuncta oportuerat. Collocanda fuerat virgula post verbum χυθεῖσα. Interpunctio male, quod sit, malam interpretationem peperit.

(60) Colb. quartus μητέρα σου.

ἐπιστρέψουσι. Τὴν οὖν τούτου πονηρίαν κόλασον, ἵνα πολλή συναγωγή λαῶν κυκλώσῃ σε. Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπιστρέψον. Ὑπὲρ τῆς κυκλώσεως σε συναγωγῆς, ἣν ἐκτίσω διὰ τῆς κατὰ χάριν συγκαταβάσεως καὶ οἰκονομίας, ἐπιστρέψον εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης, ἣν εἶχες πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι. Κύριος κρινεῖ λαούς. Πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ὁ περὶ τῆς κρίσεως ἐγκατέσπαρται λόγος, ὡς ἀναγκαιότατος καὶ συνεκτικώτατος εἰς διδασκαλίαν εὐσεβείας τοῖς εἰς Θεὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πεπιστευκόσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολυτρόπως ὁ περὶ τῆς κρίσεως ἐγγέγραπται λόγος, δόξει τινὰ καὶ σύγχυσιν ἔχειν τοῖς μὴ ἀκριβῶς τὰ σημαίνόμενα διαστέλλουσιν. Ὁ πιστεύων γὰρ εἰς ἐμὲ οὐ κρίνεται· ὁ δὲ ἀπιστῶν ἤδη κέκριται. Εἰ δὲ ὁ μὴ πιστεύων ὁμοίος (61) ἐστὶ τῷ ἀσεβεῖ, πῶς εἴρηται τὸ μὴ ἀναστήσεσθαι ἀσεβεῖς ἐν κρίσει; Καὶ εἰ οἱ πιστεύοντες υἱοὶ Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως γεγόνασι, καὶ διὰ τοῦτο ἄξιοί εἰσι τοῦ καὶ αὐτοὶ Θεοὶ χρηματίζεσθαι, πῶς Θεὸς ἔσται ἐν συναγωγῇ Θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ Θεοῦ διακρινεῖ; Ἄλλ' εἰκοι τὸ κρινεσθαι ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ (62) δοκιμάζεσθαι ὑπὸ τῆς Γραφῆς παραλαμβάνεσθαι, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ κατακρίνεσθαι· ἐπὶ μὲν τοῦ δοκιμάζεσθαι, ὡς τὸ, *Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην*· ἐπάγει γὰρ ἐκεῖ *Δοκίμασόν με, Κύριε, καὶ πείρασόν με*· ἐπὶ δὲ τοῦ κατακρίνεσθαι, ὡς (63) τὸ, *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα*· εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐξητάζομεν, φησὶν, οὐκ ἂν κατακρίσει ὑπεβαλλόμεθα. Πάλιν εἴρηται κριθήσεσθαι τὸν Κύριον πρὸς πᾶσαν σάρκα (64)· τοῦτέστιν, ἐν τῷ ἐξετασμῷ τῶν βεβιωμένων ἐκάστῳ ἑαυτὸν ὑποβάλλει τῇ κρίσει, καὶ τὰ ἑαυτοῦ προστάγματα ἀντιπαρεξάγει τοῖς πεπραγμένοις ὑπὸ τῶν ἡμαρτηκότων, ἀπολογούμενος μετὰ ἀποδείξεων, ὅτι πάντα τὰ εἰς αὐτὸν ἤκοντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν κρινόμενων πεποίηκεν, ἵνα πειθόμενοι οἱ ἡμαρτηκότες ὡς ἔνοχοι τοῖς ἀμαρτήμασιν, ἀποδεχόμενοι τὴν θείαν δίκην, ἐκόντες προσῶνται (65) τὸ ἐπιβάλλον αὐτοῖς ἐπιτίμιον.

5. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο σημαίνόμενον ὑπὸ τῆς τοῦ κρινεσθαι φωνῆς, καθά φησιν ὁ Κύριος· *Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεάν ταύτην*. Τοὺς γὰρ ἀποστρεφομένους τὴν θείαν διδασκαλίαν, καὶ ἀφιλοκάλους, καὶ παντελῶς ἀπεστραμμένους τὰ παιδευτικὰ τῆς σοφίας δόγματα, συγκρίσει καὶ ἀντιπαραθέσει τῶν κατὰ τὴν ἰδίαν γενεάν ἐπὶ τῇ περὶ τὰ καλὰ σπουδῇ διενεγκόντων, βαρυτέραν φησὶ λαμβάνειν τὴν ἐπὶ τοῖς παρεθεῖσι κα-

⁵⁹ Joan. iii, 18. ⁶⁰ Psal. i, 5. ⁶¹ Psal. lxxxi, 1. xii, 42.

(61) Colb. quartus ὁ αὐτὸς pro ὁμοίος. Subimile mss. nonnulli διακρίνει.

(62) Non conveniunt inter se mss. hic et infra. Alii habent ἐπὶ τῷ. Alii ἐπὶ τῷ. Alii benique cum editis ἐπὶ τοῦ. Ibidem editi κατακρίνεσθαι : sed mss., si unum excepias, κατακρίνειν.

(63) Sic Colb. quartus. Deest ὡς in editis et in aliis mss. Paulo post editio Paris. διεξητάζομεν : sed major pars mss. una cum editione Basil. ἐξητάζομεν.

(64) Monet peritissimus vir Duceus legi apud Jeremiam xxv, 31, κρινεῖται αὐτὸς πρὸς πᾶσαν σάρκα. Hinc concludit hic fortasse melius legi κρι-

A puni, ut multa populorum synagoga te circumdet. Et propter hanc in altum regredere. Propter circumdantem te synagogam, quam, demittens te per gratiam, et carnem induens, possedisti, regredere in altitudinem gloriæ, quam ante mundi ortum habebas. VERS. 9. Dominus judicabit populos. Multis Scripturæ locis de judicio inspersus est sermo, tanquam qui maxime necessarius sit, servetque maxime in pietatis doctrina eos, qui in Deum per Jesum Christum crediderunt. Quoniam autem diverse de judicio scriptus est sermo, confusionem quamdam iis videbitur parere, qui minus accurate has distinguunt significationes. Qui enim credit in me, non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus est⁵⁹. Quod si is, qui non credit, similis est impio, quomodo dictum est impios in judicio non esse resurrecturos⁶⁰? Et si credentes, per fidem facti sunt filii Dei, ac propterea digni sunt qui et ipsi vocentur dii, quomodo Deus stabit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicabit⁶¹? Verum videtur aliquando judicare pro probare a Scriptura accipi : aliquando vero pro condemnare. Sumitur quidem pro probare, verbi gratia, *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum* : ibi enim subjungit : *Proba me, Domine, et tenta me*⁶². Sumitur vero pro condemnare, ut in illo : *Quod si nosmetipsos judicarem, non utique judicaremur*⁶³ : si enim, inquit, nos ipsos perscrutarem, condemnationi nequaquam subiceremur. Rursus dictum est Dominum cum omni carne judicium subiturum ; id est, in exquirenda ratione eorum quæ cuique dum viveret, acta sunt, judicio se ipse subjicit, et sua præcepta opponit factis peccatorum, argumentis ac demonstrationibus excusans se, quod in salutem judicandorum omnia quæ ad se attinebant, fecerit, ut ii qui peccaverunt, ubi persuasum fuerit sibi se peccatis obnoxios esse, convenientem sibi pœnam, approbato judicio divino, haud inviti perferant.

5. Vox autem judicare habet et aliam quoque significationem, ut cum dicit Dominus : *Regina austri surget in judicio, et condemnabit generationem istam*⁶⁴. Qui enim divinam aversantur doctrinam, et decorum honestumque odio habent, et sapientiæ dogmata ad docendum idonea **102** prorsus detestantur, postquam collati fuerint et comparati cum suis æqualibus, qui rerum bonarum studio excelluerint, hos dicit ob ea quæ omiserunt pœnam gravio-

⁶² Psal. xxv, 1, 2. ⁶³ I Cor. xi, 31. * ⁶⁴ Matth.

νεσθαι. Sed religio nobis fuit textum commutare contra fidem omnium mss. qui constanter habent κρινεῖται. Fortassis non inepte verbum κρινεῖν possit hoc loco sumi pro eo quod est comparare, hac sententiâ : *Dictum est iterum fore ut Dominus compareretur in judicio cum omni carne*. Et vero Dominus in judicio se ipse quodammodo comparabit cum creaturis. Hoc est : præcepta sua comparabit cum iis quæ in sua quisque vita gesserit.

(65) Sic tres mss. Editi vero πρόσωπον. Colb. quartus προῶνται. Reg. quartus πρόβοντο. Vox αὐτοῖς deest in editis, sed reperitur in mss. Mox verba illa, ἐν τῇ κρίσει, adjecimus ex Colb. quarto.

esse daturos. Arbitror autem omnes, quotquot hoc terrestre corpus recepere, pari modo a justo illo iudice non esse judicandos, quod quæ forinsecus unicuique nostrum accidunt, utpote longe inter se diversa, uniuscujusque iudicium varium efficiant. Nam earum rerum concursus, quæ in nostra non sunt potestate, sed nos circumdant vel invitos, aut aggravat peccata nostra, aut efficit leviora. Ponas enim de stupro ferri iudicium. Sed qui id admisit peccati, pravis erat ab initio institutus moribus: siquidem ex impudicis parentibus natus fuerat, et in flagitiorum consuetudine educatus, in ebrietatibus, in comessionibus, in obscenis sermonibus. Contra, aliquis alius quem plurima ad optima quæque sectanda invitabant, educatio, magistri, diviniore sermones ab eo auditi, lectiones salutares, monita parentum, colloquia ad gravitatem et ad pudicitiam informantia, victus moderatus: is si deinceps in simile peccatum atque alius delapsus est, nonne vitæ peractæ rationem redditurus, pœnas graviores quam alter jure optimo dabit? Ille enim ob id solum accusabitur, quod salutaribus subsidiis animo inspersis recte usus non sit: hic vero præterea, ob id etiam, quod multa ad salutem adjumenta nactus, propter intemperantiam et temporis brevissimi incuriam se ipse prodiderit. Similiter autem et qui ab initio in pietate fuit institutus, omnemque in Dei dogmatis vitavit perversitatem, et qui enutritus est in Dei lege, quæ omne accusat peccatum, et ad contraria provocat, is non similem habebit idololatriæ excusationem, atque ille, qui a parentibus ex legibus educatus est, et a gentibus idololatriam ab exordio fuit edoctus. *Dominus judicabit populos. Aliter Judæum, aliter Scytham.* Ille enim in lege acquiescit et in Deo gloriatur, ac probat meliora. Cum enim ex lege sit instructus, ac præter communes notiones prophetica et legalia scripta ei semper cantentur, eademque ab ipso ediscantur, si quidpiam præter jus admisisse inveniat, imputata sibi peccata habebuntur longe graviora. At Scythæ Nomades agrestibus et inhumanis educati moribus, rapinis et contumeliis mutuis assueti, iræ impotentissimi, et in se invicem facillime iracundia effervescentes, soliti omnem contentionem ferro dirimere, sanguineque præliis finire edocti, si quam humanitatem aut bonitatem sibi invicem ostenderit, per præclara sua facinora vindictam acerbiorē nobis parant. *Judica me, Domine, secundum justitiam meam, et secundum innocentiam meam super me.* Hæc verba superbi aliquid, et quod precatōni Pharisæi sese extollentis assimile sit, videbuntur habere: attamen candide intuenti, Propheta ab hoc animo procul **103** abesse judicabitur. *Judica me, Domine, inquit, secundum*

(66) Reg. tertius habet γνώμην pro κρίσιν. Ibidem in eodem codice legitur ἡμῶν τὰ.

(67) Reg. tertius ἀκρόασις λογίων. Statim codex idem σωτηρίας.

(68) Colb. quartus ἐθνῶν ἐξ ἀρχῆς. Ibidem editio

τάκρισιν. Οἶμαι δὲ, ὅτι οὐχ ὁμοίως κριθήσονται πάντες οἱ τὸ γῆινον τοῦτο σῶμα ἀναλαβόντες παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ, διότι τὰ ἔξωθεν συμπίπτοντα ἐκάστῳ ἡμῶν παρὰ πολὺ διαφέροντα παραλλαγῆναι ποιεῖ τὴν ἐκάστου κρίσιν (66). "Ἢ γὰρ βαρύνει ἡμῖν τὰ ἀμαρτήματα, ἢ καὶ κουφίζει ἢ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἀκουσίως περιῖσταμένων ἡμᾶς συνδρομή. Ὑποκείσθω γὰρ πορνείαν εἶναι τὸ κρινόμενον. Ἀλλὰ τούτην ὁ μὲν τις ἤμαρτε, πονηροῖς ἤθεσι τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐντεθραμμένος· καὶ γὰρ καὶ ὑπὸ γονέων ἀσελγῶν εἰς τὸν βίον παρήχθη, καὶ συνανετράφη τῇ περὶ τὰ φαῦλα συνηθείᾳ, μέθαις καὶ κώμοις καὶ αἰσχροῖς διηγήμασιν. Ἄλλος δὲ τις, πολλὰ ἔχων τὰ προκαλούμενα αὐτὸν ἐπὶ τὰ κάλλιστα, ἀνατροφῆν, διδασκάλους, ἀκρόασις λόγων (67) θειοτέρων, ἀναγνώσματα σοφῆρια, νοουθέτησιν γονέων, διηγήματα πρὸς σεμνότητα καὶ σωφροσύνην τυποῦντα, δίαιταν κατεσταλμένην, εἶτα ὑπενεχθεὶς εἰς τὴν ὁμοίαν ἀμαρτίαν τῷ ἑτέρῳ, καὶ διδοὺς λόγον τῶν βεβιωμένων, πῶς οὐχὶ βαρυτέρας παρὰ τὸν ἕτερον ὁ τοιοῦτος δικαίως τιμωρίας ἀξιοθήσεται; Ὁ μὲν γὰρ ἐγκληθήσεται ἐπὶ μόναις ταῖς ἐγκατεσπαρμέναις κατὰ τὰς ἐννοίας σωτηρίοις ἀφορμαῖς, ὡς οὐ χρησάμενος αὐταῖς ὑγιῶς· ὁ δὲ πρὸς τούτῳ καὶ ὡς πολλῆς τυχὼν εἰς τὸ σωθῆναι συνεργείας, καὶ δι' ἀκρασίαν καὶ τὴν ἐν βραχυτάτῳ καιρῷ ἀπροσεξίαν προδεδωκὼς ἑαυτὸν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἐντρεφόμενος ἀρχῆθεν τῇ εὐσεθείᾳ, καὶ πᾶσαν διαστροφῆν ἐκφυγὼν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ δόγμασιν, ἐντρεφόμενος δὲ καὶ νόμῳ Θεοῦ διαβάλλοντι πᾶσαν ἀμαρτίαν καὶ προκαλούμένῳ ἐπὶ τὰ ἐναντία, οὐχ ὁμοίαν ἔξει εἰδωλολατρίας ἀπολογίαν τῷ ἀπὸ πατέρων ἀνόμων ἀνατεθραμμένῳ, καὶ ἐθνῶν ἀρχῆθεν (68) εἰδωλολατρῆν δεδιδασχμένῳ. *Κύριος κρινεῖ Αἰοῦς.* Ἄλλως τὸν Ἰουδαῖον, καὶ ἄλλως τὸν Σκύθην. Ὁ μὲν γὰρ ἐπαναπαύεται νόμῳ, καὶ καυχᾶται ἐν Θεῷ, καὶ δοκιμάζει τὰ διαφέροντα. Κατηχούμενος ὢν ἐκ τοῦ νόμου, καὶ πρὸς ταῖς κοιναῖς ἀεὶ ἐννοίαις κατεπαθόμενος, καὶ παιδευόμενος τὰ προφητικὰ καὶ νομικὰ γράμματα, ἐάν εὐρεθῆ πταίσας παρανόμως, πολλῶ βαρύτερα ἔξει λελογισμένα τὰ ἀμαρτήματα. Σκύθαι δὲ Νομάδες, ἀνημέροις καὶ ἀπανθρώποις συντραφέντες ἤθεσιν, ἀρπαγαῖς καὶ βίαις ταῖς κατ' ἀλλήλων ἐνειθισμένοι (69), ἀκρατῶς μὲν ἔχοντες θυμοῦ, καὶ εὐκόλως εἰς τοὺς κατ' ἀλλήλων παροξυσμοὺς ἐρεθιζόμενοι, πᾶσαν δὲ φιλονεικίαν σιδήρῳ κρίνειν συνειθισμένοι, καὶ αἵματι τὰς μάχας λύειν δεδιδασχμένοι, ἐάν τι πρὸς ἀλλήλους φιλόανθρωπον καὶ χρῆστον ἐπιδείξωνται, ἡμῖν βαρυτέραν διὰ τῶν ἰδίων κατορθωμάτων τὴν τιμωρίαν παρασκευάζουσι. *Κρίνον με, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν ἀκακίαν μου ἐπ' ἐμοί. Δόξει τι ὁ λόγος ἀλαζονικῶς ἔχειν καὶ παραπλήσιον τῇ εὐχῇ τοῦ ὑφ' οὐνοῦ ἑαυτοῦ Φαρισαίου· εὐγνωμόμως δὲ σκοποῦντι μακρὰν γενήσεται τῆς τοιαύτης διαθέσεως ὁ προφήτης. Κρίνον*

Paris. δεδιδασχμένων. Editio Basil. cum Regiis primo, secundo et quarto δεδιδασχμένῳ. Subinde mss. omnes κατηχούμενος ὢν. Editio κατηχούμενος οὖν.

(69) Editio Paris. ἐθεισμένοι. Editio Basil. ἐνηθισμένοι. At mss. tres ἐνειθισμένοι.

με, Κύριε, φησί, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου. Πολὺς, φησὶν, ἐστὶν ὁ περὶ τῆς δικαιοσύνης λόγος, καὶ δυσέφικτα τῆς τελείας δικαιοσύνης τὰ πέρατα. Ἔστι γὰρ τῶ καὶ ἀγγέλων δικαιοσύνη ὑπερναθεθικῶσα τὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἴ τις ὑπὲρ ἀγγέλους δύνამις, ἀναλογοῦσαν ἔχει τῷ μεγέθει καὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης ὑπεροχὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ δικαιοσύνη ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ἄρρητος οὖσα καὶ ἀκατάληπτος πάτη τῆ γεννητῆ (70) φύσει.

6. Ἐμὲ οὖν κρίνον, Κύριε, κατὰ τὴν ἐμὴν δικαιοσύνην· τοῦτέστι, τὴν ἐφικτὴν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ δυνατὴν τοῖς ἐν σαρκὶ ζῶσι. Καὶ κατὰ τὴν ἀκακίαν μου ἐπ' ἐμοί. Οὕτω γὰρ μάλιστα συνίσταται ἡ διάθεσις τοῦ λέγοντος πολὺ μακρὰν οὖσα τῆς φαρισαϊκῆς ὑπερηφανίας. Ἀκακίαν γὰρ ἑαυτοῦ ὀνομάζει τὴν οἰανεὶ ἀκεραιότητα καὶ ἀπειρίαν τῶν χρησίμων εἰς γνῶσιν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν ταῖς Παροιμίαις, ὅτι Ἀκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶς ἀφυλάκτως περιπίπτομεν ἐξ ἀπειρίας οἱ ἄνθρωποι, παραιτεῖται τὸν Θεὸν καὶ ἀξιοὶ συγγνώμης τυχεῖν ἐπὶ τῇ ἀκακίᾳ. Ἐκ δὲ τούτου δῆλόν ἐστιν ὅτι ταπεινοφροσύνην τοῦ λέγοντος παρίστησι μᾶλλον ἢ ὑπερηφανίαν τὰ εἰρημένα. Κρίνον γὰρ με, φησὶ, κατὰ τὴν ἐμὴν δικαιοσύνην, καὶ κρίνον με κατὰ τὴν ἀκακίαν τὴν οὖσαν ἐπ' ἐμοί. Τὸ μὲν δικαίωμα μου τῇ ἀσθενείᾳ παρεξετάζων τῇ ἀνθρωπίνῃ, οὕτω κρίνον με· τὴν δὲ ἀπλότητα τῶν τρόπων μου καταμαθῶν, μὴ ὡς (71) ἐντρεχῆ με, μηδὲ ὡς εὐπερίθληπτον εἰς τὰ τοῦ κόσμου πράγματα, οὕτως ἀμαρτάνοντά με καταδικάσης. Συντελεσθήτω δὲ πονηρία ἀμαρτωλῶν. Ἀντικρυς μαθητῆς ἐστὶ τῶν εὐαγγελικῶν προσταγμάτων ὁ ταῦτα εὐχόμενος. Προσεύχεται γὰρ ὑπὲρ τῶν ἐπιρραζόντων αὐτὸν, ἀξιῶν πέρατι καὶ ὄρω τιτὶ τὴν πονηρίαν τῶν ἀμαρτανόντων περιγραφῆσαι. Ὡσπερ ἂν εἴ τις ὑπὲρ τῶν καμνόντων τὸ σῶμα προσευχόμενος λέγοι· Συντελεσθήτω δὲ ἡ νόσος τῶν καμνόντων. Ἴνα γὰρ μὴ ἐπὶ πλέον ἔρπουσα ὡς (72) γάγγραινα νομῆν λαμβάνῃ ἡ ἀμαρτία, εὐχεται παρὰ Θεοῦ, στήναι καὶ ὀρισθῆναι τὴν ἐπὶ πλέον χύσιν τῆς ἀμαρτίας, ὁ ἀγαπῶν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ καλῶς ποιεῖν τοὺς μισούντας βουλόμενος, καὶ διὰ τοῦτο προσευχόμενος ὑπὲρ τῶν ἐπιρραζόντων αὐτόν. Καὶ κατευθυνεῖς δίκαιον. Εὐθύς ὁ δίκαιος ὀνομάζεται· καὶ εὐθύς ἡ (73) καρδία ἡ κατωρθωμένη. Τί οὖν βούλεται ἐνταῦθα ἡ προσευχὴ τῷ Προφῆτῃ; Εὐχεται γὰρ τὸν ἤδη ἔχοντα τὴν εὐθύτητα κατευθυνεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν τις εἴποι εἶναι τι ἐν τῷ δικαίῳ σκολεῖον οὐδὲ διεστραμμένον οὐδὲ στραγγαλιῶδες. Τάχα δὲ ἀναγκαία ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἡ αἴτησις, ἵνα τὸ κατὰ πρόθεσιν αὐτοῦ εὐθὲς καὶ τὸ ἀδιάστροφον τῆς γνώμης, τοῦτο τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ χειραγωγίᾳ κατευθυνθῇ, ὡς μήτε ὑπὸ ἀσθενείας αὐτὸν ἀπονεύσαι ποτε τοῦ οἰανεὶ κανόνος τῆς ἀληθείας (74), μήτε ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀλη-

⁶⁸ Prov. xiv, 15.

(70) Variant fere inter se mss. tum, cum vox γεννητός occurrit. Scribitur enim in aliis codicibus cum duplici v : in aliis cum unico. Hoc loco editio Basil. et Regii primus et sextus γεννητῆ. Editio Paris. γεννητῆ.

(71) Verborum illorum, μὴ ὡς, etc., interpretationem melius intelliges, si ea invertas, hoc modo : morum vero meorum simplicitatem doctus, ita pec-

A *justitiam meam.* Multiplex est, inquit, de justitia sermo, ac justitiæ perfectæ fines capti sunt difficiles. Est enim et angelorum justitia quædam, quæ humanam longe superat : et si qua est virtus angelis superior, justitiæ præstantiam magnitudini suæ congruentem habet. Quin etiam est ipsiusmet Dei justitia, quæ omnem transcendit intellectum, quæque ineffabilis est, omnique creatæ naturæ incomprehensibilis.

6. *Me igitur judica, Domine, secundum justitiam meam ;* id est, eam, quæ ab hominibus acquiri potest, quæque eorum qui in carne vivunt, vires non superat. *Et secundum innocentiam meam super me.* Sic enim maxime loquentis affectus procul a Pharisæi arrogantia probatur distare. Etenim innocentiam suam nominat, quasi simplicitatem, ac inscientiam eorum quæ cognitu utilia sunt : sicut in Proverbiis dicitur : *Innocens credit omni verbo*⁶⁸. Quoniam itaque nos homines in multis incaute ex imperitia offendimus, Deum rogat, petitque ut veniam propter innocentiam assequatur. Inde autem manifestum est loquentis humilitatem his dictis magis indicari, quam superbiam. *Judica me enim,* inquit, *secundum justitiam meam, et judica me secundum innocentiam in me existentem.* Itaque justitiam quidem meam fragilitate humana admetiens, sic judica me : morum vero meorum simplicitatem doctus, me non ut sagacem, neque ut in mundi negotiis circumspectum, ita peccantem condempnes. **Vers. 10.** *Consummetur nunc nequitia peccatorum.* Hæc qui precatur, procul dubio evangelicorum præceptorum discipulus est. Orat enim pro persequentibus ipsum, petitque ut sine et termino quodam peccatorum iniquitas circumscribatur. Quemadmodum, si quis pro iis qui ægro sunt corpore, deprecans, diceret : *Consummetur nunc ægrotantium morbus.* Etenim ne serpens latius peccatum, velut gangrana ulterius depascatur, petit a Deo, ut sistatur, circumscribaturque amplior peccati effusio : quippe inimicos suos diligebat, iisque quibus invisus erat, volebat benefacere, et ideo precabatur pro persequentibus ipsum. **Et diriges justum.** Justus nominatur rectus : item cor, virtute ornatum, vocatur rectum. Quid igitur hic sibi vult Prophetæ precatio ? Orat enim ut is qui jam rectus est, dirigatur. Nemo enim dixerit esse in justo quidquam obliquum, aut transversum, aut tortuosum. Fortassis autem necessaria est pro justo precatio, ut rectum animi ejus propositum, mentis immutabilitas Dei ductu dirigatur, ne quando præ infirmitate a veritatis quasi canone deflectat, neve cum veritatis inimicus perversis dogmatis lædat. *Scrutans corda et*

cantem me contempnes, non ut sagacem, neque, etc. Mox Colb. septimus ἐπιρραζόντων αὐτῷ.

(72) Regii primus et tertius ἐπὶ πλέον προκόπτουσα ὡς. Alii mss. ut editi.

(73) Sic mss. cum editione Basil. Editio Paris. εὐθύς ὁ..... εὐθύς ἡ.

(74) Colb. quartus κανόνος τῆς εὐθείας.

renes Deus juste. Quandoquidem Scriptura multis in locis cor pro principali animæ parte accipit, renes vero pro concupiscente, hic quoque idipsum significat: nimirum, *Judica me, Deus,* tum ex meis circa pietatem dogmatis, tum ex motibus affectuum meorum: tu namque corda et renes perscrutaris. *Scrutatio* proprie est inquisitio, tormentis omnibus adjuncta, quam adversus examinandos adhibent judices, ut ii qui in se tegunt postulata, id quod latebat, in medium vi dolorum proferant. Profecto in iudiciis **104** examine omnis erroris experti tam cogitationes, quam actiones nostræ expenduntur. Nemo igitur verum iudicem præveniat, ante tempus iudicet nemo, *Quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* ⁶⁶. Itaque dum scrutatur corda et renes Deus, suam ostendit justitiam. Et quidem examinatum est cor Abrahæ, an Deum ex tota sua anima et ex toto corde diligeret, quando jussus est Isaac pro holocausto offerre: ut compertum esset filium suum ab ipso supra Deum non amari. Examinatus est autem et Jacob, fratris insidiis petitus, ut fraterna ipsius charitas inter tanta Esau peccata nihilo remissior appareret. Itaque horum corda examini fuere subjecta. Quin et renes Josephi expensi fuerunt, quando, lasciva domina amore ejus insaniente, voluptati turpissimæ honestatem pudicitiae prætulit. Ideo autem probatus est, ut communi consensu spectatores iudicii Dei faterentur jure ei deferri honorem, quod illius castitas in magnis periculis mirum in modum eluxisset.

ἤτάσθη, ἵνα οἱ θεαταὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ συνθῶνται: δικαίως ἀπονεμομένην αὐτῷ τὴν τιμὴν, διὰ τὸ ἐν μεγάλοις δοκιμασθηρίοις ὑπερλάμψαι αὐτοῦ τὴν σεμνότητα.

7. VERS. 41. Auxilium meum a Domino. Proprie qui oppugnantur, adversus impetus hostiles in bellis auxilium quærent. Et hic itaque invisibiles suos inimicos sentiens quispiam, periculumque quod sibi ab inimicis ipsum circumsedentibus impendat, intuens, dicet: Auxilium meum non ex divitiis, neque ex ullo corporali subsidio, neque ex potentia, aut meis viribus, neque ex ulla cognatione humana, sed *Auxilium meum a Domino.* Quale autem mittat auxilium timentibus se Dominus, alibi a psalmo didicimus dicente: *Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* ⁶⁷. Et alibi: *Angelus qui eruit me* ⁶⁸. *Qui salvos facit rectos corde.* Rectus corde is est, cujus animus neque ad excessum, neque ad defectum vergit, sed ad medium virtutis dirigitur. Qui enim a fortitudine ad minora deflectit, timiditate pervertitur; qui vero ad majora progreditur, delabatur in audaciam. Quamobrem hujuscemodi homines qui a medio aberrant vel excessu, vel defectu, obliquos et obtortos Scriptura nominat ⁶⁹. Quemadmodum enim linea obli-

θείας τοῖς ἐνδιαστροφῶσι δόγμασι παραβλαβῆναι. Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς ὁ Θεὸς δικαίως. Ἐπειδὴ καρδίαν ἡ Γραφή πολλαχοῦ ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ παραλαμβάνει, νεφρούς δὲ πολλαχοῦ ἐπὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τῆς ψυχῆς, καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ σημαίνει· ὅτι, Ὁ Θεὸς, κρινόν με ἐπὶ τε τοῖς δόγμασιν οἷς ἔχω περὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἐπὶ τοῖς κινήμασι τοῖς παθητικοῖς· σὺ γὰρ εἶ ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς. Ἐτασμός κυρίως ἐστὶν ἡ μετὰ πασῶν βασάνων προσαγομένη ἔρευνα παρὰ τῶν κριτῶν τοῖς ἐξεταζομένοις, ἵνα οἱ κρύπτοντες παρ' ἑαυτοῖς τὰ ἐπιζητούμενα τῇ ἀνάγκῃ τῶν πόνων εἰς τὸ ἐμφανὲς καταστήσωσι τὸ λανθάνον. Ἐν γὰρ τοῖς ἀπαραλόγιστοις ἐξετασμοῖς τοῦ κριτοῦ ἐτάζονται μὲν ἡμῶν οἱ λογισμοὶ, ἐτάζονται δὲ καὶ αἱ πράξεις. Μηδεὶς οὖν προλαμβανέτω (75) τὸν ἀληθινὸν κριτὴν, μηδὲ πρὸ καιροῦ τις κρινέτω, Ἔως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. Ἐν οὖν τῷ ἐτάζειν καρδίας καὶ νεφρούς ὁ Θεὸς τὸ ἑαυτοῦ δίκαιον ἀναφαίνει. Ἠτάσθη μὲν οὖν ἡ καρδία τοῦ Ἀβραάμ, εἰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ὅτε ἐκελεύσθη ὀλοκαύτωμα ἀνενεγκεῖν τὸν Ἰσαάκ, ἵνα φανῆ, ὅτι οὐκ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν ὑπὲρ τὸν Θεόν· ἠτάσθη δὲ καὶ Ἰακώβ ἐπιβουλεύμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, ἵνα λάμψῃ ἐν τοσοῦτοις ἀμαρτήμασι τοῦ Ἰσαὺ μὴ ἀμβλυνομένη αὐτοῦ ἡ φιλαδελφία. Τούτων μὲν οὖν αἱ καρδίαι ἠτάσθησαν· νεφροὶ δὲ ἠτάσθησαν τοῦ Ἰωσήφ, ὅτε, ἐπιμανείσης αὐτῷ τῆς ἀκολάστου δεσποίνης, τὸ σεμνὸν τῆς σωφροσύνης τῆς

ἀσχήμονος ἡδονῆς προετίμησεν. Εἰς τοῦτο δὲ (76) ἀσχήμονος ἡδονῆς προετίμησεν. Εἰς τοῦτο δὲ (76)

7. Ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κυρίως ἐν πολέμοις κατὰ τὰς ἐφόδους τῶν ἐναντίων τὰς βοηθείας ἐπιζητοῦσιν οἱ πολεμούμενοι. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ὁ τῶν ἀσράτων ἐχθρῶν ἑαυτοῦ ἐπαισθανόμενος, καὶ τὸν ἐφεστῶτα αὐτῷ κίνδυνον παρὰ τῶν περιστρατοπεδευομένων αὐτὸν πολεμίων ὄρων, ἐρεῖ· Ἡ βοήθειά μου οὐκ ἐκ πλοῦτου, οὐδὲ ἐκ σωματικῶν ἀφορμῶν, οὐδὲ ἐκ δυνάμεως καὶ ἰσχύος ἐμῆς, οὐδὲ ἐκ συγγενείας ἀνθρωπίνης, ἀλλ' Ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ποταπὴν δὲ συμμαχίαν ἀποστέλλει τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν ὁ Κύριος, ἀλλαχοῦ μαμαθήκαμεν τοῦ φαλμοῦ λέγοντος· *Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς· καὶ ἀλλαχοῦ· Ὁ ἄγγελος ὁ βρῦμενός με.* Τοῦ σώζοντος τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Εὐθὺς ἐστὶ (77) τῇ καρδίᾳ ὁ τὸν λογισμὸν μὴ ἔχων βέποντα πρὸς ὑπερβολὴν μηδὲ ἔλλειψιν, ἀλλ' ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸ μέσον τῆς ἀρετῆς. Ὁ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀνδρίας ἐπὶ τὸ ἔλαττον παρεκκλίνας κατὰ δειλίαν διαστρέφεται· ὁ δὲ ἐπὶ πλεόν ὑπερταθείς ἐπὶ τὴν θρασύτητα ἀποκλίνει. Διόπερ τούτους σχολιοὺς ἡ Γραφή ὀνομά-

⁶⁶ 1 Cor. iv, 5. ⁶⁷ Psal. xxxiii, 8. ⁶⁸ Gen. xlviii, 16. ⁶⁹ Levit. xxvi, 21.

(75) Colb. quartus προλαβέτω.

(76) Reg. tertius εἰς τοσοῦτον δέ. Aliquanto post Colb. quartus βοηθείας ζητοῦσιν. Max idem ius.

ἐπαισθόμενος. Infra Reg. tertius τῶν στρατοπεδευομένων.

(77) Reg. tertius et Colb. quartus εὐθὺς ἐστὶ.

ζει, τοὺς ταῖς ὑπερβολαῖς καὶ ἐλλείψει τοῦ μέσου διαμαρτάνοντας. Ὡσπερ γὰρ σκολιὰ γραμμὴ γίνεται, ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ κυρτὸν, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ κοῖλον τῆς εὐθείας διακλασθείσης· οὕτω καὶ σκολιὰ καρδία, νῦν μὲν ὑψουμένη δι' ἀλαζονείαν, νῦν δὲ ταπεινουμένη διὰ λύπας καὶ συστολάς. Διόπερ φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής, ὅτι *Διστραμμένον* (78) οὐ κατευθυνθήσεται. Ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν (79). Τοῦτο εἰσὶν ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ποτε (80) παραχθισμένους ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν ὁ Προφήτης διαλέγεσθαι, οἶονεὶ καταστέλλων τῶν ἀνθρώπων τὴν παραχθὴν, μήποτε ἀπιστήσωσι (81) τῇ περὶ τῶν ὄλων προνοίᾳ, ὀρῶντες ἀνεχδίκητον πατέρα ἐπὶ υἱοῦ ἐπαναστάσει, καὶ τὴν πονηρίαν τοῦ Ἀβεσσαλώμ εὐοδομένην ἐν οἷς προέθετο. Διορθούμενος οὖν αὐτῶν τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀνόητον, διεμαρτύρατο αὐτοῖς· Ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Οὐκ ἀκρίτως τι γίνεται τῶν γινομένων, ἀλλὰ τοῖς ἐκάστου μέτροις ἀντιμετρεῖ ὁ Θεός, οἷς προλαβὼν ἀπεμέτρησε τὰς κατὰ τὸν βίον πράξεις. Ἐπεὶ οὖν πέπρακται μοί τις ἁμαρτία, κατὰ τὴν ἀξίαν τὴν ἐμαυτοῦ ἀντιλαμβάνω. Μὴ τοίνυν λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν· ὁ γὰρ Θεὸς κριτὴς δίκαιος (82). Μηδὲ οὕτω ταπεινῶς διανοεῖσθε περὶ Θεοῦ, ὥστε οἶεσθαι αὐτὸν ἀτονεῖν πρὸς τὴν ἐκδίκησιν· καὶ γὰρ καὶ ἰσχυρὸς ἐστι. Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ μὴ ταχεῖαν ἐπάγεσθαι τοῖς ἁμαρτάνουσι τὴν τιμωρίαν; Διότι μακρόθυμός ἐστι, *Μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ στείλωσιν.* Ἀπειλητικὸς ὁ λόγος, εἰς ἐπιστροφὴν ἐνάγων τοὺς βραδεῖς εἰς μετάνοιαν. Οὐκ εὐθὺς ἀπειλεῖ τὰ τραύματα καὶ τὰς πληγὰς καὶ τοὺς θανάτους, ἀλλὰ στείλωσιν ὀπλῶν, καὶ οἶονεὶ παρασκευὴν τινα πρὸς τὴν ἀμυναν. Ὡσπερ γὰρ οἱ διασμήχοντες τὰ ὄπλα τὴν ἐπὶ τὸν πόλεμον ὀρμὴν διὰ τούτου παραδηλοῦσιν, οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπὶ τὸ (83) τιμωρεῖσθαι κίνησιν ἐμφῆσαι βουλούμενος ὁ λόγος, στείλωσιν ἔφησεν αὐτοῦ τὴν ῥομφαίαν. *Τὸ τόξον αὐτοῦ ἐρέτεινε, καὶ ἠτοίμασεν αὐτὸ, καὶ ἐν*

⁷⁰ Eccl. I, 15. ⁷¹ Psal. LXXIV, 6.

(78) *Διστραμμένον*, etc. Respexit Basilus ad sensum Ecclesiastæ, non ejus verba retulit. Hæc autem sunt I, 15 : *Διστραμμένον οὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆναι, Perversum non poterit adornari.*

(79) Chrysostomus, ὁ δὲ Ἑβραῖος, κατὰ πᾶσαν ζωὴν. Sed aliter legimus in *Hexaplis* : Ἑβραῖος ζωὴν : melius, ζωὴν. Addit Chrysostomus : ἄλλος, ἀπειλούμενος. Alium autem illum interpretem Aquilam esse, ex iisdem *Hexaplis* discimus. Montfauconius noster laudat Agellium, qui ita in hunc locum edisserit. *Deus judex justus, fortis et patiens : nunquid irascitur per singulos dies?* Obscurior est hic versus, et obscuritatem fecit, nisi fallor, diversarum interpretationum, quod in editione LXX solet accidere, congestio. Nam verbum, *fortis*, non est LXX, nusquam enim in Psalmis sic solent reddere Hebræum nomen *el*; sed ex Aquilæ interpretatione sumptum, qui solet *ισχυρὸν fortem* interpretari. Præterea alterum nomen quod sequitur, *et patiens*, ex altera interpretatione manavit, comprehendens duo Hebræa verba *el zoem*, non *irascens*,

A qua fit, cum ejus reclitudo modo in convexum, modo in concavum diffringitur : sic etiam obliquum cor est, quod nunc per jactantiam arrogantiamque effertur, nunc autem per molestias et animi demissionem dejicitur. Ideo Ecclesiastes ait : *Perversum non dirigetur* ⁷⁰. **VERS. 12.** *Deus judex justus, et fortis, et longanimis, et non iram adducens per singulos dies.* Hos qui aliquando ob rerum eventus turbandi erant vehementius adoriens Propheta, hoc dicere videtur, veluti sedans hominum perturbationem, ne quando providentiæ universa moderanti diffidant, cum viderint patrem, filio in eum insurgente, inultum relinqui, et nequitiam **105** Absalonis in iis quæ proposuerat feliciter procedere. Itaque stolidas eorum cogitationes corrigens, id eis testimonii dedit : *Deus judex justus et fortis, et longanimis, et non iram adducens per singulos dies.* Nihil temere sit eorum quæ geruntur : sed cuilibet Deus ea mensura rependet, qua prior in hac vita actiones suas fuerit dimensus. Quoniam igitur peccatum ego admisi, pro meo merito vicem recipio. *Nolite ergo loqui adversus Deum iniquitatem* ⁷¹ : Deus enim est judex justus. Neque ita abjecte de Deo cogitaveritis, ipsum ad ultionem sumendam invalidum esse ut arbitremini : nam est et fortis. Quid igitur cause est, quod non statim pœnam infligat peccantibus? Quoniam longanimis est, *Non iram adducens per singulos dies.* **VERS. 13.** *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit.* Minax est ille sermo, ad conversionem inducens tardos ad pœnitentiam. Non statim minatur vulnera, plagas, mortes : sed armorum vibrationem velut apparatus quemdam ad ultionem. Quemadmodum enim qui tergunt arma, suum ad bellum impetum per hoc significant : sic et Scriptura ubi Dei ad ultionem motum vult ostendere, ab ipso vibrari gladium dixit : *Arcum suum tetendit, et paravit illum*, (**VERS. 14**) *et in eo paravit vasa mortis.* Non nervus quispiam est qui arcum tendat Dei, sed puniendi potentia, quæ aliquando intensa est, aliquando vero remissa. Peccanti igitur Scriptura minatur futura supplicia sibi præparata

quod idem est ac patiens, qui Græce dicitur μακρόθυμος. Tertia quoque interpretatio adjecta est : *Nunquid irascitur per singulos dies?* quod, sive LXX, sive alius quispiam interpretatus sit, non quasi per interrogationem intellexit, sed per negationem, sic : *et non irascitur per singulos dies*, et sine interrogatione intelligere videntur Basilus, Theodorus Antiochenus, Theodoretus, et de nostris Augustinus, & etc.

(80) Colb. quartus πρὸς τοὺς ποτε. Editi et reliqui omnes mss. πρὸς τοὺς τότε.

(81) Colb. quartus ἀπιστήσωμεν. Mox editi cum Colb. septimo προσέθετο. Alii sex mss. προέθετο. Aliquanto post editi cum majori parte mss. τοῖς ἐκάστου μέτροις. Duo mss. τοῖς ἐκάστῳ μέτροις.

(82) Illa, καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, addita sunt in Colbertinis quarto et septimo post vocem δίκαιος.

(83) Mss. non pauci ἐπὶ τῷ. Verba illa, καὶ ἠτοίμασεν αὐτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ ἠτοίμασε σχευὴ θανάτου, addidimus ex Colbertinis quarto et septimo.

esse, si in peccato permanserit. Parata sunt enim in arcu vasa mortis. Vasa autem mortis, virtutes sunt, quæ Dei inimicos exterminant. *Sagittas suas ardentibus effecit.* Ut enim ignis ob materiam ustioni idoneam a Creatore conditus est; non enim propter adamantem qui ab igne non absumitur, sed propter ligna flammæ suscipiendæ apta, creatus est: ita et sagittæ Dei ob eas animas, quæ facile ignem concipiunt, multumque collegerunt ejus substantiæ, quæ terrena est, et ad interitum idonea, ab ipso effectæ sunt. Qui igitur ignitas diaboli sagittas prius recipiunt, ac intra se retinent, ii Dei excipiunt sagittas. Idcirco ait: *Sagittas suas jam ardentibus effecit.* Adurunt autem animam amores ad carnem spectantes, opum cupiditas, iræ æstuantes, et ea quæ animum urit absumitque tristitia, et alieni a Deo timores. Qui autem est ab inimici sagittis illæsus, Deique indutus est armaturam, a letiferis sagittis intactus permanet.

ἐπιθυμίαι χρημάτων, καὶ διάπυροι ὄργαι, καὶ λύπαι ἀλλότριου τοῦ Θεοῦ. Ὁ μέντοι ἄτρωτος ὑπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ, τῶν θανατηφόρων βελῶν ἀπειράτως διαμένει.

8. VERS. 15. *Ecce parturiit injustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem.* Et quidem, quod ad ordinem pertinet, confusa videntur esse hæc verba. Nam primum concipiunt prægnantes, deinde parturiunt, postremo pariunt. Hic vero primum puerperii dolores fiunt, deinde conceptio, postremum partus. At hæc cordis conceptionem significantissime explicant. Irrationales enim incontinentium impetus, insanæque ac furentes **106** libidines, dicuntur puerperii dolores, eo quod cum velocitate et dolore in anima innascantur. Qui autem ob talem impetum pravus succubuit cogitationibus, is dolorem concepit: et qui cordis malitiam per iniquas actiones incendit, is peperit iniquitatem. Videtur autem hæc dicere, quod eum pudeat esse iniqui filii patrem. Non meus, inquit, lilius est, sed ejus patris factus est filius, cui se in adoptionem per peccatum mancipavit. Nam secundum Joannem: *Qui facit peccatum, ex diabolo natus est*⁷⁹. Ecce igitur eum parturiit diabolus per iniquitatem, et concepit ipsum: hoc est, in penitissimis sui ipsius recessibus detentum sub viscera proprii affectus pertraxit, ac eo gravidus, tum demum peperit, cum in apertum illius protulit iniquitatem: siquidem ejus in patrem rebellio denunciata omnibus est per præconem. VERS. 16. *Lacum aperuit, et effodit eum.* Nomen lacus in divinis Scripturis non admodum in bonam partem invenimus acceptum; sicut neque

⁷⁹ I Joan. III, 8.

(84) Collb. septimus habet πονηροῦ pro διαβόλου. Ilind, ἐξεργάσατο, deest in editis: sed additum est ex tribus mss. Ibidem legitur in editis et in nonnullis mss. ἐπιθυμία: sed legitur in majori parte mss. ἐπιθυμίαι. Paulo post mss. plerique omnes οἱ ἀλλότριου. Deest articulus in exensis.

(85) Editio Basil. et sex mss. sic habent: ἐπειδὴ πρῶτον αἰκύνουσαι συλλαμβάνουσι, τελευταῖον δὲ ὠδίνουσι, εἶτα τίκτουσιν. Editio Paris. et Reg. tertius ut in textu. Infra editi et Regii primus et sextus μὴ

αὐτῷ ἠτοίμασε σκευὴ θανάτου. Οὐνευρὰ τίς ἐστὶν ἡ διατείνουσα τὸ τόξον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κολαστικὴ δύναμις, ποτὲ μὲν ἐντεινομένη, ποτὲ δὲ ἀνιερμένη. Τῷ οὖν ἁμαρτάνοντι ἀπειλεῖ ὁ λόγος, ὅτι ἔτοιμα αὐτῷ ἐστὶ τὰ μέλλοντα εἰς κόλασιν ἀποπέμπεσθαι, ἐὰν ἐπιμείνη τῇ ἁμαρτίᾳ. Ἡτοίμασται γὰρ ἐν τῷ τόξῳ σκευὴ θανάτου. Σκευὴ δὲ θανάτου δυνάμεις εἰσὶν ἀφανιστικά τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ. Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καιομένοις ἐξεργάσατο. Ὡσπερ τὸ πῦρ τῇ καιομένῃ ὕλῃ παρὰ τοῦ κτίσαντος ἐξεργάσθη· οὐ γὰρ διὰ τὸν ἀδάμαντα ἐκτίσθη τὸν μὴ τυχόμενον ὑπὸ τοῦ πυρός, ἀλλὰ διὰ τὰ ξύλα τὰ κατακαίόμενα· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ βέλη ταῖς εὐκαταπρήστοις ψυχαῖς, ὧν πολὺ τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ πρὸς ἀφανισμόν ἐπιτήδειον συνέλεχται, παρ' αὐτοῦ κατεργάσθη. Οἱ οὖν προλαβόντες καὶ ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου (84), οὗτοι δέχονται τὰ βέλη τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο φησι· Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς ἤδη καιομένοις ἐξεργάσατο. Καίουσι δὲ ψυχὴν ἔρωτες σαρκικοί, καὶ φλέγουσαι καὶ ἐκτίνουσαι τὴν ψυχὴν, καὶ φόβοι οἱ ἐχθροῦ βελῶν, καὶ ἐνδεδυμένος τὴν πανοπλίαν τοῦ

8. Ἰδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. Ὡς μὲν πρὸς τὴν τάξιν δοκεῖ συγκεχυμένως ἡ λέξις ἔχειν· ἐπειδὴ πρῶτον αἰκύνουσαι συλλαμβάνουσι, εἶτα ὠδίνουσι, τελευταῖον δὲ τίκτουσιν (85)· ἐνταῦθα δὲ πρῶτον ἡ ὠδίν, εἶτα ἡ σύλληψις, εἶτα ὁ τοκετός· πρὸς δὲ τὴν τῆς καρδίας σύλληψιν ἐμφαντικώτατα ἔχει. Αἱ γὰρ ἄλογοι τῶν ἀκολάστων ὄρμαι καὶ αἱ μανικαὶ καὶ παροιστρῶσαι ἐπιθυμίαι ὠδίνες ἐλέχθησαν, διὰ τὸ μετὰ ὀξύτητος καὶ πόνου ἐγγίνεσθαι τῇ ψυχῇ. Κατὰ δὲ τὴν τοιαύτην ὄρμην, ὁ περικρατῆς τῶν πονηρῶν μὴ γενόμενος βουλευμάτων συνέλαβε πόνον· καὶ ὁ τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ κακίαν διὰ τῶν πονηρῶν πράξεων ἐκκαύσας (86) ἔτεκε τὴν ἀνομίαν. Ἔοικε ὁ ταῦτα λέγειν αἰσχυρόμενος ἐπὶ τῷ πατρὶ εἶναι παιδὸς παρανόμου. Οὐκ ἐμὸς, φησὶν, ὁ παῖς, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς γέγονεν υἱός, ὧς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἑαυτὸν εἰσεποίησε. Διότι κατὰ τὸν Ἰωάννην, Ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται. Ἰδοὺ οὖν ὠδίνησεν αὐτὸν διὰ τῆς ἀδικίας, καὶ συνέλαβεν αὐτὸν, οἶονεῖ ἐν τοῖς οικειοτάτοις ἑαυτοῦ ὑπὸ τὰ σπλάγγνα τῆς ἰδίας διαθέσεως ἤγαγε καὶ ἐκυοφόρησεν αὐτὸν ὁ διάβολος· εἶτα ἀπεγέννησεν αὐτὸν, ἐκφανῆ τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καταστήσας, διότι πᾶσι προεκηρύχθη ἡ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπανάστασις. Λάκκον ὤρυξε, καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν. Οὐ πάνυ ἐπὶ καλοῦ εὐρίσκομεν τὸ ὄνομα τοῦ λάκκου τεταγμένον ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς· ὡς οὐδὲ τὸ φρέαρ ὕδατος ἐπὶ χείρονος. Λάκκος μὲν γάρ ἐστιν

γενόμενος. Particula μὴ deest in aliis quatuor mss.

(86) Sic codices septem. Editio Parisiensis ἐκκαύσας. Censet vir linguæ Græcæ scientissimus Combefisius ἐγκυήσας hic legendum esse. Sed ejus conjecturam non sequimur, non quod displiceat, imo placeat maxime, sed quod nullius ms. auctoritate innitatur. Aliquanto post editio Paris. υἱὸς ἐκεῖνου ὧ· sed mss. omnes υἱὸς ὧ, bene. Subinde Reg. primus et Collb. septimus διαβόλου γεγέννηται

εἰς ὃν ἐβλήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἰωσήφ. Καὶ ὅτε πατάσσεται (87) Ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραῶ ἕως πρωτοτόκου τῆς αἰχμαλώτιδος τῆς ἐν τῷ λάκκῳ. Καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· Προσελογίσθη μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Καὶ ἐν τῷ Ἱερεμιάφρυσίν· Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρυξάσθαι ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δύνησονται ὕδωρ (88) συνέχειν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Δανιήλ λάκκος λεόντων ἀναγέγραπται, εἰς ὃν ῥίπτεται Δανιήλ. Φρέαρ δὲ ὀρύσσει Ἀβραάμ· καὶ οἱ παῖδες τοῦ Ἰσαάκ· καὶ ἐπὶ φρέαρ ἐξεληθὲν ἀνεπαύετο Μωϋσῆς. Καὶ ἐντολὴν λαμβάνομεν ἀπὸ τοῦ Σολομῶντος πίνειν ὕδατα ἀπὸ ἡμετέρων ἀγγείων καὶ ἀπὸ ἡμετέρων φρεάτων πηγῆς. Καὶ ὁ Σωτὴρ παρὰ τῷ φρέατι τῆ Σαμαρείτιδι περὶ θεῶν μυστηρίων διαλέγεται. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ ἐπὶ χειρόνων μὲν τοὺς λάκκους τετάχθαι, ἐπὶ κρείττωνων δὲ τὰ φρέατα, νομίζομεν ταύτην ὑπάρχειν· ἐπίκτητον τὸ ὕδωρ ἐν τοῖς λάκκοις, πίπτον ἐξ οὐρανοῦ· ἐν δὲ τοῖς φρέασι φλέβες ὑδάτων κεχωσμένα, πρὶν ὀρυχθῆναι τοὺς τόπους, φανεροῦνται, περιαιρεθέντων τῶν ἐπικαλυπτόντων χωμάτων, καὶ οἰασθήποτε οὐσίας ἐπικειμένης, ἥτις πᾶσα ἐστὶ γῆ. Καὶ ἐν ταῖς ψυχαῖς τοίνυν ἐστὶν οἶον εἶδρυγμα, ἐν αἷς καταπίπτει τὰ κρείττονα μεταβάλλοντα καὶ παραχαρᾶττόμενα, ὅτε τις τὰς περὶ τῶν καλῶν ἐννοίας πεσοῦσας εἰς αὐτὸν τρέπει, ἐπὶ τὸ κακουργότερον αὐτὰς διαστρέφων, καὶ ἐπὶ τὰ ἐναντία τῆ ἀληθείᾳ, οὐδὲν οἰκτεῖον βεβουλευμένος ἔχειν κάλόν. Καὶ πάλιν φρέατα, ὅτε, περιαιρεθέντων (89) τῶν ἐπικαλυπτόντων χειρόνων, ἀναλάμπει φῶς καὶ πηγὴ ὕδατος ἐν λόγῳ καὶ δόγμασι ποτίμου. Διὰ τοῦτο ἕκαστον ἑαυτῷ φρέαρ κατασκευάσαι ἀναγκαῖον, ἵνα τηρήσῃ τὴν προειρημένην ἐντολὴν τὴν λέγουσαν· Πίνε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγείων, καὶ ἀπὸ σῶν φρεάτων πηγῆς. Οὕτω γὰρ χρηματίσομεν τέκνα τῶν ὀρυξάντων τὰ φρέατα, Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ. Λάκκον δὲ οὐ ποιητέον, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν (90) εἰς τὸ ὄρυγμα, κατὰ τὸ ἐνθάδε εἰρημένον, μηδὲ ἀκούσωμεν τὰ ἐν τῷ Ἱερεμιάφ ἐπ' ὀνειδισμῷ τῶν ἀμαρτανόντων ἀναγεγραμμένα, τοῦ Θεοῦ λέγοντος περὶ αὐτῶν ἃ καὶ πρὸ βραχέως παρεθέμεθα· Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρυξάσθαι ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δύνησονται ὕδωρ αὐτοῖς συνέχειν.

A puteus aquæ in malam. Lacus enim est, in quem a suis fratribus coniectus est Joseph. Et cum cædes facta est A primogenito Pharaonis, usque ad primogenitum captivæ quæ in lacu⁷³. Et in Psalmis : *Æstimatus sum cum descendebus in lacum*⁷⁴. Et in Jeremia : *Me fontem aquæ vivæ, inquit, dereliquerunt, et foderunt sibi lacus contritos, qui non poterunt continere aquam*⁷⁵. Atque etiam in Daniele lacus leonum descriptus est, in quem dejicitur Daniel ipse. Puteum autem effodit Abraham : item pueri Isaac : et ad puteum progressus requiescebat Moses. Et jubemur a Salomone aquam bibere ex nostris vasis, et ex puteorum nostrorum fonte⁷⁶. Quin etiam Salvator ipse juxta puteum cum Samaritana de divinis mysteriis disserit. Causam vero cur lacus in pejus, putei vero in melius usurpentur, hanc esse existimamus ; quod aqua in lacubus sit adventitia, quippe quæ e cælo cadat : in puteis vero aquarum venæ, antequam loca effodiantur, aggesta humo obrutæ, jam se prodant, si modo aggeres eas legentes, aut alia quævis incumbens substantia, quæ ipsamet tota terra est, submoveantur. Et vero veluti fossa est in animabus, in quas cadunt optima, quæ mutantur et adulterantur, tum, cum quispiam honesti rectique cogitationes sibi illapsas pellit, eas ad pejora, et ad ea quæ veritati adversantur, distortuens : quippe nullum bonum familiare ac proprium habere statuit. Contra, putei sunt in anima, cum lux, vitiis quæ integebant ablatis, affulget, et fons aquæ quæ per sermonem et dogmata potui dari potest. Quapropter est unicuique necesse, sibi puteum præparare, ut mandatum memoratum servet, quod dicitur : *Bibe aquas de tuis vasis, et de puteorum tuorum fonte*⁷⁷. Sic etiam prius appellabimur filii puteos effodientium, Abraham, et Isaac, et Jacob. Lacus autem faciendus non est, ne in fossam incidamus ita, ut hic dicitur, neve audiamus ea quæ in Jeremia in peccatorum probrum et dedecus scripta sunt, Deo de ipsis dicente quod paulo ante retulimus : *Me fontem aquæ vivæ dereliquerunt, et foderunt sibi lacus contritos, qui non poterunt ipsis continere aquam*.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΔ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

Κόριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου, ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ὄρει ἁγίῳ σου ;

1. Τὸν τέλειον ἡμῖν ὁ λόγος ὑπογράψαι βουλόμε-

⁷³ Exod. xii, 29. ⁷⁴ Psal. lxxxvii, 5. ⁷⁵ Jerem. ii, 13. ⁷⁶ Prov. v, 15. ⁷⁷ ibid.

(87) Καὶ ὅτε πατάσσεται. Hoc loco ellipsis est. Supple vocem Αἴγυπτος, et cum percutitur Ægyptius a primogenito Pharaonis.

(88) Colbertini quartus et septimus αὐτοῖς ὕδωρ. Sed vox αὐτοῖς non in LXX solum, sed etiam in editis et in aliis mss. deest. Paulo post Colb. quartus ἔρριπται. Subinde idem codex ὀρύσσουσιν.

(a) De hac homilia, quæ hucusque tanquam supposita in Appendice legebatur, hæc habet Aug. Mar. Bandinius [ad cod. VIII, plut. IV, t. I, p. 552 : « Ex nostri codicis antiquitate, sæculo xi conscripti, qui forte alicui Græcorum monasterio pro eorum temporum liturgia inserviebat, argui posset homiliam hanc ante illud tempus etiam S. Basilio adjudicatam fuisse, eique propterea locum assignandum aut sequentem, cujus titulus ac prima verba etiam in eundem psalmum homiliai supponunt. » Edit.

IN PSALMUM XIV (a).

Domine, quis peregrinabitur in tabernaculo tuo, aut quis requiescet (91) in monte sancto tuo ?

1. Scriptura, dum virum perfectum nobis descri-

(89) Mss. quinque κάλόν· καὶ ἕτερα, ὅτε, περιαιρεθέντων. At lectionem Colb. quarti prætulimus, et editorum. Infra mss. τὰ φρέατα. Deest articulus in editis.

(90) Mss. duo καταπέσωμεν. Alii tres πέσωμεν. Nec ita multo post mss. aliquot ὃ καὶ πρὸ.

(91) Vulgata habitabit. Augustinus peregrinabi-

bere vult, eum videlicet, qui adepturus sit beatitudinem, ordine quodam ac via in iis, quæ circa ipsum considerantur, usa, ab iis quæ magis obvia sunt et prima, initium duxit. **VERS. 1.** *Domine, quis peregrinabitur in tabernaculo tuo?* Peregrinatio est commoratio temporaria, quæ vitam non stabilem, sed transitoriam ob spem ad meliora emigrandi indicat. Est autem viri sancti, hanc quidem vitam transire, ad alteram vero festinare. Ideo et David de se ipso ait: *Incola ego sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei*⁷⁸. Incola enim fuit Abraham, qui ne passum quidem pedis terræ propriæ possedit; sed ubi opus ei sepulcro fuit, id argento mercatus fuisse perhibetur⁷⁹⁻⁸⁰. Ostendit scilicet Scriptura, in carne viventem, incolam esse oportere, migrantem vero ex hac vita, in locis propriis requiescere. Propterea in hac vita incola est cum alienigenis: in sepultura vero propriam terram corpus suum excepturam sibi ipse comparavit. Porro beatum plane fuerit, rebus terrenis non ut propriis addictum esse, neque rebus presentibus tanquam naturali cuidam patriæ adherere: sed nosse lapsum te esse a melioribus, teque ex multa in hac ista vita afflictatum perinde peregrinari, atque peregrinantur illi, qui ob aliqua delicta a iudicibus ex patria pulsati sunt in exilium. Rarus autem is est, qui presentibus non ut propriis studeat, qui divitiarum usum sciat ad tempus esse concessum, qui bonam corporis habitudinem arbitretur brevi tempore duraturam, qui humanæ gloriæ florem inconstantem esse agnoscat. *Quis igitur peregrinabitur in tabernaculo tuo?* Tabernaculum Dei caro dicitur, quam ipse animæ hominis dedit habitationis loco. Quis huic carni ut alienæ attendet? Quemadmodum incolæ aliena terra conductæ, colunt agrum ad locatoris voluntatem: ita et nobis ex syngrapha commissæ est carnis cura; ut eam decenter excolentes, largitori frugiferam reddamus. Quod si Deo digna est caro, revera Dei tabernaculum efficitur, ad eum modum, quo habitat in sanctis. Jam vero incolæ caro est ejusmodi. Idcirco ait: *Domine, quis peregrinabitur in tabernaculo tuo?* Deinde profectus quidam et progressio ad quiddam perfectius sit. *Et quis requiescet in monte sancto tuo?* Judæus quidem terrester cum montem audit, ad Sion recurrit. *Quis requiescet in monte sancto tuo?* Qui in carne tanquam peregrinus habitavit, in monte sancto tuo requiescet.

⁷⁸ Psal. xxxviii, 13. ⁷⁹⁻⁸⁰ Gen xxiii, 16; Act. vii, 16.

tur; nec aliter exponunt Patres Græci. Infra mss. duo ὁσίου pro ἁγίου.

(92-93) Illud, παρά σοί, deest in aliquibus mss. Apud LXX paulo aliter, πάροιχος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ, καί, etc. Subinde editio Paris. Ἀβραάμ ἦν. Sed vox ἦν neque in mss. reperitur, neque in editione Basil.

(94) Vox ταύτη deest in plurimis mss. Mox quinque mss. habent δεξαμένην. Alii quatuor δεξομένην. Lectio prior favere videtur iis, qui id dictum putant de Abrahamo: posterior iis, qui quemlibet hominem pie et religiose viventem hoc loco designari arbitrantur.

Aνος, τὸν τῶν μακαρισμῶν ἐπιτυχάνειν μέλλοντα, τάξει τινὶ καὶ ὁδῷ τῶν περὶ αὐτὸν θεωρουμένων χρησάμενος, ἀπὸ τῶν προσεχестέρων καὶ πρώτων τὴν ἀρχὴν πεποιήται. *Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματί σου;* Ἡ παροικία ἐστὶ διαγωγή πρόσκαιρος, οὐχ ἰδρυμένην ζωὴν, ἀλλὰ παροδικήν, ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐπὶ τὰ κρείττονα μεταστάσεως, ὑποφαίνουσα. Ἁγίου δὲ ἀνδρὸς, παροδεύειν μὲν τὸν βίον τοῦτον, ἐπειγέσθαι δὲ πρὸς ἑτέραν ζωὴν. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ περὶ ἑαυτοῦ φησι: *Πάροιχος ἐγὼ εἰμι παρά σοί* (92-93), *καὶ παρεπίδημος, καθὼς οἱ πατέρες μου.* Πάροιχος γὰρ Ἀβραάμ, οὐδὲ βῆμα ποδὸς ἰδίας γῆς κεκτημένος, ἀλλ' ὅτε ταφῆς αὐτῷ ἐδέξεν, ἀργυρίου κτησάμενος ταύτην φαίνεται: δεικνύοντος τοῦ λόγου, ὅτι ζῶντα μὲν ἐν τῇ σαρκὶ πάροιχον εἶναι **B** προσήκει, μεταβαίνοντα δὲ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης, τοῖς οἰκειοῖς τόποις ἐναναπαύεσθαι. Διὰ τοῦτο ἐν μὲν τῇ ζωῇ ταύτῃ (94) παροικεῖ τοῖς ἀλλοφύλοις, ἐν δὲ τῇ ταφῇ οἰκίαν ἑαυτῷ τὴν δεξομένην αὐτοῦ τὸ σῶμα γῆν ἐπραγματεύσατο. Μακάριον δὲ τῷ ὄντι, μὴ ὡς οἰκειοῖς προστετηκέναι τοῖς ἐν τῇ γῆ, μηδὲ ὡς περ πατρίδος τινὸς φυσικῆς ἀντέχεσθαι τῶν ἐνταῦθα, ἀλλ' εἰδέναι τὴν (95) ἀπὸ τῶν βελτιόνων ἀπόπτωσιν, καὶ τὴν ἐκ καταδίκης ἐνθάδε διαγωγὴν βαρυνόμενον, οὕτω παροικεῖν, ὡς οἱ ὑπὸ δικαστῶν τινῶν ἐπί τισι πλημμελήμασιν εἰς τὴν ὑπερορίαν ἐκ τῆς ἐνεγκούσης ἀπελαθέντες. Σπάνιος δὲ ὁ τοιοῦτος, ὁ μὴ ὡς ἰδίους προσέχων τοῖς παροῦσιν: ὁ τοῦ πλούτου τὴν χρῆσιν πρόσκαιρον ἐπιστάμενος: ὁ τοῦ σώματος τὴν εὐεξίαν ὀλιγοχρόνιον τιθεῖς: ὁ γνωρίζων τῆς ἀνθρωπίνης δόξης (96) τὸ ἄνθος ἀδέβαιον. *Τίς οὖν παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματί σου;* Σκηνώμα τοῦ Θεοῦ ἢ παρ' αὐτοῦ δεδομένη σὰρξ τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ εἰς ἐνοίκησιν ὀνομάζεται. Τίς ὡς ἀλλοτρίαν τῇ σαρκὶ ταύτῃ προσέξει; Ὡς περ οἱ πάροιχοι, ἀλλοτρίαν ἐκμισθούμενοι (97) γῆν, πρὸς τὸ βούλημα τοῦ ἐκδεδωκότος γεωργοῦσαι τὴν χώραν: οὕτω καὶ ἡμῖν κατὰ συγγραφὴν ἢ τῆς σαρκὸς ἐπιμέλεια παραδέδοται, ὥστε προσηκόντως αὐτὴν φιλοπονήσαντας, ἔγκαρπον ἀποδοῦναι τῷ δεδωκότι. Ἐὰν δὲ ἡ Θεοῦ ἀξία ἢ σὰρξ, γίνεται τῷ ὄντι Θεοῦ σκηνώμα κατὰ τὴν ἐνοίκησιν αὐτοῦ τὴν εἰς τοὺς ἁγίους. Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ παροικοῦντος. Διὰ τοῦτο, *Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματί σου;* Εἶτα προκοπή καὶ πρόδος ἢ ἐπὶ τὸ τελειότερον. *Καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἁγίῳ σου;* Ἰουδαῖος μὲν ὁ γῆϊνος, ὅταν ὄρος (98) ἀκούσῃ, πρὸς τὴν Σιών ἀπετρέχει. *Τίς κατασκηνώσει ἐν*

(95) Regii tertius et sextus εἰδέναι πάντα πιστὸν τὴν, male.

(96) Colb. quartus φύσεως pro δόξης. Non multo post Reg. et Colb. quartus τίς δὲ ὡς.

(97) Reg. secundus et Colb. sextus ἐκμισθωσάμενοι. Ibidem legitur in duobus mss. φιλοπονήσαντας. Alii mss. habent φιλοπονήσαντας. Hoc ipso in loco quinque mss. παραδοῦναι. Alii tres mss. cum editis ἀποδοῦναι.

(98) Multi mss. et editi ὄρος. Alii tres ὄρους. Paulo post duo mss. ὁ δὲ τῇ. Subinde duo mss. ὡς ἀλλοτρίαν.

τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ σου; Ὁ τῆ σαρκὶ παροικήσας ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει κατασκηνώσει. Ὅρος ἐκεῖνο, τὴν ὑπερουράνιον χώραν, τὴν περιφανῆ καὶ λαμπράν· περὶ οὗ ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, ἐν ἣ πανήγυρις ἀγγέλων, καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.

2. Ἐπὶ οὖν τις παρέλθῃ τὴν σάρκα ταύτην ἀπροσπαθῶς ὡς ἀλλοτρίαν παροικῶν, καὶ (99) οὐχ ὡς ἰδίας ἐξηρητημένος, οὗτος, διὰ τὸ νεκρῶσαι αὐτοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἁγιασμὸν κατορθώσας, ἀξιός ἐστι τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει κατασκηνώσεως· ἥς ἐπιθυμῶν ὁ Ψαλμῶδης ἔλεγεν, ὅτι Διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς· καὶ τὸ, Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Ἐκεῖ ἡμᾶς καὶ ἡ πρὸς τοὺς πλησίον τῷ λόγῳ ἐκείνης τῆς ἐν τῷ ὄρει κατασκηνώσεως, καὶ ἡ ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας γινομένη φίλια (1) κατασκηνοῖ. Ποιήσατε γὰρ ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Περὶ ἐκείνης τῆς διαγωγῆς ὁ Κύριος ἐν εὐχῆς εἶδει ἔλεγε τὸ (2), Πάτερ ἅγιε, ὅς ἵνα, ὅπου ἐγὼ εἶμι, καὶ αὐτοὶ ᾧσι. Σπάνιος καὶ ὁ παροικῶν ἐν τῷ σώματι, καὶ ὁ κατασκηνῶν ἐν τῷ ὄρει. Διὰ τοῦτο ὡς ἀπορῶν ὁ λόγος φησί· Τίς παροικήσει; καὶ, Τίς κατασκηνώσει; ὡς τὸ, Τίς ἐγνω νοῦν Κυρίου; καὶ τὸ, Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν, ὅτι πῦρ καίεται; καὶ τὸ, Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; καὶ τὸ, Τίς ἄρα ὁ πιστὸς καὶ σρόνιμος οἰκονόμος; Τάχα δὲ καὶ ἐρωτηματικὸν ἐστὶ τὸ, Τίς, ὡς ἀπόκρισιν ἐπιζητοῦντος παρὰ τοῦ Κυρίου τοῦ ἁγίου, ᾧ διαλέγεται. Πρὸς ὃν ἡ θεία φωνή, λύουσα τὸ ἐπερώτημα, τί φησι; Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην. Εἰ ἄμωμός ἐστιν ὁ μηδενὸς τῶν ἀγαθῶν ἐλλιπής, ἀπὸ πάσης κακίας ἀπταιστως τὸν βίον ἑαυτοῦ διεξάγων, τίνα ἔχει πρὸς τὸν ποιοῦντα δικαιοσύνην διαφοράν; Ἄρ' οὖν τὸν αὐτὸν νοῦν ἐν διπλοῖς ῥήμασιν ἀπαγγέλλει· Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος (3) δικαιοσύνην; Ἡ ἰδίαν τινὰ διάνοιαν ἐκάτερον τῶν εἰρημένων παρίστησιν; ἵνα ἢ ὁ μὲν ἄμωμος ὁ κατὰ τὸν ἐν κρυπτῷ ἄνθρωπον εἰς πᾶσαν τελείωσιν ἀρετῆς ἀπηρτισμένος, ὁ δὲ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην ὁ τὸ πρακτικὸν ἑαυτοῦ διὰ τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν τελειῶν. Δεῖ γὰρ οὐ μόνον ποιεῖν τὴν δικαίαν πράξιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ διαθέσεως δικαίας ἐργάζεσθαι· κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Δικαίως τὸ δίκαιον διώξεις·

⁸¹ Hebr. xii, 22. ⁸² Coloss. iii, 5. ⁸³ Psal. xli, 5. ⁸⁴ Psal. lxxiii, 2. ⁸⁵ Luc. xvi, 9. ⁸⁶ Joan. xiv, 3. ⁸⁷ Isa. xl, 13. ⁸⁸ Isa. xxxiii, 14. ⁸⁹ ibid. ⁹⁰ Luc. xii, 42.

(99) Sic mss. plerique omnes. Deest καὶ in editis. Statim illa, ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, adjecta sunt in Reg. tertio post vocem θαυμαστῆς: sed hoc videtur merum additamentum esse otiosi cujusdam librarii; eoque magis, quod ea quæ exscripsimus verba in aliis septem mss. desint. Haud longe in duobus mss. additur φησὶν post ἑαυτοῖς.

(1) Καὶ ἡ... φίλια. Verte, et comparata ex mammona iniquitatis amicitia, id est, amici quos nobis facimus ex mammona iniquitatis. MARAN.

A Mons ille locum caelestem, splendidum et conspicuum significat, de quo Apostolus ait: Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerualem caelestem, in qua est celebritas angelorum, et Ecclesia primitivorum, qui conscripti sunt in caelis⁸¹.

2. Postquam igitur quispiam hac carne quasi in transursu citra affectum usus est, eam ut alienam incolens, nec ei ut propriæ deditus, is propterea quod sua membra, quæ sunt super terram, mortificavit⁸², exercuitque sanelimoniam, dignus est qui in monte sancto requiescat, cujus requiei cupidus Psalmista dicebat: Transibo in locum tabernaculi admirabilis⁸³; et: Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum⁸⁴! Illic nobis et proximi amor, qui causa requiei illius in monte fruendæ exhibetur, et amor qui ex mammona iniquitatis nascitur, habitationem præbet. Facite enim vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula⁸⁵. De hac commoratione Dominus per modum precandi ait: Pater sancte, da, ut ubi sum ego, et illi sint⁸⁶. Rarus autem tum qui in corpore tanquam incola habitat, tum qui in monte requiescit. Propterea Scriptura ut dubitans ait: Quis peregrinabitur? et, Quis requiescet? **107** Quemadmodum illud: Quis cognovit mentem Domini⁸⁷? Item illud: Quis annuntiabit vobis quod ignis ardet⁸⁸? Et illud: Quis annuntiabit vobis locum æternum⁸⁹? et, Quis, putas, fidelis est, et prudens dispensator⁹⁰? Fortasse autem et illud, Quis, interrogative dicitur, quasi responsum exquireret a Domino sancto, ad quem loquitur. Cui quid respondet divina vox, quæstionem solvens? Vers. 2. Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam. Si is qui nullo bono caret, et suam ipsius vitam sine nullo peccato inoffense transigit, sine macula est; in quo ab eo qui justitiam facit, differt? Num igitur eundem sensum enuntiat duplicibus verbis: Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam? An propriam quamdam significationem verbum utrumque præfert? adeo ut is sit sine macula, qui omni virtutis perfectione absolutus est secundum absconditum hominem, ille vero operetur justitiam, qui agendi vim per corporales actiones perficit. Oportet enim non solum bonum opus facere, sed etiam illud justo rectoque animo agere, juxta id quod dictum est: Ju-

(2) Mss. quatuor uno verbo διελέγετο. Alii mss. cum editis ἔλεγε τὸ. Colb. sextus et Reg. secundus simpliciter ἔλεγε, Πάτερ. Infra Reg. secundus et Colb. sextus λύουσα τὸ ἐρώτημα. Ibidem Reg. tertius ἀκολούθως τί φησι.

(3) Editio Paris. cum uno aut altero ms. ἐργαζόμενος φησι: sed vox φησὶ deest in aliis septem mss. et in editione Basil. Mox Reg. tertius κατὰ τὸν κρυπτόν. Infra mss. aliquot δεικνύς pro τελειῶν, sed ita tamen, ut major pars mss. habeat τελειῶν.

ste quod justum est persequeris⁹¹; hoc est, cum ratione justitiæ absolvendum est opus. Idiota, verb gratia, medicinam quidem aliquam conficit, ad ægrotantium utilitatem tendentem, sed is hoc non item medicorum more præstitit, quod nihil artis teneat, quod opus comitetur. Itaque qui ingreditur sine macula, mente perfectus est: qui vero operatur justitiam, secundum vocem Apostoli, inconfusibilis est Domini operarius⁹².

3. Attendas velim accuratam dictionem. Non dixit, Qui ingressus est sine macula, sed, Qui ingreditur sine macula; neque, Qui operatus est justitiam, sed, Qui operatur. Non enim actio una virum probum perficit, sed ad omnem vitam extendi oportet virtutis opera. VERS. 3. Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua. Rursus et hic isthæc verba, loqui veritatem in corde, et non agere dolum in lingua sua, eandem inter se habent cognationem, quæ erat inter immaculatum esse, et operari justitiam. Quemadmodum enim illic et eum qui in abscondito perfectus est, et eum qui agendi facultate recte utitur, Scriptura exhibet: ita et hic, quoniam id quod loquimur, ex cordis abundantia provenit⁹³, sermone ex interno affectu tanquam e fonte fluente; prius protulit veritatem in corde mamentem, deinde ejus qui per linguam emittitur sermonis sinceritatem. Duas autem intelligentias reperimus veritatis: unam, rerum ad beatam vitam conducentium comprehensionem; alteram sanam cujuscunque rei ad vitam attinentis cognitionem. Illam igitur veritatem, salutis adjutricem, in hominis perfecti corde insidentem, oportet sine dolo in omnibus proximo exhibere. Verum in sæculi rebus si forte a veritate excidat vir probus, nihil inde impedietur, quominus proposita assequatur. Quot enim stadia sint terræ, vel maris, quotve stellæ moveantur, et quantum altera alteri celeritate præstet, si in iis ignoremus veritatem, nihil prohibebit quin promissam in Evangeliiis beatitudinem adipiscamur. Fortasse autem et tale quid Scriptura nobis declarat, quod ea quæ ad veritatem spectant, hoc est mystica, non omnibus dicere convenit, sed proximo: id est, non vulgo prodere, sed mysteriorum participibus. Quod si veritas est Dominus noster⁹⁴, hanc veritatem impressam, et quodammodo obsignatam unusquisque in corde nostro retineamus: de qua nobiscum in cordibus loquentes, ne verbum Evangelii, dum illud nostro proximo prædicamus, dolo ullo aspergamus. Qui non egit dolum in lingua sua. Dolus in multis Scripturæ locis ut inimicus Dei traducitur. Disperdat, inquit, Dominus universa labia dolosa⁹⁵. Rursus, Do-

A τουτέστι, μετὰ τοῦ λόγου τῆς δικαιοσύνης ἐπιτελεῖ τὴν πράξιν. Οἷον ποιεῖ μὲν γὰρ τι λατρικὸν πρὸς ὠφέλειαν φέρον τῶν ἀσθενούντων ὁ ἰδιώτης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λατρικῶς ἐποίησεν ὁ τοιοῦτος, τῷ μὴ ἔχειν (4) τι τῆς τέχνης τῇ ἐνεργείᾳ συνεπόμενον. Πορευόμενος οὖν ἄμωμος ὁ κατὰ νοῦν τέλειος· ἐργαζόμενος δὲ δικαιοσύνην ὁ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνὴν ἀνεπαίσχυντος τοῦ Κυρίου ἐργάτης.

3. Πρόσχετος δὲ τῇ ἀκριθείᾳ τῆς λέξεως. Οὐκ εἶπε, Πορευθεὶς ἄμωμος, ἀλλὰ, Πορευόμενος ἄμωμος· οὐδὲ, Ἐργασάμενος δικαιοσύνην, ἀλλ', Ἐργαζόμενος. Οὐ γὰρ μία πράξις τελειοῖ τὸν σπουδαῖον, ἀλλὰ παντὶ προσῆκε τῷ βίῳ τὰς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας συμπαρατείνεσθαι. Λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, ὅς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ. Πάλιν καὶ ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν ἔχει κοινωνίαν πρὸς ἄλληλα τὸ λαλεῖν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ, καὶ τὸ μὴ δολοῦν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ· ὁποῖαν εἶχε τὸ εἶναι ἄμωμον πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην. Ὡς γὰρ ἐκεῖ καὶ τὸν ἐν κρυπτῷ τέλειον, καὶ τὸν ἐν τῷ πρακτικῷ εὐδοκούμενον ὁ λόγος παρίστησιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα (5), ἐπειδὴ τὸ λαλούμενον ἐκ τοῦ περισσεύματός ἐστι τῆς καρδίας, οἷον ἀπὸ πηγῆς τῆς ἐνδον διαθέσεως τοῦ λόγου ρέοντος, πρότερον εἶπε τὴν ἐν καρδίᾳ ἀλήθειαν, εἶτα τὸ ἐν τῷ λόγῳ ἄδολον τῷ διὰ τῆς γλώσσης ἐνεργουμένῳ. Δύο δὲ τὰ σημαίνόμενα τῆς ἀληθείας εὐρήσομεν· ἐν μὲν τὴν περὶ τῶν πραγμάτων τῶν ἐπὶ τὸν μακάριον βίον φερόντων κατάληψιν, ἕτερον δὲ τὴν περὶ οἰουδῆποτε τῶν κατὰ τὸν βίον εἰδησιν ὑγιῆ. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἀλήθειαν, τὴν συνεργὸν τῆς σωτηρίας ἐν τῇ καρδίᾳ οὔσαν τοῦ τελείου, χρὴ ἄδολως ἐν πᾶσι τῷ πλησίον παραδιδόναι· ἐν δὲ τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασι, ἐάν που καὶ διαπίπτῃ τῆς ἀληθείας ὁ σπουδαῖος, οὐδὲν ἐμπόδιον αὐτῷ εἰς τὰ προκείμενα ἔσται. Πόσοι γὰρ στάδιοι γῆς ἢ θαλάσσης, καὶ πόσοι κινουῦνται τῶν ἀστέρων, καὶ πόσον ἕτερος τοῦ ἑτέρου προέχει τῷ τάχει, ἐάν μὴ εἰδῶμεν τὴν ἐν τούτοις ἀλήθειαν, οὐδὲν ἡμῖν ἐμποδίζει πρὸς τὸ ἐπιτυχεῖν τῆς ἐν ἐπαγγελίαις μακαριότητος. Τάχα δὲ τι καὶ τοιοῦτον ἡμῖν ὁ λόγος παρίστησιν, ὅτι τὰ περὶ ἀληθείας, τουτέστι, τὰ μυστικά, λαλεῖν προσῆκεν οὐ παντὶ, ἀλλὰ τῷ πλησίον· ἀντὶ τοῦ, οὐκ εἰς τοὺς τυχόντας ἐκφαίνειν, ἀλλὰ τοὺς κοινωνηκότας τῶν μυστηρίων. Εἰ δὲ (6) ἀλήθεια ὁ Κύριος ἡμῶν ἐστίν, ἐντετυπωμένην καὶ οἶον εἰς σφραγισμένην τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ ταύτῃ τὴν ἀλήθειαν ἕκαστος ἔχωμεν· περὶ ἧς λαλοῦντες ἐν ταῖς καρδίαις ἑαυτοῖς, μὴ δολῶμεν τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῷ ἀναγγέλλειν τοῖς πλησίον ἡμῶν τὸ κήρυγμα. Ὅς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ. Πολλαχοῦ (7) ὡς ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ ὁ

⁹¹ Deut. xvi, 20. ⁹² II Tim. ii, 15. ⁹³ Matth. xii, 24. ⁹⁴ Joan. xiv, 6. ⁹⁵ Psal. xi, 3.

(4) Τῷ μὴ ἔχειν. Hoc est, quia id facit fortuito ac temere, non ex artis præceptis. Paulo post mss. tres habent Χριστοῦ pro Κυρίου. Ibidem Colb. quartus πρόσχετος. Infra Reg. sextus συμπαρατείνεσθαι. Hoc ipsum verbum legitur quidem in Colb. quarto quæque, sed in margine duntaxat.

(5) Mss. quinque οὕτω καί. Editi cum quatuor

mss. οὕτως ἐνταῦθα. Ibidem quatuor mss. ἐνδοθεν. Editi cum quinque mss. ἐνδον. Paulo post Colb. quartus εὐραμεν. Infra idem mss. ἐντυχόντας.

(6) Editio Paris. εἰ δὲ ἡ. Hic articulus non reperitur neque in nostris mss. neque in editione Basil.

(7) Editio Paris. et mss. quinque πανταχοῦ. Editio Basil. cum tribus mss. πολλαχοῦ. Lectio utraque

δόλος ἐν τῇ Γραφῇ διαβέβληται. Ἐξολοθρεύσαι, φησὶ, Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια· καὶ, Δόλος ἐν καρδίᾳ τεκταινομένων (8) κακά. Πᾶν δὲ τὸ κρεῖττον ἐν τῇ τοῦ χείρονος ἐπιμιξία δολοῦσθαι λέγεται, ὡς οἶνος δολοῦται τῷ χείρονι αὐτῷ παραμίγνυσθαι (9), ἢ τὸ ὕδωρ αὐτῷ παρακίρνασθαι· καὶ χρυσὸς δολοῦται ἐν τῇ πρὸς ἄργυρον καὶ χαλκὸν κοινωνίᾳ· οὕτω καὶ ἀλήθεια δολοῦται, τοῖς ἀγίοις λόγοις τῶν δυσφημοτέρων παραπλακέντων.

4. Οὐδὲ ἐποίησε τῷ πλησίον αὐτοῦ κακόν. Τίνα λέγει τὸν πλησίον ὁ λόγος, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει τῶν ἀκουσάντων τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα· Καὶ τίς ἐστὶ μου πλησίον; Ὁ δὲ Κύριος εἶπε τὴν παραβολὴν τοῦ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καταβαίνοντος εἰς Ἱεριχώ· ὃν καὶ ἠρώτησε· Τίς τούτων δοκεῖ σοι γεγονέναι πλησίον; Κακείνος ἀπεκρίνατο, Ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. Ἐδίδαξε γὰρ διὰ τούτων πάντα ἀνθρώπον ἠγεῖσθαι πλησίον. Δυσκατόρθωτον δὲ καὶ τοῦτο, καὶ πολλῆς δεόμενον ἐπιμελείας, μήτε μικρῷ τινι, μήτε μείζονι καταβλάπτειν τὸν πλησίον· μὴ ἐν ῥήματι (10) βλάψαι· μὴ ἀποστερησαί τι τῶν καθηκόντων· μὴ βουληθῆναι αὐτῷ πονηρὸν· μὴ βασκανία χρήσασθαι πρὸς τὰς εὐπραγίας τῶν πέλας. Καὶ ὄνειδισμόν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοῖς ἔγγιστα αὐτοῦ. Ἀμφίβολος ἢ λέξις· πότερον αὐτὸς ἄξια τοῦ ὀνειδίζεσθαι παρὰ τῶν ἔγγιστα οὐκ ἐποίησε, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβε παρ' αὐτῶν ὀνειδισμόν, ἢ οὐδένα τῶν ἔγγιστα αὐτὸς ὀνειδίσει, τῶν ἐν ἀνθρωπίνους πταίσμασι γενομένων, ἢ ἐν πηρώμασι σωματικοῖς, ἢ ἄλλοις τισὶν ὑστερήμασι τῆς σαρκὸς εὐρισκομένων. Οὕτε γὰρ τὸν ἀμαρτάνοντα ὀνειδιστέον κατὰ τὸ γεγραμμένον· Μὴ ὀνειδίξῃς ἀνθρώπον ἀποστρέφοντα ἀπὸ ἀμαρτίας. Οὐδὲ γὰρ ἔγνωμέν ποτε ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν πλημμελούντων τὸν ὀνειδισμόν παρελημμένον, τοῦ Ἀποστόλου ἐν ταῖς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν Τιμόθεον ὑποθήκαις ἐλεγχοῦ μὲν καὶ παράκλησιν καὶ ἐπιτίμησιν ἐπιτρέψαντος, οὐδαμοῦ δὲ τὸν ὀνειδισμόν, ὡς ἐναντίον, παραλαβόντος. Καὶ ἔοικεν ὁ μὲν ἔλεγχος τέλος ἔχειν τὴν διάρθρωσιν τοῦ ἀμαρτάνοντος, ὁ δὲ ὀνειδισμὸς ἐπὶ ἀσχημοσύνη (11) τοῦ ἐπταικότος γίνεσθαι. Πενίαν δὲ, ἢ δυσγένειαν, ἢ ἀμάθειαν, ἢ σώματος ἀβρωσίαν ὀνειδίξειν πάντῃ ἄλογον, καὶ ἀλλότριον τοῦ σπουδαίου. Ἄ γὰρ οὐκ ἐκ προαιρέσεως ἡμῖν συμβαίνει, ταῦτα ἀκούσια· ἐπὶ δὲ τοῖς ἀκουσίαις ἐλαττώμασιν ἐλεεῖ-

*lus in corde fabricantium mala*⁷. Porro quodcumque bonum mali permistione dolo inquinari dicitur. Sic vinum dolo inficitur, cum ei quid pejus admiscetur, vel cum aqua ipsi affunditur; item aurum dolo afficitur tum cum argento et æri conjungitur: ita et veritas dolo deturpatur, si verbis sanctis connectantur blasphemix.

4. *Nec fecit proximo suo malum.* Quem proximum **107**⁸ isthæc sententia designet, nemo dubitat eorum, qui audierunt Evangelium, quodam interrogante: *Et quis est meus proximus*⁹? Cui Dominus dixit parabolam illius, qui ab Jerusalem in Jericho descendebat: quem et interrogavit: *Quis horum videtur tibi proximus fuisse?* At ille respondit: *Qui fecit misericordiam in illum*⁹. Docuit enim his verbis hominem omnem putandum esse proximum. Hoc autem observatu difficile est, multamque requirit diligentiam, neque in parva, neque in magna re proximo nocere: non verbo offendere, non eum bonis suis spoliare, ei non male cupere, non lætis ac prosperis proximi rebus invidere. *Et opprobrium non accepit adversus proximos suos.* Ambigua dictio est, utrum ipse nihil fecerit, quod sibi merito exprobrari posset a proximo, ob idque opprobrium ab eo non accepit; an opprobrio nullum proximorum affecerit, qui in humana delicta prolapsi sint, aut cum mutilatis corporis partibus, aut aliis quibusdam carnis defectibus fuerint deprehensi. Neque enim is qui peccat, probri insectandus est, uti scriptum est: *Ne improperes homini avertenti se a peccato*¹⁰. Neque enim novimus unquam ad delinquentium utilitatem opprobrium fuisse adhibitum. Nam Apostolus in suis ad discipulum Timotheum documentis, reprehensionem quidem et obsecrationem, et objurgationem permittit¹¹, nusquam vero opprobrium admisit, tanquam quod adversetur, ac contrarium sit. Et videtur quidem objurgatio finem habere peccatoris correctionem opprobrium vero ad lapsi confusionem inferri. Paupertatem autem, aut ignobilitatem generis, aut corporis infirmitatem probro vertere, prorsus absurdum est et a viri probi moribus alienum. *Quæ*

⁷ Prov. xii, 20. ⁸ Luc. x, 29. ⁹ ibid. 36, 37. ¹⁰ Eccli. viii, 6. ¹¹ II Tim. iv, 2; I Tim. iv, 15.

legitur in Reg. secundo. Mox editio Paris. ἐξολοθρεύσει. Editio Basil. et quinque mss. ἐξολοθρεύσαι, et ita quoque editum invenimus apud LXX.

(8) Editi cum majore parte mss. τεκταινομένων. Regii secundus et quartus et Colb. unus una cum LXX τεκταινομένου. Hæc in hunc locum notavit Combefisius: *Videtur esse Prov. xxvi, 24, deflexis paululum vocibus, ut Basilio non infrequens: sed si diligentius conquisivisset illam Scripturæ sententiam, eam iisdem verbis et syllabis reperisset Prov. xii, 20. Aquilas Symmachusque et Theodotio τεκταινόντων. Vulgata Dolo in corde cogitantium mala.*

(9) Reg. quartus ὡς ὁ οἶνος δολοῦται τῷ χείρονι

αὐτὸν παραμ. Regii tertius et quartus habent αὐτῆς pro ἀγίοις. Alii sex mss. vulgatam lectionem tuentur.

(10) Colb. quartus ῥήμασι. Infra editio Paris. cum uno aut altero ms. πηρώσει σωματικῆ. At septem mss. cum editione Basil. πηρώμασι σωματικοῖς. Paulo post Reg. tertius et quartus cum editione Basil. ἐπιστρέφοντα.

(11) Codices octo ἀσχημοσύνη. Eam cum Colb. septimo ἀίσχυνῆ. Infra Reg. secundus et Colb. sextus ἀποτυχόντας. Alii mss. et editi ἀτυχοῦντας.

enim nobis contingunt præter voluntatem, ea non A sunt voluntaria. Atqui infelices illos ob vitia ei-
tra animi sententiam accidentia satius est miserari, quam eos contumelia afficere.

5. VERS. 4. *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus: timentes autem Dominum glorificat.* Est animi prorsus magni, et inter quascunque humanarum rerum necessitates immoti, virique justitiæ habitu summe exculi, unicuique jus tribuere; atque ad nihilum deducere malignos, tametsi principatus magnos obtinent, tametsi divitiis affluunt, tametsi natalium splendore sunt conspicui, tametsi sibi ipsi vindicant claritudinem, attamen si iniquitas sola in ipsis deprehenditur, tales ad nihilum deducere, hoc est, nihili aestimare, magni, inquam, animi est. Contra, timentes Dominum, quamvis sint pauperes, quamvis obscuris sint orti natalibus, quamvis sint sermonis imperiti, aut corpore infirmi, gloria cumulare, maximisque laudibus extollere, et beatos existimare, cum ejusmodi viros prædicare beatos sit a Spiritu edoctus. *Beati enim, inquit, omnes qui timent Dominum*¹². Porro ejusdem animi est, et malignum quantumlibet ob claritudinem elatum ad nihilum deducere, et timenti Dominum, quanquam tenuis est, quanquam in vita pauper, quanquam aspernabilis, quanquam nihil externum, quo commendatio excitetur, possidet, gloriam dare. *Qui jurat proximo suo, et non decipit.* Cur tandem hic juramentum inter eas, quæ virum perfectum decent, virtutes locum obtinet, in Evangelio vero prorsus prohibitum est? *Quis peregrinabitur et quis requiescet? Qui jurat proximo suo, et non decipit.* Illic vero, *Ego autem dico vobis, ut ne juretis omnino*¹³. Quid igitur dicemus? Dominum scopo eidem ubique inhaerere: quippe peccatorum occurrit effectibus, et malignitatem a prima origine excindit. Quemadmodum enim dicebat lex antiqua: *Non mæchaberis*¹⁴, Dominus vero, *Non concupisces*¹⁵: illa quidem: *Non occides*¹⁶, hic vero perfectiora præscribens, *Non irasceris*¹⁷: sic sane etiam hoc loco illa quidem contenta est recte juramento: hic vero perjurii excindit occasionem. Qui enim recte et vere jurat, fortasse etiam falli nonnunquam potest invitus: qui vero non jurat, perjurii vitavit periculum. Jam vero etiam multis in locis firmum et immutabile de unaquaque re propositum, juramentum vocat: ut est illud, *Juravi,*

σθαι μᾶλλον ἢ καθυβρίζεσθαι τοὺς ἀτυχοῦντας πρὸς ἡκεν.

5. Ἐξουθενῶται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος· τοὺς δὲ φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει. Μεγαλοφροῦς διανοίας καὶ πρὸς οὐδὲν κατακλινομένης τῶν ἀνθρωπίνων χρεῖα (12), καὶ ἀνδρὸς τὴν τῆς δικαιοσύνης ἕξιν εἰς ἄκρον κατωρθωκότος, τὸ διανέμειν ἐκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν· τοὺς τε πονηρευομένους ἐξουθενοῦν, κἂν τὰς μεγάλας τύχῃσι δυναστείας περιθεβλημένοι, κἂν πλοῦτῳ κομῶντες κἂν περιφανείῃ γενούς, κἂν λαμπρότητα ἑαυτοῖς ἐπιφρμίζοντες, πονηρία δὲ μόνη ἐνυπάρχουσα αὐτοῖς φωραθῇ, ἐξουθενοῦν τοὺς τοιοῦτους, τουτέστιν ἀντ' οὐδενὸς λογιζέσθαι. Ἐμπαλιν δὲ, τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον, κἂν πένητες ᾧσι, κἂν ἀγενεῖς, κἂν ἰδιῶται τῷ λόγῳ, κἂν ἀσθενεῖς τῷ σώματι, δοξάζειν καὶ ὑπεραίρειν καὶ μακαρίους ἡγεῖσθαι, δεδιδαγμένον (13) παρὰ τοῦ Πνεύματος μακαρίζειν τοὺς τοιοῦτους *Μακάριοι γὰρ, φησὶ, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον.* Τῆς αὐτῆς δὲ ἐστὶ διανοίας τὸν τε πονηρευόμενον ἐξουθενῶσαι, κἂν ὑπεραίρηται λαμπρότητι, καὶ τὸν φοβούμενον τὸν Κύριον δοξάζειν, κἂν εὐτελής ᾗ, κἂν πένης ἐν τῷ βίῳ, κἂν εὐκαταφρόνητος, κἂν μηδὲν τῶν ἐκτὸς προκαλουμένων εἰς ἀποδοχὴν κεκτημένος. Ὁ ὀμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀθετῶν. Τί δὴ ποτε ἐνταῦθα μὲν ἡ εὐορκία συγχωρεῖται ἐν τοῖς τῷ τελείῳ πρέπουσιν ἀνδραγαθήμασιν, ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ παντελῶς ἀπηγόρευται; *Τίς παροικήσει, καὶ τίς κατασκηνώσει* (14); Ὁ ὀμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀθετῶν. Ἐκεῖ δὲ, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμῶσαι ὀλως. Τί οὖν φάμεν; Ὅτι πανταχοῦ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἔχεται ὁ Κύριος, προλαμβάνων τῶν ἀμαρτημάτων τὰ ἀποτελέσματα, καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἐκτέμνων τὴν πονηρίαν. Ὡς γὰρ ὁ μὲν παλαιὸς ἔλεγε νόμος, *Οὐ μοιχεύσεις*: ὁ δὲ Κύριος, *Οὐδὲ ἐπιθυμήσεις*: κάκεινος μὲν, *Οὐ φονεύσεις*: ὁ δὲ τὰ τελειότερα νομοθετῶν, *Οὐδὲ ἐργισθήσῃ*: οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ὁ μὲν ἀρκεῖται τῇ εὐορκίᾳ, ὁ δὲ τῆς ἐπιορκίας τὴν ἀφορμὴν διακόπτει. Ὁ μὲν γὰρ εὐορκῶν, τυχὸν ἂν (15) ποτε καὶ παρασφαλείῃ ἄκων· ὁ δὲ μὴ ὀμνύων, τὸν τῆς ἐπιορκίας κίνδυνον διαπέφυγε. Τὸν ὄρκον δὲ πολλαχοῦ καὶ τὴν ἀμετάθετον περὶ ἐκάστου πράγματος διαβεβαίωσιν ὀνομάζει· ὡς τὸ, *Ὁμοσα, καὶ ἔστησα τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου*: καὶ τὸ, *Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ*

¹² Psal. cxxvii, 4. ¹³ Matth. v, 34. ¹⁴ Exod. xx, 14. ¹⁵ Matth. v, 28. ¹⁶ Exod. xx, 13. ¹⁷ Matth. v, 22.

(12) Sic codices sex cum editione Basil. Editio Paris. cum quibusdam mss. τῆς τῶν ἀνθρώπων χρεῖας, male. Nec ita multo post tres mss. τοὺς δὲ πον. Subinde mss. quatuor φωραθῇ. Editi cum aliis quinque mss. φωραθείη. Hoc ipso in loco multi mss. ἀντὶ τοῦ μηδενός.

(15) Reg. tertius διδασκόμενον. Colb. quartus δεδωγμένον. Infra Reg. tertius προκαλουμένων. Subinde illud, καὶ οὐκ ἀθετῶν, et non decipit, ita inter-

pretatur Didymus: *Juramentum quod proximo factum est, irritum non reddit.*

(14) illud, ἐν ὄρει ἀγίῳ σου, sequitur proxime in tribus mss. vocem κατασκηνώσει. Item Colb. secundus κατασκηνώσει ἐν ὄρει τῷ ἀγίῳ αὐτοῦ. Reg. primus habet quoque ἐπ' ὄρει σου, sed in margine duntaxat. Facile autem crediderim hæc habenda esse pro additamentis librariorum.

(15) Sic mss. Editi vero τάχα ἂν. Paulo post aliqui mss. μηδὲ ὀμνύων.

μεταμεληθήσεται. Οὐχ ὅτι Θεὸν εἰς μαρτυρίαν τῶν λαλουμένων πιστοποιούμενον αὐτοῦ τὴν ἀμφιβολίαν παρήγαγεν, ἀλλ' ὅτι ἀτρέπτοις καὶ ἀκινήτοις δόγμασι τὴν τῆς ἐπαγγελίας χάριν τῷ Δαβὶδ ἐβεβαίωσεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δυνατόν εἰρησθαι· Ὁ ἐμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ· τουτέστι, διαβεβαιούμενος τῷ πλησίον, καὶ οὐχ ἀθετῶν· ἵνα ἡ σύμφωνον τῷ παρὰ τοῦ Κυρίου εἰρημένον, τῷ, Ἔστω (16) δὲ ὑμῶν ὁ λόγος, ναὶ ναὶ, καὶ οὐ οὐ. Περὶ τῶν τοιούτων πραγμάτων διαβεβαιούμενος κατάνευε· καὶ περὶ τῶν μὴ ὄντων, κἂν πάντες ἄνθρωποι παρακαλῶσι, μὴ συμπεισθῆς ποτε παρὰ τὴν τῆς φύσεως ἀλήθειαν ἐιαβεβαιώσασθαι. Οὐ γέγονε τὸ πρᾶγμα, ἄρνησις ἐπακολουθεῖτω· γέγονε τὸ πρᾶγμα, συγκατάθεσις διαβεβαιούτω (17). Χωρὶς τῆς πρὸς ἕτερον ἐπιπλοκῆς αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν πειρῶ τὴν ἀλήθειαν παριστᾶν, φιλαῖς ταῖς διαβεβαιώσεσι κεχρημένος. Ὁ ἄπιστος ἐλέτω τὴν βλάβην τῆς ἀπιστίας. Αἰσχρὸν γὰρ πανελῶς καὶ ἀνόητον ἑαυτοῦ κατηγορεῖν ὡς ἀναξίου πίστεως, καὶ τὴν ἐκ τῶν ὄρκων ἀσφάλειαν ἐπιφέρεισθαι. Εἰσὶ δὲ τινες λόγοι, σχήματα μὲν ὄρκων ἔχοντες, οὐχ ὄρκοι δὲ ὄντες, ἀλλὰ θεραπεία πρὸς τοὺς ἀκούοντας. Ὡς ὁ Ἰωσήφ τὸν Αἰγύπτιον οἰκειούμενος, νῆ τὴν ὑγίειαν ὤμνυε Φαραῶ. Καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν πρὸς Κορινθίους ἀγάπην ἑαυτοῦ παριπτῶν, ἔφη· *Νῆ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.* Οὐ γὰρ παρήκουσε τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ὁ τὸ Εὐαγγέλιον πεπιστευμένος, ἀλλὰ λόγον ψιλὸν ἐν σχήματι παρέδωκεν (18) ὄρκου, τὴν ἐπ' αὐτοῖς καύχησιν ὡς τοῦ παντὸς αὐτῷ ἀξίαν οὔσαν διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου δεικνύς.

simplici sermone in iuramenti modum expresso, gloriationem, quam in ipsis habebat, tanquam omnium sibi pretiosissimam hoc modo exhibet.

6. *Τῷ αἰτοῦντί σε δός· καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς* (19). Ἐπὶ τὸ κοινωνικόν, καὶ φιλάλληλον, καὶ τῇ φύσει οἰκεῖον ὁ λόγος ἡμᾶς προκαλεῖται. Πολιτικὸν γὰρ ζῶον καὶ συναγελαστικὸν ὁ ἄνθρωπος. Ἐν δὲ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ μετ' ἀλλήλων ἀναστροφῇ ἀναγκαῖον τὸ εὐμετάδοτον εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἐνδέοντος (20). *Τῷ αἰτοῦντί σε δός.* Βούλεται σε διὰ μὲν τὴν ἀγάπην ἐν ἀπλότῃ ἀνειμένον εἶναι πρὸς τοὺς αἰτοῦντας, λογισμῷ δὲ πάλιν διακρίνειν ἐκάστου τὴν χρεῖαν τῶν

A *et statui custodire iudicia iustitiæ tuæ*¹⁸; item, *Juravit Dominus: et non pœnitebit eum*¹⁹. Non quod Deum ad dictorum testimonium introduxerit, **107**²⁰ veluti dubitationem ipsi adempturum, sed quod Deus inconcussis immutabilibusque decretis promissionis gratiam Davidi confirmavit. Igitur fieri potest, ut hic etiam ad eundem modum dictum sit: *Qui jurat proximo suo; hoc est, qui non confirmat proximo, et non decipit; quo id verbis Domini conveniat: Sit autem sermo vester: Est, est; Non, non*²⁰. Res ejusmodi nutu et ascensu tuo confirma: quæ vero non ita se habent, quamvis omnes homines adhortarentur, et obsecrarent; ne inducaris ut unquam præter veritatis naturam affirmes. Non facta est res, negatio sequatur: facta est res, firmetur assensus. Studeto, citra ullam cum alia re implicationem, ipsam per se veritatem exprimere, simplici ac nuda affirmatione usus. Incredulus incredulitatis damnum perferat. Turpe enim omnino et stultum est seipsum ut fide indignum accusare, ac juramentorum securitatem in medium proferre. Sunt autem sermones quidam, qui speciem quidem juramentorum præ se ferunt, nec tamen juramenta sunt, sed quædam erga auditores observantia. Sic Joseph ut Ægyptii sibi gratiam conciliaret, juravit per Pharaonis sanitatem²¹. Item Apostolus suam in Corinthios charitatem commendans, ait: *Per gloriationem vestram quam habeo in Christo Jesu Domino nostro*²². Non enim evangelicam doctrinam neglexit is, cui concreditum est Evangelium: sed simplici

6. *Qui petit a te, da ei, et volenti mutuari a te, ne avertaris*²³. Ad communicationem, et ad mutuam charitatem, et ad id quod naturæ consentaneum et proprium est, hæc verba nos invitant. Homo enim est animal civile, et sociabile. In civili autem et communi vitæ instituto, et in mutua consuetudine, liberalitas ad sublevandum inopem necessaria est. *Petenti a te, da.* Vult ut ob charitatem quidem in simplicitate præbeas te erga petentes facilem, et e contrario, ra-

¹⁸ Psal. cxviii, 106. ¹⁹ Psal. cix, 4. ²⁰ Matth. v, 37. ²¹ Gen. xlii, 15. ²² I Cor. xv, 31. ²³ Matth. v, 42.

(16) Mss. tres σύμφωνον τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου εἰρημένον· Ἔστω. Particula καὶ adjicitur in editis ante οὐ οὐ· sed deest in multis mss. æque ac in textu sacro.

(17) Editio Paris. διαβεβαιούτω. Sed mss. fere omnes βεβαιούτω. Ibidem quinque mss. αὐτὴν κατ' αὐτὴν. Mox Reg. tertius habet λιταῖς pro φιλαῖς. Infra mss. tres ἀγάπην αὐτοῦ. Ibidem editi ἡμετέραν. At mss. una cum textu sacro ὑμετέραν.

(18) Multi mss. παρέδωκεν. Mox nonnulli mss. ἐπ' αὐτοῖς. Alii ἐπ' αὐτῶν.

(19) Totum illud, *Τῷ αἰτοῦντί σε δός· καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς*, deest in editione Paris., pro quo verba illa, τὸ ἀργύριον αὐτοῦ

οὐχ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, perperam fuerant et ineptè substituta. Quomodo autem id contigerit, nescimus. Nam novem nostri mss. habent ita, ut edidimus; nisi quod in quinque mss. pro δός legatur δίδου. Mox Reg. tertius προσκαλεῖται.

(20) Editio nostra Paris. τοῦ ἐνδέοντος. Οὐ (lege ὁ) μὲν οὖν Κύριος ἐναργῶς ἡμῖν διετάξατο λέγων· *Τῷ αἰτοῦντί σε δός· καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς.* Editio Basil. et mss. ut in con exii. Lege Prælationem. Ibidem editio Paris. βούλεται δέ. Vox δὲ abest et a mss. et ab editione Basil. Infra editio Paris. διακρίνει. Editio Basil. perinde ut mss. διακρίνειν.

tione necessitatem uniuscujusque petentis discernas. Quomodo autem id perfici queat ab iis qui seito pietatis propositum explebant, ex Actis didicimus: *Quotquot enim, ait, possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat*²². Cum enim mendicitas, multis necessariorum usum excedentibus, negotiationis occasio sit, et obscenæ voluptatis materia: necessario ab is quibus pauperum cura concredita erat, colligebantur pecuniæ, ut ex hoc penu prudenter ac provide pro cujusque necessitate distributio fieret necessariorum. Quemadmodum enim ægrotantibus plerumque necessarium est vinum, nec tamen est cujusvis tempus, mensuram, et qualitatem decernere; at medico ad præfiniendum vini potum opus est: ita certe et dispensatio quæ ad egenorum pertinet curam, non ab omnibus potest utiliter fieri. Qui enim lugubria carmina ad mulierculas decipiendas componunt, et mutila corporis membra, ac ulcera ad quæstus occasionem inveniendam ostentant, iis largum et liberale subsidium nulla ratione profuturum est. Nam largitas ipsis malitiæ erit occasio et materia. Horum tamen latratus modica erogatione arcendus est: sed qui in viros, qui res adversas patienter perferre didicerunt, misericordiam et fraternam charitatem ostenderint, iis propterea dicetur: *Esurivi et dedistis mihi manducare*²³; et quæ sequuntur. *Et volenti mutuari a te, ne avertaris*²⁴. Atque hoc præcepti consentit cum prioribus. Nam et qui hic petit, cum pauper sit, a te mutuum petit, inhabitantem in cælis divitem tibi ostendens: qui pro ipso tibi exsolvet debitum. Qui enim, inquit, *miseretur pauperis, Deo jânerat*²⁵. Cælorum autem regnum pignus est mutui et cautio. Quod utinam omnes nos consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum! Amen.

EJUSDEM HOMILIA

In partem psalmi decimi quarti, et contra sænetalores.

1. Heri cum de psalmo decimo quarto sermonem apud vos haberemus, linem orationis non licuit

²² Act. iv, 34, 35. ²³ Matth. xxv, 35. ²⁴ Matth. v, 42. ²⁵ Prov. xix, 17.

(21) Editio Paris. Πράξεις τῶν ἀποστόλων. Sed illud, τῶν ἀποστόλων, neque in mss. legitur, neque in editione Basil. Ibidem editi cum majori parte mss. κατορθοῦτο. Regii secundus et tertius et Colb. sextus δυνατὸν κατορθοῦσθαι. Statim Colb. quartus ὑπερ-αναβαίνοντες. Subinde editi πτωχῶν ἐμπεπιστευμένοις. At mss. πεπιστευμένοις.

(22) Codices alii προτιθεῖσιν, alii προστιθεῖσιν. Mox editio Paris. γεννήσεται, non recte.

(23) Reg. secundus et Colb. sextus ἐπιδεικνυμένοις. Colb. septimus ἐπιδείκνυσθαι. At cæteri mss. cum editis ἐπιδεικνυμένους. Aliquanto post Reg. 3

προσαιοῦντων. Καὶ τοῦτο μεμαθήκαμεν ἐν ταῖς Πράξεσι (21), τίνα τρόπον δυνατὸν κατορθοῦσθαι: παρὰ τῶν ἐπιστημόνως τὸν τῆς εὐσεβείας σκοπὸν ἐκπληρούντων. Ὅσοι γάρ, φησὶ, κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Διεδίδοτο δὲ ἐκάστῳ, καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχεν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ὑπερβαίνοντες τὴν χρῆσιν τῶν ἀναγκαίων, ἀφορμὴν ἐμπορίας καὶ ὑπόθεσιν τρυφῆς ἀσελγοῦς ποιοῦνται τὴν αἴτησιν, ἀναγκάως παρὰ τοῖς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν πτωχῶν πεπιστευμένοις ἢ συγχομιδῇ τῶν χρημάτων ἐγένετο, ὥστε ἐκαῖθεν ἐπιστημόνως καὶ οἰκονομικῶς ταῖς ἐκάστου χρεῖαις τὴν διανομὴν τῶν ἀναγκαίων γίνεσθαι. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀβρωστοῦντων χρεῖα μὲν πολλάκις οἴνου, ἀλλ' οὐ παντός ἐστι καιροῦ καὶ μέτρου καὶ ποιότητος καταστοχάσασθαι· χρεῖα δὲ ἰατροῦ πρὸς τὴν δόσιν τοῦ οἴνου· οὕτω δὴ καὶ ἡ περὶ τὴν θεραπείαν τῶν δεομένων οἰκονομία οὐ παρὰ πάντων ὠφελίμως ἐνεργεῖσθαι δύναται. Τοῖς γὰρ δὴ τὰ θρηνώδη μέλη πρὸς τὴν τῶν γυναικῶν ἀπάτην συντιθεῖσι, καὶ τὰ πηρώματα τοῦ σώματος, καὶ τὰ ἔλκη πρὸς ἐμπορίας ἀφορμὴν προτιθεῖσιν (22), οὐ πάντως τὸ δαψιλὲς τῆς διακονίας ὠφέλιμον. Ἀφορμὴ γὰρ αὐτοῖς εἰς κακίαν ἢ χορηγία γενήσεται. Ἀλλὰ μικρὰ δόσει χρῆ τὴν τῶν τοιοῦτων ὑλακτὴν ἀπωθεῖσθαι, τὸ δὲ συμπαθὲς καὶ φιλάδελφον ἐπιδεικνυμένους (23), ἐν τοῖς μεθ' ὑπομονῆς τὴν θλίψιν φέρειν δεδιδασμένοις· ὑπὲρ ὧν καὶ λεχθήσεται αὐτοῖς, ὅτι Ἐπέρασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δανείσασθαι, μὴ ἀποστραφῆς. Καὶ τοῦτο τὸ παράγγελμα ἔχεται τῶν προτέρων. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἐνταῦθα αἰτῶν, πτωχὸς ὢν, δάνειον αἰτεῖ παρὰ σοῦ, δεικνύς σοι τὸν ἐν οὐρανοῖς πλοῦσιον, διαλύοντά σοι ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ χρέος. Ὁ γὰρ ἐλεῶν, φησὶ, πτωχὸν Θεῷ δανεῖζει. Ἐγγύσον δὲ τοῦ δάνους ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ὡς γένοιτο (24) πάντα ἡμᾶς ἀξιωθῆναι χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΜΕΡΟΣ (25)

τεσσαρεσκαιδεκάτου ψαλμοῦ, καὶ κατὰ τοκίζόντων.

1. Χθὲς εἰς τὸν τεσσαρεσκαιδέκατον ψαλμὸν ὑμῖν διαλεγόμενοι, ἐξικέσθαι πρὸς τὸ πέρας τοῦ λόγου ὑπὸ

τῷ προτέρῳ. Ibidem in aliquibus mss. Καὶ γὰρ ὁ

(24) Illa, ἧς γένοιτο, et cætera, ad finem usque, aut desunt omnino in mss., aut varie in variis codicibus leguntur: ut dubium non sit, quin ea suo quisque arbitrato scripserit.

(25) Sic Reg. primus. Alii duo mss. habent quoque εἰς μέρος. Editi εἰς τὰ λείποντα τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ, καὶ κατὰ τοκίζόντων. Oliv. et Colb. septimus εἰς τὰ λειπόμενα. Aliter in aliis mss. titulus legitur. Monere juvat, mentionem perquam honorificam fieri hujus homiliæ a Gregorio Nysseno Oratione contra usurarios, tom. II, pag. 225.

τῆς ὥρας οὐκ ἐπετράπημεν. Νῦν δὲ ἤκομεν εὐγνώμονες ἀφειλέται τὰ χρέα τῶν ἐλλειφθέντων ὑμῖν ἀποτινύντες. Ἔστι δὲ τὸ λειπόμενον βραχὺ μὲν τὸ ἀκοῦσαι, ὥστε οὕτως δόξαι, καὶ ἴσως τοὺς πολλοὺς ὑμῶν καὶ παρέλαθεν, ὡς μηδὲ παραλελείφθαι τι τοῦ ψαλμοῦ νομισθῆναι· μεγάλην μὲντοι πρὸς τὰ τοῦ βίου πράγματα δύναμιν ἔχειν τὴν βραχεῖαν ταύτην λέξιν καταμαθόντες, οὐκ ᾤθημεν δεῖν παρεῖναι τὸ ἐκ τῆς ἐξετάσεως χρήσιμον. Ὑπογράφων τῷ λόγῳ τὸν τέλειον ὁ Προφήτης, τὸν τῆς ἀσαλεύτου ζωῆς ἐπιθήσεται μέλλοντα, ἐν τοῖς ἀνδραγαθήμασι ἀπηρίθμησε τὸ ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ μὴ δοῦναι. Πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς διαβέβληται ἡ ἀμαρτία αὕτη. Ὁ τε γὰρ Ἰεζεκιήλ ἐν τοῖς μεγίστοις τῶν κακῶν τίθεται τόκον λαβεῖν καὶ πλεονασμόν, καὶ ὁ νόμος διαβρόδη ἀπαγορεύει· *Οὐκ ἐκτοκιεῖς τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τῷ πλησίον σου. Καὶ πάλιν φησί· Δόλος (26) ἐπὶ δόλῳ, καὶ τόκος ἐπὶ τόκῳ. Καὶ περὶ πόλεως δὲ τῆς ἐν πλήθει κακῶν εὐθηνουμένης ὁ ψαλμὸς τί φησιν; Οὐκ ἐξέλιπεν ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ δόλος. Καὶ νῦν χαρακτηριστικὸν τῆς κατὰ τὸν ἄνθρωπον τελειώσεως τὸ αὐτὸ τοῦτο παρεῖληφεν ὁ Προφήτης, λέγων· *Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ. Τῷ ὄντι γὰρ ἀπανθρωπίας ὑπερβολὴν ἔχει τὸν μὲν τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῶς ἔχοντα ζητεῖν δάνεισμα εἰς παραμυθίαν τοῦ βίου, τὸν δὲ μὴ ἀρκεῖσθαι τῷ κεφαλαίῳ, ἀλλ' ἐπινοεῖν ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ πένητος προσόδους ἑαυτῷ καὶ εὐπορίας συναγεῖν. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἐναργῶς ἡμῖν διατάξατο, λέγων (27)· *Καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς· ὁ δὲ φιλάργυρος, ὄρων ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἄνδρα κατακαμπτόμενον πρὸ τῶν γονάτων ἰκετεύοντα, τί οὐ ποιοῦντα ταπεινόν; τί οὐ φθειγγόμενον; οὐκ ἔλεε παρ' ἀξίαν πράττοντα (28), οὐ λογιζέται τὴν φύσιν, οὐκ ἐνδίδωσι ταῖς ἰκεσίαις, ἀλλ' ἀκαμπτος καὶ ἀμειλικτος ἔστηκεν, οὐ ταῖς δεήτεσιν εἰκων, οὐ δάκρυσιν ἐπικλώμενος, ἐπιμένων τῇ ἀρνήσει, ἐξομνύμενος καὶ ἐπαρώμενος ἑαυτῷ, ἢ μὴν ἀπορεῖν παντελῶς χρημάτων, καὶ περισκοπεῖν καὶ αὐτῆς εἶ τινα εὔροι τῶν δανειζόντων, καὶ πιστούμενος τὸ ψεῦδος διὰ τῶν ὄρων, κακὸν παρεμπόρευμα τῆς ἀπανθρωπίας τὴν ἐπιτοκίαν προσκτώμενος. Ἐπειδὴν δὲ ὁ ζητῶν τὸ δάνειον τόκων μνησθῆ, καὶ ὑποθήκας ὀνομάσῃ, τότε καταβαλὼν τὴν ὄφρυν προσεμεδίασε, καὶ που καὶ πατρῶας φίλας ἀνεμνήσθη (29), καὶ συνήθη εἶπε καὶ φίλον καὶ, Ὁψόμεθα, φησίν, εἴπου τί ἐστὶν ἡμῖν ἀποκείμενον ἀργύριον. Ἔστι δὲ παρακαταθήκη***

A nobis per tempus attingere. Nunc autem adsumus prohi debitores, debita quæ supersunt, vobis persoluturi. Quod autem restat, auditu quidem breve est, ut videtur: et fortassis multos vestrum latuit; adeo ut ne relictum quidem fuisse quidquam de eo psalmo putarint. Attamen cum intelligeremus brevem hanc dictionem ad res vitæ multum valere, emolumentum quod ex inquisitione et explanatione accessurum his, non duximus negligendum. Propheta enim his verbis perfectum virum, qui ad immutabilem vitam ascensus erat, describens, inter præclara ejus facinora illud numeravit, quod pecuniam suam non dedit fœnori. Hoc peccatum in plurimis Scripturæ locis vituperatur. Nam Ezechiel ²⁷ id in maximis malis recenset, si fœnus, et quidpiam ultra sortem accipiatur. Quin et lex illud loculenter prohibet: *Non fœnerabis fratri tuo, et proximo tuo* ²⁸. Et rursus ait: *Dolus super dolum, et usura super usuram* ²⁹. Et de civitate quæ bonis in malorum multitudine afflueret, quid psalmus dicit? *Non deficit de plateis ejus usura et dolus* ³⁰. Et nunc Propheta idipsum tanquam humanæ perfectionis characterem ac signum usurpavit, dicens: (VERS. 5) *Pecuniam suam non dedit ad usuram*. Non reipsa perquam maxima est inhumanitas, illum quidem qui necessariorum indiget, mutuum ad vitæ subsidium quærere, hunc vero sorte contentum non esse, sed sibi ex pauperis calamitatibus proventus excogitare, opesque colligere. Sane Dominus ipse nobis palam præcepit, dicens: *Et volenti mutuari a te, ne avertaris* ³¹. Avarus autem, cum hominem videt præ necessitate genibus provolutum ac supplicem, equid non facientem quod abjectum sit ac humile? quid non loquentem? ejus qui præter meritum adversa fortuna utitur, nequaquam miseretur, nullo loco habet naturam, non precibus movetur, sed inflexibilis stat, et implacabilis: non cedit deprecationibus, lacrymis non frangitur, perseveranter negat. Jurat, ac sibi male precans, affirmat carere se pecunia omnino, seseque circumspicere num quem ipse quoque fœneratorem inveniat, ac fœlem faciens mendacio per juramenta, perjurium ceu malum quemdam **108** et adventitium inhumanitatis questum acquirit. Sed ubi qui mutuum quærît, meminit fœnoris, et nomen pignoris protulit, tunc demisso supercilio subridet, atque paternæ amicitiae refricat memoriam, ac familiarem et amicum appellat; et, Vi-

²⁷ Ezech. xxii, 12. ²⁸ Dent. xxiii, 19. ²⁹ Jer. ix, 6. ³⁰ Psal. liv, 12. ³¹ Matth. v, 42.

(26) Reg. secundus cum sacro textu τόκος ἐπὶ τόκῳ, καὶ δόλος ἐπὶ δόλῳ. Factum id puto ab aliquo, qui locum prophetæ ob oculos haberet, licere sibi ratus, ordinem verborum Basilii mutare, ne aliter in Basilio, aliter in propheta legeretur.

(27) Sic editio Basil. et mss. Editio vero Parisiensis uberius διατάξατο λέγων· Τῷ αἰτοῦντί σε δός, καὶ τόν, etc. Sed illa, τῷ αἰτοῦντί σε δός, huic loco inepte assuta esse patet vel ex ipsa veteri interpretatione, in qua hæc illa verba Latine reddita non fuisse videmus.

(28) Editio Paris. παρ' ἀξίαν κακῶς πράττοντα.

Sed vox κακῶς deest et in mss. omnibus et in editione Basil. Arbitramur autem eam vocem, κακῶς, primum in margine positam fuisse, ut moneretur lector, illud, παρ' ἀξίαν, idem hic valere quod κακῶς, ac postmodum, quod non raro contigit, in textum irrepsisse. Aliquanto post vox χρημάτων deest in multis mss. Reperitur tamen in nonnullis. Mox Colb. quartus προσκτησάμενος. Subinde Colb. octavus ὑποθήκην.

(29) Major pars mss. ἐμνήσθη. Haud longe legitur in Colb. quarto ἐν αὐτῷ τοὺς τόκους. Infra idem codex αὐθαίρετον ἐδέξατο.

debimus, inquit, sicubi quidquam recondatur argenti apud nos. Depositum utique vir amicus nobis quæstus ergo coaccredidit. Verum ille graves usuras mutuæ pecuniæ exigit: sed nos profecto aliquid remitemus, et minori daturi sumus sænore. Talia constringens, verbisque ejusmodi blanditus misero ac lenocinatus, ubi illum syngraphis obstrinxit, atque, præter urgentem inopiam, libertatem etiam viro abstulit, abit. Etenim cum sænori, cui solvendo non est, obnoxium se præstitit, voluntariam, quoad vivet, recepit servitutem. Pecunias, dic mihi, et quæstum, exquiris ab inope? Sed si ille te reddere potuisset ditiores, quid ad tuas januas quæsisisset? Venit subsidium inventurus: sed hostem reperit. Remedium dum requireret, in venenum incidit. Officium tuum fuerat, viri sublevare inopiam: at tu illius adauges egestatem, hominis destituti facultates quærens exhaustare. Veluti si quis medicus agrotos invisens, cum eis deberet restituere sanitatem, e contrario eis vel exiguas virium reliquias adimeret: sic et tu miserorum calamitates quæstus occasionem facis. Et sicut coloni ad seminum multiplicationem imbres exoptant, ita et tu egestatem et inopiam hominum optas, tibi ut quæstuosæ sint pecuniæ. An ignoras facere te accessionem majorem peccatis, quam opum est incrementum de sænore expectatum? Et quidem argentum in sænus qui quærit, consilii inops hæret medius. Etenim cum respicit ad paupertatem, de solutione desperat: cum vero præsentem considerat egestatem, sænore pecuniam sumit. Deinde altero victo, ac necessitati cedente, alter abit, schedulis cautionibusque communitus.

2. Contra, argentum qui accepit, primum quidem splendidus ac hilaris est, et alieno flore oblectatus, mutatione vitæ inclarescit. Lautæ enim mensa est, vestis pretiosior, famuli splendidiore habitu induti, adulescentes, compotores; fuci domorum innumeri. Sed cum sensim difflunt pecuniæ, tempusque progrediens secum sænus advehit, tum ei requiem non afferunt noctes, non dies hilaris est, non sol jucundus, sed eum vitæ lædet. Dies ad constitutum tempus festinantes habet odio, extimescit menses tanquam sænoris parentes. Quod si dormiat, videt sænorem in somnis, quod nihil somnium est, capiti astantem: si vero vigilet, cogitat ac sollicitus est de sænore. Dum sæ-

A φίλου ἀνδρὸς ἐπ' ἐργασία παραθεμέλου ἡμῖν. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν βαρεῖς ἐπ' αὐτῷ τοὺς τόκους ὤρισεν· ἡμεῖς δὲ πάντως ἐπανήσομέν τι, καὶ ἐπ' ἐλάττωσι τοῖς τόκοις δώσομεν. Τοιαῦτα κατασχηματιζόμενος, καὶ τοιούτοις λόγοις ὑποσαίνων καὶ δελεάζων τὸν ἄθλιον, γραμματείοις αὐτὸν προσκαταδήσας, καὶ πρὸς τῇ καταπνοῦσῃ πενία ἔτι καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνδρὸς προσαφελόμενος, ὤχετο. Ὁ γὰρ τόκοις ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καταστήσας, ὦν τὴν ἔκτισιν οὐχ ὑφίσταται, δουλείαν αὐθαίρετον κατεδέξατο διὰ βίου. Χρήματα, εἰπέ μοι, καὶ πόρους ἐπιζητεῖς, παρὰ τοῦ ἀπόρου; Καὶ εἰ πλουσιώτερόν σε ἀποφαίνειν ἠδύνατο, τί ἐζήτει παρὰ τὰς θύρας τὰς σὰς; Ἐπὶ συμμαχίαν ἐλθὼν, πολέμιον εὔρεν. Ἀλεξιφάρμακα περιζητῶν, δηλητηρίοις ἐνέτυχε. Δέον παραμυθεῖσθαι τοῦ ἀνδρὸς τὴν πτωχείαν, σὺ δὲ πολυπλασιάζεις τὴν ἔνδειαν, ἐκκαρπαῦσθαι ζητῶν τὴν ἔρημον. Ὡσπερ (30) ἂν εἴ τις ἰατρὸς πρὸς κάμνοντας εἰσιῶν, ἀντὶ τοῦ ὑγίειαν αὐτοῖς ἐπαναγαγεῖν, ὁ δὲ καὶ τὸ μικρὸν λείψανον τῆς δυνάμεως προσαφέλοιτο· οὕτω καὶ σὺ τὰς συμφορὰς τῶν ἀθλίων ἀφορμὴν πόρων ποιῆ. Καὶ ὡσπερ οἱ γεωργοὶ ἔμβρους εὐχονται εἰς πολυπλασιασμόν τῶν σπερμάτων, οὕτω καὶ σὺ ἐνδείας καὶ ἀπορίας ἀνθρώπων ἐπιζητεῖς, ἵνα σοι ἐνεργὰ τὰ χρήματα γένηται. Ἄγνοεῖς πλείονα προσθήκην ταῖς ἀμαρτίαις ποιούμενος, ἢ τῷ πλούτῳ τὴν αὐξάνειν ἀπὸ τῶν τόκων ἐπινοῶν; Καὶ ὁ μὲν ζητῶν τὸ δάνεισμα (31), μέσος ἀμτηχνίας ἀπειλημένος, ὅταν μὲν πρὸς τὴν πενίαν ἀπίδῃ, ἀπογινώσκει τὴν ἔκτισιν, ὅταν δὲ πρὸς τὴν παροῦσαν ἀνάγκην, κατατολμᾷ τοῦ δανείσματος. C Ἐἶτα ὁ μὲν ἠττήθη ὑποκύψας τῇ χρεΐα· ὁ δὲ ἀπέρχεται, γραμματείοις αὐτὸν (32) καὶ ἐχεγγύοις ἀσφαλίσάμενος.

2. Λαθὼν δὲ τὰ χρήματα, τὴν μὲν πρώτην λαμπρὸς ἐστὶ καὶ περιχαρὴς, ἄλλοτρίῳ ἄνθει γεγανωμένος, ἐπισημαίνων τῇ μεταβολῇ τοῦ βίου· τράπεζα γὰρ ἀνειμένη, ἐσθῆς πολυτελεστέρα· οἰκέται πρὸς τὸ φαιδρότερον ἐξηλλαγμένοι τῷ σχήματι, κόλακες, συμπόται· κηφῆνες (33) οἴκων μυριοί· ὡς δὲ τὰ μὲν χρήματα ὑποῦρξει, ὁ δὲ χρόνος προῖων τοὺς τόκους ἑαυτῷ συμπροάγει, οὐ νύκτες ἐκείνῳ ἀνάπαυσιν φέρουσιν, οὐχ ἡμέρα φαιδρὰ, οὐχ ἥλιος τερπνός, ἀλλὰ δυσχεραίνει τὸν βίον, μισεῖ τὰς ἡμέρας πρὸς τὴν προθεσμίαν ἐπειγομένης, φοβεῖται τοὺς μῆνας ὡς τόκων πατέρας. Κἂν καθυδῆ, ἐνύπνιον βλέπει τὸν δανειστήν, κακὸν ὄναρ, τῇ κεφαλῇ περιστάμενον· κἂν γρηγορῆ, ἔννοια αὐτῷ καὶ φροντίς ὁ τόκος ἐστὶ· Δι-

30) Colb. quartus Ὡσπερ γὰρ. Ibidem sex mss. cum editione Basil. τις ἰατρῶν. Regii secundus et quartus cum editione Paris. τις ἰατρὸς. Haud procul illa, οὕτω καὶ σὺ, desunt in editis: sed reperiuntur in Reg. primo, et in Regii quarti margine, si non eadem manu, at antiqua tamen. Subinde Reg. tertius τοὺς ἔμβρους.

(31) Reg. tertius ζητῶν τὸ δάνειον.

(32) Vox αὐτὸν scribitur in editione Paris. cum spiritu aspero; in editione vero Basil. perinde ac in quinque mss. cum leni. Quod si quisquam velit scribere αὐτὸν cum leni, eamque vocem ad debitorem

referre, hunc locum sic poterit interpretari: Alter vero illinc abit postquam debitorem schedulis atque cautionibus strinxit, seu obligavit. Quo sensu verbum ἀσφαλίζομαι usurpatur Act. xvi, 24: Τοὺς πόδας αὐτῶν ἰσφάλισατο, Pedes eorum strinxit. Ibidem Colb. quartus γραμματείοις. Paulo post Reg. secundus ἀνειμένη καὶ πολυτελεστέρα, ἐσθῆς φαιδροτέρα.

(33) Editio Paris. et Reg. tertius κηφῆνες ἄπρακτοι. Vox ultima deest in aliis septem mss. Colbertini septimus et octavus κηφῆνες οἴκων μυρίων. Infra editio Paris. δανειστοῦ γὰρ. Deest γὰρ in mss. et in editione Basil.

νειστοῦ, φησὶ, καὶ χρεωφειλέτου ἀπαντησάντων ἀλλήλοις, ἐπισκοπὴν ἀμφοτέρων ποιεῖται ὁ Κύριος. Ὁ μὲν ὡσπερ κύων ἐπιτρέχει τῇ ἄγρᾳ· ὁ δὲ ὡσπερ ἔτοιμον θήραμα καταπτήσσει τὴν συντυχίαν. Ἀφαιρεῖται γὰρ αὐτοῦ τὴν παρόρησιαν τὸ πένεσθαι. Ἀμφοτέροις ἡ ψῆφος ἐπὶ δακτύλων· τοῦ μὲν χαίροντος ἐπὶ τῇ αὐξήσει τῶν τόκων, τοῦ δὲ στενάζοντος ἐπὶ τῇ (34) προσθήκῃ τῶν συμφορῶν. *Hinc ūdata ἀπὸ σῶν ἀγγείων*· τουτέστι, τὰς οἰκείας ἀφορμὰς περισκόπει, μὴ ἐπ' ἀλλοτρίας πηγὰς βιάδιζε, ἀλλ' ἐξ οἰκείων λιβάδων σύναγε σεαυτῷ τὰς παραμυθίας τοῦ βίου. Ἐχεις χαλκώματα, ἐσθῆτα, ὑποζύγιον (35), σκεύη παντοδαπά; ταῦτα ἀπόδου· πάντα προσέσθαι κατάδεξαι, πλὴν τῆς ἐλευθερίας. Ἄλλ' αἰσχύνομαι αὐτὰ δημοσιεύειν, φησὶν. Τί οὖν ὅτι μικρὸν ὕστερον ἄλλος αὐτὰ προκομίσει, καὶ ἀποκτερύξει τὰ σὰ, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς σοῖς ἐπευωνίζων αὐτὰ διαθήσεται; Μὴ βιάδιζε ἐπ' ἀλλοτρίας θύρας. Φρέαρ γὰρ τῶ ὄντι στενὸν τὸ ἀλλότριον (36). Βέλτιον ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπινοίαις τὴν χρεῖαν παραμυθήσασθαι, ἢ ἀθρόως, ἐπαρθέντα τοῖς ἀλλοτρίοις, ὕστερον πάντων ὁμοῦ τῶν προσόντων ἀπογυμνοῦσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἔχεις ὄθεν ἀποδοῖς, τί οὐχὶ τὴν παροῦσαν ἔνδοιαν ἐκ τούτων τῶν ἀφορμῶν διαλύεις; εἰ δὲ ἀποραῖς πρὸς τὴν ἔκτισιν, κακὸν κακῷ θεραπεύεις. Μὴ δέξῃ πολιορκουντά σε δανειστήν. Μὴ ἀνάσχη ὡσπερ ἄλλο τι θήραμα (37) ἀναζητεῖσθαι καὶ ἐξιχνεύεσθαι. Ψεύδους ἀρχὴ τὸ δανείζεσθαι· ἀχαριστίας ἀφορμὴ, ἀγνωμοσύνης, ἐπιπορκίας. Ἄλλα ῥήματα τοῦ δανειζομένου (38), καὶ ἄλλα τοῦ ἀπαιτουμένου. Εἶθε σοι μὴ ἀπήντησα τότε, ἦδη, ἂν εὔρον τὰς ἀφορμὰς πρὸς τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀνάγκης. Οὐχὶ δὲ ἄκοντός μου ἐνέβαλες τῇ χειρὶ τὰ χρήματα; Ὑπόχαλκον δὲ σου τὸ χρυσίον, καὶ παρακεκομμένον τὸ νόμισμα. Εἶτε οὖν φίλος ὁ δανειζών, μὴ ζημιωθῆς αὐτοῦ τὴν φιλίαν· εἶτε ἐχθρός, μὴ γένη τῷ δυσμενεῖ ὑποχείριος. Μικρὸν ἐγκαλλωπισάμενος τοῖς ἀλλοτρίοις, ὕστερον καὶ τῶν πατρῶων ἐκστῆση. Πέντης εἶ νῦν, ἀλλ' ἐλεύθερος. Δανεισάμενος δὲ οὐδὲ πλουτήσεις, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρεθήσῃ. Δοῦλος τοῦ δεδανεικότος ὁ δανεισάμενος, καὶ δοῦλος μισθοφόρος ἀπαραίτητον φέρων τὴν λειτουργίαν. Οἱ κῶνες λαμβάνοντες ἡμεροῦνται· ὁ δὲ δανειστής λαμβάνων προσεραθίζεται. Οὐ γὰρ παύεται ὑλακτῶν, ἀλλὰ τὸ πλεόν ἐπιζητεῖ. Ἐὰν ὀμνήσῃ, οὐ πιστεύει (39)· ἐρευνᾷ τὰ ἔνδοινα, τὰ συναλλάγματα σου

A nerator, inquit, et debitor inter se conveniunt, visitationem utriusque facit Dominus ³². Ille quidem quasi canis in prædam irruit; hic vero sicut parata captura occursum exhorret. Adimit enim ei loquendi fiduciam paupertas. Utrisque mest calculus in digitis; illo fœnoris accessione gaudente, hoc **109** miseriarum incremento ingemente. *Bibe aquas de tuis vasis* ³³; hoc est, proprias considera facultates, ad alienos fontes ne accede, sed ex propriis laticibus tibi ipse vitæ solatia compara. Habes vasa ærea, vestem, jumentum, diversi generis supellectilem? Hæc vende: præter libertatem, amitti omnia patiare. Sed me pudet, inquit, isthæc voci præconis subijcere. Cur igitur paulo post alius ea exponet, tuorumque bonorum faciet auctionem, et vili pretio ob oculos tuos vendet? Ne gradiare ad fores alienas. Plane enim *Angustus est alienus puteus* ³⁴. Satius est, arte et industria paulatim necessitatem levare, quam alienis facultatibus subito elatum, deinceps omnibus simul bonis privari. Si igitur habes unde solvas, cur præsentem egestatem hisce auxiliis non depellis? Sin solvendo non es, malum malo curas. Fœneratorem qui te obsessuru sit, ne admitte. Te velut aliam aliquam prædam exquiri ac vestigari ne sinas. Usura mendacii principium est; occasio ingrati animi, perfidiæque et perjurii. Alia sunt verba argentum fœnore sumentis: alia, cum fœnus ab ipso exigitur. Utinam tunc tibi non occurrissem! utique jam subsidia quædam ad amovendam necessitatem invenissem. Nonne mihi invito pecuniam in manus dedisti? Porro aurum tuum erat subæratum, et numisma adulterinum. Sive igitur fœnerator sit amicus, ne ejus amittas amicitiam: sive inimicus, ne fias adversario ac malevolo subditus. Parumper in alienis gloriatus, postea patrimonio etiam everteris. Pauper es nunc, sed liber. Argentum si fœnore sumpseris, non ditesces, sed libertate spoliabere. Qui pecuniam sumpsit fœnore, fœneratoris servus est, imo servus stipendiarius, qui inevitabile servitium subit. Cænes accipiendo mansuescunt; fœnerator vero recipiendo irritatur. Non esim allatrare desinit, sed plura exposcit. Si jura-veris, non credit: quæ in ædibus habes, perscrutatur: tua diligenter indagat commercia. **E** cubi-

³² Prov. xxix, 13. ³³ Prov. v, 15. ³⁴ Prov. xxiii, 27.

(34) Editio Paris. στενάζοντος ἐπὶ τῇ. Desit ἐπὶ in nostris septem mss. perinde atque in editione Basil. Paulo ante legitur in editione Paris. χαίροντος ἐπὶ τῇ· quæ vox ἐπί, desit quoque in tribus mss. et in editione Basil., sed in aliis multis legitur. Propositionem ἐπί aut in utroque loco relinquendam esse arbitramur, aut ex utroque tollendam. Sane nihil refert, hoc an illo modo legeris.

(35) Sic editio Basil. et mss. sex. Editio vero Paris. et duo mss. ὑποζύγια. Ibidem editio Paris. ἀπόδου. Editio vero Basil. et octo nostri mss. ἀπόδου. Mox Reg. tertius Τί οὖν ὅτι μικρὸν ὕστερον ἄλλος αὐτὰ δημοσιεύσει. Τί οὖν, etc. Subinde legitur in editione Paris. τοῖς σοῖς. Desit hic articulus in mss. et in editione Basil. Hoc ipso in loco Colbertini septimus et octavus διαθήσεται. Οὐχ αἰσχύνῃ; *Nam te pudet?*

(36) Editi et nonnulli mss. τὸ ἀλλότριον. Desit articulus apud LXX et in quatuor mss. Mox Reg. secundus χρεῖαν παραμυθεῖσθαι.

(37) Editio Paris. ὡσπερ ἀλλότριον θήραμα. At editio Basil. cum omnibus nostris mss. ὡσπερ ἄλλο τι θήραμα. Colb. quartus δανείσασθαι.

(38) Editio Basil. et quatuor mss. τοῦ δανειζόντος. Editio Paris. et quatuor itidem mss. δανειζομένου. Hand procul Reg. secundus φίλος ἢ ὁ.

(39) Nonnulli mss. ἐὰν ὀμνήσῃ, ἀπιστεῖ. Hoc ipso in loco illa, ἅμα ὀμνὸς ἀπαιτεῖ, leguntur in Colb. quarto et in Regis primo et sexto. Sed quin adjectiva sint, non valde admodum dubitamus, tum quod in Reg. sexto addita sunt secunda manu, tum quod quibusdam punctis notata sint in Reg. primo: quæ duo non raro alienum quiddam et peregrinum

culo si progredieris, trahit te ad se, et adducit; si intus te absconderis, ante domum stat, et fores pulsat. Præsente uxore, afficit te pudore, coram amicis imponit contumeliam: in foro fauces constringit: malus festi diei occursus: vitam tibi reddit injucundam et intolerabilem. At magna, inquit, est necessitas, nec alia est parandæ pecuniæ ratio. Quæ, quæso, utilitas ex hodierna dilatione? Rursus enim veniet ad te paupertas tanquam bonus cursor²³, et eadem necessitas cum auctuario aderit. Fœnus enim non omnino liberat, sed consilii et mentis inopiam tantisper tardat. Patiamur hodie duritiam paupertatis, et ne eam in **110** posterum diem protrahamus. Etenim si argentum fœnore non sumis, hodie et postea simili modo eris pauper: si vero sumis, fœnore paupertatem augente, acerbius vexabere. Nunc quidem nullus tibi vertit probro paupertatem; siquidem malum est haud voluntarium: si vero fœnori fueris obnoxius, nemo erit qui te stultitiæ non condemnet.

3. Itaque ne nostra stultitia malis præter voluntatem contingentibus etiam malum voluntarium accersamus. Stulti est animi se pro opum ratione non componere, sed incertæ spei se committere, ac manifestum et evidens detrimentum experiri. Jam perpende unde sis soluturus. Num ex iis pecuniis quas accipis? Sed hæc et ad necessitatem cohibendam et ad solutionem non sufficiunt. Quod si usuras etiam reputaveris, unde usque adeo multiplicabuntur pecuniæ, ut ex una parte necessitati tuæ medeantur, ex altera vero sortem expleant, prætereaque forinsecus usuras gignant. At nequaquam ex iis, quæ accipis, mutuum reddes. An aliunde? Illas igitur expectemus spes, nec, tanquam pisces, ad illicium properemus. Quemadmodum enim illi una cum esca hamum vorant: sic nos per pecuniam fœnore transligimur. Paupertas ignominiam nullam affert. Quid ergo nobis ipsis opprobria ex ære alieno paramus? Vulnera vulnere curat nemo, neque malum malo sanat; nec fœnore sublevatur paupertas. Dives es?

²³ Prov. xxiv, 34.

indicant. Aliquanto post editio Paris. cum aliquibus mss. ἐφέστηκε τῇ αὐλαίᾳ. Sed Coisl. cum aliis sex mss. et cum editione Basil. ἐφέστηκε τῇ οἰκίᾳ.

(40) Reg. secundus ἀβιωτόν σου.

(41) Sic quinque mss. cum editione Basil. Editio Paris. cum uno aut altero ms. ἀποθώμεθα. Mox Colb. octavus eis τὸ ἐφεξῆς. Paulo post Reg. tertius προσεπεκτείναντος. Regii tertius et sextus ἐγκαλέσει σοι. Subinde Reg. secundus σοῦ τὴν ἀβουλῆν.

(42) Sic major pars mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. cum quibusdam mss. ἐπισπώμεθα. Ibidem editio Paris. νηπίας ἐστὶ. Vox ἐστὶ deest in omnibus mss. et in editione Basil. Ibidem ἐαυτὸν περιστέλλειν, ad verbum, pro opum ratione non se contrahere, non se coarctare. Hoc est, impensas facultatibus non meiri.

(43) Interpunctio qua hoc loco usi sumus, in no-

πολυπραγμονεῖ. Ἐάν προίης του δωματίου, ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν καὶ κατασύρει· ἐάν ἐνδον σεαυτὸν κατακρύψει, ἐφέστηκε τῇ οἰκίᾳ, καὶ θυροκρουστεῖ. Ἐπιγαμετῆς καταισχύνει, ἐπὶ φίλων καθυβρίζει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἄγχει· κακὸν συνάντημα ἐορτῆς· ἀβιωτόν σοι (40) κατασκευάζει τὸν βίον. Ἀλλὰ μεγάλη, φησὶν, ἡ ἀνάγκη, καὶ οὐδεὶς πόρος χρημάτων ἕτερος. Τί οὖν τὸ ὄφελος ἐκ τοῦ τὴν σήμερον ὑπερθέσθαι; Πάλιν γὰρ ἤξει σοι ἡ πενία ὡσπερ ἀγαθὸς δρομεύς, καὶ ἡ αὐτὴ ἀνάγκη μετὰ προσθήκης παρέσται. Τὸ γὰρ δάνος οὐκ ἀπαλλαγὴν παντελῆ, ἀλλὰ μικρὰν ἀναβολὴν τῆς ἀμηχανίας παρέχεται. Σήμερον πάθωμεν τὰ ἐκ τῆς ἐνδείας δυσχερῆ, καὶ μὴ ἀποτιθώμεθα (41) εἰς τὴν αὐριον. Μὴ δανεισάμενος μὲν ὁμοίως ἔση πένης καὶ σήμερον καὶ πρὸς τὸ ἐφεξῆς· δανεισάμενος δὲ χαλεπώτερον ἐκτροχωθήσῃ, τοῦ τόκου τὴν πενίαν προσεπεκτείναντος. Καὶ νῦν μὲν οὐδεὶς ἐγκαλεῖ σοι πτωχεύοντι· ἀκούσιον γὰρ τὸ κακόν· ἐάν δὲ τόκοις ὑπεύθυνος ᾖς, οὐκ ἔστιν ὅστις οὐ μέμψεται σοι τῇ ἀβουλίᾳ.

3. Μὴ οὖν πρὸς τοῖς ἀκούσιοις κακαῖς ἔτι καὶ αὐθαίρετον κακὸν ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀνοίας ἐπισπασώμεθα (42). Νηπίας φρενὸς μὴ ἐκ τῶν παρόντων ἑαυτὸν περιστέλλειν, ἀλλ' ἀδήλοισ ἐλπίσιν ἐπιτρέψαντα φανερᾶς βλάβης καὶ ἀναντιβρήτου κατατολμᾶν. Ἦδη βούλευσαι πόθεν (43) ἀποτίσεις. Ἀφ' ὧν λαμβάνεις; Ἀλλ' οὐκ ἐξαρχεῖ καὶ πρὸς τὴν χρεῖαν καὶ πρὸς τὴν ἔκτισιν. Ἐάν δὲ δὴ καὶ τοὺς τόκους λογίσῃ, πόθεν τὰ χρήματα εἰς τοσοῦτον πολυπλασιασθήσεται, ὥστε ἰδίᾳ μὲν σου θεραπεύειν τὴν χρεῖαν, ἰδίᾳ δὲ ἐκπληροῦν τὸ κεφάλαιον, ἐξωθεν δὲ καὶ τόκους ἀπογεννᾶν; Ἀλλ' οὐκ ἐξ ὧν λαμβάνεις ἀποδώσεις τὸ δάνειον. Ἐτέρωθεν δέ; Ἐκείνας οὖν ἀναμένωμεν τὰς ἐλπίδας, καὶ μὴ ἔλθωμεν, ὡσπερ οἱ ἰχθύες ἐπὶ τὸ δέλεαρ. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ τῆς τροφῆς τὰ ἄγκιστρον καταπίνουσιν, οὕτω καὶ (44) ἡμεῖς διὰ τὰ χρήματα τοῖς τόκοις περιπειρόμεθα. Οὐδεμίαν αἰσχύντην τὸ πένεσθαι προσξενεῖ. Τί οὖν τὰ ἐκ τοῦ ὀφείλειν ἐνεῖδη ἑαυτοῖς προστιθέμεθα (45); Οὐδεὶς τραύματα τραύματι θεραπεύει, οὐδὲ κακῶ τὸ κακὸν ἰᾶται, οὐδὲ πενίαν τόκοις ἐπανορθοῦται. Πλούσιος εἶ; μὴ δανείζου (46).

D stris mss. reperitur: qua non observata interpretis vetus a sensu auctoris longe aberravit. Paulo post Reg. secundus ἐπὶ τοσοῦτον.

(44) Sic major pars mss. Deest καὶ in editis.

(45) Editi cum Reg. secundo περιτιθέμεθα. Reg. primus προστιθέμεθα. Ai quinque mss. ut in textu. Ibidem mss. omnes τραύματα. Editi τραῦμα.

(46) Πλούσιος εἶ; μὴ δανείζου. Legendum esse μὴ δανείζε, Ne des fœnore, diximus in not. ad sermonem quintum Symeonis Logothetæ pag. 495. ΜΑΡΑΝ. — Lusit Basilius in duplici ejusdem vocis sensu: δανείζομαι enim non modo pecuniam dare, sed etiam accipere sub fœnore significat: quem lusum Latine reddere cuique Latine scienti obvium est, siquidem verbum fœnero vel fœneror eandem ambiguitatem ac δανείζομαι præ se fert. Αὐτολεξεί igitur interpretari juvaret, hoc modo: Dives es? noli fœnerare; pauper es? noli fœnerari. EDIT. PATROL.

Πένης εἶ; μὴ δανείζου. Εἰ μὲν γὰρ εὐπορεῖς, οὐ χρή- A
 ζεις δανείσματος· εἰ δὲ οὐδὲν ἔχεις, οὐκ ἀπο-
 τίσεις τὸ δάνειον. Μὴ δῶς σεαυτοῦ τὸν βίον εἰς
 ὑστεροβουλίαν, μήποτε μακαρίσης τὰς πρὸ τῶν τό-
 κων ἡμέρας. Ἐνὶ (47) τούτῳ διαφέρωμεν τῶν πλου-
 τούντων οἱ πένητες, τῇ ἀμεριμνίᾳ. Καὶ καταγελῶμεν
 αὐτῶν ἀγρυπνούντων, αὐτοὶ καθεύδοντες· καὶ τῶν
 συνεστῶτων ἀεὶ καὶ φροντιζόντων, αὐτοὶ ἀφροντι-
 στοῦντες καὶ ἀνειμένοι. Ὁ μὲνται ὀφείλων καὶ
 πένης ἐστὶ καὶ πολυμέριμος· ἄυπνος νύκτωρ, ἄυ-
 πνος μεθ' ἡμέραν, σύννοος πάντα τὸν χρόνον· νῦν
 μὲν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ἀποτιμώμενος, νῦν δὲ τὰς οἰ-
 κίας τὰς πολυτελεῖς, τοὺς ἀγροὺς τῶν πλουσίων, τὰς
 ἐσθῆτας τῶν ἐντυγγανόντων, τὰ σκεύη τῶν ἐστιών-
 των (48). Εἰ ταῦτα ἐμὰ ἦν, φησὶν, ἀπεδιδόμην τόσου
 καὶ τόσου, καὶ ἀπηλλασσόμην τοῦ τόκου. Ταῦτα αὐ- B
 τοῦ καὶ νύκτωρ ἐγκαθίσταται τῇ καρδίᾳ, καὶ μεθ'
 ἡμέραν τὰς ἐννοίας κατελίπηεν. Ἐὰν τὴν θύραν πα-
 τάξης, ὁ χρεώστης ὑπὸ τὴν κλίνην. Σφοδρῶς εἰσ-
 ἔδραμέ τις· τοῦ δὲ ἐπάταξεν (49) ἡ καρδία. Ὑλακτεῖ
 ὁ κύων· ὁ δὲ ἰδρῶτι περιβρέϊται, καὶ ἀγωνία συν-
 ἔχεται, καὶ περισκοπεῖ πόθεν φύγη. Ὅταν ἡ προ-
 θεσμία προσάγῃ, μεριμνᾷ τί ψεύσεται· ποίαν πλα-
 σάμενος πρόφασιν τὸν δανειστὴν διακρούσεται. Μὴ
 μόνον λαμβάνοντα σεαυτὸν ἐννοεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπαιτού-
 μενον. Τί πολυτόκῳ θηρίῳ (50) σεαυτὸν παραζευ-
 γνύεις; Τοὺς λαγῶους φασὶ καὶ τίκτειν ὁμοῦ καὶ τρέ-
 φειν καὶ ἐπικυύσκεισθαι. Καὶ τοῖς τοκογλύφοις τὰ
 χρήματα ὁμοῦ δανείζεται καὶ (51) γεννᾶται καὶ ὑπο-
 φύεται. Οὕτω γὰρ ἐδέξω εἰς χεῖρας, καὶ τοῦ παρόν-
 τος μηνὸς ἀπητήθης τὴν ἐργασίαν. Καὶ τοῦτο πάλιν C
 δανεισθὲν, ἕτερον κακὸν ἐξέθρεψε, κακῆνο ἕτερον,
 καὶ τὸ κακὸν εἰς ἀπειρον. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς προσ-
 ηγορίας ταύτης ἠξίωται τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πλεον-
 εξίας. Τόκος γὰρ, ὡς οἶμαι, διὰ τὴν πολυγονίαν τοῦ
 κακοῦ προσηγόρευται. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν; Ἡ τάχα
 τόκος λέγεται διὰ τὰς ὠδῖνας καὶ λύπας, ἃς ἐμποιεῖν
 ταῖς ψυχαῖς τῶν δανεισαμένων (52) πέφυκεν. Ὡς
 γὰρ ἡ ὠδὸς τῇ τικτούσῃ, οὕτως ἡ προθεσμία τῷ
 ὑπόχρῳ παρίσταται. Τόκος ἐπὶ τόκῳ, πονηρῶν γο-
 νέων πονηρὸν ἔχγονον. Ταῦτα λεγέσθω γεννήματα
 ἐχιδῶν, τὰ τῶν τόκων ἀποκυήματα. Τὰς ἐχιδῶνας
 λέγουσι τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς διεσθιούσας τί-
 κτεσθαι. Καὶ οἱ τόκοι τοὺς οἴκους τῶν ὀφειλόντων
 ἐκφαγόντες ἀπογεννῶνται. Τὰ σπέρματα χρόνῳ φύε-
 ται, καὶ τὰ ζῶα χρόνῳ τελεσφορεῖται· ὁ δὲ τόκος D

Argentum ne sume fœnore. Pauper es? Ne
 sume fœnore argentum. Etenim si locuples es,
 nihil tibi fœnore opus est: si vero nihil habes,
 non pendes usuras. Noli tuam ipsius vitam seræ
 pœnitentiæ objicere, nequando dies qui fœnus
 præcesserunt, beatos existimes. Hoc uno divi-
 tibus pauperes nos præstamus, curarum vacui-
 tate. Illos tum vigilantes, tum curis semper disten-
 tos ac sollicitos deridemus nos, qui dormimus, qui-
 que sollicitudine caremus, ac liberi sumus. Debitor
 utique et pauper est, et curis multis conficitur:
 noctes ac dies ducit insomnes, omni tempore cogi-
 tatione defixus. Nunc quidem æstimat res suas,
 nunc vero domos sumptuosas, divitum agros, quo-
 rumlibet in conspectum venientium vestes, vasa et
 suppellectilem eorum a quibus convivio excipitur.
 Hæc si mea essent, inquit, tanti et tanti divende-
 rem, atque liberarer fœnore. Ist hæc et noctu cordi
 ejus insident, et interdum illius occupant mentem.
 Januam si pulsaveris, irrepit sub lectum debitor.
 Velociter accurrit quis, et illius cor palpitat. Canis
 latrat? Ille sudore diffluit, et anxietate corripitur;
 quaque via fugiat, conspicit. Ubi dies præscriptus
 instat, anxie secum reputat quodnam dicturus sit
 mendacium, et quo confictio prætextu depulsurus
 III a se sit creditorem. Non autem cogita solum
 te accipere, sed fore, ut etiam id quod acceperis,
 a te exigatur. Quid te ipse bestiæ fecundissimæ ad-
 jungis? Lepores aiunt simul et parere, et nutrire,
 et superfetare. Sic pecuniæ fœneratoribus simul et
 dantur ad pendendas usuras, et gignantur, et pullu-
 lant. Nondum enim in manus accepisti, et tamen
 præsentis mensis lucrum quæstumve a te exposcunt.
 Et hæc pecunia rursus fœnore occupata, malum
 alterum aluit, et illud alterum, atque sic malum in
 infinitum. Quamobrem hoc avaritiæ genus eo no-
 mine appellatur. Etenim, opinor, τόκος, id est par-
 tus, ob ingentem mali fecunditatem nominatur.
 Uade enim aliunde? Aut forte τόκος, hoc est par-
 tus, dicitur ob dolores ac molestias, quas animis
 eorum qui fœnore acceperunt, solet creare. Ut enim
 puerperium paritura, ita dies indicta debitori in-
 stat. Fœnus fœnori additum, parentum malorum
 mala est soboles. Illi isti usurarum fetus dicantur
 esse progenies viperarum. Aiunt viperas, dum gi-
 gnuntur, ventrem matris corrodere: fœnus quoque,

(47) Reg. tertius ἐπὶ pro ἐνὶ. Mox Colb. quartus
 et Reg. sextus ἀνιέμενοι.

(48) Sic Reg. sextus et Colb. septimus cum Oliv.
 Editi cum multis mss. ἐσθιόντων. Paulo post mss.
 non pauci πατάξης ὁ. Editi vero πατάξη τις.

(49) Hunc locum emendandum esse censuit Com-
 belsius, scribendumque ἐπτόησε pro ἐπάταξεν·
 sed ejus emendationi nullus ms. favet. Mox Col-
 bertini duo ῥεῖται. Subinde Reg. secundus ψεύση-
 ται... διακρούσεται.

(50) Editi et positi mss. πολυπλόκῳ θηρίῳ. Sed
 recte judicavit vir doctissimus Ducæus Anglicam
 lectionem πολυτόκῳ aptiorem esse. longèque huic
 loco accommodatiorem. Ita enim legendum esse et
 ipsa usuræ notio, et exemplum leporis a Basilio al-

latum non obscure ostendunt. Nec aliter legisse vi-
 detur interpres, qui verterit: *secunda bestia*.

(51) Editi et multi mss. τὰ χρήματα ὁμοῦ δανείζε-
 ται καὶ, etc. Sed illa, ὁμοῦ δανείζεται, desunt omnino
 in Reg. tertio. Reperiuntur quidem in Reg. sexto,
 sed secunda manu duntaxat. Leguntur itidem in
 Reg. secundo, sed variis punctis notata sunt: qua
 punctorum adjectione indicavit librarius, quisquis is
 est, eas voces delendas esse. Quare si quis has ex-
 pungere velit, per nos licet, eoque magis, quod hæc
 verba ad sententiæ integritatem nihil facere videan-
 tur.

(52) Colb. quartus ψυχαῖς τῶν δανειζομένων. Mox
 Reg. secundus ὑπόχρῳ καθίσταται. Subinde multi
 mss. ἔχγονον.

erosis ac cōsumptis debitorum ædibus, nascitur. A Semina temporis progressu germinant, et animalia tempore præstituto fetus edunt suos: usura vero hodie generatur, et hodie parere incipit. Quæ animalia cito pariunt, ea a partu cito desistunt: at pecuniæ celerem usurarum originem consecuta, infinitam accessionem magis ac magis crescentem suscipiunt. Quidquid crescit, ubi ad propriam magnitudinem pervenerit, desinit augeri: avarorum vero argentum omni tempore augetur. Animalia, ubi suæ soboli vim impertiverunt pariendi, supersecedunt prægnatione: at fœneratorum pecuniæ et adnascens pariunt, et veteres renovantur. Ne tu portentosæ hujus bestię periculum feceris.

4. Libere vides solem. Quid tibi ipse libertatem vitæ invides? Pugil nullus æque adversarii plagas subterfugit, ac debitor creditoris occursum, occultato pone columnas ac muros capite. At, inquis, quomodo nutriar? Manus habes, habes artem; loca operam tuam lucri gratia, ministra: multa sunt parandi victus consilia, occasiones multæ. Idne facere non potes? Pete a possidentibus. An turpe est postulare? Turpius utique fuerit creditorem datis fœnori pecuniis defraudare. Non hæc dico profecto, legem ut feram, sed ut ostendam, omnia tibi tolerabilia esse, quam argentum fœnore sumere. Formica etsi neque mendicat, neque nummos fœnore accipit, potest tamen nutrire: apis itidem regibus largitur alimenti sui reliquias: quibus tamen nec manus, nec artes concessit natura. Tu vero iudicium animal homo, inter artes omnes unam ad transigendam vitam non reperies? Quanquam videmus non necessariorum indigos ad fœnus confugere: neque enim sunt qui eis credant: at fœnore sumunt pecuniam homines, qui **112** se in laxiores impensas et in luxum inutilem effundunt, ii videlicet qui se muliebribus voluptatibus mancipant. Indigeo, inquit illa, vestitu sumptuoso, et aureis vasis: egent filii decenti et sibi convenienti vestimentorum ornamento: quin etiam famuli floridis et vario colore distinctis vestibus sunt induendi: lauta mensa exstruenda est. Qui talia mulieri ministrat, ad trapezitam venit, et priusquam accepta utatur pecunia, alium ex alio dominum mutat, atque fœnatores alios aliis semper adjungens, continua illa mali successione egestatem tegit. Et quemadmodum hydropici suspecti sunt de plurima obesitate, sic et iste videtur esse dives, semper accipiens, et sem-

σήμερον γεννᾶται, καὶ σήμερον τοῦ τίκτειν ἀρχεται. Τῶν ζώων τὰ ταχὺ τίκτοντα ταχὺ τοῦ γεννᾶν παύεται: τὰ δὲ χρήματα, ταχέϊαν λαμβάνοντα τοῦ πλεονασμοῦ (55) τὴν ἀρχήν, ἀτέλεστον ἐπιδέχεται τὴν εἰς τὸ πλεῖον προσθήκην. Τῶν αὐξανομένων ἕκαστον, ἐπειδὴν πρὸς τὸ οἰκεῖον ἀφίκηται μέγεθος, τῆς αὐξήσεως ἴσταται: τὸ δὲ τῶν πλεονεκτῶν ἀργύριον τῷ χρόνῳ παντὶ συμπαραύξεται. Τὰ ζῶα, παραδόντα τοῖς ἐγγόνοις τὸ τίκτειν, αὐτὰ τῆς κυήσεως παύεται: τὰ δὲ τῶν δανειστῶν ἀργύρια καὶ τὰ ἐπιγινόμενα τίκτει, καὶ τὰ ἀρχαῖα νεάζει. Μὴ σὺ γε εἰς πείραν ἔλθοις τοῦ ἀλλοκότου τούτου θηρίου.

4. Ἐλεύθερον (54) ὄρας τὸν ἥλιον. Τί φθονεῖς σεαυτῷ τῆς παρρησίας τοῦ βίου; Οὐδεὶς πύκτης οὕτω τὰς πληγὰς τοῦ ἀνταγωνιστοῦ ὑποφεύγει, ὡς ὁ δανεισάμενος τοῦ χρήστου (55) τὰς συντυχίας, πρὸς κίονας καὶ τοίχους ἀποσκιάζων τὴν κεφαλὴν. Πῶς οὖν διατραφῶ, φησὶν; Ἐχεις χεῖρας, ἔχεις τέχνην: μισθαροῦ, διακόνει: πολλαὶ ἐπίνοιαι τοῦ βίου, πολλαὶ ἀφορμαί. Ἄλλ' ἀδυνάτως ἔχεις; προσαίτει παρὰ τῶν κεκτημένων. Ἄλλ' αἰσχρὸν τὸ αἰτεῖν; Αἰσχρότερον μὲν οὖν τὸ δανεισάμενον ἀποστερεῖν. Οὐ πάντως νομοθετῶν ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὑποδεικνύς, ὅτι πάντα σοι τοῦ δανειζέσθαι φορητότερα. Ὁ μύρμηξ μὲν δύναται, μήτε προσαιτῶν, μήτε δανειζόμενος, διατραφεσθαι: καὶ μέλισσα τὰ λείψανα τῆς οἰκείας τροφῆς βασιλεῦσι χαρίζεται: οἷς οὔτε χεῖρας, οὔτε τέχνας ἢ φύσις ἔδωκεν: σὺ δὲ τὸ εὐμήχανον ζῶον ὁ ἄνθρωπος μίαν τῶν πασῶν μηχανὴν οὐχ εὐρήσεις πρὸς τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν; Καίτοι ὁρῶμεν οὐχὶ τοὺς τῶν ἀναγκαίων ἐνδεεῖς ἐρχομένους ἐπὶ τὸ δάνειον (οὐδὲ γὰρ ἔχουσι τοὺς πιστεύοντας), ἀλλὰ δανειζονται ἄνθρωποι, δαπάναις ἀνειμέναις καὶ πολυτελείαις ἀκάρποις ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντες, οἱ γυναικείαις ἡδουπαθείαις δουλεύοντες. Ἐμοί, φησὶν, ἐσθῆτα πολυτελῆ καὶ χρυσία, τοῖς παιδίοις κόσμον αὐτοῖς (56) εὐπρεπῆ τῶν ἐνδυμάτων, ἀλλὰ καὶ τοῖς οἰκέταις ἀντινὰ καὶ ποικίλα τὰ περιβόλαια, τῇ τραπέζῃ δαΐλειαν. Ὁ τὰ τοιαῦτα λειτουργῶν γυναικὶ ἐπὶ τὸν τραπεζίτην ἔρχεται, καὶ πρὶν χρήσασθαι τοῖς ληφθεῖσιν, ἄλλον ἐξ ἄλλου μεταλαμβάνει δεσπότην, καὶ μετενδεσμῶν ἀεὶ τοὺς δανειζοντας, τῇ συνεχεῖς τοῦ κακοῦ φεύγει τῆς ἀπορίας τὸν ἔλεγχον. Καὶ ὡσπερ οἱ ὑδερῶντες ἐν ὑπονοίᾳ πολυσαρκίας εἰσὶν, οὕτω καὶ οὗτος ἐν φαντασίᾳ περιουσίας ὑπάρχει, ἀεὶ λαμβάνων, καὶ ἀεὶ διδοὺς, καὶ ἐκ τῶν δευτέρων δια-

(55) Vox πλεονασμός in sacris Litteris significat, id quod præter sortem accipitur. Vide cap. xxi Ezechielis. Mox Regii secundus et sextus αὐξομένων. Infra Colb. octavus ἐπιγενόμενα. Ibidem multi mss. εἰς πείραν ἔλθης.

(54) Editi et mss. omnes ἐλεύθερον. Sed legendum esse ἐλεύθερος putant viri doctissimi, iidemque de Basilio nostro optime meriti Ducæus et Combessius quorum sententiæ nostrum calculum adderemus haud inviti, si vel unus ms. huic lectioni faveret. Sed cum nullus ei codex suffragetur, vocem ἐλεύθερον retinendam quidem censuimus, sed ita, ut eam adverbialiter interpretemur.

(55) Hic variant editi et mss. inter se. Editio Paris. et Coisl. τοῦ δανειστοῦ. Alii mss. χρεώστου, alter χρεόστου. Colb. quartus χρηστοῦ. Reg. quartus et Colb. septimus cum editione Basil. τοῦ χρήστου. Scio quidem nihil ad sensum referre, vitro quis modo legerit, δανειστοῦ an χρήστου: arbitrator tamen legi oportere χρήστου, nec aliter Basilium scripsisse. Nam, ut ex dictis patet, multi mss. aut eam vocem plane exhibent, aut certe aliam, quæ ab ipsa non ita multum recedit.

(56) Vox αὐτοῖς deest in plerisque mss. Mox octo mss. cum editione Basil. καὶ ποικίλα τὰ. Editio Paris. ποικιλτὰ περιβ.

λύων (57) τὰ φθάσαντα, τὴν πρὸς τὸ λαμβάνειν ἀξιοπιστίαν ἐκ τῆς τοῦ κακοῦ συνεχείας περιποιώμενος ἑαυτῷ. Ἐῖτα ὡσπερ ἐπὶ τῆς χολέρας οἱ τὸ ἀεὶ προϊστάμενον ἐξερῶντες (58), καὶ πρὶν παντελῶς καθαρθῆναι δευτέραν τροφήν ἐπεμβαλλόμενοι, πάλιν ἐμοῦσι μετ' ὀδύνης καὶ σπαραγμῶν· οὕτω καὶ οὗτοι τόκους ἐκ τόκων μεταλαμβάνοντες, καὶ πρὶν ἐκκαθάραι τὰ πρῶτα, δεύτερον ἐπεισάγοντες δάνεισμα, μικρὸν χρόνον τοῖς ἀλλοτρίοις ἐναθρονομένοι, ὕστερον καὶ τὰ οἰκεῖα ὠδύραντο. Ὡ πόσους ἀπώλεσε τὰ ἀλλότρια ἀγαθὰ! Πόσοι θναοὶ πλουτήσαντες ὑπεραπῆλαυσαν τῆς ζημίας! Ἄλλὰ πολλοί, φησί, καὶ ἐκ δανεισμάτων ἐπλούτησαν. Πλείους δὲ, οἶμαι, καὶ βρόχων ἤψαντο. Σὺ δὲ τοὺς μὲν πλουτήσαντας βλέπεις, τοὺς δὲ ἀπαγξαμένους οὐκ ἀριθμείς, οἱ, τὴν ἐπιταῖς ἀπαιτήσεων αἰσχύνην μὴ φέροντες (59), τὸν δὲ ἀγγόνης θάνατον τοῦ ἐπονειδίστως ζῆν προσέτιμησαν. Εἶδον ἐγὼ ἐλευθέρους θέαμα, παῖδας ἐλευθέρους ὑπὲρ χρεῶν πατρικῶν (60) ἐλχομένους εἰς τὸ πρατήριον. Οὐκ ἔχεις καταλιπεῖν χρήματα τοῖς παισὶ; μὴ προσαφέλη καὶ τὴν εὐγένειαν. Ἐν τούτῳ διατήρησον αὐτοῖς τὸ κτῆμα τῆς ἐλευθερίας, τὴν παρακαταθήκην τὴν παρὰ τῶν γονέων παρέλαβες. Οὐδεὶς πενίαν πατρὸς ἐνεκλήθη ποτέ· ὄφλημα δὲ πατρῶον εἰς δεσποτήριον ἄγει. Μὴ καταλίπη γραμματεῖον ὡσπερ ἄραν πατρικὴν εἰς παῖδας καταβαίνουσαν καὶ ἐγγόνους (61).

5. Ἀκούετε, οἱ πλοῦστοι, ὅποια συμβουλεύομεν τοῖς πτωχοῖς διὰ τὴν ὑμετέραν ἀπανθρωπίαν· ἐγκαρτερεῖν μᾶλλον τοῖς δεινοῖς, ἢ τὰς ἐκ τῶν τόκων συμφορὰς ὑποδέχεσθαι. Εἰ δὲ ἐπειθεσθε τῷ Κυρίῳ, τίς χρεῖα τῶν λόγων τούτων; Τίς δὲ ἐστὶν ἡ συμβουλή τοῦ Δεσπότου; Δανείζετε παρ' ὧν οὐκ ἐλπίζετε ἀπολαθεῖν. Καὶ ποῖον, φησί, τοῦτο δάνεισμα, ᾧ τῆς ἀποδόσεως (62) ἐλπίς οὐ συνέζευκται; Νόησον τὴν δύναμιν τοῦ ῥητοῦ, καὶ θαυμάσεις τὴν φιλοανθρωπίαν τοῦ νομοθέτου. Ὅταν πτωχῷ παρέχειν μέλλης διὰ τὸν Κύριον, τὸ αὐτὸ καὶ δῶρόν ἐστι καὶ δάνεισμα· δῶρον μὲν διὰ τὴν ἀνεπιστίαν τῆς ἀπολήψεως, δάνεισμα δὲ διὰ τὴν μεγαλοδωρεάν τοῦ Δεσπότου τοῦ ἀποτινύοντος ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅς, μικρὰ λαβὼν διὰ τοῦ πένητος, μεγάλα ὑπὲρ αὐτῶν ἀποδώσει. Ὅ γὰρ ἐλεῶν πτωχῶν (63) δανείζει Θεῷ. Οὐ βούλει τὸν πάντων Δεσπότην ὑπεύθυνον ἔχειν σεαυτῷ πρὸς τὴν ἔκτισιν; Ἡ τῶν μὲν ἐν τῇ πόλει πλουσίων ἐάν τις ὁμολογήσῃ σοι τὴν ὑπὲρ ἐτέρων ἔκτισιν, δέχηται αὐτοῦ τὴν ἐγγύην; Θεὸν δὲ ὑπερεκτιστὴν τῶν πτωχῶν οὐ προσίεσαι. Δὸς τὸ εἰκῆ κείμενον ἀργύριον,

A per dans, et ex posterioribus priora dissolvens, : i- que jugi mali successione requisitam ad accipie- dum fidem sibi ipse comparans. Deinde sicut ii q i cholera laborant, id semper quod ante sumptum est ejiciunt, et quemadmodum si ante integram purgationem cibum alterum capiunt, hunc rursus cum dolore, et cum nervorum convulsione evomunt : ita et hi fœnus fœnore commutantes, et antequam pricres usuræ purgentur, alteram adjicientes, parumper in alienis gloriati, tum demum rei etiam familiaris jacturam lugent. O quot homines perdiderunt aliena bona! Quot in somnis ditati, in ærumnas et calamitates maximas inciderunt! Atqui, inquis, multi etiam fœnore facti sunt divites : at vero plures, arbitror, ad laqueos pervenerunt. B Tu porro ditatos quidem respicis, strangulatos vero non numeras, qui exactiouis dedecus minime ferentes, sibi mortem maluerunt laqueo asciscere, quam probrose vivere. Vidi ego miserabile spectaculum, ingenuos pueros, qui, ut venderentur, in forum ob patris debita pertrahabantur. Non habes pecuniam quam relinquant filiis? Cave ingenuitatem eis auferas. Unam hanc ipsis conserva libertatis possessionem, depositum illud, quod a parentibus accepisti. Nemini unquam patris paupertas data est crimini : at paternum debitum in carcerem ducit. Ne relinquant sygrapham ceu paternam execrationem in filios ac nepotes descendentem.

5: Audite, divites, quale pauperibus demus consilium ob vestram inhumanitatem, nempe, ut gravissima quæque constanter ferant potius quam calamitates ex fœnore provenientes perpetiantur. Morem si Domino gereretis, quid his verbis esset opus? Quodnam autem Domini consilium est? Mutuum date iis, a quibus non speratis recepturos vos esse³⁶. Et quale, inquit, hoc mutuum, cui redditionis spes conjuncta non est? Intellige sententiæ vim, et legislatoris mirabilem humanitatem. Ubi pauperi Domini gratia dederis, idem et donum est et fœnus; donum quidem, quod recepturum te nihil esse speras: fœnus vero, ob Domini pro inope persoluturi munificentiam, qui, paucis per pauperem acceptis, magna eorum loco redditurus est. Qui enim miseretur pauperis, fœnerat Deo³⁷. Non vis universorum Dominum obnoxium tibi ipsi habere ad persolvendum? Si quis in civitate dives spondeat se tibi pro aliis soluturum, nonne fidejussionem **113** illius accipis? at Deum ceu sponsorem qui pro pauperibus soluturus sit, non admittis. Inutile tibi argentum da, non gravans illud accessionibus;

³⁶ Luc. vi, 34, 35. ³⁷ Prov. xix, 17.

(57) Colb. octavus διαλύει.

(58) Sic Regii tertius et sextus. Reg. quartus et Colb. septimus pro ἐξερῶντες habent ἐξεμοῦντες, non dissimili sensu. Editi ἐξαιρούντες, male. Aliquanto post Reg. tertius πρὶν ἐκκαρθῆναι. Mox idem codex ἀπώλεσαν.

(59) Οἱ τὴν ἐπιταῖς ἀπαιτήσεων αἰσχύνην μὴ φέροντες. Legendum potius, ut in eodem serm., p. 496, ἀπαντήσεων, vadimoniorum dedecus non fe-

rentes. MARAN.

(60) Colb. octavus χρεῶν πατρῶων.

(61) Multi mss. ἐγγόνους. Editi ἐκγόνους. Omitter hic monere libet, vocem ἐκγονος raro in mss. legi. Ibidem quidam mss. οἶα. Alii ποῖα.

(62) Reg. secundus ᾧ τῆς ἀντοποδόσεως.

(63) Reg. tertius ἐλεῶν, φησί. Nec ita multo post mss. tres ἐτέρου. Alii οὐκ ἐτέωον. Subinde Reg. tertius ὑπάρχει τό.

et bene utrique consultum fuerit. Tibi enim certo servabitur : ei vero, qui acceperit, lucrum ex usu accedet. Quod si additamentum etiam requiris, iis quæ pendenda sunt a Domino, contentus esto. Ipse persolvat pro pauperibus usuras. Ab eo qui vere benignus est, benignitatem exspecta. Quæ enim accipis a paupere, ea omnem inhumanitatis modum superant. Facis quæstum ex calamitatibus, ex lacrymis colligis argentum, nodum strangulas, verberas famelicum : nusquam misericordia : cognationis ejus, quæ cum divexato habetur, cogitatio nulla animum subit : imo quæ inde proveniunt lucra humana appellas. Væ, qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum ³⁸, quique inhumanitatem humanitatem vocant. Neque vero proposita a Samsone combibonibus ænigmata, erant ejusmodi : *A comedente exivit cibus, et a forti exiit dulce* ³⁹ : et ab inhumano humanitas prodiit. *Non colligunt de spinis uvæ, neque de tribulis ficus* ⁴⁰, neque a sænore benignitatem. Omnis enim arbor marcida fructus malos facit. Quidam sunt *centesimatores et decimatores* : nomina vel auditu horrenda ; menstrui illi repetitores, velut hi dæmones qui comitialis morbi auctores sunt, ad lunæ periodos in pauperes invadunt. Quod datur, id utrique male cedit, et danti, et accipienti : huic quidem in pecunias, illi vero in ipsam animam damnum infert. Agricola, spica accepta, semen rursus sub radice non scrutatur : tu vero et fructus habes, et sortem non relinquis. Plantas sine terra ; sine satione metis. Cui congeras, incertum est. Qui ob usuras lacrymatur, certo agnoscitur : qui vero earum copia fruiturus est, non certo. Nam incertum est utrum non sis aliis divitiarum usum relicturus, et tamen tibi ipse malum iniquitate ascivisti. *Neque igitur volentem mutuum accipere, averseris* ⁴¹, neque pecuniam tuam sænore occupaveris. Ex Veteri et ex Novo Testamento conducibilia edoctus, bona cum spe ad Dominum abeas, bonorum operum usuras illic recepturus : in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen. Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ

μὴ βαρύνων αὐτὸ ταῖς προσθήκαις, καὶ ἀμφοτέροις ἔξει καλῶς. Σοὶ μὲν γὰρ ὑπάρξει τὸ ἐκ τῆς φυλακῆς ἀσφαλές· τῷ δὲ λαθόντι τὸ ἐκ τῆς χρήσεως κέρδος. Εἰ δὲ καὶ προσθήκην ἐπιζητεῖς, ἀρκέσθητι τοῖς παρὰ τοῦ Κυρίου. Αὐτὸς ὑπὲρ τῶν πενήτων τὸν πλεονασμὸν ἀποτίσει. Παρὰ τοῦ ὄντως φιλανθρώπου ἀνάμενε τὰ φιλάνθρωπα. Ἐὰν γὰρ λαμβάνεις, ταῦτα μισανθρωπίας οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἀπολείπει (64). Ἀπὸ συμφορῶν κερδαίνεις, ἀπὸ δακρύων ἀργυρολογεῖς, τὴν γυμνὸν ἄγχεις, τὸν λιμώττοντα τύπτεις· ἔλεος οὐδαμοῦ· ἐννοια τῆς συγγενείας τοῦ πάσχοντος οὐδεμία· καὶ τὰ ἐντεῦθεν κέρδη φιλάνθρωπα ὀνομάζεις. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν (65), καὶ οἱ τὴν μισανθρωπίαν φιλανθρωπίαν προσαγορεύοντες. Οὐδὲ τὰ τοῦ Σαμφῶν αἰνίγματα τοιαῦτα ἦν, ἃ προεβάλετο τοῖς συμπόταις· Ἀπὸ ἐσθίουτος ἐξῆλθε βρώσις, καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ ἐξῆλθε γλυκὺ· καὶ ἀπὸ μισανθρώπου ἐξῆλθε φιλανθρωπία. Οὐ συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκαρθῶν σταφυλὰς, οὐδὲ ἀπὸ τριβύλων σῦκα, οὐδὲ ἀπὸ τόκων φιλανθρωπίαν. Πᾶν γὰρ δένδρον σαπρὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ. Ἐκατοστολόγοι καὶ δεκατηλόγοι τινὲς (66) φρικτὰ καὶ ἀκουσθῆναι ὀνόματα· μηνιαῖοι ἀπαιτηταί, ὥσπερ οἱ τὰς ἐπιληψίας ποιοῦντες δαίμονες, κατὰ τὰς περιόδους τῆς σελήνης ἐπιτιθέμενοι τοῖς πτωχοῖς. Πονηρὰ δόσις ἑκατέρῳ, καὶ τῷ διδόντι, καὶ τῷ λαμβάνοντι· τῷ μὲν εἰς χρήματα, τῷ δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν φέρουσα τὴν ζημίαν. Ὁ γεωργὸς, τὸν στάχυν λαθὼν, τὸ σπέρμα πάλιν ὑπὸ τὴν ῥίζαν οὐκ ἐρευνᾷ· σὺ δὲ καὶ τοὺς καρποὺς ἔχεις, καὶ οὐκ ἀφίστασαι τῶν ἀρχαίων. Ἄνευ γῆς φυτεύεις· ἄνευ σπορᾶς θερίζεις. Ἄδηλον, τίνοι συνάγεις. Ὁ μὲν δακρύων ἐπὶ τοῖς τόκοις πρόδηλος· ὁ δὲ ἀπολαύειν μέλλον τῆς ἀπὸ τούτων περιουσίας ἀμφίβολος. Ἄδηλον γὰρ εἰ μήτεροις τὴν ἐπὶ τῷ πλούτῳ χάριν (67) ἀφήσεις, τὸ ἐκ τῆς ἀδικίας κακὴν σεαυτῷ θησαυρίσας. Μῆτε οὖν τὸν θέλοντα δανείσασθαι ἀποστραφῆς, καὶ τὸ ἀργύριόν σου μὴ δῶς ἐπὶ τόκῳ, ἵνα, ἐκ Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης τὰ συμφέροντα διδαχθεῖς, μετ' ἀγαθῆς τῆς ἐλπίδος πρὸς τὸν Κύριον ἀπίης, ἐκεῖ τοὺς τόκους τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἀποληψόμενος, ἐν κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN PSALMUM XXVIII.

Psalmus David in exitu a tabernaculo.

1. Psalmus vicesimus octavus habet quidem partem inscriptionis communem ; *Psalmus* enim, inquit, *Davidi* : habet vero et aliquid proprium ;

³⁸ Isai. v, 20. ³⁹ Judic. xiv, 14. ⁴⁰ Matth. vii, 16.

(64) Reg. tertius καταλείπει. Statim Colb. quartus πένητα ἄγχεις. Ibidem idem codex πνίγεις pro τύπτεις.

(65) Illa, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν, addidimus ex Regiis secundo et sexto. Infra Reg. secundus ἀπὸ μισανθρωπίας. Nec aliter legitur in Reg. sexto, sed secunda manu. Editi vero et alii sex mss. ἀπὸ μισανθρώπου.

(66) Sic editio Basil., quam scripturam exhibet quoque Reg. sextus, non quidem prima manu, sed antiqua tamen. Editio Paris. non secus ac mss.

EIS TON KH' ΨΑΛΜΟΝ.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐξοδίου σκηνῆς (68)

1. Ὁ εἰκοστὸς ὄγδοος ψαλμὸς ἔχει μὲν καὶ τὸ κοινὸν τῆς ἐπιγραφῆς· *Ψαλμὸς* γὰρ, φησὶ, τῷ *Δαβίδ*· ἔχει δὲ τι καὶ ἰδιάζον· πρόσκειται γὰρ, *Ἐξ-*

⁴¹ Matth. v, 42.

multi δεκατολόγοι. Alii duo mss. δεκαστολόγοι. Mox Reg. primus τὰς ἐπιληψίας. Subinde Reg. secundus ἐπιτιθέμενοι πτωχοῖς.

(67) Sic octo mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. πλούτῳ χάραν. Mox mss. non pauci ἐν' ἐκ. Statim editio Paris. συμφέροντά σοι. Vox σοι abest ab omnibus mss.

(68) Illa, *Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐξοδίου σκηνῆς*, leguntur quidem in Colbertinis secundo et septimo et in editione Parisiensi : sed in aliis octo mss. desunt.

οδίου σκηνης. Τι δὲ τοῦτο ἐστὶ; Νοήσωμεν τί τὸ ἐξόδιον, καὶ τίς ἡ σκηνή, ἵνα ἐν τῷ βουλήματι τοῦ ψαλμοῦ δυνηθῶμεν γενέσθαι. Πρὸς μὲν οὖν τὴν ἱστορίαν δόξει τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Λευϊταῖς ἀφεμένοις τοῦ ἔργου (69) τὸ παράγγελμα δίδοσθαι τοῦτο, ὥστε μεμνησθαι τῶν ὀφειλόντων αὐτοῖς παρασκευασθῆναι πρὸς τὴν λατρείαν. Ἐξοδεύουσι γὰρ ἀπὸ τῆς σκηνης καὶ ἐξιοῦσι λοιπὸν ὁ λόγος διαμαρτύρεται ἅτινα αὐτοὺς ἐτοιμάσαντας προσῆκε, τίνα ἔχοντας (70) πρὸς τὴν ἐξῆς ἀπαντῆσαι· ὅτι, υἱοὺς κριῶν· ὅτι, δόξαν καὶ τιμὴν· ὅτι, δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ· ὅτι, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ λατρεύειν ἢ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Κυρίου καὶ ἐν τῷ τόπῳ τοῦ ἀγιάσματος προσῆκε. Πρὸς δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τὸν τὰ ὑψηλὰ θεωροῦντα, καὶ διὰ τῆς μεγαλοφυοῦς καὶ πρεπούσης τῆς θείας Γραφῆς διανοίας οἰκαιοῦντα ἡμῖν τὸν νόμον, ἐκεῖνα ἡμῖν ὑποπίπτει· οὔτε κριὸς τὸ ἄρβεν ἐν τοῖς προβάτοις νοεῖται, οὔτε σκηνὴ τὸ ἐκ τῆς ἀψύχου ταύτης ὕλης συμπηγνύμενον οἰκημα, οὔτε ἐξόδος σκηνης ἢ ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἀναχώρησις, ἀλλὰ σκηνὴ μὲν ἡμῖν τὸ σῶμα τοῦτο, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἡμᾶς ἐδίδαξε λέγων, ὅτι *Οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει στενάζομεν*· καὶ πάλιν ὁ ψαλμὸς· *Καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγιεῖ τῷ σκηνώματί σου*. Ἐξόδιον δὲ σκηνης ἢ ἀπὸ τοῦ βίου τούτου ἀναχώρησις, πρὸς ἣν παρασκευάζεσθαι ἡμᾶς ὁ λόγος παρεγγυᾷ, τὰδε τινὰ καὶ τὰδε κομίζοντας τῷ Κυρίῳ· ἐπεὶ περ ἡ ἐνταῦθα ἐργασία ἐφόδιόν ἐστι πρὸς τὸ μέλλον. Καὶ ὁ ἐνταῦθα διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων (71) δόξαν φέρων καὶ τιμὴν τῷ Κυρίῳ, οὗτος δόξαν ἑαυτῷ καὶ τιμὴν κατὰ τὴν δικαίαν τοῦ κριτοῦ ἀνταπόδοσιν θησαυρίζει. Ἐν πολλοῖς μέντοι τῶν ἀντιγράφων προσκείμενον εὑρομεν τὸ, *Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ*. Καὶ ἐπεὶ περ οὐ παντὸς δῶρον εὐπρόσδεκτον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ καρδίας προσάγοντος καθαρᾶς· *Οὐ γὰρ ἀγναὶ* (72), φησὶν, *εὐχαὶ ἀπὸ μισθώματος ἐταίρας*· καὶ πάλιν Ἱερεμίας, *Μὴ εὐχαί, φησὶ, καὶ κρέα ἄγρια ἀφελούσιν σου τὰς κακίας, ἢ τούτοις ἔσῃ καθαρὸς*; διόπερ ὁ ψαλμὸς πρότερον ἡμᾶς βούλεται υἱοὺς εἶναι Θεοῦ, εἶτα τότε ἀπαντᾶν ἐπὶ τὸ προσκομίζεσθαι τὰ δῶρα τῷ Θεῷ, καὶ ταῦτα οὐ τὰ τυχόντα, ἀλλ' οἷα αὐτὸς διετάξατο. Πρότερον εἶπε, Πάτερ, εἶτα αἴτησον τὰ ἐφεξῆς. Δοκίματον δὲ σεαυτὸν ἐκ ποταποῦ βίου ἀπήνητηκας· εἰ ἄξιός εἰ Θεὸν τὸν ἅγιον πατέρα σεαυτοῦ ὀνομάζειν. Δι' ἀγιασμοῦ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πρὸς τὸν ἅγιον οἰκειώσις. Εἰ βούλει αἰεὶ (73) υἱὸς τοῦ ἁγίου εἶναι, ἀγιασμὸς σε υἱοθετεῖτω. Ἐνέγκατε οὖν τῷ Κυρίῳ οὐχ οἱ τυχόντες, οὐδὲ οἱ ἐκ τῶν τυχόντων, ἀλλ' υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. Μεγάλα μέλλει ἐπιζητεῖν τὰ δῶρα· διὰ τοῦτο μέγαν ἐκλέγεται τοὺς προσφέροντας. Ἴνα γὰρ σου μὴ ῥίψη χαμαὶ τοὺς λογισμοὺς, μηδὲ σε ποιήσῃ κριὸν τὸ ἄλογον τοῦτο τετράπουν καὶ βληχτικὸν ζῶον ἐπιζητεῖν, ὡς ἐκ τῆς τούτου θυσίας

A nam additur, *In exitu a tabernaculo*. Quid autem hoc est? Consideremus quis sit ille exitus, et quodnam sit illud tabernaculum, ut Psalmi intelligentiam **114** assequi valeamus. Quod igitur pertinet ad historiam, id præcepti videbitur sacerdotibus et levitis opere functis datum esse, ut eorum quæ a se ad ministerium præparari debent, reminiscantur. Exeuntibus enim e tabernaculo, Scriptura mox declarat, quæ ipsos parasse par sit, et quæ oporteat habere, ut ad sequentem diem convenient, nimirum filios arietum, gloriam, honorem, et gloriam nomini ejus; item, nusquam alibi nisi in aula Domini et sanctitatis loco cultum exhiberi debere. Quod vero ad vim intelligendi nostram spectat, sublimia contemplante, atque magnifica quædam ac divinæ Scripturæ convenienti intelligentia legem nobis familiarem reddentem, illa nobis occurrunt, ut neque aries mas inter oves accipiatur, neque tabernaculum ædificium ex hac inanimata materia compactum, neque exitus a tabernaculo discessus a templo: sed hoc nostrum corpus tabernaculum nobis est: ut nos docuit Apostolus, dicens: *Qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus* ⁴². Et iterum psalmus: *Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo* ⁴³. Exitus autem a tabernaculo, discessus ab hac vita est, ad quem hæ voces nos præparari jubent ita, ut et hæc, et illa Domino afferamus: siquidem quæ nunc aguntur, viaticum ad futuram vitam sunt: Et qui hic gloriam et honorem Domino per bona opera affert, is sibi gloriam et honorem ex justa judicis remuneratione congerit. In multis autem exemplaribus additum reperimus illud: *Afferte Domino, filii Dei*. Et quoniam non cujusvis donum Deo acceptum est, sed ejus, qui illud corde puro affert: *Non enim, inquit, pura vota de mercede meretricis* ⁴⁴; et rursus Jeremias: *Nunquid vota, inquit, et carnes sanctæ auferent milicias tuas, aut propter ista purus eris* ⁴⁵? ideo psalmus vult nos prius filios Dei esse: deinde tandem ad afferenda Deo dona accedere, nec quælibet, sed quæ ipse præscripserit. Prius dic, Pater, deinde pete quæ sequuntur. Expende autem te ipsum, ex quali vita accedas; an dignus sis qui sanctum Deum, patrem tuum appelles. Est nobis cum sancto per sanctimoniam necessitudo, familiaritasque. Si vis semper filius sancti esse, sanctitas te sibi pro filio adoptet. Afferte itaque Domino non quilibet, neque ex quibuslibet prognati, sed filii Dei. Quæsiturus est dona magna; ideo magnos viros eligit qui offerant. Est enim ne tuas cogitationes humi dejiciat, neve in causa sit, cur arietem brutum illud quadrupes et balans animal inquiras, tanquam hac ista victima

⁴² II Cor. v 4. ⁴³ Psal. xc, 10. ⁴⁴ Prov. xix, 13.

⁴⁵ Jerem. xi, 15.

(69) *Τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Λευϊταῖς ἀφεμένοις τοῦ ἔργου*. Verbe, *sacerdotibus et levitis opus negligentior facientibus*. MARAN.

(70) Colbertini secundus et quartus ἢ τίνα ἔχοντας. Infra Colb. secundus θεωρίας pro διανοίας.

(71) Sic septem mss. Editi vero cum Regiis primo et quarto καλῶν ἔργων.

(72) Duo illa quæ hic proferuntur testimonia, alterum e Proverbiis, alterum e Jeremia, in suis notis illustrat Duceus. Mox aliqui mss. ἐπὶ τῷ προσ.

(73) Vox ἀεὶ deest in Colb. quarto. Infra Colbertini secundus et quartus et alii duo mss. ἱεροῦσθαι τὸν Κύριον. Sed alii sex mss. æque ac editi ἱεροῦσθαι τὸν Θεόν.

sperares Deum placatum iri: *Afferte*, inquit, *Domino, filii Dei*. Neque enim opus jam filio, ut filium ipsum offeras. Sed si filius est quidpiam magnum, etiam id quod offertur, quidpiam magnum, et filii charitate ac paterna dignitate dignum esse operæ pretium est. *Afferte igitur*, inquit, *filios arietum*, ut ii etiam qui a vobis offeruntur, ex filiis arietum in filios Dei transmutentur.

2. Aries animal est principatum tenens, quod **115** oves antecedit ad pascua pabula, et ad aquarum levamen, rursusque ad stabulum et ad caulis. Tales etiam sunt quidam gregis Christi præfecti, qui illum ad florida et odorifera doctrinæ spiritualis pabula deducunt, ac Spiritu sancto largiente, aqua viva irrigant, et erigunt, et ad fructum producendum enutrient, conducuntque ad requiem, ac eum ab insidiatoribus efficiunt securum. Horum igitur filios a Dei filiis ad Dominum adduci vult. Quod si arietes duces sunt aliorum, horum utique filii fuerint, qui per bonorum operum studium ex præfactorum doctrina ad vitam virtute ornatam formati sunt. *Afferte igitur Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum*. Didicisti ad quem sermo habeatur? didicisti de quibus? *Afferte Domino*, inquit, *gloriam et honorem*. Quomodo igitur nos, qui terra sumus et cinis ⁴⁶, Domino magno gloriam afferimus? quomodo *et honorem*? Gloriam quidem, per bona opera, cum luxerint opera nostra coram hominibus, adeo ut homines operibus nostris conspectis Patrem nostrum qui in cœlis est afficiant gloria ⁴⁷. Item per temperantiam ac per sanctimoniam iis qui pietatem profitentur convenientem potest quis Deo gloriam dare, juxta Pauli admonitionem, dicentis: *Glorificate Deum in membris vestris* ⁴⁸. Hanc etiam gloriam Dominus requirit ab iis, qui in ipsum credunt, et adoptionis munere dignati sunt. *Filius enim*, inquit, *glorificat patrem* ⁴⁹; et, *Si pater ego sum, ubi est gloria mea* ⁵⁰. Honorem vero affert Deo is, qui secundum Proverbium ⁵¹ ex justis suis laboribus Deum honorat, ac ei de justitiæ suæ fructibus dat primitias. Et quisquis de rebus divinis ordinate sciteque disserit, adeo ut semper recte sentiat de Patre, de Unigeniti divinitate, deque Spiritus sancti gloria, Domino deferre gloriam et honorem. Gloriam autem auget, qui rationem red-

προσδοκῶν ἰλεοῦσθαι τὸν Θεόν, Ἐνέγκατε, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. Οὐ γὰρ υἱοῦ χρεῖα, ἵνα υἷὸν αὐτὸν προσφέρῃ (74), ἀλλ' εἰ μέγα τι ὁ υἱὸς, μέγα τι καὶ ἐπάξιον τῆς τε υἱοῦ διαθέσεως καὶ τῆς πατρικῆς ἀξίας τὸ προσφερόμενον εἶναι προσῆκεν. Υἱοὺς οὖν, φησὶν, ἐνέγκατε κριῶν· ἵνα καὶ αὐτοὶ οἱ προσφερόμενοι παρ' ὑμῶν ἀπὸ τοῦ εἶναι υἱοὶ κριῶν εἰς τὸ γενέσθαι υἱοὶ Θεοῦ μεταβάλλωνται (75).

2. Ὁ κριὸς τοίνυν ἡγεμονικόν ἐστὶ ζῶον, καθηγούμενον (76) τῶν προβάτων ἐπὶ τε νομάς τροφίμους καὶ ἀναπαύσεις ὑδάτων, καὶ πάλιν ἐπὶ σηκοὺς καὶ ἐπαύλεις. Τοιοῦτοι δὲ τινες καὶ οἱ τῆς ποιμνῆς τοῦ Χριστοῦ προεστῶτες· προάγοντες μὲν ἐπὶ τὰς εὐανθεῖς καὶ εὐώδεις τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας τροφάς, καὶ ὑδατι ζῶντι τῇ ἐπιχορηγίᾳ τοῦ Πνεύματος ἄρδοντες καὶ ὑψοῦντες καὶ πρὸς καρποφορίαν ἐκτρέφοντες· ὁδηγοῦντες δὲ πρὸς ἀνάπαυσιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιβουλεύοντων ἀσφάλειαν. Τούτων οὖν τοὺς υἱοὺς παρὰ τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ προσάγεσθαι βούλεται τῷ Κυρίῳ ὁ λόγος. Εἰ δὲ κριοὶ οἱ προηγούμενοι τῶν λοιπῶν (77), υἱοὶ ἂν τούτων εἶεν οἱ πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἔργων σπουδῆς ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν προεστῶτων μεμορφωμένοι. Ἐνέγκατε οὖν τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν. Ἐμαθεὶς τίμη διαλέγεται; ἔμαθεσ περὶ τίνων (78); Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, φησὶ, δόξαν καὶ τιμὴν. Πῶς οὖν ἡμεῖς, ἡ γῆ καὶ σποδὸς, τῷ μεγάλῳ Κυρίῳ δόξαν προσφερόμεν (79); πῶς δὲ καὶ τιμὴν; Δόξαν μὲν διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὅταν λάμπῃ τὰ ἔργα ἡμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ἰδόντας τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἔργα ἡμῶν δοξάσαι τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ διὰ σωφροσύνης καὶ τοῦ ἐπιθάλλοντος τοῖς τὴν εὐσέθειαν ἐπαγγελλομένοις ἀγιασμοῦ δοξάσαι δυνατόν ἐστὶ τὸν Θεὸν κατὰ τὴν τοῦ Παύλου παραίνεσιν, λέγοντος· Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν (80). Ταύτην καὶ ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων καὶ τῷ χαρίσματι τῆς υἱοθεσίας τετιμημένων τὴν δόξαν ὁ Κύριος. Υἱὸς γὰρ, φησὶν, δοξάζει πατέρα· καὶ, Εἰ πατήρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστὶν ἡ δόξα μου; Τιμὴν δὲ φέρει τῷ Θεῷ ὁ κατὰ τὴν Παροιμίαν τιμῶν τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν δικαίων ἑαυτοῦ πόνων, καὶ ἀπαρχόμενος αὐτῷ ἀπὸ καρπῶν αὐτοῦ δικαιοσύνης. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἐπιτεταγμένως (81) θεολογῶν, ὡς μὴ ἀποπίπτειν τῆς ὀρθῆς περὶ Πατρὸς ἐννοίας, καὶ περὶ

⁴⁶ Gen. xviii, 27. ⁴⁷ Matth. v, 16. ⁴⁸ I Cor. vi, 20. ⁴⁹ Malach. ii, 6. ⁵⁰ ibid. ⁵¹ Prov. iii, 9.

(74) Editio Paris. ἵνα υἷὸν αὐτὸν προσφέρῃ. Editio vero Basil. et duo mss. ἵνα υἷὸν προσφέρῃ. Reg. secundus emendatus ἵνα κριὸν αὐτῷ. Ad Abraham videtur Basilus respicere. Hoc igitur dicere putandus est, non jam opus esse, ut quis exemplo Abraham filium offerat: sed satis esse, si filii arietum offerantur.

(75) Hic variant veteres tum calamo notati, tum typis descripti libri. Editio Paris. μεταβάλλωσιν. Editio Basil. cum duobus mss. μεταβάλλωσιν. Reg. quartus μεταβληθῶσιν. Regii secundus et sextus cum Colb. quarto μεταβάλλωνται, et ita edendum curavimus.

(76) Sic octo mss. Editi vero cum Colb. septimo καθηγούμενος.

(77) Nonnulli mss. ἄλλων pro λοιπῶν. Max Reg. secundus μεταμορφούμενοι. Subinde vox οὖν deest in plerisque mss.

(78) Editio utraque cum interroganti nota, περὶ τίνων; sed ejusmodi nota in multis mss. non reperitur.

(79) Codices octo φέρομεν. Editi vero cum uno aut altero mss. προσφερόμεν. Mox Colbertini secundus et quartus ὥστε εἰδόμενος.

(80) Textus sane Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν.

(81) Ita Reg. quartus et Colb. sextus cum Catena Corderii. At editi cum cæteris mss. ἐπιτετεταγμένως.

τῆς τοῦ Μονογενοῦς Θεότητος, καὶ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξης, οὗτος φέρει τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν. Ἐπιτείνει δὲ τὴν δόξαν ὁ δυνάμενος τοὺς λόγους ἀποδιδόναι καθ' οὗς ἐκτισται τὰ σύμπαντα, καὶ καθ' οὗς συγκρατεῖται, τῆς ἀπ' αὐτοῦ προνοίας μέχρι τῶν μικροτάτων διοικουμένης, καὶ καθ' οὗς μετὰ τὴν ὡδε οἰκονομίαν ὑπὸ τὴν κρίσιν ἀχθήσεται. Ὁ τρῆνοῖς καὶ ἀσυγχύτοις λογισμοῖς αὐτὸς τε θεωρῆσαι τὰ καθ' ἕκαστον δυναθεὶς, καὶ μετὰ τὸ αὐτὸς θεωρηκέναι, δυνάμενος καὶ ἑτέροις τὰ περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικαίας κρίσεως (82) αὐτοῦ παραστήσαι, οὗτος ἐστὶν ὁ φέρων τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ ὁ τῷ ἀρμόζοντι τῇ τοιαύτῃ θεωρίᾳ κεκρημένος βίω. Τοῦ γὰρ τοιοῦτου λάμπει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ διὰ παντοδαπῶν ἀνδραγαθιμάτων δοξαζομένου τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς. Οὐ φέρει δὲ τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν ὁ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐπτοημένος δόξαν· οὐδὲ ὁ τιμῶν ἀργύριον· οὐδὲ ὁ τὰς ἡδονὰς τιμῶν τοῦ σώματος· οὐδὲ ὁ θαυμάζων τὰ ἀλλότρια τῆς θεοσεβείας δόγματα. Ὡς περὶ γὰρ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων δόξαν φέρομεν τῷ Κυρίῳ, οὕτω διὰ τῶν πονηρῶν ἔργων τὸ ἐναντίον. Τοῖς γὰρ ἁμαρτάνουσι τί (83) λέγει; Τὸ ὄνομά μου δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος· Διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὴν Θεὸν ἀτιμάζεις. Ὑβρις γὰρ ἐστὶ τῷ νομοθέτῃ ἢ τῶν νόμων ὑπεροψία καὶ καταφρόνησις. Καὶ οἰκίας κακῶς οἰκουμένης ἐν ἧ θυμὸς καὶ κραυγὴ, ὕβρις καὶ γέλως, τρυφή καὶ ἀσωτία, ἀκαθαρσία καὶ ἀσέλγεια, ἐπὶ τὸν κρατοῦντα αὐτῆς ἡ ἀτιμία καὶ ἡ αἰσχύνη τῶν γινομένων ἐπάνεισιν. Ἀκόλουθον δὲ νοεῖν ἡμᾶς, ὅτι, ὡς περὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις δοξάζεται ὁ Θεὸς, οὕτως ἐν τοῖς πονηροῖς δοξάζεται ὁ ἐχθρὸς. Ὅταν γὰρ, ἄρας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω μέλη πόρνῆς, μετήνεγκα τὴν δόξαν ἐπὶ τὴν ἀπολλύντα με ἀπὸ τοῦ σώζοντός με. Καὶ ὁ ἄπιστος μεταλλάσσει τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν εἰκότι φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἔρπετων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ὁ σεβόμενος καὶ ὁ λατρεύων τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα (84), οὗ τῷ Θεῷ φέρει δόξαν, ἀλλὰ τοῖς κτίσμασιν. Ὡς τε ὁ κτίσμα λέγων τι, εἶτα προσκυνῶν, γνωρίζετω ἑαυτοῦ τὴν μερίδα μεθ' ἧς τετάξεται. Φοβηθῶμεν οὖν μὴ, δόξαν καὶ καύχημα διὰ τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν τῷ διαβόλῳ προσφέροντες (85), μετ' αὐτοῦ τῇ αἰωνίᾳ αἰσχύνῃ παραδοθῶμεν. Ὅτι γὰρ ἡ ἁμαρτία ἡμῶν δόξα τῷ ἐνεργοῦντι αὐτὴν ἐν ἡμῖν γίνεται, νόησον δι' εἰκότος τὸ λεγόμενον. Δύο στρατηγῶν ἀντεπιόντων ἀλλήλοις, ὅταν μὲν τοῦτο νικᾷ τὸ τάγμα, ὁ στρατοπεδάρχης αὐτοῦ τὴν δόξαν φέρεται· ὅταν δὲ τὸ ἐναντίον ἐπικρατῇ, ἐπ' ἐκεῖνον πάλιν ἡ τιμὴ μεταπίπτει. Οὕτως ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς σου ἔργοις Κύριός ἐστιν ὁ δοξα-

A dere potest qua creata sint omnia, quaque conser-
ventur, providentia ipsius ad minima usque pertin-
gente, et qua post temporariam administrationem
in iudicium adducantur. Qui claris inconfusisque
cogitationibus potest et ipse singula speculari, et
posteaquam ipse speculatus fuerit, etiam aliis ar-
cana bonitatis Dei ac iusti iudicii ipsius patefacere
potest, hic ille est, qui Domino affert gloriam et
honorem, itemque, qui congruenter ejusmodi con-
templationi vivit. Nam viri ejusmodi lux elucescit
coram hominibus, siquidem Pater qui in caelis est,
et verbo et opere, et per praeclara omnis generis
facinora glorificatur. Non autem Domino gloriam
et honorem affert, qui impotenti humanae gloriae
desiderio flagrat; non qui argentum habet in pre-
tium; non qui corporis voluptates plurimi facit, ne-
que qui aliena a pietate dogmata admiratur. Quem-
admodum enim per bona opera Domino asserimus
gloriam: ita per mala opera accidit contrarium.
Quid enim dicit peccantibus? *Nomen meum per vos
blasphematur inter gentes* ⁸². Et rursus Apostolus·
Per pravariationem legis Deum inhonoras ⁸³. Nam
despectio legum atque contemptus contumelia est
legislatori. Quinetiam si domus male gubernatur,
in qua videlicet est ira, clamor, contumelia, **116**
risus, luxus, lascivia, impuritas et petulantia, eo-
rum quae fiunt ignominia et turpitudine in eum qui
domum occupat, recidunt. Consequens autem
fuerit, ut intelligamus nos, quod quemadmodum
ex bonis operibus honoratur Deus, ita ex malis
Christi ablatis, fecero meretricis membra ⁸⁴,
gloriam ab eo qui me servat, ad eum qui me
perdit, transtuli. Et qui infidelis est, gloriam
in corruptibilis Dei in imaginem corruptibilis ho-
minis, et voluerum, et quadrupedum et serpentium
in terra degentium transmutat ⁸⁵. Et quisquis colit
et veneratur creaturam, praeterito creatore, non Deo,
sed creaturis affert gloriam. Itaque qui creaturam
aliquid esse ait, deinde adorat, is noscat suam par-
tem, cum qua ordinabitur. Timeamus igitur ne glo-
riam et exultationem diabolo per nostrum pecca-
tum afferentes, una cum ipso ignominiae aeternae
addicamur. Quod enim peccatum nostrum in glo-
riam cedat ejus, qui illius in nobis auctor est, id ex
similitudine intellige. Adorientibus se invicem duci-
bus duobus, cum hoc agmen vincit, imperator ipsius
refert gloriam: cum agmen contrarium superat,
rursus honor ad illius ducem transfertur. Similiter
ut Dominus est qui in bonis tuis operibus gloria
afficitur: ita in contrariis operibus inimicus. Et ne,
quaeso, existimes hostes longe a te esse dissitos, ne

⁸² Rom. II, 24. ⁸³ ibid. 25. ⁸⁴ I Cor. VI, 15. ⁸⁵ Rom. I, 23.

(82) Reg. tertius uno verbo δικαιοκρισίας, et ita legitur apud Apostolum, Rom. II, 5. Mox Colb. quartus φέρων τῷ Θεῷ.

(83) Deest τί in Reg. secundo. Deest με itidem in eodem ms. post σώζοντος. Mox mss. πετεινῶν. Editi vero πετηνῶν.

(84) Quam facillime mihi persuaderi possit, il-

lud, παρὰ τὸν κτίσαντα, positum hic esse pro ἀντὶ τοῦ κτίσαντος, arbitrorque e Scripturae sensu non aberraturam qui sic interpretaretur: *Quisquis et colit et veneratur creaturam pro Creatore, seu, loco Creatoris*. Ducæus ut alias, ita hic quoque optima docet.

(85) Reg. tertius φέροντες.

ve duces procul specta : sed te ipse inspice, et omnem similitudinis veritatem invenies. Nam cum ratio cum cupiditate luctatur si per contentionem et attentionem vicerit, de cupiditate victoriam refert, et Deum per se veluti coronat; cum vero emollita succumbit, voluptati peccatorum effecta serva, captivaque, gloriam, jactationemque et superbiam materiam adversario congerit.

ἡδονῆ, δοῦλος καὶ αἰχμάλωτος ταῖς ἀμαρτίαις γενόμενος, καύχημα καὶ ἑπαρσιν καὶ ὑπερηφανίας προστίθῃσι τῷ ἔχθρῳ.

3. *Adorate Dominum in aula sancta ejus.* Post alatos fructus earum rerum quæ requirebantur, necessaria est adoratio. Adoratio autem, non ea quæ sit extra ecclesiam, sed quæ in ipsa Dei aula perficitur. Ne mihi, inquit, privatas aulas aut ecclesias excogitetis. Una est aula sancta Dei. Synagoga Judæorum prius aula erat : sed post admissum in Christum peccatum facta est habitatio eorum deserta ⁸⁶. Quapropter et Dominus : *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili* ⁸⁷. Cum autem loquatur de iis qui ex gentibus ad salutem præordinati sunt, aulam propriam præter Judæorum aulam ostendit. Non igitur extra sanctam hanc aulam adorare oportet, sed intra ipsam ; ne quis extra ipsam constitutus, aut ab iis qui extra illam sunt, attractus, in aula Domini esse desinat. Intersunt enim multi in habitu quidem precatationis, nec sunt tamen **117** in aula ob mentis evagationem, et animi eorum aberrationem, ex vanis ac inutilibus curis nascentem. Quin etiam aula sensu adhuc sublimiori potest cælestis habitatio intelligi. Quapropter qui hic *Plantati in domo sunt Domini*, quæ est Ecclesia Dei viventis, illic *in atrii Dei nostri florebut* ⁸⁸. Qui autem ventrem, aut gloriam, aut argentum, aut quidvis aliud, quod reliquis omnibus pluris æstimat, Deum fecerit, is neque adorat Dominum, neque in aula sancta est, etiamsi videatur esse dignus, qui ad sensibiles conventus admittatur. Vens. 3. *Vox Domini super aquas.* Nomen vocis invenias multis in locis usurpatum. Itaque ut intelligamus quæ sit vox Domini, operæ pretium fuerit, ea quæ de voce scripta sunt, pro viribus ex sacra Scriptura colligere ; velut in illo quod Abrahamo datum est oraculo : *Et statim vox*

A ζόμενος, ἐν δὲ τοῖς ἐναντίοις ὁ ἐναντίος. Καὶ μὴ φακράν μοι περινόει (86) τοὺς πολεμίους, μηδὲ πόρβιουθεν ἀποσκόπει τοὺς στρατηγούς· ἀλλὰ σεαυτὸν ἐπίσχεψαι, καὶ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῆς εἰκόνας εὐρήσεις. Ὅταν γὰρ νοῦς παλαίη τῷ πάθει, ἐὰν μὲν δι' εὐτονίας καὶ προσεχίας ἐπικρατῆ, φέρεται κατὰ τοῦ πάθους τὰ νικητήρια, καὶ οἶονεὶ στεφανοῖ δι' εαυτοῦ τὸν Θεόν. Ὅταν δὲ καταμαλακισθεὶς ὑποκύψῃ τῇ

3. *Προσκυνησατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγία αὐτοῦ.* Μετὰ τὴν καρποφορίαν τῶν ἐπιζητουμένων (87), ἀναγκαῖα ἡ προσκύνησις. Προσκύνησις δὲ ἡ οὐκ ἔξω τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ τοῦ Θεοῦ τελουμένη. Μὴ μοι, φησὶν, ἰδίας αὐλάς καὶ συναγωγὰς (88) ἐπινοεῖτε. Μία ἐστὶν αὐλὴ ἁγία τοῦ Θεοῦ. Ἦν αὐλὴ πρότερον ἢ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ· ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀμαρτίαν ἐγένετο ἡ ἑπαυλις αὐτῶν ἡρημωμένη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος· *Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης.* Τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν προωρισμένους εἰς σωτηρίαν λέγων, δείκνυσιν ἰδίαν αὐλὴν παρὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων. Οὐ τοίνυν ἔξω τῆς ἁγίας ταύτης αὐλῆς προσκυνεῖν προσῆκε τῷ Θεῷ (89), ἀλλ' ἐνδον αὐτῆς γενόμενον· ἵνα μὴ ἔξω τις αὐτῆς ᾖν. μηδὲ ἐλκόμενος ὑπὸ τῶν ἔξω, ἀπολέσῃ τὸ εἶναι ἐν αὐλῇ Κυρίου. Πολλοὶ γὰρ ἐστᾶσιν ἐν σχήματι μὲν προσευχῆς, οὐκ εἰσι δὲ ἐν τῇ αὐλῇ, διὰ τὴν τοῦ νοῦ περιφορὰν καὶ τὸν ἀφελκυσμὸν τῆς διανοίας αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐν τῇ ματαιότητι μερίμνης. **C** Δυνατὸν δὲ αὐλὴν ἐτι ἐπαναβεβηκότως (90) νοῆσαι τὴν ἐπουράνιον διαγωγὴν. Διὰ τοῦτο οἱ *Πεφυτευμένοι ἐνταῦθα ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου*, ἧτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, ἐκεί· *Ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσιν.* Ὁ δὲ θεοποιῶν κοιλίαν, ἢ δόξαν, ἢ ἀργύριον, ἢ ἄλλο τι, ὃ πάντων μᾶλλον τετίμηκεν, οὔτε προσκυνεῖ τῷ Κυρίῳ, οὔτε ἐν τῇ αὐλῇ ἐστὶ τῇ ἁγίᾳ, καὶν ἄξιός τῶν αἰσθητῶν συνάξεων εἶναι δοκῆ. *Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων.* Πολλαχοῦ ἂν εὔροις τὸ τῆς φωνῆς ὄνομα κείμενον. Ὅστε ὑπὲρ τοῦ νοῆσαι, τίς ἐστὶ τοῦ Κυρίου ἡ φωνή, ἄξιόν ἐστι συναγαγεῖν ἡμᾶς κατὰ τὸ δυνατὸν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς τὰ γεγραμμένα περὶ φωνῆς· ὡς ἐν τῷ πρὸς Ἀβραὰμ χρηματισμῷ· *Καὶ εὐθέως φωνὴ ἐγένετο λέγουσα·*

⁸⁶ Psal. LXVIII, 26. ⁸⁷ Joan. x, 16. ⁸⁸ Psal. xci, 14.

(86) Reg. secundus μοι νόει. Ibidem Reg. tertius **D** περινόει τοὺς πολέμους.

(87) Μετὰ τὴν καρποφορίαν τῶν ἐπιζητουμένων. Verbe : *Post oblationem eorum quæ petita fuerunt.* MARAN.

(88) Reg. secundus et Colb. sextus παρασυναγωγὰς, *falsas synagogas.* Editi et alii novem mss. simpliciter συναγωγὰς. Mox editio Paris. μία ἐστὶν αὐλὴ ἁγία τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία sed vox Ἐκκλησία abest ab omnibus nostris undecim mss. et ab editione Basil.

(89) Reg. tertius προσῆκε τὸν Θεόν. Illa, Πολλοὶ γὰρ ἐστᾶσιν ἐν σχήματι μὲν προσευχῆς, sic verterat interpret vetus, *Plures enim speciem orationis præferre videntur, qui tamen, etc.* Sed conqueritur Duceus omissum fuisse corporis statum, quem tamen expressum oportuerat, ob idque verba illa sic Latine reddidit, *Multi enim stantes orationis speciem præ*

se ferunt, nec tamen, etc. At libens quærerem a viro doctissimo, num ii soli hic arguantur, qui stantes non pie orabant. Imo, nisi valde fallor, arguantur hoc loco tum illi, qui stantes non pie orant, tum alii quivis, qui quocumque tempore et quocumque corporis habitu male et irreligiose precarentur. Non igitur ullus corporis habitus exprimi debuit, cum unus non magis quam alter intelligatur, sed omnes omnino pariter comprehendantur. Nec vox ἐστᾶσιν quemquam movere debet. Constat enim verbum ἐστᾶσαι, pro eo quod est, *adesse*, seu, *interesse*, non raro apud optimos quosque scriptores usurpari. Nec aliter de verbo *stare* apud Latinos judicandum, cum illud pro eo quod est, *adesse*, seu, *interesse*, sæpius positum videamus.

(90) Colbertini tertius et quartus ἐπαναβεβηκότως. Alii mss. cum editis ἐπαναβεβηκότως.

Ὁὐ κληρονομήσει σε οὗτος· καὶ ἐπὶ Μωϋσεῖ· Καὶ ἅ
 πᾶς ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνὴν καὶ τὰς λαμπάδας·
 καὶ παρὰ τῷ Ἰσαΐα· πάλιν· Φωνὴ λέγοντος· Βέη-
 στον· Ἡ μὲν οὖν παρ' ἡμῖν φωνὴ ἢ ἀήρ ἐστὶ πεπλη-
 γμένος, ἢ τὸ γινόμενον εἶδος περὶ τὸν ἀέρα, πρὸς ὃ
 (91) βούλεται τυποῦν ὁ ἐκφωνῶν. Τί οὖν ἡ φωνὴ τοῦ
 Κυρίου; πότερον πληγὴ περὶ τὸν ἀέρα νοεῖτο; ἢ ἀήρ
 πεπληγμένος φθάνων μέχρι τῆς ἀκοῆς τοῦ πρὸς ὃν
 γίνεται ἡ φωνή; Ἡ οὐδέτερον τούτων, ἀλλ' ἑτερογε-
 νῆς τις ἐστὶν αὕτη, φαντασιουμένου τοῦ ἡγεμονικοῦ
 τῶν ἀνθρώπων οὗς ἂν ἀκούειν βούληται τῆς ἰδίας
 φωνῆς ὁ Θεός· ὥστε ἀναλογίαν ἔχειν τὴν φαντασίαν
 ταύτην πρὸς τὴν ἐν τοῖς ὀνειροῖς γινομένην πολλάκις.
 Ὅσπερ γάρ, οὐ πληττομένου τοῦ ἀέρος, λαμβάνομεν
 τινα ἐν ταῖς καθ' ὕπνον (92) φαντασίαις ῥημάτων
 τινῶν καὶ φθόγγων μνήμην, οὐ διὰ τῆς ἀκοῆς δεξά-
 μενοι τὴν φωνὴν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς καρδίας ἡμῶν τυ-
 πωθείσης· τοιαύτην τινὰ χρῆ νομίζεις καὶ τὴν παρὰ
 τοῦ Θεοῦ φωνὴν ἐγγίνεσθαι τοῖς προφήταις. Φωνὴ
 Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Ὡς μὲν πρὸς τὸ αἰσθητὸν,
 ἐπειδὴ αἱ νεφέλαι, ἐπειδὴ ὕδατος ὡσεὶ πλήρεις, ἦχον
 καὶ ψόφον ἀποτελοῦσι συγκρουόμεναι πρὸς ἀλλήλας,
 φωνή, φησὶ, Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Ἀλλὰ καὶ εἴ-
 που (93) ψόφος ὑδάτων περιῤῥηγνυμένων τισὶ τῶν
 ἀντιτύπων γίγνοιτο, καὶ εἰ ἡ θάλασσα πνεύμασι τα-
 ρασσομένη κυμαίνοιτο, καὶ βίαιον ἦχον ἐκπέμποι, τὰ
 ἀψυχα ταῦτα τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου ἔχει φωνήν, δει-
 κνύντος τοῦ λόγου, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις μονοουχὶ βοᾷ
 τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἀναγγέλλουσα. Κἂν βροντῆ δὲ
 ἀπὸ νεφῶν (94) ἐκτραγῆ, οὐκ ἄλλο τι χρῆ νομίζεις,
 ἢ ὅτι ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε, καὶ ὅτι Κύριός ἐστιν
 ὁ τὴν ὑγρὰν φύσιν συνέχων δι' ἑαυτοῦ. Κύριος ἐπὶ
 ὑδάτων πολλῶν. Μεμαθήκαμεν γάρ ἐν τῇ κοσμο-
 γενεῖα ὕδωρ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ὕδωρ πάλιν τὸ τῆς
 ἀθύσσου, ἕτερον τὰ συστήματα τῶν θαλασσῶν. Τίς
 οὖν ἐστὶν ὁ συγκρατῶν ταῦτα, καὶ μὴ ἔων αὐτὰ τῇ
 φυσικῇ ῥοπῇ φέρεσθαι πρὸς τὰ κάτω (95), ἢ ὁ Κύ-
 ριος ὁ τοῖς πᾶσιν ἐμβεθηκῶς, ὃς καὶ τῶν ὑδάτων
 ἔχει τὸ κράτος; Τάχα δὲ καὶ μυστικώτερον, φωνὴ
 Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ἕτε βραβυθῆντι τῷ Ἰησοῦ
 ἐγένετο ἄνωθεν φωνή, ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ
 ἀγαπητός. Τότε γάρ ὁ Κύριος μὲν ἦν ἐπὶ ὑδάτων
 πολλῶν, ἀγιάζων τὰ ὕδατα διὰ τοῦ βαπτίσματος· ὁ
 δὲ Θεὸς τῆς δόξης τῇ μεγαλοφωνίᾳ τῆς μαρτυρίας
 ἄνωθεν ἐβρόντησε. Καὶ τοῖς βαπτιζομένοις δὲ ἡ

A facta est dicens : Non hereditabit te iste ⁵⁹. Item in
 Moyse : Et omnis populus videbat vocem et lam-
 pades ⁶⁰. Et apud Isaiam rursus : Vox dicentis, Clama ⁶¹.
 Vox quidem est apud nos aut aer percussus, aut
 species quaedam in aere impressa, quam qui pronun-
 tiat, exprimere vult. Quid igitur est vox Domini?
 percussione in aere intelligi debet, an aer percussus,
 ad aures usque perveniens ejus, ad quem fit vox?
 Utrum neutrum horum, sed alterius generis hæc
 vox est, quæ in mente horumce hominum quos vult
 Deus suam vocem audire, recipiatur, consignetur-
 que, ita ut hæc phantasia cum ea quæ sæpius in
 somnis fit, habeat cognationem atque convenientiam.
 Quemadmodum enim, aere non percusso, quamdam
 verborum et sonorum memoriam in phantasiis per
 somnum accipimus, quanquam vox per auditum non
 recipitur, sed in ipso corde nostro imprimitur;
 etiam ejusmodi vocem in prophetis a Deo productam
 fuisse credere par est. Vox Domini super aquas.
 Quod quidem ad sensibile attinet; quoniam nubes
 simul ut aquis confertæ sunt, sonum strepitumque,
 dum inter se colliduntur, edunt, ideo ait : Vox Do-
 mini super aquas. Sed et sicubi fiat strepitus aqua-
 rum ob renitentem aliquem obicem diruptarum, et
 si mare ventis agitatam exæstuet, et violentum edat
 sonum, hæc res inanimatæ a Domino habent vocem :
 quippe ostendit Scriptura, omnes res creatas Opili-
 cem suum annuntiantes tantum non clamare ⁶². Quod
 si tonitru ex nubibus obstrepat, nihil aliud putandum
 est, nisi quod Deus majestatis intonuerit, et quod
 Dominus sit, qui per seipsum humidam contineat
 naturam. Dominus super aquas multas. Agnovimus
 enim in mundi procreatione aquam super cælos,
 aquam rursus abyssi, item aliam aquam, nempe
 congregationes maris ⁶³. Quis igitur est qui hæc con-
 tineat, nec ea sinat naturali pondere deorsum ferri,
 nisi Dominus, qui nihil non pertingit, quique aqua-
 rum habet imperium? Forsan vero et magis mystice
 Vox Domini super aquas erat, cum baptizato Jesu
 facta est superne vox : Hic est Filius meus dile-
 ctus ⁶⁴. Tunc enim Dominus super multas **118**
 aquas erat : quippe qui per baptismum aquis con-
 ferret sanctitatem : Deus autem gloriæ alta testi-
 monii sui voce desuper intonuit. Atque etiam relieta
 D a Domino vox super baptizandis pronuntiatur :
 Euntes enim, inquit, baptizate in nomine Patris, et
 Filii, et Spiritus sancti ⁶⁵. Vox igitur Domini super
 aquas. Fit autem tonitru, quando spiritus siccus
 et violentus, in nubis concavo inclusus, ac vehe-

⁵⁹ Gen. xv, 4. ⁶⁰ Exod. xx, 48. ⁶¹ Isa. xl, 6. ⁶² Matth. xxviii, 19.

(91) Sic mss. cum editione Basil. Editio vero Pa-
 ris. πρὸς ὃν, male. Statim codex Corderianus πρό-
 τερον pro πότερον, haud recte. Alioquin enim scri-
 ptor affirmaret quod mox negaturus est. Corderius
 falsa scriptura deceptus, sic interpretatur : Primum
 percussio circa aerem intelligatur, vel aer, etc.

(92) Sic mss. et editio Basileensis. Illud, καθ' ὕπνον, in editione Paris. omissum fuisse videtur
 oscitantia typographorum.

(93) Editi et mss. non pauci εἴ που, φησὶ. Illud,

φησὶ, nec in Reg. secundo, nec in Colb. sexto repe-
 ritur, idque melius. Ibidem mss. duo ψόφος ἐπὶ τῶν
 ὑδάτων. Statim nonnulli mss. cum editis γένοιτο.
 Alii γίνοιτο. Alii numero plures γίγνοιτο.

(94) Regii secundus et quartus ἀπὸ νεφελῶν. Ibi-
 dem Regii tertius et quartus χρῆ νοεῖν. Rursus hoc
 ipso in loco Reg. tertius aliquanto fusius ἐβρόντη-
 σεν ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν, etc.

(95) Colb. quartus πρὸς τὸ κάτω.

menti impetu per nubium cava circumvolutus, exire et foras erumpere querit. Nubes igitur præ ingenti compressione obtitentes, ob hanc spiritus collisionem asperum illum fragorem efficiunt. Postquam vero nubes illæ spiritu in modum bullarum distentæ amplius resistere, et sustinere nequeunt, violentè contractæ, spiritumque ad externam respirationem propellentes, strepitus tonitruum producunt. Hoc autem solet fulgur etiam efficere. Dominus igitur est, qui et super aquas constitutus, et ingentem tonitruum fragorem excitans, sonum longe maximum in molli aeris natura conficit. Cæterum traditionem quæ post baptismum per magnam Evangelii vocem fit in animis eorum qui jam perficiuntur, potest etiam juxta ecclesiasticum sermonem tonitruum appellare. Quod enim Evangelium tonitruum sit, discipuli ipsi qui mutato nomine filii tonitruum a Domino appellati sunt ⁶⁶, ostendunt. Quamobrem vox tonitruum hujusmodi non est in quolibet; sed si quis fuerit dignus qui rota nominetur. Vox enim, inquit, tonitruum tui in rota ⁶⁷. Si quis fuerit qui se ad anteriora extendat, veluti rota, modica sui parte terram attingens, et omnino talis, qualis erat ea, de qua loquebatur Ezechiel: *Et vidi, et ecce rota una in terra, juncta quatuor animalibus, et species eorum, et factura eorum quasi species Tharsis* ⁶⁸.

περὶ οὗ ἔλεγεν Ἰεζεκιήλ· Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ τροχὸς εἰς ἐπὶ γῆς ἐχόμενος (99) τῶν ζώων τοῖς τέσσαρσι, καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν καὶ ἡ ποίησις αὐτῶν ὡς εἶδος θαρσεῖς.

4. Deus ergo majestatis intonuit, Dominus super aquas multas. Aquæ sunt et ipsi sancti, ob idque de ventre eorum fluunt flumina ⁶⁹, hoc est, spiritualis doctrina, quæ audientium animas irrigat. Et rursus, accipiunt aquam salientem in vitam æternam, quæ in iis qui eam rite acceperint, efficitur fons aquæ salientis in vitam æternam ⁷⁰. Itaque super tales aquas Dominus est. Memineris autem et historiæ Eliæ, quando annis tribus et mensibus sex clausum est cælum; quando, occupante verticem Carmeli sudo, aquarum multarum vocem audivit: mox factum est, ut et tonitruum fieret, et aquæ fluerent e nubibus ⁷¹. Dominus ergo super aquas multas. Vers. 4. Vox Domini in virtute. Sicut in rota vox sit: sic in virtute vox Domini consistit. Qui enim omnia potest in eo qui ipsum corroborat Christo ⁷², is audit Domini mandata, et facit. Vox igitur Domini non in debili et dissoluta anima, sed in ea quæ strenue ac viriliter bonum perficit. Vox Domini in magnificentia. Magnificentia est virtus eleganter magna. Igitur res magnas qui decenter conficit, hic audit magnificus. Proinde cum anima a carnis

⁶⁶ Marc. iii, 17. ⁶⁷ Psal. lxxvi, 19. ⁶⁸ Ezech. i, 13. ⁶⁹ Joan. vii, 38. ⁷⁰ Joan. iv, 14. ⁷¹ III Reg.

(96) Nonnulli mss. ἐναπολεῖφθεν, et ita legisse videtur interpres vetus, qui verterit: spiritus relictus. Sed major pars mss. ἐναποληφθέν, spiritus detentus, inclusus. Optime. Ibidem Colb. quartus τῶν νεφελῶν ἐπιστρεφόμενον.

(97) Legitur in tribus mss. περιστέλλειν προ στέγειν. Ibidem quatuor mss. διεῖσαι. Sed major pars mss. cum editis διεῖσαι.

ιστάται δὲ ἡ βροντὴ, ὅταν πνεῦμα ξηρὸν καὶ βίαιον κοιλότητι νεφέλης ἐναποληφθέν (96), καὶ ὑπὸ εὐτονίας τοῖς κοιλώμασι τῶν νεφῶν ἐνστρεφόμενον, ζητῆ διεξῆδον πρὸς τὰ ἔξω. Ἀντέχουσαι μὲν οὖν ὑπὸ τῆς ἄγαν πλήσεως αἱ νεφέλαι, τὸν τραχὺν ἐκεῖνον ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος παρατρίψεως ἀποτελοῦσιν ἤχον· ἐπειδὴν δὲ ὡσπερ πομφόλυγες περιταθεῖσαι τῷ πνεύματι ἐπιπλέον ἀντέχειν καὶ στέγειν (97) ἀδυνατήσωσι, βιαίως ἀποβήγγυμεναι καὶ πρὸς τὴν ἔξω ἀναπνοὴν διεῖσαι τὸ πνεῦμα, τοὺς κατὰ τὰς βροντὰς ἀποτελοῦσι ψόφους. Τοῦτο δὲ καὶ ἀστραπὴν ἐργάζεσθαι πέφυκε. Κύριος οὖν ἐστὶν ὁ καὶ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ὢν, καὶ ὁ τοὺς μεγάλους ψόφους τῆς βροντῆς ἐνεργῶν, ἐν ἀπλή τοῦ ἀέρος φύσει τοσαύτην ψόφου ὑπερβολὴν ἐργαζόμενος. Δυνατὸν δὲ σοὶ καὶ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον τὴν μετὰ τὸ βάπτισμα γινομένην ἐκ τῆς μεγαλοφωνίας τοῦ Εὐαγγελίου ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἤδη τελειουμένων παράδοσιν βροντὴν ὀνομάζειν. Ὅτι γὰρ βροντὴ τὸ Εὐαγγέλιον, δηλοῦσιν οἱ παρὰ τοῦ Κυρίου μετανομασθέντες μαθηταὶ καὶ υἱοὶ βροντῆς χρηματίζοντες. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐν τῷ τυχόντι τῆς τοιαύτης βροντῆς ἡ φωνή, ἀλλ' ἐάν τις ἄξιός ᾤοντο ὀνομάζεσθαι τροχός. Φωνὴ γὰρ τῆς βροντῆς σου, φησὶν, ἐν τῷ τροχῷ. Ἐάν τις ᾤοντο τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, ὡσπερ ὁ τροχός, ὀλίγη μέρει τῆς γῆς ἐφαπτόμενος, καὶ ὅλος τοιοῦτος (98), ὁποῖος ἦν

4. Ὁ Θεὸς οὖν τῆς δόξης ἐβρόντησε, Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. Ὑδατὰ εἰσι καὶ οἱ ἅγιοι, διότι ποταμοὶ ρέουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῶν, τουτέστι, πνευματικὴ διδασκαλία ἄρθουσα τὰς ψυχὰς τῶν ἀκούοντων. Καὶ πάλιν, λαμβάνουσιν ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὅπερ γίνεται ἐν τοῖς καλῶς λαβοῦσι πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἐπὶ τῶν τοιοῦτων οὖν ὑδάτων ὁ Κύριος. Μνήσθητι δὲ καὶ τῆς ιστορίας Ἡλίου, ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἔτη τρία καὶ μῆνας ἕξ· ὅτε, αἰθρίας οὐσῆς ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ Καρμήλου, ἤκουσε φωνῆς ὑδάτων πολλῶν· εἶτα ἐπηκολούθησε τὴν καὶ βροντὴν γενέσθαι ἐκ νεφελῶν καὶ ὕδωρ ῥυῆναι. Κύριος οὖν ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. Φωνὴ Κυρίου ἐν ἰσχύϊ. Ὡσπερ ἐν τῷ τροχῷ ἡ φωνὴ γίνεται, οὕτως ἐν ἰσχύϊ ἡ φωνὴ συνίσταται τοῦ Κυρίου. Ὁ γὰρ πάντα ἰσχύων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι αὐτὸν Χριστῷ, οὗτος ἀκούει τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου, καὶ ποιεῖ. Φωνὴ οὖν Κυρίου, οὐκ ἐν τῇ ἀσθενεῖ καὶ ἐκλελυμένῃ ψυχῇ, ἀλλ' ἐν τῇ εὐτόνως καὶ ἰσχυρῶς κατεργαζομένῃ τὸ ἀγαθόν. Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ. Ἡ μεγαλοπρεπεία ἀρετὴ ἐστὶν ἐκπρεπῶς μεγάλη (1). Ὁ οὖν πρεπόντως ἀποδοῦς τὰς περὶ τῶν μεγάλων

(98) Codices non pauci ὅλος τοιοῦτος.

(99) Nonnulli mss. τροχός εἰς ἐπὶ γῆς ἐχόμενος. Alii τροχός ἐχόμενος. Editi τροχός εἰς ἐπὶ γῆς ἐχόμενος. Statim Colb. quartus εἶδος αὐτοῦ.

(1) Editio Paris. ἀρετὴ ἐστὶν εὐπρεπῶς μεγάλη πρᾶττουσα. At mss. omnes simplicius εὐπρεπῶς, aut ἐκπρεπῶς μεγάλη.

πράξεων ἐνεργείας, ὁ τοιοῦτος ἀκούει μεγαλοπρεπῆς. Ὅταν οὖν ψυχὴ ἀδούλωτος ᾖ τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς, μέγεθος δὲ καὶ (2) ἀξίωμα πρέπον ἑαυτῇ ἐκ τῆς συναισθήσεως τῶν προσόντων αὐτῇ ἀπὸ Θεοῦ ἀναλάβῃ, ἐν ταύτῃ γίνεται ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου. Οἱ οὖν μεγαλοφυεῖς μὲν ἔχοντες τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, ὑψηλῶς δὲ τεθεωρηχότες τοὺς περὶ κτίσεως λόγους, καὶ δυνηθέντες ἐπὶ ποσὸν γοῦν ἐπιβαλεῖν τῷ ἀγαθῷ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ προσέτι ἐν ταῖς δαπάναις ἀφειδεῖς, καὶ μεγαλόδωροι ἐν τῷ τὰς τῶν ἀδελφῶν χρείας ἐπινοοῦσθαι, οὗτοί εἰσιν οἱ μεγαλοπρεπεῖς, ἐν οἷς ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἐμπολιτεύεται. Τῷ ὄντι γὰρ ὁ μεγαλοπρεπῆς ὑπερορᾷ πάντα τὰ σωματικά, οὐδενὸς εἶναι ἄξια κρίνων λόγου τῆ παραθέσει τῶν ἀοράτων. Τὸν μεγαλοπρεπῆ οὐδεμία λυπήσει περιστάσις· οὐδὲ ὅλως πάθος τι αὐτὸν ἐκταράξει, οὐδὲ ἀνθρωπαρίων φαύλων καὶ εὐκαταφρονήτων ἀμαρτήματα κινήσει· οὐδὲ ἀκαθαρσία τῆς σαρκὸς αὐτὸν ταπεινώσει. Δυσπρόσιτος γὰρ ἐστὶ τοῖς ταπεινωτικοῖς πάθεσιν, οὐδὲ προσβλέπειν αὐτῷ δυναμένους διὰ τὸ ὕψος τῆς γνώμης. Λέγεται δὲ τις καὶ Θεοῦ μεγαλοπρέπεια· ὡς τὸ, Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Οἱ οὖν τὰ μεγάλα περὶ Θεοῦ δοξάζοντες, οὗτοι ὑπεραίρουσιν αὐτοῦ τὴν μεγαλοπρέπειαν.

δ. Φωνὴ Κυρίου συντρίβοντος κέδρους. Ἡ κέδρος ποτὲ μὲν ὡς μόνιμον, καὶ σήψεως βέλτιον, καὶ εὐώδες, καὶ σκέπην ἱκανὸν παρέχεσθαι παρὰ τῆς Γραφῆς ἐπαινεῖται· ποτὲ δὲ ὡς ἀκαρπον καὶ δυσκαμπὲς διαβάλλεται, ὡς καὶ εἰκόνα πληροῦν τοῦ ἀσεβοῦς. Εἶδον γὰρ τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρούμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Καθ' ὃ (3) τὸ σημαίνόμενον καὶ νῦν παρελήφθη. Ἡ γὰρ φωνὴ τοῦ Κυρίου συντρίβει κέδρους. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ψυχῇ γίνεται, οὕτω τοὺς εἰκῆ φυσιομένους, τοὺς ἐπαίροντας ἑαυτοὺς ἐν τοῖς νομιζομένοις ὑψώμασι τοῦ κόσμου τούτου, πλούτου, ἢ δόξης, ἢ δυναστείας, ἢ κάλλους σώματος, ἢ δυνάμεως, ἢ ἰσχύος, συντρίβειν λέγεται. Καὶ συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Οἱ τοῖς ἀλλοτρίοις πράγμασιν ἐπιθαίνοντες, καὶ ἀπ' ἐκείνων ἑαυτοῖς τὴν ἀλαζονεῖαν συνάγοντες, οὗτοί εἰσι κέδροι τοῦ Λιβάνου. Ὅσπερ γὰρ αἱ κέδροι, καθ' ἑαυτὰς οὔσαι ὑψηλαί, τῷ ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ πεφυκέναι, ἐκ τῆς προσθήκης τοῦ ὄρους περιφανέστεραι γίνονται· οὕτω καὶ οἱ τοῖς φθαρτοῖς τοῦ κόσμου πράγμασιν ἐπερειδόμενοι κέδροι μὲν εἰσι διὰ τὴν ἀλαζονεῖαν καὶ τὸ τῆς διανοίας ἔπαρμα, Λιβάνου δὲ κέδροι προσαγορεύονται, διὰ τὸ τῷ ἀλλοτρίῳ ὑψώματι ἐπαγάλλασθαι, καὶ ὑπὸ γῆς καὶ τῶν γγίνων πραγμάτων, οἷον ὑπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Λιβάνου, πρὸς ἀλαζονεῖαν ἐπαίρεσθαι. Οὐ πάσας δὲ τὰς κέδρους συντρίβει ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὰς τοῦ Λιβάνου. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδωλολατρίας τόπος ὁ Λίβανος, ὅσαι ψυχὰς ἐπαίρονται κατὰ τῆς γνώσεως

A affectibus fuerit libera, acceperitque magnitudinem ac dignitatem, quæ **119** pro facultatum a Deo acceptarum cognitione sibi conveniat, tum in illa fit vox Domini. Quamobrem qui magnifice cogitant de Deo, et creationis rationes alte speculati sunt, et aliquantum saltem bonitatem providentiæ Dei assequi potuere, insuperque parci non sunt in faciendis sumptibus, et in sublevandis fratrum necessitatibus liberales sunt; hi, inquam, sunt magnifici, in quibus vox Domini inhabitat. Etenim qui vere magnificus est, res omnes corporeas aspernatur, ac præ invisibilibus eas facit nihili. Adversitas nulla magnificum afficiet tristitia, nulla prorsus mala sunt illum perturbatura: neque improborum et despicendorum homunculorum peccata eum commovebunt, neque ipsum deprimet carnis impuritas. Affectiones enim quæ demittunt, abjiciuntque, vix aditum ad illum inveniunt, cum ne aspicere quidem ipsum ob mentis altitudinem queant. Dicitur autem et quædam Dei magnificentia, ut in hoc loco: *Elevata est magnificentia tua super cælos*⁷³. Qui igitur magna de Deo sentiunt, hi ipsius extollunt magnificentiam.

δ. VERS. 5. Vox Domini confringentis cedros. Cedrus modo ut res stabilis, et putredinis expers, odorataque, et ad præbendum tegmen apta a Scriptura laudatur; modo ut infructuosa et ægre flexibilis vituperatur, adeo ut impii etiam imaginem ferat, impleatque. *Vidi enim impium exaltatum, et elevatum sicut cedros Libani*⁷⁴. Qua in significatione etiam nunc accepta est. Vox enim Domini confringit cedros. Ut enim hæc in magnifica anima fit: ita homines temere inflatos, qui seipsos efferunt, ob ea quæ in hęc mundo alta ac sublimia putantur, nempe ob divitias, aut gloriam, aut imperium, aut corporis pulchritudinem, aut potestatem, aut vires, dicitur confringere. *Et confringet Dominus cedros Libani*. Alienis rebus qui insident, et ex eis gloriam fastumque sibi conflant, ii sunt cedri Libani. Quemadmodum enim cedri per se altæ cum sint, tamen, propterea quod in alto monte nascuntur, fiunt ex montis accessione magis conspicuæ: sic quoque qui fluxis mundi rebus fulciuntur, cedri quidem sunt ob arrogantiam ac mentis elationem, sed vocantur Libani cedri, quod aliena superbiant altitudine et e terra rebusque terrestribus tanquam e Libani vertice ad fastum et superbiam extollantur. Non autem cedros omnes, sed Libani cedros confringit Dominus. Nam cum Libanus idololatriæ sit locus, quæcumque animæ se contra Dei cognitionem efferunt, hæc cedri Libani nuncupantur, et censen-

⁷³ Psal. viii, 2. ⁷⁴ Psal. xxxvi, 5δ

(2) Verba illa, μέγεθος δὲ καί, etc., ita interpretatus vetus Latine reddidit, ut illud, ἀπὸ Θεοῦ, ad verbum ἀναλάβῃ retulerit, cum referri tamen ad vocem προσόντων debeat: quæ parva negligentia mirum

quantum a scopo aberravit.

(3) Sic mss. nonnulli, bene. Editio Paris. unico vocabulo καθό.

ur dignæ quæ conterantur. Sunt autem quædam Dei cedri, quas arbusta vineæ quæ ex Ægypto translata est⁷⁵, operiunt, ut in Psalmis didicimus: *Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei*⁷⁶. Proinde cum inter cæteras de Christo notiones Dominus noster vitis etiam dicatur: *Ego enim sum, inquit, vitis, vos palmites*⁷⁷; cedri Dei sunt ii, qui antea quidem fuere steriles et ad comburendum apti: sed ubi tegumentum subierunt Christi, illumque velut induerunt, per ipsius gratiam sterilitatem suæ vitæ contegunt. Dei ergo cedros **120** fructuosa arbusta circumplicata custodiunt: cedros vero Libani confringit Dominus. **VERS. 6.** *Et comminuet eas tanquam vitulum, Libanum.* Vituli illius de quo mentio fit in Exodo⁷⁸, memineris, quem in idololatria effllexerunt, quemque comminutum Moyses dedit populo potandum. Itaque totum Libanum et consuetudinem idololatriæ in eo invalescentem perinde ut illum vitulum exterminabit. *Et dilectus sicut filius unicornium.* Unigenitus Filius, qui mundo dat vitam⁷⁹, cum hostiam et oblationem pro peccatis nostris seipsum Deo offert⁸⁰, et Dei agnus, et ovis nominatur. *Ecce enim, inquit, agnus Dei*⁸¹. Et rursus, *Tanquam ovis ad occisionem ductus est*⁸². Cum vero potentatum genus hominum adorientem, illam videlicet efferatam et exasperatam potestatem ulcisci et evertere oportet, tum filius unicornium appellatur. Unicornis enim, ut in Job didicimus, est animal insuperabili virtute præditum, hominibus haud subjectum. *Non enim, inquit, ipsum loro alligabis, neque dormiet in præsepi*⁸³. Et multa in hac prophetiæ parte dicta sunt, ex quibus constat animal illud libertatis amans esse, neque obsequi hominibus. Observatum est autem, Scripturam in utramque partem similitudine unicornis uti, modo cum laude, modo cum vituperatione. *Erue enim, inquit, a frænea animam meam, et a cornibus unicornium humilitatem meam*⁸⁴. Dicit hæc, insimulans deditum bello populum, tempore passionis in se insurgentem. Rursus vero: *Exaltabitur, inquit, sicut unicornis, cornu meum*⁸⁵. Videtur igitur propter insitum animali studium ulciscendi, sæpe in malam similitudinem accipi; contra, propter cornu altitudinem et libertatem, in bonam similitudinem abduci. Et in summa, quoniam invenire est cornu a Scriptura sæpe pro gloria usurpatum. verbi gratia, *Exaltabit*

τοῦ Θεοῦ, αὐταὶ τοῦ Λιβάνου ὀνομάζονται (4), καὶ συντριβῆς ἀξιοῦνται. Εἰσὶ γὰρ τινες κέδροι τοῦ Θεοῦ, ἃς αἱ ἀναδενδράδες τῆς ἀπ' Αἰγύπτου μετατεθείσης ἀμπέλου καλύπτουσι, ὡς ἐν Ψαλμοῖς μεμαθήκαμεν· *Ἐκάλυψεν ἔρη ἡ σκιά αὐτῆς, καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ.* Ἐπεὶ οὖν μετὰ τῶν ἄλλων τῶν περὶ Χριστοῦ ἐννοιῶν καὶ ἄμπελος ὁ Κύριος ἡμῶν λέγεται· *Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς* (5) *τὰ κλήματα·* κέδροι εἰσὶ τοῦ Θεοῦ οἱ τέως μὲν ἄκαρποι καὶ πρὸς καῦσιν ἐπιτήδαιοι, ὑπελθόντες δὲ τὴν σκέπην τοῦ Χριστοῦ, καὶ οἶονεὶ ἐνδυσάμενοι αὐτὸν, ἐκ τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος τὸ ἄκαρπον τῆς ἑαυτῶν ζωῆς συγκαλύπτουσι. Τὰς μὲν οὖν κέδρους τοῦ Θεοῦ ἀναδενδράδες εὐκαρποὶ περιπλακεῖσαι φυλάττουσι· τὰς δὲ κέδρους τοῦ Λιβάνου συντριβῆι ὁ Κύριος. *Καὶ λεπυνεῖ αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λίβανον.* Μνήσθητι τοῦ μόσχου τοῦ ἐν τῇ Ἐξόδῳ, ὃν κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν ἀνέπλασαν, ὃν ἐλέπτυνε Μωϋσῆς καὶ ἐπότισε τὸν λαόν. Ἐκείνῳ τοίνυν τῷ μόσχῳ παραπλησίως ὅλον τὸν Λίβανον καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κρατούσαν συνήθειαν τῆς εἰδωλολατρίας ἐξαφανίσει. *Καὶ ὁ ἠγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκερώτων.* Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ διδοὺς ζωὴν τῷ κόσμῳ, ὅταν μὲν προσφέρῃ θυτίαν καὶ προσφορὰν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἀμνὸς ὀνομάζεται τοῦ Θεοῦ καὶ πρόβατον. *Ἴδε γάρ, φησὶν, ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ* (6) *· καὶ πάλιν· Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη.* Ὅταν δὲ ἀμύνασθαι δέῃ καὶ καθελεῖν τὴν δυναστείαν τὴν ἐπιφουομένην τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἐκτεθηριωμένην τινὰ καὶ ἀπηγγιωμένην δύναμιν, τότε υἱὸς μονοκερώτων ὀνομάζεται. Ζῶον γάρ, ὡς ἐν τῷ Ἰωβ μεμαθήκαμεν, ὁ μονόκερως (7) ἐστὶν ἄμαχον τὴν δύναμιν, ἀνυπότακτον τοῖς ἀνθρώποις. *Οὐ γὰρ δήσεις αὐτὸν, φησὶν, ἱμάντι, οὐδὲ κοιμηθήσεται ἐπὶ φάτνης.* Καὶ πολλὰ περὶ τοῦ ἐλευθεριάζειν τὸ ζῶον καὶ μὴ ὑπεῖκειν τοῖς ἀνθρώποις ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει τῆς προφητείας εἴρηται. Καὶ παρατετήρηται, ὅτι ἐπ' ἀμφοτέρα κέχρηται τῇ εἰκόνι τοῦ μονοκέρωτος ἡ Γραφή· ποτὲ μὲν ἐπαινετῶς, ἄλλοτε δὲ διαβεβλημένως. *Ῥῦσαι γάρ, φησὶν, ἐκ βομφαίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπεινώσιν μου.* Τὸν πολεμοποιὸν λαὸν διαβάλλων ταῦτά φησι παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους ἐπαναστάντα αὐτῷ (8). Πάλιν δὲ, *Υψωθήσεται, φησὶν, ὡς μονοκέρωτος τὸ κέρας μου.*

⁷⁵ Psal. lxxix, 9. ⁷⁶ ibid. 11. ⁷⁷ Joan. xv, 5. ⁷⁸ Exod. xxxii, 4. ⁷⁹ Joan. vi, 33. ⁸⁰ Ephes. v, 2. ⁸¹ Joan. i 29. ⁸² Act. viii 32. Isa. liii 7. ⁸³ Job xxxix, 10. ⁸⁴ Psal. xxi, 22. ⁸⁵ Psal. xci, 11.

(4) Editio Paris. Λιβάνου κέδροι ὀνομάζονται. Vox κέδροι deest in nostris undecim mss. perinde atque in editione Basil. Et vero quid necesse sit vocem κέδροι hic apponi, non video. Nam ex se satis intelligitur, ac nullo negotio a quolibet suppleri potest. Aliquanto post Reg. secundus Χριστοῦ ἐπινοῶν.

(5) Sic editio Basil. cum plerisque mss. At editio Paris. ὑμεῖς δέ. Mox in Colbertinis secundo et quarto legitur Θεοῦ pro Χριστοῦ. Ibidem Reg. secundus ὑπελθόντες δὲ τῇ σκέπῃ.

(6) Collb. secundus ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἵρων τὴν

ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Haud ita longe duo mss. υἱὸς μονοκέρωτος.

(7) Scriptor non ipsa Scripturæ verba retulit: ea si quispiam videre cupit, Jobum legat xxxix, 9 et 10. Aquila pro μονόκερως scripsit ῥινόκερως. Unde Vulgata, *Nunquid volet rhinoceros servire tibi?...* *Nunquid alligabis rhinocerotam?* Aliqua hoc loco redundare in editione Veneta monet vir doctissimus Ducæus.

(8) In se. Hoc est, in Christum Dominum, de quo totus ille psalmus intelligendus est.

præparans cervos. Quæ de præparatione cervorum per vocem Domini facta dicuntur, etiam eodem modo quo priora explicanda sunt. Quoniam igitur cervus ita a natura comparatus est, ut nullam a serpentibus accipiat noxam: imo vero, ut aiunt ii qui hæc observavere, viperæ esus vim ejus purgandi habeat, et quoniam venenata omnia animalia cum malis et adversis virtutibus comparantur, cum Dominus dicat: *Dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, et scorpiones, et super omnem virtutem inimici*⁹⁵; et cum rursus psalmus Prophetæ promittat: *Super aspidem et basiliscum ambulabis*⁹⁶; necesse est ut cum nomen cervi in Scriptura audimus, sermonem ad meliorem similitudinem trahamus. Nam *Montes excelsi cervis*⁹⁷; item: *Desiderat cervus ad fontes aquarum*⁹⁷. Proinde cum et justus omnis in altissimis commoretur, *Juxta scopum persequens ad brachium supernæ vocationis*⁹⁸, etiam ad poculentos fontes accurrit, theologiæ principia prima requirens. Trahit autem cervus oris sui respiratione venenata animalia latitantia, eaque vi spiritus sui e latibulis educit. Quemadmodum igitur sanctus aquila dicitur, quod sublimia petat, et plurimum a terra distet; et quemadmodum dicitur ovis ob mansuetudinem et rerum suarum communicationem; et aries ob imperium; et columba propter innocentiam: ita quoque dicitur cervus ob eam quam habet adversus prava repugnantiam. Ideo et Salomon ait: *Cervus amicitiae, et pullus tuarum gratiarum confabuletur tecum*⁹⁹. Nos autem docet memoratos cervos ad theologiæ doctrinam esse idoneos.

7. 122 *Vox Domini præparans cervos.* Cum igitur quempiam Dei hominem perfectum et absolutum viderimus, utilitatem ex ejus congressu quaeramus. Nam cervo præsentate serpentium fugatur malitia omnis. Non enim hujus animalis odorem virulenta animantia perferunt, ut quæ vel ad cornuum cervinorum sullium secedant. *Et revelabit condensata.* Primum vox Domini præparat cervos: deinde revelat condensata loca, videlicet consita, atque agresti ac infructuosa materia condensata; in quæ loca animalia venenata maxime recipere se solent. Quoniam igitur per præparationem a Domino factam jam absolutus cervus est, qui ei assimilatur justus revelat condensata, ut vitæ nostræ corruptores nudi et expediti objiciantur. Et quia *Lignum omne, quod non facit fructum bonum, exci-*

⁹⁵ Luc. x, 19. ⁹⁶ Psal. xc, 13. ⁹⁷ Psal. ciii, 18.

(16) Ita Regii secundus et quartus cum Colbertino sexto. Editi cum aliquibus mss. ἀποδοῦναι. Subinde Colb. 2 τοιαύτης ἔλαχε, non diverso sensu.

(17) Notat Ducæus samile quiddam de cervis apud Plinium narrari, et apud Ælianum.

(18) Ita quinque mss. cum editione Basileensi. Editio Paris. παραλαμβάνεται. Infra illud, πάλιν, deest in duobus mss. Subinde Reg. secundus ἀκούσωμεν.

(19) Colbertini secundus et quartus ἐπὶ τὸ ἄνω βραχίον. Ibidem vox ἀρχάς a typographo omissa fuerat in editione Paris.

ἀγοῦσιν ἀποδοθῆναι (16) καὶ τὰ περὶ τοῦ καταρτισμοῦ τῶν ἐλάφων, ὃν ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἐνεργεῖ. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἔλαφος τοιαύτης ἔτυχε τῆς κατασκευῆς ὡς κρείττων (17) εἶναι τῆς ἐκ τῶν ἐρπετῶν βλάβης, ἀλλὰ καὶ καθαρτήριον αὐτῇ ἐστίν, ὡς φασιν οἱ τὰ τοιαῦτα τετρηχότες, τὸ τῆς ἐχίδνης βρώμα, πάντα δὲ τὰ ἰσοβάλα πρὸς τὴν τῶν πονηρῶν καὶ ἀντικειμένων δυνάμεων εἰκόνα λαμβάνεται (18) (τοῦ Κυρίου λέγοντος· Δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ τοῦ ψαλμοῦ πάλιν ἐπαγγελιομένου τῷ προφήτῃ, ὅτι Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσει)· ἀνάγκη, ὅταν ἐλάφου ὄνομα ἀκούωμεν ἐν τῇ Γραφῇ, πρὸς τὴν βελτίονα εἰκόνα τὸν λόγον ἔλκειν. Ὅρη γὰρ τὰ ὑψηλά ταῖς ἐλάφοις· καὶ, Ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων. Ἐπὶ οὖν καὶ πᾶς δίκαιος ἐν ὑψηλοῖς ἔχει τὴν διατριβὴν, Κατὰ σκοπὸν διώκων ἐπὶ τὸ βραβεῖον (19) τῆς ἄνω κλήσεως, καὶ πρὸς τὰς ποτίμους πηγὰς ἀνατρέχει, τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς θεολογίας ἀναζητῶν. Ἐλκει δὲ ἡ ἔλαφος τῇ ἀναπνοῇ τοῦ στόματος τὰ φωλεύοντα τῶν ἰσοβάτων, καὶ ἀπὸ τῶν καταδύσεων ἐξάγει τὴν βίαν τοῦ πνεύματος. Ὅσπερ οὖν ἀετὸς (20) λέγεται ὁ ἅγιος διὰ τὸ μετεωροπόρον, καὶ διὰ τὸ διηρημένον ἀπὸ γῆς ἐπὶ πλεῖον· καὶ ὡς πρόβατον διὰ τὸ ἡμέρον καὶ μεταδοτικὸν ὧν ἔχει· καὶ κριὸς διὰ τὸ ἡγεμονικόν· καὶ περιστέρα διὰ τὸ ἄκακον· οὕτω καὶ ἔλαφος διὰ τὴν πρὸς τὰ πονηρὰ ἐναντίωσιν. Διὸ καὶ ὁ Σολομών φησιν· Ἐλάφος φιλίας, καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι· διδάσκων ἡμᾶς τοὺς προειρημένους ἐλάφους ἐπιτηδείους εἶναι πρὸς θεολογίας διδασκαλίαν.

7. *Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους.* Ὅταν οὖν ἰδωμέν τινα ἄνθρωπον Θεοῦ τέλειον καὶ κατηρτισμένον, τὴν ἀπὸ τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ ὠφέλειαν μεταδιώκωμεν. Ὅπου γὰρ ἐλάφου παρουσία, φυγαδεύεται πᾶσα τῶν ἐρπετῶν ἡ κακία. Οὐ γὰρ φέρει τὴν ὁσμὴν τοῦ ζώου τὰ ἰσοβάλα, ὅπου γε καὶ τοῖς κέρασιν αὐτῶν ὑποθυμιωμένοις ὑποχωρεῖ. Καὶ ἀποκαλύψει δρυμούς (21). Πρῶτον ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου καταρτίζεται τὰς ἐλάφους· ἔπειτα ἀποκαλύπτει δρυμούς, τοὺς συμφύτους καὶ ἀπὸ ἀγρίας καὶ ἀκάρπου ὕλης πετυκνωμένους τόπους, οἷς μάλιστα προσφεύγειν τὰ ἰσοβάλα πέφυκεν. Ἐπεὶ οὖν ἤδη τετελείωται διὰ τὸν παρά τοῦ Κυρίου γινόμενον καταρτισμὸν ἡ ἔλαφος, ὁ αὐτῆ ὁμοιούμενος δίκαιος ἀποκαλύπτει τοὺς δρυμούς, ἵνα γυμνοὶ καὶ ἔτοιμοι παραδρθῶσιν οἱ φθαρτικοὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν. Καὶ ἐπειδὴ Πᾶν ξύλον μὴ ποιοῦν

⁹⁷ Psal. xli, 2. ⁹⁸ Philipp. iii, 14. ⁹⁹ Prov. v, 19.

(20) In duobus mss. legitur ὡσπερ γὰρ ἀετὸς. Statim tres mss. διηρημένον. Alii v ss. cum editis διηρημένον. Paulo post Colb. quartus habet σοφίας pro φιλίας.

(21) Hunc locum legit Augustinus ita ut vertimus. Vulgata, *Et revelabit condensata.* Paulo post ubi legitur in multis mss. et in editis συμφύτους, habetur in Catena Corderiana ἀσυμφύτους, sine ordine consita. Etsi autem scriptura plane diversa est, sensus tamen eodem redit. Quod enim a natura sine arte producitur, id promiscue et sine ordine nasci solet.

καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται ὑπὸ τῆς ἀξίτης, καὶ εἰς
 πῦρ βάλλεται, ἀναγκαιῶς οἱ ὄρυμοὶ ἀνακαθαίρου-
 νται, αἱ ὑλόδεις φυγαί, ἐν αἷς, ὡσπερ τινὰ θηρία, τὰ
 ποικίλα πάθη τῶν ἀμαρτιῶν ἐμφωλεύει, ὑπὸ τοῦ λό-
 γου, ὃς ἐστὶ τομιώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστο-
 μον. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ (22) τῶν ἀνθρώπων, πεφορτι-
 σμένοι ταῖς βιωτικαῖς μερίμναις, οἶόν τινα γῆν
 ἀκανθοφόρον τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἔχουσι, καὶ οὐκ ἐπι-
 σιν αὐτὰς εἰς τὴν τοῦ λόγου καρποφορίαν ἐντρέφασθαι,
 ἀποκαλύπτει ὁ Κύριος τοὺς ὄρυμοὺς, τούτεστι, τὸ
 ἀσχηρὸν καὶ ἀπρεπὲς καὶ βλαβερὸν τῶν ἐν τῷ βίῳ
 τούτῳ φροντίδων, ἵνα, τρανωθέντος τοῦ περὶ τοῦ ἀγα-
 θοῦ καὶ κακοῦ τόπου, μὴ ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ
 ἀμαθίας τὰς περὶ τῶν πραγμάτων κρίσεις ἐνηλ-
 λαγμένας. Πολλοὶ γὰρ τὰ μὲν ἀγαθὰ, ὅταν ἐπίπῳνα
 ᾖ, κακὰ νομίζουσι· τὰ δὲ κακὰ διὰ τὴν προσοῦσαν
 αὐτοῖς ἔλθον ὡς ἀγαθὰ μεταδιώκουσι· καὶ ἀμύθη-
 τος (23) ἐν ἀνθρώποις ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα πλάνη.
 Ἔστι μὲν οὖν τῆς τῶν ἀγαθῶν φύσεως ξύλα καρπο-
 φόρα καὶ πᾶσαι κέδροι, ἃ καὶ πρὸς τὸν αἶνον παρα-
 λαμβάνεται· τῶν δὲ κακῶν οἱ ὄρυμοί, οὗς, ὑπὲρ τοῦ
 μὴ ἀπατηθῆναι τοὺς νομίζοντας εὐρήσειν τινὰ καρ-
 πὸν χρήσιμον ἐν αὐτοῖς, ἀποκαλύπτει καὶ φανεροῖ ἡ
 τοῦ Θεοῦ φωνή. Καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τις λέ-
 γει δόξαν. Ἀκουέτωσαν τῶν ῥημάτων τοῦ ψαλμοῦ,
 καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ τοῖς μακροῖς λόγοις ἑαυτοῦς
 ἐπιδοῶντες. Τί φησιν ὁ ψαλμὸς; Ὁ ἐν τῷ ναῷ τοῦ
 Θεοῦ γενόμενος οὐ κακολογίαν, οὐ ματαιότητά, οὐκ
 αἰσχρῶν πραγμάτων γέμοντα ῥήματα ἀπαγγέλλει,
 ἀλλ' ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. Ἔστι-
 κασι (24) οἱ ἀπογραφόμενοι τὰ ῥήματα ἅγιοι ἄγγε-
 λοι· παρέστιν ὁ Κύριος τὰς διαθέσεις τῶν εἰσιόντων
 ἐπισκοπῶν. Ἡ προσευχὴ ἐκάστου πεφανερωταί
 Θεῷ· τίς ἐκ διαθέσεως, τίς ἐπιστημόνως ἐπιζητεῖ τὰ
 ἐπουράνια· τίς ἀφωσιωμένως ἄκριτος τὰς χεῖρας τὰ
 ῥήματα φθέγγεται, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πῶρρον ἀπέχει
 ἀπὸ Θεοῦ. Κἂν εὐχηται, ὑγίαιεν σαρκὸς, καὶ σωματι-
 κὸν πλοῦτον, καὶ δόξαν ἀνθρωπίνην ἐπιζητεῖ. Δεῖ δὲ
 οὐδὲν τούτων, ὡς ὁ λόγος διδάσκει, ἀλλ' ἐν τῷ ναῷ
 αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται
 δόξαν Θεοῦ. Ἄγγελοι ἔργον δοξολογεῖν Θεόν (25).
 Πάση τῇ στρατιᾷ τῶν ἐπουρανίων ἐν τούτῳ ἔργον, δό-
 ξαν ἀναπέμπειν τῷ κτίσαντι. Ἡ κτίσις πᾶσα, ἡ τε
 σιωπῶσα, καὶ ἡ φθεγγομένη, ἡ τε ὑπερκόσμιος, ἡ τε
 περιγίαιος δοξάζει τὸν κτίσαντα. Ἄνθρωποι δὲ ἐλασι-
 νοὶ, καταλιπόντες τοὺς οἴκους καὶ ἐπὶ τὸν ναὸν συν-
 δραμόντες, ὡς δὴ τι ἑαυτοῦς ὠφελήσοντες, οὐχ ὑπ-
 ἔχουσι τὰς ἀκούσας λόγους Θεοῦ, οὐ λαμβάνουσιν
 αἰσθητὴν τῆς ἑαυτῶν φύσεως, οὐ λυποῦνται προλη-
 φθέντες ὑπὸ (26) τῆς ἀμαρτίας· οὐ λυποῦνται εἰς

A ditur securi, et in ignem conficitur¹, necessario con-
 densæ silvæ, ipsæ videlicet anime silvestres, in qui-
 bus variæ peccatorum affectiones, velut quedam
 feræ, latitant, ab eò sermone, qui quovis gladio
 utrinque incidente penetrantior est², repurgantur.
 Sed cum multi homines vitæ curis aggravati, ani-
 mas suas quasi spiniferam quamdam terram ha-
 beant, nec sinant eas ad ferendum divini sermonis
 fructum educari, revelat Dominus condensa, hæc
 est, curarum in hac vita existentium deformitatem
 et feditatem et incommodum : ut loco boni ac mali
 detecto, non perverse de rebus judicent homines
 præ incitia. Multi enim bona, quando laboriosa et
 difficilia sunt, mala existimant : mala vero ob insi-
 tam sibi voluptatem, ut bona consecantur; atque
 hominum errorem inde proficiscentem perdifficile
 est dicere. Pertinent igitur ad bonorum naturam
 fructifera ligna ac cedri omnes, quæ etiam ad lau-
 dem accipiuntur : ad malorum vero naturam con-
 densa : quæ, ne decipiantur qui utilem aliquem
 fructum in eis inventuros se putant, revelat, ac de-
 tegit Dei vox. *Et in templo ejus omnes dicent glo-
 riam.* Audiant hæc psalmi verba ac vereantur,
 qui prolixos habent sermones. Quid dicit psalmus?
 Qui in templo Dei est, non convicia, non res vanas,
 non verba obscenis rebus referta profert, sed in
 templo ejus quisque dicit gloriam. Astant sancti
 angeli, qui hæc verba describant : adest Dominus,
 qui animum ingredientium intuetur. Preces unius-
 cujusque manifestæ Deo sunt; quis ex affectu, quis
 scite exquirat cœlestia; quis perfunctorie et extre-
 mis labris verba pronuntiet, cor vero ipsius procul
 a Deo sit. Quod si orat, carnis sanitatem, opesque
 corporeas et humanam gloriam efflagitat. Horum
 autem nihil petendum est, ut Scriptura docet : sed
 in templo ejus unusquisque dicit gloriam. *Cæli
 enarrant gloriam Dei*³. Deum gloria afflicere ange-
 lorum munus est. Hoc unum est totius cœlestis
 exercitus officium, referre Creatori gloriam. Crea-
 tura omnis, tum silens, tum loquens, tum cœlestis,
 tum terrena, dat gloriam Conditori. Miserabiles
 vero homines, postquam ædibus suis relictis ad
 templum concurrerunt, quasi quidpiam **123** con-
 secanturi emolumentum, tamen Dei verbis aures non
 præbent, suam ipsorum naturam non sentiunt :
 præoccupati peccato, non alliguntur; non mœrent
 dum reminiscuntur peccatorum; non timent judi-
 cium; sed aridentes, et inter se jungentes dextras,
 precatationis donum in locum immodicæ loquacita-
 tis vertunt, aspernati psalmum declarantem ac di-

¹ Matth. iii, 10. ² Hebr. iv, 12. ³ Psal. xviii, 2.

(22) Reg. secundus ἐπειδὴ πολλοί. Mox Reg. se-
 cundus, quartus et sextus cum editione Basil. γῆν
 ἀκανθοφόρον, *terram spinas ferentem*, bene. Editio
 Paris. ἀκανθοφόρον. Nec ita multo post editio Pa-
 ris. ἐκτρέφασθαι. At sex mss. ἐντρέφασθαι.

(23) Editio Paris. et Reg. quartus καὶ ἀμύθητος
 ἐστίν. Illud, ἐστίν, deest in aliis sex mss. Ibidem
 tres mss. περὶ ταῦτα πλάνη. Statim editio Paris.
 ἑαυτοῦς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιδοῶντες· sed illud, ἐν τῇ
 Ἐκκλησίᾳ, in nostris undecim mss. non invenitur,

nec mirum, cum satis ex se suppleri possit.

(24) Editio Paris. ἐστήκασιν γάρ. Deest particula
 γάρ in multis mss. Neque vero dubito quin melius
 absit, cum hoc loco superflua esse videatur.

(25) Reg. secundus δοξολογεῖν Θεῷ.

(26) Rursus Reg. secundus οὐ λυποῦνται προλη-
 φθέντες ὑπὸ. Reg. quartus προσληφθέντες. Multi mss.
 προληφθέντες. Mox Reg. tertius ἀφικόμενοι. Infra
 Reg. secundus ναῷ αὐτοῦ πᾶς, nec aliter legitur
 apud LXX.

centem : *In templo ejus unusquisque dicit gloriam.* Tu vero non modo non loqueris; sed alteri etiam es impedimento, qui eum tibi reddas attentum, atque per tuum tumultum sonum majorem edas quam Spiritus doctrina. Cave ne quando abeas, una cum iis qui impia et contumeliosa verba in Dei nomen evomunt, condemnatus, cum debuisses mercedem pro rerum divinarum celebratione recipere. Habes psalmum, habes prophetiam, præcepta evangelica, apostolorum prædicationes. Lingua psallat, mens eorum, quæ dicta sunt, scrutetur intelligentiam : ut psallas spiritu, psallas item et mente⁴. Deus enim minime indiget gloria : sed te vult esse dignum, qui gloriam consequare. Quapropter *Quod seminat homo, hoc et metet*⁵. Semina glorificationem, ut coronas honoresque et laudes in regno cælorum metas. Hæc non abs re per digressionem dicta sunt in hunc locum : *In templo ejus unusquisque dicit gloriam*, quod sunt qui loquendi finem in Dei templo nunquam faciant, ac inutiliter ingrediantur. Utinam inutiliter, non cum detrimento.

8. VERS. 10. *Dominus diluvium inhabitare faciet.* Diluvium inundatio aquæ est, quidquid subest contegentis, et quidquid prius sordescerat expurgantis. Baptismi itaque gratiam diluvium nominat, adeo ut anima peccatis abluta, et veteri homine expurgata, fiat deinceps idonea, quæ in Spiritu habitatio sit Dei. Porro quæ etiam dicta sunt in psalmo tricesimo primo, cum his concinunt. Postquam enim dixit : *Injustitiam meam cognitam feci, et peccatum meum non abscondi; item illud : Pro hac orabit ad te omnis sanctus, subjunxit : Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum non appropinquabunt*⁶. Non enim peccata appropinquabunt ei, qui per aquam et Spiritum baptismi remissionis delictorum receperit. Sed et in Michææ prophetia quiddam his affine invenitur : *Quia volens misericordiam est, revertetur et miserebitur nostri : demerget peccata nostra, et projicientur in profunda maris*⁷. *Et sedebit Dominus rex in æternum.* Animæ ex diluvio splendenti insidens Deus, eam sibi veluti thronum efficit. VERS. 11. *Dominus virtutem populo suo dabit; Dominus benedicet populo suo in pace.* A populo quidem peccatore robustum et robustam auferet Dominus⁸ : justitiam vero facienti robur confert. Nam *Omni habenti dabitur*⁹. Cæterum qui ad perficienda bona opera corroboratus est, is fit dignus Dei benedictione. Pax autem

μνήμην τῶν ἁμαρτιῶν ἀφικνούμενοι, οὐ τρέμουσι τὴν κρίσιν· ἀλλὰ μειδιῶντες, καὶ τὰς δεξιὰς ἀλλήλοις ἐμβάλλοντες, τόπον μακρολογίας τὸν οἶκον ποιοῦνται τῆς προσευχῆς, παρακούοντες τοῦ ψαλμοῦ τοῦ διαμαρτυρομένου καὶ λέγοντος, ὅτι Ἐν τῷ ναῶ τοῦ θεοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. Σὺ δὲ οὐ μόνον οὐ λέγεις, ἀλλὰ καὶ ἐτέρῳ ἐμπόδιον (27) γίνῃ ἐπιστρέφων πρὸς ἑαυτὸν, καὶ τῷ ἰδίῳ θορύβῳ ὑπερηγῶν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος. Ὅρα μὴ ποτε ἀπέλθῃς, ἀντὶ τοῦ μισθὸν λαβεῖν ἐπὶ δοξολογία, τοῖς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ βλασφημοῦσι συγκαταδικασθεῖς. Ψαλμὸν ἔχεις, προφητείαν ἔχεις, εὐαγγελικὰ παραγγέλματα, τὰ τῶν ἀποστόλων κηρύγματα. Ἡ γλῶσσα ψαλλέτω, ὁ νοῦς ἐρευνάτω τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων, ἵνα ψάλλῃς τῷ πνεύματι, ψάλλῃς δὲ καὶ τῷ νοῖ. Μὴ γὰρ δόξης ἐπιδέεται ὁ θεός, ἀλλὰ σε βούλεται ἄξιον εἶναι τοῦ δοξασθῆναι. Διότι Ὁ σπεῖρει ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Σπεῖρον δοξολογίαν, ἵνα θερίσῃς στεφάνους καὶ τιμᾶς καὶ ἐπαίνους ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ταῦτα οὐκ ἀχρήστως ἐν παρεκθάσει εἴρηται εἰς τὸ, Ἐν τῷ ναῶ αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν, διὰ τὸ τοὺς ἐν τῷ ναῶ τοῦ θεοῦ ἄπαυστα (28) γλωσσαλοῦντας καὶ ἀνωφελῶς εἰσιόντας· εἴθε δὲ ἀνωφελῶς καὶ μὴ ἐπιθλαβῶς.

8. Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικιεῖ (29). Κατακλυσμὸς ὕδατός ἐστιν ἐπὶ κλυσις ἐξαφανίζοντος πᾶν τὸ ὑποκείμενον, καὶ καθαρίζοντος ἅπαν τὸ προσέρυπωμένον. Τὴν οὖν τοῦ βαπτίσματος χάριν κατακλυσμοῦ ὀνομάζει, ὥστε τὴν ἀποπλυναμένην τὰ ἁμαρτήματα ψυχὴν, καὶ ἀποκαθηραμένην τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐπιτηδεῖαν εἶναι λοιπὸν πρὸς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν Πνεύματι. Συνάδει δὲ τοῦτω καὶ τὰ ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ εἰρημένα. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, ὅτι Τὴν ἀνομίαν μου ἐγνώρισα, καὶ τὴν ἁμαρτίαν μου οὐκ ἐκάλυψα· καὶ τὸ, ὅτι Ὑπὲρ αὐτῆς (30) προσεύχεται πρὸς σὲ πᾶς ὅσιος· ἐπήγαγε· Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιούσιν. Οὐ γὰρ ἐγγιούσιν αἱ ἁμαρτίαι τῷ λαβόντι τὸ βάπτισμα τῆς ἀφέσεως τῶν παραπτωμάτων διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ Πνεύματος. Συγγενὲς δὲ τοῦτω καὶ ἐν τῇ προφητείᾳ Μιχαίου εὐρηται· Ὅτι θελητῆς ἐλέους ἐστίν, ἐπιστρέψει καὶ ἐλεήσει ἡμᾶς· καταδύσει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀποβύβησονταί εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Καὶ καθιεῖται Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. Τῇ λαμπούσῃ ψυχῇ ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐνιδρυθεὶς (31) ὁ θεός, οἶονεὶ θρόνον αὐτῆν ἑαυτῷ ἀπεργάζεται. Κύριος ἰσχὺν τῷ λαῷ αὐτοῦ δώσει· Κύριος εὐλογήσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ. Ἀπὸ μὲν τοῦ ἁμαρτωλοῦ λαοῦ ἀφελεῖ Κύριος ἰσχύον-

⁴ 1 Cor. xiv, 15. ⁵ Gal. vi, 7. ⁶ Psal. xxxi, 5, 6.

(27) Reg. tertius ἐτέρῳ ἐμπόρῳ ἐμπόδιον. Quid autem i lud, ἐμπόρῳ, hoc loco sibi velit, non video.

(28) Colb. secundus ἀπαύστως.

(29) Sic editio Basil. et Oliv. cum nostris decem mss., nec aliter editum fuit apud LXX. Editio vero Paris. et unus aut alter ms. e nostris κατοικεῖ quam lectionem quoque, teste Nobilio, tuentur et alii quidam libri. Certe ex Hebræo vertit Hieronymus, Dominus diluvium inhabitat. Hieronymum secutus

est Augustinus. Aliquanto post Reg. tertius ἐρῦπωμένον.

(30) Reg. secundus καὶ ὅτι ὑπὲρ ταύτης. Nec ita multo post Colb. quartus ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῶν παραπτωμάτων. Subinde mss. duo habent εἴρηται pro εὐρηται.

(31) Reg. secundus ἐνιδρυθεὶς. Mox mss. duo ἑαυτοῦ Haud longe Reg. secundus ἀφελεῖται.

⁷ Michæ. vii, 19. ⁸ Isa. iii, 4. ⁹ Matth. xxv, 29.

τα καὶ ἰσχύουσαν, τῷ δὲ δικαιοπραγοῦντι (32) δίδω-
 σιν ἰσχύον. Διότι τῷ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται. Ἐν-
 δυναμωθεὶς δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐνέργειαν,
 ἄξιός γίνεται τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εὐλογίας. Ἔοικε δὲ
 τελειοτάτη τῶν εὐλογιῶν εἶναι ἡ εἰρήνη, εὐστάθειά
 τις οὕσα τοῦ ἡγεμονικοῦ· ὥστε τὸν εἰρηνικὸν ἄνδρα
 ἐν τῷ κατεστάλλθαι τὰ ἦθη χαρακτηρίζεσθαι· τὸν δὲ
 παλεμούμενον ὑπὸ τῶν παθῶν μήπω τῆς ἀπὸ Θεοῦ
 εἰρήνης μετεσχηκένας, ἣν ὁ Κύριος ἔδωκε τοῖς ἑαυ-
 τοῦ μαθηταῖς, ἦτις, ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρου-
 ρῆσαι τὰς ψυχὰς τῶν ἀξίων. Ταύτην καὶ ὁ Ἀπόστολος
 ἐπεύχεται ταῖς Ἐκκλησίαις, λέγων· *Χάρις ὑμῖν καὶ*
εἰρήνη πληθυνθεῖη. Γένοιτο οὖν ἡμῖν καλῶς ἀγωνι-
 σαμένοις, καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς καταστρεψάμε-
 νοις, ὃ ἔστιν ἔχθρα εἰς Θεόν, ἐν γαλιτωσίᾳ καὶ ἀκύ-
 μωνι καταστάσει τῆς ψυχῆς γενομένης, εἰρήνης ἡμᾶς
 υἱοῦς χρηματίζειν, καὶ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ μετα-
 σχεῖν ἐν εἰρήνῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν,
 ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
 νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A quæ mentis est firmitas **124** quædam atque con-
 stantia, benedictionum perfectissima esse videtur;
 quare pacifici viri character in compositis ac se-
 datis moribus situs est: contra, qui a cupiditatibus
 oppugnatur, nondum pacis Dei particeps est, quam
 pacem discipulis suis Dominus dedit, quæ cum in-
 tellectum omnem superet¹⁰, eorum, qui digni sunt,
 animas tuebitur. Hanc apostolus Ecclesiis appreca-
 tur, dicens: *Gratia vobis et pax multiplicetur*¹¹.
 Utinam igitur postquam strenue certaverimus, ac
 carnis affectum qui inimicitia adversus Deum
 est, in servitutem redegerimus, anima in tranquil-
 litate ac quieto statu constituta, filii pacis appelle-
 mur, atque in pace flamus benedictionis Dei par-
 ticipes: in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria
 et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculo-
 rum. Amen.

B ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
 νας τῶν αἰώνων.

EIS TON KΘ' ΨΑΛΜΟΝ.

Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου
 Δαβὶδ (33).

1. Ψαλτήριον μὲν τροπικῶς, καὶ ὄργανον ἡρμο-
 σμένον μουσικῶς εἰς ὕμνους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἡ τοῦ
 σώματος ἔστι κατασκευή· ψαλμὸς δὲ αἱ διὰ τοῦ σώ-
 ματος πράξεις, αἱ εἰς δόξαν Θεοῦ ἀποδιδόμεναι, ὅταν
 ὑπὸ τοῦ λόγου ἡρμοσμένου μηδὲν ἐκμελὲς ἀποτελῶ-
 μεν ἐν τοῖς κινήμασιν. ᾠδὴ δὲ ἔστιν, ὅσα θεωρίας
 ἔχεται ὑψηλῆς (34) καὶ θεολογίας. Ὡστε ὁ ψαλμὸς
 λόγος ἔστι μουσικός, ὅταν εὐρύθμως κατὰ τοὺς ἁρ-
 μονικοὺς λόγους πρὸς τὸ ὄργανον κρούηται· ᾠδὴ δὲ
 φωνὴ ἐμμελὴς ἀποδιδομένη ἑναρμονίως, χωρὶς τῆς
 συνηχίσεως τοῦ ὄργανου. Ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ
 ἐπιγράφεται, *Ψαλμὸς ᾠδῆς*, ἡγοῦμεθα τὴν ἀκό-
 λουθον πρᾶξιν τῆ θεωρίας τὸν λόγον αἰνίσσεσθαι. Ὁ-
 τος δὲ ὁ ψαλμὸς τῆς ᾠδῆς, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, τοῦ
 ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου περιέχει τινὰς λόγους. Καὶ
 ἔοικε κατὰ μὲν τὸ σωματικόν, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ
 Σολομῶντος, ἀνεγερθέντος (35) τοῦ περιδοῦντος ναοῦ,
 ὁ λόγος διεξοδεύεσθαι, πρὸς τὸ ψαλτήριον μελωδούμε-
 νος· κατὰ δὲ τὸ νοητὸν, τὴν ἐνσωμάτωσιν τοῦ Θεοῦ
 Λόγου σημαίνειν (36), καὶ τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ και-
 νῶς καὶ παραδόξως αὐτοῦ κατασκευασθέντος οἴκου,

¹⁰ Philipp. iv, 7. ¹¹ I Petr. i, 2.

(32) Ubi legitur in editis δικαιοπραγοῦντι, scri-
 bitur in Colbertinis secundo et quarto δικαίω καὶ
 εὐπράττοντι. Sed, nisi me fallit animus, hoc factum
 est a librario, qui, quod vox δικαιοπραγοῦντι sibi
 parum elegans videretur, emendare voluit. Statim
 vox ἔργων deest in aliquibus mss.

(33) Illa, Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπέλαβες με,
 reperiuntur in editione Paris. post vocem Δαβὶδ·
 sed cum in mss. desint, ea deleuimus. Ipso psalmi
 initio habent editi κατ' ὄργανον. At Ducæus emen-
 dandum censet ex Oliv. scribendumque καὶ ὄργα-
 νον. Ait quidem Combefisius illud, κατ' ὄργανον,
 mendosum esse: sed in ipsa Ducæi emendatione,
 vitium quoque subesse affirmat. Legendum igitur
 putat καθ' ὄργανον, id quod ipse ita interpretatur,
qua organum musice coaptatum. Resellit, inquit,
aspiratio, sequente leni: sed illa non a leni est, sed

IN PSALMUM XXIX.

Psalmus cantici in dedicatione domus David.

1. Structura corporis, psalterium quidem est
 per metaphoram, instrumentumque, quod ex
 musicæ regulis ad concinendos Deo nostro hymnos
 adaptatum est: ipsæ vero corporis actiones psal-
 mus sunt: quæ ad Dei gloriam referuntur tum, cum
 ratione ita concinni efflicimur, ut inconcinnum nihil
 in nostris motibus peragamus. Quidquid autem
 sublimi contemplationi ac theologiæ conjungitur,
 canticum est. Psalmus itaque sermo est musicus,
 cum concinne apteque ex harmoniæ ratione ad or-
 ganum pulsatur: canticum vero vox est concinna,
 quæ modulate citra organi sonum emittitur. Proinde
 cum hic inscriptio sit, *Psalmus cantici*, putamus
 his verbis significari, quod contemplationem actio
 sequatur. Hic vero psalmus cantici, secundum in-
 scriptionem, quædam de domus dedicatione argu-
 menta continet. Et quod ad corporalem sensum at-
 tinet, videtur hic sermo temporibus Salomonis, ce-
 leberrimo illo templo exstructo, recitatus fuisse,
 atque ad psalterii modulationem accommodatus;
 at vero secundum spiritualem intelligentiam, Dei

D ipsa nativa, καθά. Hæc ille. Cum tamen in nostris
 duodecim mss. legatur quoque καὶ ὄργανον, quem-
 admodum et in Oliv. libro, longe latius duximus
 scripturam tot codicum testimonio confirmatam
 sequi, quam incertam illam ac levem hominis alio-
 qui eruditissimi conjecturam.

(34) Sic Colbertini tertius et quartus cum Regiis
 quarto et sexto. Editi et major pars mss. ἔχεται ψι-
 λῆς, male. Nam vocem ψιλῆς huic loco accommo-
 dari non posse vident, opinor, omnes. Subinde
 nonnulli mss. θεωρίας τῶν λόγων.

(35) Ubi in editis legitur ἀνεγερθέντος, habetur
 in quibusdam mss. ἀνατεθέντος, in aliis vero ἀναστα-
 θέντος, haud dissimili sensu.

(36) Colb. quartus σημαίνει. Aliquanto post idem
 codex εὔραμεν ἐν.

Verbi incarnationem significare videtur inscriptio, A atque domus nova et inaudita arte constructæ dedicationem indicare. Nam in hoc psalmo multa invenimus ex persona Domini pronuntiata. Aut fortassis domum intelligere convenit ædificatam a Christo Ecclesiam; quemadmodum et Paulus in sua ad Timotheum Epistola scribit: *Ut scias quomodo oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei viventis*¹². Dedicatio vero Ecclesiæ, existimanda est mentis renovatio, **125** quam in unoquoque corpus Ecclesiæ Christi complecte Spiritus sanctus efficit. Est autem divina et musica harmonia, non quæ verba quædam complectitur aures demulcentia, sed coercentia ac mitigantia malignos spiritus, qui obnoxias injuriis animas infestant. **VERS. 2.** *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me.* Quomodo qui in altis habitat¹³ exaltatur ab iis qui humilem locum sortiti sunt? etenim si sursum in cælo Deus, tu vero deorsum in terra, quonam pacto Deum queas exaltare? Quid igitur sibi vult isthæc prophetæ promissio? num forte Deus exaltari dicitur ab iis, qui magna Deoque digna, de ipso intelligere possunt, et ad Dei gloriam vivunt? Qui igitur ad beatitudinem scienter festinat, is Deum exaltat; qui vero contrariam viam capit, is, quod ne dicere quidem fas est, quantum in se est, Deum deprimat.

2. Sed et omnem statum rebus nostris convenientem quasi Deo tribuimus. Ideirco, dormitantibus nobis, et sequiter agentibus, dormire dicitur Deus, indignos nos judicans provida sua in nos vigilantia. Attamen ubi aliquando detrimentum ex somno sentientes, dixerimus: *Exsurge, quare obdormis, Domine*¹⁴? *Non dormitabit, neque dormiet tunc qui custodit Israel*¹⁵. Atque alii quidam Dei a se oculos velut avertunt ob turpes suas Deique oculis indignas actiones: qui pœnitentia ducti, dicunt: *Quare faciem tuam avertis*¹⁶? Sunt præter illos et alii, qui e memoria Dei ejecti, et veluti sui ipsorum oblivionem Deo creantes, dicunt: *Oblivisceris inopiar nostræ et tribulationis nostræ*¹⁷. Et uno verbo, quæ ex humano affectu dicuntur de Deo, ea homines faciunt, talem sibi Deum fingentes, qualem se quisque prius constituit. *Exaltabo igitur te, Domine, quo-*

τὴν ἐπιγραφὴν δηλοῦν. Πολλὰ γὰρ εὗρομεν ἐν τῷ ψαλμῷ τούτῳ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου ἀπαγγελόμενα. Ἡ τάχα οἶκον νοῆσαι προσήκει τὴν οἰκοδομουμένην ὑπὸ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν· καθὼς καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῇ γράφει· Ἴνα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεισθαι, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Ἐγκαινισμὸν δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὑποληπτέον τὴν ἀνακαίνωσιν τοῦ νοῦς, τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γινομένην (37) τοῖς καθ' ἓνα τῶν συμπληρούμενων τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἔστι δὲ ἡ θεία καὶ μουσικὴ ἀρμονία, ἧς περιέχουσά τινες λόγους ἀκοὴν εὐφραίνοντας, ἀλλὰ καταπέλλοντας καὶ καταπραϋνοντας τὰ ἐνοχλοῦντα πονηρὰ πνεύματα ταῖς εὐεπηρεάστοις ψυχαῖς. Ἐγνώσω σε, Κύριε, ὅτι υπέλαβές με, καὶ οὐκ εὐφράνας τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμέ. Πῶς ὁ ἐν ταῖς ὑψηλοῖς κατοικῶν ὑψοῦται ὑπὸ τῶν τὴν ταπεινὴν χώραν λαχόντων; εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται, καὶ σὺ ἐν τῇ γῆ κάτω, τίνοι ἂν τρόπον τὸν Θεὸν ὑψώσεις; Τί οὖν βούλεται τῷ προφῆτῃ ἡ ἐπαγγελία; ἢ μήποτε ὑψοῦσθαι λέγεται ὑπὸ τῶν μεγάλα καὶ θεοπρεπῆ νοεῖν περὶ αὐτοῦ (38) δυναμένων, καὶ ἐν τῷ βίῳ εἰς δόξαν Θεοῦ; Ὁ μὲν οὖν σπεύδων μετ' ἐπιστήμης ἐπὶ τὴν μακαριότητα ὑψοῖ τὸν Θεόν· ὁ δὲ τὴν ἐναντίαν τροπόμενος, ὁ μὴδὲ θέμις εἰπεῖν, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὸν Θεὸν ταπεινοῖ.

2. Καὶ πᾶσαν δὲ ἀρμόζουσαν τοῖς πράγμασι ἡμῶν κατάστασιν οἶοναί περιτίθεμεν τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο, νυσταζόντων ἡμῶν καὶ νοθρῶς ἐνεργούντων, ὑπνοῦν λέγεται ὁ Θεός, ἀναξίους ἡμᾶς κρίνειν τῆς ἐπισκοπούσης ἡμᾶς ἐγρηγόρειος αὐτοῦ. Ἐπειδὴν δὲ πῶς αἰσθόμενοι τῆς (39) ἐκ τοῦ ὑπνου βλάβης εἴπωμεν· Ἀνάστηθι, Ἴνα τί ὑπνοῖς, Κύριε; Οὐ νυστάξει, οὐδὲ ὑπνώσει τότε ὁ φυλάσσων τὸν Ἰσραὴλ. Καὶ ἄλλοι τινὲς οἶοναί ἀποστρέφουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ αἰσχροὺς ὄν ποιῶσι καὶ ἀνάξιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Θεοῦ· οἱ μεταμεληθέντες λέγουσιν· Ἴνα τί τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέφεις; Καὶ ἄλλοι παρὰ τούτους εἰσὶν οἱ ἐκβληθέντες τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ (40), καὶ οἶοναί λήθην αὐτῷ ἐμποιοῦντες ἑαυτῶν· οἵτινες λέγουσιν, ὅτι Ἐπιλανθάνη τῆς πτωχείας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν. Καὶ ἀπαξιαπλῶς, τὰ ἀνθρωποπαθῶς λεγόμενα περὶ

¹² 1 Tim. iii, 15. ¹³ Psal. cxii, 5. ¹⁴ Psal. xliii, 25. ¹⁵ Psa. cxx, 4. ¹⁶ Psal. xliii, 24. ¹⁷ ibid.

(37) Reg. secundus τὴν ἀνακαίνωσιν τοῦ νοῦς τὴν διὰ Πνεύματος ἁγίου γινομένην. Habent quoque Regii tertius et quartus ἀνακαίνωσιν.

(38) Illud, περὶ αὐτοῦ, abest a Reg. secundo. Mox idem Reg. secundus ὁ μὴ θέμις.

(39) Reg. secundus δὴποτε αἰσθόμενοι τῆς. Ibidem unus ms. τῆς ἐν τῷ ὑπνῳ. Infra Colb. quartus οἱ μεταμεληθέντες.

(40) Ubi editum invenimus in editione Paris. οἱ ἐκβληθέντες τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ, ejecti e memoria Dei, monet Ducæus, Volaterranum, teste Montacutio, scriptum reperisse in suis codicibus, οἱ ἐκβάλλοντες τῆς μνήμης τὸν Θεόν, ejicientes e memoria Deum. Sed qui sint codices illi, quoque terrarum angulo servantur, nescio: sed scio lectionem Parisiensem et in Oliv. et in editione Basil. et in no-

stris duodecim mss. certo et constanter legi. Notat quidem Combefisius illud, ἐκβάλλοντες, inveniri quoque in Colb. uti et in Montac. et Angl., sed quo in Colbertino ita legerit, dicere promptum nobis non est. Certe quidem in Colbertinis omnibus quæ mihi videre contigit exemplaribus (nullum autem fugisse me puto) reperi ἐκβληθέντες: at in eis ne vestigium quidem inveni vocis ἐκβάλλοντες. Præterea quid attinebat Combefisium codices Montac. et Angl. memorare, quasi ii libri inter se distinguerentur, quos tamen eosdem esse plane constat? Nam in Ducæi nota, unde Combefisius accepit quidquid dixit hoc loco, ii soli libri laudantur, quos olim, teste Montacutio, viderat vir doctus Volaterranus.

θεοῦ ἄνθρωποι ἐργάζονται, τοιοῦτον ἑαυτοῖς ποιούν-
τες τὸν θεόν, ὅσον αὐτὸς ἑαυτὸν ἕκαστος προευτρεπί-
ζει. Ὑψώσω σε οὖν, Κύριε, ὅτι ὑπέλαβες με, καὶ
οὐκ εὐφρανας τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμέ, μηδὲν
ταπεινὸν μηδὲ χαμαίζηλον ἐπὶ τοῦ βίου μου φέρων.
Καὶ πόθεν μοι ἡ τοῦ ὑψοῦν ἐνυπάρχει δύναμις;
Ἐπειδὴ σὺ με προλαβὼν ὑπέλαβες. Ἐμφαντικῶς (41)
εἶρηκε τὸ, Ὑπέλαβες, ἀντὶ τοῦ, Ἐμετεώρισάς με,
καὶ ἀνώτερον τῶν κατεπανισταμένων με ἐποίησας.
Οἶονεὶ παῖδά τινα ἀπέριως ἔχοντα πρὸς τὸ νήχεσθαι,
τῇ χειρὶ τις ὑπολαβὼν, μετεωρότερον ἄγοι τοῦ ὕδατος.
Ὁ οὖν ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας ἀνανεύσας ἀπὸ τοῦ
πτώματος, οὗτος ὑπὸ εὐγνωμοσύνης διὰ τῶν ἀγαθῶν
ἔργων ὑψοῦσιν ἐπαγγέλλεται τῷ θεῷ (42). Ἡ ὡσπερ
τινὰ παλαιστὴν ἀσθενοῦντα ὑποστηρίξας τις ἀπὸ τοῦ
κινδυνευομένου πτώματος, καὶ ἐπανώτερον ποιήσας
τοῦ συμπαλαίοντος, τῷ μὲν τῆς νίκης παρέσχε τὴν
ἀφορμὴν, τοῦ δὲ τὴν ἐπὶ τῷ πτώματι αὐτοῦ εὐφρο-
σύνην ἀφείλετο. Οὐχὶ δὲ αἱ θλίψεις, αἱ δοκιμασίας
ἐνεκεν προσαγόμεναι τοῖς ἀγίοις, εὐφροσύνην τοῖς
ἐχθροῖς ἡμῶν τοῖς ἀοράτοις προξενούσιν· ἀλλ' ὅταν
ἀπαγορεύσωμεν θλιβόμενοι, καὶ στενοχωρηθῶσιν
ἡμῶν οἱ λογισμοί, ἀπειρηκότων ἡμῶν πρὸς τὸ πυκνὸν
τῶν κακώσεων, τότε εὐφραίνονται καὶ κροτοῦσι καὶ
ἐπιχαίρουσιν. Ὅσον ἐπὶ τοῦ Ἰώβ. Ἀπολωλέκει τὴν
κτῆσιν· τέκνων ἐστέρητο· ἰχθῶρας αὐτῷ καὶ σκώ-
ληκας ἡ σὰρξ ἀπέξεσεν (43)· οὐπω τοῦτο εὐφροσύνη
τῷ ἀντιπάλῳ. Εἰ δὲ ἐνδοῦς πρὸς τὰ ἐπίπονα εἰρήκει
τ. δύσφημον ῥῆμα κατὰ τὴν συμβουλὴν τῆς γυναι-
κὸς, τότε ἂν εὐφράνθησαν οἱ ἐχθροὶ ἐπ' αὐτῷ. Τοῦτο
καὶ ἐπὶ Παύλῳ πεινῶντι, καὶ διψῶντι, καὶ γυμνι-
τεύοντι, καὶ κολαφιζομένῳ, καὶ κοπιῶντι, καὶ ἀστατοῦντι· οὐκ εὐφραίνετο ὁ ἐχθρὸς· τὸ ἐναντίον μὲν
οὖν, συνετρίθετο βλέπων οὕτω τὰ ἀγωνίσματα φέροντα, ὥστε λέγειν αὐτὸν καταφρονητικῶς· *Τίς*
ἡμῖς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;

5. Κύριε ὁ θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴασω
με. Μακάριος ὁ τὴν ἐν τῷ βάθει πληγὴν ἑαυτοῦ
γνωρίζων, ὥστε δύνασθαι τῷ ἰατρῷ προσιέναι καὶ
λέγειν· *Ἰασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα*
μου· καὶ, Ἐγὼ εἶπα, Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαί
τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἤμαρτόν σοι. Ἐνταῦθα μέν-
τοι εὐχαριστία ἐστὶν ὑπὲρ τῆς ἐπαχθείσης αὐτῷ
ἰατρείας· Κύριε γὰρ, φησὶν, ὁ θεός μου. Οὐ πάν-
των θεός ὁ θεός, ἀλλὰ τῶν οἰκειωθέντων αὐτῷ διὰ
τῆς ἀγάπης. Θεός γάρ Ἀβραάμ, καὶ θεός Ἰσαάκ,
καὶ θεός Ἰακώβ. Εἰ δὲ πάντων ἦν θεός, οὐκ ἂν
ἐκείνοις ὡς ἐξαίρετον τοῦτο προσεμαρτυρεῖτο. Καὶ
πάλιν ὁ Ἰακώβ· *Ἐβοήθησέ σοι (44) ὁ θεός ὁ ἐμός.*
Καὶ Θωμᾶς μετὰ τὴν πληροφορίαν κατασπασζόμενος
τὸν Δεσπότην, Ὁ Κύριός μου, φησὶ, καὶ ὁ θεός
μου. Ἐνδιάθετος οὖν ἡ φωνὴ ἡ, Κύριε ὁ θεός μου,

A nimiam suscepisti me; nec delectasti inimicos meos su-
per me. Nihil nimirum humile, nihil abjectum in
vita mea perferam. Unde vero facultas mihi te exal-
tandi? Quoniam tu me præveniens suscepisti. Per-
spicue dixit, *Suscepisti me*, pro, *Sublevasti me*, et su-
periores insurgentibus in me effecisti. Veluti si quis
puerum quempiam natandi imperitum manu susci-
piens, eum aquis altiores sustineat. Qui igitur,
opitulante Deo, a casu se erigit, is grati animi signi-
ficatione per bona opera exaltationem Deo pollice-
tur. Aut velut si quis debilem quempiam luctato-
rem sufficiens, ab imminente lapsu liberet, ac col-
luctante reddat superiores; illi quidem victoriæ
præbet occasionem, huic vero conceptam de lapsu
alterius lætitiā adimit. Non autem ærumnæ, pro-
bationis causa sanctis inflictæ, invisibilibus nostris
inimicis gaudium afferunt: sed cum afflictati fran-
gimur, cumque cogitationes nostræ, nobis ob fre-
quentes molestias animum despondentibus, coar-
ctantur, tunc oblectantur, plauduntque et insultant.
Velut in Job contigit. Amiserat possessiones, orba-
tus **126** erat filiis, tabo et vermibus scatebat ejus
caro; necdum tamen id lætitiā afficit adversarium.
Sed si laboribus fractus, contumeliosum aliquod
verbum ex uxoris consilio protulisset, tunc in ipso
oblectati essent inimici. Quin et in Paulo esuriente,
sitiente, nudo, colaphis cæso, laborante, de loco in
locum migrante non delectabatur inimicus; imo
vero conterebatur, dum eum videret sic certamina
perferentem, ut contemptum diceret: *Quis nos sepa-*

C rabit a charitate Christi ¹⁸?

5. VERS. 3. *Domine Deus meus, clamavi ad te, et*
sanasti me. Beatus qui intestinam suam plagam
cognoscit, adeo ut ad medicum queat accedere, ac
dicere: *Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt*
ossa mea ¹⁹; et: *Ego dixi, Domine, miserere mei, sana*
animam meam, quia peccavi tibi ²⁰. Hic quidem ob
adhibitam sibi curationem gratias agit: *Domine,*
enim, inquit, Deus meus. Deus non omnium Deus
est, sed eorum qui ei sunt charitate conjuncti. Deus
enim Abraham est, et Deus Isaac, et Deus Jacob.
Etenim si omnium esset Deus, non utique id eis
tanquam quidpiam singulare ac eximium tribuisset.
Et iterum Jacob: *Adjuvit te Deus meus* ²¹. Et Tho-
mas, semota dubitatione omni, Dominum amplexus,
Dominus meus, inquit, et Deus meus ²². Affectus
igitur vox est, *Domine Deus meus*, et quæ prophe-

¹⁸ Rom. viii, 35. ¹⁹ Psal. vi, 3. ²⁰ Psal. xl, 5.

(41) Reg. secundus ἐμφατικῶς. Mox editio Paris. κατεπανισταμένων μου. Editio vero Basil. et novem mss. κατεπανισταμένων με. Ibidem editio Paris. Ὅσον. At mss. Οἶονεὶ.

(42) Editi et nonnulli mss. ὑψώσιν ἐπαγγέλλεται τὸν θεόν. At major pars mss. cum Oliv. et Anglic. ita, ut edidimus. Nec ita multo post Reg. tertius καὶ ἀνώτερον. Subinde editio Paris. et tres mss.

²¹ Gen. xlix, 25. ²² Joan. xx, 28.

τοῦ δὲ τῆν. Alii mss. numero plures τῷ δὲ τῆν. Ibidem Colb. quartus ἀφείλατο.

(43) Reg. secundus cum Colb. quinto σὰρξ ἐπέξεσεν. Mox editio Paris. ἀντιπάλῳ τῆν. Deest τῆν in mss. Subinde Reg. secundus εἶρηκέ τι.

(44) Colb. secundus cum altero ms. ἐβοήθησέ μοι. Paulo post mss. tres ἡ φωνὴ ἡ, Κύριε. Editi ἡ φωνὴ, Κύριε.

tico statui convenit. *Clamavi ad te, et sanasti me.* Nihil intercessit medii inter vocem meam et tuam gratiam, sed simul atque clamavi, medela accessit. *Adhuc enim loquente te, inquit, dicam, Ecce adsum* ²³. Proinde magna voce loqui oportet eum, qui Deum precatur, ut cito promptaque sanatio nobis exorietur. **VERS. 4.** *Domine, eduxisti ab inferno animam meam.* De hac sanatione gratias Deo agit is, qui descendit quidem ex infirmitate in infernum, sed revocatur ex inferno per potentiam ejus, qui pro nobis mortis principem ac dominatorem expugnavit. *Salvastis me a descendentibus in lacum.* Saepenumero lacus nominantur subterraneae fossae, ad vinetorum custodiam adaptatae. Sic enim dictum est in Exodo: *A primogenito Pharaonis, usque ad primogenitum captivae, quae erat in lacu* ²⁴. Sed et Jeremiam in lacum demiserunt ²⁵; et Joseph in lacu aquam non habente fratres praevia invidia incluse- runt ²⁶. Itaque actio quaelibet aut nos peccato gravatos ad inferiora deprimat, aut nos quasi pennas ad Deum elatos ad superiora evehit. Me igitur prius vitam iniquam agentem servastis, atque a descendentibus in tenebrosam ac frigidum locum sejunxistis. Idipsum igitur significatur verbis illis, *Suscipisti me; hoc est, Reduxisti me a ferente me deorsum impetu, ut ne delectandi de me occasio inimicis daretur. Quod igitur alibi ait: Qui perfecit pedes meos tanquam cervi, et super excelsa statuens me* ²⁷; id hic reditum ad excelsa, liberationem a lacu susceptionemque appellat. **VERS. 5.** *Psallite Domino, sancti ejus.* Non continuo si quispiam psalmi verba ore profert, hic Domino psallit: sed quicumque ex puro corde depromunt psalmodiam, **127** et quotquot sunt sancti, qui erga Deum servant justitiam, ii in rhythmicis spiritualibus concinno ordine psallere Deo possunt. Quot fornicatores, quot fures hic stant? Quot sunt qui dolum ac mendacium in corde abscondunt? Psallere quidem putantur, revera autem non psallunt. Sanctum enim ad psalmos concinendos sermo invitatur. *Non potest arbor mala bonos fructus facere* ²⁸, neque cor malum vitae verba proferre. *Facite itaque arborem bonam, et fructus ejus bonos* ²⁹. Purgate corda ut in spiritu fructum feratis, et possitis sancti effecti, prudenter Domino psallere.

τοὺς καρπούς αὐτοῦ καλοῦς. Καθάρατε τὰς καρδίας, ὅσοι γενόμενοι, ψάλλειν συνετῶς τῷ Κυρίῳ.

4. *Et confitemini memoriae sanctitatis ejus.* Non

²³ Isa. LVIII, 9. ²⁴ Exod. XII, 29. ²⁵ Jerem. XXXVIII, 6. ²⁶ Gen. XXXVII, 24. ²⁷ Psal. XVII, 54. ²⁸ Matth. VII, 18. ²⁹ Matth. XII, 33.

(45) Legitur in duobus mss. ἐπανατέλλη.

(46) Editi et nonnulli mss. βαρύνουσα ἡμᾶς: sed deest ἡμᾶς in majori parte mss. Mox Reg: secundus Ἐσωσάς με οὖν πρότερον ὄντα ἐν τῷ βίῳ τῷ πονηρῷ.

(47) Editio Paris. ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ με ἰστών. At mss. septem ut in contextu. Nec ita multo post aliqui mss. προσφέρει τὰ.

(48) Colb. secundus ἀλλ' οἱ ἀπὸ καρδίας καθαρᾶς ἀναπέμπουσι τὰς ψαλμωδίας: καὶ ὅσοι εἰσὶ δίκαιοι

καὶ πρέπουσα τῇ προφητικῇ καταστάσει. Ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴασω με. Οὐδὲν ἐγένετο μέσον τῆς ἐμῆς φωνῆς καὶ τῆς σῆς χάριτος, ἀλλ' ὄρου τε ἐκέκραξα, καὶ προσῆλθεν ἡ ἴασις. Ἔτι γὰρ λαλοῦντός σου, φησὶν, ἐρῶ· Ἴδὸν πάρεμι. Μεγάλα οὖν δεῖ φθέγγεσθαι εὐχόμενον τῷ Θεῷ, ἵνα ταχεῖα ἡμῖν ἐπανατέλλη (45) ἡ ἴασις. Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾄδου τὴν ψυχὴν μου. Περὶ ταύτης τῆς ἰάσεως εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ ὁ κατελθὼν μὲν ἐξ ἀσθενείας εἰς ᾄδην, ἀναχθεὶς δὲ ἀπὸ τοῦ ᾄδου διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν καταπαλαίσαντος τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου. Ἐσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Πολλαχοῦ μὲν οἱ λάκκοι ὀνομάζονται τὰ ὑπόγεια ὀρύγματα, εἰς φυλακὴν δεσμίων ἐπιτετραδευμένα. Οὕτω γὰρ εἴρηται ἐν τῇ Ἐξόδῳ· Ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραῶ ἕως πρωτοτόκου τῆς αἰχμαλωτίδος τῆς ἐν τῷ λάκκῳ. Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰερεμίαν εἰς λάκκον ἐνέβαλον: καὶ τὸν Ἰωσήφ ὑπὸ τοῦ φθόνου οἱ ἀδελφοὶ λάκκῳ ἐναπέκλεισαν ὕδωρ μὴ ἔχοντι. Ἐκάστη οὖν πρᾶξις ἢ ἐπὶ τὰ κάτω ἡμᾶς κατάγει, βαρύνουσα ἡμᾶς (46) διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἢ ἐπὶ τὰ ἄνω κουφίζει, πτερουῖσα ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν. Ἐσωσας οὖν ἐμὲ πρότερον ὄντα ἐν βίῳ πονηρῷ, χωρίσας ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς τὸν ἐσκοτισμένον καὶ κατεψυγμένον τόπον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, Ὑπέλαβές με: τουτέστιν, Ἐπανήγαγές με ἀπὸ τῆς εἰς τὸ κάτω φορᾶς, ὡς μὴ δοῦναι καιρὸν ἐπευφρανθῆναί μοι τοὺς ἐχθρούς. Ὁ οὖν ἀλλαχοῦ εἴρηκεν, ὅτι Καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου, καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἰστών με (47), τὴν εἰς τὰ ὑψηλὰ ἐπάνοδον λάκκου ἀπαλλαγὴν καὶ ὑπόληψιν ὀνομάζει. Ψάλλετε τῷ Κυρίῳ, οἱ ὅσοι αὐτοῦ. Οὐκ εἶ τις τῷ στόματι προσφέρει τὰ τοῦ ψαλμοῦ ῥήματα, οὗτος ψάλλει τῷ Κυρίῳ: ἀλλ' ὅσοι ἀπὸ καρδίας καθαρᾶς ἀναπέμπουσι τὰς ψαλμωδίας, καὶ ὅσοι εἰσὶν ὅσοι, σώζοντες τὴν πρὸς Θεὸν δικαιοσύνην, οὗτοι (48) δύνανται ψάλλειν τῷ Θεῷ τοῖς ῥυθμοῖς τοῖς πνευματικοῖς ἀρμοζόντως ἀκολουθοῦντες. Πόσοι ἀπὸ (49) πορνείας ἐστᾶσιν ἐνταῦθα, πόσοι ἀπὸ κλοπῆς! πόσοι δόλον, πόσοι ψευδολογίαν ἐν ταῖς καρδίαις κρύπτοντες! Ψάλλειν οἴονται, τῇ ἀληθείᾳ μὴ ψάλλοντες. Ὅσιον γὰρ καλεῖ πρὸς ψαλμολογίαν (50) ὁ λόγος. Οὐ δύναται δένδρον πονηρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν, οὐδὲ καρδία πονηρὰ ῥήματα ζωῆς ἐκβάλλειν. Ποιήσατε οὖν τὸ δένδρον καλόν, καὶ

4. Καὶ ἐξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύ-

ἐγγίζοντες τῇ πρὸς Θεὸν δικαιοσύνῃ, οὗτοι, etc. Sed qui ex corde puro depromunt psalmodiam, et quotquot sunt justi qui ad Dei justitiam appropriant, hi, etc. Aliquanto post Colb. secundus ῥυθμοῖς τοῦ πνεύματος.

(49) Editio Paris. πόσοι δὲ ἀπό. Sed vocula δὲ non legitur in sex mss., neque in editione Basil.

(50) Reg. tertius πρὸς ψαλμωδίαν. Nec procul Reg. secundus καθάρσατε, sed ita, ut lectio alia, καθάρσατε, in margine ascripta sit.

νης αὐτοῦ. Οὐκ εἶπεν, Ἐξομολογεῖσθε τῇ ἀγιωσύνῃ αὐτοῦ, ἀλλὰ, *Τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ*· τουτέστιν, Εὐχαριστεῖτε. Ἡ γὰρ ἐξομολόγησις ἐνταῦθα ἀντὶ εὐχαριστίας λαμβάνεται. Εὐχαριστεῖτε οἶν, ὅτι ἐν μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ ἐγένεσθε· οἱ πρότερον, διὰ τὸ ἐμβαθύνειν τῇ κακίᾳ, καὶ ταῖς ἀκαθαρσίαις τῆς σαρκὸς ἐμολύνεσθαι (51), εἰς λήθην ἤλθετε τῆς ἀγιωσύνης τοῦ ποιήσαντος ὑμᾶς. Ὑπὲρ οἶν τοῦ ἐξιλασμοῦ τῶν ἡμαρτημένων, ἐξομολογεῖσθε περὶ τῶν οὐχ ὑγιῶς ὑμῖν προπεπραγμένων. Ὅτι ὄργῃ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωῇ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Πρότερον εἶπε τὸ σκυθρωπὸν, ὄργῃ ἐν τῷ θυμῷ τοῦ Θεοῦ· εἶτα τὸ φαιδρότερον, τὴν ζωὴν ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Δοκεῖ ταυτολογία εἶναι ταῖς μὴ δυναμένοις τῆς ἀκριβείας τῶν σημαινομένων ἐφάπτεσθαι, τοῦ προφήτου λέγοντος ὄργῃ ἐῖναι (52) ἐν τῷ θυμῷ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ αὐτοῦ ὄντος ὄργῆς καὶ θυμοῦ· πλεῖστον δὲ τὸ διάφορον. Θυμὸς μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ ἐπαχθῆναι τὰδε τινὰ τὰ σκυθρωπὰ τῷ ἀξίῳ ὄργῃ δὲ ὁ πόνος ἤδη, καὶ ἡ κόλασις ἡ ἀπὸ τοῦ δικαίου κριτοῦ κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀδικίας ἐπαγομένη. Ἀπὸ παραδείγματος δὲ σαφέστερον ὃ λέγω γενήσεται (53). Σημειωσάμενος ὁ ἰατρὸς τὸ φλεγμαῖνον μέρος καὶ ὑπουλον, ἐγκρίνει τὴν τομὴν ἀναγκαίαν εἶναι τῷ κάμνοντι. Τοῦτο θυμὸν ὀνομάζει ἡ Γραφή. Μετὰ δὲ τὴν ἐπὶ τῷ βοηθήματι κρίσιν τοῦ ἰατροῦ ἐπακολουθεῖ λοιπὸν ἡ ἐνέργεια εἰς ἔργον (54) ἄγουσα τὰ κριθέντα, καὶ ὁ σίδηρος τέμνων καὶ ὀδύνην ἐμποιῶν τῷ διακοπτομένῳ. Τοῦτο ὄργῃ Θεοῦ ὀνόμασται. Ἐλθὲ τοίνυν ἐπὶ τὸ προκείμενον, καὶ εὐρήσεις τὸ ἀκόλουθον τῆς ἐννοίας. Ὅτι ὄργῃ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ. Τιμωρία, κατὰ τὸ δίκαιον κρῖμα τοῦ Θεοῦ· Ζωὴ δὲ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Τί οὖν φησιν; Ὅτι ὁ μὲν θέλει ὁ Θεὸς, τοῦτό ἐστι, πάντας μετέχειν αὐτοῦ τῆς ζωῆς· τὰ δὲ περιστατικά, οὐχὶ τῷ θελήματι αὐτοῦ ἐνεργεῖται, ἀλλὰ τῇ ἀξίᾳ τῶν ἡμαρτηκόντων ἐπάγεται. Τὴν μὲν οὖν ζωὴν ὁ Θεὸς τῷ ἰδίῳ θελήματι ἐκάστῳ χαρίζεται, τὴν δὲ ὄργῃ αὐτὸς ἕκαστος ἐαυτῷ θησαυρίζει (55) Ἐν ἡμέρᾳ ὄργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Σύνηθες δὲ τῇ Γραφῇ προτάσσειν τὰ σκυθρωπὰ τῶν χρηστοτέρων· διότι ἡδίων ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, προκαθηγησαμένων αὐτῆς τῶν λυπούντων. Ἐγὼ γὰρ ἀποκτενῶ, φησὶ, καὶ ζῆν ποιήσω. Δευτέρα ἡ ἐνέργεια μετὰ τὴν κόλασιν. Πατάξω, καὶ γὰρ ἴασομαι. Αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν· ἐπάσειε, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἴασαντο. Προλαμβάνει τὰ κακοῦντα, ἵνα μονιμώτεροι ἡμῖν αἱ χάριτες γένωνται, σφοδρῶς ἀντιποιηθέντων ἡμῶν τῆς φυλακῆς τῶν δοθέντων. Τὸ ἐσπέρας ἀλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασις. Μνήσθητι τοῦ καιροῦ τοῦ κατὰ τὸ

A dixit, Confitemini sanctitati ejus, sed, *Memoriae sanctitatis ejus* : hoc est, Gratias agite. Confessio namque hic pro gratiarum actione accipitur. Gratias igitur agite, quod in memoria sanctitatis ejus sitis : qui prius, utpote profunda immersi malitia, et carnis spurcitiis contaminati, in ejus qui vos condidit oblivionem veneratis. Itaque ad obtinendam peccatorum veniam, de his quæ antea a vobis non recte gesta sunt confiteamini. **VERS. 6.** *Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus.* Prius triste quiddam dixit, iram in indignatione Dei : deinde aliquid lætius, vitam in voluntate ejus. Videtur repetitio esse, iis qui significatorum intelligentiam accuratam assequi non possunt : quandoquidem propheta dicit iram esse in Dei indignatione, quasi ira et indignatio idem sint, cum tamen plurimum differant. Indignatio enim est judicium de infligendis merenti certis quibusdam tristibus : ira vero labor et supplicium, quod a justo judice pro injustitiæ mensura jam inferitur. Quod autem dico, id exemplo manifestius fiet. Medicus si quam partem inflammatione affectam, et sanie occulta refertam observaverit, incisionem judicat esse ægrotanti necessariam. Illud Scriptura indignationem vocat. Sed post prolatam a medico de afferendo remedio sententiam, actio tandem sequitur, qua quod decretum est perficitur, ferrumque, quod incidit, et dolorem parit incisionem patienti, adhibetur. Illud ira Dei appellatum est. Venias ergo ad propositum, et hujus sententiæ consequentiam invenies. *Quoniam ira in indignatione ejus. Pœna, secundum justum Dei judicium : Vita vero in voluntate ejus.* Quid ergo dicit? Quod Deus vult, hoc esse, ut vitæ ejus sint participes omnes. Mala autem non ejus voluntate fiunt, sed merito eorum qui peccaverunt inferuntur. Vitam igitur cuique Deus propria voluntate tribuit : iram vero sibi quisque congerit *In die iræ, et revelationis, et justii judicii Dei* ³⁰. Tristia autem ante res lætas collocare solet Scriptura, propterea quod delectatio jucundior est, tum, cum quæ mœrorem afferunt, ipsam præcesserunt. *Ego enim, inquit, occidam, et vivere faciam* ³¹. Beneficium pœna est posterius. *Percutiam, et ego sanabo* ³². Ipse enim affert dolorem, et rursus recreat : percussit, et manus ejus sanaverunt. Antecedunt mala, quo **128** nobis beneficia stabiliora fiant atque firmitiora, quippe qui tunc magnopere data custodiamus. *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Reminiscere temporis passionis Domini, et verborum invenies intelligentiam. Ad vesperam enim demoratus est fletus in Domini discipulis, cum eum vide-

³⁰ Rom. II, 5. ³¹ Deut. xxxii, 59. ³² ibid.

51) Editio Paris. μολύνεσθαι. At mss. ἐμολύνεσθαι. Mox tres mss. ἐξομολογήσασθε. Ibidem Colb. secundus ὑμῖν πεπραγμένων.

(52) Deest εἶναι in aliquibus mss

(53) Ubi corrupte legitur in editione nostra Paris. Ἀπὸ παραδείγματος δὲ ὁ σαφέστερον ὃ λέγω γενήσεται, scriptum invenitur in aliquibus mss. Ἀπὸ παραδείγματος δὲ σαφέστερον ὃ, etc., in Reg. vero

tertio Ἀπὸ παραδείγματος δὲ ὃ λέγω σαφέστερον γενήσεται· ex quo vario verborum ordine errorem typographis objectum esse suspicamur.

(54) Reg. secundus εἰς ἐν ἔργον. Mox editio Paris. ὁ τέμνων. Deest articulus in mss.

(55) Nostra editio Paris. θησαυρίζειν. At mss. θησαυρίζει.

rent in cruce pendentem : ad matutinum vero lætitia, cum post resurrectionem currerent, ac faustum illum nuntium quo Dominus visus fuisse nuntiabatur, sibi invicem cum gaudio deferrent. Aut forte etiam in universum, vespera sæculum hoc dicitur, in quo qui beate fleverint, adveniente postmodum matutino, consolationem accipient. *Beati enim qui lugent; quoniam ipsi consolabuntur* ³³. *Beati qui flent, quoniam ipsi ridebunt* ³⁴. Qui igitur dies hujus sæculi jam consummationem attingentis, et ad suum occasum vergentis, in plorandis peccatis suis absumpserunt, hi vero illo matutino adveniente gaudebunt. *Qui enim seminant nunc in lacrymis, in exultatione metent* ³⁵, nimirum in futuro sæculo.

τῆς ἀληθινῆς ἐκείνης πρωίας ἐπελθούσης ἀγαλλιάσονται. Οἱ σπείροντες γὰρ ἐν δάκρυσιν νῦν, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι· δηλαδὴ πρὸς τὸ μέλλον.

5. VERS. 7. *Ego autem dixi in abundantia mea, Non movebor in æternum. Quemadmodum earum rerum quæ in foro venduntur copia, civitatis est abundantia, et quemadmodum regionem quæ fructibus multis referta est, abundare dicimus : sic et animæ quædam est abundantia, dum omnigenis operibus repleta est : quam primum quidem multo cum labore excoli oportet, tumque uberi cœlestium aquarum irrigatione saginari, adeo ut fructum tricesimum, aut sexagesimum, aut centesimum afferat* ³⁶, ac benedictionem obtineat dicentem : *Benedictæ apothecæ tuæ, et reliquiæ tuæ* ³⁷. Nam constantiæ suæ qui conscius est, dicet confidenter, affirmabitque fore, ut ab adversario non evertatur, velut ager plenus, cui benedixit Dominus. VERS. 8. *Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem. In investiganda virtutum ratione qui se exercere, alias quidem virtutes dixerunt ex contemplationibus constare, alias vero sitas non esse in contemplatione : verbi gratia, prudentiam quidem ex contemplationibus constare, cum de bonis ac malis agitur : hinc vero temperantiam oriri, quod speculamur quæ sint eligenda aut fugienda : hinc justitiam, quod speculamur, quæ distribuenda sint, aut non distribuenda : hinc fortitudinem, quod specula-*

Α πάθος τοῦ Κυρίου, καὶ (56) εὐρήσεις τὰ σημαίνόμενα. Ἐσπέρας γὰρ ἠύλισθη κλαυθμὸς τοῖς μαθηταῖς τοῦ Κυρίου, ὅτε ἔβλεπον αὐτὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ κρεμάμενον· τὸ δὲ πρῶτὸ ἀγαλλιάσας, ὅτε μετὰ τὴν ἀνάστασιν διέτρεχον μετὰ χαρᾶς ἀλλήλοις διδόντες τὰ εὐαγγέλια τῆς ὀπτασίας τοῦ Κυρίου. Ἡ τάχα καὶ καθολικῶς ἐσπέρα ὁ αἰὼν οὗτος λέγεται, ἐν ᾧ οἱ μακρῶς κλαύσαντες, τῆς πρωίας ἐπελθούσης, παρακληθήσονται. Μακάριοι γὰρ οἱ περθούντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι αὐτοὶ γελάσουσιν (57). Οἱ οὖν τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπὶ συντελείᾳ ἤδη ἔντος, καὶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ δυσμὰς ἀποκλίνοντες (58), ἐν τῷ ἀποκλαίειν τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας διαγαγόντες, οὗτοι

Β 5. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅσπερ πόλεός ἐστιν εὐθηνία ἢ τῶν ὀνίων κατ' ἀγορὰν ἀφθονία (59), καὶ χώραν εὐθηνεῖσθαι λέγομεν τὴν πολλοὺς εὐφορήσαντας τοὺς καρπούς· οὕτω καὶ τῆς (60) ψυχῆς τίς ἐστὶν εὐθηνία τῆς πεπληρωμένης παντοδαπῶν ἔργων· ἦν πρῶτον μὲν γεωργηθῆναι δεῖ φιλοπόνως, καὶ τότε ταῖς ἀφθονίαις τῶν οὐρανίων ὑδάτων ἐπιβροῖαις πιανθῆναι, ὥστε καρποφορῆσαι ἐν τριάκοντα, καὶ ἐν ἑξήκοντα, καὶ ἐν ἑκατὸν, καὶ τυχεῖν τῆς εὐλογίας τῆς λεγούσης· *Εὐλογημένοι αἱ ἀποθήκαι σου, καὶ τὰ ἐγκαταλείμματά σου. Ὁ οὖν αἰσθανόμενος* (61) τῆς ἑαυτοῦ βεβαιότητος, πεποιθότως ἔρει, καὶ διαθεβαιώσεται μὴ περιτραπῆναι (62) ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνιζομένου, ὡς ἀγρὸς πλήρης, ὃν εὐλόγησεν ὁ Κύριος· *Κύριε, ἐν τῷ θελήματί σου παρέσχου* (63) τῷ κάλλει μου δύναμιν. Οἱ περὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ περὶ ἀρετῶν λόγου κατατριβέντες τὰς μὲν τῶν ἀρετῶν ἐκ θεωρημάτων ἔφασαν συνεστάναι, τὰς δὲ ἀθεωρήτους· οἷον, φρόνησιν μὲν ἐκ θεωρημάτων συνεστάναι, ἐν τῷ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν τόπῳ (64)· σωφροσύνην δὲ ἐκ τοῦ περὶ τῶν αἰρετῶν καὶ φευκτῶν· δικαιοσύνην δὲ ἐκ τοῦ περὶ τῶν ἀπογεμητέων καὶ οὐκ ἀπονεμητέων· καὶ ἀνδρείαν ἐκ τοῦ περὶ δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν· κάλλος δὲ καὶ ἰσχὺν ἀθεωρήτους εἶναι

³³ Matth. v, 5. ³⁴ Luc. vi, 21. ³⁵ Psal. cxxv, 5.

³⁶ Matth. xiii, 8. ³⁷ Deut. xxviii, 5.

(56) Colb. secundus πάθος τοῦ Χριστοῦ καί.

(57) Legitur in duobus mss. γελάσονται.

(58) Editi cum aliquibus mss. ἀποκλίναντος. Alii ἀποκλίνοντος, melius. Paulo post Reg. secundus ἐπὶ δάκρυσιν. Mox illa, γὰρ νῦν, desunt in Reg. tertio. Subinde Colb. quartus πρὸς τὰ μέλλοντα. Ibidem duo mss. εἶπον.

(59) Colb. secundus ὀνίων κατ' ἀγορὰν εὐθηνία.

(60) Editio Paris. καὶ ἡ τῆς. At multi mss. καὶ τῆς

(61) Reg. secundus, αἰσθόμενος.

(62) Editi παρατραπῆναι. At septem mss. præter Combef. περιτραπῆναι, longe melius. Mox multi mss. ὁ Κύριος. Deest articulus in editis.

(63) Ita sex mss. cum editione Basil. At nostra editio Paris. et alii tres mss. παράσχου. Ubi notat Nobilius, legi quoque παράσχου ab Apollinario, et in psalterio Æthiopico, atque in aliis quibusdam libris.

D (64) Editi et nostri duodecim mss. constanter ἐν τῷ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν τόπῳ, subobscurius. Catena vero Corderiana ἐν τῇ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν γνώσει, clare quidem : sed nō fallor, non vere. Nam magnus ille tot codicum consensus facit, ut ita mutatum putem ab aliquo, qui sibi plus justo indulgisse credi possit. Idque eo facilius accidisse arbitror, quod vox τόπος hic non ita multum convenire videatur. Ad verbum : *In loco de bonis ac malis.* Hoc est, *Ubi agitur de bonis ac malis, Ubi bona a malis discerni oportet.* Jam si conjectare nobis liceat, suspicor veterem ipsam interpretationem Latinam in causa fuisse, cur vox γνώσει in Catena Corderiana reperiat. Cum enim Corderius in veteri interpretatione editum inveniret *in cognitione bonorum ac malorum*, facile sibi persuadere potuit interpretem veterem γνώσει, non τόπῳ, legisse, atque operæ pretium esse hunc locum restituere, et ita edere, uti legisse veterem interpretem putabat.

ἀρετὰς, ἐπακολουθούσας ταῖς ἐκ θεωρημάτων. Κατὰ γὰρ τὴν συμμετρίαν καὶ ἀρμονίαν τῶν τῆς ψυχῆς θεωρημάτων, ἔνιοι τῶν σοφῶν νενοήκασιν τὸ κάλλος· κατὰ δὲ τὸ ἀποτελεστικὸν τῶν ὑπεβαλλομένων ἐκ τῶν θεωρητικῶν ἀρετῶν, τὴν ἰσχὺν νενοήκασιν. Πλήν ἵνα καὶ κάλλος ἐπιγένηται τῇ ψυχῇ, καὶ δύναμις τῶν δεόντων ἐπιτελεστικῇ, θείας εἰς τοῦτο χάριτος χρῆζομεν. Ὡς τοίνυν ἄνω εἶρηκεν, "Ὅτι ζῶν ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ· οὕτω νῦν ὑφοῖ τὸν Θεὸν διὰ τῆς εὐχαριστίας λέγων (65), ὅτι Ἐν τῷ θελήματι σου παρέσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν. Καλὸς μὲν γὰρ ἡμῖν κατὰ τὴν φύσιν, ἀσθενὴς δὲ διὰ τὸ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἡφείως νεκρωθῆναι τῷ παραπτώματι. Τῷ οὖν κάλλει μου, ὃ παρὰ σοῦ ἔλαβον ἐκ τῆς πρώτης κατασκευῆς, προσέθηκας δύναμιν τὴν τῶν δεόντων πρακτικὴν (66). Καλὴ μὲν οὖν πᾶσα ψυχὴ ἢ ἐν συμμετρικῶν οἰκειῶν δυνάμειν θεωρουμένη· κάλλος δὲ ἀληθινόν, καὶ ἐρασιμώτατον, μόνῳ τῷ τὸν νοῦν κεκαθαρμένῳ θεωρητῶν, τὸ περὶ τὴν θείαν καὶ μακαρίαν φύσιν. Οὗ ὁ ἐνατενίσας ταῖς μαρμαρυγαῖς καὶ ταῖς χάρισι, μεταλαμβάνει τι ἀπ' αὐτοῦ, ὡσπερ ἀπὸ τινος βαφῆς, αἴγλην τινὰ ἀνθηρὰν εἰς τὴν οἰκειαν ὄψιν ἀναχρῶννύμενος. "Ὅθεν καὶ Μωϋσῆς, τῷ μετεληφέναι τοῦ κάλλους ἐκείνου ἐν τῷ ὀμιλεῖν Θεῷ, ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον. Ὁ οὖν αἰσθόμενος τῆς ἑαυτοῦ ἀρετῆς, τὴν εὐχαριστικὴν ταύτην ἀφήσει φωνήν· Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παρέσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν. Ὡσπερ δὲ ταῖς θεωρητικαῖς ἀρεταῖς ἀθεώρητοι ἀκολουθοῦσι, τό τε κάλλος καὶ ἡ δύναμις, οὕτως εἰσὶ τινες κακίαι ἀθεώρητοι, ἢ τε αἰσχροῦς καὶ ἡ ἀσθένεια. Τί γὰρ ἀωρότερον καὶ εἰδεχθέστερον ψυχῆς ἐμπαθοῦς; Ἴδε μοι τὸν θυμούμενον, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ἀγριότητα. Θέασαι τὸν λυπούμενον, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ταπεινὸν καὶ συμπεπτωκὸς τῆς ψυχῆς. Τὸν δὲ λαγνείαις ἢ γαστριμαργίαις ὑποπεπτωκότα, ἢ φόβοις ἐπτοημένον, τίς ἂν καὶ προσβλέψαι ἀνάσχοιτο; διαθινοῦσης μέχρι τῶν περάτων τοῦ σώματος τῆς κατὰ ψυχὴν διαθέσεως· ὡσπερ οὖν καὶ τὰ (67) ἔχνη τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς ἐν τῇ καταστάσει τοῦ ἁγίου διαφαίνεται. Προνοητέον τοίνυν τοῦ κάλλους ἡμῖν, ἵνα καὶ ὁ νυμφίος Λόγος ἀποδεξάμενος ἡμᾶς εἴπῃ· "Ὁλη καλὴ ἢ πλησίον μου, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί.

animæ in viri sancti habitu resplendent. Comparanda itaque nobis est isthæc pulchritudo, ut sponsus Verbum approbans nos dicat : *Tota pulchra, proxima mea, et macula non est in te* ³⁸.

6. Ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθη τεταραγμένος. Ἔως μὲν ὅτε, φησὶν, αἱ ἀκτῖνες τῆς ἐπισκοπῆς σου ἐπέλαμπόν μοι, ἐν εὐ-

mur, quæ formidanda sunt, aut non formidanda. Verum aiunt pulchritudinem ac robur virtutes specularitres. Nam ex convenientia harmoniaque **129** contemplationum animæ, sapientes quidem pulchritudinem intellexerunt : at vero ex vi efficiente eorum quæ a virtutibus specularitres proponuntur, robur comenti sunt. Verumtamen ut et decor animæ accedat, et adsit vis eorum quæ officii sunt effectrix, nobis ad hoc opus est divina gratia. Ut igitur antea dixit, *Quoniam vita in voluntate ejus* : sic nunc Deum gratiarum actione exultat dicens : *In voluntate tua præstitisti decori meo virtutem*. Pulcher quidem eram secundum naturam ; sed languidus, propterea quod ex serpentis insidiis peccato mortuus eram. Pulchritudini ergo meæ, quam ex te in prima creatione accepi, addidisti virtutem, eorum quæ ad officium pertinent efficientem. Pulchra igitur est anima omnis, quæ in propriarum virtutum symmetria conspicitur. Pulchritudo autem vera, amabilissimaque, quam is solus qui puram mentem habet contemplari potest, circa divinam ac beatam naturam consistit. Cujus fulgores et gratias qui intente conspexerit, ab ea velut ab aliqua tinctura nonnihil mutuatur, floridum quemdam splendorem in propriam faciem imprimens. Unde et Moysis facies simul atque ex familiari cum Deo congressu pulchritudinis illius particeps fuit, clarificata est. Proinde virtutis suæ qui conscius est, hanc vocem grates rependentem emittit : *Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem*. Quemadmodum autem ex virtutes quæ in contemplatione sitæ non sunt, virtutes specularitres sequuntur, puta decor et robur : sic sunt quadam vitia contemplationi non subjecta, nempe foeditas et debilitas. Quid enim invenustius ac deformius dedita affectibus anima? Vide, quæso, iratum, et eam quam præ se fert feritatem. Tristem ac moestum considera, ejusque demissionem et animi abjectionem intueri. Quis vero libidini aut gulæ inservientem, aut terroribus consternatum, vel aspicere queat? cum hæc animi affectio ad extrema usque corporis pervadat, quemadmodum e contrario vestigia etiam pulchritudinis

6. *Avertisti autem faciem tuam, et factus sum conturbatus*. Quandiu enim, inquit, inspectionis tuæ radii mihi affulsere, in statu firmo atque tranquillo

³⁸ Cant. iv, 7.

(65) Reg. secundus ἐν τῷ θελήματι σου· οὕτω νῦν ὑφοῖ τὸν Θεὸν διὰ τῆς χάριτος λέγων. Ibidem editio nostra Paris. παρέσχου. Multi mss. παρέσχου.

(66) Regii primus, secundus et quintus cum Colbertinis quinto et sexto δύναμιν τὴν τῶν δεόντων παρεκτικὴν, *Vim ea quæ officii sunt largientem*. At tres alii mss. Regii et septem Colbertini cum editis et cum Catena Corderiana δύναμιν τὴν τῶν δεόντων πρακτικὴν, *Vim eorum quæ officii sunt effectricem*. Aptam quidem et idoneam sententiam ex ultra-

que lectione effici posse constat : sed quin πρακτικὴν legi oporteat, dubitari non posse arbitramur. Etenim si nihil aliud, ipsa certe orationis series ita legendum esse aperte ostendit. Cum enim Basilias paulo ante scripserit, καὶ δύναμις τῶν δεόντων ἐπιτελεστικῇ, debuit sane, si sibi constare voluit, hic πρακτικὴν scribere, ut vox una alteri omnino respondeat. Nam τὸ ἐπιτελεστικὸν et τὸ πρακτικὸν plane idem valere nemo, opinor, negabit.

(67) Sic octo mss. At editio Paris. ὡσπερ καὶ τὰ.

vixi; postquam vero avertisti faciem tuam, perturbatio animæ tumultusque deprehenditur. Avertere autem faciem suam dicitur Deus tum, cum afflictionis tempore tentationibus expositos relinquit, ut fortitudo certantis cognoscatur. Proinde si pax quæ intellectum omnem superat³⁹ custodierit corda nostra, cupiditatum tumultum confusionemque vitare possumus. Cum igitur Dei voluntati aversio opponatur, pulchritudini vero et decori virtuti-que perturbatio; utique perturbatio fuerit deformitas et infirmitas animæ, ex alienatione a Deo proveniens. Precemur itaque semper nobis ut affulgeat Dei facies, ut in sancto ac religioso statu simus, et mites, et modis omnibus tranquilli, ex animi ad bona præparatione. **Paratus 130** sum enim, inquit, et non sum turbatus⁴⁰. **VERS. 9.** *Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor.* Sæpe dictum est de clamore ad Dominum, quod sit ejus solius qui magna et cœlestia cupit, clamare. Si quis autem parva et terrena a Deo petierit, is parva et demissa voce, eaque non ad sublime per-tingente, nec ad Domini aures perveniente utitur. **VERS. 10.** *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?* Cur, inquit, clamavi? et quæ te Dominum meum ac Deum meum rogavi? Quid, inquit, bona carnis habitudine, aut multo sanguine mihi opus est: cum corpus dissolutioni communi statim tradendum sit? *At castigo corpus meum, et in servitutem redigo⁴¹*, ut ne vigente, nimisque exæstuante meo sanguine, corpulentia occasio fiat peccati. Carni tuæ ne obsequare, somno, balneo, ac mollibus culcitris, semper hanc repetens sententiam: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?* Quid foves quod paulo post interiturum est? quid saginas te ipsum et pinguefacis? An ignoras quod quanto pinguius tibi corpus conficis, tanto gravio-rem carcerem animæ struis? *Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?* Quomodo enim terrestris ac carnis homo tibi Deo confitebitur? quomodo vero etiam annuntiabit veritatem, qui neque disciplinis dedit tempus ullum, et cujus mens in tanta carnis mole defossa est ac obruta? Ob id igitur carnem meam macero, nec parco meo sanguini, qui in carnem coalescere solet, ut impedimentum nullum mihi sit ad confessionem, neque ad veritatis intelligentiam. κενωσμένον ἔχων; Διὰ τοῦτο τοίνυν ἐκτίκω μου τὴν φρυκε μεταπήγνυσθαι, ἵνα μηδέν μοι ᾗ (73) πρὸς ποδίζον.

7. **VERS. 11.** *Audivit Dominus, et misertus est mei:*

³⁹ Philipp. iv, 7. ⁴⁰ Psal. cxviii, 60. ⁴¹ I Cor. ix, 27.

(68) Editio Paris. ἀφείη τοῖς. At mss. sex ἀφείη. Reg. sextus ἀφείησι. Ibidem aliqui mss. ἐπὶ τό.

(69) Illa, εἴη ἂν ἡ ταραχή, desunt in duobus mss. Aliquanto post nonnulli mss. εὐχόμεθα. Alii εὐχόμεθα. Mox editi ἡσυχοὶ καὶ πρᾶοι. Sed vox ἡσυχοὶ deest in nostris undecim mss.

(70) Colb. quartus perinde atque LXX ἐν τῷ καταβῆναι. Editi vero et mss. non pauci ἐν τῷ καταβαίνειν.

(71) Duo mss. cum textu sacro ὑποπιάζω. Alii

σταθεῖ καταστάσει καὶ ἀταράχῃ διττον· ἐπειδὴ δὲ ἀπέστρεψάς σου τὸ πρόσωπον, τὸ ἐμπαθὲς καὶ τεθορυβημένον τῆς ψυχῆς ἀπηλέγχθη. Ἀποστρέφειν δὲ λέγεται τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὁ Θεός, ὅταν ἐν τοῖς τῶν περιστάσεων καιροῖς ἐκδότους ἀφείη τοῖς (68) πειρασμοῖς, ἐπὶ τὸ γνωσθῆναι τὸ εὐτονον τοῦ ἀγωνιζομένου. Ἐὰν οὖν ἡ εἰρήνη ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν φρουρήσῃ τὰς καρδίας ἡμῶν, δυνάμεθα τὴν ταραχὴν καὶ τὴν σύγχυσιν τῶν παθῶν διαφυγεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἀντίκειται τῷ μὲν θελήματι τοῦ Θεοῦ ἡ ἀποστροφή, τῷ δὲ κάλλει καὶ τῇ ὠραιότητι καὶ τῇ δυνάμει ἡ ταραχὴ· εἴη ἂν ἡ ταραχὴ (69) αἴσχος καὶ ἀσθένεια ψυχῆς, ἐκ τῆς ἀπὸ Θεοῦ ἀλλοτριώσεως ἐγγινομένη. Εὐχόμεθα οὖν αἰεὶ ἐπιλάμπειν ἡμῖν τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐν καταστάματι ὦμεν ἱεροπρεπεῖ, καὶ πρᾶοι, καὶ παντὶ τρόπῳ ἀτάραχοι ἐκ τῆς πρὸς τὰ καλὰ ἐτοιμότητος. Ἦτοιμάσθη γὰρ, φησὶ, καὶ οὐκ ἐταράχθη. Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου δεηθήσομαι. Πολλάκις εἴρηται περὶ τοῦ κεκραγέσθαι πρὸς Κύριον, ὅτι μόνου τοῦ μεγάλα καὶ ἐπουράνια ἐπιθυμοῦντός ἐστι πρὸς κράζειν. Εἰ δὲ τις μικρὰ καὶ ἐπίγεια αἰτοίη τὸν Θεόν, μικρᾷ καὶ ταπεινῇ κέχρηται τῇ φωνῇ, μὴ φθάνουσι εἰς ὕψος, μηδὲ ἐρχομένη εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Κυρίου. *Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβαίνειν (70) με εἰς διαφθοράν;* Τί, φησὶν, ἐκέκραξα; καὶ περὶ τίνος ἐδεήθην πρὸς σέ τὸν Κύριόν μου καὶ τὸν Θεόν μου; Τίς μοι χρεία, φησὶ, σαρκὸς εὐπαθείας καὶ αἵματος πλήθους, μέλλοντος ὅσον οὐδέπω παραδίδοσθαι τῇ κοινῇ διαλύσει τοῦ σώματος; Ἄλλ' ὑποπιάζω (71) μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως εὐεκτοῦντος καὶ ὑπερζέοντός μοι τοῦ αἵματος, ἀφορμὴ πρὸς ἀμαρτίαν ἢ πολυσαρκία γένηται. Μὴ κολάκευέ σου τὴν σάρκα ὑπνοῖς καὶ λουτροῖς καὶ μαλακοῖς στρώμασιν, αἰεὶ ἐπιλέγων τὸ βῆμα τοῦτο· *Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν;* Τί περιέπεις τὸ μικρὸν ὕστερον φθαρθόμενον; τί καταπιάνεις σεαυτὸν καὶ περισαρκοῖς; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι ὅσω παχυτέραν τὴν σάρκα σεαυτῷ ποιεῖς, τοσοῦτω βαρύτερον τῇ ψυχῇ κατασκευάζεις τὸ δεσμωτήριον; *Μὴ ἐξομολογήσεται σοι χοῦς, ἢ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου;* Πῶς γὰρ ὁ χοῦκὸς ἄνθρωπος καὶ σάρκινος ἐξομολογήσεται σοι τῷ Θεῷ; πῶς δὲ καὶ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλήθειαν (72) ὁ μήτε μαθήμασι καιρὸν δοῦς, καὶ ἐν τοσοῦτω βάρει τῆς σαρκὸς τὸν νοῦν ἑαυτοῦ συγκράσει, καὶ ἀφειδῶ τοῦ αἵματος ὅπερ εἰς σάρκα πέφυκε ἐξομολόγησιν ἢ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας κατανόησιν ἐμ-

7. Ἦκουσε Κύριος, καὶ ἠλέησέ με· Κύριος ἐγέ-

duo ὑποπιάζω, corrupte, pro ὑποπιέζω. Nonnulli alii ὑποπιέζω. Mox Regii secundus et tertius ὑπερζέοντός μου. Editi et alii quidam mss. ὑπερζέοντός μοι. Nec ita multo post Reg. tertius habet βητόν pro βῆμα. Subinde quatuor mss. ἐν τῷ καταβαίνειν. Editio vero Paris. ἐν τῷ καταβῆναι.

(72) Unus ms. ἀλήθειάν σου. Ibidem editio Paris. μαθήσει καιρὸν. Sed mss. octo μαθήμασιν.

(73) Illud, ᾗ, deest in Colb. quarto. In eodem illo codice statim legitur ἐμποδίζοι. Haud longe

νήθη βοηθός μου. Μετά τὸ διηγήσασθαι τίνα ἦν ἃ
 ἃ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξεν, εὐθὺς αἰσθόμενος τῆς ἀν-
 τιλήψεως τοῦ Θεοῦ, παρορμῶν ἡμᾶς πρὸς τὴν τῶν
 ὁμῶν αἴτησιν, Ἦκουσε, φησὶ, Κύριος, καὶ ἠλέησέ
 με· Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Εὐχόμεθα οὖν
 καὶ ἡμεῖς, καὶ κράζωμεν τὴν πνευματικὴν βοήθην,
 σιτούμενοι τὰ μεγάλα, μὴ ἀντιποιούμενοι τῆς σαρκὸς
 (Οἱ γὰρ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται),
 ἵνα καὶ ἡμῶν ἐπακούσῃ ὁ Κύριος, ἐλεήσας ἡμῶν τὸ
 ἀσθενές, καὶ τῆς θείας βοηθείας ἀπολαύσαντες καὶ
 ἡμεῖς εἴπωμεν· Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν μου εἰς
 χαρὰν ἐμοί. Οὐ τῇ τυχούσῃ ψυχῇ ἢ ἀπὸ Θεοῦ χαρὰ
 ἐγγίνεται, ἀλλ' εἴ τις πολλὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἑαυ-
 τοῦ ἀπεκλαύσατο, ἰσχυροῖς ὀδυρμοῖς καὶ θρήνοις
 διηγεκέσιν, ὡς ἐπὶ τεθνεῶτι ἑαυτῷ κοπετὸν ἐποιή-
 σατο, τοῦ τοιοῦτου ὁ κοπετὸς εἰς χαρὰν στρέφεται.
 Ὅτι δὲ ἐστὶν ἐπαινετῶς κόψασθαι, δηλοῦσιν οἱ ἐν
 ταῖς ἀγοραῖς καθήμενοι παῖδες, οἱ λέγοντες· Ἐθρη-
 νήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε (74)· ἠύλησα-
 μεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε. Ἔστι δὲ ὁ αὐλὸς ὄρ-
 γανον μουσικὸν πνεύματι συνεργῶ πρὸς τὴν μελ-
 ωδῖαν χρώμενον. Διόπερ οἶμαι πάντα ἅγιον προφήτην
 αὐλὸν τροπικῶς ὀνομάζεσθαι διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος κίνησιν. Διόπερ, φησὶν, ἠύλησαμεν
 ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε. Οἱ γὰρ προφητικοὶ λόγοι
 προτρέπονται ἡμᾶς ἐπὶ τὴν εὐρυθμον τῆς ἁγίας
 προφητείας ἐνέργειαν, ἥτις εἴρηται ὄρχησις. Ἀλλὰ
 καὶ θρηνοῦσιν ἡμῖν οἱ προφῆται, εἰς κοπετὸν ἡμᾶς
 προκαλούμενοι, ἵνα, εἰς συναίσθησιν ἐλθόντες ἐκ τῶν
 προφητικῶν λόγων ἐπὶ τοῖς ἑαυτῶν ἁμαρτήμασι, κα-
 ταπενθήσωμεν ἡμῶν τὴν ἀπώλειαν, ἐν κόποις καὶ
 μόχθοις τὴν σάρκα ἡμῶν καταπιέσαντες (75). Τῷ
 τοιοῦτῳ τοίνυν περιδρήγνυται μὲν τὸ πενθικὸν ἐν-
 δυμα, ὃ καταπενθῶν ἑαυτοῦ τὴν ἁμαρτίαν περιεβά-
 λετο. Περιτίθεται δὲ αὐτῷ ὁ χιτὼν τῆς εὐφροσύνης,
 καὶ τὸ ἱμάτιον τοῦ σωτηρίου, τὰ φαιδρὰ ταῦτα καὶ
 γαμικὰ ἐνδύματα, οἷς ὁ κεκοσμημένος ἐκ τοῦ νυμφῶ-
 νος οὐκ ἐκβλήθησεται. Διέβρηξας τὸν σάκκον μου,
 καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην. Συνεργὸς εἰς μετά-
 νοιαν ὁ σάκκος, ταπεινώσεως ὑπάρχων σύμβολον (76).
 Πάλαι γὰρ ἄν ἐν σάκκῳ, φησὶ, καὶ σποδῷ καθ-
 ἡμενοι μετενόησαν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀπόστολος (77) ἀνα-
 κεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μετα-
 μορφοῦται ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ
 χάριν ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἰδίαν λέγει δόξαν. Ὅπως ἂν
 ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου. Δόξα δικαίου τὸ πνεῦμα τὸ ἐν
 αὐτῷ. Ὁ οὖν ψάλλων τῷ πνεύματι, λεγέτω· Ὅπως

Dominus factus est adjutor meus. Postquam narra-
 vit quænam fuerint quæ ipse ad Dominum cla-
 mavit, statim Dei sentiens auxilium, nos ad pe-
 tenda similia provocat. *Audivit, inquit, Dominus,*
et misertus est mei: Dominus factus est adjutor meus.
 Oremus igitur et nos, ac spiritualement clamorem cla-
 memus, non parva petentes, nec carni studentes
 (*Qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt* ⁴²),
 ut et nos exaudiat Deus, debilitatem nostram mise-
 ratus, atque auxilio divino fructi etiam nos dica-
 mus: **VERS. 12.** *Convertisti planctum meum in gau-
 dium mihi.* Non in qualibet anima inest gaudium
 Dei: sed si quis multum peccatum suum planxerit,
 vehementi videlicet luctu, et assiduâ gemitibus,
 perinde quasi se ipse mortuum planxisset, huic isti
 B *planctus in gaudium vertitur.* Quod autem laudabi-
 lis sit luctus quidam, ostendunt pueri in foro seden-
 tes ac dicentes: *Lamentati sumus vobis, et non plo-
 rastis: cantavimus vobis tibiis, et non saltastis* ⁴³.
 Tibia autem instrumentum musicum est, quod fla-
 tus ope melodiæ inservit. Ideo sanctum quemli-
 bet prophetam tibia per translationem nominari
 arbitror, ob sancti Spiritus motum. Quamobrem,
 inquit, *Cantavimus vobis tibiis, et non saltastis.* Nam
 propheticæ sermones adhortantur nos ad sanctæ pro-
 phetiæ concinnam actionem, quæ dicta **131** est salta-
 tio. Quin etiam nostra causa lamentantur prophetæ, ad
 luctum nos cohortantes, ut per propheticos sermo-
 nes peccatorum nostrorum conscii effecti, exitium
 nostrum lugeamus, laboribus ac ærumnis carnem
 nostram castigantes. Tali igitur homini luctuosa ve-
 stis conscinditur, quam cum peccatum suum plan-
 geret, induerat. Denique ei circumponitur tunica
 lætitiæ, et pallium salutis, splendida scilicet illa et
 nuptialia indumenta, quibus si quis fuerit ornatus,
 e nuptiali thalamo non ejicietur. *Conscidisti saccum
 meum, et circumdedisti me lætitia.* Saccus adjumento
 est ad pœnitentiam, cum signum sit humilitatis.
*Olim enim, inquit, in sacco et cinere sedentes pœni-
 tentiam egerunt* ⁴⁴. Quoniam vero Apostolus, *reve-
 lata facie, ad eandem imaginem transformatur a
 gloria in gloriam* ⁴⁵; idcirco datam sibi a Domino gra-
 tiam, propriam gloriam vocat. **VERS. 13.** *Ut cantet
 tibi gloria mea.* Gloria justî, spiritus qui in ipso est.
 D *Quisquis igitur spiritu psallit, dicat: Ut cantet tibi
 gloria mea, et non compungar.* Non amplius, inquit,
 admittam ulla, ob quæ jure ac merito cor meum

⁴² Rom. viii, 8. ⁴³ Luc. vii, 32. ⁴⁴ Luc. x, 15.

⁴⁵ II Cor. iii, 18

editio Paris. ἀντιλήψεως τῆς τοῦ. Sed illud, τῆς,
 deficit in quinque mss.

(74) Textus sacer ἐκλαύσατε.

(75) Colb. quartus πιέσαντες. Statim plurimi
 mss. περιεβάλετο. Editio Paris. περιεβάλλετο. Ibi-
 dem major pars mss. περιτίθεται δὲ αὐτοῦ.

(76) Editio nostra Paris. cum uno Colb. σύμβου-
 λον. At multi mss. σύμβολον. Ibidem editio ἐν
 σάκκῳ, φησὶν, οἱ πατέρες, etc. At illud, οἱ πα-
 τέρες, deest in mss. perinde atque in editione Bas-
 sil. Ibidem multi mss. cum editione Basil. καθήμενοι.
 Alii mss. cum editione Paris. καθήμενοι.

(77) Alii mss. cum editis ὁ Ἀπόστολος. Alii ὁ
 ἅγιος, omisso voce Ἀπόστολος. Regius secundus
 exhibet utramque lectionem, unam in contextu, alte-
 ram in margine. Reg. quintus utramque junxit, ὁ ἅγιος
 Ἀπόστολος. Respicit Basilus ad caput tertium se-
 cundæ Epistolæ ad Corinthios vers. 18, ubi Apo-
 stolus sic loquitur: Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμ-
 μένω προσώπῳ.... τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦ-
 μεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, *Nos vero omnes revelata
 facie.... in eandem imaginem transformamur a
 claritate in claritatem.* Ibidem plurimi mss. ἐπει-
 δὴ ὁ.

compungatur, confodiaturque ob peccati mei memoriam. *Domine Deus meus, in æternum confitebor tibi* : hoc est, *Agam gratias*. Cum enim propter pœnitentiam mihi veniam dederis, meque, sublato peccatorum dedecore, ad gloriam reduxeris, ideo in omne ævum confitebor tibi. Quod enim tantum esse possit temporis intervallum, quod tantorum beneficiorum oblivionem animæ meæ inducere queat?

πάντα τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαί σοι. Τί γάρ ἂν γένοιτο τοσοῦτον χρόνου διάστημα, ὃ τῇ ἐμῇ ψυχῇ λήθην τῶν τετρακούτων εὐεργεσιῶν ἐμπαιῆσαι δυνήσεται;

IN PSALMUM XXXII.

Exsultate, justi, in Domino : rectos decet collaudatio.

1. Scripturæ familiaris est exultationis vox, perquam hilarem ac lætam animæ statum in his qui lætitia digni sunt ostendens. *Exsultate itaque, justi, in Domino*; non cum res domi vobis prospere succedunt, non cum bona fuerit corporis habitudo, non cum agri fructibus omnigenis referti sunt : sed quod Dominum habetis, tali pulchritudine, tali bonitate, tali sapientia præditum. Sufficiat vobis ea lætitia quæ in ipso est. Et quisquis in re aliqua quam plurimi facit, cum lætitia ac gaudio exsultat, ad eum modum in ea exsultare videtur. Quapropter justos sermo adhortatur, ut suam dignitatem persentiant; itemque ut exsultent quod talis Domini servi esse dignati sint, in illius servitio cum gaudio inenarrabili et cum tripudiis, corde ex afflatu dilectionis boni quasi subsiliente. Si quando tuo cordi lux quædam quasi illapsa, repentinam Dei cognitionem indiderit, atque animam tuam illustraverit, adeo ut Deum diligas, mundum **132** vero ac res omnes corporeas contemnas, ex obscura illa et brevi similitudine omnem justorum statum intellige qui æquabiliter indesinenterque in Deo delectantur. Tibi quidem Dei dispensatione aliquando, sed raro incidit ejusmodi exsultatio, ut te per modicum hunc gustum, eorum quibus privatus es, admoneat. At vero justo perpetua est divina ac cœlestis lætitia, quod semel in ipso inhabitat Spiritus; primus autem *Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax* ⁴⁶. *Exsultate igitur, justi, in Domino*. Velut locus justorum est Dominus capax, in quo qui est, eum lætari et exsultare omnino necesse est. Fit etiam justus, locus Domino, cum illum in se recipit. Qui vero peccat, locum dat diabolo, non obtemperans ei qui dicit : *Nolite locum dare diabolo* ⁴⁷ : neque Ecclesiastæ, *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* ⁴⁸. In ipso itaque Domino existentes, et quantum nobis licet, ejus mirabilia speculati, ita ex hac contemplatione cordibus nostris lætitiā comparemus. *Rectos decet*

⁴⁶ Gal. v, 22. ⁴⁷ Ephes. iv, 27. ⁴⁸ Eccle. x, 4.

(78) Major pars mss. κατὰ τὸν οἶκον. Editi cum duobus aut tribus mss. κατὰ τὸν βίον, res ad vitam spectantes. Diversus non est sensus. Mox duo mss. ἀρουργαὶ πλήθωσι. Colb. quartus πλήθουσι. Reg. quintus πληθύνουσι. Editio vero Paris. et alii duo mss. πληθύνωσι.

A ἂν ψάλῃ σοι ἡ δόξα μου, καὶ οὐ μὴ καταρυγῶ. Οὐκέτι μὴ, φησί, ποιήσω ἄξια τοῦ κατανύσσεσθαι καὶ κατακεντεῖσθαι τὴν καρδίαν ἐπὶ τῇ ὑπομνήσει τῆς ἀμαρτίας μου. Κύριε ὁ Θεός μου, εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαί σοι· ἀντὶ τοῦ, Εὐχαριστήσω. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδωκάς μοι τὴν ἐκ τῆς μετανοίας συγχώρησιν, καὶ ἐπανήγαγές με εἰς δόξαν, τὴν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων αἰσχύνην περιελών, διὰ τοῦτο εἰς γένοιτο τοσοῦτον χρόνου διάστημα, ὃ τῇ ἐμῇ ψυχῇ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΒ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι πρόπει αἴνεσις.

B 1. Συνήθης τῇ Γραφῇ τῆς ἀγαλλιᾶσεως ἡ φωνή, φαιδροτάτην τινὰ καὶ περιχαρῆ κατάστασιν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῖς ἀξίοις εὐθυμίας ἐμφαίνουσα. Ἀγαλλιᾶσθε οὖν, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ· μὴ ὅταν ὑμῖν εὐθηνῆται τὰ κατὰ τὸν οἶκον (78), μὴ ὅταν εὐεκτήτε τῷ σώματι, μὴ ὅταν αἱ ἄρουργαὶ πληθύνωσι καρπῶν παντοδαπῶν· ἀλλ' ὅτι Κύριον ἔχετε, τοιοῦτον μὲν τὸ κάλλος, τοιοῦτον δὲ τὴν ἀγαθότητα, τὴν σοφίαν τοιοῦτον. Ἀρκεῖτω ὑμῖν ἡ ἐπ' αὐτῷ εὐφροσύνη. Καὶ ἔοικεν ὁ μετ' εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ἐπαγαλλόμενός τινι τῶν περισπουδάστων, οὕτως ἀγαλλιᾶν (79) ἐπ' αὐτῷ. Διὸ τοὺς δικαίους παρορμᾷ ὁ λόγος αἰσθάνεσθαι μετὰ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι τοιοῦτου Δεσπότου δοῦλοι εἶναι κατηξιώθησαν, καὶ ἐπαγάλλεσθαι αὐτοῦ τῇ δουλείᾳ μετὰ χαρᾶς ἀμυθήτου καὶ σκιρτημάτων, τῆς καρδίας οἶονεὶ πηδύσης τῷ ἐνθουσιασμῷ τῆς ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ ποτέ σου τῇ καρδίᾳ οἶονεὶ φῶς ἐμπροσθεν ἀθρόαν Θεοῦ ἐννοίαν ἐνεποίησε, καὶ περιελαμπέ σου τὴν ψυχὴν, ὥστε ἀγαπῆσαι μὲν τὸν Θεὸν, καταφρονῆσαι δὲ κόσμου καὶ τῶν σωματικῶν πάντων, ἐκ τῆς ἀμυδρᾶς ἐκείνης καὶ βραχείας εἰκόνης γνώρισον τὴν ὅλην τῶν δικαίων κατάστασιν, ὁμαλῶς καὶ ἀδιακόπως τὴν ἐπὶ τῷ Θεῷ εὐφροσύνην κατορθούντων. Σοὶ μὲν γὰρ ἐμπίπτει ποτέ σπανίως ἐκεῖνο τὸ ἀγαλλίαμα κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ἵνα σε διὰ μικροῦ γεύματος εἰς ὑπόμνησιν ἀγάγῃ οἶων ἐστέρησαι (80)· τῷ δὲ δικαίῳ διαρκῆς ἐστὶν ἡ θεία καὶ ἐπουράνιος εὐφροσύνη, διότι ἀπαξ αὐτῷ ἐνοικεῖ τὸ Πνεῦμα· πρῶτος δὲ *Καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη*. Ἀγαλλιᾶσθε οὖν, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ. Οἶονεὶ τόπος χοιρητικός ἐστὶ τῶν δικαίων ὁ Κύριος· ἐν ᾧ τὸν γενόμενον πᾶσα ἀνάγκη εὐθυμεῖσθαι καὶ ἐνευφραίνεσθαι. Γίνεται καὶ ὁ δίκαιος τόπος τῷ Κυρίῳ, λαμβάνων αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ. Ὁ μὲν ἀμαρτάνων (81) δίδωσι τόπον τῷ διαβόλῳ, παρακούων τοῦ λέγοντος· *Μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ· καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ· Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῆ ἔπι σέ, τόπον σου μὴ ἀφῆς*. Ἐν αὐτῷ οὖν

(79) Multi mss. οὕτως ἀγαλλιᾶν. Editio Paris. cum Reg. quarto et Colb. septimo οὕτως ἀγαλλιᾶν.

(80) Colb. quartus ἀγάγοι ὧν ἐστέρησαι. Paulo post multi mss. διό. Alii διότι.

(81) Reg. secundus ὁ δὲ ἀμαρ. Regii tertius et quartus ὁ μὲν γάρ. Statim Reg. tertius δότε.

γενόμενοι τῷ Κυρίῳ, καὶ καθόσον ἐσμὲν δυνατοὶ, καταπεύοντες αὐτοῦ τὰ θαυμάσια, οὕτω συναγάγωμεν ἐκ τῆς θεωρίας ταῖς καρδίαις ἡμῶν εὐφροσύνην. Τοῖς εὐθέσι πρέπει αἴνεσις ὡσπερ σκολιδὸς ποῦς ὀρθῶ ὑποδήματι οὐκ ἐναρμόζεται, οὕτως οὐδὲ καρδίαις ἐνδιαστρόφοις ἢ αἴνεσις τοῦ Θεοῦ ἐπιπρέπει (82). Διὰ τοῦτο, οἶμαι, ὡς οὐ πρόποντος τῷ στόματι τῶν δαιμόνων τοῦ περὶ τοῦ Σωτῆρος λόγου, ἀφαιρεῖται αὐτῶν τὴν ἐξουσίαν, ἵνα μὴ φανερόν αὐτὸν ποιήσωσι. Καὶ τῷ Πύθωνι ὁ Παῦλος ἐπιτιμᾷ, ἵνα μὴ ἀπὸ ἀκαθάρτου ὁ ἅγιος συνιστῆται. Τοιοῦτον καὶ τὸ, *Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου;* Φιλοτιμώμεθα οὖν φυγεῖν πᾶν σκολιδὸν ἔργον καὶ στραγγαλιῶδες, καὶ κατορθώσωμεν ὡς εὐθὴ κανόνα τὸν νοῦν ἡμῶν καὶ τὸ κριτήριον τῆς ψυχῆς, ἵνα γενομένοις ἡμῖν εὐθέσιν ἐπιπρέψη ἢ αἴνεσις τοῦ Κυρίου. Ὡσπερ γὰρ ὁ τὴν ἁμαρτίαν καθηγησάμενος ὄφις σκολιδὸς λέγεται, καὶ ἐπάγεται ἢ τοῦ Θεοῦ μάχαιρα ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν (83) τὸν σκολιδόν, ὅτι πολλὰς ἐκκλίσεις καὶ ἐκτροπὰς ἐν τῇ πορείᾳ ποιεῖται. Συρόμενος γὰρ ὁ ὄλκός τοῦ ὄφους ἀνωμάλως τῇ γῆ ἐπισύρεται, ἄλλως ὀρμώντων τῶν ἔμπροσθεν, καὶ πλαγίως ἐφεπομένων τῶν ἐξῆς, καὶ πάλιν τῶν οὐραίων πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπονευόντων. Ὡστε ὁ μὲν τῷ ὄφει ἐπόμενος σκολιδὸν καὶ ἀνώμαλον καὶ ἐναντιωμάτων γέμοντα τὸν βίον ἑαυτοῦ ἐπιδείξεται ὁ δὲ ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ πορευόμενος εὐθείας ποιεῖται τὰς (84) τρίβους, καὶ ὀρθὰς τὰς τροχιάς τῶν ποδῶν αὐτοῦ. *Εὐθὴς γὰρ Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ εὐθύτητας εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.* Ἐὰν δύο κανόνες ἀλλήλοις παρατεθῶσιν, ἢ εὐθύτης αὐτῶν συναρμόξει ἀλλήλοις ἢ ἐὰν δὲ διάστροφον ξύλον κανόνι παρατεθῆ, ἀσυνάρμοστον εὐρίσκεται τῷ ὀρθῷ τὸ στρεβλόν. Χρεία καρδίας, ἵνα ἐπιπρέψη αὐτῇ καὶ ἐφαρμόσῃ ὁ (85) μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, πῶς ἂν ἐνέγκῃς τὸν αἶν

A *laudatio.* Quemadmodum pes obtortus calceo recto non adaptatur; ita neque distortis cordibus laudatio Dei convenit. Quapropter, opinor, quoniam sermo qui de Salvatore habetur dæmonum os non deest, ideo eis adimit facultatem, ut ne manifestum ipsum faciant. Et Pythonem increpat Paulus ⁴⁹, ut ne ab impuro sanctus commendetur. Tale est hoc, *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas* ⁵⁰? Conemur igitur fugere omne opus obliquum ac tortuosum; atque mentem nostram et animi iudicium in modum rectæ regulæ dirigamus; ut cum recti fuerimus, deceat nos Domini laudatio. Ita enim peccati auctor serpens, obliquus dicitur, et gladius Dei inducitur in draconem serpentem tortuosum ⁵¹, quod spiras ac divortia in itinere faciat.

B Etenim dum serpentis tractus ducitur, in terra inæqualiter imprimitur: cum aliter procedant anteriores partes, et oblique insequantur consequentes, et rursus caudæ partes in contrarium vergant. Quare qui serpentem sequitur, suam vitam obliquam inæqualemque et contrarietatibus refertam demonstrabit: qui vero pone Dominum Deum incedit, rectas semitas et recta vestigia pedum suorum facit. *Rectus enim Dominus Deus noster, et quæ recta sunt vidit facies ipsius* ⁵². Regulæ duæ si juxta se collocentur, earum rectitudo inter se convenit; si vero distortum lignum ad regulam apponatur, obtortum reperitur recto non congruere. Quoniam igitur recta est Dei laudatio, recto opus est corde, ei ut laus conveniat competatque. Quod si nemo valet dicere Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto ⁵³, quomodo proferes laudem, cum rectum spiritum non habeas in tuis visceribus innovatum ⁵⁴?

C Ἐπεὶ οὖν εὐθὴς ἐστὶν ἢ τοῦ Θεοῦ αἴνεσις, εὐθείας αἶνος. Εἰ δὲ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐχὼν τὸ εὐθὴς πνεῦμα ἐγκαινισθὲν ἐν τοῖς ἐγκάτοις σου;

2. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρα, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ. Πρότερον ἐν κιθάρα δεῖ ἐξομολογήσασθαι (86) τῷ Κυρίῳ· τουτέστι, τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας ἀποδοῦναι ἐναρμονίως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ σώματι ἡμάρτομεν, ὅτε παρεστήσαμεν τὰ μέλη ἡμῶν δοῦλα τῇ ἁμαρτίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, τῷ σώματι καὶ ἐξομολογησώμεθα, τῷ αὐτῷ κεκρημένοι ὀργάνῳ πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἁμαρτίας. Ἐλοιδόρησας; εὐλόγησον. Ἐπλεονέκτησας; ἀπόδος. Ἐμεθύσθης (87); νήστευσον. Ἠλαζονεύσω; ταπεινώθητι. Ἐφθόνησας; παρακάλεσον. Ἐφόνευσας; μαρτύρησον ἢ τὰ ἰσοδυναμοῦντα τῷ

2. VERS. 2. *Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi.* Primum in cithara Domino confiteri oportet; hoc est, corporis actiones concinne absolvere. Quoniam enim **133** in corpore peccavimus, cum nostra membra serva peccato ad iniquitatem præbuimus, corpore etiam confiteamur, eodem utentes instrumento ad peccatum dissolvendum ⁵⁴. *Convictus es? benedicas: Eripuisti aliena? reddito. Inebriatus es? jejuna: Superbus fuisti? esto humilis. Invidisti? obsecra. Occidisti? martyrium perferas; vel quod martyrio par est, per confessionem corpus tuum afflige. Et*

⁴⁹ Act. xvi, 18. ⁵⁰ Psal. xlix, 16. ⁵¹ Isa. xxvii, 1. ⁵² Psal. xci, 16; x, 8. ⁵³ I Cor. xii, 3. ⁵⁴ Psal. l, 12. ⁵⁵ Rom. vi, 19.

(82) Reg. tertius Θεοῦ πρέπει.

(83) Editio Paris. τὸν ὄφιν. Deest articulus in omnibus, quos mihi quidem videre contigit, codicibus.

(84) Colb. quartus ποιεῖ τὰς.

(85) Colb. quartus καὶ ἐφαρμοσθῆ ὁ. Mox Regii tertius et sextus cum editione Basil. conjunctim πῶς ἀνεδέχης. Editio Paris. cum Reg. quinto separatim ἂν ἐνέγκης. Reg. secundus cum Colb. septimo πῶς ἀνεδέχης. Colb. quartus πῶς ἂν ἐνεδέχῃ τὸν αἶνον

ὁ μὴ... ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτοῦ; *Quomodo is qui non habet, etc.*

(86) Ita quinque mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. et nonnulli mss. ἐξομολογεῖσθαι. Mox editi cum Reg. quarto ἀποδοῦναι ἐναρμονίως. Alii quinque mss. ἐναρμονίως ἀπαθιδόναι.

(87) Reg. secundus cum Colb. quinto ἐμέθυσας. Alii mss. cum editis ἐμεθύσθης. Statim Colb. quintus ἠλαζονεύθης.

tunc post confessionem, dignus es qui in decachordo psalterio Deo psallas⁵⁵. Prius enim corporis actiones oportet emendari, ut congruenter divino verbo convenienterque perficiantur, sicque queas ad rerum intelligibilium contemplationem ascendere. Fortassis enim mens, quæ superna quærit, psalterium dicta est, quod hujus organi structura a superiori parte vim resonantem accipit. Corporis itaque opera velut ex infernis confitentur Deo: quæ vero per mentem annuntiantur mysteria, e supernis occasionem habent, mente velut sonum per spiritum adipiscente. Qui igitur ad omnia præcepta respicit, ex eisque velut concentum ac symphoniam facit, is in decachordo psalterio Deo psallit, quod generalia decem præcepta secundum primam legis traditionem conscripta sunt. **VERS. 3.** *Cantate Domino canticum novum.* Hoc est, *Non in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus Deum colite*⁵⁶. Qui non corporaliter legem accipit, sed illius novit spiritalem sensum, hic canticum novum cantat. Nam vetus et senescens Testamentum pertransiit, novum vero et instauratum canticum doctrinæ Domini non excepit, quæ juventutem nostram, velut aquilæ, renovat⁵⁷, ubi corruerimus externum hominem, et renovati fuerimus de die in diem⁵⁸. Sed et qui se ad anteriora extendit semper se ipso recentior fit. Quare qui se ipso fit semper recentior, recentius canticum Deo canit. Recentius autem ex more dicitur vel id quod est admirabile, vel id quod recens ortum habuit. Sive igitur Incarnationis Domini modum admirabilem et natura omni superiorem narres, recentius ac insolitum canticum concinnis: sive totius mundi per peccatum inveterati regenerationem renovationemque recenseas, ac resurrectionis annuntiaveris mysteria, sic quoque novum ac recens canticum canis.

3. *Bene psallite ei in vociferatione.* Audite præceptum, *Bene psallite*; mente attendita, sincero affectu. *In vociferatione psallite.* Velut boni quidem milites post partam de hostibus victoriam, referte hymnos auctori victoriæ. *Confidite*, inquit, *ego vici mundum*⁵⁹. Quis hominum adversus diabolum bellum gerere possit, nisi ad præsidium potentis imperatoris confugientes, illinc per fidem quæ in ipso est, inimicum nostrum feriamus ac sagittis

A μαρτυρίῳ, διὰ τῆς ἐξομολογήσεως σεαυτοῦ τὸ σῶμα κάκωσον. Καὶ τότε μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἄξιός εἰ ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλλειν τῷ Θεῷ (88). Δεῖ γὰρ πρότερον κατορθῶσαι τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας, ὥστε ἁρμονίως τῷ θείῳ λόγῳ ἀποτελεῖν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῶν νοητῶν ἀναβῆναι. Ψαλτήριον γὰρ τάχα ὁ νοῦς εἴρηται ὁ τὰ ἄνω ζητῶν, διὰ τὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὄργανου τούτου τὴν ἠχοῦσαν δύναμιν ἐκ τῶν ἄνωθεν ἔχειν. Τὰ μὲν οὖν τοῦ σώματος ἔργα οἶονεὶ κάτωθεν ἐξομολογεῖται τῷ Θεῷ· τὰ δὲ διὰ τοῦ νοῦ ἐπαγγελλόμενα (89) μυστήρια τὰς ἀφορμὰς ἄνωθεν ἔχει, οἶονεὶ ἐνηχομένου διὰ τοῦ πνεύματος. Ὁ τοίνυν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς ἐπιβλέπων, καὶ οἶονεὶ συνῳδίαν αὐτῶν καὶ συμφωνίαν ποιῶν, οὗτος ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ ψάλλει τῷ Θεῷ, **B** διὰ τὸ δέκα εἶναι τὰς γενικὰς ἐντολάς κατὰ τὴν πρώτην τοῦ νόμου παράδοσιν γεγραμμένας. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα (90) καιρόν. Τουτέστιν, *Μὴ ἐν τῇ παλαιότητι τοῦ γράμματος, ἀλλ' ἐν τῇ καινότητι τοῦ πνεύματος λατρεύετε τῷ Θεῷ.* Ὁ μὴ σωματικῶς ἐκλαμβάνων τὸν νόμον, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ γνωρίζων, οὗτος ἄδει τὸ καινὸν ᾄσμα. Διότι τὸ μὲν παλαιούμενον καὶ γηράσκον τῆς Διαθήκης διέβη· τὸ δὲ καινὸν καὶ ἀνανεούμενον ᾄσμα ἡμᾶς τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας διεδέξατο (91), ἥτις ἀνακαινίζει ἡμῶν, ὡς ἀετοῦ, τὴν νεότητα, ὅταν φθειρωμεν μὲν τὸν ἕξω ἄνθρωπον, ἀνακαινώμεθα δὲ ἡμέρα καὶ ἡμέρα. Ἀλλὰ καὶ ὁ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος ἀεὶ ἑαυτοῦ καινότερος γίνεται. Ὡστε ὁ ἀεὶ καινότερος ἑαυτοῦ γινόμενος καινότερον ᾄσμα ἄδει τῷ Θεῷ. Καινότερον δὲ ἢ τὸ παράδοξον ὑπὸ τῆς συνηθείας λέγεται, ἢ τὸ προσφάτως παρελθὸν εἰς τὴν γένεσιν (92). Ἐάν τε οὖν τὸν θαυμάσιον τρόπον καὶ πᾶσαν τὴν φύσιν ὑπερβαίνοντα τῆς ἐνανθρωπήσεως διτηγῆ τοῦ Κυρίου, καινότερον ᾄσμα καὶ ξένον ἄδεις· ἐάν τε τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνανέωσιν τοῦ παντὸς κόσμου τοῦ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας παλαιωθέντος διεξίης, καὶ τὰ τῆς ἀναστάσεως ἀπαγγέλλης μυστήρια, καὶ οὕτω καινὸν καὶ πρόσφατον ἄδεις τὸ ᾄσμα.

3. *Καλῶς ψάλατε αὐτῷ ἐν ἀλαλαγμῷ.* Ἀκούετε τοῦ παραγγέλματος. *Καλῶς ψάλατε*· ἀμετεωρίστῳ τῇ διανοίᾳ, εὐλικρινεῖ τῇ διαθέσει. *Ἐν ἀλαλαγμῷ ψάλατε.* Ὡσπερ τινὲς καλοὶ στρατιῶται μετὰ τὰ νικητήρια τὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀνεπέγκατε ὕμνους τῷ αἰτίῳ τῆς νίκης. *Θαρσεῖτε, φησὶν, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.* Τίς ἀνθρώπων ἰκανὸς ἀντιστρατεύσασθαι τῷ πονηρῷ, ἐὰν μὴ τῇ σκέπῃ τοῦ ἀρχιστρατήγου (93) τῆς δυνάμεως προσφυγόντες, ἐκεῖθεν ἀπὸ

⁵⁵ Psal. xci, 4. ⁵⁶ Rom. vii, 6. ⁵⁷ Psal. cii, 5.

⁵⁸ II Cor. iv, 16. ⁵⁹ Joan. xvi, 13.

(88) Reg. secundus cum altero ms. ψάλλειν τῷ Κυρίῳ. Alii mss. τῷ Θεῷ. Nec ita multo post editio Paris. ὥστε ἁρμονίως. At quinque mss. ὥστε ἁρμονίως. Statim Colb. quartus θεωρίαν τῶν νοημάτων.

(89) Nostra editio Paris. et nonnulli mss. ἐπαγγελλόμενα. Alii sex mss. ἀπαγγελλόμενα. Obiter monebimus, mutilum esse hunc locum in multis mss., qui sic habent: Μυστήρια ἄνωθεν ἐνηχομένου διὰ τοῦ πνεύματος· ὁ τοίνυν. Sed integer in-

venitur in Regiis tertio et quarto et in Colb. septimo.

(90) Reg. secundus cum Coisl. ἄσατε αὐτῷ ᾄσμα.

(91) Reg. secundus cum Colb. primo ἐδέξατο. Mox codices sex ἀνακαινούμεθα. Editio Paris. ἀνακαινώμεθα. Reg. quartus ἀνακαινίζόμεθα.

(92) Ita quinque mss. Editio Paris. γέννησιν.

(93) Notat Combefisius vocem ἀρχιστρατήγος ex Josue v, 14, sumptam esse: qua male intellecta abutebantur Ariani.

τῆς ἐν αὐτῷ πίστεως βάλωμεν (94) ἡμῶν τὸν ἐχθρὸν, καὶ τοξεύσωμεν; Καλῶς οὖν ψάλατε ἐν ἀλαλαγμῷ. Ἔστι δὲ ὁ ἀλαλαγμὸς φωνὴ τις ἀναρθρος, συμφώνως ἀλλήλοις τῶν συνασπιζόντων ἐν τῷ πολέμῳ συνεπιχοῦντων. Ἐν συμφωνίᾳ οὖν καὶ ἐν συμπνοίᾳ, καὶ τῇ διὰ τῆς ἀγάπης ἐνώσει ψάλατε. Τί οὖν δεῖ ψάλλοντας λέγειν; Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο πρότερον τοὺς εὐθεῖς καλεῖ (95) πρὸς τὴν αἴνεσιν, ἐπειδὴ εὐθὺς ἐστὶ καὶ ὁ μέλλων δοξάζεσθαι λόγος, ὁ τοῦ Κυρίου, ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ὢν. Εὐθὺς οὖν ὁ Πατὴρ· εὐθὺς ὁ Υἱός· εὐθὺς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τί ἐστὶν ὃ λέγει; Ἔργον ὁ οὐρανός, ἔργον ἡ γῆ, ἔργον ἡ θάλασσα, ὁ ἀήρ, τὰ ἄψυχα πάντα, τὰ ἐμψυχα, τὰ λογικά, τὰ ἄλογα. Πῶς οὖν ἐν πίστει πάντα; ποία πίστις ἐν τοῖς ἀψύχοις; ποία πίστις ἡ τῶν ἀλόγων; Ποία δὲ πίστις ἐν τῷ λίθῳ; ποία δὲ πίστις ἐν τῷ κυνί; Οὔτε ἄψυχον, οὔτε ἄλογον ἐν πίστει. Ἦ μὲντοι ἀπόρασις οὐδὲν ὑπεξείλετο (96), ἀλλὰ πάντα περιεῖληφεν εἰποῦσα· Πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει; Ἐάν τε οὐρανὸν, φησὶν, ἔδης, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τάξιν, πίστεώς ἐστὶν ὁδηγός· δαίκνυσι γὰρ τὸν τεχνίτην δι' ἑαυτοῦ· ἐάν τε τὰς περὶ τὴν γῆν διακοσμήσεις, πάλιν καὶ διὰ τούτων αὐξεται σοὶ ἡ περὶ τὸν Θεὸν πίστις. Οὐ γὰρ σαρκίνοις ὀφθαλμοῖς καταμαθόντες τὸν Θεόν, πεπιστεύκαμεν εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ τῇ τοῦ νοῦ δυνάμει διὰ τῶν ὀρωμένων τὸν ἀόρατον καθοροῦμεν. Πάντα οὖν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Κἂν τὸν λίθον καταμάθῃς, ἔχει καὶ αὐτὸς τινα τῆς δυνάμεως τοῦ πεποιτηκότος ἀπόδειξιν· κἂν μύρμηκα, κἂν ἐμπίδα, κἂν μέλισσαν. Πολλάκις καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ἡ σοφία τοῦ δημιουργοῦ διαφαίνεται. Ὁ γὰρ οὐρανὸν διαπλώσας, καὶ τὰ ἄπλετα μεγέθη τῶν πελαγῶν ἀναχέας, οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ λεπτότατον κέντρον τῆς μελίσης κοιλάνας ὡσπερ αὐλὸν, ὥστε δι' αὐτοῦ τὸν ἴον ἀποχεῖσθαι. Πάντα οὖν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Μηδὲν σοὶ ἀπιστίας ἐφόδιον ἔστω. Μὴ εἴπῃς· Ὡς ἔτυχε, γέγονε τοῦτο, καὶ αὐτομάτως ἀπῆντησε τόδε. Οὐδὲν ἄτακτον, οὐδὲν ἀόριστον, οὐδὲν εἰκῆ γενόμενον, οὐδὲ ὡς ἔτυχε φερόμενον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἦ, Κακὴ συντυχία, ἦ, Πονηρὰ ὥρα. Ἀπαιδεύτων αὐταὶ αἱ φωναί. Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; καὶ ἐν ἑξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἄνευ τοῦ θεοῦ θελήματος (97). Πόσαι αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς! Μία αὐτῶν οὐκ ἐστὶν ἐπιλελησμένη. Ὁρᾷς τὸν θεῖον ὀφθαλμὸν, ὡς οὐδὲν τῶν μικροτάτων τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ διαφεύγει (98); Ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην καὶ κρίσιν ὁ Κύριος· τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. Εἰ καθ' ἑαυτὴν ὑπῆρχεν ἡ τοῦ Θεοῦ κρίσις, ἀποτόμως ἡμῖν κατὰ τὴν ἀξίαν ἡμῶν ἀποδιδόντος πρὸς ἃ ἐποιήσαμεν, ποία ἦν ἐλπίς; τίς ἂν ἐσώθη τῶν πάντων; Νῦν δὲ Ἀγαπᾷ

A impetamus? Bene igitur psallite in vociferatione. Est autem vociferatio vox quædam confusa, cum ii qui in bello se invicem agmine conferto adoriuntur, consonam vocem edunt. Itaque in concentu et in concordia, et in charitatis conjunctione psallite. Quid igitur psallentes dicere oportet? Nimirum **134** VERS. 4: Quod rectum est verbum Domini. Idcirco rectos prius ad laudationem vocat, quod rectum est etiam illud Domini Verbum, quod erat gloria afficiendum, quod in principio erat apud Deum, et Deus erat⁶⁰. Rectus itaque Pater, rectus Filius, rectus Spiritus sanctus. Et omnia opera ejus in fide. Quid est quod dicit? Opus est cælum, opus terra, opus mare, aer, inanimata omnia, animata, rationalia, irrationalia. Quomodo igitur in fide omnia? Quænam in inanimatis fides? qualis est fides brutorum? Quænam fides in lapide? rursus quæ fides in cane? Neque inanimatum, neque brutum in fide est. Hæc tamen sententia nihil excepit, sed omnia comprehendit, dicens: Omnia opera ejus in fide. Quid igitur est quod dicit? Sive, inquit, contemplare cælum ejusque ordinem, fidei dux est; artificem enim per se ipsum ostendit: sive terræ ornatum, rursus quoque hoc pacto augetur tua in Deum fides. Non enim carneis oculis Deum edocti, in ipsum credidimus, sed vi mentis per visibilia invisibilem conspiciamus. Omnia ergo opera ejus in fide. Sive lapidem consideraveris, habet etiam ipse aliquam potentiae conditoris demonstrationem; sive formicam, sive culicem, sive apem. Sæpe vel in minimis elucet opificis sapientia. Qui enim cælum expandit, et immensam pelagi vastitatem effudit, ille ipse est, qui tenuissimum etiam apicis aculeum veluti fistulam excavavit, ut per id virus effundatur. Omnia igitur opera ejus in fide. Nulla tibi sit incredulitatis occasio. Ne dixeris: Hoc temere factum, et illud casu evenit. Nihil inordinatum est, interminatum nihil, nihil frustra factum, neque quidquam rerum fortuito fertur. Neque dicas: Malus casus, aut Prava hora. Voces ipsæ sunt ineruditorum. Nonne duo passeret asse veneunt, et unus ex illis non cadet sine divina voluntate⁶¹? Quot capilli capitis! Unus ex his traditus non est oblivioni⁶². Vides divinum oculum, quomodo nihil minutissimarum rerum inspectionem ejus effugiat? VERS. 5. Diligit misericordiam et judicium Dominus: misericordia Domini plena est terra. Si separatim et secundum se Dei judicium foret: ita ut nobis severe pro meritis eorum quæ egimus, rependeret, quæ spes superesset? quis ex omnibus salvus fieret? Nunc autem Diligit misericordiam et judicium. Posteaquam misericordiam

⁶⁰ Joan. 1, 1. ⁶¹ Matth. x, 29. ⁶² ibid. 50.

(94) Sic Regii quartus et sextus cum Colb. quarto. Editio Paris. βάλλωμεν. Mox Reg. secundus cum Colb. primo τοξεύωμεν. Statim Colb. quartus ἐστὶ γὰρ ὁ.

(95) Colb. quartus ἐκάλετ. Ibidem novem mss. cum editione Basil. Ἐπειδὴ οὗτός ἐστι. Editio Pa-

ris. Ἐπειδὴ εὐθὺς ἐστὶ.

(96) Colb. quartus ὑπεξείλατο. Reg. tertius cum Colb. primo ὑπεξείλετο. Regii quartus et sextus ὑπεξείλετο.

(97) Colb. quartus θεοῦ βουλήματος.

(98) Reg. tertius φεύγει.

velut sibi assidentem et ante regium iudicii thronum stantem constituit, ita singulos adducit in iudicium. *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit*⁶³? Neque misericordia sine iudicio, neque iudicium sine misericordia. Ante iudicium igitur diligit misericordiam, et post misericordiam, venit ad iudicium. Hæc autem inter se conjuncta sunt : misericordia cum iudicio : ne aut misericordia sola molliem pariat, aut iudicium solum afferat desperationem. Vult tui misereri iudex, teque miserationum suarum facere participem : si modo post peccatum reperit te humilem, contritum, prava opera multum deplorantem, ac ea quæ clam facta sunt evulgantem citra pudorem, rogantem fratres tibi ut sint adiumento ad accipiendam medelam. Uno vero si commiseratione **135** dignam viderit, abunde tibi suam impertietur misericordiam ; si vero cor poenitere nescium, mentem superbam, animum futuro sæculo non credentem, ac nullum iudicii timorem conspexerit, tunc in te iudicium diligit. Ita enim bonus ac humanus medicus fomentis prius ac remediis mollibus tumorem sedare conatur : postquam vero viderit molem nihil remittere, atque induratam reniti ; tum demum rejectis oleo ac molliore curandi ratione, ferri usum adhibet. Diligit igitur misericordiam in poenitentibus : diligit vero in obstinatis iudicium. Tale quid Isaias etiam dicit Deo : *Misericordia tua in pondus*⁶⁴. Nam et ille misericordiam cum iudicio exhibet ejus, qui libra, C et numero ac pondere pro cuiusque merito vices rependit.

4. *Misericordia Domini plena est terra.* Hic disjuncta est a iudicio misericordia. Sola enim misericordia Domini plena est terra, iudicio in constitutum tempus reservato. Hic itaque misericordia est sine iudicio : non enim venit ut iudicet mundum, sed ut salvet mundum⁶⁵. Illic vero non est misericordia iudicium, propterea quod homo a sordibus purus reperiri nequeat, si vel unam diem vixerit⁶⁶. Quare si quis malitiam quotidie grassantem, et fragile hominum genus, habita peccatorum ratione, innumeris mortibus dignum videat, admirabitur divitias bonitatis Dei, D patientiæque ipsius, et lenitatis⁶⁷. Sane dum in terra sumus, misericordia opus nobis est. Nam qui in cœlis versantur, digni sunt, qui beati prædicentur, non quorum misereamur. Aut fortassis propter condemnationem in nos ob peccatum prolatam

⁶³ Psal. cxxix, 3. ⁶⁴ Isa. xxviii, 17. ⁶⁵ Joan. iii, 17. ⁶⁶ Job xiv, 4, 5, juxta LXX. ⁶⁷ Rom. ii, 4.

(99) Nonnulli mss. *ἐαυτοῦ*. Alii *ἐαυτῶ*. Nec ita paulo post septem mss. παρατηρήσει. Reg. quartus et Colb. septimus cum editis et cum textu sacro παρατηρήσει. Infra Reg. secundus ἐργάζεται.

(1) Reg. quintus cum Colb. primo ἀδελφόν. Nec aliter videtur legisse interpretes, qui vertat : *Si fratrem oraveris*. Editio Paris. cum multis mss., ἀδελφών. Aliquanto post Colb. primus ἐπὶ σοῦ τήν.

(2) Reg. secundus ἐπειδ' ἂν δέ. Mox editi cum

A *ἐλεημοσύνην καὶ κρίσιν*. Οἶοναί παρσέδρον ἐαυτῶ (99) τήν ἐλεημοσύνην ποιησάμενος, καὶ προβληθεῖσαν τῷ βασιλικῷ τῆς κρίσεως θρόνῳ, οὕτω παράγει εἰς κρίσιν ἕκαστον. Ἐὰν ἀνομιᾶς παρατηρήσει, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Οὔτε ἡ ἐλεημοσύνη ἀκρίτος, οὔτε ἡ κρίσις ἀνελεῖμων. Πρὸ τῆς κρίσεως οὖν ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην, καὶ μετὰ τὴν ἐλεημοσύνην ἔρχεται ἐπὶ τὴν κρίσιν. Ταῦτα δὲ ἀλλήλοις συνῆζευκται, ὁ ἔλεος μετὰ τῆς κρίσεως· ἵνα μήτε ὁ ἔλεος μόνος χυνοῦνται ἐμποίησιν, μήτε μόνῃ ἡ κρίσις ἀπόγνωσιν ἐνεργάσθαι. Βούλεται σε ἐλεῆσαι, καὶ τῶν ἐαυτοῦ οἰκτιρῶν μεταδοῦναι ὁ κριτής· ἀλλ' ἐὰν εὕρη σε μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ταπεινὸν, συντετριμμένον, πολλὰ μετακλάουσιν ἐπὶ τοῖς πονηροῖς ἔργοις, τὰ γενόμενα κρυφῇ ἀνεπαισχύντως δημοσιεύσαντα, B δευθέντα ἀδελφῶν (1) συγκαμῖν σοι πρὸς τὴν ἴσιν, ὅπως ἐλεεινὸν σε γενόμενον ἐὰν ἴδῃ, ἀφρονὸν σοι τὴν ἐαυτοῦ ἐλεημοσύνην ἐπιχορηγῇ· ἐὰν δὲ καρδίαν ἀμετανόητον, φρόνημα ὑπερήφανον, ἀπιστίαν τοῦ αἰῶνος τοῦ μέλλοντος, ἀφοβίαν τῆς κρίσεως, τότε ἀγαπᾷ ἐπὶ σοὶ τὴν κρίσιν. Ὡς γὰρ ἰατρός ἐμμελής καὶ φιλόανθρωπος καταντήμασι πρότερον καὶ περιπλάσμασιν ἀπαλοῖς πειρᾶται καταστεῖλαι τὸ σῆμα· ἐπὶ δὲ (2) ἴδῃ ἀνευδότως καὶ σκληρῶς ἀντιτυποῦντα τὸν ὄγκον, ρίψας τὸ ἔλαιον καὶ τὴν μαλακὴν ἀγωγὴν, αἰρεῖται λοιπὸν τὴν τοῦ σιδήρου χρῆσιν. Ἀγαπᾷ οὖν ἐλεημοσύνην ἐπὶ τῶν μετανοούντων· ἀγαπᾷ δὲ καὶ κρίσιν ἐπὶ τῶν ἀνευδότων. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει τῷ Θεῷ, ὅτι Ἡ ἐλεημοσύνη σου εἰς σταθμὸν (3). Καὶ γὰρ κάκεινος τὴν μετὰ κρίσεως ἐλεημοσύνην παρίστησι, ζυγῶ καὶ ἀριθμῶ καὶ σταθμῶ κατὰ τὴν ἐκάστου ἀξίαν ἀντιμετροῦντος.

4. Τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. Ἐνταῦθα διέζευκται ἀπὸ τῆς κρίσεως ὁ ἔλεος. Μόνου γὰρ τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, τῆς κρίσεως εἰς τὸν ὠρισμένον καιρὸν ταμειυθείσης. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἔλεος ἐστὶ χωρὶς κρίσεως· οὐ γὰρ ἦλθεν ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡ κρίσις χωρὶς ἐλέους, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἄνθρωπον καθαρὸν εὑρεθῆναι ἀπὸ ρύπου, μηδὲ ἐὰν μία ἡμέρα ἢ τῆς γενέσεως αὐτοῦ (4). Ὡστε ἐὰν τις ἴδῃ τὴν κακίαν ὅσημέραι νεμομένην, καὶ τὸ ἐπίκρητον γένος τῶν ἀνθρώπων ἀξίον μυρίων θανάτων, ὅσον ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι τυγχάνον, θαυμάσει τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς αὐτοῦ καὶ τῆς μακροθυμίας. Ἐν τῇ γῆ μέντοι ὄντες τοῦ ἐλέους χρῆζομεν. Οἱ γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ τοῦ μακαρίζεσθαι εἰσιν, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἐλεῖσθαι ἀξιοί. Ἡ τάχα διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐπενεχθεῖσαν κα-

quibusdam mss. τὸν ἔλεον. At Colbertini primus et quartus cum Reg. quarto τὸ ἔλαιον, optime. Etenim cum hic sermo sit de molliore curandi ratione, oleum prætermissum non oportuit, quod in primis ad talem tractandi modum pertinere notum est.

(3) Colb. quartus εἰς στάθμιον.

(4) Reg. secundus et Colb. primus τῆς γενέσεως. Mox Colb. quartus καὶ τὸ ἐπίκρητον, temporarium.

ταδίκην γῆν λεγόμεθα ἡμεῖς οἱ ἀκούσαντες παρὰ Θεοῦ τὸ, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση· οἱ πλήρεις ἐσμὲν τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ· *Νεκροὺς γὰρ ὄντας ἡμᾶς ταῖς ἀμαρτίαις καὶ τοῖς παραπτώμασιν ἐλεήσας ὁ Θεὸς συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.* Ποῦ οἱ τὸ Πνεῦμα ἐξουθενούντες; ποῦ οἱ χωρίζοντες αὐτὸ ἀπὸ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως; ποῦ οἱ τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν συναφείας αὐτὸ διατέμνοντες; Ἀκουέτωσαν τοῦ ψαλμοῦ λέγοντος· *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.* Οὔτε γὰρ Λόγος (5), ἡ κοινὴ αὕτη λαλιὰ, νομισθήσεται ἐξ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων τὴν σύστασιν ἔχουσα, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἀτμὶς εἰς ἀέρα διαχεομένη· ἀλλὰ καὶ Λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἰδίως τῆς προσηγορίας ταύτης τετύχηκεν. Ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς Λόγος ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, οὕτω τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται (τουτέστιν, ὃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα μὴ τῶν ἐξωθέν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνης, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν ὑπόστασιν δοξάζῃς), ἀπάσας τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις συνεπέφερε. Τῷ οὖν Πνεύματι πᾶσα ἡ δύναμις ἡ ἐπουράνιος (6) ἐστερεώθη· τουτέστι, τὸ εὐτονον καὶ πάγιον καὶ βέβαιον ἐν ἀγιασμῷ, καὶ πάσῃ τῇ πρεπούσῃ ταῖς ἱεραῖς δυνάμεσιν ἀρετῇ, ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπικουρίας ἔχουσιν. Ἐνθάδε μὲν οὖν Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ἀναγέγραπται· εὐρήσομεν δὲ ἀλλαχῶ καὶ Λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον, ἵνα νοηθῇ ὁ Σωτὴρ (7), καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ οὖν Λόγος μὲν Κυρίου ὁ Σωτὴρ, καὶ Πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀμρότερα δὲ συνήργησε τῇ κτίσει τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμεων, διὰ τοῦτο εἴρηται· *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.* Οὐδὲν γὰρ ἀγιάζεται, εἰ μὴ (8) τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀγγέλων γοῦν τὴν μὲν εἰς τὸ εἶναι πάροδον ὁ δημιουργὸς Λόγος ὁ ποιητὴς τῶν ὄλων παρέχετο· τὸν ἀγιασμὸν δὲ αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεπέφερεν. Οὐ γὰρ νήπιοι κτισθέντες οἱ ἄγγελοι, εἶτα τελειωθέντες τῇ κατ' ὀλίγον μελέτῃ, οὕτως ἄξιοι τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποδοχῆς γεγονάσιν· ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ συστάσει καὶ τῷ αἰονεῖ φερόματι τῆς οὐσίας αὐτῶν συγκαταβληθεῖσαν (9) ἔσχον τὴν ἀγιότητα. Διὸ καὶ δυσμετάθετοί εἰσι πρὸς κακίαν, εὐθύς, οἷον εἰ βαρῆ τι, τῷ ἀγιασμῷ στοιωθέντες, καὶ

A terra dicimur nos qui illud a Deo audivimus : Terra es, et in terram ibis ⁶⁸. Porro repleti sumus Dei miserationibus; cum enim *Mortui essemus delictis et peccatis*, misertus Deus *vivificavit nos cum Christo* ⁶⁹. **VERS. 6.** *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Ubi sunt qui Spiritum floccifaciunt? ubi sunt qui illum a potentia creatrice separant? ubi qui ipsum a Patris ac Filii conjunctione dirimunt? Audiant psalmum dicentem : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Neque enim Verbum existimabitur communis hæc locutio esse, quæ ex nominibus ac dictionibus consistit : neque Spiritus vapor in aera diffusus; sed et Verbum, quod in principio erat apud Deum ⁷⁰, et Spiritus sanctus, qui hæc proprie sortitus est appellationem. Quemadmodum igitur Verbum opifex firmavit cœlum, sic Spiritus qui ex Deo, qui a Patre procedit, hoc est, qui ex ore illius est (ut ne ipsum externam quamdam rem aut creaturam esse judices, sed tanquam hypostasim ex Deo habentem glorifices), omnes ejus virtutes simul intulit. Itaque cœlestis omnis virtus Spiritu firmata est : hoc est, soliditatem, firmitatemque et constantiam, in sanctitate, et omni virtute sacris potestatibus conveniente, ex Spiritus auxilio habet. Hic igitur Spiritus oris ejus scriptus est. Inveniemus autem alibi et Verbum oris ipsius **136** dictum, ut intelligatur Salvator ipse, et sanctus ejus Spiritus ex Patre. Quoniam igitur Servator Verbum Domini est, et Spiritus sanctus oris ipsius Spiritus est, uterque autem in cœlis et eorum virtutibus creandis pariter operam contulit, idcirco dictum est : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Nihil enim sanctitatem adipiscitur, nisi per Spiritus sancti præsentiam. Itaque quod angeli sunt, ab opifice Verbo universorum conditore habent : eis vero sanctitatem Spiritus sanctus impertivit. Non enim infantes creati sunt angeli, deinde paulatim exercitio perfecti, sic facti sunt digni qui Spiritum reciperent; sed in prima constitutione, et una eum substantiæ suæ quasi mixtura infusam habuere sanctitatem. Quapropter etiam ægre ad malitiam convertere se possunt, quippe qui illico sanctionia, veluti tintura quadam corroborati sint, firmitatemque in virtute ac constantiam dono Spiritus sancti acceperint.

τὸ μόνιμον εἰς ἀρετὴν τῇ δωρεᾷ τοῦ ἁγίου Πνεύματος

⁶⁸ Gen. III, 19. ⁶⁹ Ephes. II, 5. ⁷⁰ Joan. I, 4.

(5) Editio Paris. ὁ Λόγος. Sed deest articulus in sex mss. Mox Reg. secundus Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀτμὶς.

(6) Colb. primus ἡ ἐπουράνιος.

(7) Reg. tertius ἵνα νομισθῇ ὁ Σωτὴρ. Vox αὐτοῦ, quæ proxime sequitur, deest in multis mss. Sed eam male omissam esse a librariis putamus, tum quod in multis aliis mss. legatur, tum maxime quod inveniatur in Eusebio : a quo totum illud fragmentum, uti in præfatione ostenditur, sumptum est. Aliter de illo, ἐκ τοῦ Πατρὸς, judicandum censemus. Cum enim illud, ἐκ τοῦ Πατρὸς, desit in

multis mss., nec legatur quoque in Commentariis Eusebii, id huc inepte accersitum fuisse haud injuria credi potest.

(8) Editi et Reg. sextus et Colb. quintus εἰ μὴ. Deest εἰ in Eusebii Commentariis, et in quinque mss. Mox editio Paris. ὁ δημιουργὸς τῶν ὄλων ὁ ποιητὴς Λόγος παρέχετο, confuse. Restituimus et ex mss. et ex ipsis Eusebii Commentariis pristinum ac genuinum verborum ordinem.

(9) Colb. quartus συγκαταβληθείσης, non recte. Paulo post quinque mss. ὡς ἀρκούν. Editi ὡσεύ.

5. VERS. 7. *Congregans sicut utrem aquas maris, A ponens in thesauris abyssos.* Non dixit, *Congregans aquas maris sicut in utre, sed, Ut utrem, ita aquas maris congregans.* Jam vero considera, quæso, utris naturam, quæ nunc quidem inflatur, cum corium intercluso spiritu distentum est; nunc vero contrahitur, cum flatus ille quo distendebatur secessit. Sic itaque mare aliquando intumescit ac effervescit ventis efferatum ac tumens, aliquando vero rursus tranquillitate in humile contrahitur. Igitur ut utrem, ita contrahit ac deprimit Dominus aquam maris. Invenimus autem in quibusdam exemplaribus, *Congregans velut in utre aquas maris*: quibus verbis ad veterem historiam deducimur, cum mare Rubrum, nemine id neque dividente neque continente, ipsum ad se ipsum contractum est, quasi in utre quodam colligatum, divino mandato illud effundi non sinente. *Ponens, inquit, in thesauris abyssos.* Erat sententiæ communi magis congruum dicere: *Ponens in abyssis thesauros*: hoc est, in mysterio divitias continens suas. Nunc vero velut opes quasdam divinis thesauris dignas, abyssos ipsas esse dicit. Nunquid ergo iudicii divini rationes inenarrabiles et humano captui incomprehensibiles, abyssi dicuntur, cum in sola Dei cognitione repositæ sint rationes, juxta quas singula moderatur? Quod enim lata de singulis iudicia abyssus vocata sint, in alio psalmo didicimus dicente, *Judicia tua abyssus multa*⁷¹. Quapropter si quæris, cur, vita peccatoris prorogata, justus dies in hoc incolarum loco brevientur, cur injustus secunda utatur fortuna, justus adversa, cur sit puerulus raptus ante ætatis perfectionem, unde bella, cur naufragia, terræ motus, siccitates, pluvix, cur quæ letalia sunt hominibus creata sint, **137** cur hic servus, ille liber, cur alius dives, alius pauper (atque etiam multum est discriminis in peccatis ac recte factis: hæc enim lenæ vendita, vi in peccato est, illa vero ab initio heram bonam nacta, in virginitate educata est), cur hæc affecta beneficio sit: illa vero condemnata; et quid sit unicuique horum a iudice retribuendum; quibus omnibus tibi in mentem venientibus, cogita Dei iudicia abyssos esse, nec a quolibet facile comprehendi posse, quod in divinis thesauris conclusa sunt. Sed et credenti data promissio est a Deo, videlicet, *Dabo tibi thesauros absconditos et invisibiles*⁷². Postquam igitur ea cognitione quæ est facie ad faciem, digni habitus fuerimus,

⁷¹ Psal. xxxv, 7. ⁷² Isa. xlv, 3.

(16) Colbertini primus et quartus αναπολειφθέντι. Editi vero et alii mss. αναποληφθέντι, bene. Mox Reg. tertius ἐμφλεγμαίνει. Nec ita multo post septem mss. εἰς ταπεινὸν καταστέλλουσα. Editi cum quibusdam mss. καταστέλλεται.

(11) Colb. quartus εὐραμεν. Statim Colbertini primus et quartus ὡς εἰς ἀσκὸν.

(12) Reg. secundus in contextu ἐνδεδεμένη, cinctum; sed idem codex vulgatam lectionem, ἐνδε-

5. *Συναγων ὡς ἀσκὸν ὕδατα θαλάσσης, τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀβύσσους.* Οὐκ εἶπε, *Συνάγων τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης ὡς ἐν ἀσκή, ἀλλ' Ὡς ἀσκὸν, οὕτω τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης συναγων.* Νότισσον δέ μοι τὴν τοῦ ἀσκοῦ φύσιν, νῦν μὲν διαφυσωμένην, ὅταν τῷ ἐναποληφθέντι (10) πνεύματι τὸ δέρμα περιταθῆ· νῦν δὲ συστελλομένην, ὅταν ὑποχωρήσῃ τὸ διατείνον. Οὕτω τοίνυν ἡ θάλασσα ποτὲ μὲν ἐκφλεγμαίνει καὶ ζεῖ τοῖς πνεύμασιν ἀγριανομένη καὶ ἐξοιδαίνουσα· ποτὲ δὲ πάλιν ὑπὸ γαλήνης εἰς ταπεινὸν καταστέλλεται. Ὡς οὖν ἀσκὸν, οὕτως συστέλλει καὶ ταπεινοὶ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης ὁ Κύριος. Εὐραμεν (11) δὲ ἐν τισὶ τῶν ἀντιγράφων, *Συνάγων ὡς ἐν ἀσκή ὕδατα θαλάσσης*, ἐπὶ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν τοῦ λόγου ἡμᾶς ἀναπέμποντος, ὅτε ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα, οὐδενὸς αὐτὴν διαιροῦντος, οὐδὲ συνέχοντος, αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν συνειστήκει, οἷον ἀσκή τινη ἐνδεδεμένη (12), τοῦ θεοῦ προστάγματος προχυθῆναι αὐτὴν οὐκ ἐῶντος. *Τιθεὶς, φησὶν, ἐν θησαυροῖς ἀβύσσους.* Ἀκολουθότερον ἦν ὡς πρὸς τὴν κοινὴν ἐννοίαν εἰπεῖν, *Τιθεὶς ἐν ἀβύσσοις τοὺς θησαυροὺς*: τουτέστιν, ἐν μυστηρίῳ συνέχων τὸν ἑαυτοῦ πλοῦτον. Νῦν δὲ ὡς περ τινὰ κειμήλια ἄξια τῶν θείων θησαυρῶν τὰς ἀβύσσους εἶναι φησι. Μήποτε οὖν οἱ περὶ τῆς θείας κρίσεως λόγοι, ἄρρητοι ὄντες καὶ ἀκατάληπτοι ταῖς ἀνθρωπίναις ἐννοίαις, ἄβυσσοι λέγονται, ἐν μόνῃ τῇ τοῦ Θεοῦ γνώσει ἀποκειμένων τῶν λόγων, καθ' οὓς ἕκαστα οἰκονομεῖ (13); *Ὅτι γὰρ τὰ περὶ ἕκαστον κρίματα ἄβυσσος προσηγορεύθη, ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ δεδιδάγμεθα λέγοντι: **Τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή.* Ἐάν οὖν ἐπιζητῆς, διὰ τί τοῦ μὲν ἀμαρτωλοῦ ἡ ζωὴ παρατείνεται, τοῦ δὲ δικαίου αἱ ἡμέραι τῆς παροικίας (14) συντέμνονται, διὰ τί ὁ μὲν ἄδικος εὐθνεῖται, ὁ δὲ δίκαιος θλίβεται, διὰ τί τὸ παιδίον πρὶν εἰς τελείωσιν ἔλθειν ἀνηρπάσθη, πόθεν πόλεμοι, διὰ τί τὰ ναυάγια, οἱ σεισμοί, οἱ αὐχμοί, αἱ ἐπομβρίαι, διὰ τί τὰ φθαρτικὰ τῶν ἀνθρώπων δεδημιούργηται, διὰ τί ὁ μὲν δοῦλος, ὁ δὲ ἐλεύθερος, ὁ μὲν πλουτεῖ, ὁ δὲ πένεται (πολὺ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀμαρτανομένοις ἡ κατορθουμένοις ἐστὶ τὸ διάφορον· ἡ μὲν γὰρ πορνοβοσκῶ πραθεῖσα πρὸς ἀνάγκην ἐστὶν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ· ἡ δὲ εὐθὺς ἀγαθῆς (15) δεσποίνης ἐπιτυχοῦσα συνεξετράφη τῇ παρθενίᾳ), διὰ τί αὕτη μὲν εὐηργετήθη, ἐκείνη δὲ κατεδικάσθη· καὶ τίς ἡ ἐφ' ἑκάστου (16) τούτων παρά τοῦ κριτοῦ ἀνταπόδοσις· ταῦτα πάντα λαθὼν εἰς ἐννοίαν, ἐνθυμήθητι, ὅτι ἄβυσσός ἐστι τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ, καὶ τῷ τοῖς θησαυροῖς τοῖς θείοις ἐναποκεκλεισθαι, οὐκ εὐληπτα τοῖς τυχοῦσι. Καὶ τῷ πιστεύ-

δυμένη, præfert quoque in margine.

(13) Nonnulli mss. οἰκονομεῖται. Alii οἰκονομεῖ.

(14) Editi et Regii quartus et sextus cum Colb. septimo αἱ ἡμέραι τῆς παροικίας· sed illud, τῆς παροικίας, deest in multis mss.

(15) Colb. quartus ἡ δὲ ὁδηγοῦ ἀγαθῆς, etc., *nacta heram bonam, quæ viam monstrabat.*

(16) Codices nonnulli ἐφ' ἑκάστῳ. Alii ἐφ' ἑκάστου. Infra Reg. secundus ἐπαγγελία δίδοται.

οντι δὲ ἐπαγγελία δέδοται παρὰ Θεοῦ, ὅτι Δώσω σοι **A**θησαυροὺς ἀποκρύφους, ἀοράτους. Ἐπειδὴν οὖν καταξιθῶμεν τῆς πρόσωπον πρὸς πρόσωπον γνώσεως, ὁφόμεθα καὶ τὰς ἐν τοῖς θησαυροῖς τοῦ Θεοῦ ἀδύσους. Συνάγων δὲ τὰ ἐν τῇ Γραφῇ περὶ ἀσκῶν εἰρημένα, μᾶλλον γενήσῃ ἐν περινοίᾳ τοῦ βουλήματος τοῦ προφητικοῦ (17). Οἱ μὲν οὖν ἀνακαινούμενοι ἡμέρα καὶ ἡμέρα, καὶ τὸν καινὸν οἶνον ἀπὸ τῆς ἀμπέλου τῆς ἀληθινῆς χωροῦντες, ἀσκοὶ εἶναι λέγονται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καινοί· οἱ δὲ μηδέπω τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποθέμενοι ἀσκοὶ εἰσι παλαιοί, μὴ δυνάμενοι πιστεῦσθαι τὴν ὑποδοχὴν τοῦ νέου οἴνου. Οὐδεὶς γὰρ βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς, ἵνα μὴ καὶ ὁ οἶνος ἐκχυθῇ (18), καὶ πάντῃ ἀπόλωνται ἐκεῖνοι οἱ ἀσκοί, οὐδεμιᾶς ἀξιούμενοι συγγνώμης ἔτι, ἐὰν τὴν καλὸν καὶ καινὸν ἐκχέωσιν οἶνον. Οἶνον γὰρ καινὸν **B** εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον. Τὸν καινὸν καὶ πνευματικὸν οἶνον, καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ζέοντα, τὸν μηδέποτε παλαιούμενον τῆς ἀληθείας νοῦν εἰς τὸν καινὸν ἄνθρωπον βλητέον· ὅς, διὰ τὸ πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρειν, ἀσκός ἂν λέγοιτο εἶναι καινὸς δικαίως.

6. Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ· ἀπ' αὐτοῦ δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Ἐπειδὴ φόβος Κυρίου ἀρχὴ αἰσθήσεως (19), οἱ τὰ γήινα φρονούντες διὰ φόβου παιδευέσθωσαν. Ὡς μὲν γὰρ εἰσαγωγικὸς εἰς εὐσέβειαν ἀναγκαίως παραλαμβάνεται ὁ φόβος, ἀγάπη δὲ, λοιπὸν παραλαβοῦσα τοὺς ῥυθμισθέντας ἀπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ φόβου, τελειοῖ. Πάτῃ οὖν τῇ γῆ φόβον παραγγέλλει ὁ λόγος. **C** Σαλευθήτωσαν δὲ, φησὶ, ἀπ' αὐτοῦ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Οἶονεὶ πᾶν κίνημα, εἴτε κατὰ νοῦν, εἴτε κατὰ σωματικὴν ἐνέργειαν ἐπιτελούμενον, κατὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐνεργείσθω. Οὕτω γὰρ νοῦ τὸ, Σαλευθήτωσαν ἀπ' αὐτοῦ. Οἶονεὶ μὴτε ὀφθαλμὸς σαλευέσθω (20) ἄνευ Θεοῦ· μὴ χεὶρ κινείσθω ἄνευ Θεοῦ· μὴ ἡ καρδία διανοεῖσθω τὰ μὴ εὐάρεστα τῷ Θεῷ. Καὶ ὅλως ἀπὸ μηδενὸς ἄλλου σαλευθήτωσαν, μηδὲ αὐτοὺς τι κινεῖτω, εἰ μὴ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Πρὸς δύο τὰ προάγοντα δύο ἐπήγαγε· **Φοβηθήτω πᾶσα ἡ γῆ, καὶ, Σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, τὸ, Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.** Ἐπειδὴ σύνθετος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τε τοῦ γήινου πλάσματος καὶ ἐκ τῆς ἐνοικώσεως ψυχῆς τῷ σώματι, γῆ μὲν λέγεται τὸ ἐκ τῆς γῆς πεπλασμένον, κατοικῶν δὲ τὴν οἰκουμένην, ἡ τὴν ἐν σώματι διαγωγὴν λαχοῦσα ψυχὴ. Καταλλήλως οὖν τῇ γῆ ἀποδέδοται τὸ, Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν (21)· ἐπὶ μὲν τοῦ πλά

⁷³ Matth. ix, 17. ⁷⁴ II Cor. iv, 10. ⁷⁵ Prov. i, 7.

(17) Regii tertius et sextus προβλήματος τοῦ προφητικοῦ. Reg. secundus scripturam utramque exhibet : unam in contextu, alteram in margine.

(18) Reg. quartus ἐκχεθῆ.

(19) Editum invenimus in veteri interpretatione. *Timor Domini initium est sapientiae*, male. Ejus loci pars media sumpta est ex psalmo cx, 40, altera vero ex Prov. i, 7.

(20) Colb. quartus ὀφθαλμὸς σαλευθήτω. Mox Reg.

etiam eas quæ in Dei thesauris sunt abyssos intuebimur. Quod si ea quæ in Scriptura de utribus dicta sunt, collegeris, propheticae sententiae intelligentiam magis assequeris. Qui igitur de die in diem renovantur, et vinum novum a vera vite accipiunt, utres novi esse in Evangelio dicuntur. Qui vero nondum veterem hominem exuerunt, sunt veteres utres, quibus suscipiendi vini novi facultas concedi non potest. Nemo enim mittit vinum novum in utres veteres, ut ne et vinum effundatur, et illi utres penitus pereant ⁷³, nullam amplius veniam consecuturi, si bonum ac novum vinum ineffundant. Novum enim vinum in utres novos est mittendum. Vinum quod novum ac spirituale sit, quodque Spiritu sancto ferveat, ipsam videlicet veritatis intelligentiam nunquam veterascentem, in novum hominem mittere operæ pretium est ; qui, quod semper mortificationem Jesu in corpore circumfert ⁷⁴, uter novus dici merito potest.

πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι

6. *Vers. 8. Timeat Dominum omnis terra : ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem.* Quandoquidem timor Domini initium est sensus ⁷⁵, terrena qui sapiunt, per timorem erudiantur. Timor enim velut ad pietatem introducens, necessario adhibetur : charitas vero deinceps succedens, eos quos timor ad erudiendum idoneus concinnavit, perficit. Itaque terræ omni verba isthæc timorem præcipiunt : *Commoveantur autem, inquit, ab eo omnes inhabitantes orbem.* Nimirum motus omnis, tum qui ex mente, tum qui ex corporali actione oritur, secundum Dei voluntatem ab ipsis perficiatur. Sic enim intelligo illud, *Commoveantur ab eo.* Exempli gratia, neque oculus moveatur sine Deo, neque manus agitetur sine Deo, nec cor cogitet quæ Deo non placent. Et in summa, a nullo alio moveantur : neque ipsos quidquam moveat, nisi Dei timor. **Vers. 9. Quoniam ipse dixit, et facta sunt ; ipse mandavit, et creata sunt.** Duobus præcedentibus duo subdidit : primum, *Timeat omnis terra, et, Commoveantur omnes inhabitantes orbem : Ipse dixit, et facta sunt : deinde, Ipse mandavit, et creata sunt.* Quando compositus homo est ex terreno figmento, et ex habitante in corpore anima : id quod e terra formatum est, terra dicitur : anima vero habitationem in corpore sortita, orbem inhabitans vocatur. Itaque **138** congruenter terræ convenienterque editum est : *Ipse dixit, et facta sunt ; cum illa verba, Facta sunt, de nostro fig-*

tertius διανοεῖτω.

(21) Editio Paris. et nonnulli mss. καὶ ἐγενήθησαν. Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Sed totum illud, Αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν, deest in quatuor mss. et in editione Basil. Certe cum verba illa paulo ante prolata sint, statim eadem repeti inutile omnino esse arbitramur. Vocula μὲν, quæ mox sequitur, abest a mss.

mento e terra constante accipiantur : hæc vero, *Creata sunt*, de anima ad Dei imaginem condita intelligantur. Quoniam vero creatio sæpe pro quadam in melius transmutatione sumitur, ut est illud : *Si qua in Christo nova creatura*⁷⁶ ; item illud : *Ut duos crearet in unum novum hominem*⁷⁷ ; fortassis illud, *Facta sunt*, de prima hominis procreatione dicitur : hoc vero, *Creata sunt*, de secunda per Christi gratiam regeneratione. Quantum autem sermone nudo præstat præceptum Dei, tantum creatio generationi antecellit. **VERS. 10.** *Dominus dissipat consilia gentium ; reprobabat autem cogitationes populorum.* Expositio est præcedentis, quomodo Deus in se credentes creaverit, ex eo quod stulta populorum consilia dispersit, quæ super idololatria universaque vanitate habuerunt, et ex eo quod reprobabat consilia principum. Possunt autem hæc et ad passionis tempus referri, quando hi quidem putabant se crucifigere regem gloriæ, ille vero per crucis dispensationem genus hominum renovabat. Etenim in resurrectione, ut dissipabatur consilium gentium, Pilati et militum, reliquorumque, quotquot crucis supplicium inferebant : ita consilia principum, pontificum, scribarumque et regum populi reprobabantur. Resurrectio enim omne eorum artificium dissolvit. Quod si in singulis historiis relegeris quæ Deus gessit erga infideles gentes, vim multam juxta corporalem etiam intelligentiam in his verbis inesse comperies. Quando enim Joram filius Achaab regnavit in Israel, tunc rex Syriæ filius Ader multa virtute ac gravi manu, instructo exercitu obsedit Samariam, adeo ut deessent ipsis necessaria, et asini caput quinquaginta siclis argenti, et quarta pars cabi stercoris columbini quinque argenti siclis emeretur⁷⁸. Tunc itaque ut Elisæi promissio impleretur, dissipata sunt Syriæ consilia, suisque tabernaculis ac cunctis opibus relictis fugerunt, tantam in Samaria rerum copiam relinquentes, ut similæ mensura siclo, et duæ hordei mensuræ siclo uno venirent⁷⁹. Sic igitur Dominus novit gentium consilia dissipare. Quomodo vero reprobat consilia principum, in Achitophete didicimus, quando David oravit, dicens : *Dissipa nunc consilium Achitophel*⁸⁰. Cum igitur audieris quempiam magnam invidiam, jactantemque se tibi omnis generis ærumnas, damna, aut plagas, aut mortem illaturum, respice ad Dominum gentium consilia dissipantem, et populorum cogitationes reprobantem. ἢ πληγὰς, ἢ θανάτους, ἀπόβλεψον πρὸς τὸν Κύριον τοῦν διασκεδάζοντα βουλάς ἐθνῶν, καὶ ἀθετοῦντα λογισμοὺς λαῶν.

⁷⁶ II Cor. v, 17. ⁷⁷ Ephes. ii, 15. ⁷⁸ IV Reg. vi, 25, sec. LXX. ⁷⁹ IV Reg. vii, 1, 16, 18. ⁸⁰ II Reg. xv, 31.

(22) Colb. primus ἀνάγειν ταῦτα.

(25) Ita multi mss. cum editis. Reg. secundus et Colb. sextus cum Catena Corder. ἐν Ἱερουσαλήμ, sed ita tamen, ut Catena Corder. lectionem vulgatam Ἱσραὴλ exhibeat quoque in margine.

(24) Regii tertius, quintus et sextus et Colb. septimus cum editis πέντε σίκλων. At Colbertini prius, tertius, quartus, quintus et sextus cum Regii primo et secundo ἑκατὸν σίκλων, gravi mendo. Vi-

σματος ἡμῶν τοῦ ἀπὸ τῆς γῆς τὸ, Ἐγενήθη· ἐπὶ δὲ τῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κτισθείσης τὸ, Ἐκτίσθη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κτίσις ἐπὶ τῆς μετακοσμήσεως καὶ βελτιώσεως πολλάκις λαμβάνεται, ὡς τὸ, *Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· καὶ τὸ, Ἴνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον· τάχα τὸ μὲν, Ἐγενήθη, ἐπὶ τῆς πρώτης οὐσιώσεως τοῦ ἀνθρώπου λέγεται· τὸ δὲ, Ἐκτίσθη, ἐπὶ τῆς δευτέρας διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἀναγεννήσεως. Ὅσον δὲ λόγου φιλοῦ ἐντολῆ Θεοῦ διαφέρει, τοσοῦτον κτίσεως πρὸς γένεσιν ἐστὶ τὸ διάφορον. Κύριος διασκεδάσει βουλάς ἐθνῶν· ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν. Ἐξήγησις ἐστὶ τοῦ προάγοντος, πῶς ἔκτισεν ὁ Θεὸς τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας, ἐκ τοῦ διασκεδάσαι τὰς ἀσυνέτους βουλάς τῶν λαῶν, ἃς εἶχον περὶ εἰδωλολατρείαν καὶ περὶ πᾶσαν ματαιότητα, καὶ ἀθετεῖν τὰς βουλάς τῶν ἀρχόντων. Δυνατὸν δὲ καὶ ἐπὶ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν ἀναγαγεῖν ταῦτα (22), ὅτε οἱ μὲν ἐνόμιζον σταυροῦν τὸν βασιλέα τῆς δόξης, ὁ δὲ διὰ τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας ἀνενεοῦτο τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει διεσκεδάζετο μὲν ἡ βουλή τῶν ἐθνῶν, τοῦ Πιλάτου καὶ τῶν στρατιωτῶν, καὶ ὅσοι τὰ περὶ τὸν σταυρὸν ἐνήργουν· ἠθετοῦντο δὲ αἱ βουλαὶ τῶν ἀρχόντων, ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ τῶν βασιλέων τοῦ λαοῦ. Ἡ γὰρ ἀνάστασις πᾶσαν αὐτῶν διέλυσε τὴν ἐπίνοιαν. Ἀναλεγόμενος δὲ τὰ ἐφ' ἑκάστης ἱστορίας ὅσα περὶ τὰ ἄπιστα ἔθνη ἐνήργησεν ὁ Θεός, εὐρήσεις καὶ κατὰ τὸν σωματικὸν νοῦν πολλὴν ἔχον τὴν δύναμιν τὸ ρητόν. Ὅτε γὰρ Ἰωρὰμ υἱὸς Ἀχαὰβ ἐβασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ (23), τότε ὁ βασιλεὺς Συρίας υἱὸς Ἀδερ, πολλῇ δυνάμει καὶ βραβεῖα χειρὶ στρατηγήσας, περιεκάθητο τὴν Σαμάρειαν, ὥστε ἐπιλιπεῖν αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα, καὶ κεφαλὴν ὄνου πενήκοντα εἶναι σίκλων ἀργυρίου, καὶ τέταρτον κάβου κόπρου περιστερῶν πέντε σίκλων (24) ἀργυρίου. Τότε τοίνυν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία τοῦ Ἐλισσαίου πληρωθῇ, διεσκεδάσθησαν αἱ βουλαὶ τῆς Συρίας, καὶ καταλιπόντες τὰς σκηνάς ἑαυτῶν καὶ πᾶσαν τὴν περιουσίαν ἔφυγον, τοσαύτην εὐθηνίαν καταλιπόντες ἐν τῇ Σαμάρειᾳ, ὥστε μέτρον σεμιδάλεως σίκλου, καὶ δίμετρον κριθῆς ἑνὸς σίκλου πωλεῖσθαι. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Κύριος οἶδε διασκεδάσει βουλάς ἐθνῶν. Πῶς δὲ ἀθετεῖ βουλάς (25) ἀρχόντων, ἐπὶ τοῦ Ἀχιτόφελ μεμαθήκαμεν, ὅτε ἠῤῥατο εὐχὴν ὁ Δαβὶδ λέγων·*

D Διασκέδασον δὴ τὴν βουλήν Ἀχιτόφελ. Ὅταν οὖν ἀκούσης τινὸς ἀπειλοῦντος μεγάλα, καὶ ἐπαγγελομένου σοι παντοδαπὰς ἐπάξειν κακώσεις, ζημίας, τὸν διασκεδάζοντα βουλάς ἐθνῶν, καὶ ἀθετοῦντα λο-

dere est et lectionem aliam πέντε in margine Regii secundi. Totum autem illud, καὶ τέταρτον κάβου κόπρου περιστερῶν πέντε σίκλων ἀργυρίου, deest in Reg. quarto. Mox multi mss. σκηνάς ἑαυτῶν. Editio Paris. αὐτῶν.

(25) Ita quinque mss. Editi vero ἀθετεῖ λογισμοὺς, *reprobabat cogitationes*. Statim nostra editio Paris. operarum incuria, ἐπάξειν κακώσεις. Editio Basil. et mss. multi ἐπάξειν.

7. Ἡ δὲ βουλή τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει· λογισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Οὐχ ὄρας τὰ τῶν ἐθνῶν δόγματα, τὴν ματαίαν τυχύτην φιλοσοφίαν, ὅπως λεπτοὶ καὶ περιττοὶ περὶ τὰς εὐρήσεις τῶν δογμάτων εἰσὶν ἐν τε λογικοῖς θεωρήμασι καὶ ἠθικαῖς διατάξεσι, καὶ φυσιολογίαις τισὶ καὶ δόγμασιν ἄλλοις τοῖς ἐποπτικοῖς (26) λεγομένοις; πῶς διεσκέδασται πάντα, καὶ ἠχρεῖωται, μόνη δὲ ἐμπολιτεύεται νῦν τῷ κόσμῳ ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου; Πολλὰ γὰρ αἱ βουλὰὶ ἐν καρδίᾳ ἀνθρώπων· ἀλλ' ἡ βουλή τοῦ Κυρίου ἐκράτησε. Καὶ ἀναγκαῖόν γε, εἰ μέλλοι (27) μόνιμος καὶ ἐδραία ἡ παρά τοῦ Θεοῦ βουλή ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐναπομένειν, προδιασχεδασθῆναι πρότερον ἐν ἡμῖν τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμούς. Ὡσπερ γὰρ ὁ γράφειν μέλλων ἐν κηρῷ, προκαταλεαίνων πρότερον, οὕτως ἐπιβάλλει τοὺς τύπους οὓς ἐὰν θέλῃ· οὕτω καὶ καρδίαν χρὴ τὴν μέλλουσαν τρανῶς ὑποδέχεσθαι τὰ θεῖα λόγια, καθαρὰν ἐκ τῶν ἐναντίων λογισμῶν ἀποδειχθῆναι. **Λογισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεάν καὶ γενεάν.** Ἐπεὶ οὖν δύο εἰσὶν οἱ ἐκλεκτοὶ (28) λαοὶ, καὶ δύο αὐτοῖς διαθήκαι εἰσι δεδωρημέναι, δύνανται κατὰ τὸ, **Λογισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεάν καὶ γενεάν**, δις τῆς γενεᾶς ὀνομαζομένης, δύο νοεῖσθαι καὶ λογισμοί· εἷς μὲν καθ' ὃν τὴν προτέραν ἐδεξάμεθα Διαθήκην, ἕτερος δὲ ὁ τὴν καινὴν καὶ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν ἡμῖν χαρισάμενος. **Μακάριον τὸ ἔθνος οὗ ἐστὶ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ, λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῷ.** Οὐδεὶς μακαρίζει τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τὸν λαὸν τὸν ἀπὸ πάντων τῶν λαῶν ἀριστίνδην ἐξελεγχμένον. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν τὸ ἔθνος, ὃν ἐστὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν· ἡμεῖς ἐσμεν καὶ λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῷ· ἔθνος μὲν, διὰ τὸ ἐξ ἐθνῶν πολλῶν συνελέχθαι, λαὸς δὲ, διὰ τὸ ἀντὶ τοῦ ἀποβληθέντος λαοῦ προσκληθῆναι. Καὶ ἐπειδὴ **Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ**, μακαρίζει οὐχὶ τὸν κληθέντα, ἀλλὰ τὸν ἐκλεχθέντα. **Μακάριος γὰρ ὃν ἐξελέξατο (29).** Τίς δὲ ἡ αἰτία τοῦ μακαρισμοῦ; Ἡ προσδοκωμένη κληρονομία τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Ἡ μήποτε κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐπειδὴ, ὅταν τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, πρῶτον μακαρίζει τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν, ἔπειτα τὸν ὕστερον σωζόμενον Ἰσραὴλ; Σώζεται δὲ, δηλονότι, οὐχ ὁ τυχών, ἀλλὰ τὸ λείμμα μόνον τὸ κατ' ἐκλογὴν χάριτος. Διὰ τοῦτο φησὶ· **Λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῷ.**

8. Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος· εἶδε πᾶντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἐτοιμοῦ κατοικητηρίου αὐτοῦ. Τοὺς (30) μένοντας ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἀξιώ-

⁸¹ I Petr. II, 9. ⁸² ibid. ⁸³ Matth. XX, 16. ⁸⁴ Rom. XI, 5. ⁸⁵ ibid.

(26) Dogmata illa quæ hic epoptica vocantur, sacratiora quædam arcana esse putamus. Mox illa, νῦν τῷ κόσμῳ, desunt in editis: sed reperuntur in Regiis secundo, tertio et quarto, atque in Colbertinis primo et quarto.

(27) Ita quatuor mss. Editio vero Paris. εἰ μέλλει.

(28) Colb. quartus δύο εἰσι Θεοῦ ἐκλεκτοί, duo sunt Dei populi electi. Statim octo mss. δύνανται τὸ λογισμοί... δύο νοεῖσθαι καὶ λογισμούς, quasi verbum νοεῖσθαι hic sumi debeat pro eo, quod est, exprimere,

7. VERS. 11. *Consilium autem Domini in æternum manet: cogitationes cordis ejus in generationem et generationem.* Non vides gentium dogmata, vanam hanc philosophiam, quam subtiles sint et eximii circa dogmatum inventiones, tum in rationalibus contemplationibus, **139** tum in moralibus præceptionibus, et in physicis quibusdam rationibus aliisque epopticis, quæ vocant, dogmatibus? quomodo dissipata sint omnia, et inutilia facta, una vero Evangelii veritas nunc in mundo vigeat? Multa enim in hominum cordibus voluntantur consilia; sed prævaluit Domini consilium. Et quidem necesse est, si Dei consilium stabile ac firmum in animis nostris permanere debet, ut prius in nobis cogitationes humanæ dissipentur. Quemadmodum enim qui in cera scripturus est, ea prius complanata, ita demum quas vult formas imprimit: sic et cor quod divina oracula clare suscepturum est, purum a contrariis cogitationibus reddi oportet. *Cogitationes cordis ejus in generationem et generationem.* Itaque populi electi duo cum sint, duoque eis tradita testamenta, per illud, *Cogitationes cordis ejus in generationem et generationem*, possunt, generatione bis nominata, duæ quoque cogitationes intelligi. Una quidem secundum quam prius Testamentum accepimus: altera vero, quæ novam et salutarem Christi doctrinam nobis largita est. **VERS. 12. Beata gens cujus est Dominus Deus ejus; populus quem elegit in hæreditatem sibi.** Nemo beatum prædicat Judæorum populum, sed eum populum, qui ex omnibus populis sic electus est, ut optimi quique selecti sint. Sumus enim gens illa nos, quorum est Dominus Deus noster: nos sumus etiam populus, quem elegit in hæreditatem sibi⁸¹; gens quidem, quia ex multis gentibus collecti sumus⁸²; populus vero, quia in populi abjecti locum advocati sumus. Et quoniam *Multi sunt vocati, pauci vero electi*⁸³, beatum dicit non vocatum, sed electum. Beatus namque quem elegit. Quæ autem beatitudinis causa? Expectata bonorum æternorum hæreditas. An forte quoniam juxta Apostolum⁸⁴, postquam gentium plenitudo intraverit, tunc Israel omnis salvabitur, primum beatam prædicat gentium plenitudinem: deinde Israellem, qui postremo salvabitur? Salvus autem sit non quivis, sed reliquæ solum, quæ erunt secundum electionem gratiæ⁸⁵. Ideo dicit: *Populus quem elegit in hæreditatem sibi.*

8. VERS. 13, 14. *De celo respexit Dominus; vidit omnes filios hominum de preparato habitaculo suo.* Eos qui manent in propria dignitate, et humanæ

indicare. Editio vero Paris. δύνανται κατὰ τὸ, λογισμοί, etc. ut in contextu. Vereor, ne præter illa quæ e Commentariis Eusebii sumpta esse notavimus, alia quoque orationi Basilianæ admista sint: qua de re aliorum erit judicium.

(29) Editio Paris. ἐξελέξατο, φησὶ. Deest φησὶ in his quos vidimus codicibus.

(30) Sic editio Paris. cum vetustissimo Reg. quarto et Colb. septimo. Alii tres mss. cum editione Basil. τοὺς μὲν ὄντας. Reg. tertius τοὺς μὲν οὖν ὄντας.

naturæ officia implent, superne aspiciit Dominus : eos vero qui ad extremam malitiam delapsi sunt, aliter inuictur, propterea quod ipse descendit. *Clamor enim, inquit, Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est, et peccata eorum magna valde. Descendens ergo videbo, an secundum clamorem ipsorum venientem ad me consumment*⁸⁶. Et rursus : *Descendit videre civitatem et turrin, quam ædificaverunt filii hominum*⁸⁷. Hic vero, *De cælo respexit Dominus ; vidit omnes filios hominum*. Considera altam spectatorem : **140** considera intuentem res humanas desuper. Quocumque tandem perrexeris, quidquid egeris, sive in tenebris, sive in die, prospicientem Dei oculum habes. *Ex præparato habitaculo suo*. Non aperiuntur portæ, non contrahuntur vela, expeditum est habitaculum Dei ad videndum. Omnes hominum filios aspiciit. Ne unus quidem fugit ipsius conspectum : non tenebræ, non parietes occultant, nihil Dei oculis est impedimento. **VERS. 15.** Qui tantum abest ut unumquemque non inspiciat, ut etiam corda introspiciat, quæ ipsa sine ulla vitii admistione finxit. Deus hominum conditor cor simplex finxit, adeo ut imaginem secundum se servaret ; postea vero immixtis carnis affectionibus, id varium ac valde multiplex effecimus nos, divinam illius speciem, et simplicitatem candoremque corrumpentes. Quamobrem cum cordium sit opifex, propterea etiam omnia nostra opera intelligit. Opera autem dicimus et verba, et cogitationes, et generatim omnem hominis motum. Nam quo animo, quo proposito agamus, utrum ut placeamus hominibus, an ut datis a Deo præceptis obsequamur, solus novit, qui nostra omnia opera intelligit. Quapropter etiam ejuscunque verbi otiosi rationem reddimus⁸⁸. Atque mercedem ne pro poculo quidem aquæ frigidæ perdimus⁸⁹, propterea quod intelligit Dominus omnia opera nostra.

διδόμεν (37) λόγον. Καὶ ἕως ποτηρίου ὕδατος ψυχροῦ τὸν μισθὸν οὐκ ἀπόλλυμεν, διὰ τὸ εἰς πάντα ἡμῶν τὰ ἔργα συνιέναι τὸν Κύριον.

9. **VERS. 16.** *Non salvatur rex per multam virtutem*. Non militaris potentiae copia, non civitatum mœnia, non pedestris phalanx, non equestris potestas, non navalium virium apparatus regi salutem affert. Dominus enim constituit reges ac destituit, et non est potestas nisi a Deo constituta⁹⁰. Serva-

ματος, καὶ ποιῶντας τὰ ἐπιβάλλοντα τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀνωθεν ἐφορᾷ ὁ Κύριος· τοὺς δὲ πρὸς τὸ ἔσχατον τῆς κακίας (31) ὑπενεχθέντας ἐτέρως ἐπισκέπτεται διὰ τοῦ αὐτῆς καταβαίνειν. *Κραυγὴ γάρ, φησί, Σοδόμεων καὶ Γομόρρας πεπλήθυνται, καὶ αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα. Καταβὰς οὖν ἔψομαι εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς μὲ συντελοῦνται* (32)· καὶ πάλιν· *Κατέβη ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ᾠκεδέμησαν εἰ νικί τῶν ἀνθρώπων*. Ἐνταῦθα δὲ, *Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος· εἶδε πάντα τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Σκόπει τὸν ὑψηλὸν θεατὴν, σκόπει τὸν ἀνωθεν ἐγκατακύπτοντα τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασιν. Ὅπου περ ἂν βαδίζης, ὅ τι περ ἂν ἐνεργῆς, κἂν ἐν σκότει, κἂν ἐν ἡμέρᾳ, ἐπισκεποῦντα ἔχεις τὸν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμόν. Ἐξ ἐτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ. Οὐ πύλαι ἀνοίγονται· οὐ παραπετάσματα συνάγονται· ἐτοίμον ἐστὶν εἰς θεάν τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ. Πάντας ἐφορᾷ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐδὲ εἰς διαφεύγει αὐτοῦ τὴν θεάν· οὐ σκότος, οὐ τοῖχοι παρακαλύπτοντες, οὐδὲν ἐμπόδιόν ἐστὶν ὀφθαλμοῖς Θεοῦ. Ὅς γε τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ μὴ καθέκαστον (33) ἐφορᾷ, ὅτι καὶ τὰς καρδίας ἐφορᾷ, ἃς αὐτῆς ἐπλασεν ἀνευ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον ἐπιμιξίας. Ἀπλῆν (34) αὐτὴν ἐπλασε καθ' ἑαυτὴν εἰκόνα σώζουσαν τὴν καρδίαν ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων Θεός· ὕστερον δὲ αὐτὴν τῇ πρὸς τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐπιπλοκῇ ποικίλην ἐποίησαμεν καὶ παντοδαπὴν ἡμεῖς τὴν καρδίαν, τὸ θεοειδὲς αὐτῆς καὶ ἀπλοῦν (35) καὶ μονότροπον διαφθείραντες. Ἐπεὶ οὖν καρδιῶν ἐστὶ δημιουργός, διὰ τοῦτο καὶ συνιήσει πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν. Ἔργα δὲ λέγομεν καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἐννοίας, καὶ πᾶσαν ἀπαξασπλῶς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κίνησιν. Ποῖα γὰρ διαθέσει καὶ τίνοι προθέσει, πότερον εἰς ἀνθρώπων ἀρέσκειαν, ἢ εἰς ὑπουργίαν τῶν δεδομένων (36) ἡμῖν προσταγμάτων παρὰ Θεοῦ, μόνος οἶδεν ὁ συνιείς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ παντὸς ῥήματος ἀργοῦ ἡμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ παντὸς ῥήματος ἀργοῦ

9. Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν. Οὐ στρατιωτικῆς δυνάμεως περιβολή, οὐ τεῖχη πόλεων, οὐ πεζικὴ φάλαγξ, οὐχ ἰππικὴ δύναμις, οὐ ναυτικῆς ἰσχύος παρασκευὴ βασιλεῖ τὴν σωτηρίαν περιποιεῖ. Κύριος γὰρ καθιστᾷ βασιλεῖς καὶ μεθιστᾷ, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένη. Σώζεται

⁸⁶ Gen. xviii, 20, 21. ⁸⁷ Gen. xi, 5. ⁸⁸ Matth. xii, 56. ⁸⁹ Matth. x, 42. ⁹⁰ Rom. xiii, 1.

(31) Sic quatuor mss. Editio Paris. ἐπενεχθέντας. D Mox Biblia Sixti. πεπλήθυνται πρὸς μὲ, *impletus est*, vel, *multiplicatus est ad me* : hic vero simpliciter legitur πεπλήθυνται, nec aliter in Vulgata, *multiplicatus est*.

(32) *Συντελοῦνται, consummentur* : aut si mavis, *consummentur*. Nam utro quis modo interpretatus fuerit, peccatorum non puto. Secundum Hebræum, *an fecerint consummationem*, Symmachus, ἐπετέλεσαν τὸ ἔργον, *an perfecerint opus*. Vulgata, *opere compleverint*.

(33) Nostri decem mss. μὴ καθέκαστον. Editi μὴ τὰ καθέκαστον. Mox septem mss. ὄρᾳ. Editi cum Reg. sexto et Colb. quinto ἐφορᾷ.

(34) Editi Ἀπλοῦν γάρ. Deest γάρ in mss. Mox Colb. quintus τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων.

(35) Sic tres mss. Editio Paris. αὐτῆς τὸ ἀπλοῦν. Nec ita multo post Reg. secundus συνιήσει πάντων τὰ ἔργα ἡμῶν, *omnium nostrum opera*.

(36) Multi mss. τῶν δεδομένων. Reg. quintus et sextus et Colb. septimus cum editis δεδομένων.

(37) Editio Basil. et sex mss. διδόμεν. Editio Paris. δίδομεν. Certe quidem tot codicum auctoritate adducor, ut hic legendum esse διδόμεν credam. Nec tamen dissimulabo vocem διδόμεν mihi non videri Basilianam, quo fit ut magis suspicer non nihil temere a librariis verbis Basilii additum fuisse.

οὐ βασιλεὺς οὐ παρὰ τὴν πολλὴν δύναμιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν θεῖαν χάριν. Ὡστε ἀληθῆ καὶ τούτοις εἶναι τὸν λόγον, ὅτι Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι. Ὡσπερ οὐδὲ γεωργὸς τοσοῦτον διὰ τὴν γεωργικὴν ἐπιμέλειαν τυγχάνει τοῦ γεωργικοῦ μέρους, ὅσον διὰ τὸν αὐξόντα τὰ γεωργούμενα Θεόν. Οὔτε γὰρ ὁ φυτεύων ἐστὶ τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. Εἰ δὲ καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ, οὐ σώζεται διὰ τὴν ὀπλιτικὴν δύναμιν, ἀλλὰ διὰ τὴν θεῖαν χειραγωγίαν. Ἐν χειρὶ δὲ Θεοῦ ἐστὶν οὐχ ὁ τυχὼν, ἀλλ' ὁ ἄξιος τῆς τοῦ βασιλέως προσηγορίας. Ὁρίσαντο δὲ τινες βασιλείαν εἶναι τὴν ἐννομον ἐπιστάσιαν, ἢ τὴν ἐπὶ πᾶσιν ἀρχὴν ἀνυπεύθυνον ἀμαρτίᾳ. Καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. Γίγαντα λέγει τὸν φυσικῆ δυνάμει καὶ τὸν σωματικῶ κεχρημένον. Οὔτε οὖν βασιλεὺς τὴν ἐκ τοῦ ὀπλιτικοῦ βιήθειαν ἀρκοῦσαν ἔχει πρὸς σωτηρίαν, οὔτε ὁ ἀνδρείος ἑαυτῷ πρὸς πάντα ἐπαρκεῖν ἐστὶν ἱκανός. Ἀσθένεια γὰρ ἐστὶ καὶ ἀδυναμία πάντα ὁμοῦ τὰ ἀνθρώπινα πρὸς τὴν ἀληθινὴν δύναμιν παραβαλλόμενα. Διὰ τοῦτο τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά· καὶ ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσατο (38) αἶνον, ἵνα καταλύσῃ τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητῆν. Μάλιστα γὰρ ἔλαμψεν ἡ θεία χάρις ἐν τοῖς νηπίοις καὶ ἀνοήτοις ἐνεργουμένη. Ψευδῆς ἵππος εἰς σωτηρίαν· ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ἐκδέβληται τῆς χρήσεως τῶν ἀγίων ὁ ἵππος. Καὶ οὔτε ἐν πολέμοις εὐημερῶν ὁ Ἰσραὴλ ἱππικῆ δυνάμει ποτὲ φαίνεται κεχρημένος, οὔτε ἴδιαι τῶν ἀγίων τὴν χρῆσιν τῶν ἵππων ὡς ἀρμόζουσαν παρεδέξατο· Φαραὼ δὲ ἵππῳ (39) χρῆται, καὶ Σαναχηρείμ ὁ ὑπερήφανος τῆ περιουσίᾳ τῶν ἵππων μέγα φρονεῖ. Διόπερ τοῦ μὲν Φαραὼ ἵππον καὶ ἀναθάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν· τοῦ δὲ Σαναχηρείμ ἐνύσταξαν πάντες οἱ ἐπιθεθηκότες τοῖς ἵπποις· ὅθεν καὶ ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος τὰ περὶ βασιλέων (40) νομοθετῶν, Οὐ πληθυνεῖ, φησὶν, ἑαυτῷ ἵππον. Ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, φησὶ, τότε δυνατός εἰμι. Τὸ δὲ πλήθος τῆς σωματικῆς δυνάμεως ἐμπόδιόν ἐστὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ πνεύματος.

10. Ἴδου οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτόν. Ἀλλαχοῦ μὲν εἴρηται· Ὄφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους· ἐνταῦθα δὲ, Ἐπὶ τοὺς φοβου-

⁹¹ Ephes. ii, 5. ⁹² I Cor. iii, 7. ⁹³ Prov. xxi, 1. ⁹⁴ I Cor. i, 27. ⁹⁵ Psal. viii, 3. ⁹⁶ Exod. xiv, 9, 23. ⁹⁷ IV Reg. xix, 23. ⁹⁸ Exod. xv, 1. ⁹⁹ IV Reg. xix, 35. ¹ Deut. xvii, 16. ² II Cor. xii, 10. ³ Psal. xxxiii, 16.

(38) Ubi legitur in editione Paris. et in multis mss. κατηρτίσω, *perfecisti*, scriptum invenimus in Reg. quarto et in Colb. quinto κατηρτίσατο, *perfecit*, et ita legendum esse arbitramur. Cum enim ante scriptum sit, τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά, *Infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia*, verisimile nobis sit, hic legi debere κατηρτίσατο, ἵνα καταλύσῃ, *perfecit, ut destruat*, etc. Nam hoc pacto melius cohærebit oratio. Quod si ejusmodi ratio levior videbitur: illud gravius, quod editio et Basil. et omnes mss. præferant καταλύσῃ, *destruat*, uti perperam editum est in editione Parisiensi. Sed si legeris καταλύσῃ, legas κατηρτίσατο plane necesse est. Non enim cohærebit oratio, si dicas, *perfecisti, ut destruat*: op-

tur igitur rex non per multam virtutem, sed per divinam gratiam. Quare et erga hos vera sunt verba illa, *Gratia salvati estis*⁹¹. Ita ne agricola quidem per agricolationis diligentiam tantum fructum assequitur, quantum per Deum segetes augmentem. *Neque enim qui plantat, est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus*⁹². Quod si cor regis in manu Dei⁹³: non per armorum potentiam, sed per divinum præsidium servatur. In manu autem Dei non est quilibet, sed qui dignus exsistit regis appellatione. Desinierunt autem quidam regnum esse legitimum dominatum, aut principatum in omnes, sic ut peccato obnoxius non sit. *Et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ. Gigantem dicit eum, qui naturali vi et corporali pollet robore. Neque igitur rex ex armis sufficiens ad salutem auxilium habet, neque fortis vir sibi ad omnia sufficere potest. Imbecillitas enim et infirmitas sunt omnia simul humana, si cum vera potentia comparentur. Propterea Infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia*⁹⁴; et ex ore infantium et lactentium perfecit laudem, ut destruat inimicum et ultorem⁹⁵. Nam divina gratia **141** in infantibus ac rudibus operans, maxime resplenduit. **VERS. 17.** *Fallax equus ad salutem: in multitudine autem virtutis suæ non salvabitur. Exclusus est ab usu sanctorum equus. Sed neque Israel dum ei res in bellis ex animi sententia succederent, unquam equestri potentia usus fuisse comperitur, neque quisquam sanctorum privatim usum equorum velut convenientem admisit. At vero Pharaon equitatu utitur*⁹⁶, et superbus ille Sennacherib de equorum multitudine gloriatur⁹⁷. Quamobrem Pharaonis equum et ascensorem projecit in mare⁹⁸: omnes vero Sennacherib equites dormitaverunt⁹⁹. Unde etiam lata per Moysen de regum officiis lex ita sancit: *Non multiplicabit sibi equitatum*¹. *In multitudine autem virtutis suæ non salvabitur. Cum enim, inquit, infirmior, tunc potens sum*². Nam corporearum virium multitudo salutem spiritus obstat. τῆς σωματικῆς δυνάμεως ἐμπόδιόν ἐστὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ πνεύματος.

10. **VERS. 18.** *Ecce oculi Domini super metuentes eum. Alibi quidem dictum est: Oculi Domini super justos*³; hic vero, *super metuentes eum. Ubi*

time vero, si scribas, *perfecit, ut destruat*.

(39) Editi et Colbertini tertius et sextus ἵππῳ. Alii quinque mss. ἱππικῆ, ubi suppleri oportet δυνάμει. Hoc ipso in loco legitur in aliquibus mss. κέχρηται. Subinde septem mss. μέγα φρονεῖ. Editio Paris. μεγαλοφρονεῖ.

(40) Editio Paris. περὶ τῶν βασιλέων. At mss. sex περὶ βασιλέων. Ægre est Combelsio, quod interpretes in editione Romana Græca sic reddiderit, *Non multiplicabit sibi equum. Contendit verti oportuisse, Non multiplicabit sibi equites, seu equitatum. Sed conqueritur, ut mihi quidem videtur, non jure. Nam hoc loco equum pro equitatu sumi vel cæco apparet. Vellem prius legisset notas Nobilii, quam eum reprehendisset.*

nos ad Dominum respexerimus, fuerintque oculi nostri in ipsum intenti, adeo ut dicere possimus : *Ecce sicut oculi servorum ad manus dominorum suorum, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum* ⁴ : tunc veluti ad nos inspiciendos oculum Domini attrahimus. *Sperantes in misericordiam ipsius*. Humilitatem eorum qui Domino serviunt, ostendit : quomodo in ejus misericordia sperent. Qui enim suis præclare gestis non confidit, nec ex operibus se justificatum iri exspectat, is unicam salutis spem in Dei misericordia reponit. Cum enim cogitaverit illud : *Ecce Dominus et merces ejus* ⁵, ut reddat unicuique juxta opus suum, et prava sua opera secum reputaverit, timet supplicium, et minas formidat. Verum ut ne absorbeatur præ tristitia, bona spe præditus est, dum ad miserationes et benignitatem Dei respicit. **VERS. 19.** Sperat enim animam suam a morte liberandam esse, atque ab ipso in fame pascendam. **VERS. 20.** *Anima autem nostra patiens erit Domino, quoniam adjutor et protector noster est.* Ad patientiam hortatur hic sermo ; ut si quando ab uno aliquo divexantium nos opprimamur, tamen a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu ⁶, nequaquam secedamus, sed auxilium a Deo exspectantes, anima tota res adversas perferamus. **VERS. 21.** *Quoniam in ipso lætabitur cor nostrum, et in nomine sancto ejus speravimus.* Hoc consonum est cum his quæ in principio psalmi dicta sunt : *Exsultate, justi, in Domino.* Et, *In ipso lætabitur cor nostrum.* Et mihi videtur Apostolus convenienter his dixisse illud : *In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos* ⁷ ; **142** et illud : *Non solum autem, sed et gloriantes in tribulationibus* ⁸. Nam cum Psalmista dixisset : *Anima nostra patiens est Domino*, ut demonstret quod non coactus, neque ab angustiis pressus patientiam ostendet, sed cum omni gaudio pro nomine Domini suscipiat ærumnas, *Non solum, inquit, patientes sumus, sed etiam In ipso lætabitur cor nostrum, et in nomine sancto ejus speravimus.* Satis nobis est ad omnes adversariorum evitandos insultus, si nominemur Christiani. Sanctum autem esse Dei nomen dicitur, non utique ex eo quod in syllabis ullam sanctitatis conferendæ vim habeat, sed quod omnis Dei proprietatis, et in-

μέρους αὐτόν. Ὅταν ἡμεῖς ἐπὶ τὸν Κύριον ἀποβλέπωμεν, καὶ ὣς τιν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸς αὐτὸν, ὥστ' ἂν εἰπεῖν ἡμᾶς· Ἴδου ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν· τότε σινοεὶ ἐφελκόμεθα πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν ἡμῶν τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Κυρίου. *Τοὺς ἐλπίζοντας* (41) ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Τὸ ταπεινὸν τῶν δουλευόντων τῷ Κυρίῳ ἐμφαίνει, πῶς ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐλπίζουσιν. Ὁ γὰρ μὴ πεποιθὼς ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ ἀνδραγαθήμασι, μηδὲ προσδοκῶν ἐξ ἔργων δικαιοθήσεται, μόνην ἔχει τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας τοὺς οἰκτιρμοὺς (42) τοῦ Θεοῦ. Ὅταν γὰρ ἐνθυμηθῇ τὸ, Ἴδου Κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐκάστῳ ὡς τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ λογίζεται ἑαυτοῦ τὰ πονηρὰ ἔργα, φοβεῖται μὲν τὴν κόλασιν καὶ ὑποπτῆσαι τοῖς ἀπειλουμένοις· πρὸς δὲ τὸ μὴ καταποθῆναι ὑπὸ τῆς λύπης, εὐελπίς ἐστι πρὸς τοὺς (43) οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ φιλόανθρωπον ἀποβλέπων. Ἐλπίζει δὲ, ὅτι ῥυσθήσεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκ θανάτου, καὶ διατραφήσεται ὑπ' αὐτοῦ ἐν λιμῷ. Ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομενεῖ (44) τῷ Κυρίῳ, ὅτι βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς ἡμῶν ἐστι. Παράκλησιν ἔχει πρὸς ὑπομονὴν ὁ λόγος· ὥστε κἂν ποτε καταληφθῶμεν ὑπὸ τινος τῶν ἐκθλιδόντων ἡμᾶς, μὴ χωρισθῆναι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀλλ' ὅλη ψυχῇ ὑπομένειν τὰ ἐπίπονα, τὴν παρὰ Θεοῦ βοήθειαν ἀναμένοντας. Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ἡλπίσαμεν. Τοῦτο συνάδει τοῖς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ψαλμοῦ· Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ· καὶ, Ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν. Καὶ μοι δοκεῖ κατὰ ταῦτα εἰρηκέναι ὁ Ἀπόστολος τὸ (45), Ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερρικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς· καὶ τὸ, Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν ταῖς θλίψεσιν. Εἰπὼν γὰρ ὁ Ψαλμωδὸς, ὅτι Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομενεῖ τῷ Κυρίῳ, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐχὶ βιαίως οὐδὲ καταπιεζόμενος ὑπὸ τῶν θλίψεων τὴν ὑπομονὴν ἐπιδείκνυται (46), ἀλλὰ μετὰ πάσης χαρᾶς ὑποδέχεται τὰς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου κακώσεις, Οὐ μόνον, φησὶν, ὑπομένομεν, ἀλλὰ καὶ Ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ἡλπίσαμεν. Ἀρκεῖ ἡμῖν τὸ ὀνομάζεσθαι Χριστιανούς πρὸς τὸ πᾶσαν ἐκφυγεῖν τὴν ἀπὸ τῶν ἐναντίων

⁴ Psal. cxxii, 2. ⁵ Isa. xl, 10. ⁶ Rom. viii, 39. ⁷ ibid. 37. ⁸ Rom. v, 5.

(41) *Τοὺς ἐλπίζοντας, sperantes.* Vulgata, *Et in eis qui sperant super misericordia ejus*, quasi legerit interpretes καὶ τοὺς ἐλπίζοντας. Sed voculam καὶ non præferunt neque editi, neque mss., neque LXX, neque antiqui interpretes Græci.

(42) Editio Paris. et Colb. septimus ἐπὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς. Alii duo mss. εἰς τοὺς οἰκτιρμοὺς. Sed tum hæc, tum illa propositio deest in Regiis tertio, quarto et quinto, et in Coisl. et in editione Basil. Neutra etiam reperitur in Reg. sexto prima manu; quanquam secundis curis vocula εἰς addita est. Potest quidem hoc loco addi præpositio : sed quin melius absit, mihi dubium non est. Aliquanto post editio Paris. μισθὸς μετ' αὐτοῦ. At decem mss. cum editione Basil. μισθὸς αὐτοῦ. Editio Romana μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ· cui consentit Vulgata, *Merceres ejus*

cum eo. Unde satis nobis probabile videtur illud μετ' αὐτοῦ, a librariis prætermissum hic fuisse.

(43) Colb. quartus εἰς τοὺς.

(44) Editi et quinque mss. ὑπομενεῖ, *patiens erit.* Nec aliter legit Augustinus. Colb. quartus et editio Romana ὑπομένει, *patiens est.* Vulgata quoque, *sustinet.* Annotandum, hic legi quidem in Reg. quarto codice ὑπομένει, *patiens est* : sed infra, ubi hoc verbum repetitur, scriptum invenimus in eodem illo ms. ὑπομενεῖ, *patiens erit.*

(45) Editio Basil. et quinque mss. τὸν Ἀπόστολον. Editio Paris. et nonnulli mss. ὁ Ἀπόστολος. Nec ita multo post Colb. quintus æque ac lectus sacer καυχώμεθα.

(46) Reg. secundus ἐνδείκνυται. Statim sex mss. ὀνόματος τοῦ Κυρίου. Editi ὀνόματος αὐτοῦ.

ἐπήρειαν. Ἄγιον δὲ τὸ ἔννομα εἶναι λέγεται τοῦ Θεοῦ, οὐ πάντως διὰ τὸ ἐν συλλαβαῖς ἔχειν τινὰ δύναμιν ἀγιαστικὴν, ἀλλ' ὅτι πᾶσα ἡ ἰδιότης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἔννοια τῶν ἐξαιρέτως περὶ αὐτὸν θεωρουμένων ἀγία ἐστὶ καὶ ἀγνή. *Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σοί.* Ὁρᾶς πῶς ἐπιστημόνως προσηύξατο; Τὴν ἰδίαν διάθεσιν μέτρον ἐποίησε τῆς ἐπιχορηγίας τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ. Τοσοῦτος, φησὶ, γένοιτο ὁ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, ὅσην φθάσαντες ἡμεῖς ἐπὶ σοὶ τὴν ἐλπίδα κατεβαλόμεθα. Πᾶσα δὲ ἡμῶν ἡ ἐλπίς ἐπιστρέψαι (47) εἰς τὴν ἀνάπαυσιν, ἵνα, μετασηματισθέντος τοῦ σώματος

A *telligentia eorum quæ præcipue in ipso contempla-
mur, sancta est et pura. Vers. 22. Fiat, Domine,
misericordia tua super nos, quemadmodum speravi-
mus in te. Vides quomodo scite ac prudenter ora-
verit? Proprium affectum, mensuram fecit largitio-
nis miserationum Dei. Tanta, inquit, fiat miseri-
cordia tua super nos, quantum in te spem priores
conjecimus. Reverti autem in requiem, tota nostra
spes est, ut corpore humilitatis nostræ transformato,
hoc idem agnoscamus corpori gloriæ Christi con-
forme effectum.*

τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, νοήσωμεν αὐτὸ τοῦτο γενό-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΓ΄ ΨΑΛΜΟΝ (49).

Τῷ Δαβίδ, ὅποτε ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ ἀπῆλθεν.

1. Ἐπὶ δύο ὑποθέσεις ἔλκει ἡ ἔννοια τοῦ ψαλμοῦ. Τὰ τε ἐν τῇ Νομβᾷ τῇ πόλει τῶν ἱερέων γεγόμενα παρὰ τοῦ Δαβὶδ δοκεῖ οἰκείως ἔχειν τῇ ἐπιγραφῇ, τὰ τε ἐν τῇ Γέθ παρὰ τῷ Ἀγχοῦς τῷ βασιλεῖ τῶν ἀλλοφύλων. ἠλλοίωσε μὲν γὰρ αὐτοῦ τὸ πρόσωπον καὶ ὅτε τῷ Ἀβιμέλεχ διελέγετο τῷ ἱερεῖ, κρύπτων μὲν τὴν φυγὴν, σπουδάζειν (50) δὲ δὴ προστάγματι ὑπουργεῖν βασιλικῶ προσποιούμενος, ὅτε καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαθε, καὶ τὴν ῥομφαίαν τοῦ Γολιάθ. ἠλλοίωσε δὲ αὐτοῦ τὸ πρόσωπον καὶ ὅτε ἐν μέσοις τοῖς πολεμίοις ἀποληφθεὶς, ἐπειδὴ ἤσθετο αὐτῶν διαλεγόμενων πρὸς ἀλλήλους, καὶ παρασκευαζομένων εἰς ἄμυναν (51). *Εἶπον γάρ, φησὶν, οἱ παῖδες Ἀγχοῦς πρὸς ἑαυτούς· Οὐχ οὗτος Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς τῆς γῆς; Οὐχὶ τούτῳ ἐξῆρχον ἐν χορῶ λέγουσαι* (52), *Ἐπάταξε Δαβὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, καὶ Σαούλ ἐν χιλιάσιν αὐτοῦ; Καὶ ἐφοβήθη, φησὶ, Δαβὶδ ἀπὸ προσώπου Ἀγχοῦς, καὶ ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κατ' ὀφθαλμούς αὐτῶν.* Πῶς οὖν ἡ μὲν ἐπιγραφή Ἀβιμέλεχ ὀνομάζει, ἡ δ' ἱστορία Ἀγχοῦς παραδίδωσι τὸν βασιλέα Γεθθαίων (53); Τοιοῦτον λόγον τινὰ φθάσαντα ἐκ παραδόσεως εἰς ἡμᾶς ἔχομεν, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῶν ἀλλοφύλων κοινῶν ὡς εἶχον ὄνομα τὸ Ἀβιμέλεχ, ἴδιον δὲ ἕκαστος ὁ προσηγορεύετο (54). Ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐστὶ βασιλείας ἰδεῖν, Καίσαρας λεγομένους κοινῶς καὶ Αὐγούστους, ἀλλὰ δὲ τὰ κύρια ἑαυτῶν κεκτημένους ὀνόματα. Τοιοῦτον καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἐστὶ τὸ Φα-

* I Reg. xxi, 11 - 13.

(47) *Ἐπιστρέψαι, ut revertamur* [Respicere videtur Basilinus ad psal. cxiv, 7, ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, *Revertere, anima mea, in requiem tuam.* Vulgata et editio Romana, *Convertere anima, etc.*

(48) Multi mss. δόξης τοῦ Χριστοῦ, nihilque amplius. Editi vero cum duobus mss. σώματι τῆς δόξης, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα, etc.

(49) Reg. quartus ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, et ita quoque Augustinus. At vox ψαλμὸς in multis mss. deest, nec expressa invenitur in Vulgata. Plura qui volet, notas Nobilii legere poterit.

(50) Illa, σπουδάζειν δέ, etc., referenda esse ad librum I Regum xxi, 9, obscurum non est.

(51) Reg. tertius πρὸς ἄμυναν. Ibidem quatuor

IN PSALMUM XXXIII.

Ipsi David, quando immutavit faciem suam coram Abimelech, et dimisit ipsum, et abiit.

1. Psalmi hujus intelligentia nos ad duo argumenta trahit. Quæ enim tum in Nomba civitate sacerdotum, tum in Geth apud Anchus alienigenarum regem a Davide gesta sunt, ea inscriptioni videntur convenire. Nam immutavit faciem suam, cum Abimelech sacerdotem alloqueretur, sic ut occultata fuga, ad regium mandatum exsequendum festinare se simulaverit, quando et panes propositionis accepit, et gladium Goliath. Rursus suam immutavit faciem, cum in medio hostium captus, eos inter se loquentes, et se ad vindictam præparantes audivit. *Dixerunt enim, inquit, pueri Anchus inter se: Nonne hic est David rex terræ? Nonne huic cantabant in choro, dicentes: Percussit David in decem millibus suis, et Saul in millibus suis? Et timuit, inquit, David a facie Anchus, ac suam faciem ante illorum oculos immutavit* *. Quomodo igitur inscriptio nominat Abimelech, historia autem Anchus Gethæorum regem memorat? Talem quamdam rationem ex traditione ad nos usque transmissam tenemus, quod alienigenarum reges commune quidem nomen Abimelech habuerunt, **143** quilibet vero proprium, quo appellabatur. Hunc ad modum et in Romano imperio videre est, Cæsares et Augustos in communi appellari, sed tamen eos alia nomina propria habere. Nomen Pharaο est ejusmodi etiam apud Ægyptios. Nam et Pharaonem constat vocari eum, qui tempore Joseph regnavit;

mss. cum editione Basil. *ειπαν. Reg. quartus εἶπον.* Editio nostra Paris. *εἶπεν, non emendate.*

(52) Ita Regii quartus, quintus et sextus cum Colbertinis quinto et septimo et cum editione Basil. Editio vero Paris. *ἐξῆρχον ἐγχορεύουσαι γυναῖκες λέγουσαι.* Editio Rom. cum Colb. primo *ἐξῆρχον αὐχορεύουσαι λέγουσαι.* Notandum tamen vocem *γυναῖκες* in aliquibus mss. reperiri.

(53) Editio Paris. τῶν Γεθθαίων. Deest articulus in octo mss. Statim ubi mentio fit de quadam traditione, librarius in margine Regii quarti ascripsit illa, *λόγος ἐκ παραδόσεως ἀγράφου, sermo traditionis ejus quæ scripta non est.* Hoc idem legere est in margine Colb. sexti.

(54) Reg. secundus et Colb. sextus ὁ προσηγορευτο. Reg. quartus ᾧ προση.

Pharao item, qui post quatuor generationes Moysis ætate rex Ægypti fuit; Pharao quoque, qui Salomonis tempore rerum potiebatur: *Accepit enim, inquit, filiam Pharaonis* ¹⁰; et qui tempore prophetiæ Jeremiæ vixit, Pharao vocatus est. Sic etiam Abimelech ætate Abraham erat, et ætate Isaac: et alius nunc temporibus Davidis dicitur. Et de eo quidem qui tempore Abraham erat, dictum est: *Et dixit Abimelech, et Hochozath pronubus ejus, et Philoch princeps exercitus ejus ad Abraham dicens* ¹¹. Et iterum de eo qui tempore Isaac vixit: *Fuit autem multo tempore ibi. Cum vero prospexisset Abimelech rex Philistiim per fenestram, vidit Isaac cum Rebecca ludentem* ¹². Sic igitur et nunc Davidis tempore Abimelech in inscriptione dictus est, communi regni nomine. Verum Anchus nomen traditum ab historia est, quod scilicet ei privatim a nativitate impositum esset. Itaque coram hoc immutavit faciem suam, asportatus manibus servorum, et obstrepens ad portas civitatis, distillansque, inquit, salivam suam in barbam: ita ut diceret Anchus ad famulos: *Quare adduxistis eum ad me? Num ego opus habeo comitali morbo correptis? quippe introduxistis eum, ut morbo comitali coram me corripere. Et sic illinc dimissus, salvum se recepit, inquit, in speluncam Odollam* ¹³. Igitur tanquam ex magno periculo elapsus, hanc gratiarum actionem rependit suo liberatori Deo. **VERS. 2.** *Benedicam Dominum, inquit, in omni tempore.* Ereptus ex morte, quasi terminos vitæ sibi ipse præscribit, suamque animam instituit ac format ad accuratius vivendi genus, adeo ut nullo tempore benedictionem intermitteret, sed rerum tum magnarum tum parvarum principium referat in Deum. Non existimabo, inquit, diligentia mea quidquam fieri; neque fortuito concursu contingere, sed *In omni tempore benedicam Dominum; non in vitæ solum prosperitate, sed in temporibus etiam adversis atque calamitosis.* Hinc edoctus Paulus, ait: *Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite* ¹⁴. Viden' quanta fuerit charitas viri? Malorum assiduitatem animo iniquo non ferebat, cum non solum ex patria pulsus, et a cognatis domesticisque sejunctus, ac bonis spoliatus: verum etiam cum hostibus esset per vim traditus, ita ut fere ab eis membratim dilaniaretur. Non dixit: Quousque malorum assiduitas? non despondit animum propter afflictionis **144** prorogationem, haud ignorans, *Quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem* ¹⁵.

Α ραώ. Φαίνεται γὰρ Φαραώ λεγόμενος καὶ ὁ ἐπὶ Ἰωσήφ· Φαραώ καὶ ὁ ἐπὶ Μωϋσέως μετὰ τέσσαρας γενεάς ἐγεγνημένος βασιλεὺς Αἰγύπτου· Φαραώ καὶ ὁ κατὰ τοὺς χρόνους Σολομῶντος· Ἔλαβε γὰρ, φησὶ, τὴν θυγατέρα Φαραώ· καὶ ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς προφητείας (55) Ἰερεμίου Φαραώ προσηγορεύετο. Οὕτως δὲ καὶ Ἀβιμέλεχ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀβραάμ, καὶ κατὰ τοὺς χρόνους Ἰσαάκ· καὶ ὁ νῦν λεγόμενος ἐπὶ τῶν καιρῶν Δαβὶδ. Ἐπὶ μὲν γὰρ Ἀβραάμ εἴρηται, ὅτι *Καὶ εἶπεν Ἀβιμέλεχ, καὶ Ὁχοζὰθ ὁ θυμωφωγὸς αὐτοῦ, καὶ Φιλὸχ ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ πρὸς Ἀβραάμ, λέγων. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Ἰσαάκ· Ἐγένετο δὲ πολυχρόνιος ἐκεῖ. Παρακύψας δὲ Ἀβιμέλεχ (56) ὁ βασιλεὺς Φυλιστεῖμ διὰ τῆς θυρίδος, εἶδε παίζοντα τὸν Ἰσαάκ μετὰ Ῥεβέκκας.* Οὕτως οὖν καὶ νῦν κατὰ τοὺς χρόνους Δαβὶδ Ἀβιμέλεχ εἴρηται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, τὸ κοινὸν τῆς βασιλείας ὄνομα. Ἀγχοὺς δὲ παραδέδοται ὑπὸ τῆς ἱστορίας, ὅπερ ἰδίως ἦν αὐτῷ ἐκ γενετῆς ἐπιχειρούμενον. Ἐπὶ τούτου τοίνυν ἠλλοίωσεν ἑαυτοῦ τὸ πρόσωπον, παραφερόμενος ἐν ταῖς χερσὶ τῶν οἰκετῶν, καὶ φοφῶν παρὰ τὰς πύλας τῆς πόλεως, καὶ καταβρέων (57), φησὶ, τὰ σείλα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πώγωνα· ὥστε εἰπεῖν τὸν Ἀγχοὺς τοῖς παισὶ· *Τί εἰσφέρετε αὐτὸν πρὸς μέ; Μὴ ἐπιδέομαι ἐπιλήπτων ἐγὼ, ὅτι εἰσηνέγκατε αὐτὸν ἐπιληπτέυσθαι ἐπ' ἐμέ; Καὶ οὕτως ἀπολυθεὶς ἐκεῖθεν, διεσώθη, φησὶν, εἰς τὸ σπήλαιον Ὀδολλάμ.* Ὡς οὖν ἐκ μεγάλου κινδύνου διεκφυγὼν (58), ταύτην ἀναπέμπει τὴν εὐχαριστίαν τῷ ῥυσαμένῳ αὐτὸν Θεῷ. *Εὐλογήσω, φησὶ, τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ.* Διεκφυγὼν ἐκ τοῦ θανάτου, οἶον ὄρους ἑαυτῷ τίθεται τῆς ζωῆς, τυπῶν ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ τῆς πολιτείας ἀκριβές· ὡς μηδένα καιρὸν διαλιμπάνειν τῆς εὐλογίας, ἀλλὰ καὶ μεγάλων καὶ μικροτέρων πραγμάτων ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρειν τὴν ἀρχήν. Οὐχὶ ἠγγήσομαι, φησὶ, κατὰ τὴν ἑμαυτοῦ ἐπιμέλειαν γίνεσθαι, οὐδὲ ἐκ τῆς αὐτομάτου συντυχίας συμβαίνειν, ἀλλ' *Ἐν παντὶ καιρῷ εὐλογήσω τὸν Κύριον,* οὐκ ἐν ταῖς εὐημερίαις μόνον τοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς. Ἐντεῦθεν μαθητευθεὶς ὁ Ἀπόστολος, *Πάντοτε, φησὶ, χαίρετε, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε.* Ὁρᾷ ἡλικία τοῦ ἀνδρός ἢ ἀγάπη; Οὐκ ἀπεδυσπέτει πρὸς τὴν συνέχειαν τῶν κακῶν, ὅτε οὐ (59) μόνον πατρίδος ἀπελήλατο, καὶ συγγενείας, καὶ οἰκειῶν, καὶ κτημάτων, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολεμίοις παραδοθεὶς ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, μικροῦ διασπᾶσθαι παρ' αὐτῶν ἐμελλεν. Οὐκ εἶπε· Μέχρι τίνος ἢ συνέχεια τῶν κακῶν; οὐκ ἀπεδυσπέτησε πρὸς τὴν παράτασιν τῆς θλίψεως, εἰ-

¹⁰ III Reg. iii, 1. ¹¹ Gen. xxi, 22. ¹² Gen. xxvi, 8. ¹³ I Reg. xxi, 13; xxii, 1. ¹⁴ I Thess. v, 16, 18. ¹⁵ Rom. v, 3, 4.

(55) Illud, τῆς προφητείας, deest in Reg. tertio. Statim Reg. secundus rursus προσηγορεύετο.

(56) Sic mss. quatuor. In editione Paris. ponitur articulus ante Ἀβιμέλεχ. Aliquanto post Reg. secundus εἴρηται ἐν τῇ Γραφῇ. Sed scripturam veram ἐν τῇ ἐπιγραφῇ præfert quoque in margine. Infra, ubi legitur παραφερόμενος, etc., sic editum est apud LXX: *παραφέρετο ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ.* Unde Augustinus: *Ferebatur in manibus suis: quibus verbis*

Pater gravissimus adumbrari vult sanctissimam Eucharistiam, quando videlicet Dominus in ultima cæna se ipse suis manibus tulit.

(57) Ita novem mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. κατέβρεον.

(58) Nonnulli mss. διαφυγὼν. Statim septem mss. rursus διαφυγὼν ἐκ τοῦ.

(59) Reg. secundus ὅτι οὐ.

δὼς, ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. Τῶ ἔντι γὰρ τοῖς καλῶς παρεσκευασμένοις αἱ θλίψεις οἶονεὶ τροφαὶ τινές εἰσιν ἀθλητικαὶ καὶ γυμνάσια, ἐπὶ τὴν πατρώαν δόξαν τὴν ἀγωνιστὴν προβιβάζουσαι· ὅταν λοιδορούμενοι εὐλογῶμεν, βλασφημούμενοι παρακαλῶμεν, καταπονούμενοι εὐχαριστῶμεν, θλιβόμενοι ἐπὶ τῇ θλίψει καυχώμεθα. Αἰσχρὸν γὰρ εὐλογεῖν μὲν ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς χρηστοτέροις, σιωπᾶν δὲ ἐπὶ τοῖς σκυθρωποτέροις καὶ ἐπιπόνους πράγμασιν. Ἀλλὰ τότε καὶ πλέον εὐχαριστεῖν δεῖ, εἰδότας, ὅτι Ὁν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται Διαπαντὸς ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Δουλεῖ ἀδύνατόν τι ἐπαγγέλλεσθαι ὁ προφήτης. Πῶς γὰρ διαπαντὸς ἡ αἴνεσις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ στόματι ἀνθρώπου (60) εἶναι δύναται; Ὅτε δὲ λέγεται τὰς συνήθειας καὶ βιωτικὰς ὁμιλίαις, οὐκ ἔχει τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ στόματι. Ὅτε καθεύδει, σιωπήσεται πάντως. Ἐσθίοντος δὲ καὶ πίνοντος πῶς ἐνεργήσει τὸ στόμα τὴν αἴνεσιν; Πρὸς δὲ τοῦτο λέγομεν, ὅτι ἔστι μὲν τι καὶ νοητὸν στόμα τοῦ ἔνδον ἀνθρώπου, ᾧ τρέφεται (61) μεταλαμβάνων τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, ὅς ἐστιν ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Περὶ ἐκείνου τοῦ στόματος καὶ ὁ Προφήτης φησὶν ὅτι· Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ ἐίλκυσσα πνεῦμα. Ἐκεῖνο καὶ ὁ Κύριος προκαλεῖται ἡμᾶς εὐρύχωρον ἔχειν εἰς ὑποδοχὴν ἀφθονωτέραν τῶν τροφῶν τῆς ἀληθείας. Πλάτυνον γὰρ, φησὶ, τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. Δύναται οὖν ἡ ἐντετυπωμένη ἄπαξ καὶ οἶονεὶ (62) ἐσφραγισμένη τῷ ἡγεμονικῷ τῆς ψυχῆς περὶ Θεοῦ ἔννοια αἴνεσις ὀνομάζεσθαι Θεοῦ, διαπαντὸς ἐνυπάρχουσα τῇ ψυχῇ. Δύναται δὲ καὶ, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ὑποθήκην, ὁ σπουδαῖος πάντα ποιεῖν εἰς δόξαν Θεοῦ, ὥστε πᾶσαν πράξιν, καὶ πᾶν ῥῆμα, καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν νοεράν, αἰνέσει· ἐπέχειν δύναμιν. Εἴτε γὰρ ἐσθίει ὁ δίκαιος, εἴτε πίνει, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖ. Τοῦ τοιούτου καθεύδοντος ἡ καρδία ἐγρήγορεν, κατὰ τὸν εἰπόντα ἐν τῷ Ἄσματι γρηγορεῖ. Ὡς γὰρ ἐπὶ πολὺ τὰ καθ' ὑπνον φαντάσματα τῆς μεθημερινῆς ἐννοίας ἐστὶν ἀπηχῆματα.

2. Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχὴ μου. Μηδεὶς, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἐπίνοιαν, καθ' ἣν διεσώθην ἐκ τῶν κινδύνων, ἐπαινέτω. Οὐ γὰρ ἐν δυνάμει ἀνθρώπου, οὐδὲ ἐν (63) σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ σωτηρία. Μὴ καυχᾶσθω, φησὶν, ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, μήτε ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μήτε ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος, ἐν τῷ συνιεῖν καὶ γινώσκειν Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ. Ὅρᾳς τὸν Ἀπόστολον πῶς τοὺς συνεργοὺς τοῦ Ἐυαγγελίου ἐπαινεῖ; Ὅς ἐστι σύνδουλος καὶ διάκονος ὑμῶν (64) ἐν Κυρίῳ. Ἐὰν μέντοι τις ἐπὶ σώματος

A Nam re ipsa afflictiones, quasi athletica quaedam alimenta ac exercitationes sunt bene præparatis atque instructis: quæ athletam ad paternam gloriam deducunt; si quando conviciis impetiti benedixerimus, blasphemiis lacessiti obsecraverimus, divexati egerimus gratias, afflicti in afflictione gloriati fuerimus ¹⁶. Turpe enim est nos benedicere in rebus secundis, silere vero in tristibus et adversis. Imo tunc etiam gratias uberiores agere oportet, cum noverimus quod *Quem diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit* ¹⁷. *Semper laus ejus in ore meo*. Videtur propheta id quod fieri non potest, polliceri. Quomodo enim semper laus Dei in ore hominis esse potest? Cum consueta et ad vitæ usum spectantia colloquia facit, in ore laudem Dei non habet. Cum dormit, omnino silebit. Quomodo vero edentis aut bibentis os laudem Dei depromet? Ad hoc respondemus, quoddam etiam esse hominis interni spirituale os atque intelligibile, quo nutritur, dum verbum vitæ recipit, qui est panis, qui de caelo descendit ¹⁸. De illo ore etiam *Propheta loquitur: Os meum aperui et attraxi spiritum* ¹⁹. Hortatur nos etiam Dominus, ut amplum os habeamus, quo copiosius uberiusque alimenta veritatis accipiamus. *Diata enim, inquit, os tuum, et implebo illud* ²⁰. Itaque Dei cogitatio semel impressa, et quasi in præcipua animæ parte obsignata, laus Dei appellari potest, semper in anima insidens. Potest autem et juxta apostolicam admonitionem vir probus omnia agere ad Dei gloriam, ita ut actio omnis, omneque verbum, et spiritualis omnis operatio vim laudis obtineat. Sive enim edit justus, sive bibit, omnia in Dei gloriam facit ²¹. Eo dormiente, cor vigilat juxta eum, qui in Cantico canticorum dicit: *Ego dormio, et cor meum vigilat* ²². Etenim visæ in somnis species sunt non raro diurnarum cogitationum imagines.

τῶν ἰσχυρῶν· Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου

2. VERS. 3. *In Domino laudabitur anima mea*. Nullus, inquit, meam industriam, per quam e periculis incolumis evasi, laudet. Neque enim in potentia hominis, neque in sapientia, sed in Dei gratia salus est. *Non gloriatur, inquit, dives in divitiis suis, neque sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, quod intelligit et cognoscit Dominum Deum suum* ²³. Vides quomodo Apostolus adjutores Evangelii laudet? *Qui est conservus et minister vester in Domino* ²⁴. Si quis autem ob corporis elegantiam, aut parentum claritudinem laudatur, non in Domino laudatur

¹⁶ I Cor. iv, 12, 13. ¹⁷ Hebr. xii, 6. ¹⁸ Joan. vi, 53. ¹⁹ Psal. cxviii, 131. ²⁰ Psal. lxxx, 11. ²¹ I Cor. x, 31. ²² Cant. v, 2. ²³ Jerem. ix, 23, 24. ²⁴ Coloss. iv, 7.

(60) Multi mss. ἀνθρώπου sine articulo. Editi τοῦ ἀνθρώπου.

(61) Nonnulli mss. ὁ τρέφεται. Alii mss. cum editis ᾧ τρέφεται.

(62) Nonnulli mss. οἶονεὶ. Editi οἷον. Ibidem Reg. tertius ἐνεσφραγισμένη.

(63) Editio Paris. ἢ ἐν. At quinque mss. οὐδὲ ἐν.

(64) Editio Paris. cum Colb. sexto διάκονος ἡμῶν, et ita legerat interpretes, minister noster. Editio vero Basil. et octo mss. διάκονος ὑμῶν, recte.

anima ipsius : sed quisquis talis est, in vanitate constituitur. Neque enim mediæ artes laudem vere merentur : gubernatores, medici, oratores aut architecti, qui urbes, aut pyramides, aut labyrinthos, aut aliam quamdam sumptuosam ac superbam ædificiorum molem exstruunt. Ob hæc qui laudantur, non in Domino suam habent animam. Satis est nobis ad omnem dignitatem, tanti Domini servos nominari. Nunquid enim qui regi **145** famulatur, se ideo jactabit quod in hoc aut in illo ministerii ordine collocatus est : qui vero dignus habitus est qui Deo serviat, aliunde laudes sibi excogitabit, quasi ad omnem gloriæ splendorisque cumulum appellatio Domini sibi non sufficiat? *In Domino igitur laudabitur anima mea. Audiant mansueti, et lætentur.* Quandoquidem sine prælio, inquit, ex sola faciei immutatione inimicis per Dei auxilium deceptis, mihi parta salus est : *Audiant mansueti, fieri posse ut et quiescentes erigant tropæum, et minime pugnantes, victores declarentur : Et lætentur, ad mansuetudinem amplectendam meo exemplo confirmati.* Hoc enim accepi muneris a Deo, quod mansuetudinem implevi. *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus* ²⁵. Maxima enim virtutum, mansuetudo est, quapropter et inter beatitudines adnumeratur. *Beati enim, inquit, mites, quoniam ipsi possidebunt terram* ²⁶. Nam terra illa, cælestis Jerusalem, spoliū non est pugnantium : sed æquanimorum ac mansuetorum virorum hæreditas proponitur. Idem autem valet hoc, *Audiant mansueti*, atque illud, *Audiant Christi discipuli*. Fortassis autem propheticæ vult miraculum beneficii a Deo in se collati ad nos usque pervenire. Audiant enim qui multis post generationibus futuri sunt discipuli Christi. Siquidem hos nominavit mansuetos, quibus Dominus ait : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* ²⁷. Qui enim sedatis sunt moribus, et ab omni commotione liberi, adeo ut nulla insit in eorum animis perturbatio, ii mansueti appellantur. Quapropter etiam Moyses supra omnes homines terræ mansuetus fuisse perhibetur ²⁸.

κατεσταλμένοι τὰ ἥθη καὶ παντὸς πάθους ἀπηλλαγμένοι, ὡς μετρίαν ἔχειν παραγὴν ἐνοικοῦσαν αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς, οὗτοι πραεῖς προσαγορεύονται. Διὸ καὶ Μωϋσῆς μεμαρτύρηται πραῦς εἶναι παρὰ πάντας ἀνθρώπους ἐπὶ τῆς γῆς.

5. VERS. 4. *Magnificate Dominum tecum.* Con-

κόλλει, ἢ γονέων περιφανεῖα ἐπαινεῖται, οὐκ ἐν Κυρίῳ ἐπαινεῖται αὐτοῦ ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ἐν τῇ ματαιότητί ἐστι τῶν τοιούτων ἕκαστος. Οὐδὲ γὰρ αἱ μέσαι τέχναι (65) τὸ ἀληθινῶς ἐπαινετὸν ἔχουσι, κυβερνῆται, ἱατροὶ, ῥήτορες, ἢ ἀρχιτέκτονες πόλεις οἰκοδομοῦντες ἢ πυραμίδας, ἢ λαβυρίνθους, ἢ ἄλλας τινὰς δαπανηρὰς ἢ ὑπερόγκους οἰκοδομημάτων κατασκευάς. Οἱ ἐπὶ τούτοις ἐπαινούμενοι, οὐκ ἐν Κυρίῳ (66) ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν. Ἄρκει ἡμῖν πρὸς ἅπαν ἀξίωμα τὸ τηλικούτου Δεσπότητος δούλους ἡμᾶς ὀνομάζεσθαι. Οὐ δὴπου γὰρ βασιλεῖ μὲν τις ὑπηρετῶν μέγα φρονήσει, διὰ τὸ ἐν τῇδε τῇ τάξει τῆς ὑπηρεσίας τετάχθαι· Θεῷ δὲ καταξιωθείς λατρεύειν, ἀλλαχόθεν τοὺς ἐπαίνους ἑαυτῷ περινοήσει, ὡς οὐκ ἀκούσης αὐτῷ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Κυρίου πρὸς πᾶσαν δόξης

καὶ περιφανεῖας ὑπερβολὴν; *Ἐν τῷ Κυρίῳ οὖν ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχὴ μου.* Ἀκουσάτωσαν πραεῖς, καὶ εὐφρανθήτωσαν. Ἐπειδὴ ἄνευ πολέμου, φησὶ, κατωρθώθη μοι (67) ἡ σωτηρία ἐκ μόνης τῆς κατὰ πρόσωπον ἀλλοιώσεως, διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας ἀπατηθέντων τῶν πολεμίων· Ἀκουσάτωσαν πραεῖς, ὅτι δυνατόν καὶ ἡσυχάζοντας ἐγείραι τρόπαιον, καὶ μὴ μαχομένους νικητὰς ἀποφανθῆναι· *Καὶ εὐφρανθήτωσαν, βεβαιούμενοι εἰς τὴν πραότητα τῷ κατ' ἐμὲ ὑποδείγματι.* Ἔλαβον γὰρ ταύτην τὴν χάριν παρὰ Θεοῦ, ἐπειδὴ κατώρθωσα τὴν πραότητα. *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαβὶδ καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ.* Μεγίστη γὰρ τῶν ἀρετῶν ἡ πραότης· διὸ καὶ τοῖς μακαρισμοῖς ἐγκατελεγκται. *Μακάριοι γάρ, φησὶν, οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.* Ἐκείνη γὰρ ἡ γῆ, ἡ ἐπουράνιος Ἰερουσαλήμ, οὐ γίνεται τῶν μαχομένων λάφυρον, ἀλλὰ μακροθύμων καὶ πραῦσθων ἀνδρῶν πρόκειται κληρονομία. Ἴσων δὲ δύναται τὸ, Ἀκουσάτωσαν πραεῖς, καὶ τὸ, Ἀκουσάτωσαν (68) οἱ Χριστοῦ μαθηταί. Τάχα δὲ προφητικῶς βούλεται μέχρις ἡμῶν διαβῆναι τὸ θαῦμα τῆς τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας. Ἀκουσάτωσαν γὰρ οἱ πολλαῖς ὕστερον γενεαῖς γενήσεσθαι τοῦ Χριστοῦ μαθηταί μέλλοντες. Τούτους γὰρ ὠνόμασε πραεῖς, οἷς ὁ Κύριος διαλέγεται· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραὴς εἰμι* (69) *καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.* Οἱ

3. *Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί.* Πρέποντα ἑαυτῷ χορὸν εἰς δοξολογίαν τοῦ Κυρίου παραλαμβάνει

²⁵ Psal. cxxxi, 4. ²⁶ Matth. v, 4. ²⁷ Matth. xi, 29. ²⁸ Num. xii, 3.

(65) Editio Basil. cum Colb. tertio αἱ ἐν μέσῳ τέχναι. Alii decem mss. et Catena Corder. αἱ μέσαι τέχναι : quæ eadem lectio legitur quoque in margine Colb. tertii. Sed cum illud, τέχναι, non probaretur Ducæo, ex eo τεχνῆται effecit, et ita in editione Paris. edendum curavit. Nos vero scripturam eam, quæ tot librorum auctoritate confirmaretur, retinendam esse judicavimus. Nec Combefisio quoque Ducæana emendatio magis placuit. Postquam enim in medium protulit multa, quibus falsa illa scriptura infirmari possit, notam suam concludit his verbis : *Nihil ergo, inquit, violente ab artibus ad artifices transit Basilii, sed docte ac rhetorice.* Mox mss. aliquot ἢ λα-

τροὶ ἢ ῥητορες.

(66) Ita septem mss. Nec aliter legisse videtur interpres, qui verterit : *in Domino.* Editi cum Reg. quarto ἐν Χριστῷ. Hic pro ψυχὴν suspicatur Combefisius legendam καύχησιν, aut αἴνεσιν : sed ejus conjecturam codex nullus tuetur.

(67) Nonnulli mss. κατωρθώθη μοι. Alii mss. cum editis κατωρθώθη μοι.

(68) Ita mss. οὐκ. Editi vero δύναται τῷ, Ἀκουσάτωσαν πραεῖς καὶ εὐφρανθήτωσαν, τὸ, Ἀκουσάτωσαν.

(69) Nonnulli mss. ὅτι πρᾶός εἰμι.

νει. Μηδεις ταραχώδης, μηδὲ τεθορυβημένος, μηδὲ ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς τὴν ψυχὴν παροιστρῶν (70) ἐγκαταμιγῆτω μοι· ἀλλ' ὑμεῖς οἱ πραεῖς, οἱ τὸ βεβηκὸς καὶ εὐσταθὲς τῆς ψυχῆς κατωρθωκότες, τὸ δὲ νωθρὸν καὶ ὑπνώδες πρὸς τὰς τῶν καθηκόντων ἐνεργείας ἀποσειόμενοι, ὑμεῖς μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί. Μεγαλύνει δὲ τὸν Κύριον ὁ μεγάλη διανοία καὶ γαύρω τῷ φρονήματι καὶ ἐπηρμένῳ τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πειρασμοὺς ὑπομένων. Ἐπειτα δὲ καὶ ὁ μεγάλη τῆ διανοία καὶ θεωρήμασι βαθυτάτοις τὰ μεγέθη τῆς κτίσεως καθορῶν, ἔν' ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων τὸν γενεσιουργόν (71) αὐτῶν θεωρήσῃ. Ὅτω γάρ τις ἐπὶ πλεῖον ἐμβαθύνει τοῖς λόγοις καθ' οὓς γεγένηται τὰ ὄντα, καὶ καθ' οὓς οἰκονομεῖται, τοσούτῳ μᾶλλον θεωρεῖ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, μεγαλύνει τὸν Κύριον. Ἐπεὶ οὖν εἰς νοῦς καὶ ἐνὸς ἀνδρὸς μελέτη, οὐδὲ πρὸς βραχὺ ἀὐταρκεῖ πρὸς τὴν τῶν μεγαλειῶν τοῦ Θεοῦ κατάληψιν, πάντας ὁμοῦ τοὺς πραεῖς εἰς τὴν κοινωνίαν ταύτης τῆς ἐνεργείας παραλαμβάνει. Δεῖ γὰρ πᾶσαν σχολὴν ἄγειν ἀπὸ θορύβων τῶν ἔξωθεν, καὶ πᾶσαν ἡσυχίαν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας βουλευτηρίῳ ποιήσαντα, οὕτως ἐπιβάλλειν τῆ θεωρίᾳ τῆς ἀληθείας. Ἀκούεις τοῦ ἐξομολογουμένου τὴν ἁμαρτίαν, τί φησιν; Ἐταράχθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου. Οὐ μόνον δὲ θυμὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμία, καὶ δειλία, καὶ φθόνος ὀφθαλμὸν ψυχῆς ἐκταράσσει· καὶ ἀπαξιαπλῶς πάντα τὰ πάθη τυγχυτικὰ καὶ ἐκταρακτικὰ τοῦ διορατικοῦ τῆς ψυχῆς ἐστί. Καὶ ὡς οὐ δυνατὸν τεθολωμένῳ ὀφθαλμῷ ἀκριβῆ λαβεῖν τῶν ὄρατῶν τὴν κατάληψιν, οὕτως οὐδὲ τεθολωμένη καρδίᾳ τῆ κατανοήσει τῆς ἀληθείας ἐπιθαλεῖν. Ἀναχωρῆσαι οὖν δεῖ τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, καὶ μήτε δι' ὀφθαλμῶν, μήτε δι' ὠτων, μήτε δι' ἄλλης τινὸς αἰσθήσεως ἐπεισάγειν ἄλλοτρίους λογισμοὺς τῆ ψυχῆ. Θορύβων γὰρ ἀσιγήτων καὶ στάσεων ἀδιαλλάκτων ἀναπιμπλῶσι τὰ ἐνδον οἱ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς ἐπανιστάμενοι πόλεμοι. Ἐξεζήτησα τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου. Ταῦτα, φησὶν, ἀκουσάτωσαν οἱ πραεῖς, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τῷ χαλεπῷ, ὅτε πᾶς μὲν θυμὸς τῶν μνησικακούντων ἐκινεῖτο (72) κατ' ἐμοῦ, πᾶσα δὲ χεὶρ ἐπ' ἐμὲ ὠπλίετο, γυμνὸς δὲ ἐγὼ καὶ ἀοπλος ἔτοιμος εἰς πᾶσαν αἰκίαν ἐξεκείμεν τοῖς πολεμίσι, τότε οὐ συνεχύθην τοὺς διαλογισμοὺς τῷ φόβῳ, οὐκ ἐξεκρούσθην ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐννοίας, οὐκ ἀπέγνων τῆς ἐμαυτοῦ σωτηρίας, ἀλλ' ἐξεζήτησα τὸν Κύριον. Οὐχὶ ἐζήτησα μόνον ἀπλῆν τινα καὶ χρονικὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐλπίδα, ἀλλ' ἐξεζήτησα. Πλεῖον γάρ τι (73) ὀηλοῖ παρά τὸ ζητῆσαι ἢ ἐμφασίς τοῦ ἐκζητῆσαι, ὡς καὶ παρά τὴν ἔρευναν ἢ ἐξερευνήσεις. Ἐξέλειπον γὰρ ἐξερευνῶντες ἐξερευνήσεις. Πολλὴν οὖν τινα σχολὴν καὶ ἀταραξίαν ὁ λόγος παρέστησι διὰ τῆς ἐκζητήσεως.

²⁹ Psal. vi 8. ³⁰ Psal. lxxiii, 7.

(70) Sic multi mss. At editi ἐμπαροιστρῶν.

(71) Nostra editio Paris. operarum oscitantia γενεσιουργόν pro γενεσιουργόν, uti in mss. legitur. Statim Reg. secundus τοσοῦτον μᾶλλον.

assumit. Nemo turbulentus, nemo perturbatus, nec quisquam qui carnearum affectionum œstro exstimulet animam, mihi adjungatur: sed vos mansueti qui stabilitatem firmitatemque animi consecuti estis, socordiam autem ac soporem ad officia exsequenda excussistis, vos magnificate Dominum mecum. Magnificat autem Dominum is, qui magna mente, et elato ac erecto spiritu tentationes pro pietate sustinet. Deinde etiam, qui magno animo et profundissimis contemplationibus magnitudines creationis considerat, ut ex magnitudine creaturarum et pulchritudine ortus earum auctorem contempletur. Quanto enim quis altius penetrat rationes, quibus condita sunt ac reguntur universa, tanto magis Domini magnificentiam speculatur, et quantum in se est, Dominum magnificat. Quoniam igitur una mens, et unius viri meditatio ne ad breve quidem tempus sufficit ad magnifica opera Dei comprehendenda: omnes simul mansuetos ad hujus actionis societatem assumit. Oportet enim ab externis tumultibus omnino **146** vacare, et omni quiete in abscondito cordis recessu constituta, tum demum veritatis contemplationi animum adjicere. Audis confitentem peccatum, quid dicit? *Turbatus est ab ira oculus meus*²⁹. Non autem ira solum, sed concupiscentia etiam et timiditas, et invidia oculum animæ conturbat; et in universum, commotiones omnes aciem animi atque perspicacitatem confundunt ac perturbant. Et quemadmodum fieri non potest ut accurate, oculo turbato deprehendantur visibilia: sic etiam turbato corde, ad veritatis contemplationem incumbere non possumus. Secedere igitur oportet a mundi rebus, et neque per oculos, neque per aures, neque per alium ullum sensum cogitationes alienas in animam introducere. Quæ enim ex carnis elatione exoriuntur bella, tumultibus continuis et implacabilibus seditionibus interiora complent. (Vers. 5.) *Exquisivi Dominum, et exaudivit me*. Hæc, inquit, audiant mansueti, quod ego difficili illo tempore cum omnis inimicorum ira moveretur contra me, omnisque manus adversus me armaretur, ego vero nudus et inermis ad omne supplicium perferendum expositus hostibus essem, non tamen tunc confusus sum animo præ timore, non sum a Dei cogitatione avocatus, non salutem meam desperavi, sed *exquisivi Dominum*. Non quæsivi solum simplici quadam et temporaria in Dominum spe, sed *exquisivi*. Etenim emphasis verbi *exquirere* amplius quiddam significat, quam verbum *quærere*, quemadmodum etiam perscrutatio plus dicit quam scrutatio. *Defecerunt enim perscrutantes perscrutationes*³⁰. Multum igitur otii ac tranquillitatis exhibet hic sermo per illam exquisitionem.

(72) Reg. tertius ἐκκίνητο. Mox Reg. tertius in contextu λογισμούς, in margine vero διαλογισμούς.

(73) Ita multi mss. Editio vero Paris. γάρ τοι. Statim Reg. secundus ἐξέλειπον.

4. *Et ex omnibus tribulationibus meis eripuit me. Tota justi vita in afflictionibus posita est, et Arcta atque angusta est via* ³¹; *et Multae tribulationes justorum* ³². Idcirco et Apostolus ait: *In omnibus afflicti* ³³; *et, Quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei* ³⁴. Liberat autem ex tribulatione sanctos suos Deus, non quod illos citra probationem relinquat, sed quod patientiam ipsis largiatur. Nam si *Tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem* ³⁵, qui tribulationem detrectat, probatione se ipse privat. Quemadmodum ergo nemo coronatur sine adversario: sic neque probatus quisquam pronuntiari potest, nisi per tribulationes. *Ex omnibus igitur tribulationibus meis me eripuit*, non quod divexari me non sinat, sed quod cum tentatione exitum etiam praebeat, adeo ut ferre valeam ³⁶. (VERS. 6.) *Accedite ad eum, et illuminamini; et facies vestrae non confundentur. Qui in tenebris et in umbra mortis sedent, eos hortatur ut ad Dominum accedant* ³⁷, ac radiis divinitatis ipsius appropinquent, ut ex appropinquatione per veritatem illustrati, illustrationem ejus per gratiam in se ipsos recipiant. Sicut enim haec lux sensibilis non omnibus similiter exoritur, sed iis qui habent oculos, **147** *vigilantque, et sine ullo impedimento solis praesentia frui possunt: ita etiam justitiae sol* ³⁸, *Vera lux, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ³⁹, non omnibus splendorem suum largitur, sed iis, qui dignam ipso vitam degunt. *Lux enim, inquit, orta est, non peccatori, sed justo* ⁴⁰. Ut enim ortus est sol, sed non vespertilionibus, nec aliis animalibus noctu ad pabulum prodeuntibus: ita quoque lux sua quidem natura splendida est, ac vi illuminandi praedita; non tamen omnes claritatis ejus participes sunt. Sic et *Omnis qui mala facit, odit lucem, et non venit ad lucem ut non manifestentur ejus opera* ⁴¹. *Accedite igitur ad eum et illuminamini, et facies vestrae non confundentur. Beatus, qui in die justii judicii Dei, cum venerit Dominus ad illuminandum abscondita tenebrarum, et manifestandum consilia cordium* ⁴², ausus fuerit illam examinis lucem subire, ac reversus fuerit non pudibundus, ex eo quod conscientiam pravis operibus contaminatam non habeat. Qui enim mala patraverunt, in opprobrium ac confusionem resurgent, in se ipsis turpitudinem et formas peccatorum impressas insipientes. Et fortassis ea confusio, in qua aeternum vivent peccatores, horrenda est magis, quam tene-

4. *Καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων μου ἐξήρυσάτό με. Πᾶσα ἡ τοῦ δικαίου ζωὴ τεθλιμμένη ἐστὶ, καὶ στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς· καὶ, Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος φησὶν, Ἐν παντὶ θλιβόμενοι· καὶ, Ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν. Ῥύεται δὲ ἐκ θλίψεως τοὺς ἁγίους αὐτοῦ ὁ Θεός, οὐκ ἀδοκιμάστους αὐτοὺς καταλιμπάνων, ἀλλὰ τὴν ὑπομονὴν αὐτοῖς χαρίζομενος. Εἰ γὰρ Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν· ὁ τὴν θλίψιν ἀφαιρούμενος τῆς δοκιμῆς ἑαυτὸν ἀπεστέρησεν. Ὡς οὖν οὐδεὶς στεφανοῦται ἀνευ ἀνταγωνιστοῦ, οὕτως οὐδὲ δόκιμος ἀποφανθῆναι δύναται εἰ μὴ (74) διὰ θλίψεων. Ἐκ πασῶν οὖν τῶν θλίψεων ἐξήρυσάτό με, οὐχὶ μὴ ἐὼν με θλίβεσθαι, ἀλλὰ σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκθασιν, τοῦ δύνασθαι (75) ὑπενεγκεῖν, χαρίζομενος. Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτισθητε· καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνηθῆ. Τοῖς καθημενοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, τούτοις παρακελεύεται προσελθεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐγγίσει αὐτοῦ ταῖς ἀκτίσι τῆς θεότητος, ἵν', ἐκ τοῦ προσεγγισμοῦ ἐλλαμφθέντες τῇ ἀληθείᾳ, χάριτι τὸν (76) φωτισμὸν αὐτοῦ εἰς ἑαυτοὺς χωρήσωσιν. Ὡς περὶ γὰρ τὴν αἰσθητὸν τοῦτο φῶς οὐ πᾶσιν ὁμοίως ἀνατέλλει, ἀλλὰ τοῖς ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐγρηγοροῦσι, καὶ ὑπ' οὐδενὸς κωλύματος ἀπολαύειν δυναμένοις τῆς τοῦ ἡλίου ἐπιδημίας· οὕτω καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, οὐ πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ φαιδρότητα χαρίζεται, ἀλλὰ τοῖς ἀξίως αὐτοῦ πολιτευομένοις. Φῶς γὰρ, φησὶν, ἀνέτειλεν, οὐχὶ τῷ ἁμαρτωλῷ, ἀλλὰ τῷ δικαίῳ. Ὡς γὰρ ἀνέτειλε μὲν ὁ ἥλιος, ἀλλ' οὐχὶ (77) ταῖς νυκτερίσιν, οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ζώοις τοῖς νυκτινόμοις· οὕτω καὶ τὸ φῶς τῇ μὲν ἑαυτοῦ φύσει λαμπρὸν ἐστὶ καὶ φαιδρυντικόν· οὐ πάντες δὲ αὐτοῦ τῆς λαμπηδόνης μεταλαμβάνουσιν. Οὕτω καὶ Πᾶς ὁ τὰ φαῦλα πράσων μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ φανερωθῆ αὐτοῦ τὰ ἔργα. Προσέλθετε οὖν πρὸς αὐτὸν καὶ φωτισθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνηθῆ. Μακάριος ὁ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἔλθῃ ὁ Κύριος φωτίσαι τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερωῶσαι τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, τολμήσας ὑπὸ τὸ φῶς ἐκεῖνο τῶν ἐλέγχων γενέσθαι, καὶ ἐπανελθὼν ἀνεπαίσχυντος (78) τῷ ἀμόλυτον ἔχειν τὸ συνειδὸς ἀπὸ πονηρῶν ἔργων. Οἱ γὰρ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ὄνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην ἀναστήσονται, ἐνορῶντες ἐν ἑαυτοῖς τὸ αἶσχος καὶ τοὺς τύπους τῶν ἡμαρτημένων. Καὶ τάχα φοβερω-*

³¹ Matth. vii, 14. ³² Psal. xxxiii, 20. ³³ II Cor. iv, 13. ³⁴ Luc. i, 79. ³⁵ Malach. iv, 2. ³⁶ Joan. i, 9.

(74) Editi et Reg. quartus et Colb. septimus εἰ μὴ. At deest εἰ in multis mss. Ibidem Reg. tertius διὰ θλίψεως. Statim Reg. tertius et Colb. quintus οὖν τῶν θλίψεων μου. At deest μου in multis mss. et in editis.

(75) Editio Paris. τῷ δύνασθαι. Sed quatuor mss. perinde atque textus sacer τοῦ δύνασθαι.

(76) Colbertini primus et sextus cum Reg. tertio ἐλλαμφθέντες τῇ τῆς ἀληθείας χάριτι, τόν, etc.,

8. ³⁷ Act. xiv, 21. ³⁸ Rom. v, 3, 4. ³⁹ I Cor. x, 41. ⁴⁰ Psal. xcvi, 11. ⁴¹ Joan. iii, 20. ⁴² I Cor. iv, 5.

veritatis gratia illustrati. At editi cum majori parte mss. ἐλλαμφθέντες τῇ ἀληθείᾳ, χάριτι τόν, etc.

(77) Ita quatuor mss. Editio vero Paris. ἀλλ' οὐ. Illud quod mox sequitur, φαιδρυντικόν, duplicem habet intelligentiam. Nam vim illuminandi, aut vim exhilarandi significare potest.

(78) Scriptum invenitur in margine Reg. secundi ἀνεπαίσχυντος. Mox quatuor mss. ἑαυτοῖς. Editio Paris. αὐτοῖς.

τέρα τοῦ σκότους καὶ τοῦ πυρός τοῦ αἰωνίου ἢ αἰσχύνῃ, ἃ ἐστὶν, ἧ μέλλουσι συνδιαιωρίζειν οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἀεὶ ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχοντες τὰ ἔχνη τῆς ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας, οἷον τινος βαφῆς ἀνεκπλύτου, τῇ μνήμῃ τῆς ψυχῆς αὐτῶν εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένοντα. Ὀλίγων δὲ ἐστὶ τὸ προσελθεῖν τῷ φωτὶ τῷ ἀληθινῷ, καὶ ἀποκαλύψαι, καὶ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν κρυπτῶν, μὴ ἀπελθεῖν αἰσχυνθέντας τὰ πρόσωπα.

5. Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκρικε, καὶ ὁ Κύριος εἰσῆκουσεν αὐτοῦ. Οὐχ ἀεὶ ἐπαινετὴ ἡ πτωχεία, ἀλλ' ἡ ἐκ προαιρέσεως κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν σκοπὸν κατορθουμένη. Πολλοὶ γὰρ πτωχοὶ μὲν τῇ περιουσίᾳ, πλεονεκτικώτατοι δὲ τῇ προαιρέσει τυγχάνουσιν· οὗς οὐχ ἡ ἐνδεΐα σώζει, ἀλλ' ἡ προαίρεσις κατακρίνει. Οὐ τοίνυν ὁ ἐνδεὴς πάντως μακαριστὸς, ἀλλ' ὁ κρείττονα ἠγγεσάμενος τῶν τοῦ κόσμου θησαυρῶν τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτους καὶ ὁ Κύριος μακαρίζει λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· οὐχ οἱ πένητες κατὰ τὴν περιουσίαν, ἀλλ' οἱ τὴν πτωχείαν ἐκ (79) ψυχῆς προσέλομενοι. Οὐδὲν γὰρ τῶν ἀπροαιρέτων μακαριστῶν. Διότι πᾶσα ἀρετὴ, μάλιστα δὲ αὕτη πρὸ πάντων, τῷ (80) ἐκουσίῳ χαρακτηρίζεται. Οὗτος οὖν, φησὶν, ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε. Τῇ δεικτικῇ φωνῇ ἐπὶ τὸν πτωχεύοντα κατὰ Θεὸν, καὶ πεινῶντα, καὶ διψῶντα, καὶ γυμνητεύοντα, τὴν διάνοιάν σου προκαλεῖται· Οὗτος ὁ πτωχὸς, μονονουχὶ δακτύλῳ δεικνύς· Οὗτος ὁ μαθητὴς Χριστοῦ. Δυνατὸν καὶ εἰς Χριστὸν ἀνάξει τὸν λόγον (81), ὅς, πλούσιος ὢν τῇ φύσει, διότι πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἐστὶ, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Σχεδὸν γὰρ παντὸς ἔργου τοῦ προάγοντος ἐπὶ τὸν μακαρισμὸν αὐτὸς ἤρξεν ὁ Κύριος, παράδειγμα τοῖς μανθάνουσιν ἑαυτὸν προτιθεῖς· Ἐπάντηκε ἐπὶ τοῖς μακαρισμοῖς, καὶ ἕκαστον ἐξετάσας ἐδήρσεις, ὅτι προέλαβε τὴν ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλίαν τοῖς ἔργοις. Μακάριοι οἱ πραεῖς. Πῶς οὖν μάθωμεν τὴν πραότητα; Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, φησὶν, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί. Τίς ἡμᾶς διδάξει τὸ τῆς εἰρήνης καλόν; Αὐτὸς ὁ εἰρηνοποιὸς, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάσσων τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον· ὁ εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐν ταῖς οὐρανοῖς εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Μακάριοι οἱ πτωχοί. Αὐτὸς ἐστὶν ὁ πτωχεύσας, καὶ κενώσας ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, ἵνα ἡμεῖς πάντες ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λάβωμεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Εἴ τις οὖν, ἀπὸ τοῦ (82) ἀγίου καὶ φιλανθρώπου Πνεύματος ἀγόμενος, μὴ φρονῶν ἐφ' ἑαυτῷ, ἀλλὰ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ἵνα τοὺς ἄλλους ὑψώσῃ, κράζοι τῷ πνεύματι τὰ μεγάλα εὐχόμενος, καὶ μηδὲν μικροπρεπὲς μηδὲ ταπεινὸν φθέγγοιτο ἐκ τοῦ τὰ ἐπίγεια καὶ

A bræ et ignis æternus, cum vestigia admissi in carne peccati in modum indelebilis ejusdam tincturæ semper sint habituri ob oculos : quæ perpetuo in animæ eorum memoria permansura sunt. Paucorum autem est accedere ad veram lucem, ac revelare, et post occultorum revelationem facie non confusa abire.

5. VERS. 7. *Hic pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum.* Non semper laudabilis est paupertas, sed quæ juxta evangelicum consilium ex libera voluntate perficitur. Siquidem multi sunt pauperes, facultates si spectes : at proposito avarissimi sunt, quos non salvat indigentia, sed propositum condemnat. Non igitur qui eget, continuo beatus prædicandus est, sed qui Christi mandatum mundi thesauris antiquis habet. Hos et Dominus beatos dicit, dicens : *Beati pauperes spiritu* ⁴³ ; non qui, quod ad facultates attinet, pauperes sunt, sed qui paupertatem ex animo selegerunt. Quidquid enim voluntarium non est, beatum dici non oportet. Nam virtus omnis, et hæc maxime, in primis libero arbitrio ceu caractere insignitur. *Hic igitur, inquit, pauper clamavit.* Demonstrativa voce ad pauperem, et esurientem, et sitientem, et nudum secundum Deum, protrahit mentem tuam : *Hic pauper*, tantum non digito ostendens : *Hic Christi discipulus.* Potest et ad Christum hic sermo referri, qui natura dives cum esset, propterea quod omnia bona Patris ipsius sunt, propter nos pauper factus est, ut nos illius paupertate ditesceremus ⁴⁴. Etenim omnem fere actionem quæ nos ad beatitudinem provocat, Dominus ipse auspiciatus est, se ipsum proponens exemplum discentibus. Redi ad beatitudines ; et singulis expensis, eum invenies operibus doctrinam verbi prævertisse. *Beati mites* ⁴⁵. Quomodo igitur didicerimus **148** mansuetudinem ? *Discite a me*, inquit, *quia mitis sum et humilis corde* ⁴⁶. *Beati pacifici* ⁴⁷. Qui nos docebit pacis bonum ? Ipse ille pacificus, qui facit pacem, et reconciliat duos in unum novum hominem ⁴⁸ ; qui pacificavit per sanguinem crucis suæ, tum quæ in cælis, tum quæ in terra sunt ⁴⁹. *Beati pauperes* ⁵⁰. Ipse est qui pauper fuit, et se ipsum in forma servi exinanivit ⁵¹, ut nos omnes ex ejus plenitudine accipiamus, et gratiam pro gratia ⁵². Si quis igitur a sancto et benigno Spiritu ductus, in semetipso non elatus, sed sese humilians, ut alios exaltet, spiritu clamet magna rogans, nec quidquam abjectum aut humile loquatur, ex eo quod terrena et mundana quærat, talis viri clamor a Domino exaudietur. Quisnam igitur

⁴² Matth. v, 3. ⁴³ II Cor. viii, 9. ⁴⁴ Matth. v, 5. ⁴⁵ Matth. xi, 29. ⁴⁶ Matth. v, 9. ⁴⁷ Ephes. ii, 15. ⁴⁸ Coloss. i, 20. ⁴⁹ Matth. v, 3. ⁵⁰ Philipp. ii, 7. ⁵¹ Jo. n. i, 16.

(79) Reg. tertius οἱ τὴν πενίαν ἐκ. Ibidem Reg. quartus ἐλόμενοι. Mox Reg. tertius ὅτι πᾶσα.

(80) Ita septem mss., et ita legi oportere satis perspicuum est. Editi vero cum Colb. quinto μάλιστα δὲ πάντων τῷ.

(81) Totum illud, δυνατὸν καὶ εἰς Χριστὸν ἀνάξει

τὸν λόγον, in quinque mss. non legitur : sed reperitur in Regiis quarto et sexto et in Colb. quinto æque ac in editis.

(82) Ita quinque mss. Editio vero Paris. ὅπῃ τοῦ.

auditionis finis est? Liberari ex omnibus tribulationibus, adeo ut non sis sauciatus, non frangaris, neque carnis affectui manciperis. Quis igitur modus per quem liberatur pauper? (VERS. 8.) *Castra metabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos.* Interpretatus est quem dicat pauperem, timentem videlicet Dominum. Idcirco qui timet, adhuc in servi ordine est: qui vero charitate perfectus est, jam ad filii dignitatem ascendit. Hinc servus etiam pauper dicitur, propterea quod nihil habet proprii: filius vero jam dives est, quod bonorum paternorum sit hæres. *Castra* igitur *metabitur angelus Domini in circuitu timentium eum.* Assidet angelus cuilibet in Dominum credenti, nisi nos illum operibus pravis abigamus. Quemadmodum enim fumus apes fugat, et fetor columbas expellit: sic angelum vitæ nostræ custodem lacrymabile ac graveolens peccatum abigit. Opera custodiæ angelicæ digna in tua anima si habeas, et mens in veritatis contemplatione dives in te inhabitet, ob divitias præclarorum operum virtutis, Deus necessario stipulatores tibi et custodes constituit, teque angelorum communit custodia. Considera autem quanta sit angelorum natura, quandoquidem exercitui toti et castris frequenti milite refertis angelus unus comparatur. Propter magnitudinem igitur ejus qui te custodit, Dominus castra tibi impertit: propter fortitudinem vero angei, tutela ipsius ceu muro undelibet te munit. Nam illud, *In circuitu*, hoc ipsum significat. Quemadmodum enim urbium muri in circuitu omni ex parte circumducti, undecunque hostium assultus arcent: ita etiam angelus et præmunit a fronte, et a tergo custodit, nec quidquam utrinque incustoditum relinquit. Ea de causa *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis*⁸³; ad te autem ne plaga quidem cujusquam hostis appropinquabit, quoniam angelis suis mandabit de te.

Ξιῶν σου· πρὸς σέ δὲ οὐδὲ πληγὴ τινος τῶν (86) περὶ σοῦ.

6. VERS. 9. *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* Multis in locis observavimus, facultates animæ iisdem nominibus atque externa membra appellari. Cum autem Dominus noster panis verus sit, et ejus caro verus cibus; necesse est **149** voluptatem lætitiæ panis per gustum spiritualem in nobis gigni. Quemadmodum mellis natura non æque sermone, ac ipso gustus sensu exhiberi inexpertis potest: sic neque cælestis verbi bonitas documentis clare exponi potest, nisi, dogmatibus veritatis diutius examinatis, bonitatem Domini possimus nostra

⁸³ Psal. xc, 7.

(83) Sic septem mss. At editi φρονεῖν. Mox quinque mss. ἀπὸ πασῶν. Editi ἐκ πασῶν. Subimle quinque mss. δουλεύοντα. Editi δουλεύσαντα. Reg. quintus δουλωθέντα.

(84) Reg. secundus ἐνέδραμε. Reg. tertius ἔδραμς. Alii mss. cum editis ἀνέδραμε.

(85) Editi et tres mss. πάσαις. Alii tres mss. πάση.

κοσμικὰ ζητεῖν (83), τοῦ τοιοῦτου ἡ κραυγὴ εἰσακουστή τῷ Κυρίῳ. Τί οὖν τὸ τέλος τῆς ἀκοῆς; Τὸ ῥυθῆναι ἀπὸ πασῶν τῶν θλίψεων ἄτρωτον, μὴ ὑποκατακλιθέντα, μηδὲ δουλεύοντα τῷ φρονήματι τῆς σαρκός. Τίς οὖν καὶ ὁ τρόπος δι' οὗ ῥύεται ὁ πτωχός; *Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς.* Ἡρμῆνευσε τίνα λέγει τὸν πτωχόν, τὸν φοβούμενον τὸν Κύριον. Διότι ὁ φοβούμενος ἐστὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου τάξει ἐστίν. Ὁ δὲ ὑπὸ τῆς ἀγάπης τετελειωμένος πρὸς τὴν τοῦ υἱοῦ λοιπὸν ἀξίαν ἀνέδραμε (84). Διόπερ ὁ μὲν δούλος καὶ πτωχός λέγεται, τῷ μηδὲν ἴδιον ἔχειν· ὁ δὲ υἱὸς ἤδη καὶ πλούσιος, τῷ κληρονόμος εἶναι τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν. *Παρεμβαλεῖ οὖν ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν.* Παντὶ πεπιστευκότι εἰς τὸν Κύριον ἄγγελος παρεδρεύει, ἐὰν μήποτε αὐτὸν ἡμεῖς ἐκ τῶν πονηρῶν ἐργῶν ἀποδιώξωμεν. Ὡς γὰρ τὰς μελίσσας καπνὸς φυγαδεύει, καὶ τὰς περιστερὰς δυσωδία ἐξελαύνει· οὕτω καὶ τὸν φύλακα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἄγγελον ἡ πολύδακρυς καὶ δυσώδης ἀφίστησιν ἁμαρτία. Ἐὰν ἔχῃς ἐν τῇ ψυχῇ ἀξία φυλακῆς ἀγγελικῆς ἔργα, καὶ νοῦς πλούσιος ἐν τοῖς τῆς ἀληθείας θεωρήμασιν ἐνοικῆ σοι διὰ τὸν πλοῦτον τῶν τιμίῳν ἐργῶν τῆς ἀρετῆς, ἀναγκαίως φρουρούς σοι καὶ φύλακας παρακαθήσονται ὁ Θεὸς, καὶ περιτειχίζει σε φυλακῇ ἀγγέλων. Σκόπει δὲ ἡλίχη ἐστὶ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις· ὅτι ὄλω στρατοπέδῳ καὶ παρεμβολῇ πολυανθρώπῳ παρεικάζεται ὁ εἷς ἄγγελος. Διὰ μὲν οὖν τὸ μέγεθος τοῦ φυλάσσοντός σε παρεμβολῆν σοι χαρίζεται ὁ Κύριος· διὰ δὲ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀγγέλου οἶοναί περιτειχίζει σε πάντοθεν τῇ ἀπ' αὐτοῦ ἀσφαλείᾳ. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, *Κύκλῳ*. Ὡς περὶ γὰρ οἱ τῶν πόλεων περίβολοι, κύκλῳ πάσαις (85) περικείμενοι, πάντοθεν τὰς τῶν πολεμίων προσβολὰς ἀπειργουσιν· οὕτω καὶ ὁ ἄγγελος, καὶ προτειχίζει ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, καὶ ὀπισθοφυλακεῖ, καὶ οὐδὲ τὰ ἐκατέρωθεν ἀφύλακτα καταλείπει. Διὰ τοῦτο *Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεχθρῶν ἐγγιεῖ*, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται

6. Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. Πολλαχοῦ τετηρήκαμεν, ὅτι τοῖς ἔξωθεν μέλεσιν ὁμωνύμως αἱ τῆς ψυχῆς προσαγορεύονται δυνάμεις. Ἐπεὶ δὲ ἄρτος ἐστὶν ἀληθινὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἀληθὴς ἐστὶ βρωσίς· ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν τῆς εὐφροσύνης τοῦ ἄρτου διὰ γεύσεως ἡμῖν νοητῆς ἐγγίνεσθαι. Ὡς τοῦ μέλιτος ἡ φύσις οὐ τοσοῦτον τῷ λόγῳ δύναται παραστῆναι (87) τοῖς ἀπείροις, ὅσον ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν αἰσθήσεως· οὕτως οὐδὲ ἡ χρηστότης τοῦ οὐρανίου λόγου ἐναργῶς παραδοθῆναι διδασκαλίαις (88) δύναται, ἐὰν μὴ, τὰ τῆς

(86) Ita quinque mss. Paulo aliter legitur in epiis, hoc modo: πρὸς σέ δὲ οὐκ ἐγγιεῖ οὐδὲ πληγὴ τινος τῶν, etc. Reg. tertius πρὸς σέ δὲ οὐδὲ πληγὴ τις τῶν. Mox mss. sex τοῖς ἔξωθεν. Editi τοῖς ἔξω. Mox duo mss. ἐπειδὴ ἄρτος.

(87) Reg. quintus παραστῆσαι, non ita recte.

(88) Sic septem mss. Editi διδασκαλίας λόγοις.

ἀληθείας δόγματα ἐπὶ πλέον βασανίσαντες, δυνηθώ-
μεν τῇ οικείᾳ πείρᾳ τὴν χρησιότητα καταλαβεῖν τοῦ
Κυρίου. Γεύσασθε δὲ, εἶπε, καὶ οὐχὶ ἐμπλήσθητε·
διότι νῦν μὲν ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ δι' ἐσόπτρου
βλέπομεν καὶ αἰνίγματος τὴν ἀλήθειαν· ἤξει δὲ ποτε
ὅτε ὁ νῦν ἀρραβῶν, καὶ τὸ γεῦμα τοῦτο τῆς χάριτος
εἰς τελειότητα ἡμῖν τῆς ἀπολαύσεως καταστήσει.
Ὡς περὶ δὲ οἱ στομαχοῦντες καὶ οἱ κακόσιτοι, ἀποστρε-
φόμενοι τὰ σιτία, ὑπὸ τῶν ἰατρῶν θεραπεύονται τὸ
δυσάρεστον, διεγειρόντων τὰς ὀρέξεις διὰ τινος ἐπι-
τηδεύσεως τῆς ἐν τοῖς βρώμασιν, ὥστε, ὑπὸ τῆς κα-
ρυκείας ἐκείνης ἐρεθιζομένης τῆς αἰσθήσεως, αἰεὶ
πρὸς τὸ πλεῖον (89) ἐπιτείνεσθαι τὰς ὀρέξεις· οὕτω
καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, Αὐτῇ, φησὶν, ὑμᾶς
ἡ πείρα πρὸς τὸ ἀκόρεστον τῆς ἐπιθυμίας αἰεὶ προσκα-
λέσεται. Διὰ τοῦτο, φησὶ, Γεύσασθε, ἵνα μακάριοι γέ-
νησθε αἰεὶ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην. Μα-
κάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν. Ὁ αἰεὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ
ῶν τοῦ λόγου, ἐπ' οὐδὲν ἕτερον θήσεται τὴν ἐλπίδα ἢ ἐπὶ
τὸν Κύριον. Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἅγιοι
αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις
αὐτόν. Ἐὰν μὴ φόβος παιδεύῃ ἡμῶν τὴν ζωὴν (90),
ἀμήχανον κατορθωθῆναι τὸν ἁγιασμὸν ἐν τῷ σώματι.
Καθήλωσον γὰρ, φησὶ, ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς
σάρκας μου. Ὡς γὰρ οἱ ὑπὸ τῶν ἡλίων διαπεπαρ-
μένοι τὰ μέλη τοῦ σώματος ἀκίνητα ἔχουσι πρὸς
ἐνέργειαν, οὕτως οἱ τῷ θεῷ φόβῳ τὴν ψυχὴν κατει-
λημμένοι πᾶσαν τὴν ἐκ τῶν παθῶν τῆς ἁμαρτίας
ἐνόχλησιν διαφεύγουσι. Τῷ οὖν φοβουμένῳ οὐκ ἔστιν
ὑστέρημα· τουτέστι, πρὸς οὐδεμίαν ἀρετὴν ἔστιν
ἐλλιπὴς ὁ ὑπὸ τοῦ φόβου ἀπὸ πάσης ἀτόπου πρά-
ξεως κωλυόμενος, ἀλλὰ τέλειός ἐστι, μηδενὸς τῶν
ἐπιβαλλόντων τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καλῶν ἀπολειπό-
μενος. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τέλειος ἐν τῷ σώματι (91) ὁ
ἐν τινι μέρει πῶν ἀναγκαίων ἐλλιμπάνων, ἀλλ' ἀτε-
λής ἐστι καθ' ὃ ἐλλείπει· οὕτω καὶ ὁ περὶ μίαν
τῶν ἐντολῶν καταφρονητικῶς διακείμενος, διὰ τὸ
ὑστερεῖν αὐτῆς, ἀτελής ἐστι κατὰ τὸ ἐλλείπον.
Ὁ δὲ τὸν τέλειον φόβον ἀνειληφώς, καὶ πάντα
καταπτήσων δι' εὐλάβειαν, οὐδὲν μὲν ἁμαρτή-

7. Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείρασαν· οἱ δὲ
ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται
παντὸς ἀγαθοῦ. Οἰκοδομεῖτω μὲν ἡμᾶς καὶ πρὸς
τὴν καταφρόνησιν τοῦ σωματικοῦ πλοῦτου ὁ λόγος,
τὸ ἀδέχαιον τῆς τῶν χρημάτων περιουσίας ἐκδιδά-
σκων. Εὐμετάπτωτος γὰρ ὁ πλοῦτος, καὶ οἶονεὶ κῦμα

A ipsorum experientia apprehendere. *Gustate* sulem,
inquit, non autem impleamini. Nam nunc quidem
ex parte cognoscimus, et per speculum ac per æni-
gma videmus veritatem⁸⁸: veniet autem tempus
cum præsens arrhabo, et hic gratiæ gustus ad per-
fectam fruitionem nobis vertetur. Ut enim ii qui
stomacho laborant nauseantque aversantes cibos,
ab hac molesta affectione curantur a medicis, si ap-
petentiam excitent per quemdam ciborum appara-
tum; adeo ut, sensu per illam condituram irritato,
appetentia magis ac magis semper augeatur: ita et
in verbo veritatis, Ipsa, inquit, experientia ad insa-
tiabilem appetitum vos semper provocabit. Idcirco,
ait, *Gustate*, ut beati sitis semper esurientes siti-
entesque justitiam. *Beatus vir qui sperat in eum*. Qui
jugiter verbi desiderio tenetur, in nulla re alia quam
in Domino spem reponet. (VERS. 10.) *Timete Domi-
num, omnes sancti ejus: quoniam non est inopia
timentibus eum*. Nisi timor instituerit vitam no-
stram, sanctimonia in corpore comparari non potest,
Confite, inquit, *timore tuo carnes meas*⁸⁹. Quem-
admodum enim qui clavis transfixi sunt, membra
corporis ad agendum immobilia habent: sic quo-
rum anima divino timore correpta est, ii omnem
perturbationem ex peccati affectionibus provenien-
tem vitant. Timenti itaque non est inopia; hoc est,
qui per timorem ab omni indecora et absurda actio-
ne arcetur, ei nihil deest ad quamlibet virtutem,
sed perfectus est, nullo bono humanæ naturæ con-
venienti destitutus. Ut enim perfectus in corpore non
est, cui aliqua pars necessaria desit, sed imperfe-
ctus est secundum eam quæ deest partem: ita etiam
qui vel unum præceptum aspernatur, propterea
quod eo caret, imperfectus est juxta id quod de-
ficit. Contra, qui perfectum timorem suscepit, ac
omnia timet circumspecto metu, nihil peccabit, cum
nihil contemnat; inopiam autem non experietur,
quoniam perpetuo ei adest timor in omnibus.

καταπτήσων δι' εὐλάβειαν, οὐδὲν μὲν ἁμαρτή-
7. VERS. 11. *Divites egerunt et esurierunt; in-
quirentes autem Dominum non minuentur omni bono*.
Hic sermo abundantiae pecuniariae inconstantiam
edocens, nos etiam ad corporales divitias spernen-
das ædificet. Nam facile dilabuntur divitiæ, et in-
star undæ vi ventorum huc illuc solent diffluere.

⁸⁸ I Cor. xiii, 12. ⁸⁹ Psal. cxviii, 120.

(89) Ita quinque mss. Editi vero πρὸς τὸ πλεῖ-
στον.

(90) Nonnulli mss. φόβος ἡμῶν παιδεύει τὴν
ζωήν.

(91) Editio Paris. τέλειος ἐν τῷ σώματι, *perfectus
in corpore*. Editio Basil. et nostri undecim mss. τέ-
λειος ἐν τῷ Κυρίῳ, *perfectus in Domino*. In quo pri-
mum miror lectionem Basileensem, quam ineptis-
simam esse nemo inficiabitur, in tot codicibus tam
constanter reperiri: deinde, qua auctoritate, quove
testimonio editum sit a typographis Parisiensibus ἐν
τῷ σώματι, cum ejus lectionis nusquam ulla fiat

mentio, neque apud Duceum, neque (quod equi-
dem sciam) apud quemquam alium. Suspiciari for-
tasse possit quispiam, unum aliquem librum
scriptum reperisse in aliquo codice ἐν χρῶ, *in cor-
pore*, sed de suo, quod vitii aliquid subesse falso
existimaret, pro ἐν χρῶ posuisse ἐν τῷ Κυρίῳ,
hincque factum esse ut error ex uno codice in alios
sese transfuderit. Ut ut hæc sunt, nihil in contextu
mutandum censuimus. Eo magis, quod ad sensum
nihil referat, sive ἐν χρῶ, sive ἐν τῷ σώματι le-
geris.

Aut forte etiam divitem dicit populum Israeliticum, A quorum est adoptio ac divinus cultus, quorum sunt promissiones, ex quibus sunt patres ⁵⁶. Hi itaque ob peccatum in Dominum admissum eguerunt. Qui vero illorum loco inquisierunt Dominum, non minuentur omni bono. **150** Eguerunt autem quodammodo et esurierunt. Postquam enim panem vitæ ⁵⁷ interfecerunt, venit super ipsos fames panis : et postquam fonti aquæ vivæ ⁵⁸ struxere insidias, accessit ad illos sitis, ac supplicium sitis ipsos invasit : fames autem, non panis sensibilis, neque sitis aquæ, sed fames audiendi verbum Domini ⁵⁹. *Eguerunt itaque et esurierunt.* At vero qui ex gentilius Dominum inquirere didicerunt, non minuentur ullo bono. Perfectum omnino bonum Deus ipse est, quo non minuentur quotquot exquirunt ipsum. Non enim mihi quisquam incruditus, qui perversum de bono ac malo iudicium ferat, bonum nominet eum, qui voluptatem temporariam atque una cum corporis corruptione transeuntem habet. Qui enim corporeas opes et prærogativas corporales in boni ordinem redigit, is reverendum et soli Deo conveniens nomen ad res viles et nullius momenti transfert, et simul in contrarietatem incidet gravissimam. Aut enim dicit apostolos, propterea quod non inquisierunt Dominum, assecutos non esse corporalia bona : aut si eum inquirentes, talia bona non compararunt, Scripturam ipsam accusabit, quæ dicit eos qui Dominum inquirunt, bono nullo destitui. Sed et inquisierunt sancti Dominum, et comprehensione ejus qui inquisitus est, non caruerunt, neque bonis in æterna requie repositis sunt spoliati. Siquidem de illis bonis dici proprie possit illud, *Omni bono*. Nam corporeæ voluptates plus molestiæ quam jucunditatis habent. Procreant enim nuptiæ sterilitatem, viduitatem, stupra ; agricultura infecunditatem ; mercatura naufragia ; divitiæ insidias ; deliciæ satietasque et assiduæ voluptates morbos varios ac diversa affectionum genera. Paulus utique et inquirebat Dominum, et nihil ei defuit bonorum. Verum quis corporis molestias, in quibus per totam suam vitam vixit, annumeraret ? Ter virgis cæsus est, semel est lapidatus, ter naufragium fecit, noctem ac diem in profundo egit, in itineribus sæpe, in fame et siti, in jejuniis sæpe, in labore et ærumna, in necessitatibus sæpe ⁶⁰. Usque ad extremam horam et esuriens homo, et sitiens, et nudus ac colaphis cæsus ⁶¹, quo-

ὕπὸ τῆς (92) βίας τῶν ἀνέμων ἄλλοτε πρὸς ἄλλα μέρη πεφυκῶς μεταρρεῖν. Καὶ πλούσιον λέγει τάχα τὸν Ἰσραὴλ· ὧν ἡ υἰοθεσία καὶ ἡ λατρεία, ὧν αἱ ἐπαγγελίαι, ἐξ ὧν οἱ πατέρες. Οὗτοι τοίνυν διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον ἁμαρτίαν ἐπτώχευσαν. Οἱ δὲ ἀντ' ἐκείνων ἐκζητήσαντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ. Ἐπτώχευσαν δὲ πως καὶ (93) ἐπείνασαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπέκτειναν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, ἦλθεν ἐπ' αὐτοὺς ὁ λιμὸς τοῦ ἄρτου· καὶ ἐπειδὴ ἐπεβούλευσαν τῇ πηγῇ τοῦ ὕδατος τοῦ ζῶντος, ἦλθεν αὐτοῖς ἡ δίψα, καὶ ἐπετέθη (94) αὐτοῖς ἡ ἐκ τῆς δίψης κόλασις· λιμὸς δὲ οὐχὶ ἄρτου αἰσθητοῦ, οὐδὲ δίψα ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸς τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Ἐπτώχευσαν μὲν οὖν καὶ ἐπείνασαν. Οἱ μέντοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν μαθόντες ἐκζητεῖν τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ. Τὸ παντέλειον ἀγαθὸν αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός· οὐ οὐκ ἐλαττωθήσονται πάντες οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν. Μὴ γὰρ μοι τις ἀπαίδευτος, ἀδιάκριτον ἔχων ἴδον περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ τόπον (95), ἀγαθὸν ἐνομαζέτω τὸν πρόσκαιρον ἔχοντα τὴν ἀπόλαυσιν (96) καὶ τῇ φθορᾷ τοῦ σώματος συναπερχομένην. Ὁ γὰρ τὸν σωματικὸν πλοῦτον καὶ τὰ σωματικὰ προτερήματα εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ τάξιν κατάγων, εἰς πράγματα εὐτελῆ καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια ἄγει τὸ σεμνὸν καὶ μόνῳ Θεῷ πρέπον ὄνομα, καὶ ἅμα ἐναντιώματι χαλεπωτάτῳ περιπεσεῖται. Ἡ γὰρ τοὺς ἀποστόλους ἐρεῖ, παρὰ τὸ μὴ ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, μὴ τετυχηκέναι τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν· ἢ εἰ ἐκζητοῦντες ἀπετύγχανον τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, τῆς Γραφῆς αὐτῆς κατηγορήσει λεγούσης μηδενὸς ἀγαθοῦ ἐλαττωσθαι τοὺς ἐκζητοῦντας τὸν Κύριον. Ἀλλὰ καὶ ἐξεζήτησαν οἱ ἅγιοι τὸν Κύριον, καὶ τῆς αὐτοῦ τοῦ ζητουμένου καταλήψεως οὐκ ἠλαττοῦντο, οὐδὲ τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ αἰωνίᾳ ἀναπαύσει (97) ἀγαθῶν ἐστερήθησαν. Περὶ ἐκείνων γὰρ λέγοιτο ἂν κυρίως τὸ, *Παντὸς ἀγαθοῦ*. Αἱ γὰρ σωματικαὶ ἀπολαύσεις πλεῖον τὸ ὀδυνηρὸν ἔχουσι τοῦ ἡδέος· οἱ γάμοι τὰς ἀπαιδίας, τὰς χηρείας, τὰς διαφθοράς· αἱ γεωργίαι τὴν ἀκαρπίαν· αἱ ἐμπορίαι τὰ ναύαγια· οἱ πλοῦτοι τὰς ἐπιβουλάς· αἱ τρυφαὶ καὶ οἱ κόροι, καὶ αἱ συνεχεῖς ἀπολαύσεις τὸ ποικίλον τῶν νοσημάτων, καὶ τὸ πολυειδὲς τῶν παθῶν. Παῦλος μέντοι καὶ ἐξεζήτηται (98) τὸν Κύριον, καὶ οὐδὲν αὐτῷ ἔλειπε τῶν ἀγαθῶν. Καίτοι τις ἂν ἐξαριθμήσαιτο τὰ τοῦ σώματος ὀχληρά, οἷς παρὰ πάντα τὸν ἑαυτοῦ βίον συνέζη ; Τρεῖς ἐρῶραδδίσθη, ἅπαξ ἐλιθάσθη, τρεῖς ἐνανιάγησε, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκεν, ἐν ὁδοποιρίαις

10 seqq. ⁵⁹ Amos viii, 11. ⁶⁰ II Cor. xi, 25, 27.

(96) Editi et nostri undecimo mss. τὸν πρόσκαιρον ἔχοντα τὴν ἀπόλαυσιν. Sed vir doctissimus idemque confidentissimus Combelsius suo periculo legi vult τὸ πρόσκαιρον ἔχον, etc., id quod ita ipse Latine reddidit, *Bonum nuncupet, quod temporaneam habet jucunditatem*. Alii quidlibet sibi licere putaverint ; at nobis religio fuerit editorum simul et tot codicum mss. auctoritatem spernere.

(97) Reg. tertius αἰωνίᾳ ἀπολαύσει, et ita legitur in margine Reg. secundii.

(98) Ita sex mss. At editi ἐζήτηται. Reg. secundus ἐκζητεῖται.

⁵⁶ Rom. ix, 45. ⁵⁷ Joan. vi, 48. ⁵⁸ Joan. iv, 14. ⁶¹ I Cor. iv, 11.

(92) Reg. secundus ἀπὸ τῆς. Mox editi πεφυκῶς. At septem mss. πεφυκῶς.

(93) Deest καὶ in aliquibus mss. Mox Regii quartus et sextus ἡ λιμὸς.

(94) Ita mss. non pauci. Editi ἦλθεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ δίψα, ἐπετέθη.

(95) Illa, ἀδιάκριτον ἔχων... τόπον, sic interpretatur Combelsius, *Haud sanum habens iudicium* : quam interpretationem satis probatum iri intelligentibus puto, cum vix dubium esse possit, quin hoc loco vox τόπος pro voce κριτήριον posita sit.

πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει (99), ἐν νηστεύσει πολλάκις, ἐν κόπῳ καὶ μόθῳ, ἐν ἀνάγκαις πολλάκις. Μέχρι τῆς ἐσχάτης ὥρας καὶ πεινῶν ἀνθρώπος, καὶ διψῶν, καὶ γυμνητεύων, καὶ κολαφιζόμενος, πῶς οὐκ ἠλαττοῦτο τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν; Ἀνάγαγε οὖν μοι τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὸ ὄντως ἀγαθόν, ἵνα καὶ τὴν συμφωνίαν τῆς Γραφῆς ἐπιγνῶς, καὶ σεαυτὸν μὴ καταβάλῃς τῇ ἀμφιβολίᾳ τῆς ἐννοίας.

8. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Ἐνδιαθέτου (1) διδασκάλου φωνή, προσκαλουμένου εἰς μάθησιν διὰ πατρικῆς εὐσπλαγχνίας. Καὶ γὰρ τέκνον ἐστὶ πνευματικόν τοῦ διδασκάλου ὁ μαθητής. Ὁ γὰρ παρά τινος τὴν μόρφωσιν τῆς εὐσεβείας δεχόμενος, οὗτος οἶονεὶ διαπλάττεται παρ' αὐτοῦ, καὶ εἰς σύστασιν ἄγεται, ὡσπερ καὶ ὑπὸ τῆς κυοφορούσης τὰ ἐν αὐτῇ διαμορφούμενα (2) βρέφη. Ὅθεν καὶ Παῦλος ὄλην τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Γαλατῶν, ἐκ τῶν πρῶτέρων διαπεσοῦσαν μαθημάτων, καὶ οἶονεὶ ἀμβλωθεῖσαν, πάλιν ἀναλαμβάνων, καὶ μορφῶν ἀνωθεν ἐν αὐτοῖς τὴν Χριστὸν, τέκνα ἔλεγε· καὶ ἐπειδὴ μετ' ὀδύνης καὶ θλίψεως ἐποιεῖτο τῶν ἐσφαλμένων τὴν ἐπανόρθωσιν, ὠδίνειν ἔλεγε τῇ ψυχῇ διὰ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀποπεσοῦσι λύπην. *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.* Δεῦτε οὖν, τέκνα, ἀκούσατέ μου. Τί ποτε ἄρα διδάσκειν μέλλει ὁ πνευματικὸς ἡμῶν πατήρ; Φόβον, φησὶ, Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Ἐπειδὴ ἄνω προσέταξε φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ φόβου κέρδος ὑπέδειξεν, εἰπὼν, *Ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν· νῦν καὶ διδασκαλίαν τινὰ τοῦ θεοῦ φόβου ἡμῖν παραδίδωσι.* Τὸ μὲν γὰρ, ὅτι χρὴ ὑγιαίνειν, παντός ἐστιν εἰπεῖν, καὶ τοῦ ἰδιώτου· τὸ δὲ, πῶς χρὴ κτήσασθαι τὴν υἰείαν, τοῦτο ἴδιον ἦδη τοῦ τὴν ἰατρικὴν τέχνην ἐπισταμένου. Οὐ πᾶς φόβος ἀγαθόν ἐστὶ καὶ σωτήριον, ἀλλ' ἐστὶ τις καὶ ἐχθρὸς φόβος, ὃν ἀπεύχεται ὁ Προφήτης ἐγγενέσθαι αὐτοῦ τῇ ψυχῇ, λέγων· *Ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ (3) ἐξελοῦ τὴν ψυχὴν μου.* Ἐχθρὸς γὰρ φόβος ὁ θανάτου ἡμῖν δειλίαν ἐμποιοῦν, ὁ προσώπων ὑπεροχὰς καταπτῆσαι ἡμᾶς ἀναπειθῶν. Πῶς γὰρ ὁ ταῦτα φοβούμενος δυνήσεται ἐν καιρῷ μαρτυρίου μέχρι θανάτου πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀντικαταστήσαι (4), καὶ ἀποδοῦναι τῷ Κυρίῳ τὴν ὀφειλήν, τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι; Καὶ ὁ ὑπὸ δαιμόνων εὐπτόητος τὸν ἐχθρὸν ἔχει φόβον ἐν ἑαυτῷ. Καὶ ὅλως, ὁ τοιοῦτος φόβος ἀπιστίας ἔοικεν ἔγγονον εἶναι πάθος. Οὐδεὶς γὰρ πιστεύων ἰσχυρὸν αὐτῷ παρσεῖναι τὸν βοηθὸν φοβεῖται ἀπὸ τινος τῶν ἐπιχειρούντων αὐτὸν ἐκταράσσειν. Φόβος δὲ ὁ σωτήριος, καὶ φόβος ἀγίασμοῦ ποιητικὸς, φόβος ὁ κατ' ἐπιτήδευσιν, καὶ οὐχὶ κατὰ πάθος ἐγγινόμενος τῇ ψυχῇ, ποῖός (5) ἐστὶ βούλει διηγῆσωμαι;

⁶¹ Gal. iv, 19. ⁶² Psal. lxxiii, 2.

(99) Colb. primus καὶ δίψη.

(1) Vox ἐνδιαθέτος mihi hoc loco idem valere videtur quod vox ἐμπαθής: *magistri intus affecti, amantis, benevoli.* Sed paulo aliter sentit Combefisius, cujus hæc sunt: ἐνδιαθέτου διδασκάλου, quasi ἐμφύχου, *ex animo loquentis magistri vox: sincere: sive etiam, intus, in corde.*

(2) Ita sex mss. Editi vero κυοφορούσης τὰ βρέφη τὰ ἐν αὐτῇ διαμορφούμενα.

(3) Recte ac scite annotavit Combefisius inter-

A modo non minuebatur corporalibus bonis? Evehe igitur, quaeso, mentem ad id quod vere bonum est, ut et Scripturae consensionem intelligas, et ne conicias te in ullam sententiae ambiguitatem.

8. Vers. 12. *nite, filii, audite me; timorem Domini docebo vos.* Benevoli magistri vox est, ad disciplinam paterna commiseratione invitantis. Et enim discipulus filius spiritualis est magistri. Qui enim ab aliquo conformationem pietatis suscipit, is velut informatur ab ipso, et compingitur, perinde ut a prægnante infantes, qui in ea formantur. Unde etiam Paulus totam Galatarum Ecclesiam, a prioribus disciplinis dilapsam, et **151** quasi abortivam iterum suscitans, ac denuo in illis Christum formans, filios appellabat: et quoniam collapsos cum dolore et angustia emendabat, spiritu parturire se dixit, ob conceptam de lapsis tristitiam. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus* ⁶³. *Venite igitur, filii, audite me.* Quid tandem nos spiritualis noster pater docere vult? *Timorem Domini*, inquit, *docebo vos.* Postquam superius jussit Dominum timere, lucrumque quod ex timore percipitur, ostendit his verbis: *Quoniam non est inopia timentibus eum; tum demum nobis tradit aliquam divini timoris doctrinam.* Nam quod recte valere oporteat, cujuslibet vel idiotæ fuerit dicere: quomodo vero comparanda sanitas sit, illud jam proprium est illius, qui artem medicam novit. Non enim quivis timor bonus est aut salutaris, imo est etiam quidam hostilis timor, quem deprecatur Propheta, ne ipsius animæ accedat, dicens: *A timore inimico eripe animam meam* ⁶⁴. Inimicus enim timor est qui nobis parit mortis metum, nobisque, ut personarum dignitates formidemus, suadet. Quomodo enim qui isthæc metuit, poterit tempore martyrii ad mortem usque peccato resistere, ac Domino qui pro nobis mortuus est et resurrexit, debitum exsolvere? Et qui a dæmonibus facile perterretur, in se ipso inimicum timorem habet. Et uno verbo, hujusmodi timor perturbatio quædam ex incredulitate prognata videtur esse. Nemo enim qui sibi adesse credit fortem auxiliatorem, timet aliquem eorum, qui ipsam conturbare conantur. Timor autem qui salutaris est, et timor qui confert sanctitatem, timor qui de industria, et non secundum affectionem animo accidit, vis exponam qualis sit? Ad aliquod peccatum impelli te cum videris, horrendum illud et

8. Vers. 12. *nite, filii, audite me; timorem Domini docebo vos.* Benevoli magistri vox est, ad disciplinam paterna commiseratione invitantis. Et enim discipulus filius spiritualis est magistri. Qui enim ab aliquo conformationem pietatis suscipit, is velut informatur ab ipso, et compingitur, perinde ut a prægnante infantes, qui in ea formantur. Unde etiam Paulus totam Galatarum Ecclesiam, a prioribus disciplinis dilapsam, et **151** quasi abortivam iterum suscitans, ac denuo in illis Christum formans, filios appellabat: et quoniam collapsos cum dolore et angustia emendabat, spiritu parturire se dixit, ob conceptam de lapsis tristitiam. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus* ⁶³. *Venite igitur, filii, audite me.* Quid tandem nos spiritualis noster pater docere vult? *Timorem Domini*, inquit, *docebo vos.* Postquam superius jussit Dominum timere, lucrumque quod ex timore percipitur, ostendit his verbis: *Quoniam non est inopia timentibus eum; tum demum nobis tradit aliquam divini timoris doctrinam.* Nam quod recte valere oporteat, cujuslibet vel idiotæ fuerit dicere: quomodo vero comparanda sanitas sit, illud jam proprium est illius, qui artem medicam novit. Non enim quivis timor bonus est aut salutaris, imo est etiam quidam hostilis timor, quem deprecatur Propheta, ne ipsius animæ accedat, dicens: *A timore inimico eripe animam meam* ⁶⁴. Inimicus enim timor est qui nobis parit mortis metum, nobisque, ut personarum dignitates formidemus, suadet. Quomodo enim qui isthæc metuit, poterit tempore martyrii ad mortem usque peccato resistere, ac Domino qui pro nobis mortuus est et resurrexit, debitum exsolvere? Et qui a dæmonibus facile perterretur, in se ipso inimicum timorem habet. Et uno verbo, hujusmodi timor perturbatio quædam ex incredulitate prognata videtur esse. Nemo enim qui sibi adesse credit fortem auxiliatorem, timet aliquem eorum, qui ipsam conturbare conantur. Timor autem qui salutaris est, et timor qui confert sanctitatem, timor qui de industria, et non secundum affectionem animo accidit, vis exponam qualis sit? Ad aliquod peccatum impelli te cum videris, horrendum illud et

pretem veterem imprudenter Vulgatam secutum fuisse, nec psalmi verba hic verti debuisse. *a timore inimici, sed, a timore inimico.* Res ita perspicua est, ut nemo, opinor, homo qui hunc locum attente legerit, ea de re dubitaturus sit.

(4) Reg. secundus καταστήσαι. Mox mss. sex ἐγερθέντι. Editi vero ἀναστάντι.

(5) Ita quatuor mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. ὁποῖός.

Intolerabile Christi tribunal, quæso, cogita : in quo præsidet quidem iudex in alto quodam et sublimi throno, omnis vero creatura ob gloriosum ejus conspectum contremiscens astat; imo vero futurum est ut singuli adducamur, eorum quæ in vita egerimus examen subituri. Deinde ei, qui multa mala per vitam perpetraverit, horribiles quidam ac morosi angeli assident, ignem ex oculis emittentes, ignem spirantes, propter animi acerbitatem, nocti vultu similes, ob faciei tetricitatem et hominum odium. Postea animo tibi fugas barathrum profundum, tenebras impenetrabiles, ignem splendoris expertem, vim quidem urendi in tenebris habentem, sed luce destitutum : subinde vermium quoddam genus venenatum ac carnivorum, edens insatiabiliter, nec unquam exsatiatum, intolerabiles dolores morsibus inducens : postremo supplicium omnium gravissimum, probrum illud et dedecus sempiternum. Hæc time, et hoc timore eruditus, quasi freno quodam a pravis concupiscentiis tuam cohibe animam. Hunc Domini timorem **152** docturum se nos pater ille promisit; non indiscriminatim quidem docturum, sed eos, qui ei auscultare volunt, non diu collapsos, sed eos, qui propter salutis desiderium accurrunt : non *extraneos a Testamentis* ⁶⁴, sed eos, qui ex baptisate verbo adoptionis ei conjuncti sunt. Propterea, inquit, venite; hoc est, per bona opera appropinquate ad me, filii, digni habitus qui per regenerationem filii lucis essetis ⁶⁵. Audite, vos qui aures cordis habetis apertas; *timorem Domini docebo vos*; eum videlicet quem vobis aliquanto ante descripsimus.

9. VERS. 13. *Quis est homo qui vult vitam, diligens dies videre bonos?* Si quis, inquit, vult vitam, non communem hanc, quam et bruta vivunt, sed eam quæ vere vita est, et morte non dirimitur. Nunc enim, inquit, morimini, *Et vita nostra est abscondita cum Christo in Deo: cum vero Christus apparuerit, vita nostra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* ⁶⁶. Igitur vere vita est Christus, et nostra in ipso conversatio vita vera est. Similiter autem et dies alii sunt boni, quos in promissione proponit Propheta. *Quis est homo qui vult vitam, diligens dies videre bonos?* Dies enim hujus sæculi, mali sunt : siquidem et hoc sæculum, mensura cum sit mundi, de quo dictum est : *Mundus totus in maligno positus est* ⁶⁷, naturæ mundi, quem dimetitur, assimilatur. Hi autem dies partes sunt hujus temporis. Quapropter dicit Apostolus : *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt* ⁶⁸. Itemque Jacob : *Dies, inquit, annorum meorum pauci et mali sunt* ⁶⁹. Ita-

Όταν μέλλης επί τινα ὀρμᾶν ἁμαρτίαν, ἐννόησον μοι ἐκεῖνο τὸ φρικτὸν καὶ ἀνύποιστον τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον, ἐν ᾧ προκαθεύζεται μὲν ἐπὶ θρόνου τινὸς ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου ὁ κριτής, παρέστηκε δὲ πᾶσα ἡ κτίσις ὑποτρέμουσα τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ τὴν ἐνδοξον· παράγεσθαι δὲ μέλλομεν καθ' ἕνα εἰς ἐξέτασιν τῶν βεβιωμένων ἡμῖν. Εἶτα τῷ πολλὰ πονηρὰ πεποιηκότι κατὰ τὸν βίον φοβεροὶ τινες καὶ κατηφεῖς παρίστανται ἄγγελοι, πῦρ βλέποντες, πῦρ ἀναπνέοντες, διὰ τὴν πικρίαν τῆς προαιρέσεως, νυκτὶ ἐοικότες τὰ πρόσωπα, διὰ τὸ κατηφές καὶ μισάνθρωπον. Εἶτα βάραθρον βαθύ, καὶ σκότος ἀδιεξόδευτον, καὶ πῦρ ἀλαμπές· ἐν τῷ σκότει τὴν μὲν καυστικὴν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ φέγγος ἀψηρημένον. Εἶτα σκολήκων γένος ἰσοβόλον καὶ σαρκοφάγον, ἀπλήστως ἐσθίον, καὶ μηδέποτε κορεννύμενον, ἀφορήτους ὀδύνας ἐμποιοῦν τῇ καταβρώσει. Εἶτα τὴν πασῶν χαλεπωτάτην κόλασιν, τὸν ὄνειδισμόν ἐκεῖνον καὶ τὴν αἰσχύνην τὴν αἰώνιον. Ταῦτα φοβοῦ· καὶ τούτῳ τῷ φόβῳ παιδευόμενος, οἶονεὶ χαλινῷ τινὶ ἀνάκοπτε τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ φαῦλα ἐπιθυμίας. Τοῦτον τὸν φόβον τοῦ Κυρίου διδάσκειν ἡμᾶς ὁ πατήρ ἐπηγγείλατο· οὐχ ἀπλῶς διδάσκειν, ἀλλὰ τοὺς ἀκούειν αὐτοῦ προαιρουμένους· οὐ τοὺς μακρὰν ἀποπεσόντας (6), ἀλλὰ τοὺς δι' ἐπιθυμίαν τοῦ σωθῆναι προστρέχοντας· οὐ τοὺς ξένους τῶν Διαθηκῶν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ τοῦ βαπτίσματος τῆς υἰοθεσίας οἰκειουμένους τῷ λόγῳ. Διὰ τοῦτο, φησὶ, δεῦτε· τουτέστι, διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐγγίσατέ μοι, τέκνα, υἱοὶ φωτὸς γενέσθαι διὰ τῆς παλιγγενεσίας καταξιωθέντες. Ἀκούσατε, οἱ ἔχοντες τὰ ὦτα (7) τῆς καρδίας ἀνεωγμένα· *Φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς*· τοῦτον, ὃν μικρῶ πρόσθεν ὁ λόγος ὑμῖν ὑπέγραψεν.

9. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; Εἴ τις θέλει, φησὶ, ζωὴν, οὐ τὴν κοινὴν ταύτην ἣν καὶ τὰ βλογα ζῆ, ἀλλὰ τὴν ὄντως ζωὴν τὴν θανάτῳ μὴ διακοπτομένην. Νῦν γὰρ, φησὶν, ἀποθνήσκετε, *Καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν* (8) *κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· ὅταν δὲ ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ*. Οὐκοῦν καὶ ἡ ὄντως ζωὴ ὁ Χριστὸς, καὶ ἡ ἡμέτερα ἐν αὐτῷ διαγωγή ζωὴ ἐστὶν ἀληθινή. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἡμέραι ἄλλαι εἰσὶν ἀγαθαί, ἃς ἐν ἐπαγγελίᾳ προτίθησιν ὁ Προφήτης. *Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς;* Αἱ γὰρ τοῦ αἰῶνος τούτου ἡμέραι πονηραί, ἐπειδὴ καὶ ὁ αἰὼν οὗτος, τοῦ κόσμου μέτρον ὑπάρχων, περὶ οὗ εἴρηται, ὅτι *Ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται*, συναφομοιοῦται τῇ φύσει τοῦ κόσμου ὃν ἐκμετρεῖ. Μέρη δὲ τοῦ χρόνου τούτου αἱ ἡμέραι αὗται. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ*

⁶⁴ Ephes. II, 12. ⁶⁵ I Thess. V, 5. ⁶⁶ Coloss. III, 3, 4. ⁶⁷ I Joan. V, 19. ⁶⁸ Ephes. V, 16. ⁶⁹ Gen. XLVII, 9

(6) *Τοὺς μακρὰν ἀποπεσόντας*, verte : *eos qui procul lapsi sunt*. MARAN.

(7) Ita mss., non pauci. Editi ἔχοντες ὦτα. Ibidem Colib. primus ἠνεωγμένα.

(8) Sic mss. et editio Basil. cum vulgato Scriptu-

ræ textu. Editio Paris. ζωὴ ὑμῶν. Illa quæ paulo infra leguntur, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ, desunt quidem in quatuor mss., sed reperiuntur in aliis perinde atque in editis.

ἡμέραι πονηραὶ εἰσι. Καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ (9), *Αἱ ἡμέραι, φησί, τῶν ἐτῶν μου μικραὶ καὶ πονηραὶ. Οὐκ οὖν νῦν μὲν οὐκ ἐσμὲν ἐν ζωῇ, ἀλλ' ἐν θανάτῳ. Διὸ καὶ ἠύχετο ὁ Ἀπόστολος, λέγων· Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Ἄλλῃ δὲ τίς ἐστὶ ζωὴ, πρὸς ἣν καλεῖ ἡμᾶς ὁ λόγος· καὶ νῦν μὲν αἱ ἡμέραι ἡμῶν πονηραὶ, ἀλλὰι δὲ τινὲς εἰσιν ἀγαθαί, ἃς νῦν οὐ διακόπτει· ἐστὶ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτῶν φῶς αἰώνιον, καταλάμπων αὐτάς τῷ φωτὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης. Μὴ τοίνυν, ὅταν ἀκούσης ἡμερῶν ἀγαθῶν, τὴν ἐνταῦθά σοι νομίσης ζωὴν ἐν ἐπαγγελίαις προχεῖσθαι. Φθαρτὰ γὰρ εἰσιν αὗται, ἃς ὁ αἰσθητὸς ἥλιος ἀπεργάζεται· οὐδὲν δὲ φθαρτὸν ἀρμοζόντως ἀν δῶρον γένοιτο τῷ ἀφθάρτῳ. Εἰ γὰρ ἀφθαρτος ἡ ψυχὴ, ἀφθαρτα αὐτῆς καὶ τὰ χαρίσματα. Καὶ Παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Εἰ δὲ σκιάν* **B** *ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, νόει μοί τινα Σάββατα τρυφερά, ἅγια, ἐκ τῶν αἰώνιων ἡμερῶν, νεομηνίας, ἑορτάς· καὶ νόει μοι ἀξίως τοῦ πνευματικοῦ νόμου. Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Εἰ βούλει ἐν ταῖς ἡμέραις γενέσθαι ταῖς ἀγαθαῖς, εἰ ἀγαπᾷς τὴν ζωὴν, ποίησον τὴν ἐντολὴν τῆς ζωῆς (10). Ὁ γὰρ ἀγαπῶν με, φησί, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει. Πρῶτη δὲ ἐντολὴ τὸ, παῦσαι τὴν γλῶσσαν ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Σχεδὸν γὰρ ἡ προχειροτάτη καὶ πολύτροπος ἀμαρτία ἡ διὰ γλώσσης ἐστὶν ἐνεργουμένη. Ὁργισθῆς; καὶ ἡ γλῶσσα προτρέχει. Ἐν ἐπιθυμίαις εἶ; καὶ τὴν γλῶσσαν ἔχεις πρὸ πάντων οἰοεὶ τινα μαστροπὸν καὶ προαγωγὸν, συγκαταπραεσσομένην τῇ ἀμαρτίᾳ, καθυποκρινομένην (11) τοὺς πλησίον. Καὶ ὄπλον σοι πρὸς τὴν ἀδικίαν ἡ γλῶσσα, μὴ τὰ ἀπὸ καρδίας φθειρομένη, ἀλλὰ τὰ πρὸς ἀπάτην προφέρουσα. Καὶ τί δεῖ πάντα τῷ λόγῳ ἐπεξιέναι τῶν διὰ γλώσσης ἀμαρτανομένων; Πεπλήρωται ἡμῶν ὁ βίος τῶν ἀπὸ γλώσσης πταισμάτων (12). Αἰσχρολογία, εὐτραπελία, μωρολογία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, καταλαλιά, λόγος ἀργός, ἐπιπορκίαι (13), ψευδομαρτυρίαι, πάντα ταῦτα τὰ κακὰ, καὶ ἔτι πλείω τούτων, τῆς γλώσσης ἐστὶ δημιουργήματα. Οἱ δὲ ἀνοίγοντες τὸ στόμα κατὰ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλοῦντες, ἄλλῃ τινὶ τὴν ἀσέθειαν καὶ οὐχὶ τῷ ὀργάνῳ τῆς γλώσσης ἐργάζονται; Ἐπειδὴ οὖν Ἐκ τῶν λόγων σου δικαιοθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ, παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ μὴ ἐνεργήσης θησαυρίσματα γλώσση ψευδεῖ μάταια. Παῦσον δὲ καὶ τὰ χεῖλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον· ἀντὶ τοῦ, Ὅλον τὸ ὄργανον τὸ πρὸς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου σοι δεδομένην σχολάζειν ἀπὸ τῆς πονηρᾶς ἐνεργείας ποίησον. Ἔστι δὲ ὁ δόλος κακοποιία λαθραία ἐν προσποιήσει τῶν βελτιόνων τῷ πλησίον προσφερομένη.*

que nunc in vita non sumus, sed in morte. Idcirco etiam orabat Apostolus, dicens: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus* ⁷⁰? Alia autem quædam vita est, ad quam vocant nos isthæc verba; et nunc quidem dies nostri mali sunt, alii vero quidam sunt boni, quos nox non intercudit. Erit enim Deus ipsorum lux sempiterna, eos gloriæ suæ luce illustrans. Ne igitur cum audieris dies bonos, præsentem istam vitam existimes tibi proponi in promissionibus. Nam quos dies sol sensibilis peragit, ii sunt caduci: nihil autem caducum poterit esse conveniens donum corruptionis experti. Etenim si anima corruptioni nequaquam obnoxia est, nec etiam corruptioni obnoxia fuerint ipsius dona. *Præterit autem figura hujus mundi* ⁷¹. Quod si lex umbram habet futurorum honorum: ⁷², effingas velim animo Sab-
B *bata quædam jucunda, sancta, ex æternis diebus conflata, nascentes lunas, festa: sed intellige ita, ut legem spiritualem decet. (Vers. 14.) Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Si vis in diebus esse bonis, si diligis vitam, præceptum vitæ perfice. Qui enim, inquit, diligit me, præcepta mea servabit* ⁷³. Primum autem præceptum est, prohibere linguam a malo, et labia, ne loquantur dolum. Peccatum enim quod per linguam admittitur, omnium fere familiarissimum est, atque multiplicem formam habet. Iratus es? jam lingua præcurrit. Concupiscis? etiam ante omnia linguam habes quasi quamdam lenam et conciliatricem, peccati **153** adjutricem, ac verborum lenocinio proximos subducentem. Quin etiam lingua armorum loco tibi est ad iniquitatem, cum ex corde non loquitur, sed fraudulenta proponit. Et quid opus est verbis persequi omnia linguæ peccata? Vita nostra referta est linguæ delictis. Verba obscena, scurrilitas, stultiloquium, alia non convenientia, obtreccionibus, otiosus sermo, perjuria, falsa testimonia, omnia hæc mala, et his adhuc plura, linguæ sunt officia. Qui vero adversus Dei gloriam os aperiant, et iniquitatem in excelsum effutiunt, per quid aliud nisi per linguæ instrumentum impietatem perficiunt? Quoniam igitur: *Ex tuis verbis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis* ⁷⁴, prohibe linguam tuam a malo, nec thesauros lingua mendaci efficias vanos. Insuperque prohibe labia tua, ne loquantur dolum: hoc est, totum organum ad sermonis munus tibi concessum a prava operatione coerceas. Est autem dolum occultum maleficium, sub officiorum specie proximo illatum.

⁷⁰ Rom. vii, 24. ⁷¹ I Cor. vii, 31. ⁷² Hebr. x, 1. ⁷³ Joan. xiv, 23. ⁷⁴ Matth. xii, 37.

(9) Editio Paris. Ἰακώβ σε. At tres mss. Ἰακώβ δέ.

(10) Ita septem mss. Editi vero τήρησον τὰς τῆς ζωῆς ἐντολάς. Statim editio Basil. et nonnulli mss. γλῶσσάν σου... χεῖλη σου. Vocula σου deest in editione Paris. et in aliis quibusdam mss.

(11) Nostra editio Paris. καθυποκρινομένην. Editio

Basiliensis καθυποκρινομένην. At mss. καθυποκρινομένην.

(12) Editio Basil. et tres mss. τῶν ἀπὸ γλώσσης πταισμάτων. Editio Paris. τῶν ἀπὸ τῆς γλώσσης πτ. Alii quatuor mss. τῶν ἀπ' αὐτῆς πτ.

(13) Codices quinque mss. ἐπιπορκίαι. Editi cum Reg. quarto ἐπιπορκία.

10. VERS. 15. *Declina a malo, et fac bonum : inquire pacem, et persequere eam.* Elementariæ sunt hæc admonitiones, et ad pietatem introducunt : quibus edocemur linguam diligenter continere, a dolosis insidiis abstinere, a malo declinare. Non enim perfecto convenit abstinentia mali : sed eum qui recens elementis instituitur, ab illo in malum impetu resilire operæ pretium est, atque a pravæ vitæ consuetudine velut a via mala discedentem, ita demum honorum operum exercitium aggredi. Enim vero nisi quis prius omnino desciverit ac declinaverit a malo, bonum assequi non potest : sicuti fieri non potest ut quis sanitatem recuperet, nisi depulsus morbus sit : vel ut quis calefiat, nisi plane sedatum sit frigus ; neque enim hæc simul consistere possunt. Similiter et qui bonam vitam agere cupit, eum par est ab omni malo consortio recedere. *Inquire pacem, et persequere eam.* De hac dixit Dominus : *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis ; non quomodo mundus dat pacem, ego do vobis* ⁷⁵. Inquire igitur pacem Domini, et persequere eam. Persequeris autem non aliter, quam currens secundum scopum ad bravium supernæ vocationis ⁷⁶. Pax enim vera in supernis existit. Etenim quandiu ad carnem astricti sumus, multis, iisque perturbationem nobis creantibus, somus conjuncti. Inquire igitur pacem, solutionem videlicet a mundi tumultibus : compara mentem quietam, tranquillam quemdam et imperturbatum animi statum, qui neque cupiditatibus agitetur, neque huc illuc a falsis dogmatibus per verisimilitudinem ad assensum invitantibus trahatur, Dei ut pacem consequare, quæ omnem exsuperat intellectum ⁷⁷, tuumque cor custodit. Qui quærit pacem, Christum inquirat : quia ipse est pax nostra : qui duos in unum novum hominem condidit, faciens pacem ⁷⁸, atque per sanguinem crucis suæ, sive quæ in cælis, sive quæ in terra sunt, pacificans ⁷⁹.

11. 154 VERS. 16. *Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum.* Quemadmodum sancti corpus sunt Christi, et membra ex parte ; et posuit Deus in Ecclesia quosdam quidem ut oculos, quosdam vero ut linguas, alios qui manuum, alios qui pedum vicem obtineant ⁸⁰ : sic etiam sanctæ virtutes spirituales, et in cælesti loco diversantes, aliæ dicuntur

⁷⁵ Joan. xiv, 27. ⁷⁶ Philipp. iii, 14. ⁷⁷ Philipp. iv, 7. ⁷⁸ Ephes. ii, 14. ⁷⁹ Coloss. i, 20. ⁸⁰ I Cor. xii, 27, 28.

(14) Ita sex mss. At editi τελείω προσήκουσα.

(15) Ita sex mss. At editi παντελώς, sensu non dissimili.

(16) Sic mss. septem. Editi ἐπὶ τὸ. Mox editi ἡ ἀληθινή. At sex mss. ἡ ἀληθής.

(17) Regii tertius et quartus cum Colb. septimo σαλευσμένης... περιελχομένης. At Regii quintus et sextus cum Colb. sexto et cum editis σαλευσμένην... περιελχομένην, non diversa sententia. Ibidem Reg. tertius προσκαλουμένων.

(18) Sic octo mss. At editi εἰρήνη ἡμῶν. Verisimile nobis sit, quod usu venire solet, vocem ἡμῶν ex vulgato Scripture textu additam esse.

(19) Editi ἐτέρους δέ. Vocula δέ deest in septem

10. Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν. Στοιχειώδεις αἱ παραινήσεις, καὶ εἰσαγωγὴ εἰς εὐσέβειαν· ἀκριβοῦσαι γλώσσης κρατεῖν, δολερῶν ἐπιβουλευμάτων ἀπέχεσθαι, ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ. Οὐ γὰρ τελείω πρέπουσα (14) ἡ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τῷ ἄρτι στοιχειουμένῳ ἐκνεῦσαι προσήκει ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸ κακὸν φορᾶς, καὶ οἷον εἰ ὁδοῦ κακῆς τῆς ἐν τῷ πονηρῷ βίῳ συνηθείας ἀπαλλαγέντα, οὕτως ἄψασθαι τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐνεργείας. Ἀμήχανον γὰρ ἄψασθαι τοῦ ἀγαθοῦ μὴ ἀποστάντα πρότερον παντελῶς καὶ ἐκνεύσαντα τοῦ κακοῦ· ὡς ἀμήχανον ὑγίαν ἀναλαβεῖν μὴ τῆς νόσου ἀπαλλαγέντα· ἢ ἐν θερμότητι γενέσθαι τὸν μὴ καθαρῶς (15) πεπαυμένον τῆς καταψύξεως· ἀνεπίδεκτα γὰρ ταῦτα ἀλλήλοις. Οὕτω καὶ τὸν μέλλοντα ἐν ἀγαθῷ βίῳ γενέσθαι πάστις προσήκει τῆς ἐπὶ τὸ κακὸν συναφείας ἀπαλλαγῆναι. Ζήτησον εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν. Περὶ ταύτης εἶρηκεν ὁ Κύριος· *Εἰρήνην ἀζήνημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν εἰρήνην, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν.* Ζήτησον οὖν τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν. Διώξεις δὲ οὐκ ἄλλως ἢ κατὰ σκοπὸν τρέχων εἰς τὸ (16) βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως. Ἄνω γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡ ἀληθής. Ἐπεὶ ὅσον γε τῇ σαρκὶ συνδεόμεθα χρόνον, πολλοῖς καὶ τοῖς ἐκταράσσουσιν ἡμᾶς συνεζεύγμεθα. Ζήτησον οὖν εἰρήνην, λύσιν τῶν τοῦ κόσμου τούτου θορύβων· κτῆσαι γαληνιῶντα νοῦν, ἀκύμονά τινα καὶ ἀτάραχον κατάστασιν τῆς ψυχῆς, μὴτε ὑπὸ παθῶν σαλευσμένην (17), μὴτε ὑπὸ τῶν ψευδῶν δογμάτων διὰ πιθανότητος προκαλουμένων εἰς συγκατάθεσιν περιελχομένην, ἵνα κτήσῃ τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν, φρουροῦσαν τὴν καρδίαν σου. Ὁ ζητῶν εἰρήνην Χριστὸν ἐκζητεῖ, ὅτι αὐτός ἐστὶν ἡ εἰρήνη (18), ὃς ἔκτισε τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐν ταῖς οὐρανοῖς εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

11. Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. Ὡσπερ οἱ ἅγιοι σῶμά εἰσι Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους· καὶ ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς μὲν ὀφθαλμοὺς, τοὺς δὲ γλώσσας, ἐτέρους (19) τὸν τῶν χειρῶν, καὶ ἄλλους τὸν τῶν ποδῶν ἐπέχοντας λόγον· οὕτω καὶ αἱ ἅγιοι δυνάμεις αἱ πνευματικαὶ καὶ περὶ τὸν οὐράνιον οὔσαι

D mss. Statim, ubi editi confuse ἐπισκοπὴν ἡμῶν παραδέχεσθαι ἢ πιστευθῆναι, octo mss. melius et simplicius habent ἐπισκοπὴν ἡμῶν πιστευθῆναι. Quæ autem ejus rei causa exstiterit, quilibet paulo humanior facile videt. Librarius igitur, sive quod ejus quem describebat libri scripturam satis certo ac liquido perspicere non posset, dubitaretque hoc an illo modo scriptum foret, sive quod aliud in aliis exemplaribus scriptum reperisset, utrumque posuit, et lectorum judicio permisit, utrum verius videretur. Id fieri solitum jamdiu docuit earum rerum optimus judex Muretus lib. xv *Var. lect.*, c. 16, cujus verba exscribere non dubitavimus.

τόπον, αἱ μὲν ὀφθαλμοὶ λέγονται, τῷ τὴν ἐπισκοπὴν ἡμῶν πιστευθῆναι, αἱ δὲ ὦτα, τῷ παραδέχεσθαι ἡμῶν τὰς δεήσεις. Νῦν οὖν τὴν ἐποπτικὴν ἡμῶν δύναμιν, καὶ τὴν τῶν εὐχῶν ἀντιληπτικὴν, ὀφθαλμοὺς εἶπε καὶ ὦτα. Ὁφθαλμοὶ οὖν Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δεήσιν αὐτῶν. Ἐπειδὴ πᾶσα πρᾶξις τοῦ δικαίου ἀξία τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶν ῥῆμα, τῷ μηδὲν ἀργῶς λέγεσθαι παρὰ τοῦ δικαίου, ἐνεργόν ἐστι καὶ ἐμπρακτον, διὰ τοῦτο ἀεὶ ἐφορᾶσθαι καὶ ἀεὶ εἰσακούεσθαι τὸν δίκαιον ὁ λόγος φησί. Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. Πρόσωπον (20) οἶμαι τὴν πεπαρῆσιασμένην καὶ φανεράν τοῦ Κυρίου ἐπιδημίαν τὴν ἐπὶ τῆς κρίσεως λέγεσθαι. Διὸ καὶ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, ὡς ἔτι (21) πόρρωθεν ἐπισκοποῦντος ἡμᾶς, ἐπιβλέπειν τὸν δίκαιον εἴρηται· αὐτὸ δὲ τὸ πρόσωπον ἐπιφανήσεσθαι, ἐπὶ τὸ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς πᾶν τὸ τῆς πονηρίας μνημόσυνον. Μὴ γάρ μοι σωματικῶς διαπεπλάσμενον τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ νοήσης (22)· ἐπεὶ οὕτω γε καὶ ἄλογον εἶναι δόξει τὸ παρὰ τῆς Γραφῆς εἰρημένον, ἰδίᾳ μὲν ὀφθαλμοὺς ὑπάρχειν ἐπιλάμποντας τῷ δικαίῳ, ἰδίᾳ δὲ τὸ πρόσωπον ἐπιφερόμενον τοῖς πονηροῖς. Καίτοι οὔτε ὀφθαλμοὶ χωρὶς προσώπου (23), οὔτε πρόσωπον ὀφθαλμῶν ἐστὶν ἄμοιρον. Ἄνθρωπος μὲν οὖν οὐ μὴ ἴδῃ τὸ πρόσωπον Κυρίου, καὶ ζήσεται· οἱ δὲ ἄγγελοι τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ἡμῶν (24) τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Διότι νῦν μὲν χωρῆσαι ἡμᾶς τὴν θέαν τῆς ἐνδόξου ἐπιφανείας διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς τὴν περιχειμένην ἡμῖν ἀμήχανον· οἱ μὲντοι ἄγγελοι, τῷ μηδὲν ἔχειν προκάλυμμα τοιοῦτον παραπλήσιον τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί, ὑπ' οὐδενὸς ἐμποδίζονται διηνεκῶς ἐνατενίζειν τῷ προσώπῳ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ὡστε καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴν γενώμεθα υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως, τότε καταξιωθησόμεθα τῆς πρόσωπον πρὸς πρόσωπον γνώσεως. Τότε δὲ οἱ μὲν δίκαιοι ἐν ἀγαλλιάσει τῆς θέας τοῦ προσώπου καταξιωθήσονται· οἱ δὲ (25) ἁμαρτωλοὶ ἐν κρίσει, μελλούσης ἐξολοθρεῦσθαι παρὰ τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ πάσης τῆς ἁμαρτίας.

12. Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτῶν, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐρρύσατο αὐτούς. Νοσητὴ τῶν δικαίων ἡ κραυγὴ, ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας τὴν μεγαλοφωνίαν ἔχουσα, δυναμένη ἐφικέσθαι (26) καὶ αὐτῶν τῶν ὠτων τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ μέγала αἰτῶν, καὶ περὶ ἐπουρανίων εὐχόμενος, οὗτος κράζει, καὶ ἀκουστὴν ἀναπέμπει

A oculi, quod concreditum eis sit munus nos inspicendi, aliæ aures, quod nostras preces excipiant. Nunc igitur potentiam quæ nos inspicit, et potentiam quæ preces suscipit, oculos dixit et aures. *Oculi igitur Domini super justos, et aures ejus in preces eorum.* Quoniam omnis justis actio digna est quæ a Deo inspicatur, et omne verbum, cum nihil otiose a justo dicatur, actuosum est et efficax, idcirco justum semper conspici et semper exaudiri hæc illa verba docent. (VERS. 17.) *Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.* Arbitror apertum ac conspicuum Domini ad judicium adventum dici vultum. Quapropter et oculi Domini, velut adhuc eminens nos insipientis, justum intueri dicuntur⁸¹; ipse autem vultus dicitur appariturus, ad omnem iniquitatis memoriam de terra delendam. Cave enim cogites Dei vultum corporali specie esse conformatum. Alioquin ita quoque absurdum videbitur quod Scriptura dixit, seorsum quidem oculos esse qui justo affulgeant, seorsum vero vultum qui in malos intentus sit. Et vero neque oculi sine vultu sunt, neque vultus expers est oculorum. Homo igitur non videbit faciem Domini, et vivet⁸²; angeli vere eorum qui in Ecclesia pusilli sunt, semper vident faciem Patris nostri, qui in cælis est⁸³. Quare nunc quidem fieri non potest, ut nos, gloriosæ visionis aspectum, ob carnis debilitatem nos circumdantem, apprehendamus; angeli vero, quod nullum tale velamentum habent carni nostræ consimile, re nulla impediuntur quominus faciem gloriæ Dei jugiter contemplantur. Quare et nos, posteaquam filii facti fuerimus resurrectionis, tunc ea quæ est facie ad faciem cognitione dignabimur. Tunc enim justis conspectum quidem vultus in exultatione consequentur, peccatores vero in judicio; cum futurum sit, ut peccatum omne justa Dei sententia exterminetur.

12. VERS. 18. *Clamaverunt justis, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.* Spiritalis est justorum clamor, in occulto cordis recessu vocem altam edens, quippe qui ad ipsas etiam Dei aures queat perlingere. Qui enim magna petit, apprecaturque cælestia, is clamat et preces quæ exaudiantur ad Deum trans-

⁸¹ Psal. xxxiii, 16. ⁸² Exod. xxxiii, 20. ⁸³ Matth. xviii, 40.

(20) Editi cum uno ms. πρόσωπον δέ. In reliquis vero mss. vocula δέ omittitur. Ibidem, ubi in editis legitur, τὴν πεπαρῆσιασμένην καὶ φανεράν, manifestum ac formidabilem adventum, scriptum invenimus in novem mss. τὴν πεπαρῆσιασμένην καὶ φανεράν, apertum et conspicuum adventum.

(21) Octo mss. διὸ ὀφθαλμοὶ μὲν ὡς ἔτι. Mox multi mss. ἐπὶ τῷ.

(22) Editi ἐνοήσης. At septem mss. νοήσης. Aliquanto post mss. sex ἰδίᾳ γάρ. Editi ἰδίᾳ μὲν. Reg. quartus et Colb. septimus ἰδίᾳ ὀφθαλμοῦς.

(23) Editi χωρὶς τοῦ προσώπου. At mss. non pauci χωρὶς προσώπου. Max loco verborum illorum, οὔτε πρόσωπον ὀφθαλμῶν ἐστὶν ἄμοιρον, legitur in editione Basil. οὔτε πρόσωπον χωρὶς ἐστὶν ὀφθαλμῶν.

(24) Ita mss. septem. Editi cum Reg. sexto Πατρὸς αὐτῶν.

(25) Οἱ δέ, etc. *Peccatores in judicio.* Supple ἀπὸ κοινοῦ, τῆς θέας τοῦ προσώπου καταξιωθήσονται, conspectu vultus dignabuntur, sed tremebundi.

(26) Reg. tertius δυναμένην ἐφικέσθαι.

mittit. *Clamaverunt itaque iusti; nihil abjectum, nihil terrenum, nihil humile inquisierunt. Propterea vocem ipsorum suscepit Dominus, 155* et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. Tamen non tamen eos a rebus adversis liberavit, quam eos eventorum victores effecit. (VERS. 19.) *Prope est Dominus iis qui contrito sunt corde, et humiles spiritu salvabit.* Sua ipsius bonitate omnibus appropinquat Dominus: nos vero removemus nosmetipsos per peccatum. *Ecce enim, inquit, qui elongant se abs te, peribunt* ⁸⁴. Quapropter Moyses Deo appropinquare dicitur ⁸⁵; et si qui alius ei similis est, per præclara facinora et actiones bonas Deo prope accedit. Hæc autem verba prophetiam adventus Domini palam continent, consentiuntque cum prioribus. Illic enim dicebatur: *Vultus Domini super facientes mala*, hoc est, ejus in iudicio conspectus ad disperdendam omnem iniquitatem flet: hic vero, *Prope est Dominus iis qui contrito sunt corde*, Domini in carne adventum prænuntiat, appropinquantem jam, et non procul distantem. Atque hujus rei faciat tibi fidem prophetia Isaïæ: *Spiritus enim Domini super me: propter quod unxit me: evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum* ⁸⁶. Cum enim medicus mitteretur contritis corde, *Prope, inquit, Dominus est: vobis dico qui humiles estis, quique fastum vestrum contrivistis, vos simul lætificaturus, et per gaudium rerum futurarum ad tolerantiam inducturus.* Contritio autem cordis extirpatio est humanarum cogitationum. Qui præsentia contempsit, ac se ipse Dei addixit verbo, mentemque suam ad eas cogitationes quæ hominem superant, ac magis divinæ sunt, appulit, is utique fuerit qui contritum cor habet, quique suum cor sacrificium quod a Domino non despicitur, effecit. *Cor enim contritum et humiliatum Deus non despiciet* ⁸⁷. *Prope est igitur Dominus contritis corde, et humiles spiritu salvabit.* Qui nihil habet elationis, neque ob ullam rem humanam superbit, hic et contritus est corde, et humilis spiritu. Est quidem humilis et is qui in peccato ambulat, cum peccatum omnium maxime humilem reddat. Hinc dicimus humiliatam esse et eam quæ corrupta est, ac virginitatis sanctimoniam amisit. Sic Amnon, inquit, vim Thamar inferens ⁸⁸, *Humiliavit ipsam* ⁸⁹. Quicumque igitur altitudinem ac sublimitatem animi amisere, per peccatum in terram dejecti, et quasi prostrati, non aliter gradientes quam serpentes, decumbunt; cumque iidem nullo modo surrigere se possint, humiliati sunt quidem, non tamen spiritu: non enim laudabilis est illorum humilitas. Qui vero habent spiritus sancti gratiam, haud inviti se ipsos

τῷ Θεῷ τὴν εὐχὴν. Ἐκέκραξαν οὖν οἱ δίκαιοι· οὐδὲν μικροπρεπὲς, οὐδὲ γῆινον, οὐδὲ ταπεινὸν ἐπεζήτησαν. Διὰ τοῦτο αὐτῶν παρεδέξατο τὴν φωνὴν ὁ Κύριος, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐβόρυστο αὐτούς· οὐ τοσοῦτον ἀπολύων αὐτούς τῶν ὀχληρῶν, ὅσον κρείττονας τῶν συμβαινόντων κατασκευάζων. Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Τῇ ἑαυτοῦ ἀγαθότητι πᾶσιν ἐγγίζει· μακρύνομεν δὲ ἑαυτοὺς ἡμεῖς διὰ τῆς ἀμαρτίας. Ἴδου γάρ, φησὶν, οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς ἐγγίζειν λέγεται τῷ Θεῷ· καὶ εἰ τις ἄλλος παραπλήσιος ἐκείνῳ, δι' ἀνδραγαθήματα καὶ πράξεις ἀγαθὰς ἐγγὺς γίνεται τοῦ Θεοῦ. Ἀντικρυσ δὲ προφητείαν ἔχει ὁ λόγος τῆς ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου, καὶ σύμφωνος τῷ προάγοντι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐλέγετο· Πρόσωπον (27) Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά· τουτέστιν, ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ κατὰ τὴν κρίσιν ἐπὶ ἀφανισμῷ πάσης πονηρίας γενήσεται· ἐνταῦθα δὲ, Ἐγγὺς ὁ Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, τὴν ἐπιδημίαν τὴν τοῦ Κυρίου τὴν ἐν σαρκὶ προαγγέλλει, ἐγγιζουσαν ἤδη, καὶ οὐ μακρὰν ἀφεστηκυῖαν. Καὶ τοῦτό σοι πιστὸν ἐκ τῆς Ἡσαίου προφητείας γενέσθω· Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, λάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἰατροὺς ἀπεστέλλετο τῶν συντετριμμένων τὴν καρδίαν, Ἐγγὺς, φησὶ, Κύριός ἐστιν· ὑμῖν λέγω τοῖς ταπεινοῖς καὶ συντρίψασιν ἑαυτῶν τὸ φρόνημα (28), εὐθυμοποιῶν ὑμᾶς καὶ εἰς μακροθυμίαν ἐνάγων τῇ χαρᾷ τῶν προσδοκωμένων. Συντριμμὸς δὲ καρδίας ἐστὶν ὁ ἀφανισμὸς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν. Ὁ καταφρονήσας τῶν τῆδε, καὶ ἀποδεδωκώς ἑαυτὸν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμπαρέχων ἑαυτοῦ τὸ ἡγεμονικὸν τοῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ θειοτέροις νοήμασιν, οὗτος ἂν εἴη ὁ συντετριμμένῃ ἔχων τὴν καρδίαν, καὶ ποιήσας αὐτὴν θυσίαν οὐκ ἐξουδενωμένην ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Καρδίαν γὰρ (29) συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. Ἐγγὺς οὖν Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Ὁ μηδὲν ἔχων ἔπαρμα, μηδὲ φρονῶν ἐπὶ τινὶ τῶν ἀνθρωπίνων, οὗτος καὶ συντετριμμένος ἐστὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ταπεινὸς τῷ πνεύματι. Ἔστι μὲν ταπεινὸς καὶ ὁ κατὰ τὴν ἀμαρτίαν πορευόμενος, διότι ταπεινωτικὴ μάλιστα πάντων ἡ ἀμαρτία. Καθὼ καὶ τὴν ἐφθαρμένην καὶ ἀπολέσασαν τὸν τῆς παρθενίας ἀγιασμὸν λέγομεν ταπεινοῦσθαι. Ὡς ὁ Ἀμνὼν, φησὶν, ἐπαναστάς τῇ Θάμαρ, Ἐταπεινωσεν αὐτήν. Ὅσοι οὖν τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ διάγραμμα τῆς ψυχῆς ἀπολωλέκασιν (30), ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας καταβληθέντες εἰς γῆν, καὶ οἶονεἰ ἔδαφισθέντες, ὁμοίως

⁸⁴ Psal. LXXII, 27. ⁸⁵ Exod. XXIV, 2. ⁸⁶ Isa. LXI, 1. ⁸⁷ Psal. L, 19. ⁸⁸ II Reg. XIII, 14. ⁸⁹ Deut. XXII, 29.

(27) Sic mss. sex. Editi πρόσωπον δε.

(28) Reg. tertius τὰ φρόνηματα.

(29) Editi γάρ, φησὶν. Deest φησὶν in mss.

(30) Ita quinque mss. Editi cum Reg. ἀπολώλασιν.

Mox Reg. secundus συγκύπτουσι δέ. Aliquanto post ex mss. τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Editi cum Reg. sexto τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

τῷ ὄρει συμπορευόμενοι συγκύπτουσι, μὴ δυνάμενοι ἀνορθωθῆναι εἰς τὸ παντελές, οὗτοι τεταπεινώνονται μὲν, οὐ μὴν τῷ πνεύματι· οὐ γὰρ ἐπαινετὴ αὐτῶν ἡ ταπεινώσις. Ὅσοι δὲ ἔχοντες τὴν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου χάριν, ἐκόντες ἑαυτοὺς ὑποταπεινοῦσι τοῖς ὑποδεεστέροις, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντες ἑαυτοὺς εἶναι δούλους τινῶν ἐν Χριστῷ (31), καὶ Πάντων περίφημα ἕως ἄρτι· καὶ πάλιν· Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν· οἱ πνευματικῶς τῇ ταπεινώσει κεχρημένοι, πάντων ἑαυτοὺς ποιῶντες ἐσχάτους, ἵνα πάντων πρῶτοι γένωνται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Τούτους καὶ μακαρίζει ὁ Κύριος λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ Κύριος. Ἐν παντὶ, φησὶ, θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στεροχωρούμενοι. Διὰ τοῦτο φησὶ καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Ὡστε ἐὰν ἴδῃς ποτὲ ἐν νόσοις, ἐν (32) πηρώσει σώματος, ἐν ἀποβολῇ τῶν οἰκειῶν, ἐν πληγαῖς, ἐν ἀτιμίαις, ἐν πάσῃ ἐνδείᾳ καὶ ὑστερήσει τῶν ἀναγκαίων τοὺς δικαίους ὑπάρχοντας, μνήσθητι, ὅτι Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν (33) αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ Κύριος. Ὁ δὲ λέγων μὴ πρέπειν τῷ δικαίῳ τὴν θλίψιν, οὐδὲν ἕτερον λέγει ἢ μὴ ἀρμόζειν τῷ ἀθλητῇ τὸν ἀνταγωνιστὴν. Μὴ ἀγωνιζόμενος δὲ ὁ ἀθλητὴς τίνας ἔξει τῶν στεφάνων τὰς ὑποθέσεις; Ἦδη δὲ τέταρτον λέγεται ἐν τῷ ψαλμῷ τούτῳ, τίνα τρόπον ἀπὸ θλίψεως ῥύεται ὁ Κύριος, οὗς ἐὰν θέλῃ ῥύσασθαι. Πρῶτον μὲν γάρ·

Ἐξεζήτησα τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεών μου ἐῤῥύσατό με· δεύτερον δὲ πάλιν· Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ ἔσωσεν αὐτόν· καὶ τρίτον· Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτῶν, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐῤῥύσατο αὐτούς· καὶ τελευταῖον· Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ Κύριος.

13. Φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὀστέα αὐτῶν· ἐν ἑξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται. Πότερον δεῖ ἐπὶ τῆς λέξεως μείναι, καὶ ἀρκεσθῆναι τῇ κατὰ τὸ πρόχειρον προσπιπτούσῃ ταῖς ἀκοαῖς ἡμῶν ἐννοίᾳ, ὅτι τὰ ὀστέα ταῦτα, τὰ τῆς σαρκὸς ὑποστηρίγματα, οὐ συντριβήσεται τῶν δικαίων διὰ τὴν παρά τοῦ Κυρίου δεδομένην αὐτοῖς φυλακὴν; Καὶ πότερον ζῶντος μόνον καὶ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντος ἀσύντριπτα τοῦ δικαίου φυλαχθήσεται (34) τὰ ὀστέα; ἢ καὶ ἀπολυθέντος τοῦ δεσμοῦ τοῦ σωματικοῦ, μηδὲν αἴτιον ἐπισυμβῆσεσθαι

συντριβῆς τῷ δικαίῳ; Καὶ μὴν πολλὰ μεμαθήκαμεν ἐπὶ τῆς πείρας ὀστέα δικαίων συντετριμμένα, τῶν ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας παραδόντων ἑαυτοὺς παντοίοις εἶδεσι παθημάτων. Ἦδη γάρ τινων (35) καὶ σκέλη κατέαξαν οἱ διώκοντες, καὶ χει-

90 II Cor. iv, 5. 91 I Cor. iv, 13. 92 ibid. 93

94 Joan. xvi, 33.

(31) Facit more suo Combefisius, ut aliquid ad arbitrium suum mutet. Ubi igitur legimus et in editis et in mss. omnibus, τινῶν ἐν Χριστῷ, vult legi oportere τῶν ἐν Χριστῷ. Vulgatam lectionem retinendam esse duximus.

(32) Editi νόσοις ἢ ἐν. Deest ἢ in septem mss.

(33) Regii tertius et quartus δικαίων, ἀλλ' ἐκ πα-

A humiliant, subjiciuntque inferioribus : quippe qui juxta Apostolum dicant esse se quorumvis qui in Christo sunt, servos⁹⁰, et *Omniū rejectamentum ad hunc usque diem*⁹¹; et iterum : *Tanquam purgamenta mundi facti sumus*⁹². Qui secundum spiritum humilitate utuntur, sese omnium faciunt postremos, ut primi in regno cælorum fiant⁹³. Hos prædicat quoque beatus Dominus, dicens : *Beati pauperes spiritu*⁹⁴. (VERS. 20.) *Multæ tribulationes justorum, et ex omnibus his liberavit eos Dominus. In omnibus, inquit, 156 tribulationem patimur, sed non angustiamur*⁹⁵. Propterea etiam Dominus ait discipulis suis : *In mundo pressuram habetis; sed confidite, ego vici mundum*⁹⁶. Quare si quando videris justos in morbis, in corporis detruncationibus, in propinquorum amissione, in plagis, in ignominiiis, in omni inopia ac rerum necessariarum egestate delincri, memor fueris quod *Multæ sunt tribulationes justorum, et quod ex omnibus his liberabit eos Dominus*. Qui autem dicit justo non convenire tribulationem, nihil aliud dicit nisi athletæ non congruere adversarium. Sed athletæ non decertant quæ erunt occasiones coronarum? Jam vero quater in hoc psalmo dicitur, qua ratione eos quos Dominus liberare vult, a tribulatione liberet. Primum enim (VERS. 5) : *Exquisivi Dominum, et exaudivit me, et ex omnibus tribulationibus meis eripuit me*; secundo (VERS. 7) : *Hic pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum, et ex omnibus tribulationibus ejus salvavit eum*; tertio (VERS. 18) : *Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos*. Postremo (VERS. 20) : *Multæ tribulationes justorum, et de omnibus his liberavit eos Dominus*.

13. VERS. 21. *Custodit Dominus omnia ossa eorum. unum ex his non conteretur*. Num in littera hæcere oportet, et ea notione quæ statim auditui nostro illabitur, contentum esse, quod videlicet isthæc justorum ossa, carnis fulcra, non conterentur ob datam sibi a Domino custodiam? Et utrum justī ossa, quandiu vivet solum et in vita diversabitur, custodientur a fractura omni illæsa? an justo etiam corporis vinculo exsoluto, nulla fracturæ causa futura sit? Atqui experientia didicimus multa ossa justorum, qui sese quibusvis suppliciorum generibus pro dato de Christo testimonio tradidere, contrita atque comminuta fuisse. Jam enim et quorundam crura confregerunt persecutores, atque manus ac capita clavis sæpe transfixerunt. Et ta-

σῶν. Nec ita multo post Colb. primus et μὴ ἀρμόζειν. Reg. tertius et μὴ μὴ ἀρμόζειν. Alii mss. cum editis ἢ μὴ ἀρμ.

(34) Cōlō. primus φυλαχθήσονται.

(35) Ita mss. octō. Editi τινων αὐτῶν. Mox editi Καίτοιγε. Deest γε in nostris mss.

men quis contradicens affirmavit eos qui martyrio consummati sunt, non omnium esse justissimos? Sed fortassis, quemadmodum homo dicitur, hoc est, anima et mens humana, ita et ipsius membra eodem nomine ac corporis partes vocantur. Nam sæpe interioris hominis membra Scriptura nominat; ut cum dicit: *Sapientis oculi in capite ejus*⁹⁷; hoc est, occulta et recondita sapientis pars, provida est et circumspecta. Et rursus tum carnis oculos similiter dicit, non solum in ea quam attulimus sententia, sed etiam ubi ait, præceptum Domini lucidum esse, et illuminans oculos⁹⁸. Quid vero oportet dicere de hoc: *Qui habet aures audiendi, audiat*⁹⁹? Compertum est enim et perspectum, aliquibus inesse aures meliores præstantioresque, quæ Dei possint verba audire. Ad eos autem qui non habent illas aures, quid dicit? *Surdi, audite, et cæci, suspicite*¹. **157** Item: *Os meum aperui, et attraxi spiritum*². Et, *dentes peccatorum contrivisti*³. Nam hæc omnia de iis dicta sunt facultatibus, quæ spiritali alimonie ac doctrinæ spiritali inserviunt. Tale est et illud: *Ventrem meum doleo*⁴; et, *Pes justi non impinget*⁵. Omnia enim talia de interiori homine relata sunt. Jam vero juxta eandem rationem fuerint etiam quædam hominis interni ossa, quibus colligatio harmoniaque facultatum animæ continetur. Et quemadmodum ossa firmitate propria communiunt carniū teneritudinem: sic et in Ecclesia sunt quidam, qui ob constantiam suam debiliū imbecillitates ferre possunt. Et ut inter se connectuntur ossa, cum per nervos et colligationes per artuum commissuras inter se adherescunt: ita quoque fuerit charitatis et pacis vinculum, concretionem quamdam et conjunctionem spiritualium ossium in Dei Ecclesia efficiens. De ejusmodi ossibus, ab harmonia solutis, et velut luxatis, dicit Propheta: *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum*⁶. Atque si unquam hæc ossa conturbatio conquassatioque apprehenderit, orans ait: *Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea*⁷. Ubi vero harmoniam propriam servaverint, a Domino custodita, ne unum quidem ex his conterentur, sed digna sunt, quæ Deo gloriam referant. *Omnia enim, inquit, ossa mea dicent: Domine, Domine, quis similis tibi*⁸? Vidisti rationalium ossium naturam? Fortassis autem Ecclesia possit dicere il-

ρας καὶ κεφαλᾶς διέπειραν τοῖς ἡλοῖς πολλάκις. Καί-
τοι τίς ἀντερεῖ μὴ οὐχὶ πάντων εἶναι δικαιοτάτους
τοὺς ἐν τῷ μαρτυρίῳ τετελειωμένους; Ἄλλὰ μήποτε,
ὡσπερ ἄνθρωπος λέγεται, τουτέστιν, ἡ ψυχὴ (36), καὶ
ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος· οὕτω καὶ τὰ μέλη (37) αὐτοῦ
ὁμωνύμως ὀνομάζεται πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς· ὡς πολ-
λάκις ὀνομάζει ἡ Γραφὴ τοῦ κρυπτοῦ ἀνθρώπου, ἐν
τῷ λέγειν· Τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ (38)
αὐτοῦ· τουτέστι προορατικόν ἐστὶ καὶ περιεσκεμμέ-
νον τὸ κρυπτόν τοῦ σοφοῦ. Καὶ πάλιν ὀφθαλμοὺς
ὁμοίως λέγει τοὺς τε τῆς ψυχῆς καὶ τῆς σαρκὸς, οὐ
μόνον ἐν ἧ παρεθέμεθα λέξει, ἀλλ' ἐν τῷ φάσκειν
τὴν ἐντολὴν Κυρίου τηλαυγῆ εἶναι καὶ φωτίζουσαν
ὀφθαλμοὺς. Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τοῦ, Ὁ ἔχων ὦτα
ἀκούειν, ἀκουέτω; Δῆλον γάρ, ὅτι κέκτηνται τινες
ὦτα κρείττονα δυνάμενα ἀκούειν λόγων Θεοῦ. Πρὸς
δὲ τοὺς μὴ ἔχοντας ἐκεῖνα τὰ ὦτα τί φησιν; Οἱ κω-
φοί, ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοί, ἀναβλέψατε· καὶ,
Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ ἐλλκυσσα πνεῦμα· καὶ,
Ὁδόντας ἀμαρτωλῶν συνέτριψας. Ταῦτα γὰρ πάντα
εἴρηται πρὸς τὰς ὑπουργούσας δυνάμεις ἐπὶ τὴν νοη-
τὴν τροφὴν καὶ τὸν νοητὸν λόγον. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ,
Τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶ· καὶ τὸ, Ὁ ποῦς τοῦ δι-
καίου οὐ μὴ προσκόψῃ. Πάντα γὰρ ἐπὶ τοῦ ἔσω
ἀνθρώπου κατείλεχται τὰ τοιαῦτα. Κατὰ δὲ τὸν αὐ-
τὸν λόγον καὶ ὅστ' αἰ τινὰ ἀν τοῦ ἐν τῷ κρυπτῷ, ἐν οἷς
ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ ἀρμονία τῶν ψυχικῶν ἐστὶ (39) δυ-
νάμεων συγκροτουμένη. Καὶ ὡσπερ τὰ ὅστ' αἰ τῆ οἰκεία
εὐτονία τῶν σαρκῶν περιστέλλει τὴν ἀπαλότητα,
οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσὶ τινες, οἱ διὰ τὴν οἰκείαν
στερρότητα τὰ ὑστερήματα δύνανται τῶν ἀσθενούν-
των βαστάζειν. Καὶ ὡσπερ τὰ ὅστ' αἰ συνάπτεται ἀλ-
λήλοις κατὰ τὰς διαρθρώσεις νευροῖς καὶ συνδέσμοις
ἐπιπεφυκόσιν, οὕτως ἀν εἴη καὶ ὁ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς
εἰρήνης σύνδεσμος, συμφυῖαν τινὰ καὶ ἔνωσιν τῶν πνευ-
ματικῶν ὀστέων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κατεργαζό-
μενος. Περὶ τούτων τῶν ὀστέων τῶν λυομένων ἀπὸ τῆς
ἀρμονίας, καὶ οἰονεὶ ἐξάρθρων γινομένων, φησὶν ὁ Προ-
φήτης· Διεσκορπίσθησαν (40) τὰ ὅστ' αἰ ἡμῶν παρὰ
τὸν ἄδην. Καὶ ἐάν ποτέ γε ταραχὴ αὐτὰ καὶ κρα-
δασμὸς καταλάβῃ, εὐχόμενος λέγει· Ἰασαί με, Κύ-
ριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὅστ' αἰ μου. Ὅταν δὲ σώζῃ τὴν
οἰκείαν ἀρμονίαν, φυλαττόμενα ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐδὲ
ἐν αὐτῶν συντριβήσεται, ἀλλ' ἀξιά ἐστὶ δόξαν ἀνα-
φέρειν τῷ Θεῷ. Πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ ὅστ' αἰ μου
ἐρουῦσι· Κύριε, Κύριε, τίς (41) ὁμοίός σοι; Εἶδες

⁹⁷ Eccle. II, 14. ⁹⁸ Psal. XVII, 9. ⁹⁹ Luc. VIII, 8. ¹ Isa. XLII, 18. ² Psal. CXVIII, 131. ³ Psal. III, 8.
⁴ Jerem. IV, 19. ⁵ Prov. III, 23. ⁶ Psal. CXL, 7. ⁷ Psal. VI, 3. ⁸ Psal. XXXIV, 18.

(36) Sic mss. septem. Editio Paris. ὡσπερ ὁ ἄν-
θρωπος λέγεται ἡ ψυχὴ, etc.

(37) Satis verisimile videri potest μέρη pro μέ-
λη legendum esse. Apte enim dicimus, *Partes animi
præcipuæ*: non apte, nec de more, *Membra animi
præcipua*. Conjecturam adjuvat, quod Cornarius ita
legisse putandus sit, cum verterit: *Partes ipsius
[animæ]*. Cum tamen hic agatur de nomine impro-
prio et *æquívoco*, dubium non habemus, quin μέλη
hoc loco legi oporteat. Accedit quod μέλη in mss.
perinde atque in editis reperitur.

(38) Editi et Reg. quartus ἐν τῇ κεφαλῇ. At
mss. quinque et editio Romana ἐν κεφαλῇ. Mox
editi λέγει ὁμοίως τοὺς τε τῆς σαρκὸς καὶ ψυ-

χῆς. At mss. septem ita, ut edendum curavimus.

(39) Deest ἐστὶ in multis mss. Mox editi οἰκεία
δυνάμει. At mss. septem οἰκεία εὐτονία. Reg. ter-
tius τῇ ἰδίᾳ εὐτονία. Nec ita multo post idem Reg.
tertius cum editione Basil. δύνανται τῶν ἀδυνά-
των.

(40) Ita mss. sex. Editi et Colb. quintus et LXX
διεσκορπίσθη. Statim mss. quinque ποτέ γε. Deest
γε in editis.

(41) Editi et Colbertini tertius et quintus cum
Coisl. Κύριε, Κύριε, τίς. Vox Κύριε semel legitur
in LXX, et in aliis mss. Nec dissentit Vulgata, *Do-
mine, quis similis tibi?*

λογικῶν ὀστέων φύσιν; Τάχα δ' ἂν τοῦτο ἡ Ἐκκλησία λέγοι, τὸ Πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐροῦσι, κατὰ τὴν ἀναστάσεως μυστήριον. Τάδε γάρ, φησὶ, λέγει Κύριος τοῖς ὀστέοις τούτοις· Ἴδου ἐγὼ φέρω εἰς ὑμᾶς (42) πνεῦμα ζωῆς, καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῦρα, καὶ ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκα (43), καὶ ζήσεσθε, καὶ γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. Ταῦτα οὖν τὰ ὀστᾶ, ἀπολαβόντα τὴν ζωὴν, εὐχαριστοῦντα τῷ ἀναστήσαντι, ἐροῦσι· Κύριε, Κύριε, τίς ὁμοίός

14. Ἀκριβῶς πρόσκειται τὸ, Θάνατος ἀμαρτωλῶν πονηρός· διότι ἐστὶ τις ἐπὶ τῶν δικαίων θάνατος οὐ πονηρός τὴν φύσιν, ἀλλ' ἀγαθός. Οἱ γὰρ συναποθάνοντες τῷ Χριστῷ ἐν ἀγαθῷ θανάτῳ γεγόνασι· καὶ οἱ ἀποθάνοντες τῇ ἀμαρτίᾳ τὸν ἀγαθὸν καὶ σωτήριον ἀποτεθνήκασι θάνατον. Ὁ μέντοι τῶν ἀμαρτωλῶν πονηρός. Διαδέχεται γὰρ αὐτοὺς ἡ (45) κλίσις, ὡς καὶ τὸν πλούσιον τὸν ἐνδεδουμένον πορφύραν καὶ βύσσον, καὶ εὐφραίνόμενον καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. Καὶ οἱ μισοῦντες τὸν δίκαιον πλημμελήσουσιν. Οἱ καὶ διὰ τὸ ἐν πλημμελείαις ζῆν μισοῦσι τὸν δίκαιον ὡς ὑπὸ τῆς ἐν τῷ κανόνι εὐθύτητος, τῷ τρόπῳ τοῦ δικαίου, οὕτως αὐτοὶ τῇ παραθέσει τοῦ βελτίονος ἐλεγχομένοι. Καὶ διότι ἐν ἀμαρτίαις ζῶσι, μισητικῶς διάγουσι πρὸς τὸν δίκαιον φόβῳ τῶν ἐλέγχων· καὶ διότι μισοῦσι, πάλιν ἀμαρτίαις ἑαυτοὺς περιβάλλουσι. Πολλὰ γὰρ αἱ προφάσεις δι' ἃς ἂν μισηθεῖ ὁ δίκαιος· ἢ τε παρρησία ἢ ἐν τοῖς (46) ἐλέγχῳ. Μισοῦσι γὰρ ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον ὅσιον βδελύσσονται. Καὶ ἡ φιλοπρωτία δὲ καὶ ἡ φιλαρχία πολλοὺς ἐκίνησεν εἰς τὸ μισεῖν τοὺς κρείττους· ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἄγνοια τοῦ περὶ τοῦ δικαίου λόγου, καὶ τοῦ, τίς ὁ δίκαιος (47). Θάνατος ἀμαρτωλῶν πονηρός. Ἡ καὶ τὴν ζωὴν ἅπασαν θάνατον ὀνομάζει· διότι τὴν σάρκα ταύτην θάνατον προσηγόρευσεν ὁ Ἀπόστολος, εἰπὼν· Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Οἱ δὲ κακῶς κεχηρημένοι τῷ σώματι τούτῳ, καὶ πάσης ἀμαρτίας αὐτὸ ὑπηρεσίαν ποιούμενοι, πονηρὸν ἑαυτοῖς τὸν θάνατον κατασκευάζουσι. Αντρώσεται Κύριος ψυχὰς δούλων αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ πλημμελήσουσι πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτῷ (48). Ἐπειδὴ κατείχοντο ὑπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἐχθροῦ οἱ κτισθέντες (49) ἐπὶ τῷ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, τούτων τὰς ψυχὰς λυτρώσεται τῷ τιμίῳ αὐτοῦ αἵματι. Διὸ οὐδεὶς ἐν πλημμελείαις ἐξετασθήσεται τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν.

⁹ Ezech. xxxvii, 5, 6. ¹⁰ Luc. xvi, 19. ¹¹ Isa. xlix, 21. ¹² Isa. v, 24. ¹³ Rom. vii, 24.

(42) Ita sex mss. At editi cum LXX φέρω ἐφ' ὑμᾶς.

(45) Sic mss. novem et editio Basil. At editio Paris. uberius σάρκα, καὶ ἐκτενῶ ἐφ' ὑμᾶς δέρμα, καὶ δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς: sed illa, καὶ ἐκτενῶ, etc., perperam ab otiosis ex vulgato Scripturæ textu addita esse arbitramur.

(44) Hic rursus editi et Colb. tertius cum Coisl. Κύριε, Κύριε. Rursus quoque in aliis quatuor mss. vox Κύριε semel ponitur. Ibidem editio Paris. ὁμοίός σοι. Θάνατος ἀμαρτωλῶν πονηρός. Ἀκριβῶς, etc. Sed septem mss. et editio Basil. ita, ut in contextu. Colb. tertius ἀληθῶς πρόσκειται.

(45) Ita quatuor mss. Deest articulus in editis. Mox editio Paris. πλημμελήσουσι. Καί. At quinque mss. ita, uti edidimus.

(46) Ita mss. quinque. Editi παρρησία ἐν τοῖς. Scripser, quisquis fuit, cum verbis illis usus est, Μισοῦσι γὰρ ἐν π. ἐλ. respexisse videtur ad Isa. xlix, 21.

And, *Omnia ossa mea dicent, secundum resurrectionis mysterium. Hæc enim, inquit, dicit Dominus ossibus his*. *Ecce ego fero in vos spiritum vitæ, et dabo super vos nervos, et reducam super vos carnes, et vivetis, et cognoscetis quod ego sum Dominus.* Hæc itaque ossa, resumpta vita, resurrectionis eorum auctori gratias persolventia, dicent: *Domine, Domine, quis similis tibi?*

σοι (44);

14. Accurate adjectum est: **VERS. 22.** *Mors peccatorum mala.* Nam est quædam mors justorum, natura non mala, sed bona. Qui enim Christo commoriuntur, in bona morte versantur; et qui mortui sunt peccato, bona ac salutari morte mortui sunt.

B At vero peccatorum mors mala est. Excipit enim illos supplicium, juxta atque divitem purpura et bysso indutum, et singulis diebus splendide epulantem ¹⁰. *Ei qui oderunt justum delinquent.* Qui quod in delictis vivunt, odio habent justum: quippe moribus justis tanquam regulæ rectitudine isti ita redarguuntur, melioris scilicet comparatione. Et quoniam in peccatis vivunt, odio prosequuntur justum, propter objurgationum timorem: et quia oderunt, iterum sese peccatis involvunt. Multæ enim sunt causæ, ob quas justus odio habeatur; nimirum illa redarguendi libertas. Odio enim habent redarguentem in portis ¹¹, et sermonem sanctum abominantur ¹². Ambitio item prioris loci, principatusque cupiditas, multorum **158** odia in præstantiores concitarunt; nonnunquam etiam ignorantia famæ justis, et quis sit justus. *Mors peccatorum mala.* Aut etiam vitam omnem, mortem appellat, quod carnem hanc Apostolus mortem vocavit, dicens ¹³: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Qui autem hoc corpore male utuntur, efficiuntque ut peccato omni inserviat, malam sibi mortem præparant. **VERS. 23.** *Redimet Dominus animas servorum suorum, et non delinquent omnes qui sperant in eo.* Quandoquidem ii qui ideo creati erant ut Domino servirent, sub inimici servitute detinebantur, illorum animas pretioso suo sanguine redimet. Quapropter nullus eorum qui in ipsum sperant, in delictis versabitur.

Διὸ οὐδεὶς ἐν πλημμελείαις ἐξετασθήσεται τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν.

D (47) Inter causas, ob quas justus odio haberi solet, recensetur ἄγνοια τοῦ περὶ τοῦ δικαίου λόγου καὶ τοῦ, τίς ὁ δίκαιος, illa ignorantia quæ sit justitiæ ratio et quis justus. **MARAN.**

(48) Sic septem mss. At editi cum uno aut altero ms. ἐπ' αὐτόν.

(49) Utraque editio et Basil. et Paris. conjunctim ὀκτισθέντες. Unde interpretes, *Misericordiam consequuti.* At Catena Corderiana et nostri novem mss. separatim οἱ κτισθέντες, *Qui creati erant.* Quæ scriptura quin vera et genuina sit, nemo dubitabit, qui hunc locum paulo attentius consideraverit. Mox codices octo ἐν πλημμελείαις. Editi ἐν πλημμελείᾳ. Statim editi et nonnulli mss. ἐπ' αὐτόν. Αὐτῷ ἢ ὀδῶ καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. Sed illa, αὐτῷ ἢ ὀδῶ, etc., in aliis octo m s. non leguntur. Nec dubito quin melius absint, ut inepta illa repetitio, αὐτόν αὐτῷ, vitetur.

IN PSALMUM XLIV.

In finem, pro iis qui immutabuntur, filiis Core ad intellectum, canticum pro dilecto.

1. Videtur et hic psalmus ad perficiendam naturam humanam idoneus esse, atque iis qui secundum virtutem vivere statuerunt, ad propositum finem assequendum utilis. Nam proficientibus opus est doctrina ad perfectionem, quam hic psalmus exhibet, comparandam. Ejus autem inscriptio hæc est: *In finem pro iis qui immutabuntur.* Tecte autem dixit, *pro hominibus.* Nos enim, maxime omnium rationalium, varietatibus ac mutationibus diebus singulis ac fere horis subjicimur. Neque enim corpore neque mente iidem nos sumus. Sed corpus quidem nostrum semper fluxum ac dissipationi obnoxium in motu ac mutatione versatur, aut ex parvo majus factum, aut ex perfecto ad minorem molem contractum. Non enim puer qui jam scholam petit, et ad artes ac disciplinas percipiendas idoneus invenitur, idem est ac ille qui nuper natus est infans. Alius autem rursus ab illo est sine dubio ephēbus, qui jam juveniles exercitationes experiri potest. Atque ab ephēbo alius est vir, et firmitate et magnitudine corporis, et rationis perfectione. Cum autem ad vigorem pervenerit, atque ætatis stabilitatem fuerit consecutus, iterum paulatim minui incipit, diffluente sensim corporis ipsius vigore, atque corporeis viribus decrescentibus; donec præ senectute incurvatus, ultimam virium detractionem perpetiatur. Nos ergo sumus qui mutamur; ac nos homines per hanc vocem hic psalmus sapienter significavit. Non enim mutationem admittunt angeli. Nullus enim inter illos puer est, nullus adolescens, senex nullus: sed in quo statu ab initio creati sunt, in eo permanent; cum eorum substantia simplex et immutabilis conservetur. Nos autem mutamur, secundum corpus quidem, uti ostensum est; secundum animam vero et interiorem hominem, **159** sententias una cum accidentibus rebus semper commutamus. Alii namque sumus dum lætamur, omniaque in vita nobis feliciter succedunt: alii vero calamitosis temporibus, cum in aliquas res adversas inciderimus. Immutamur et in ira, ferino quodam statu assumpto. Immutamur et in concupiscentiis, brutis similes effecti, per vitæ libidinem. Equi in feminas furentes facti sunt ii, qui amore uxorum proximi insaniant ¹⁴. Et dolosus quidem vulpi comparatur, uti Herodes ¹⁵: impudens vero canis vocatur, ut Nabal Carmelius ¹⁶. Vides varietatem ac immutationis nostræ diversitatem? Admirare igitur eum qui commode convenienterque hanc nobis appellationem aptavit.

ἡμῶν; θαύμασον οὖν τὸν προσφῶρος τὴν προσηγορίαν ταύτην ἡμῖν ἐφαρμόσαντα.

¹⁴ Jer: v, 8. ¹⁵ Luc. xiii, 32. ¹⁶ I Reg. xxv, 3, seq. LXX.

(50) Reg. quartus et Colb. sextus πρὸς τὸ μείζον. Ibidem Reg. tertius ἀξιοζόμενον. Statim quinque

A

EIS TON MΔΨΑΛΜΟΝ.

Eis τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν, ᾧδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ.

1. Φαίνεται μὲν καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τελειωτικὸς τις ὢν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ εἰς τὸ προκείμενον τέλος τοῖς κατ' ἀρετὴν βιοῦν προηρημένοις τὴν ὠφέλειαν παρεχόμενος. Τοῖς γὰρ προκόπτουσι χρεῖα τῆς εἰς τὸ τελειωθῆναι διδασκαλίας, ἣν ὁ ψαλμὸς οὗτος παρέχεται, ἐπιγραφὴν ἔχων, *Eis τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων.* Κεκρυμμένως δὲ εἶπεν, *ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων.* Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν οἱ μάλιστα πάντων τῶν λογικῶν ἀλλοιώσεσι τε καὶ τροπαῖς ταῖς ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ ὥρας σχεδὸν ὑποκείμενοι. Οὔτε γὰρ σώματι οὔτε γνώμῃ οἱ αὐτοὶ ἐσμεν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἡμῶν, αἰεὶ ῥέον καὶ σχεδαννόμενον, ἐν κινήσει ἐστὶ καὶ μεταβολῇ, ἢ ἀπὸ μικροῦ εἰς τὸ μείζον (50) ἀξιοζόμενον, ἢ ἀπὸ τοῦ τελείου πρὸς τὸ ἔλαττον συστελλόμενον. Οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς ἐστὶ τῷ ἀρτιγενεῖ παιδίῳ ὁ εἰς διδασκαλεῖον φοιτῶν ἤδη παῖς, καὶ πρὸς τὰς τῶν τεχνῶν καὶ μαθημάτων ἀναλήψεις ἐπιτηδείως ἔχων· ἕτερος δὲ πάλιν παρὰ τοῦτον ὁμολογουμένως ἐστὶν ὁ ἐφηβος, ἤδη τῶν νεανικῶν ἀπτεσθαι δυνάμενος. Καὶ παρὰ τὸν ἐφηβον ὁ ἀνὴρ ἄλλος τις ἐστὶ καὶ στερόδητι καὶ μεγέθει σώματος, καὶ τῆ τοῦ λόγου συμπληρώσει. Εἰς ἀκμὴν δὲ ἔλθων, καὶ τὸ στάσιμον τῆς ἡλικίας ἀπολαθῶν, πάλιν ἄρχεται κατὰ μικρὸν ὑφαίρειν πρὸς τὸ ἔλαττον, ὑποβρέουσης αὐτῷ λεληθότως τῆς τοῦ σώματος ἕξεως, καὶ τῶν σωματικῶν τόνων ἐλαττουμένων, ἕως ἂν, ὑπὸ γήρωσ κατακαμφθεὶς, τὴν εἰς ἔσχατον δυνάμει ὑφαίρειν ὑπομείνη. Ἡμεῖς τοίνυν ἐσμεν οἱ ἀλλοιούμενοι, καὶ σοφῶς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς φωνῆς ταύτης ὁ ψαλμὸς παρηγίζατο. Οὐ γὰρ ἄγγελοι ἐπιδέχονται τὴν ἀλλοίωσιν. Οὐδεὶς γὰρ παρ' ἐκείνοις παῖς, οὐδὲ νεανίσκος, οὐδὲ πρεσβύτερος (51), ἀλλ' ἐν ἧπερ ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθησαν καταστάσει, ἐν ταύτῃ διαμένουσιν, ἀκραιάς αὐτοῖς καὶ ἀτρέπτου τῆς συστάσεως σωζόμενης. Ἡμεῖς δὲ ἀλλοιούμεθα, κατὰ μὲν τὸ σῶμα, ὡς δίδεικται, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ἔσω ἀνθρώπον, τοῖς αἰεὶ προσπίπτουσι πράγμασι συμμετατιθέντες τὰς διανοίας. Ἄλλοι μὲν γὰρ ἐσμεν εὐθυμούμενοι, καὶ πάντων ἡμῖν τῶν κατὰ τὸν βίον κατὰ ῥοῦν προῦντων· ἄλλοι δὲ ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς, ἐπειδὴν τινι τῶν ἀβουλήτων προσπταίσωμεν. Ἄλλοιούμεθα δὲ καὶ κατὰ τὰς ὀργὰς, θηριώδη τινὰ κατάστασιν ἀναλαμβάνοντες. Ἄλλοιούμεθα καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, κτηνώδεις γινόμενοι διὰ τοῦ καθ' ἡδονὴν βίου. Ἴπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν οἱ ταῖς γυναῖξι τῶν πλησίον ἐπιμαίνόμενοι. Καὶ ὁ μὲν δολερὸς ἀλώπεκι παρεικάζεται, ὡς Ἡρώδης· ὁ δὲ ἀναιδὴς κύων προσαγορεύεται, ὡς Νάβαλ ὁ Καρμηλῖος. Ὅρας τὸ ποικίλον καὶ πολυειδὲς τῆς ἀλλοιώσεως

ms. πρὸς τὸ ἔλαττον.

(51) Colb. primus πρεσβύτερος.

2. Διόπερ δοκεῖ μοι τις τῶν ἑρμηνευτῶν (52) κα-
λῶς καὶ εὐθυδῶως τὴν αὐτὴν διάνοιαν δι' ἑτέρας
προστιγορίας ἐκδεδωκέναι, ἀντὶ τοῦ, Ἐπεὶ τῶν ἀλ-
λοιωθησομένων, εἰπὼν αὐτῶς, Ἐπεὶ τῶν κρῖνων.
Τὸ ὠκίμορον τῶν ἀνθέων (53) ἄξιον ἐνόμισε συγκρί-
νεσθαι τῷ ἐπικέρῳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐπειδὴ
δὲ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἐγκέκλιται ἡ φωνή (εἴρη-
ται γὰρ Ἐπεὶ τῶν ἀλλοιωθησομένων, ὡς ὕστερόν
ποτε τῆς ἀλλοιώσεως ταύτης ἀναφαινομένης ἡμῖν),
ἐπισκεψώμεθα μήποτε τὸν τῆς ἀναστάσεως ἡμῖν παρ-
αινίσσεται λόγον, ἐν ᾧ ἡ ἀλλοίωσις ἡμῖν δοθήσεται·
ἀλλοίωσις δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ πνευματικόν. Σπει-
ρεται γὰρ, φησὶν, ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρ-
σίᾳ. Ὁρᾷς τὴν ἀλλοίωσιν; Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ,
ἐγείρεται ἐν δυνάμει. Σπείρεται σῶμα ψυχικόν,
ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν· ὅτι καὶ πᾶσα ἡμῖν
ἡ σωματικὴ κτίσις συναλλοιοῦται. Καὶ γὰρ καὶ οἱ
οὐρανοὶ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ
περιβόλαιον ἀλλάξει (54) αὐτοῦς ὁ θεὸς, καὶ ἀλ-
λαγήσονται. Τότε καὶ ὁ ἥλιος ἔσται ἐπταπλασίων
ἑαυτοῦ, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ τὸ νῦν
ὑπάρχον μέγεθος τοῦ ἡλίου. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πᾶσι γέ-
γραπται τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῖς ἔχουσιν ὤτα
κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρώπον, τοῖς ἀλλοιωθησομένοις
ἐπέγραψεν· ὡς οἶμαι, τοῖς ἑαυτῶν ἐπιμελομένοις (55),
καὶ ἀεὶ διὰ τῶν γυμνασίων τῆς εὐσεβείας ἐπὶ τὸ μεῖ-
ζον προκόπτουσιν. Αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ καλλίστη ἀλλοίω-
σις, ἣν ἡ δεξιὰ χαρίζεται τοῦ Ἰησοῦ· ἥς καὶ
ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐπήσθετο, ὅτι, γευσάμενος τῶν
καλῶν τῆς ἀρετῆς, τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεξέτεινε. Τί
γὰρ φησι; Καὶ εἶπα· Νῦν ἠρξάμην· αὕτη ἡ ἀλ-
λοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰησοῦ. Ὡστε ὁ προκό-
πτων εἰς ἀρετὴν οὐκ ἔστιν ὅτι οὐκ ἀλλοιοῦται. Ὅτε
γὰρ ἦμην, φησὶ, νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος, ἐφρό-
ρουν ὡς νήπιος, ἐλογιζόμην ὡς νήπιος. Ὅτε δὲ
γένονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Καὶ πάλιν
γενόμενος ἀνὴρ, οὐχ ἴστατο (56) τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ
τῶν ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενος, καὶ τοῖς ἐμπρο-
σθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν ἐδίωκεν ἐπὶ
τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως. Ἀλλοίωσις οὖν ἔστι
τοῦ ἔσω ἀνθρώπου ἀνακαινουμένου ἡμέρα καὶ ἡμέρα.
Ἐπεὶ οὖν ἀπαγγέλλειν ἡμῖν μέλλει τὰ περὶ τοῦ ἀγα-
πητοῦ, ὃς τὴν οἰκονομίαν τῆς σαρκώσεως ὑπὲρ ἡμῶν
ἀνεδέξατο, ὑπὲρ τῶν ἀξίων τῆς χάριτος ταύτης τὴν

2. Quare videtur mihi quidam interpres belle et
apposite eandem sententiam aliis verbis expres-
sisse, dum loco *Pro iis qui immutabuntur* : dicit,
Pro liliis. Florem videlicet cito marcescentem di-
gnum putavit, qui naturæ humanæ fragilitati com-
pararetur. Quoniam autem hæc vox ad futurum
tempus inflectitur (dictum est enim *Pro his qui
immutabuntur*, tanquam in posterum aliquando
mutatio isthæc nobis declaranda sit) : considere-
mus num resurrectionis doctrinam nobis indicet, in
qua mutatio nobis dabitur; immutatio autem in
aliquid melius atque spirituale. Nam *seminatur*, in-
quit¹⁷, *in corruptione, resurgit in incorruptibilitate*.
Perspicis mutationem? *Seminatur in infirmitate, re-
surgit in potentia. Seminatur corpus animale, resurgit
corpus spirituale*¹⁸; quo tempore etiam corporea
omnis creatura nobiscum immutabitur. Enimvero
*Cæli quoque sicut vestimentum veterascent, et sicut
opertorium mutabit eos Deus, et mutabuntur*¹⁹. Tunc
et sol septuplo major se ipso erit, secundum Isaiam;
et erit lune magnitudo, quæ nunc solis²⁰. Quoniam
autem non omnibus eloquia Dei scripta sunt, sed
habentibus aures secundum interiorē hominem,
inscriptionem posuit, *Pro iis qui immutabuntur*; ni-
mirum, ut arbitror, pro iis qui sui ipsorum curam
gerunt, quique per exercitia pietatis semper magis
ac magis proficiunt. Hæc est enim optima immuta-
tio, quam largitur Altissimi dextera; quam etiam
beatus David expertus est tum, cum degustatis bo-
nis virtutis, ad anteriora se extendit. Quid enim
ait? *Et dixi, Nunc cœpi : hæc mutatio dexterae Al-
tissimi*²¹. Quare qui in virtute progressus facit,
nunquam non immutatur. *Cum enim, inquit, essem
parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus,
cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir,
evacuavi quæ erant parvuli*²². Et iterum cum vir
factus esset, finem agendi non fecit, sed ea *quæ a
tergo sunt obliviscens, et 160 ad ea quæ a fronte
sunt enitens, juxta propositum insequabatur ad
bravium supernæ vocationis*²³. Immutatio igitur est,
cum internus homo de die in diem renovatur²⁴.
Quoniam vero Propheta nuntiaturus nobis est ea,
quæ spectant ad dilectum, qui dispensationem in-
carnationis pro nobis suscepit, pro iis qui isto digni

¹⁷ I Cor. xv, 42. ¹⁸ ibid. 43, 44. ¹⁹ Psal. ci, 27. ²⁰ Isa. xxx, 26. ²¹ Psal. lxxvi, 41. ²² I Cor.
xiii, 11. ²³ Philipp. iii, 13, 14. ²⁴ II Cor. iv, 16.

(52) Videtur scriptor de interprete Aquila lo-
qui, cujus hæc sunt in *Hexaplis* : Τῷ νικοποιῷ ἐπὶ
τοῖς κρῖνοις τῶν υἱῶν Κορὲ, ἐπιστήμονος ἄσμα προσ-
φιλίας : *Victori super liliis filiorum Coire, scientis
canticum amicitia*.

(53) Colb. quintus cum Reg. tertio ἀνθῶν. Mox
Regii tertius et sextus ὡς εἰς ὕστερον.

(54) Regii primus, quintus et sextus cum editis ἀλ-
λάξει, *mutabit*. At Colbertini primus, quintus et se-
ptimus cum aliis tribus Regiis ἐλίξει, *volvet*. Et ita
quoque legitur in margine Regii sexti. Colb. sextus
una cum LXX ἐλίξεις, *volves*. Theodoretus, qui ipse
legit ἐλίξεις, *volves*, docet Symmachum scripsisse
ἀλλάξεις, *mutabis*. Monemur in *Hexaplis*, legi apud
Theodoretum ἐλίξεις, *volves* : sed videri ejus inter-
pretem olim legisse ἀλλάξεις, cum vertat, *mutabis*.

Imo vero interpres Theodoretus putandus est legisse
ἐλίξεις, cum vertat, *volves*. Non dissitemur quidem,
Theodoretus interpretem, cum verba Symmachi verte-
ret, scripsisse, *mutabis* : sed cum ipsa Theodoretus
verba reddidit Latine, eum tunc *volves* scripsisse pla-
ne constat. Lege Theodoretum in vers. 27 psalm. ci.
Ascribam Eusebii verba, quæ hæc sunt : Καὶ πάν-
τες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον
ἐλίξεις αὐτοῦς, καὶ ἐλιχθήσονται : *Et omnes sicut
vestimentum veterascent, et velut amictum volves eos,
et volventur*.

(55) Ita mss. At editi ἐπιμελομένοις. Ibidem Reg.
tertius καὶ ἀεὶ διὰ τῶν γυμνασίων τῆς εὐσεβείας, *per
veram pietatem, seu, per vera pietatis opera*. Lectio
alia γυμνασίων apposita est ad marginem.

(55) Reg. tertius ἦσθετο pro ἴστατο.

sunt beneficio, hoc se cantici filii Core edidisse ait. Canticum enim est, non psalmus: quippe nuda voce, organo non simul sonum edente, cum concinna vocis modulatione emissum est. Canticum autem pro dilecto. Tibine indicabo eum, quem Scriptura dicit dilectum? an etiam prius nosti quam enarrem, evangelicæ vocis memor? *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipsum audite*²⁵. Nam dilectus Patri quidem est ut Unigenitus; omni vero creaturæ ut pater benignus et bonus præses. Idem autem est natura et dilectum et bonum. Quapropter recte jam definierunt quidam, bonum esse quod omnia expetunt. Non autem cujuslibet est ad charitatis pervenire perfectionem, et eum agnoscere qui vere est dilectus: sed ejus, qui jam exiit veterem hominem, in desideriis erroris corruptum, induit vero novum, qui renovatur ad agnitionem secundum imaginem conditoris²⁶. Etenim qui pecunias diligit, corporumque pulchritudinem perituram impotenter consecratur, et nanc præfert gloriolam, vi diligendi in iis, in quibus non decebat, insumpta, is excæcatus est ad vere dilecti contemplationem. Ideo ait: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*²⁷. Verum illud *Ex tota*, nullam in alia partitionem admittit. Quantum enim dilectionis in hæc inferiora insumpseris, tantum tibi necessario deerit a toto. Quapropter pauci ex omnibus, amici Dei appellati sunt; quemadmodum litteris proditum est Moysen fuisse amicum²⁸; item Joannem: *Amicus enim, inquit, sponsi, stans, gaudio gaudet*²⁹: hoc est, qui stabilem et immobilem in Christum amorem habet, is dignus est ipsius amicitia. Ideirco etiam discipulis jam perfectis Dominus ait: *Non amplius vos dico servos sed amicos: quia servus nescit quid faciat dominus ejus*³⁰. Perfecti igitur est, vere dilectum cognoscere. Et revera, soli amici Dei, et inter quos intercedit mutua amicitia, sancti sunt: nemo autem improborum aut stultorum amicus est. Neque enim amicitia bonum in pravum affectum cadit, quoniam nihil turpe aut inconcinnum in amicitia concordiam ingredi potest. Malum enim non bono solum, sed ipsum etiam sibi ipsi contrarium est. Jam vero ad verba psalmi expendenda progrediamur.

3. VERS. 2. *Eructavit cor meum verbum bonum.* Jam quidem nonnulli existimavere isthæc ex per-

²⁵ Matth. xvii, 5. ²⁶ Ephes. iv, 22, 24. ²⁷ Marc. xii, 30. ²⁸ Exod. xxxiii, 11. ²⁹ Joan. iii, 29. ³⁰ Joan. xv, 15.

(57) Colbertini quintus, sextus et septimus cum editione Paris. et cum Reg. quarto ἐν ᾧ εὐδόκησα, et ita legitur apud Matthæum xvii, 5. At illud, ἐν ᾧ εὐδόκησα, non reperitur neque in editione Basil. neque in Regiis secundo et tertio, neque apud Lucam ix, 55.

(58) Ita multi mss. Deest τῆς in editis et in aliis mss. non paucis. Illud quod mox sequitur, εἰς ἐπίγνωσιν, abest a tribus mss.

(59) Editio Paris. cum Colb. sexto τὴν τοῦ ἀγαπᾶν δύναμιν. Editio vero Basil. et novem mss. τὴν

ἠδὴν ταύτην ἐκδεδωκέναι τοῖς υἱοῖς Κορέ φησιν ὁ Προφήτης. Ἠδὴ γάρ ἐστι, καὶ οὐχὶ ψαλμός· διότι γυμνῇ φωνῇ, μὴ συνηχοῦντος αὐτῇ τοῦ ὄργανου, μετ' ἐμμελοῦς τῆς ἐκφωνήσεως παρεδίδοτο. Ἠδὴ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ. Ἄρά σοι διηγῆσομαι τὸν ἀγαπητὸν, ὄντινα ὁ λόγος εἶναι φησιν; ἢ καὶ πρὸ τῶν ἡμῶν λόγων ἐπίσταται, μεμνημένος τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φωνῆς; Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐδόκησα (57)· αὐτοῦ ἀκούετε. Ἀγαπητός γάρ τῷ Πατρὶ μὲν ὡς Μονογενῆς, τῇ κτίσει δὲ πάσῃ ὡς πατὴρ φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς προστάτης. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐστὶ τῇ φύσει καὶ ἀγαπητὸν καὶ ἀγαθόν. Διότι καλῶς ὠρίσαντο ἤδη τινὲς, ἀγαθὸν εἶναι οὐ πάντα ἐφίεται. Οὐ τοῦ τυχόντος δὲ ἐστὶν εἰς τὸ τέλειον χωρῆσαι τῆς (58) ἀγάπης, καὶ τὸν ὄντως ἀγαπητὸν ἐπιγνῶναι· ἀλλὰ τοῦ ἐκδυσσαμένου ἤδη τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐκδυσσαμένου τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος. Ἐπεὶ ὁ γε χρήματα ἀγαπῶν, καὶ περὶ τὸ φθαρτὸν τῶν σωμάτων κάλλος ἐπτοημένος, καὶ τὸ δοξάριον τοῦτο ὑπερτιμῶν, τὴν τοῦ ἀγαπᾶν δύναμιν (59) ἐφ' ἧ μὴ προσῆκεν ἀναλώσας, πρὸς τὴν τοῦ ἀληθινῶς ἀγαπητοῦ θεῶν ἀπετυφλώθη. Διὰ τοῦτό φησιν· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διαβολῆς σου. Τὸ δὲ, Ἐξ ὅλης, μερισμὸν εἰς ἕτερα οὐκ ἐπιδέχεται. Ὅσον γὰρ (60) ἂν τῆς ἀγάπης παραλώσης ἐπὶ τὰ κάτω, τοσοῦτόν σοι λείπει ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ ὅλου. Διὰ τοῦτο ὀλίγοι ἐκ πάντων φίλοι Θεοῦ προσηγορεύθησαν· ὡς Μωϋσῆς ἀναγγεγραπται εἶναι φίλος· ὡς Ἰωάννης· Ὁ γὰρ φίλος, φησὶ, τοῦ κυρίου, ἐστὼς, χαρᾷ χαίρει· τουτέστιν, ὁ τὸ στάσιμον ἔχων καὶ ἀμετακίνητον τῆς εἰς Χριστὸν φιλίας, οὗτος ἄξιός τῆς αὐτοῦ φιλίας. Διὸ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἤδη τελειουμένοις ὁ Κύριος, Οὐκέτι, φησὶν, ὑμᾶς λέγω δούλους, ἀλλὰ φίλους· ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ. Τελείου τοίνυν ἐστὶ τὸ τὸν ὄντως ἀγαπητὸν ἐπιγνῶναι. Καὶ τῷ ὄντι μόνοι φίλοι Θεοῦ καὶ ἀλλήλοις οἱ ἅγιοι· οὐδεὶς δὲ τῶν πονηρῶν καὶ ἀμαθῶν φίλος. Οὐδὲ γὰρ πίπτει τὸ τῆς φιλίας καλὸν εἰς μοχθήραν διάβασιν· διότι οὐδὲν αἰσχροὺν καὶ ἀνάρμοστον εἰς συμφωνίαν δύναται χωρῆσαι φιλίας. Τὸ γὰρ κακὸν οὐ τῷ ἀγαθῷ ἐναντίον ἐστὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ. Ἠδὴ δὲ καὶ ἐπὶ τὴν (61) ἐξέτασιν τῶν ῥημάτων προῖωμεν.

3. Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Ἠδὴ μὲν τινες ὠήθησαν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς

τοῦ ἀγαπητοῦ δύναμιν.

(60) Ita mss. Deest γὰρ in editione Paris. Mox mss. sex τοῦτό σοι. Editi vero τοσοῦτόν σοι. Junctum est utrumque in Reg. secundo, τοσοῦτόν τοῦτό σοι.

(61) Editi cum uno aut altero ms. ἐπὶ τὴν. At mss. sex περὶ τὴν. Quæ mox sequuntur, Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, leguntur quidem in editione Parisiensi, sed desunt et in nostris mss. et in editione Basil.

λέγεσθαι ταῦτα περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς αὐτὸν Λόγου, ἔν ἐκ τῆς οἰονεὶ καρδίας καὶ αὐτῶν τῶν σπλάγγνων, φασί, προήγαγε (62)· καὶ ἀπὸ ἀγαθῆς καρδίας ἀγαθὸς λόγος προήλθεν· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ταῦτα ἐπὶ τὸ προφητικὸν ἀναφέρεσθαι πρόσωπον. Τὰ γὰρ ἐφεξῆς τοῦ ῥητοῦ οὐκέτι ὁμοίως ἐξομαλίζει ἡμῖν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήγησιν. Οὕτε γὰρ ἂν περὶ τῆς ἑαυτοῦ γλώσσης ὁ Πατὴρ εἶπεν, ὅτι (63) Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξύγραφου. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους συγκρίσεως τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κάλλους ἔχει. Καὶ προϊὼν φησι· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐχρισά σε ἐγὼ ὁ Θεός, ἀλλ', Ἐχρισέ σε ὥστε ἐκ τούτου παρίστασθαι ἕτερον εἶναι τὸ διαλεγόμενον πρόσωπον. Ποῖον οὖν ἐστὶ τοῦτο ἢ ὁ Προφήτης ὁ χωρήσας τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος εἰς αὐτὸν γενομένην ἐνέργειαν; Ἐξηρεύξατο, φησὶν, ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐρυγὴ ἐστὶ πνεῦμα κρύφιον κατὰ τὴν ζέσιν τῆς τροφῆς ἀπορρήγνυμένων τῶν πομφολύγων ἐπὶ τὸ ἄνω διαπνεόμενον, ὁ τραφεὶς τῷ ζῶντι ἄρτῳ τῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντι καὶ διδόντι ζωὴν τῷ κόσμῳ, καὶ ὁ ἐμπλησθεὶς παντὶ βήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ, κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς συνήθη τροπολογίαν, ἡ τραφεῖσα τοῖς ἱεροῖς μαθήμασι ψυχὴ, πρόσφορον τοῖς βρώμασι προῖεται τὴν ἐρυγὴν. Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ λογικὴ ἔν καὶ ἀγαθὴ ἡ τροφή, λόγον ἀγαθὸν ἐξερεύγεται ὁ Προφήτης. Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν. Ζητήσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου τροφήν εἰς πληρωσιν τῶν ψυχῶν ἡμῶν (Δίκαιος γὰρ, φησὶν, ἐσθίειν, ἐμπίπλησι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ), ἵνα κατὰ τὴν ἀναλογίαν ὧν τρεφόμεθα, οὐ τὸν τυχόντα λόγον, ἀλλὰ ἀγαθὸν ἀναπέμπωμεν. Ὁ γὰρ πονηρὸς ἄνθρωπος, ὑπὲρ μοχθηρῶν δογμάτων ἀνατραφεὶς, ἐξερεύγεται τῇ καρδίᾳ λόγον πονηρόν. Οὐχ ὁρᾷς ὅποια τὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν ἀπερεύγεται; ὡς χαλεπὰ καὶ δυσώδη, πολλὴν τινα τὴν ἐν τῷ βῆθει νόσον τῶν ἀθλίων κατηγοροῦντα; Ὁ γὰρ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ πονηρόν. Μὴ δὲ οὖν, κνηθόμενος τὴν ἀκοήν, ἐπισωρεύσης σεαυτῷ διδασκάλους, νόσον ἐνεργάσασθαι τοῖς σπλάγγνοις σου δυναμένους, καὶ πονηρῶν σοι ῥημάτων ἐρυγὴν προξενῆσαι (64), δι' ὧν μέλλεις ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταδικάζεσθαι. Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου, φησὶ, δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ. Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. Πάνυ προσάγει ἡμᾶς τῇ διανοίᾳ τοῦ προφητικοῦ προσώπου καὶ τοῦτο τὸ ῥῆμα· Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ· ἀντὶ τοῦ, Ἐξομολογήσομαι τῷ κριτῇ, καὶ προλαμβάνω τὸν κατήγορον, διὰ τῆς περὶ τῶν ἰδίων ἔργων ἀπαγγελίας. Ἐντολὴν γὰρ εἰ-

A sona Patris de Verbo apud ipsum in principio existente dici: quod, inquit, velut ex corde et ex ipsis visceribus produxit; atque ex bono corde bonum verbum prodiit. Mihi vero videntur hæc **161** ad Prophetæ personam referenda esse. Nam quæ hanc deinceps sententiam sequuntur, non amplius æque planam exhibent nobis de Patre narrationem. Neque enim de sua ipsius lingua Pater dixerit: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.* Vers. 3. *Speciosus forma præ filiis hominum.* Non enim pulchritudinis præstantiam ex humana comparatione mutuatur. Et progressus ait ²¹: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ.* Non enim dixit, *Unxi te ego Deus, sed, Unxit te Deus;* adeo ut ex hoc constet aliam esse loquentem personam.

B Quæ igitur hæc est, nisi Propheta ipse, qui afflatum Spiritus sancti in se diffusum recepit? *Eruclavit cor meum, inquit, verbum bonum.* Cum enim ructus flatus sit occultus, qui, bullis ob sumpti alimenti fervorem erumpentibus, sursum versus diffilatur; qui nutritus est pane illo vivente, qui de cælo descendit, datque vitam mundo ²², et omni verbo ex ore Dei procedente ²³ saturatus est, juxta consuetam Scripturæ tropologiam, anima, inquam, sacris enutrita disciplinis, convenientem eduliis ructum emit. Quapropter cum spiritalis esset, optimusque cibus, Propheta verbum bonum eruclat. *Bona:* enim *homo ex bono cordis sui thesauro bonum profert* ²⁴. Quæramus itaque et nos a verbo cibum, ad animarum nostrarum saturitatem (*Justus enim, inquit, comedens implet animam suam* ²⁵), ut pro ratione eorum quibus alimur, non vulgare, sed bonum verbum emittamus. Nam malus homo, dogmatis pravus enutritus, ex corde pravum verbum eruclat. Non vides qualia eruclent ora hæreticorum? quam gravia, quam fetida, magnum quemdam morbum in intimo miserorum illorum pectore indicantia? *Nam malus homo ex malo cordis sui thesauro profert malum* ²⁶. Ne igitur pruriens auribus, coacerves tibi magistros ²⁷, qui visceribus tuis morbum inferre valeant, tibi que pravorum verborum ructum creare, ob quæ in die judicii condemnationem subiturus sis. *Ex verbis enim tuis, inquit, justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis* ²⁸. *Dico ego opera mea regi.* Maxime adducit nos, ut Prophetæ personam intelligamus, et hoc verbum: *Dico ego opera mea regi:* hoc est, Confitebor judici, et accusatorem antevertam, per operum priorum delationem. Ipsi enim mandatum accepimus, quod sic habet: *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris* ²⁹. *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.* Quemadmodum calamus instrumentum est scriptorium, quem periti cujusdam manus movet ad for-

²¹ Joan. xv, 8. ²² Joan. vi, 53. ²³ Deut. viii, 3. Matth. iv, 4. ²⁴ Matth. xii, 35. ²⁵ Prov. xiii, 25. ²⁶ Matth. xii, 35. ²⁷ II Tim. iv, 5. ²⁸ Matth. xii, 37. ²⁹ Isa. xliii, 26.

(62) Reg. secundus σπλάγγνων, φησὶ, προσήγαγεν.
(64) Sic quinque mss. Deest ὅτι in editis.

(64) Sic Regii secundus et tertius cum Coib. primo. Editio Paris. προξενῶσαι.

mandos eorum quæ scribenda sunt characteres, ita et justi lingua, Spiritu sancto eam moveente, in credentium cordibus verba vitæ æternæ inscribit; non atramento tincta, sed Spiritu Dei vivi ⁴⁰. Scriba igitur est Spiritus sanctus, quoniam sapiens est, et omnes docens; velociter vero scribens, quia velox est mentis motus. Cogitationes autem nobis inscribit Spiritus, *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus* ⁴¹. Cæterum pro ratione latitudinis cordis, plura vel pauciora Spiritus cordibus inscribit: quæ aut manifesta sunt omnibus, aut obscuriora, secundum puritatis præparationem. Ob scriptorum vero celeritatem jam totus terrarum orbis Evangelio repletus est. Quæ autem sequuntur, ea nobis visum est sumere e proprio principio, nec **162** superioribus connectere, sed sequentibus adungere. Illud enim, *Speciosus forma*, ad Dominum referri ducimus, persona commutata.

τοῦ ῥητοῦ ἀπὸ ἰδίας ἀρχῆς ἔδοξεν ἡμῖν λαμβάνειν, καὶ μὴ συνάπτειν τοῖς προλαβοῦσιν, ἀλλὰ προστιθέναι τῷ ἐφεξῆς (67). Τὸ γὰρ, Ὁραῖος κάλλει, πρὸς τὸν τοῦ προσώπου.

4. *Speciosus forma præ filiis hominum. Diffusa est gratia in labiis tuis.* Inducunt autem nos in hanc sententiam et Aquila et Symmachus; ille quidem cum dixit: *Pulchritudine exornatus es præ filiis hominum; Symmachus vero, Pulchritudine pulcher es præ filiis hominum. Speciosum igitur forma Dominum appellat, cum aciem mentis intendisset in ejus divinitatem. Non enim carnis pulchritudinem laudat. Vidimus enim eum, et non habebat speciem, neque decorem: sed species ejus inhonorata, deficiens præ filiis hominum* ⁴². Proinde palam est, Prophetam, ubi claritatem ejus inspexisset, essetque splendore illinc proficiscente repletus, et præ pulchritudine illa animo percussus, ad divinum spiritualis pulchritudinis amorem permotum esse: qua animæ humanæ affulgente, omnia quæcunque prius diligebantur, turpia esse videntur atque abominanda. Quapropter etiam Paulus, simul ut vidit speciosum illum forma, omnia duxit pro stercoribus, ut Christum lucrifaceret ⁴³. Qui quidem externi sunt et alieni a verbo veritatis, simplicitate dictionis Scripturarum contempta, Evangelii prædi-

α λήψαμεν τὴν λέγουσαν· Λέγε σὺ πρῶτος ἀνομιᾶς σου, ἵνα δικαιωθῆς (65). Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως δέξυγράφον. Ὡσπερ (66) ὁ κάλαμος ὄργανόν ἐστι γραφικόν, τῆς χειρὸς τοῦ ἐπιστήμονος κινούσης αὐτὸν εἰς τὴν περὶ τῶν γραφομένων ἀποσημείωσιν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ δικαίου γλῶσσα, κινούντος αὐτὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐγγράφει τὰ ῥήματα τῆς αἰωνίου ζωῆς ταῖς καρδίαις τῶν πιστευόντων· βαπτομένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος. Γραμματεὺς οὖν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι σοφόν ἐστι καὶ διδακτικόν ἀπάντων· ὄξυγράφον δὲ, διότι ἔξειτα τῆς διανοίας ἢ κίνησις. Νοήματα δὲ ἡμῖν ἐγγράφει τὸ Πνεῦμα, *Οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας*. Κατὰ δὲ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πλάτους τῆς καρδίας, πλείονα ἢ ἐλάττονα ἐγγράφει ταῖς καρδίαις τὸ Πνεῦμα, ἢ ἐκφανῆ πᾶσιν, ἢ ἀμυδρότερα, κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς καθαρότητος. Διὰ δὲ τὸ τάχος τῶν γραφομένων πλήρης πᾶσα λοιπὴν ἡ οἰκουμένη τοῦ Εὐαγγελίου γεγένηται. Τὸ δὲ ἐφεξῆς

καρδίαις τὸ Πνεῦμα, ἢ ἐκφανῆ πᾶσιν, ἢ ἀμυδρότερα, κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς καθαρότητος. Διὰ δὲ τὸ τάχος τῶν γραφομένων πλήρης πᾶσα λοιπὴν ἡ οἰκουμένη τοῦ Εὐαγγελίου γεγένηται. Τὸ δὲ ἐφεξῆς

4. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου. Προσάγεται δὲ ἡμᾶς τῆ διανοίᾳ ταύτῃ ὅ τε Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος· ὁ μὲν εἰπὼν· Κάλλει ἐκαλλωπίσθης παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ὁ δὲ Σύμμαχος· Κάλλει καλὸς εἶ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὁραῖον οὖν κάλλει προσαγορεύει τὸν Κύριον ὁ ἐγαπενίσας αὐτοῦ τῆ θεότητι. Οὐ γὰρ τὸ τῆς σαρκὸς ἀνομνεῖ κάλλος. Εἶδομεν γὰρ αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἀῆλον οὖν, ὅτι ἐνιδὼν αὐτοῦ τῆ λαμπρότητι καὶ τῶν ἐκείθεν μαρμαρυγῶν ἀναπλησθεῖς (68) ὁ Προφήτης, πληγείς τὴν ψυχὴν τούτῳ τῷ κάλλει, πρὸς τὸν ἔνθεον ἔρωτα τῆς νοητῆς ὠραιότητος ἐκινήθη· ἥς ἐπιφανείσης τῆ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, πάντα αἰσχρὰ καὶ ἀπόβλητα τὰ τέως ἀγαπώμενα καταφαίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, ὅτε εἶδε τὸν ὠραῖον κάλλει (69), πάντα ἠγῆσατο σκύβαλα, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ. Οἱ μὲν ἔξω τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας μωρίαν ὀνομάζουσι τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα, τὴν εὐτέλειαν τῆς φράσεως τῶν Γραφῶν ἐξουθενούντες· ἡμεῖς δὲ οἱ καυχώμενοι ἐν

⁴⁰ II Cor. III, 3. ⁴¹ ibid. ⁴² Isa. LIII, 2, 3. ⁴³ Philipp. III, 8.

(65) Hieronymus in caput XLIII Isaiaë monet illa: Λέγε σὺ πρῶτος ἀνομιᾶς σου, ἵνα δικαιωθῆς, *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris*, inter additamenta LXX Interpretum ponenda esse.

(66) Colb. primus Ὡσπερ γάρ.

(67) Sic Colb. quintus cum Reg. sexto prima manu. Editio Paris. προστιθέναι τῶν ἐφεξῆς, haud recte. Colb. sextus προστιθέναι τῶν ἐφ. Alii mss. cum Reg. sexto secunda manu προστιθέναι τὸ ἐφεξῆς. Denique editio Basil. συντιθέναι τῷ ἐφεξῆς, non male. Mox interpretis Aquilæ verba et in mss. et in utraque editione Basil. et Paris. ita leguntur, κάλλει ἐκαλλωπίσθης παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. *Pulchritudine exornatus es præ filiis hominum*: sed longe aliter edita inveniuntur in Commentariis Eusebii; nempe hoc modo, κάλλει ἐκαλλωπίσθης ἀπὸ

υἱῶν ἀνθρώπων, *Pulchritudine ornatus es a filiis hominum*. Illic aut illic vitium inesse constat: sed hic an illic insit, incertum videri potest. Cum tamen interpretes omnes de eo inter se consentiant, quod de pulchritudine humanam pulchritudinem superante loquantur, vix est ut credam Aquilam ad aliorum interpretatione ita recessisse, ut ipse de pulchritudine quæ ab hominibus tribuatur locutus sit. Quare probabilius multo ducimus scripsisse Aquilam, κάλλει ἐκαλλωπίσθης παρὰ τοὺς, etc.: *Pulchritudine exornatus es præ filiis hominum*.

(68) Sic quinque mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. ἐμπλησθεῖς.

(69) Reg. secundus ὠραῖον ἐν κάλλει. Mox Reg. tertius οἱ μὲν οὖν.

τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, οἷς ἐφανερώθη διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, οὐκ ἐν διδασκαίᾳ ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, οἶδαμεν, ὅτι πλουσία χάρις ἐστὶν ἐκκεχυμένη παρὰ Θεοῦ ἐπὶ τοῖς περὶ Χριστοῦ λόγοις. Διὰ τοῦτο ἐν ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ πᾶσαν σχεδὸν τὴν οἰκουμένην διήλθε τὸ κήρυγμα, ἐπειδὴ πλουσία καὶ ἀφθονος ἡ χάρις ἐκκέχυται ἐπὶ τοὺς κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου, οὓς καὶ χεῖλη Χριστοῦ ἠνόμασεν ἡ Γραφή. Διὰ τοῦτο ἐν εὐκαταφρονήτοις λεξειδίῳ πολὺ τὸ ἀγωγόν (70) καὶ πρὸς σωτηρίαν ὄλκον ἔχει τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα. Καὶ πᾶσα ψυχὴ κεκράτηται δόγμασιν ἀκινήτοις, διὰ τῆς χάριτος πρὸς τὴν ἀσάλευτον εἰς Χριστὸν πίστιν βεβαιουμένη. Ὅθεν φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν εἰς ὑπακοήν πιστεως· καὶ πάλιν· Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα· οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοί.

5. Ἐξεχύθη χάρις ἐν χειλεσί σου· διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Γέγραπται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι· Ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις διὰ στόματος αὐτοῦ. Διόπερ ἐμφαντικῶς ὁ ψαλμὸς, τὸ πλῆθος τῆς χάριτος τῶν παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ῥημάτων παραστήσαι βουλόμενος, Ἐξεχύθη χάρις ἐν τοῖς χειλεσί σου, εἶπε, διὰ τὸ ἀφθονον τῆς ἐν τῷ λόγῳ χάριτος. Εὐλόγησέ σε, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Δῆλον δὲ, ὅτι ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον χρὴ αναφέρεσθαι ταῦτα, καθὰ προκόπτει σοφία καὶ ἡλικία καὶ χάριτι. Κατὰ τοῦτο (71) δῆλον, ὅτι καὶ ἄθλον ἀνδραγαθημάτων αὐτῷ νοοῦμεν δεδῶσθαι· τὴν χάριν. Ὅμοιον δὲ τούτῳ τὸ· Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιόσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ὁ παραπλήσιόν ἐστι καὶ τὸ Φιλιππησίῳ παρὰ Παύλου γραφέν, ὅτι· Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπὸ κροσίου μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, διὸ καὶ ὁ Θεός αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Ὡστε δῆλον (72), ὅτι ταῦτα περὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἀνθρώπου λέγεται· ἢ ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία σῶμά ἐστι τοῦ Κυρίου, καὶ αὐτὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας· ὡσπερ ἀποδεδώκαμεν χεῖλη εἶναι τοῦ Χριστοῦ τοὺς ὑπηρετούμενους τῷ οὐρανίῳ λόγῳ (ὡσπερ Παῦλος ἐν ἑαυτῷ ἔχων (73) τὸν Χριστὸν λαλοῦντα, καὶ εἴ τις ἐκείνῳ τὴν ἀρετὴν παραπλήσιος)· οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, οἱ καθεὶς τῶν πεπιστευκότων ἐσμέν. Τὴν οὖν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδομένην εὐλογίαν ἐπὶ τὸν Κύριον ὁ ἀναφέρων οὐχ ἀμαρτήσῃ (74). Τὸ οὖν, Εὐλόγησέ σε ὁ Θεός, τουτέστι, τὰ μέλη τὰ σὰ καὶ τὸ σῶμα τὸ σὺν ἐπλήρωσε τῶν παρ' ἑαυτοῦ ἀγα-

A cationem stultitiam nominant ⁴⁴ : nos vero qui in cruce Christi gloriamur ⁴⁵, quibus manifestata sunt per Spiritum ea, quæ donata sunt nobis a Deo, non in doctis humanæ sapientiæ verbis ⁴⁶, novimus gratiam eam, quæ a Deo in traditis de Christo doctrinis diffusa fuit, divitem esse. Quamobrem brevi tempore in universum prope terrarum orbem illa prædicatio pervenit, propterea quod dives et abundans gratia effusa est in Evangelii præcones, quos etiam Christi labia Scriptura nominavit ⁴⁷. Quapropter Evangelii prædicatio in contemptibilibus dictiunculis vim multam habet persuadendi et ad salutem illiciendi. Et anima omnis immobilibus dogmatis subacta est, per gratiam in inconcussa in Christum fide confirmata. Unde ait Apostolus : B Per quem accepimus gratiam et apostolatam, ut obediatur fidei ⁴⁸. Et rursus : Abundantius illis omnibus laboravi ; non ego autem, sed gratia Dei, quæ est mecum ⁴⁹.

5. Diffusa est gratia in labiis tuis : propterea benedixit te Deus in æternum. Scriptum est in Evangelio, quod Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius ⁵⁰. Quamobrem significanter multitudinem gratiæ verborum Domini nostri ostendere volens psalmus, Diffusa est, inquit, gratia in labiis tuis, ob gratiæ quæ in sermone est exuberantem copiam. Benedixit te Deus, inquit, in æternum. Palam est autem hæc ad humanitatem referri, quatenus proficit sapientia et ætate et gratia ⁵¹; secundum quam, intelligimus gratiam quoque ceu præclarorum facinorum præmium ei datam fuisse. Hujus 163 autem simile est illud ⁵² : Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem ; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Cui affine est et illud Philippensibus a Paulo scriptum : Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum ⁵³. Quare liquet isthæc de Salvatore ut homine dici : aut quoniam Ecclesia corpus est Domini, et ipse caput Ecclesiæ : quem admodum cælestis verbi ministros labia esse Christi diximus (uti erat Paulus in se ipso habens Christum loquentem ⁵⁴, et si quis illi par virtute est) : sic etiam reliqua corporis Christi membra sumus quotquot credidimus. Si quis ergo datam Ecclesiæ benedictionem ad Dominum retulerit, is nequiquam aberraverit. Illud itaque, Benedixit te Deus, id est, membra tua, et corpus tuum implevit bonis suis, in æternum, hoc est, in infinitum. Vers. 4, 5. Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua.

⁴⁴ I Cor. i, 21. ⁴⁵ Galat. vi, 14. ⁴⁶ I Cor. ii, 12, 13. ⁴⁷ Luc. x, 16. ⁴⁸ Rom. i, 5. ⁴⁹ I Cor. xv, 10. ⁵⁰ Luc. iv, 22. ⁵¹ Luc. ii, 52. ⁵² Vers. 8. ⁵³ Philipp. ii, 8, 9. ⁵⁴ II Cor. xiii, 5.

(70) Editio Basil. et quatuor mss. ἀγωγόν. Editio vero Paris. et tres mss. ἐπαγωγόν. Mox editio Basil. et sex mss. ὄλκον ἔχει. Editio Paris. ἐφολκόν ἐστ.

(71) Colb. primus καὶ 5. Statim quatuor mss. τοῦτο τῷ. Editio τοῦτο τῷ.

(72) Reg. tertius ὁθεν δῆλον.

(73) Ita multi mss. cum editione Basil. At editio Paris. ὁ ἐν αὐτῷ ἔχων.

(74) Reg. tertius οὐχ ἀμαρτήσῃς. Alii duo mss. οὐχ ἀμαρτήσῃ. Editio vero cum Regiis quarto et sexto οὐχ ἀμαρτήσῃ.

Arbitramur itaque illud tropice referri ad vivum A sermonem Dei, ut carni jungatur : qui est *Efficax et penetrantior omni gladio ancipiti, et pertinens usque ad divisionem animæ simul ac spiritus, compagumque et medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis* ⁵⁵. Femur enim actionis ad generationem pertinentis symbolum est. *Hæc enim, inquit, animæ, quæ egressæ sunt de semore Jacob* ⁵⁶. Quemadmodum igitur vita est, et via, et panis et vitis, et vera lux ⁵⁷ ; atque aliis innumeris modis Dominus noster Jesus Christus nominatur : sic et gladius partem animæ affectui inservientem dividens, et motus concupiscentiæ mortificans. Deinde, quia Deus Verbum sese carnis infirmitati conjuncturus erat, pulchre additur, *Potentissime* ; quippe illud est potentiæ maximæ argumentum, posse Deum in humana natura esse. Nam cæli ac terræ conformatio, et maris et aeris et maximorum elementorum generatio, et si quid supra mundum, aut si quid subter terram intelligitur, non tam Dei Verbi commendat potentiam, quam Incarnationis dispensatio, et illa ad humilitatem et infirmitatem naturæ humanæ demissio. *Specie tua et pulchritudine tua*. Species a pulchritudine differt. Id enim speciosum dicitur, quod completum fuit idoneo tempore ad usque propriam maturitatem. Exempli causa, illud frumentum speciosum dicitur, quod maturum jam est ad messem : atque is vitis fructus speciosus est, qui per anni tempestatem coctionem propriam ad suam perfectionem comparavit, qui que usui aptus existit. Pulchritudo vero concinnitas ea est, quæ in membrorum compositione sita est, efflorescentem ex se gratiam habens. *Accingere igitur gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua*, hoc est, in plenitudine temporum ; *et pulchritudine tua*, videlicet, divinitate quæ contemplatione et ratione intelligi potest. Illud enim vere pulchrum est, quod humanam omnem intelligentiam **164** et potentiam excedit, quodque mente sola queas contemplari. Noverunt autem ejus pulchritudinem discipuli, quibus privatim parabolas solvebat. Viderunt etiam ipsius pulchritudinem Petrus et filii tonitruï in monte, fulgore suo splendorem solis superantem, atque habitus digni, qui gloriosi ejus adventus exordia oculis perciperent ⁵⁸. Et *Intende, inquit, et prospere procede, et regna*. Hoc est, hominum curam per carnem aggressus, impende diligentiam summam constantemque et nunquam deficientem. Hoc enim viam cursumque præbebit prædicationi, et omnes tuo subjiciet imperio. Neque vero illud nobis inso-

θῶν εἰς τῶν αἰῶνα, τουτέστιν, εἰς τὸ ἀπέραντον. *Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ. Τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.* Ἦγούμεθα τοίνυν τροπικῶς ἀναφέρεσθαι εἰς τὸν ζῶντα τοῦ Θεοῦ λόγον, ὅστε συνάπτεσθαι τῇ σαρκί, ὅς ἐστιν Ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ δεικνόμενος ἄγρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας. Διότι ὁ μηρὸς σύμβολόν ἐστι τῆς κατὰ τὴν γένεσιν ἐνεργείας. Αὐταὶ γάρ, φησὶν, αἱ ψυχαὶ αἱ ἐξεληθῆσαι ἐκ τῶν μηρῶν Ἰακώβ. Ὡς οὖν ζωὴ ἐστὶ, καὶ ὁδὸς, καὶ ἄρτος, καὶ ἄμπελος, καὶ ἀληθινὸν φῶς, καὶ ἄλλα μυρία ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὀνομάζεται· οὕτω καὶ μάχαιρα διατέμνουσα τὸ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς, καὶ νεκροῦσα τὰ πρὸς ἐπιθυμίαν κινήματα. Εἶτα, ἐπειδὴ μέλλει τῇ ἀσθενείᾳ συνάπτεσθαι τῆς σαρκὸς ὁ Θεὸς Λόγος, καλῶς πρόσκειται τὸ, *Δυνατέ*· διότι μεγίστης (75) ἀπόδειξιν δυνάμεως ἔχει τὸ δυναθῆναι Θεὸν ἐν ἀνθρώπου φύσει γενέσθαι. Οὐ γὰρ τοσοῦτον οὐρανοῦ καὶ γῆς σύστασις, καὶ θαλάσσης, καὶ ἀέρος, καὶ τῶν μεγίστων στοιχείων ἡ γένεσις, καὶ εἴ τι ὑπερκόσμιον νοεῖται, καὶ εἴ τι καταχθόνιον, τὴν δύναμιν παρίστησι τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὅσον ἡ περὶ τὴν ἐνανθρώπησιν οἰκονομία, καὶ ἡ πρὸς τὸ ταπεινὸν καὶ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπότητος συγκατάθεσις. *Τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.* Τὸ ὡραῖον τοῦ κάλλους διαφέρει (76)· ὅτι τὸ μὲν ὡραῖον λέγεται τὸ συμπληρωμένον εἰς τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν πρὸς τὴν οἰκείαν ἀκμὴν· ὡς ὡραῖος ὁ σῖτος, ὁ ὠριμος ἤδη πρὸς θερισμόν· καὶ ὡραῖος ὁ καρπὸς τῆς ἀμπέλου, ὁ τὴν οἰκείαν πέψιν εἰς τελείωσιν ἑαυτοῦ διὰ τῆς τοῦ ἔτους ὥρας ἀπολαθῶν, καὶ ἐπιτήδειος εἰς ἀπόλαυσιν· κάλλος δὲ (77) ἐστὶ τὸ ἐν τῇ συνθέσει τῶν μελῶν εὐάρμοστον ἐπανθούσαν αὐτῷ τὴν χάριν ἔχον. *Περίζωσαι οὖν τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ. Τῇ ὡραιότητί σου, τουτέστιν, ἐν τῷ πληρώματι τῶν καιρῶν· καὶ τῷ κάλλει σου, τῇ θεωρητῇ (78) καὶ νοητῇ θεότητι.* Ἐκεῖνο γὰρ τὸ ὄντως καλόν, τὸ κατάληψιν πᾶσαν ἀνθρωπίνην καὶ δύναμιν ὑπερβαῖνον, καὶ διανεία μόνῃ θεωρητόν. Καὶ ἐγνώριζον αὐτοῦ τὸ κάλλος οἱ μαθηταί, οἷς ἐπέλυε τὰς παραβολὰς κατ' ἰδίαν. Εἶδον δὲ (79) αὐτοῦ τὸ κάλλος Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ τῆς βροντῆς ἐν τῷ ὄρει, ὑπερλάμπον τὴν τοῦ ἡλίου λαμπρότητα, καὶ τὰ προσώμια τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας ὀφθαλμοῖς λαθεῖν κατηξιώθησαν. Καὶ Ἔντεινον (80), φησὶ, καὶ κατενοδοῦ, καὶ βασιλεύε. Τουτέστιν, Ἀρξάμενος τῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ σαρκὸς ἐπιμελείας, σύντονον καὶ διαρκῆ καὶ μηδέποτε ὑπεκλυομέ-

⁵⁵ Hebr. iv, 12. ⁵⁶ Exod. i, 5. ⁵⁷ Joan. xiv, 6 ; Petr. i, 16, 17. ⁵⁸ Matth. xvii, 1-9 ; II

(75) Regii secundus, quartus et sextus cum Colb. quinto et cum editione Basil. μεγίστην, *maximam potentiæ argumentum*. Editio vero Paris. cum Colbertinis sexto et septimo διότι μεγίστης, rectius.

(76) Reg. tertius τὸ ὡραῖον τοῦ καλοῦ διαφέρει.

(77) Reg. tertius κάλλος δέ. Statim idem eodex μελῶν εὐάρμοστον. Alii mss. cum editis εὐάρμοστον.

(78) Ita Colbertini primus, quintus et sextus cum Regiis secundo et sexto, bene. Editi et Reg. quartus θεωρητικῇ.

(79) Sic mss. At editio Paris. εἶδε δέ. Reg. secundus fusius Εἶδον δέ αὐτοῦ τὸ κάλλος οἱ μαθηταὶ Πέτρος καὶ οἱ, etc.

(80) Reg. secundus καὶ ἐντεινον. Reg. tertius ἐντειναι.

νην ποιῶ τὴν ἐπιμέλειαν. Τοῦτο γὰρ ὁδὸν καὶ δρόμον παρέξει τῷ κηρύγματι, καὶ πάντας ὑποτάξει τῇ βασιλείᾳ σου. Μὴ ξενιζέτω δὲ ἡμᾶς τὸ προστατικῶς λέγεσθαι τὸ, Κατευοδοῦ, διὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς οὕτως αὐτὴν σχηματιζούσης τὰ εὐκτικά. Γενηθήτω γὰρ τὸ θέλημά σου, ἀντὶ τοῦ, γενηθεῖη· καὶ, Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, ἀντὶ τοῦ, ἔλθοι (81).

6. Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης· καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου. Πάλιν ὁ λόγος ὁμοίως ἐσηματίσται, ὡσπερ εἰ μισθὸν ταῦτα λαμβάνοντος τοῦ Κυρίου, τὸ κατευοδοῦσθαι καὶ βασιλεύειν, ὑπὲρ ἀληθείας, καὶ πραότητος, καὶ δικαιοσύνης. Δεῖ δὲ οὕτω νοεῖν· ὅτι ἐπειδὴ τῷ ψεύδει προδιέστραπται τὰ ἀνθρώπινα, ἵνα ἐπισπείρης τὴν ἀλήθειαν, βασιλεύει ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοῖς βασιλευσμένοις ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας· σὺ γὰρ εἶ ἡ ἀλήθεια. Καὶ, Ἐνεκεν πραότητος, ἵνα τῷ κατὰ σὲ ὑποδείγματι πάντες εἰς ἐπείκειαν καὶ χρηστότητα προαχθῶσι (82). Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραὸς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Καὶ ἀπόδειξιν παρείχετο τῆς πραότητος ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων· λοιδορούμενος, ἐσιῶπα· μαστιζόμενος, ἠνείχετο. Καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου. Οὐχὶ στῦλος νεφέλης, οὐδὲ φωτισμὸς πυρός, ἀλλ' αὐτὴ ἡ δεξιὰ σου. Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατά (83). Βέλη τοῦ δυνατοῦ ἠκονημένα ἐστὶν οἱ εὐστοχοὶ λόγοι, οἱ καθικνούμενοι τῆς καρδίας τῶν ἀκρωμένων, βάλλοντες καὶ τιτρώσκοντες τὰς εὐαισθήτους ψυχὰς. Λόγοι γὰρ, φησὶ, σοφῶν ὡς τὰ βούκεντρα. Διὸ καὶ ὁ Ψαλμοδὸς ῥυσθῆναί ποτε ἀπὸ τῶν δολερῶν τῶν κατὰ τὴν γενεὰν αὐτοῦ εὐχόμενος, εἰς θεραπείαν γλώσσης δολίας τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ ἠκονημένα ζητεῖ. Ἐπιζητεῖ δὲ καὶ τοὺς ἀνθρακας παρῆναι τοὺς ἐρημικοὺς· ὥστε ὅσων ἀν μὴ καθάφεται διὰ τὴν πύρωσιν τῆς καρδίας τὰ λογικὰ βέλη, τούτοις ἐτοίμην εἶναι τὴν κόλασιν, ἣν καὶ ἐρημικοὺς ἀνθρακας προσηγόρευσεν. Ὅσοι γὰρ ἐρήμους τοῦ Θεοῦ κατέστησαν ἑαυτοὺς, τούτοις ἀναγκαῖος ὁ εὐτρεπισμὸς τῶν ἐρημικῶν ἀνθρώπων. Νῦν οὖν Τὰ βέλη σου ἠκονημένα. Ἐκ τούτων τῶν βελῶν τιτρώσκονται αἱ παραδεξάμεναι τὴν πίστιν ψυχαί, καὶ εἰς τὴν ἀκραν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην ἐκκαυθεῖσαι λέγουσι παραπλησίως τῇ νύμφῃ τὸ, Τετρωμένη ἀγάπης ἐγὼ εἰμι. Ἄνεκδιήγητον δὲ καὶ ἀρρήτον τὸ τοῦ λόγου κάλλος, καὶ ἡ τῆς σοφίας ὠραιότης, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ μορφή. Μακάριοι οὖν, οἱ τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους φιλοθεάμονες. Οἶονε γὰρ προσδεθέντες αὐτῷ διὰ τῆς ἀγάπης, καὶ τὸν ἐπουράνιον καὶ μακαριστὸν ἔρωντες ἔρωτα, ἐπιλανθάνονται μὲν οἰκείων καὶ φίλων· ἐπιλανθάνονται δὲ οἴκου καὶ περιουσίας ἀπάσης· ἐκλαθόμενοι δὲ καὶ τῆς σωματικῆς εἰς τὸ ἐσθίειν

A lens esse videatur, quod imperative dictum sit, *Prospere procede*, cum ea quæ optantur, semper hoc modo figurare Scriptura soleat. Nimirum, *Fiat voluntas tua* ⁸⁹, pro, *utinam fiat*. Item: *Adveniat regnum tuum* ⁹⁰, pro, *utinam adveniat*.

6. *Propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam; et deducet te mirabiliter dextera tua*. Rursus hic sermo figuratus est, perinde ac si Dominus mercedis loco accipiat illa, *prospere procedere, et regnare, nempe, propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam*. Oportet autem intelligere hoc modo: quoniam res humanæ inversæ sunt mendacio, ut seras veritatem, regna in hominibus peccato subjectis: tu enim es ipsa veritas. Et, *Propter mansuetudinem, ut omnes exemplo tuo ad clementiam et bonitatem perducantur*. Quamobrem etiam Dominus dicebat: *Discite a me quod mitis sum et humilis corde* ⁹¹. Quin et istam mansuetudinem facili ipsis ostendit: quippe tacebat conviciis lacessitus flagris cæsus, perferebat. *Et deducet te mirabiliter dextera tua*. Non columna nubis, non ignis splendor, sed ipsa dextera tua. Vers. 6. *Sagittæ tuæ acutæ, potentissime*. Acutæ potentis sagittæ sermones sunt apppositi ac solertes, qui auditorum pertingunt corda, feriuntque et sauciant animas sensu facili ac prompto præditas. *Verba enim, inquit, sapientium, sicut stimuli bonum* ⁹². Quare et Psalmista a dolosis hominibus ætatis suæ aliquando liberari cupiens, acutas potentis sagittas exquirat, pro linguæ dolosæ remedio. Quærit itidem carbones adesse *desolatorios* ⁹³, ut quos ob callosam cordis duritiem non tangunt spirituales sagittæ, iis parentum sit supplicium, quod carbones etiam *desolatorios* appellavit Quicumque enim Deum deseruere, iis carbonum desolatoriorum apparatus necessarius est. Nunc igitur *Sagittæ tuæ acutæ*. Quæ fidem amplexatæ sunt animæ, his sauciantur sagittis; et ubi summa in Deum charitate exarserint, pariter ac sponsa dicunt: *Vulnerata charitate ego sum* ⁹⁴. Porro verbi pulchritudo, sapientiæ species, ac Dei in ipsius imagine forma inexplicabilis est ac ineffabilis. Beati igitur, qui contemplandæ veræ illius pulchritudinis sunt cupidi. Nam velut huic alligati per dilectionem, cœlestemque et plane beatum amantes amorem, propinquo- rum obliviscuntur et amicorum: item domus obliviscuntur et opum omnium; imo **165** etiam corporalem edendi et bibendi necessitatem obliti, soli divino ac puro amori affixi sunt. Intelligere autem possis *sagittas acutas* eos etiam, qui ad disseminan-

⁸⁹ Matth. vi, 10. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ Matth. xi, 29. ⁹² Eccle. xii, 11. ⁹³ Psal. cxix, 4. ⁹⁴ Cant. ii, 5.

(81) Sic quinque mss. cum editione Basil. At editio Paris. ἔλθη. Nec ita multo post quinque mss. Ὑπὲρ ἀληθείας. Editio Ἐνεκεν ἀληθείας. Statim quatuor mss. cum editione Basil. προσδιέστραπται. Editio vero Paris. cum Colb. sexto προσδιέστραπτο.

(82) Editio ἐναχθῶσιν. At mss. quinque προαχθῶσιν.

(83) Ita quoque legitur apud LXX, sed vocem δυνατά non agnoscit Eusebius, nec dubium quin abesse oporteat. Notat enim Hieronymus ad Suniam, id vocabulum redundare, atque e superiore loco additum esse.

(84) Vox λογικά in aliquibus mss. non reperitur.

dum in universo orbe Evangelium missi sunt; qui, quod exacuissent sese, operibus justitiæ fulgebant, et subtiliter in discentium animos irrepebant: nam hæc sagittæ quaquaversum præmissæ, populos, ut se submitterent Christo, præparabant. Videtur autem mihi isthæc sententia aptius per hyperbaton restitui, adeo ut is sit sensus: *Intende, et prospere procede, et regna, et deducet te mirabiliter dextera tua, et populi sub te cadent; propterea quod sagittæ tuæ acutæ sunt in corde inimicorum regis.* Nullus Deo adversarius, aut arrogans, aut superbus subjicit se Deo, sed qui fidei obtemperavere. Sagittæ autem, eorum qui regis aliquando inimici erant cordibus illapsæ, ipsos ad veritatis desiderium trahunt, ipsos trahunt ad Dominum, ut inimici Dei existentes, ei per doctrinam reconcilientur.

Τὰ δὲ βέλη, ταῖς καρδίαις ἐμπυρόντα τῶν ποτε ἀληθείας πόθον, ἔλκει αὐτοὺς πρὸς τὸν Κύριον, διὰ τῶν διδασκασμάτων.

7. VERS. 7, 8. *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi; virga rectitudinis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Posteaquam ad naturam humanam intentus, multis verbis de ea disseruit, nunc orationem et altitudinem gloriæ Unigeniti reducit. *Sedes tua, Deus, inquit, in sæculum sæculi: hoc est regnum tuum ultra sæcula se porrigit, estque omni intelligentia antiquius. Et pulchre post populorum obedientiam, regni Dei magnificentiæ celebrat. Virga rectitudinis, virga regni tui.* Quapropter et ei propriam reddidit appellationem, ipsum clare appellans Deum: *Sedes tua, Deus.* Castigatrix est virga Dei: quæ dum castigat, recta, non perversa judicia profert. Quamobrem virga rectitudinis virga regni ipsius nuncupata est. *Si enim dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; visitabo in virga iniquitates ipsorum* ⁶⁵. Vides justum Dei judicium? Non in quolibet utitur, sed in peccatores. Hæc autem et consolationis virga dicitur: *Virga enim, inquit, et baculus tuus, ipsa me consolatu sunt* ⁶⁶. Est et hæc virga contritionis. *Reges eos in virga ferrea, tanquam vas figulæ confringes eos* ⁶⁷. Confringuntur autem terrea ac lutea, gratia eorum qui reguntur; quemadmodum etiam traduntur *In interitum carnis, ut spiritus salvus sit* ⁶⁸.

ῥάβδος. Ποιμανεῖς γὰρ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ὡς σκεῦος κεραμέως (90) συντρίβεις αὐτούς. Συντρίβεται δὲ τὰ χοῖκὰ καὶ πῆλινα ἐπ' εὐεργεσία τῶν ποιμαινομένων· καθὼς καὶ παραδίδονται. Εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ.

8. *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Quoniam par erat ut typicum

καὶ πίνειν ἀνάγκης, μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ καθαρῷ προστεθήκασιν ἔρωτι. Νοήσεις δὲ ἠκονημένα βέλη καὶ τοὺς ἀποστελλομένους ἐπὶ τὸ (85) ἐπισπεῖραι πάση τῇ οἰκουμένῃ τὸ Εὐαγγέλιον· οἱ, διὰ τὸ ἠκονῆσθαι, ἔλαμπον τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἔργοις, καὶ λεπτοῦς ἐπὶ τὰς τῶν διδασκομένων ψυχὰς παρεδύοντο· ταῦτα γὰρ τὰ βέλη, πανταχοῦ προπεμπόμενα, παρεσκευάζε (86) τοὺς λαοὺς ὑποκάτω πίπτειν τοῦ Χριστοῦ. Δοκεῖ δὲ μοι ἀκολουθότερον ἢ λέξις ἀποκαθίστασθαι δι' ὑπερβατοῦ, ὥστε τοιοῦτον εἶναι τὸν νοῦν· *Ἐντεῖνον* (87) καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλεύει, καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ σου, καὶ λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται· τῷ τὰ βέλη σου ἠκονημένα εἶναι ἐν καρδίαις τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Οὐδεὶς θεομάχος καὶ ἀλαζῶν καὶ ὑπερήφανος ὑποκάτω πίπτει τοῦ

Β Θεοῦ, ἀλλ' οἱ τὴν ἐκ πίστεως ὑποταγὴν καταδεξάμενοι. ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως, ἔλκει αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ τῆς ὥστε, ἐχθροὺς ὄντας τῷ Θεῷ, καταλλαγῆναι αὐτῷ

7. Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος, ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ἐπειδὴ πολλὰ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἀνατεινόμενος διελέχθη, ἐπανάγει νῦν ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς περὶ τοῦ Μονογενοῦς δόξης τὸν λόγον. Ὁ θρόνος σου, φησὶν, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· τουτέστιν, ἢ βασιλεία σου ἐπέκεινα τῶν αἰώνων, καὶ ἐννοίας πάσης ἐστὶ πρεσβυτέρα. Καὶ καλῶς μετὰ τὴν τῶν λαῶν ὑποταγὴν τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς βασιλείας (88) τοῦ Θεοῦ ἀνυμνεῖ. ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν ἰδίαν προσηγορίαν, σαφῶς αὐτὸν ἀναγορεύσας Θεόν· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός. Παιδευτικὴ τίς ἐστὶν ἢ ῥάβδος τοῦ Θεοῦ· παιδεύουσα δὲ, εὐθείας καὶ οὐ παρατετραμμένας ἐπάγει τὰς κρίσεις. Διὰ τοῦτο ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας αὐτοῦ προσηγόρευται. *Εἴτε γὰρ ἐγκυταλίπωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ (89) τοῖς κρίμασί μου μὴ πορευθῶσιν, ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν.* Ὁρᾷς τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ; Οὐκ ἐπὶ τῶν τυχόντων χρῆται, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων. Αὕτη δὲ καὶ παρακλήσεως λέγεται ῥάβδος· *Ἡ ῥάβδος γάρ σου, φησὶ, καὶ ἡ βακτηρία σου. αὗται με παρεκάλεσαν.* Αὕτη καὶ συντριμμοῦ ἐστὶ

8. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

⁶⁵ Psal. lxxxviii, 31, 33. ⁶⁶ Psal. xxii, 4. ⁶⁷ Psal. ii, 9. ⁶⁸ I Cor. v, 5.

(85) Alii mss. ἐπὶ τῷ. Alii ἐπὶ τῷ.

(86) Colb. primus παρασκευάζει.

(87) Reg. secundus ἔντεῖνε.

(88) Ita mss. sex. Illud, τῆς βασιλείας, desiderabatur in editis.

(89) Sic editio B il. et Regii secundus, tertius et

quartus cum Colb. primo, bene. Editio Paris. cum Colb. sexto υἱοὶ σου τὸν καί, filii tui.

(90) Illud, κεραμέως, deest in editione Parisiensi; sed reperitur in quatuor mss. et in editione Basil. in qua pro σκεῦος legitur σκεῦος. Necita multo post duo mss. cum editione Basil. παραδίδονται.

Ἐπειδὴ ἔδει σχηματίσαι τὸ τυπικὸν χρίσμα, καὶ τοὺς A τυπικοὺς ἀρχιερέας καὶ βασιλέας, ἐχρίσθη τῷ ἀληθινῷ χρίσματι ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, τῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς αὐτὴν ἐπιδημία, ὅπερ ἀγαλλιᾶσεως ἔλαιον προσηγόρευται. Ἐχρίσθη δὲ *παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ*· τουτέστιν, ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους τοὺς μετέχοντας τοῦ Χριστοῦ. Διότι ἐκείνοις μὲν μερικὴ τις ἐδίδοτο Πνεύματος κοινωνία, ἐπὶ δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατελθὼν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς φησὶν Ἰωάννης, *Ἐμεινεν ἐπ' αὐτόν*. Καλῶς δὲ ἀγαλλιᾶσεως ἔλαιον τὸ Πνεῦμα προσαγορεύεται, ἔπειδὴ καὶ εἰς τῶν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἁγίου γεωργουμένων καρπῶν ἐστὶν ἡ χαρὰ. Ἐπειδὴ δὲ μικτός ἐστὶν ὁ περὶ τοῦ Σωτῆρος λόγος διὰ τὴν φύσιν τῆς θεότητος, καὶ τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρωπήσεως, πάλιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Θεοῦ ἀποβλέψας, φησὶν· *Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν*· ἀντὶ τοῦ, *Οἱ μὲν λοιποὶ ἄνθρωποι πόνῳ καὶ ἀσκήσει καὶ προσοχῇ, πολλάκις κατορθοῦσι τὴν πρὸς τὸ καλὸν διάθεσιν, καὶ τὴν τῶν φαύλων ἀποστροφὴν· σοὶ δὲ φυσικῆ τὴν εἶς ἐστὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ οὐκείωσις, καὶ πρὸς τὴν ἀνομίαν ἢ ἀλλοτριώσις*. Καὶ ἡμῖν δὲ (91) οὐ χαλεπὸν βουλευθεῖσιν ἀναλαβεῖν τὴν πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἀγάπην, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀνομίαν μῖσος. Πᾶσαν γὰρ δύναμιν ὁ Θεὸς χρησίμως ἔδωκε τῇ λογικῇ ψυχῇ· ὡς περ τὴν τοῦ ἀγαπᾶν, οὕτω καὶ τὴν τοῦ μισεῖν· ἵνα λόγῳ εὐθυνομένοι ἀγαπῶμεν μὲν τὴν ἀρετὴν, μισῶμεν δὲ τὴν κακίαν. *Ἔστι γὰρ ποτε καὶ ἐπαινετῶς τῷ μίσει χρήσασθαι*. Οὐχὶ *τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, μίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκό-*

9. *Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασσία ἀπὸ τῶν ἱμα-* C *τίων σου ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων, ἐξ ὧν εὐφρανάν σε θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου*. Ὑποκαταβαίνων ἀκολούθως ὁ προφητικὸς λόγος, καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκονομίαν προεπιβαλὼν, τῷ ἐνατενισμῷ τοῦ Πνεύματος (93) τοῦ ἀποκαλύπτοντος αὐτῷ τὰ κρυπτά, ἦλθεν ἐπὶ τὸ πάθος· *Σμύρνα γὰρ, φησὶ, καὶ στακτὴ καὶ κασσία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου*. Ἡ μὲν οὖν σμύρνα ὅτι ταφῆς ἐστὶ σύμβολον, καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἡμᾶς Ἰωάννης ἐδίδαξεν, εἰπὼν ὑπὸ Ἰωσήφ τοῦ Ἀριμαθαίου ἐντεταφιάσθαι μετὰ σμύρνης καὶ ἀλόης. Ἡ δὲ στακτὴ καὶ αὕτη σμύρνης ἐστὶν εἶδος τὸ λεπτότατον. Ἐκθλιθέντος γὰρ τοῦ ἀρώματος, ὅσον μὲν αὐτοῦ ῥυτὸν, εἰς τὴν στακτὴν ἀπομερίζεται· τὸ δὲ παχύτερον (94) ἀπομένον σμύρνα προσα-

chrisma typicos tum pontifices tum reges adumbraret, caro Domini vero chrismate inuncta est, ipso sancti Spiritus in eam adventu : quod lætitiæ oleum appellatum est. Unctus est autem *præ consortibus suis*, hoc est, *præ omnibus hominibus qui Christi sunt participes*. Nam illis quidem aliqua tribuebatur Spiritus communicatio ; at vero Spiritus sanctus in Dei Filium descendens, ut ait Joannes, *Super ipsum mansit*⁶⁹. Recte autem Spiritus oleum lætitiæ nominatur, cum unus ex fructibus quos sanctus Spiritus producit, gaudium sit⁷⁰. **186** Quoniam vero mistus est de Servatore sermo, propter divinitatis naturam et incarnationis dispensationem, rursus ad Dei humanitatem respiciens, ait : *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem* ; perinde quasi diceret : *Reliqui quidem homines labore exercitioque et attentione plerumque virtutis habitum assequuntur, abhorrentque a vitiis ; tibi vero naturalis quaedam est cum bono conjunctio ac necessitudo, alienatioque ab iniquitate*. Quinetiam nobis, si volumus, difficile non est amorem justitiæ, et iniquitatis odium suscipere. Omnem enim facultatem rationali animæ utiliter dedit Deus ; ut amoris, ita quoque odii : ut ratione directi diligamus virtutem, odio vero habeamus iniquitatem. Licet enim aliquando etiam laudabiliter odio uti. *Nōne eos qui oderant te, Domine, odio habui, et super inimicos tuos tabescebam ? Perfecto odio oderam illos*⁷¹.

ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκό- 9. *VERS. 9, 10. Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te filia regum in honore tuo*. Propheticus sermo paulatim ordine descendens, ac prius ea omnia quæ ad incarnationis dispensationem attinent, prosecutus, vehementi quodam Spiritus ei occulta revelantis afflatu, venit ad passionem : *Myrrha enim, inquit, et gutta et casia a vestimentis tuis*. Quod quidem myrrha symbolum sit sepulture, etiam evangelista Joannes nos docuit, qui dicat eum a Joseph ab Arimathæa cum myrrha et aloë sepultum esse⁷². Gutta vero etiam ipsa myrrhæ species est tenuissima. Postquam enim contusum est aroma, quidquid in eo est liquidum, in guttam separatur, quod crassius superest, myrrha appellatur. Itaque

⁶⁹ Joan. i, 32. ⁷⁰ Gal. v, 22. ⁷¹ Psal. cxxxviii, 21, 22. ⁷² Joan. xix, 39.

(91) Vocula δὲ abest ab editione Basil. et ab ali- D quibus mss.

(92) Illa, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην, addita fuisse editioni Basil. ex Oliv. et Anglic. docet vir peritissimus Ducæus. Notat tamen idem ille legi in Oliv. ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου, non, ut in vulgatis libris, ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου. Ea autem quæ vidimus exemplaria non conveniunt inter se. In aliis enim verba illa, καὶ ἐπὶ τοὺς, etc., reperiuntur quidem : sed in aliis non paucis desiderantur. Ibidem post illa, ἐμίσησον αὐτούς, scriptum invenitur in Colbertinis primo et sexto εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι, *Inimici facti sunt mihi*. Sed quemadmodum ultimum illud, εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι, credi potest ex Bibliis adjectum fuisse ab aliquo librario :

ita nihil vetare videtur quominus de illo priore, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς ἐξετηκόμην, idem quoque sentiamus. Utut hæc sunt, nihil quidquam in contextu mutavimus. Quod enim addendum judicavit is, quem modo dixi, vir eruditissimus, id siue certo argumento expungi debere non putamus.

(93) Vehementem quemdam Spiritus afflatum voce ἐνατενισμῷ significari obscurum non est. Verterat interpret vetus, *Spiritus intentione*, non alio quidem, puto, sensu : sed ambigue et improprie. Τῷ ἀτενισμῷ τοῦ Πνεύματος. Vertendum videtur, *accepta a spiritu contemplatione*. MABAN.

(94) Editi παχύ. At quinque mss. παχύτερον. Statim editi ἀποπνέει μὲν. Vocula μὲν deest in mss, non paucis

Christi bonus odor myrrham quidem spirat, ob passionem : guttam vero, quod non immobilis nec oiosus aut inefficax permanserit tribus illis diebus ac noctibus, sed in infernum descenderit, ob resurrectionis dispensationem, ut omnia quæ ad se spectabant expleret. Casiam tandem spirat, quod casia cortex est tenuissimus, et bene olens, lignosum obtendens calamum. Fortassis igitur crucis passionem gratia universæ creaturæ susceptam alte nobis ac sapienter per casiae nomen innuit Scriptura. Habes ergo myrrham ob sepulturam, guttam ob descensum ad inferos (quandoquidem omnis deorsum fertur), casiam vero, ob carnis in ligno dispensationem. Ex hac autem causa *Delectaverunt*, inquit, *te filiae regum in honore tuo*. Quæ vero fuerint filiae regum nisi generosæ magnæque et regis animæ? quæ propter hanc ad humana demissionem Christum cognoscentes, ipsum delectaverunt in honore, in vera fide et charitate perfecta, gloriam divinitati ejus dantes. Ait autem hæc aromata non parce adesse Christi vestimentis (hæc est sermonum parabola et dogmatum **167** apparatus), sed a totis ædificiis afferri. Domos enim dicit ædificia maxima, eaque ex ebore constructa : divitem illam Christi erga mundum dilectionem edocente, opinor, Propheta. *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*. De Ecclesia jam verba facit, de qua in Cantico didicimus ⁷³, quod una sit perfecta Christi columba, quæ eos qui bonis operibus conspicui sunt, ad dextram Christi sedem admittit, segregans ipsos a pravis, sicut pastor segregat oves ab hædis ⁷⁴. Astat igitur regina, anima videlicet sponsali Verbo copulata, peccati imperio haud subjecta, sed regni Christi particeps, a dextris Salvatoris in vestitu deaurato, hoc est, in spiritualibus dogmatibus, iisque intertextis ac variegatis : quippe quæ venuste et religiose se ipsa exornet. Quoniam autem non unius speciei sunt dogmata, sed diversa variaque, morales ac naturales et mysticos sermones complectentia, idcirco Scriptura dicit sponsæ vestitum variegatum esse.

ποικιλμένοις, σοβαρῶς ἑαυτὴν καὶ ἱεροπρεπῶς κατακοσμοῦσα. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μονοειδῆ τὰ δόγματα, ἀλλὰ ποικίλα καὶ πολύτροπα, ἠθικoὺς τε καὶ φυσικοὺς καὶ τοὺς ἐποπτικoὺς λεγομένους περιέχοντα λόγους, διὰ τοῦτο πεποικιλμένον εἶναι τὸν ἱματισμὸν τῆς νύμφης ὁ λόγος φησίν.

10. VERS. 11, 12. *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui : et concupiscet rex decorem tuum : quoniam ipse est Dominus tuus, et adorabunt eum.*

⁷³ Cant. vi, 8. ⁷⁴ Matth. xxv, 32.

(95) Combefisius multis probare conatur, pro parabola legendum esse περιβολή : sed cum editi et nostri octo mss. et Catena Corder. vocem παραβολή constanter præferant, illius conjecturam quantumvis bonam secuti non sumus.

(96) Editio Basil. et septem mss. Βάρεις γὰρ οἱ μέγιστοι τῶν οἰκῶν λέγονται. At editio Paris. et Catena Corder. ut in contextu.

(97) Rursus conjicit Combefisius pro δεξιῶν χώρων legendum esse δεξιῶν χεῖρα : sed cum hic quo-

γορεύεται. Οὐκοῦν καὶ ἀποπνέει ἡ τοῦ Χριστοῦ εὐωδία, σμύρνης μὲν διὰ τὸ πάθος, στακτῆς δὲ διὰ τὸ μὴ ἀκίνητον μεῖναι μηδὲ ἀνεργῆτον ἐν ταῖς τρισὶν ἡμέραις καὶ ταῖς τρισὶν νυξίν, ἀλλὰ κατελθεῖν εἰς ἄδου τῆς περὶ τὴν ἀνάστασιν οἰκονομίας ἕνεκεν, ἵνα πληρώσῃ ἑαυτοῦ τὰ σύμπαντα. Κασσίας δὲ ἀποπνέει, διότι ἡ κασσία φλοιὸς τίς ἐστι λεπτότατος καὶ εὐώδης, ξυλῶδει κάρφει περιτεινόμενος. Μήποτε οὖν τὸ τοῦ σταυροῦ πάθος, ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῆς κτίσεως πάσης παραληφθὲν, βαθέως ἡμῖν καὶ σοφῶς ὁ λόγος διὰ τοῦ τῆς κασσίας ὀνόματος παρηνέξατο. Ἐχεις οὖν σμύρναν μὲν διὰ τὴν ταφήν, στακτὴν δὲ διὰ τὴν εἰς ἄδου κάθοδον (ἐπειδὴ πᾶσα σταγὼν ἐπὶ τὰ κάτω φέρεται), κασσίαν δὲ διὰ τὴν τῆς σαρκὸς περὶ τὸ ξύλον οἰκονομίαν. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς αἰτίας *Εὐφρανάν* σε, φησὶ, *θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου*. Θυγατέρες δὲ βασιλέων τίνες ἂν εἶεν ἢ εὐγενεῖς καὶ μεγάλα καὶ βασιλικὰ ψυχαί ; αἶ, διὰ τὴν πρὸς τὰ ἀνθρώπινα συγκατάβασιν ἐπιγνοῦσαι τὸν Χριστὸν, εὐφρανάν αὐτὸν ἐν τῇ τιμῇ, ἐν ἀληθινῇ πίσσει καὶ ἀγάπῃ τελείᾳ, δοξάζουσαι αὐτοῦ τὴν θεότητα. Τὰ δὲ ἀρώματα ταῦτα οὐ μικρολόγως φησὶ προσεῖναι τοῖς ἱματίοις τοῦ Χριστοῦ (τούτέστιν, ἡ παραβολή (95) τῶν λόγων καὶ ἡ τῶν δογμάτων κατασκευή), ἀλλ' ἀπὸ ὅλων τῶν οἰκοδομημάτων φέρεσθαι. Βάρεις γὰρ τοὺς μεγίστους τῶν οἰκῶν λέγει (96), καὶ τούτους ἐξ ἐλέφαντος εἶναι κατασκευασμένους, τὸ πλούσιον, οἶμαι, τῆς τοῦ Χριστοῦ περὶ τὸν κόσμον ἀγάπης τοῦ προφήτου διδάσκοντος. *Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη*. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἤδη διαλέγεται, περὶ ἧς ἐν τῷ Ἄσματι μεμαθήκαμεν, ὅτι μία ἐστὶ τελεία τοῦ Χριστοῦ περιστέρα, ἧτις εἰς τὴν δεξιᾶν χώραν (97) τοῦ Χριστοῦ λαμβάνει τοὺς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς γνωριζομένους, διακρίνουσα ἀπὸ τῶν φαύλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν διακρίνει τοὺς ἄρνas ἀπὸ τῶν ἐρέφων. Παριστάται οὖν ἡ βασίλισσα, ἡ τῷ νυμφικῷ Λόγῳ (98) καθηρμοσμένη ψυχῇ, ἡ μὴ βασιλευσμένη ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας μετέχουσα, ἐκ δεξιῶν τοῦ Σωτῆρος ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ : τούτέστιν, ἐν δόγμασι νοεροῖς καθυφασμένοις καὶ πε-

10. *Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου : καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου : ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου, καὶ*

que et editi et nostri octo mss. et Catena Corder. vulgatam lectionem tueantur, ab ea recedendum non putavimus.

(98) Fecit quidem suo more Combefisius, ut aliquid mutandum suspicetur : sed hic modestius, quam solet. Dubitat igitur num legi debeat νυμφικῷ Λόγῳ, *Sponsæ Verbo*, pro νυμφικῷ Λόγῳ, *sponsali Verbo*. Sed ut alias sapius, ita hic et editi et mss. ei adversantur.

προσκυρήσουσιν αὐτῷ (99) Προσκαλεῖται τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν καὶ τὴν τήρησιν τῶν προστασομένων, καὶ προσο.κειοῦται αὐτὴν διὰ τῆς προσηγορίας, θυγατέρα αὐτὴν προσαγορεύων (1)· οἶονεὶ τεκνοποιούμενος αὐτὴν διὰ τῆς ἀγάπης. Ἄκουσον, θυγατερ, καὶ ἴδε. Διδάσκει αὐτὴν γεγυμνασμένον ἔχειν τὸν νοῦν πρὸς θεωρίαν διὰ τοῦ, Ἴδε. Κατανόησον, φησὶ, τὴν κτίσιν, καὶ ὠφεληθεῖσα ἀπὸ τῆς κατ' αὐτὴν τάξεως, οὕτως ἀνάβαινε πρὸς τὴν τοῦ κτίσαντος θεωρίαν. Εἶτα κάμπτων αὐτῆς τὸν ὑψηλὸν τῆς ἀλαζονείας τράχηλον, *Κλῖνον*, φησὶ, τὸ οὖς σου. Μὴ ἀποδράμῃς πρὸς τοὺς ἐξω μύθους, ἀλλὰ κατάδειξαι τὸ ταπεινὸν τῆς ἐν τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ φωνῆς· *Κλῖνον τὸ οὖς σου* πρὸς τὴν ὧδε διδασκαλίαν, ἵνα ἐπιλάβῃ τῶν μοχθηρῶν ἐθῶν ἐκείνων καὶ τῶν πατρικῶν διδασκαλιῶν (2). Διὸ *Ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. Πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γηγεννηται*. Ἐκβάλέ μοι, φησὶ, τὰς τῶν δαιμόνων διδασκαλίας, ἐπιλάβου θυσιῶν, χορείας νυκτερινῆς, μύθων εἰς πορνείαν καὶ πᾶσαν ἀσέλγειαν ἐκκαιόντων. Διὰ τοῦτο θυγατέρα σε ἐμαυτοῦ προσηγόρευσα, ἵνα μισήσῃς τὸν πατέρα τὸν πρότερόν σε γεννήσαντα εἰς ἀπώλειαν. Ἐάν γὰρ διὰ τῆς λήθης ἀπαλείψῃς τοὺς σπίλους τῶν πονηρῶν μαθημάτων, ἀπολαβοῦσα τὸ ἴδιον ἑαυτῆς κάλλος, ἐπιθυμητὴ φανήσῃ τῷ νυμφίῳ καὶ βασιλεῖ. Ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου, καὶ προσκυρήσουσιν αὐτῷ (3). Τὸ ἀναγκαῖον τῆς ὑποταγῆς παραδηλοῖ διὰ τοῦ, *Αὐτός ἐστι Κύριός σου. Προσκυρήσουσι δὲ αὐτῷ* (4), πᾶσα ἡ κτίσις. Διότι *Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Καὶ θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις. Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν* (5) οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ. Δοκεῖ ἡ ὑπερβολὴ τῆς εἰδολωτρείας ἐν τῇ Χανανίτιδι χώρᾳ ἐπιτετραδεῦσθαι. Μητρόπολις δὲ τῆς Χαναάν ἡ Τύρος. Προσπερόμενος οὖν εἰς ὑπακοὴν τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, Καὶ θυγάτηρ, φησὶ, Τύρου ἤξει ποτὲ μετὰ δώρων. Καὶ τὸ σὸν δὲ πρόσωπον οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ προσκυρήσουσιν ἐν δώροις (6). Οὐκ εἶπε, Σε προσκυρήσουσιν ἐν δώροις, ἀλλὰ, Τὸ πρόσωπον τὸ σὸν. Οὐ γὰρ Ἐκκλησία προσκυρεῖται, ἀλλὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός, ὃν πρόσωπον ὠνόμασεν ἡ Γραφή.

11. Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἐσωθεν, ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς. Ἐπειδὴ ἐκαθάρθη (7) ἀπὸ τῶν

A Exhortatur Ecclesiam ad audienda servandaque praecepta, eamque sibi ipsa appellatione asciscit in familiaritatem, illam appellans filiam; quasi eam sibi pro filia per charitatem adoptasset. *Audi, filia, et vide*. Docet hoc verbo, *Vide*, Ecclesiam habere mentem ad contemplationem exercitatam. Considera, inquit, res creatas atque intuitu ordinis illarum adjuncta, ita demum ad ipsiusmet Creatoris contemplationem ascende. Deinde altum superbiae collium inflectens, *Inclina*, inquit, *aurem tuam*. Ne curras ad externas fabulas, sed humilem sermonis evangelici vocem suscipe: *Inclina aurem tuam ad hanc doctrinam*, ut obliviscere pravarum illarum consuetudinum atque paternorum documentorum. Quapropter *Obliviscere populum tuum, et domum patris tui*. *Omnis enim qui facit peccatum, ex diabolo natus est*⁷⁵. Abjice, inquit, dæmonum doctrinas, obliviscere sacrificiorum, nocturnæ choreæ, fabularum ad stuprum et omnem libidinem inflammantium. Idcirco te mei ipsius filiam vocavi, ut eum parentem oderis, qui te prius ad perditionem genuerat. Etenim si per oblivionem maculas pravorum documentorum deleveris, tuo proprio decore assumpto, desiderabilis apparebis sponso et regi. *Quoniam ipse est Dominus tuus, et adorabunt ipsum*. Necessitatem obedientiæ declarat, his verbis: *Ipse est Dominus tuus. Adorabunt autem ipsum*, nempe omnes res creatæ. Nam *In nomine Jesu Christi omne genu flectetur, cœlestium, terrestrium et infernorum*⁷⁶. **168** VERS. 13. *Et filia Tyri in muneribus. Vultum tuum deprecabuntur divites plebis*. Videtur idololatria in Chanaanæ regione immodicis studiis exulta fuisse. Metropolis autem Chanaan Tyrus. Ecclesiam igitur ad obedientiam exhortans sermo. Etiam filia, inquit, Tyri veniet aliquando cum muneribus. Et vultum tuum adorabunt divites plebis in muneribus. Non dixit, *Te adorabunt in muneribus*, sed, *Vultum tuum*. Ecclesia enim non adoratur, sed caput Ecclesiæ Christus⁷⁷, quem Scriptura *vultum* appellavit.

U γὰρ Ἐκκλησία προσκυρεῖται, ἀλλὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός, ὃν πρόσωπον ὠνόμασεν ἡ Γραφή.

D 11. VERS. 14, 15. *Omnis gloria filiae regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta, variegata. Afferentur regi virgines post eam*. Postquam purgata est ab antiquis nequitiae doctrinis, utpote documento

⁷⁵ I Joan. iii, 8. ⁷⁶ Philipp. ii, 10. ⁷⁷ Ephes. v, 23.

(99) Hic dissident inter se libri, ut videre est in notis Nobilii et in *Hexaplis*. Editio Paris. et duo mss. προσκυρήσουσιν αὐτῷ, *Adorabunt eum*. Editio Basil. et sex mss. προσκυνήσεις αὐτῷ, *Adorabis eum*, et ita legi in Bibliis mss. tum Regiis tum Colbertinis auctor est Ferrandus.

(1) Regii secundus et tertius cum Colb. primo προσαγορεύει. Alii vero mss. cum editis προσαγορεύων.

(2) Reg. tertius τῶν πατρικῶν παραδόσεων, *paternum traditionum*.

(3) Hic rursus alii mss. προσκυνήσεις αὐτῷ· alii προσκυνήσουσιν αὐτῷ.

(4) Regii tertius et sextus προσκυνήσει δὲ αὐτῷ,

Adorabit autem eum omnis creatura.

(5) Sic mss. At editio Paris. λιτανεύουσιν. Haud longe Colbertini primus et sextus μητρόπολις δὲ τῆς Χαναάν ἡ. Editi vero cum multis mss. μητρόπολις δὲ τῆς Χαναάν ἡ.

(6) Ita Regii secundus, tertius, quartus, quintus et sextus: quibus plane consentiunt et Catena Corder. et Colbertini primus, quintus, sextus et septimus. Editi vero Τὸ σὸν δὲ πρόσωπον προσκυνήσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ, λιτανεύουσιν ἐν δώροις.

(7) Editio Paris. cum Reg. quarto et Colb. septimo ἐκαθάρθη. Editio vero Basil. et Regii secundus et tertius cum Colb. sexto καθάρθη.

obsecuta, et oblita populi sui et domus patris sui, A narrat quæ ipsam spectant Spiritus sanctus. Et quoniam reconditam munditiam illius vidit: *Omnis, inquit, gloria filiae regis, id est, sponsæ Christi, quæ tandem per adoptionem filia regis effecta sit, intus est.* Hortantur hæc verba, ut ad intima ecclesiasticæ gloriæ arcana penetremus, quod sponsæ pulchritudo intus existat. Qui enim se adornat Patri in abscondito videnti ⁷⁸, precaturque, et omnia peragit, non ut videatur ab hominibus ⁷⁹, sed ut soli Deo innotescat; is perinde ac regis filia gloriam omnem intrinsecus habet. Quin etiam fimbriæ aureæ quibus tota circumamicta est ac variegata, intus sunt. Nihil quæras in externo auro et corporali varietate. sed amictum quemdam intellige, qui dignus sit qui eum qui secundum conditoris imaginem est exornet, ut ait Apostolus: *Exspoliantes veterem hominem, et induentes novum, qui renovatur ad agnitionem secundum creatoris imaginem* ⁸⁰. Et, qui induit *Viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam, mansuetudinem* ⁸¹, is intrinsecus amictus est, et secundum interiorem hominem ornatus. Sed et Paulus admonet, ut induamus Dominum Jesum ⁸², non secundum externum hominem, sed ut mentem nostram Dei memoria circumtegat. Arbitror autem spiritalem prætexi vestem, cum actio doctrinæ verbo comes adjungitur. Quemadmodum enim corporalis vestis texitur, cum subtegmen innectitur stamini, ita ubi verbum præcessit, si modo actiones consentaneæ subjungantur, venustissimus amictus animæ confici potest, C cujus scilicet vita ex præscripto virtutis acta, sermone et opere compleatur. Fimbriæ autem pendent a vestitu, spirituales et hæ ipsæ, ob idque aureæ esse dicuntur. Quoniam sane verbum majus est opere, idcirco est velut fimbria quædam a textura ad actionem redundans. Sequuntur autem Domini sponsam animæ quædam, quæ seminibus alienarum doctrinarum haud susceptis, adducentur regi, sequentes sponsam. Sed et audiant quæ virginitatem Domino voverunt, quod virgines regi adducentur; virgines, inquam, quæ proximæ sunt Ecclesiæ, quæ post ipsam sequuntur, nec aberrant ab ecclesiastica disciplina. **VERS. 16. Adducentur 169** autem virgines in lætitia et exultatione, ducentur in templum D regis. Non quæ coactæ virginitatem subierunt, non quæ ex tristitia aut necessitate castam vitam sunt amplexæ: sed quæ in lætitia et exultatione ob præclarum hoc facinus gaudent, hæ adducentur regi, ducenturque non in vulgarem locum, sed in templum regis. Nam vasa sacra, quæ non inquinavit

παλαιῶν διδαγμάτων τῆς πονηρίας, ὑπακούσασα τῷ διδάγματι, καὶ ἐπιλαθομένη τοῦ λαοῦ αὐτῆς, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτῆς, διηγείται τὰ περὶ αὐτῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ἐπειδὴ εἶδε τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ καθαρότητα, *Πᾶσα, φησὶν, ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, τουτέστι (8), τῆς Χριστοῦ νύμφης, τῆς γενομένης λαιπὸν διὰ τῆς υἰοθεσίας θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, ἔσωθ' ἐστι.* Προτρέπει ὁ λόγος ἐπὶ τὰ ἐνδοτάτω χωρεῖν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δόξης μυστήρια, ὡς ἐνδον ὄντος τοῦ κάλλους τῆς νύμφης. Ὁ γὰρ εὐτρεπίζων ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ τῷ βλέποντι ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ προσευχόμενος, καὶ πάντα πράσων οὐ πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ πρὸς τὸ μόνω φανερωθῆναι Θεῷ· οὗτος ἔχει πᾶσαν τὴν δόξαν ἔσωθεν, ὡς καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως. Καὶ τὰ κροσσωτὰ τοίνυν τὰ (9) χρυσᾶ, οἷς περιβέβληται καὶ πεποικιλται ὅλη, ἔσωθεν. Μηδὲν ζῆτει ἐν τῷ ἔξω χρυσῷ καὶ τῇ σωματικῇ ποικιλίᾳ· ἀλλὰ περιβολὴν νόει τινὰ ἀξίαν κοσμηῆσαι τὸν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Ἐκδυσόμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος.* Καὶ ὁ ἐνδυσάμενος δὲ (10) *Σπλάγγνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, μακροθυμίαν, πραότητα,* ἐνδοθεν περιβέβληται, καὶ τὸν ἔσω ἄνθρωπον κακόσηται. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ παραινεῖ ἐνδύσασθαι (11) τὸν Κύριον Ἰησοῦν, οὐ κατὰ τὸν ἔξω ἄνθρωπον, ἀλλ' ἵνα τὸν νοῦν ἡμῶν ἢ τοῦ Θεοῦ μνήμη περισκεπάσῃ. Οἶμαι δὲ τὸ πνευματικὸν ἱμάτιον ἐξυφαίνεσθαι, ὅταν τῷ διδακτικῷ λόγῳ ἢ ἀκλόουθος ἐπιπλέκηται πράξις. Ὡς περὶ γὰρ τῷ στήμονι τῆς κρόκης ἐπιπλεκομένης τὸ σωματικὸν ἱμάτιον ἐξυφαίνεται· οὕτω τοῦ λόγου προὔφραστῶτος, εἰ ἀκολουθῶσαι αἱ πράξεις ἐπάγοιντο, σεμνοτάτη τις ἂν γένοιτο περιβολὴ τῆς ψυχῆς, λόγῳ καὶ ἔργῳ τὸν κατ' ἀρετὴν βίον συμπληρωμένον ἐχούσης. Κροσσοὶ δὲ ἀπαιροῦνται τοῦ ἱματίου, νοητοὶ καὶ οὗτοι· διὸ καὶ χρυσοὶ εἶναι λέγονται. Ἐπειδὴ περὶ ὁ λόγος πλείων ἐστὶ τοῦ ἔργου, οἶον εἰ κροσσός τις ἐστὶν ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν πράξιν ὑφάσματος περισσεύων. Ἐπονται δὲ τῇ νύμφῃ τοῦ Κυρίου ψυχαὶ τινες, αἱ μὴ παραδεξάμεναι σπέρματα (12) λόγων ἀλλοτρίων, αἵτινες ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ, ἀκολουθοῦσαι τῇ νύμφῃ. Ἀκουέτωσαν δὲ καὶ αἱ τὴν παρθενίαν ἐπαγγελόμεναι τῷ Κυρίῳ, ὅτι παρθένοι ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ· παρθένοι δὲ, αἱ πλησίον οὔσαι τῆς Ἐκκλησίας, αἱ ὀπίσω αὐτῆς ἐπόμεναι, καὶ μὴ ἀποπλανώμεναι τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας. *Ἀπενεχθήσονται δὲ αἱ παρθένοι ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει, ἀχθήσονται εἰς τὸν βασιλέως.* Οὐχ αἱ κατανηακασμένως ὑπελθοῦσαι τὴν παρθενίαν, οὐδὲ αἱ

⁷⁸ Matth. vi, 4, 6. ⁷⁹ ibid. 1. ⁸⁰ Colos iii, 9, 10. ⁸¹ ibid. 12. ⁸² Rom. xiii, 14.

(8) Totum illud, τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, τουτέστι, in nostris septem mss. desideratur.

(9) Sic mss. quinque. Editi κροσσωτὰ δὲ τὰ.

(10) Ita Regii secundus, quartus et sextus cum Colbertinis sexto et septimo. Vocula δὲ deest in editis. Ibidem editi et quinque mss. οἰκτιρμοῦ.

Reg. 2 cum vulgato textu Græco οἰκτιρμῶν.

(11) Sic Regii secundus, quartus et sextus ac Colbertini primus, sextus et septimus. Editi vero cum Reg. quinto ἐνδύσασθε.

(12) Editi cum uno aut altero ms. σπέρμα. Alii sex mss. σπέρματα.

ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης καταδεξάμεναι τὸν σεμνὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' αἱ ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ κατορθώματι χαίρουσαι (13), αὗται ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ, καὶ ἀχθήσονται οὐκ εἰς τὸν τυχόντα τρόπον, ἀλλ' εἰς τὸν ναὸν τοῦ βασιλέως. Τὰ γὰρ ἱερατικά σκεύη, ἃ οὐκ ἐμόλυνεν ἀνθρωπίνη χρῆσις, εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσενεχθήσεται, καὶ ἐξουσίαν ἔξει τῆς εἰς τὰ ἅδυστα παρόδου, ὅπου βέλῃλοι πόδες οὐ περιπατήσουσιν. Ἡλίχον δὲ ἐστὶ τὸ ἀχθῆναι εἰς ναὸν βασιλέως, ὃ Προφήτης δείκνυσιν, ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσευχόμενος καὶ λέγων· *Μίαν ἠτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω· τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, τοῦ θεωρεῖν με* (14) *τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ.*

12. Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν (15) οἱ υἱοὶ σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἐπειδὴ ἄνω προσετάχθη ἐπιλαθέσθαι τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς, εἰς ἀντίδοσιν τῆς ὑπακοῆς νῦν ἀντὶ τῶν πατέρων λαμβάνει υἱούς, ἐν τηλικούτοις ἀξιώμασι διαπρέποντας, ὥστε καταστήναι (16) αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τίνες οὖν οἱ υἱοὶ τῆς Ἐκκλησίας; Ἦτοι οἱ υἱοὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ πάσης τῆς γῆς ἄρξαντες. *Εἰς πᾶσαν γὰρ, φησὶ, τὴν οἰκουμένην ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν· καὶ, καθεσθήσονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, καὶ κρινούσι τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ.* Ἐὰν δὲ τις πατέρας τῆς νύμφης λάβῃ τοὺς πατριάρχας, καὶ οὕτως ὁ λόγος τῶν ἀποστόλων οὐ διαπίπτει. Ἀντὶ γὰρ ἐκείνων ἐγεννήθησαν αὐτῆς υἱοὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ, οἱ ποιῶντες τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ· καὶ διὰ τοῦτο ἰσότημοι αὐτοῖς χρηματίζοντες (17), ἐκ τοῦ πεποιηθέναι τὰ αὐτὰ ἐκείνοις, ἀφ' ὧν τῶν μεγάλων τιμῶν ἡξιώθησαν οἱ πατέρες. Ἀρχοντες μέντοι εἰσὶν ἀπάσης τῆς γῆς οἱ ἅγιοι διὰ τὴν πρὸς τὸ καλὸν οἰκείωσιν, αὐτῆς τῆς τοῦ καλοῦ φύσεως περιτιθείσης αὐτοῖς τὸ πρωτεῖον, ὡς περιέθηκε τῷ Ἰακώβ τὴν κατὰ τοῦ Ἠσαῦ ἐξουσίαν. *Γίνου γὰρ, φησὶ, κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου.* Οἱ τοίνυν ἰσότημοι τοῖς πατράσι γενόμενοι (18), καὶ τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν διὰ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀσκησιν προσλαβόντες, καὶ υἱοὶ τῆς Χριστοῦ νύμφης εἰσὶ, καὶ παρὰ τῆς ἰδίας μητρὸς καθίστανται ἄρχοντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Σκόπει δὲ μοι τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλίδος, ὅση τις ἐπ' αὐτῆς ἐστὶ· χειροτονεῖν ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. *Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.* Ἐπὶ πᾶσιν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ τῆς Ἐκκλησίας μνήμη; Ἡ ἐξομολόγησις τῶν λαῶν.

A humanus usus, in sancta sanctorum introducentur, eisque licebit ad adyta accedere, ubi profani pedes non ambulabunt. Quanta autem res sit in templum regis adduci, Propheta ipse ostendit, pro se ipso orans ac dicens⁸³: *Unam petii a Domino, hanc requiram: ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ; ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.*

B 12. VERS. 17. *Pro patribus tuis nati sunt filii tui: constitues eos principes super omnem terram.* Quandoquidem supra præceptum est ei ut oblivisceretur populi et domus patris, in obedientiæ remuneratiōnem nunc pro patribus accipit filios tantis dignitatibus insignitos, ut constituantur principes super omnem terram. Qui sunt igitur Ecclesiæ filii? Nimirum Evangelii filii, qui orbi universo imperarunt. *In omnem enim, inquit, terram exivit sonus eorum*⁸⁴; et, *Sedebunt super duodecim thronos, et judicabunt duodecim tribus Israel*⁸⁵. Si quis autem sponsæ patres intelligat patriarchas, ita quoque intellecta sententia ab apostolis aliena non est. Nam pro illis nati sunt et filii per Christum, facientes opera Abraham⁸⁶, et ideo æque honorati ac ipsi, quod eadem egerunt quæ illi, ob quæ honoribus magnis dignati sunt patres. Principes vero universæ terræ sunt sancti, ob suam cum bono necessitudinem, cum ipsa boni natura eis principatum tribuat, sicut Jacobo potestatem in ipsum Esau præbuit. *Fias enim, inquit, dominus fratris tui*⁸⁷. Quicumque igitur honore patribus pares facti sunt, atque per virtutis exercitationem omnibus præstiterunt, et filii sponsæ Christi sunt, et a propria matre principes super omnem terram constituuntur. Velim autem considerare quanta sit reginæ potestas, sic ut creet ac præficiat principes super omnem terram. VERS. 18. *Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in sæculum et in sæculum sæculi.* Post omnia tanquam ex Ecclesiæ persona dictum est illud, *Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione.* Quæ autem est hæc Ecclesiæ memoria? Confessio populorum.

D τῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος εἴρηται, ὅτι *Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ.* Τίς δὲ ἐστὶν ἡ τῆς Ἐκκλησίας μνήμη; Ἡ ἐξομολόγησις τῶν λαῶν.

⁸³ Psal. xxvi, 4. ⁸⁴ Psal. xviii, 5. ⁸⁵ Matth. xix, 28. ⁸⁶ Joan. viii, 59. ⁸⁷ Gen. xxvii, 29.

(13) Vir quidem doctissimus, teste Ducæo, conjecterat ita emendandum esse, ἐπὶ τὸ τοιοῦτο κατορθώματι χωροῦσαι· sed Ducæus ipse vulgatam lectionem, ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ κατορθώματι χαίρουσαι, retinendam censuit, ad idque probandum testimonio codicis Oliv. usus est: cui codici addi possunt Reg. quartus, Colb. sextus et alii nonnulli.

(14) Sic editio Basil. et mss. quinque. Deest me

in editione Paris. Ibidem Reg. secundus τὸν ναὸν τὸν ἅγιον αὐτοῦ.

(15) Codices tres ἐγενήθησαν, facti sunt.

(16) Sic mss. quinque. Editi ὡς καταστήναι.

(17) Sic Regii secundus, tertius et quartus cum Colbertinis primo et sexto. Editi χρηματίζουσιν.

(18) Sic quatuor mss. At editi γινόμενοι.

170 IN PSALMUM XLV.

In finem pro filiis Core : pro arcanis psalmus.

1. Prophetiam de rebus quæ in fine eventuræ sunt, continere mihi videtur hic psalmus. Quem finem intuitus etiam Paulus, dicit : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri* ⁸⁸. Aut quoniam actiones nostræ deducunt nos ad finem, unaquæque ad proprium sibi ipsi; idcirco bona quidem ad beatitudinem, mala vero ad æternam damnationem: et quoniam consilia a Spiritu in hoc psalmo tradita, obtemperantes ad bonum finem deducunt; hac de causa inscriptus est, *In finem*, quod ejus documenta ad beatum humanæ vitæ finem referantur. *Pro filiis Core*. Filius autem Core dictus est et hic psalmus, quos Spiritus sanctus ideo non dividit, quod velut una anima et una voce cum omni inter se concordia sermones propheticos emisserunt, nihil quidquam alio præter alios vaticinante, sed prophetico dono æqualiter eis concesso, ob æqualem ipsorum inter se in bona affectum. Cæterum *Pro arcanis* dictus est psalmus; id est, pro occultis, et reconditis in mysterio. Postquam autem singulas hujus psalmi sententias attigeris, verborum arcana docere; ac discas non cujusvis esse mysteria divina contemplari, sed ejus solius, qui implendi promissi organum concinnum fieri possit, sic ut psalterii loco anima illius moveatur ab operante in ipsa Spiritu sancto. **Vers. 2.** *Deus noster refugium et virtus, adjutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis.* Auxilio multo opus est homini omni, ob insitam ei natura infirmitatem: siquidem multæ ei molestiæ ærumnæque accidunt. Dum igitur de omnibus calamitatibus refugium quærit, quasi ad tutum locum aufugiens, vel ad acutum quemdam verticem forti muro circumseptum sese recipiens, propter hostium incursum, ita demum ad Deum confugit, ratus hanc solam sibi requiem esse, si in ipso permaneat. Refugium itaque ad Deum patere, in confesso est apud omnes: sed, quod ad salvantis electionem attinet, non parum erroris confusionisque invexit inimicus. Etenim dum insidiatur velut hostis, rursus quibus insidiatus est, eos deceptos inducit, ut ad se ceu custodem confugiant. Quare duplex eis malum imminet: quippe aut per vim capiuntur, aut ex fraude per-eunt. Eam ob rem ad dæmones perfrugiunt increduli, et ad idola, veri Dei cognitione ex illata sibi a diabolo confusione spoliati. Sed et qui Deum agnoscunt, in ferendo de rebus judicio errant, dum in-

⁸⁸ I Cor. xv, 24.

(19) Ita Colbertini primus, quintus et sextus cum duobus Regiis, nec aliter legitur apud Paulum, I Cor. xv, 24. Editi vero cum Reg. secundo παραδιδῶ. Reg. sextus prima manu παραδιδῶ, secunda παραδῶ.

(20) Sic m. s. septem. Editi vero διδόμεναι.

(21) Colb. primus προσίεντο. Nec ita multo post sex mss. εις τὰ. Editi et Colb. sextus περι τὰ.

A EIS TON ME' ΨΑΛΜΟΝ.

Eis τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ· ὑπὲρ τῶν κρυφίων ψαλμός.

1. Prophetiam mihi doctus continere hic psalmus de rebus quæ in fine eventuræ sunt, continere mihi videtur hic psalmus. Quem finem intuitus etiam Paulus, dicit : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri* ⁸⁸. Aut quoniam actiones nostræ deducunt nos ad finem, unaquæque ad proprium sibi ipsi; idcirco bona quidem ad beatitudinem, mala vero ad æternam damnationem: et quoniam consilia a Spiritu in hoc psalmo tradita, obtemperantes ad bonum finem deducunt; hac de causa inscriptus est, *In finem*, quod ejus documenta ad beatum humanæ vitæ finem referantur. *Pro filiis Core*. Filius autem Core dictus est et hic psalmus, quos Spiritus sanctus ideo non dividit, quod velut una anima et una voce cum omni inter se concordia sermones propheticos emisserunt, nihil quidquam alio præter alios vaticinante, sed prophetico dono æqualiter eis concesso, ob æqualem ipsorum inter se in bona affectum. Cæterum *Pro arcanis* dictus est psalmus; id est, pro occultis, et reconditis in mysterio. Postquam autem singulas hujus psalmi sententias attigeris, verborum arcana docere; ac discas non cujusvis esse mysteria divina contemplari, sed ejus solius, qui implendi promissi organum concinnum fieri possit, sic ut psalterii loco anima illius moveatur ab operante in ipsa Spiritu sancto. **Vers. 2.** *Deus noster refugium et virtus, adjutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis.* Auxilio multo opus est homini omni, ob insitam ei natura infirmitatem: siquidem multæ ei molestiæ ærumnæque accidunt. Dum igitur de omnibus calamitatibus refugium quærit, quasi ad tutum locum aufugiens, vel ad acutum quemdam verticem forti muro circumseptum sese recipiens, propter hostium incursum, ita demum ad Deum confugit, ratus hanc solam sibi requiem esse, si in ipso permaneat. Refugium itaque ad Deum patere, in confesso est apud omnes: sed, quod ad salvantis electionem attinet, non parum erroris confusionisque invexit inimicus. Etenim dum insidiatur velut hostis, rursus quibus insidiatus est, eos deceptos inducit, ut ad se ceu custodem confugiant. Quare duplex eis malum imminet: quippe aut per vim capiuntur, aut ex fraude per-eunt. Eam ob rem ad dæmones perfrugiunt increduli, et ad idola, veri Dei cognitione ex illata sibi a diabolo confusione spoliati. Sed et qui Deum agnoscunt, in ferendo de rebus judicio errant, dum in-

ὕπαρχουσης. Ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ. Τοῖς δὲ υἱοῖς Κορέ καὶ οὗτος εἴρηται ὁ ψαλμός, οὗς οὐ διαιρεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διότι ὡσπερ μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ φωνῇ μετὰ πάσης τῆς πρὸς ἀλλήλους συμφωνίας τοὺς προφητικὸς λόγους προίεντο (21)· μηδὲν τοῦ ἐτέρου αὐτῶν παρὰ τοὺς λοιποὺς προφητεύσαντος, ἀλλ' Ἰσοῦ αὐτοῖς τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος δωρηθέντος διὰ τὸ ἴσον αὐτῶν τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰς τὰ καλὰ διαθέσεως. Ὑπὲρ δὲ τῶν κρυφίων εἴρηται ὁ ψαλμός· τουτέστιν, ὑπὲρ ἀποβρήτων, καὶ τῶν ἐν μυστηρίῳ κεκρυμμένων. Γενόμενος δὲ ἐν τοῖς κατὰ μέρος ῥητοῖς τοῦ ψαλμοῦ, μαθήσῃ τὸ κεκρυμμένον τῶν λόγων· καὶ ὅτι οὐ τοῦ τυχόντος ἐστὶν ἐνιδεῖν τοῖς θεαῖς μυστηρίοις, ἢ μόνου (22) τοῦ δυναμένου γενέσθαι τῆς ἐπαγγελίας ἐναρμόνιον ὄργανον, ὥστε ἀντὶ ψαλτηρίου κινεῖσθαι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος αὐτῇ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς ἐνρούσαις ἡμῶν σφόδρα. Πολλῆς βοηθείας δέεται πᾶς ἄνθρωπος, διὰ τὴν ἐκ φύσεως προσοῦσαν αὐτῷ ἀσθένειαν, πολλῶν αὐτῷ προσπιπτόντων ἀνιάρων καὶ ἐπιπόνων. Τὴν οὖν (23) ἐκ πάντων τῶν περιστατικῶν καταφυγὴν ἐπιζητῶν, ὡσπερ ἐπὶ ἄσυλον φεύγων (24) χωρίον, ἢ ἐπὶ τινὰ κορυφὴν ὄξειαν καρτερῶ τείχει περιειλημμένην καταφεύγων, διὰ τὴν τῶν πολεμίων ἐπιδρομὴν· οὕτως ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγει, μόνην εἶναι ἠγούμενος ἀνάπαυσιν τὴν ἐν αὐτῷ διαμονήν. Ὅτι μὲν οὖν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἡ καταφυγὴ παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται, πολλὴν δὲ πλάνην καὶ σύγχυσιν ὁ ἐχθρὸς ἐνεποίησε περὶ τὴν τοῦ σώζοντος ἐκλογὴν. Ἐπιβουλευὼν γὰρ ὡς πολέμιος, πάλιν τοὺς ἐπιβουλευθέντας ἐξαπατᾷ, αὐτῷ προσφεύγειν ὡς φύλακι, ὥστε διπλοῦν αὐτοῖς περιίστασθαι τὸ κακόν· ἢ βιαίως ληφθεῖσιν, ἢ ἐξ ἀπάτης ἀπολομένοις. Διὰ τοῦτο πρὸς δαίμονας καὶ

(22) Editio Basil. et quinque mss. ἢ μόνου. Editio Paris. μόνου.

(23) Voculam οὖν addidimus ex Catena Cordieriana. Ibidem Colb. septimus περιστατικῶν.

(24) Editi καταφεύγων. At mss. septem φεύγων. Aliquanto post Reg. tertius πολεμίων καταδρομὴν.

εἰδωλα (25) καταφεύγουσιν οἱ ἄπιστοι, ταῦ ὄντως Θεοῦ τὴν γνῶσιν ὑπὸ τῆς παρὰ τοῦ διαβόλου γενομένης αὐτοῖς συγχύσεως ἀφαιρεθέντες. Καὶ οἱ ἐπιγινώσκοντες δὲ τὸν Θεὸν περὶ τὴν τῶν πραγμάτων διάκρισιν σφάλλονται, ἀπαιδευτῶς τὰς αἰτήσεις τῶν συμφερόντων ποιούμενοι, καὶ αἰτοῦντές τινα ὡς ἀγαθὰ, οὐκ ἐπὶ συμφέροντι πολλάκις αὐτῶν, καὶ φεύγοντες ἄλλα (26) ὡς πονηρὰ, πολλὴν αὐτοῖς ἐνίστη τὴν ὠφέλειαν φέροντα. Οἶον, νοσεῖ τις; Φεύγων τὸ ἐκ τῆς νόσου ἐπίπονον, εὐχεται τὴν ὑγίαιαν. Ἀπέβαλε χρήματα; Περιώδυνός ἐστι τῆ ζημιά. Ἔστι δὲ πολλάκις καὶ ἡ νόσος ὠφέλιμος, ὅταν παιδαγωγεῖν μέλλῃ τὸν ἀμαρτάνοντα· καὶ ἡ ὑγίαια βλαβερὰ, ὅταν ἐφόδιον γίνηται πρὸς ἀμαρτίαν τῷ ἔχοντι. Οὕτω καὶ χρήματα ἤδη τισὶν ὑπερησία πρὸς ἀκολασίαν ἐγένετο· καὶ πενία πολλοὺς ἐσωφρόνισε τῶν ὠρμημένων κακῶς. Μῆτε οὖν φύγῃς ἢ μὴ δεῖ, μῆτε προσφύγῃς ἢ μὴ δεῖ. Ἄλλ' ἐν σοὶ φευκτὸν ἦτω, ἡ ἀμαρτία, καὶ μία καταφυγὴ ἐκ τῶν κακῶν (27), ὁ Θεός. Μὴ πεποιθετε (28) ἐπ' ἄρχοντας· μὴ ἐπαίρεσθε ἐπὶ πλοῦτου ἀδηλότῃ· μὴ φρονεῖτε ἐπὶ δυνάμει σώματος· μὴ τῆς ἀνθρωπίνης δόξης τὸ περιφανὲς διώκετε. Οὐδὲν τούτων σώζει· πάντα (29) πρόσκαιρα, πάντα ἀπατηλά. Μία καταφυγὴ, ὁ Θεός. Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος ὁ τὴν ἐλπίδα ἔχων ἐπ' ἄνθρωπον, ἢ ἐπὶ τι τῶν ἀνθρωπίνων.

2. Ὁ Θεός οὖν ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις. Τῷ δυναμένῳ λέγειν, Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ, δύναμις ἐστὶν ὁ Θεός. Πολλῶν μὲν οὖν ἐστὶν εἰπεῖν, Ὁ Θεός ἡμῶν καταφυγὴ· καὶ τὸ, Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν· τὸ δὲ ἀπὸ τῆς αὐτῆς διαθέσεως εἰπεῖν τῷ Προφῆτῃ πάνυ ὀλίγων. Ὀλίγοι γὰρ οἱ μὴ τεθραυμαχότες τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλ' ὅλοι ἠρτημένοι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν ἀναπνέοντες, καὶ πᾶσαν ἐλπίδα καὶ πεποιθήσιν ἔχοντες. Καὶ ἐλέγχει γὰρ ἡμᾶς τὰ πράγματα, ὅταν ἐν ταῖς θλίψεσιν ἐπὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἐπὶ τὸν Θεὸν τρέχωμεν. Νοσεῖ τὸ παιδίον; Καὶ σὺ τὸν ἐπαιδὸν περισκοπεῖς, ἢ τὸν τοῦς περιέργους χαρακτήρας τοῖς τραχύλοις τῶν ἀναιτίων νηπίων περιτιθέντα· ἢ τὸ γὰρ τελευταῖον ἐπὶ τὸν ἰατρὸν ἔρχῃ καὶ τὰ φάρμακα, τοῦ δυναμένου σώζειν καταμελήσας. Κἂν ἐνύπνιον σε ἐκταράξῃ, πρὸς τὸν ὄνειροσκόπον τρέχεις. Κἂν φοβηθῇς ἐχθρὸν, προστάτην ἓνα τῶν ἀνθρώπων περινοεῖς. Καὶ ὅλως ἐφ' ἐκάστης χρείας ἐλέγχῃ, ῥήματι μὲν τὸν Θεὸν ὀνομάζων καταφυγὴν, ἔργῳ δὲ τὴν ἐκ τῶν ἀνωφελῶν καὶ ματαίων βοήθειαν ἐπισπώμενος. Ἔστι δὲ τῷ δικαίῳ ἀληθινὴ βοήθεια ὁ Θεός. Ὡς περ τις στρατηγὸς ὀπλιτικὸν γενναῖον ἐξηρητημένος ἔτοιμος αἰεὶ βοηθεῖν τῷ καταπονουμένῳ μέρει· οὕτως ὁ Θεός βοηθὸς ἡμῶν ἐστὶ, καὶ

A scite utilia postulant, ac quædam petunt ut bona, eis sæpe non conducibilia, alia vero ut mala declinant, quæ sibi aliquando **171** multum allatura erant emolumentum. Exempli causa: ægrotat quis? Morbi molestiam fugiens, rogat sanitatem. Amisit pecunias? Ob hanc jacturam maximo angitur dolore. Erit enim utilis sæpenumero vel morbus, cum videlicet peccantem refrenabit. Et nocua est sanitas tum cum ea fruenti sit peccati occasio. Sic et pecuniæ quibusdam jam ad libidinem inservierunt: paupertas vero plurimos ad vitia magnopere propendentes repressit. Neque igitur refugias quæ non oportet: nec confugas ad quem non oportet. Unum porro vitandum tibi est, peccatum videlicet, et unicum ex malis refugium tibi sit Deus. Ne confidite principibus⁸⁹; ne efframini animo in incerto divitiarum⁹⁰; ne superbiatis ob corporis vires; ne humanæ gloriæ prosequamini splendorem. Nihil horum ducit ad salutem; temporaria omnia, omnia fallacia. Refugium unicum, Deus. *Maledictus homo qui spem ponit in homine*⁹¹, aut in aliqua re humana.

πρόσκαιρα, πάντα ἀπατηλά. Μία καταφυγὴ, ὁ Θεός. Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος ὁ τὴν ἐλπίδα ἔχων ἐπ' ἄνθρωπον, ἢ ἐπὶ τι τῶν ἀνθρωπίνων.

2. *Deus igitur noster refugium et virtus.* Illi qui potest dicere: *Omnia possum in eo qui me confortat Christo*⁸⁹, virtus est Deus. Multorum quidem est dicere: *Deus noster refugium*; et, *Domine, refugium factus es nobis*⁹⁰: id vero eodem ac Propheta animo dicere, perquam paucorum est. Pauci enim sunt qui humana non mirentur, sed toti pendeant ex Deo, ipsumque spirent, ac in ipso omnem spem ac fiduciam habeant. Et sane arguunt nos res ipsæ, cum in afflictionibus ad quælibet potius quam ad Deum recurramus. *Ægrotat filius? Mox tu conjectis quoquoversum oculis, magum requiris, vel quempiam qui vanos characteres collo innocentium puerorum circumponat; vel postremum, eo qui servare potest neglecto, ad medicum devenis, et ad medicamenta. Insomnium si te sollicitat, curris ad conjectorem. Si timueris inimicum, aliquem hominem adiutorem attendis. Et in summa, convinceris in quacunque necessitate, verbo quidem Deum refugium nominare, sed re ipsa ex inutilibus vanisque rebus auxilium tibi accersere. Est autem justo verum auxilium Deus. Quemadmodum enim imperator forti militum manu instructus, ad opem parti oppressæ ferendam semper paratus est: ita Deus adiutor noster est, et auxiliator cuilibet contra dia-*

⁸⁹ Psal. cxlv, 2. ⁹⁰ I Tim. vi, 17. ⁹¹ Jer. xvii, 5. ⁹² Philipp. iv, 13. ⁹³ Psal. lxxxix, 1.

(25) Illud, καὶ εἰδωλα, additum fuisse contextui ex Oliv. et Anglie. tradit vir eruditissimus Duceus: quibus codicibus tum Colbertinos quintum et sextum et septimum, tum Regios quartum et sextum adjungit oportere monemus. Fatendum tamen id in Regiis secundo et tertio deesse.

(26) Editi φεύγοντες τινα. At sex mss. φεύγοντες ἄλλα.

(27) Editi ἐκ πάντων κακῶν. At mss. sex simpliciter ἐκ τῶν κακῶν.

(28) Colbertini primus et sextus cum R. g. secundo et cum Coisl. πεποιθετε. Editi cum Regiis quarto et sexto πεποιθετε.

(29) Sic mss. et editio Basil., nec aliter legerat interpres. Sed vox πρόσκαιρα operarum negligentia in editione Paris. ommissa fuerat. Mox mss. septem ἐπικατάρατος; qua ex voce in editione Paris. factæ sunt duæ, ἐπεὶ κατάρατος. Subinde mss. tres ἐπὶ τινι τῶν.

heli insidias pugnanti, emittens administratorios A spiritus ad indigentium salutem. Invenit autem afflictio omnem justum, ob vitæ institutam rationem. Qui enim declinat latam ac spatiosam viam, ambulat autem angustam et arctam viam⁹⁴, is a tribulationibus invenitur. Rem ad vivum expressit Propheta, cum dixit: *In tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis. Nos enim ceu animata animalia deprehendunt tribulationes, quæ patientiam producunt, et per patientiam probationem, et per probationem spem⁹⁵. Unde et Apostolus ait: Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei⁹⁶. Et, Multæ tribulationes justorum⁹⁷. 172* Sed qui genere et intrepide tribulationis tentationem sustinuerit, dicet: *In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos⁹⁸. Ac tantum abest ut animum despondeat, ac torpeat in tribulationibus, ut etiam gloriandi occasionem ex malorum magnitudine desumat, dicens: Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus⁹⁹.*

3. VERS. 3. *Propterea non timebimus dum turbatur terra, et transferuntur montes in corda marium.* Magnam firmitatem fiducia in Christum ostendit Propheta: nimirum, etiamsi omnia sursum deorsum provolvantur, etiamsi terra turbata invertatur, etiamsi montes, propria sede relicta, transferantur in medium mare, *Non timebimus*: quod Deum habeamus refugium virtutemque et adiutorem in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis. Cujusnam cor impavidum adeo, cujusnam cogitationes adeo sunt imperturbatæ, ut illius animus in tanta confusione sit ad Deum intentus, ac propter repositam in ipso spem ex nullo rerum eventu perturbetur? Nos vero hominis iram non sustinemus; aut impetente nos cane, aut alio quovis animali, non ad Deum respicimus adiutorem nostrum in tribulationibus, sed stupefacti ad nos ipsos convertimur.

VERS. 4. *Sonuerunt et turbatæ sunt aquæ eorum.* Dixit telluris conturbationem ac montium translationem: maris quoque commotionem dicit et eversionem, montibus in medium pelagus ruentibus. *Sonuerunt et turbatæ sunt aquæ eorum*; marium videlicet. Ampliorem autem perturbationem excitant in aquis montes ipsi, si in mari firmi non sunt, sed propria agitatione multum aquis afferunt commotionis. Cum igitur terra turbatur, et aquæ marium edent sonum, et ex profundo ebullient, cum montes transferuntur et perturbationem multam sustinent, per exsuperantem Domini potentiam: tunc, inquit, cor imperturbatum permanet, quod

σύμμαχος παντι τῷ στρατευομένῳ κατὰ τῆς μεθ- οδείας τοῦ διαβόλου, ἀποστέλλων τὰ λειτουργικά πνεύματα πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν δεομένων. Εὐρίσκει δὲ ἡ θλίψις πάντα τὸν δίκαιον διὰ τὴν τοῦ βίου ἐπιτήδευσιν. Ὁ γὰρ ἐκκλίνων μὲν τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν, ὀδεύων δὲ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην, εὐρίσκεται ὑπὸ τῶν θλίψεων. Ἐμφύχως τὸν λόγον ἐσχημάτισεν ὁ Προφήτης εἰπὼν· Ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς σφόδρα. Ὡσπερ γὰρ ζῶα ἔμφυχα καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς, ἐργαζόμεναι ὑπομονὴν, καὶ διὰ τῆς ὑπομονῆς δοκιμὴν, καὶ διὰ τῆς δοκιμῆς ἐλπίδα. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολός φησι· Διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (30)· καὶ, Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων. Ἄλλ' ὁ γενναίως καὶ ἀταράχως τὸν ἐκ τῆς θλίψεως πειρασμὸν ὑπομείνας ἐρεῖ, ὅτι Ἐν τούτοις πάσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Καὶ τοσοῦτον ἀπέχει ἀπαυδᾶν καὶ ἀποκνεῖν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ὅτι καὶ καυχήματος ἀφορμὴν τὸ ὑπερβάλλον τῶν κακῶν ποιεῖται λέγων, ὅτι Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν ταῖς θλίψεσι.

3. Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταρασσεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν. Μέγα ἐπιδεικνύται τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πεποιθήσεως (31) ὁ Προφήτης, ὅτι κἂν πάντα ἄνω καὶ κάτω γίνηται, κἂν ἡ γῆ στρέφηται ταρασσομένη, κἂν τὰ ὄρη τὴν οἰκείαν ἔδραν καταλιπόντα, πρὸς τὰ μέσα μεθίσταται τῆς θαλάσσης· Οὐ φοβηθησόμεθα, διὰ τὸ ἔχειν τὸν Θεὸν καταφυγὴν καὶ δύναμιν καὶ βοηθὸν ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς σφόδρα. Τίνος οὕτως ἀπτόητος ἡ καρδία, τίνος οὕτως ἀτάραχοι οἱ λογισμοί, ὥστε ἐν τῇ τηλικαύτῃ συγχύσει τετάσθαι τῇ διανοίᾳ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐλπίδα, ἐπὶ μηδενὶ τῶν γινομένων ἐκπλήττεσθαι; Ἡμεῖς δὲ ἀνθρώπου ὀργὴν οὐχ ὑπομένομεν· ἢ κυνὸς ἐπιδραμόντος, ἢ ἄλλου τινὸς θηρίου, οὐ πρὸς Θεὸν ἀποβλέπομεν τὸν βοηθὸν ἡμῶν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ διαπτοηθέντες πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρεφόμεθα. Ἦχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν. Εἶπε γῆς ταραχὴν, καὶ ὄρων μετάθεσιν· λέγει καὶ θαλάσσης σάλον καὶ ἀνατροπὴν, μέσον τῶν ὀρέων τοῖς πελάγεσιν ἐμπιπτόντων. Ἦχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν· τῶν θαλασσῶν δηλονότι. Ἐπὶ πλέον δὲ ποιεῖται τὴν (32) ἐν τοῖς ὕδασι ταραχὴν αὐτὰ τὰ ὄρη μὴ ἐνιδρυμένα τῇ θαλάσσει, ἀλλὰ τῷ οἰκείῳ σάλῳ πολὺν ἐμποιοῦντα τὸν κλόνον τοῖς ὕδασι. Ὅτε τοίνυν ἡ μὲν γῆ ταρασσεταί, ὕδατα δὲ θαλασσῶν ἠχῆσει καὶ ἀναβρασθήσεται ἐκ βυθῶν, ἔρη δὲ μετατίθεται καὶ πολὺν ὑπομένει τὸν τάραχον, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου· τότε, φησὶν, ἀπτόητος ἡμῶν ἡ καρδία τοῦ ἁσ-

⁹⁴ Matth. vii, 13, 14. ⁹⁵ Rom. v, 3, 4. ⁹⁶ Act. xiv, 21. ⁹⁷ Psal. cxxiii, 20. ⁹⁸ Rom. viii, 37. ⁹⁹ Rom. v, 3.

(30) Ita mss. novem cum vulgato Scripturæ textu. Editi τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Mox editi cum Reg. quinto ὁ γενναῖος. Alii sex mss. ὁ γενναίως, et ita legendum esse, si non aliunde, at ex proxima tamen voce ἀταράχως, plane constaret.

(31) Sic octo mss. cum editione Basil. At Colb.

sextus et editio Paris. τῆς εἰς Θεὸν πεποιθήσεως.

(32) Colb. primus ποιεῖ τὴν. Nec ita multo infra quinque mss. cum editione Basil. ποιοῦντα. Editio vero Paris. cum Colb. sexto ἐμποιοῦντα. Subinde mss. tres ἡ μὲν γῆ. Vocula μὲν in editis desiderabatur.

φαλείς καὶ βεβαίαις ἔχειν ἐπὶ Θεὸν τὰς ἐλπίδας. Ἐταράχθησαν τὰ ὄρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. Δύνασαι καὶ τροπικῶς ἐκλαβεῖν τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ, ὄρη ὀνομάζων τοὺς μεγαλοφρονοῦντας ἐπὶ τῷ ἑαυτῶν μεγέθει, ἀγνοοῦντας δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ κραταιότητα, καὶ ὑπερυψομένους κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἶτα νικωμένους ὑπὸ τῶν μετὰ δυνάμεως καὶ σοφίας πρεσβευόντων τὸν τῆς σοφίας λόγον, καὶ μετὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἑαυτῶν πτωχείας φοβουμένους τὸν Κύριον, καὶ ὑποταπεινουμένους τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. Ἡ τάχα καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πατέρες τῆς ἀπολλυμένης σοφίας, ὄρη καὶ αὐτοὶ λέγονται, ταρασσόμενοι ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ κραταιότητι, ἦν ἐν τῷ ἀγῶνι διὰ τοῦ σταυροῦ (33) πρὸς τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου ἐπεδελξατο. Ἀπεκδυσάμενος γὰρ, ὡσπερ τις γενναῖος ἀγωνιστής, κατεπάλασε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ ἔδειγμάτισεν ἐν παύρησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν τῷ ξύλῳ.

4. Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι (34) τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Τὰ μὲν ἄλμυρὰ ὕδατα σφοδρῶς ὑπὸ τῶν πνευμάτων ἐκταρασσόμενα ἤχησαν καὶ ἐταράχθησαν· τὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ ὀρμήματα ἀφορητὴ προύοντα, καὶ ἡσυχῇ τοῖς ἀξίοις τῆς ὑποδοχῆς ἐπιβρέοντα, εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν ὁ δίκαιος πίνει τὸ ζῶν ὕδωρ, καὶ ὕστερον δὲ πίνεται ἀφθονώτερον, ἡνίκα ἂν πολιτογραφηθῇ ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ νῦν μὲν δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν ἀνίγματι πίνει, διὰ τὴν κατὰ βραχὺ κατάληψιν τῶν θεῶν θεωρημάτων· τότε δὲ ὁμοῦ πλημμυροῦντα τὸν ποταμὸν ὑποδέξεται, πᾶσαν δι' εὐφροσύνης ἐπικλύζειν δυνάμενον τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ τῆς πίστεως τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἐγγινόμενον τοῖς ἀξίοις; Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς ἐμέ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσι· καὶ πάλιν· Ἐάν τις πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δίδωμι, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οὗτος τοίνυν ὁ ποταμὸς εὐφραίνει πᾶσαν ὁμοῦ τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τὴν Ἐκκλησίαν τῶν τὸ πολίτευμα ἔχόντων ἐν οὐρανοῖς· ἢ πᾶσαν τὴν νοητὴν κτίσιν ἀπὸ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων μέχρι τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν πόλιν χρῆ νοεῖν εὐφραينوμένην ὑπὸ τῆς ἐπιβροῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁρίζονται γὰρ τινες πόλιν εἶναι σύστημα ἰδρυμένον, κατὰ νόμον διοικούμενον. Ἐφαρμόζει δὲ καὶ τῇ ἄνω Ἱερουσαλὴμ τῇ ἐπουρανίῳ πόλει ὁ ἀποδοθεὶς ὄρος τῆς πόλεως. Σύστημα γὰρ κακεῖ τῶν πρωτοτόκων, τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς· καὶ ἰδρυμένον τοῦτο διὰ τὸ ἀμετακίνητον τῆς διαγωγῆς τῶν ἁγίων, καὶ κατὰ νόμον τὸν οὐράνιον (35) διοικούμενον. Τὴν τοίνυν διάταξιν ἐκείνης τῆς πολιτείας, καὶ πᾶσαν τὴν διακόσμησιν καταμαθεῖν, οὐδεμιᾶς ἐστὶν ἀνθρωπίνης

A lutas firmasque in Deo spes habeat. *Turbati sunt montes in fortitudine ejus.* Potes etiam dicti hujus sensum per metaphoram exponere, *montes* appellans eos, qui ob suam magnitudinem insolescunt, Dei vero fortitudinem ignorant, et extollunt sese contra Dei scientiam: qui tamen postmodum ab iis qui cum virtute et sapientia verbum sapientiae prædicant, superantur vincunturque, et suæ ipsorum inopie facti conscii, timent Dominum, ac se ejus potentie submitunt. Aut fortassis et principes sæculi hujus, et patres sapientie perituræ, *montes* dicuntur et ipsi, qui turbati sunt in Christi fortitudine, quam in crucis certamine contra eum qui imperium mortis habebat, ostendit. Exutus enim veluti generosus quispiam athleta, principatus ac potestates superavit, ac *Ostentavit palam, triumphans de illis in ligno* ¹.

4. VERS. 5. *Fluminis impetus lætificant civitatem Dei.* Marinæ quidem aquæ vehementer a ventis perturbatæ sonuerunt et turbatæ sunt: sed fluminis impetus sine strepitu procedentes, et quotquot digni sunt qui eos recipiant, iis leniter allabentes, lætificant civitatem Dei. Et nunc justus bibit aquam vivam ², atque postea copiosius bibet, cum civitati Dei ascriptus fuerit. **173** Atqui nunc quidem per speculum et in ænigmate ³ bibit, ob exiguam divinarum contemplationum perceptionem: tunc vero simul restagnantem fluvium excepturus est, qui totam Dei civitatem lætitia inundare possit. Quis autem fuerit fluvius iste Dei, nisi Spiritus sanctus, qui dignis illabitur, secundum fidem eorum qui in Christum crediderunt? *Qui enim, inquit, credit in me, fluvii de ventre ejus fluent* ⁴. Et rursus: *Si quis biberit ex aqua quam ego do, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* ⁵. Hic itaque fluvius omnem simul Dei civitatem lætificat, nempe cœtum eorum, qui suam in cœlis conversationem habent: aut omnem creaturam intellectu præditam, a virtutibus cœlestibus usque ad animas humanas, civitatem intelligi oportet, Spiritus sancti inundatione lætificatam. Etenim nonnulli ita civitatem definiunt, ut dicant stabilem esse congregationem, secundum legem administratam. Tradita autem definitio civitatis, etiam illi quæ sursum est Jerusalem cœlesti civitati congruit. Nam et illic est primogenitorum descriptorum in cœlis congregatio, atque ea ob immutabilem vitæ sanctorum rationem stabilis ac firma est, et ex lege cœlesti gubernatur. Illius itaque civitatis ordinem ac ornatum omnem perdiscere humanæ naturæ non est. Illa sunt, *Quæ oculus non vidit, neque auris*

¹ Coloss. II, 15. ² Joan. IV, 10. ³ I Cor. XIII, 12. ⁴ Joan. VII, 38. ⁵ Joan. IV, 13.

(33) Ita sex mss. At editio Paris. ἐν τῷ ἀγῶνι σταυροῦ.

(34) Τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι, *impetus lætificant*, et ita legitur in nova Augustini Operum editione:

in veteri vero perinde atque in Vulgata, *impetus lætificat*.

(35) Nostra editio Paris. operarum escitantia pro οὐράνιον habet οὐρανόν.

audivit, neque in cor hominis ascenderunt : quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum ⁶; præterquam quod ibi reperitur innumera angelorum multitudo, sanctorumque conventus, et Ecclesia primogenitorum descriptorum in cælis ⁷. De illa dicit David : *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* ⁸. Civitati illi per Isaiam pollicetur Deus : *Ponam te exultationem æternam, lætitiã generationum generationibus; et non erit contritio, neque miseria in terminis tuis; sed salutare vocabuntur muri tui* ⁹. Erectis igitur animæ oculis, ut res supernas decet, quære quæ sunt civitatis Dei. Quid porro beatitudine illa dignum a quoquam excogitari possit, quam lætificat quidem Dei fluvius, cujus vero artifex est et opifex Deus ipse ¹⁰? *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus*. Fortassis carnem dicit deiferam, ex conjunctione cum Deo sanctificatam. Ex quo intelliges tabernaculum Altissimi, ipsum Dei adventum, qui est per carnem.

5. VERS. 6. *Deus in medio ejus, et non commovebitur. Adjuvabit eam Deus mane diluculo*. Et quoniam Deus in medio civitatis est, eam stabilitate donavit, primo lucis ortu opem ei afferens. Sive igitur illi quæ sursum est Jerusalem ¹¹, sive Ecclesiæ quæ infra est, civitatis nomen aptatum fuerit, *Sanctificavit in ea tabernaculum suum Altissimus*. Atque per hoc tabernaculum in quo inhabitavit Deus, in medio ipsius fuit, id ei largiens ut non commoveatur. In medio autem civitatis est Deus, ^C æquales undelibet emittens radios suæ providentiæ ad usque fines orbis. Sic enim Dei justitia conservatur, quandoquidem omnibus eandem bonitatis mensuram dispertit. *Adjuvabit eam Deus mane diluculo*. Sensibilis sol matutinum quidem tempus apud nos efficit, postquam supra nostrum horizontem eminuerit; **174** matutinum vero Sol justitiæ ¹² in anima perficit, ortu lucis spiritualis producens diem in eo qui ipsum suscepit. In nocte enim sumus nos homines per hoc ignorantia tempus. Postquam igitur, nostra mente expressa, suscepimus gloriæ splendorem ¹³, et sempiterna illa luce illustrati fuerimus, tunc *Adjuvabit eam Deus mane diluculo*. Ubi facti fuerimus filii lucis, noxque apud nos progressa fuerit, dies vero appropinquaverit ¹⁴, tunc ^D Dei auxilio digni efficiamur. Adjuvat igitur Deus civitatem, per proprium exortum et adventum, matutinam ei lucem inducens. *Ecce enim homo, inquit, Oriens nomen ei* ¹⁵. Quibus igitur exorta fuerit lux spiritualis, discussis ignorantia improbitatisque tenebris, iis tempus matutinum accedit. Quoniam

⁶ 1 Cor. II, 9. ⁷ Hebr. XII, 23. ⁸ Psal. LXXXVI, 3. ⁹ Isa. LX, 15-18. ¹⁰ Hebr. XI, 10. ¹¹ Galat. IV, 26. ¹² Malach. IV, 2. ¹³ Hebr. I, 3. ¹⁴ Rom. XIII, 12. ¹⁵ Zach. VI, 12.

(36) Sic Reg. tertius et Catena Corder. At Colb. septimus τὴν μὲν γὰρ. Editi τὴν μὲν παρ' ἡμῶν. Statim editi τὴν δὲ τῆς ψυχῆς πρωίαν. At mss. septem ut in contextu.

(37) Hæ voces, τὸ πρὸς πρωὶ πρωὶ, desunt in

φύσεως. Ἐκεῖνα γὰρ ἐστίν, Ἄ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· πλὴν ὅτι μυριάδες ἀγγέλων ἐκεῖ, καὶ πανήγυρις ἁγίων, καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Περὶ ἐκείνης φησὶν ὁ Δαβὶδ· *Δεδοξασμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ*. Ἐκείνη τῇ πόλει διὰ τοῦ Ἡσαΐου ἐπαγγέλλεται ὁ Θεός, ὅτι *Θήσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεαῖς· καὶ οὐκ ἔσται σύντριμμα οὐδὲ ταλαιπωρία ἐν τοῖς ἡμέραις σου· ἀλλὰ κληθήσεται σωτήριον τὰ τεῖχη σου*. Ἐπάρας οὖν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, ἀξίως τῶν ἄνω ζῆτει τὰ περὶ τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ. Τί δ' ἂν τῆς ἐκεῖ μακαριότητος ἐπάξιόν τις ἐννοηθεῖη, ἣν εὐφραίνει μὲν ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ, τεχνίτης δὲ καὶ δημιουργὸς ἐστὶν ὁ Θεός; *Ἠγήσατο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος*. Τάχα τὴν σάρκα λέγει τὴν θεοφόρον, ἀγιασθεῖσαν διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν συναφείας. Ὡστε νοήσεις σκῆνωμα τοῦ Ὑψίστου τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν τοῦ Θεοῦ.

5. Ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσεται. Βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεός, τὸ πρὸς πρωὶ πρωὶ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ τῆς πόλεως ἐστίν, τὸ ἀσαλευτον χαριεῖται αὐτῇ, τὴν βοήθειαν αὐτῇ παρεχόμενος ἐν ταῖς πρώταις ἀνατολαῖς τοῦ φωτός. Εἴτε οὖν τῇ ἄνω Ἱερουσαλήμ, εἴτε τῇ κάτω Ἐκκλησίᾳ τὸ τῆς πόλεως ἐφαρμόσει ὄνομα, *Ἠγήσατο ἐν αὐτῇ τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος*. Καὶ διὰ τοῦ σκηνώματος τούτου, ᾧ κατεσκήνωσεν ὁ Θεός, ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐγένετο, χαριζόμενος αὐτῇ τὸ μὴ σαλεύεσθαι. Ἐν μέσῳ δὲ ἐστὶ τῆς πόλεως ὁ Θεός, ἴσας πανταχόθεν ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ κύκλου τῆς ἑαυτοῦ προνοίας τὰς ἀκτῖνας ἐκπέμπων. Οὕτω γὰρ τὸ δίκαιον τοῦ Θεοῦ διασώζεται, τὸ αὐτὸ μέτρον τῆς ἀγαθότητος διανέμοντος ἅπασιν. *Βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρωὶ πρωὶ*. Τὴν μὲν (36) οὖν παρ' ἡμῶν πρωίαν ὁ αἰσθητὸς ἥλιος ποιεῖ, ἐπειδὴ τὸν καθ' ἡμᾶς ὀρίζοντα ὑπερκύψῃ· τὴν δὲ ἐν τῇ ψυχῇ πρωίαν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἀποτελεῖ τῇ ἀνατολῇ τοῦ φωτός τοῦ νοητοῦ ποιῶν ἡμέραν ἐν τῷ παραδεξαμένῳ αὐτόν. Ἐν νυκτὶ γὰρ ἐσμεν παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγνωσίας οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ οὖν, ἀναπετάσαντες ἑαυτῶν τὸ ἡγεμονικόν, ὑποδεξιόμεθα τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ περιλαμφθῶμεν τῷ φωτὶ τῷ αἰδίῳ, *Βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρωὶ πρωὶ* (37). Ἐπειδὴ γενόμεθα τέκνα φωτός, καὶ ἡ νύξ μὲν ἡμῶν προκόψῃ, ἡ δὲ ἡμέρα ἐγγίση, τότε ἀξιοὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας γινόμεθα. Βοηθεῖ οὖν τῇ πόλει ὁ Θεός, διὰ τῆς ἰδίας ἀνατολῆς καὶ ἐπιφανείας πρωίαν αὐτῇ ἐμποιῶν. *Ἴδου γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ*. Οἷς ἂν οὖν ἐπανατεῖλῃ (38) τὸ νοητὸν φῶς, λυο-

quatuor mss. At in duobus aliis æque ac in editis reperiuntur.

(38) Editi ἐπανατέλλῃ. At mss. quinque ἐπανατεῖλλῃ.

μένου τοῦ ἐκ τῆς ἀγνοίας καὶ πονηρίας σκότους, A πρῶτα τούτοις ἐγγίνεται. Ἐπεὶ οὖν φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθεν, ἵνα ὁ περιπατῶν ἐν αὐτῷ μὴ προσκόπη, ἡ βοήθεια αὐτοῦ πρῶτας ἐστὶ παρεκτικὴ. Ἡ τάχα ἐπειδὴ ὀρθροῦ βαθέος ἡ ἀνάστασις ἦν, βοηθήσει ὁ Θεὸς τῇ πόλει τὸ πρὸς πρῶτῃ πρῶτῃ (39), ὁ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πρῶτα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως ἐργασάμενος.

6. Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίναν βασιλεῖαι, ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος, ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Νόησόν μοι τινὰ πόλιν ἐπιβουλευομένην παρὰ τῶν ἐπιστρατευόντων αὐτῇ πολεμίων, τέως μὲν περικαθεζομένων (40) αὐτὴν ἔθνῶν πολλῶν καὶ βασιλείων τῶν καθ' ἕκαστον ἔθνος τὰ σκῆπτρα διαλαχόντων· εἰτά τινα στρατηγόν, ἄμαχον τὴν ῥώμην, ἀθρόως ἐπιφανέντα εἰς βοήθειαν τῇ πόλει ταύτῃ, λύοντα B μὲν τὴν πολιορκίαν, σκεδανύοντα δὲ τὴν συστροφὴν τῶν ἔθνῶν, εἰς φυγὴν δὲ τοὺς βασιλεῖς συνελαύνοντα ἐκ μόνου τοῦ ἐμβοῆσαι (41) αὐτοῖς μετὰ δυνάμεως, καταπλήξαι τε αὐτῶν τὰς καρδίας τῇ στερόδότητι τῆς φωνῆς. Πόσῃ οὖν εἰκὸς παραχρῆμα συστῆναι, τῶν ἔθνῶν διωκομένων, καὶ τῶν βασιλέων εἰς φυγὴν ἐκκλινάντων· θροῦν δὲ τινα ἄσημον καὶ ἤχρον ἀκατάπαυστον ἐκ τῆς τεθορυβημένης αὐτῶν φυγῆς ἀναπέμπεσθαι, πάντα δὲ τόπον πλήρη εἶναι τῶν ὑπὸ δειλίας φυγαδευθέντων, ὥστε σάλον ἐγγίνεσθαι πανταχοῦ ταῖς ὑποδεχομέναις αὐτοὺς πόλεσιν ἢ κώμαις; Τὴν τοιαύτην οὖν παρίστησι τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀντιλήψιν ἐν τῷ λέγειν· Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίναν βασιλεῖαι, C ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος, ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ (42). Εἶδε τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεόν, εἶδε τὸν ἐκ Παρθένου ἀγίας γεννηθέντα Ἐμμανουήλ· ὁ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· καὶ διὰ τοῦτο προφητικῶς ἐκβοᾷ· Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν· δεικνύς, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ τοῖς ἀγίοις προφήταις καὶ πατριάρχαις ἐμφανισθείς. Ἀντιλήπτωρ ἡμῶν, φησὶν, οὐχὶ ἄλλος Θεὸς παρὰ τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν παραδιδόμενον· ἀλλ' ὁ Θεὸς Ἰακώβ (43), ὁ ἐν τῷ χρηματισμῷ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα διαλεχθείς· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ.

7. Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἃ ἔθετο τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς. Τοὺς μακρὰν ὄντας τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας εἰς τὴν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως ἐγγύ-

A ergo lux in mundum venit, ut qui ambulat in ea, non offendat¹⁶, ejus auxilium tempus matutinum affert. Vel forte quoniam multo mane erat resurrectio, adjuvabit Deus civitatem mane diluculo, quippe qui tertia resurrectionis die matutina victoriam a morte reportarit.

6. VERS. 7. *Conturbatae sunt gentes, inclinata sunt regna : dedit vocem suam Altissimus, commota est terra.* Cogita civitatem aliquam esse, cui insidiae struantur ab oppugnantibus eam hostibus, quam interim obsideant gentes multae et reges, qui singularum nationum scepra sortiti sint ; deinde ducem aliquem, robore invictum, derepente conspici ad ferendum huic civitati auxilium, qui, soluta obsidione, gentium dissipet dispergatque multitudinem, ac reges ipsos in fugam vertat, si solum eos cum potentia inclamet, eorumque corda vocis firmitate perterreat. Quantam igitur verisimile est turbationem excitari, dum gentes fugantur, et reges in fugam vertuntur ? qualem quoque clamorem confusum, et sonitum perpetuum ex tumultuosa illorum fuga edi ? Nonne credere par est locum omnem iis qui praetimore fugati sunt, repleti ? adeo ut ubique in urbibus aut vicis eos excipientibus excitetur commotio. Talem igitur spem civitati Dei a Salvatore dandam esse ostendit, dum dicit : *Conturbatae sunt gentes, inclinata sunt regna, dedit vocem suam Altissimus, commota est terra.* VERS. 8. *Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob.* Vidit incarnatum Deum, vidit ex sancta Virgine genitum Emmanuel : quod si quis interpretetur, sonat *Nobiscum Deus*¹⁷ ; et hac de causa propheticè exclamat : *Dominus virtutum nobiscum* ; ostendens hunc esse qui sanctis prophetis apparuit atque patriarchis. *Susceptor noster*, inquit, non alius Deus praeter eum qui traditus est a prophetis ; sed Deus Jacob qui in oraculo ad servum suum edito locutus est : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob*¹⁸.

1757. VERS. 9, 10. *Venite et videte opera Dei, quae posuit prodigia super terram, auferens bella usque ad fines terrae.* Eos, qui procul sunt a verbo veritatis, Scriptura invitatur ut ad eam per cognitionem pro-

¹⁶ Joan. xi, 9, 10. ¹⁷ Matth. i, 23. ¹⁸ Exod. iii, 6

(39) Vox πρῶτῃ semel duntaxat legitur in editis et in mss. nonnullis : sed bis scribitur in quatuor aliis. Hoc ipso in loco editio Paris. ὁ τῇ κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πρῶταν τῇ τρίτῃ, etc. *Qui per victoriam ex morte reportatam tertia resurrectionis die matutinum tempus effecit.* At Regii tertius, quartus et quintus non secus ac Colberlini primus, quintus et sextus cum Coisl. et cum quadam quam Ducæus laudat Catena, ut in contextu. Nec aliter legitur in editione Basil. et in Regiis secundo et sexto, nisi quod hi libri pro πρῶτῃ habeant πρῶτῃ. Apud LXX autem sic editum invenimus, βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεός

τῷ προσώπῳ, *adjuvabit eam Deus vultu.*

(40) Sic Reg. secundus, tertius, quartus et sextus cum Colb. primo. Editi τῶν ἐπιστρατευομένων.

(41) Editio Basil. et mss. nonnulli ἐκβοῆσαι.

(42) Nostra editio Paris. cum duobus mss. Regii, ἐνανθρωπίσαντα. At quinque alii mss. ἐνανθρωπήσαντα.

(43) Reg. secundus ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ· οὐχί. Ibidem editi ἡμῖν παραδιδόμενον. Ubi observandum primum vocem ἡμῖν in nostris octo mss. deesse : deinde pro παραδιδόμενον in codicibus nonnullis legi παραδεδόμενον.

pius accedant, dicens : *Venite et videte*. Quemadmodum enim in corporeis oculis, intervalla magna obscuram reddunt eorum quæ sub conspectum cadunt comprehensionem ; contra accessio intuentium, conspicuam reddit rerum visendarum agnitionem : sic etiam in mentis contemplatione, qui se per opera Deo non conjungit, nec appropinquat, opera illius puris mentis oculis videre non potest. Idcirco venite, appropinquate prius ; deinde videte opera Domini, prodigiosa sane et mirabilia ; quibus perculsas gentes, easque antea hostiles et seditiosas, ad quietem transtulit. *Venite, filii, audite me*¹⁹ ; item, *Venite omnes qui laboratis, et onerati estis*²⁰. Paterna vox est, expansis ulnis ad se invitantis eos qui hactenus rebelles fuere. Qui igitur audierit vocationem, appropinquaveritque et imperanti adhæserit, is enim visurus est qui cuncta per crucem pacificavit, *Sive quæ in terra sunt, sive quæ in cælis*²¹. *Arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni*. Vides pacificum animum Domini virtutum, quod invisibiles legionum angelicarum potestates secum habeat ? Vides fortitudinem simul et humanitatem summi ducis virtutum ? qui sane Dominus cum sit virtutum, ac omnes legionum angelicarum turmas habeat, nusquam tamen ullum vulnerat adversariorum, neminem prosternit, attingit neminem : sed arcus conterit et arma, ac scuta comburit in igne. Arcum quidem conterit, ut non amplius ignita tela per eos emittantur : confringet autem arma, quibus cominus pugnatur, ut qui prope sunt, insidiis peliti, vulnera recipere nequaquam possint. *Et scuta comburet igni*, adversarios spolians suis munimentis, atque inimicorum gratia omnia faciens.

8. **ERS. 11.** *Vacate et videte, quoniam ego sum Deus*. Quandiu quidem alienis a Deo rebus vacamus, Dei notitiam suscipere non possumus. Quis enim de mundi rebus sollicitus, ac immergens sese carnis occupationibus, queat verbis Dei attendere, atque tot ac tantis rebus accurate diligenterque speculandis par esse ? Non vides, delapsam in spinas verbum spinis suffocari ? Spinæ autem sunt carnis voluptates, et divitiæ, et gloria, et eæ quæ ad vitam pertinent curæ²². Cæterum ab his omnibus alienatum esse oportebit eum, qui Dei cognitionem desiderat ; et ubi vacaverit ab affectibus, ita demum Dei recipere cognitionem. Quomodo enim animam a mentis evagationibus se præoccupantibus oppres-

Α τητα προσκαλείται ὁ λόγος λέγων· Δεῦτε καὶ ἴδετε. Ὡς περὶ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν αἱ μὲν ἐπὶ πολὺ ἀποστάσεις ἀμυδρὰν ποιοῦσι τὴν τῶν ὀρωμένων κατάληψιν, οἱ δὲ προσεγγισμοὶ τῶν θεωρούντων ἐναργῆ παρέχονται τῶν βλεπομένων (44) τὴν ἐπίγνωσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ νοῦν θεωρημάτων, ὁ μὴ διὰ τῶν ἔργων οἰκειωθείς καὶ πλησιάζας Θεῷ ἰδεῖν τὰ ἔργα αὐτοῦ καθαροῖς τοῖς διανοίας ὀφθαλμοῖς οὐ δύναται. Διὰ τοῦτο, Δεῦτε, προσεγγίσατε πρότερον (45), εἶτα ἴδετε τὰ ἔργα Κυρίου τεράστια ὄντα καὶ παράδοξα· ὑφ' ὧν καταπλαγέντα τὰ πρότερον πολέμια καὶ στασιώδη ἔθνη πρὸς ἡσυχίαν μετέβαλε. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· καὶ, Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι. Πατρικὴ ἢ φωνή, ἠπλωμέναις ἀγκάλαις πρὸς ἑαυτὸν καλοῦντος τοὺς τέως ἀρηνιάζοντας. Ὁ οὖν ἀκούσας τῆς κλήσεως, καὶ ἐγγίσας, καὶ κολληθεὶς τῷ προστάξαντι, ὄψεται τὸν εἰρηνοποιήσαντα τὰ πάντα διὰ τοῦ σταυροῦ, Εἶτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τόξον συντρίψει, καὶ συνθλάσει (46) ὄπλον, καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ. Ὁρᾷς τὸ εἰρηνικὸν Κυρίου τῶν δυνάμεων, ὅτι ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἀοράτους δυνάμεις ἀγγελικῶν καταλόγων ; Ὁρᾷς τὸ ἀνδρεῖον ὁμοῦ καὶ φιλόανθρωπον τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν δυνάμεων ; ὅς γε, Κύριος ὢν τῶν δυνάμεων, καὶ πάντα ἔχων τὰ συστήματα τῶν ἀγγελικῶν καταλόγων, οὐδαμῶς τινα τιτρώσκει τῶν πόλεμιων, οὐδένα καταβάλλει (47), οὐδενὸς ἀπτεται· ἀλλὰ τόξα συντρίβει, καὶ ὄπλα, καὶ θυρεοὺς κατακαίει ἐν πυρὶ. Τόξον μὲν συντρίβει, ὥστε μηκέτι τὰ πεπυρωμένα βέλη ἐκπέμπεσθαι δι' αὐτῶν· ὄπλα δὲ συνθλάσει (48) τὰ ἀγχέμαχα, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς σύνεγγυς τραύματα δέχεσθαι ἐπιβουλομένους. Καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ, γυμνῶν τοὺς ἀντικειμένους ἀπὸ τῶν προβλημάτων, καὶ πάντα ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἐνεργῶν.

8. **Σχολιάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός.** Ἐφ' ὅσον μὲν τοῖς ἔξω Θεοῦ σχολάζομεν πράγμασιν, οὐ δύναμεθα χωρῆσαι γινῶσιν Θεοῦ. Τίς γὰρ μεριμνῶν τὰ τοῦ κόσμου, καὶ ἐμβαθύνων τοῖς περισπασμοῖς τῆς σαρκὸς, δύναται τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις προσέχειν, καὶ τῇ ἀκριθείᾳ τῶν τηλικούτων θεωρημάτων ἀρκεῖν ; Οὐχ ὀρᾷς, ὅτι ὁ εἰς τὰς ἀκάνθας ἐμπεσὼν λόγος ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν συμπνίγεται ; Ἄκανθαί δὲ εἰσιν ἡδοναὶ σαρκὸς, καὶ πλοῦτος καὶ δόξα, καὶ βιωτικὰ μέρηματα. Πάντα δὲ (49) τούτων ἔξω δεήσει γενέσθαι τὸν ἐπιδοκίμενον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ σχολάσαντα ἀπὸ τῶν παθῶν, οὕτως ἀναλαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ. Πῶς γὰρ εἰσέλθῃ εἰς ψυχὴν στενοχωρουμένην ὑπὸ τῶν προκαταλαβόντων αὐτὴν διαλογισμῶν ἢ περὶ

¹⁹ Psal. xxxiii, 12. ²⁰ Matth. xi, 28. ²¹ Coloss. i, 20. ²² Matth. xiii, 7, 22.

(44) Ita mss. septem. Editi vero τῶν θεωμένων.

(45) Editi πρῶτον. At mss. septem πρότερον.

(46) Editio Basil. et Regii secundus, quintus et sextus una cum aliis tribus Colbertinis συνθλάσει. Editio vero Paris. συγκλάσει.

(47) Reg. tertius βάλλει. Mox Colbertini primus

et sextus cum Reg. quinto κατακαύσει.

(48) Hic mss. sex συγκλάσει. Reg. vero sextus et Colb. quintus cum editis συνθλάσει.

(49) Editio Basil. et quatuor mss. πάντων δέ. Editio vero Paris. et tres mss. πάντων οὖν. Mox Colbertini primus et sextus cum Reg. tertio ἐπιδοκίμενον τῆς γνώσεως.

Θεοῦ ἔγγονα ; Οἶδε (50) δὲ καὶ Φαραὼ, ὅτι ἰδίον ἐστὶ τοῦ σχολάζοντος ἐκζητεῖν τὸν Θεόν, καὶ διὰ τοῦτο ὀνειδίζει τὸν Ἰσραήλ· Σχολάζετε, σχολασταὶ ἐστε, καὶ λέγετε· Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν προσευξόμεθα (51). Αὕτη μὲν οὖν ἡ σχολὴ ἀγαθὴ τῷ σχολάζοντι καὶ ὠφέλιμος, ἡσυχίαν ἐμποιοῦσα πρὸς τὴν τῶν σωτηρίων διδαγμάτων ἀνάληψιν· πονηρὰ δὲ σχολὴ ἡ τῶν Ἀθηναίων, οἷς *Εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐκαίρουν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον*· ἦν καὶ νῦν τινες μιμοῦνται, τῇ τοῦ βίου σχολῇ πρὸς τὴν αἰεὶ τινος καινοτέρου δόγματος εὐρεσιν ἀποχρώμενοι. Ἡ τοιαύτη σχολὴ φίλη ἐστὶν ἀκαθάρτοις καὶ πονηροῖς πνεύμασιν. *Ὅταν ἐξέλθῃ, φησὶ, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, λέγει, Πορεύσομαι εἰς τὸν τόπον ὅθεν ἐξῆλθον. Καὶ ἐλθὼν εὗρεσκεὶ τὸν οἶκον ἐκεῖνον σχολάζοντα καὶ σεσαρωμένον.* Μὴ γένοιτο οὖν ἡμᾶς σχολὴν ποιῆσαι τῷ ἀντικειμένῳ πρὸς τὴν εἴσοδον, ἀλλὰ ἀσχολήσωμεν ἡμῶν τὸν ἑσω οἶκον, προενοικίσαντες (52) ἐν ἑαυτοῖς διὰ τοῦ Πνεύματος τὸν Χριστόν. Μετὰ γοῦν τὸ χαρίσασθαι τὴν εἰρήνην τοῖς τέως ταρασσομένοις ὑπὸ τῶν πολεμίων, τότε λέγει τὸ, Σχολάσατε ἀπὸ τῶν περισπώντων ὑμᾶς ἐχθρῶν, ἵνα ἐν ἡσυχίᾳ τοὺς περὶ τῆς ἀληθείας θεωρήσητε λόγους. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος, Πᾶς ἔστις οὐκ ἀποτάσσεται, φησὶ, πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητής. Σχολάσαι οὖν δεῖ ἀπὸ τῶν γαμικῶν ἔργων, ἵνα σχολάσωμεν τῇ προσευχῇ· σχολάσαι ἀπὸ τῶν περὶ τὸν πλοῦτον σπουδῶν, ἀπὸ τῆς περὶ τὸ δοξάριον τοῦτο ἐπιθυμίας, ἀπὸ τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν ἡδονῶν, ἀπὸ φθόνου καὶ πάσης τῆς εἰς τὸν πλησίον ἡμῶν πονηρίας, ἵνα, γαληνῶσῃς ἡμῶν τῆς ψυχῆς καὶ ὑπὸ οὐδενὸς πάθους ταρασσομένης, οἷον ἐν κατόπτρῳ τινὶ καθαρὰ γένηται (53) καὶ ἀνεπισκόπητος ἡ ἔλλαμψις τοῦ Θεοῦ. Ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῆ. Σαφῶς ταῦτα λέγει περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν πάθους ὁ Κύριος, καθὼς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· *Κἀγὼ, ὅταν ὑψωθῶ, πάντα ἐλεύσω πρὸς ἑμάντων. Καὶ ὅτι (54) ὡσπερ Μωϋσῆς ὑψώσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς.* Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν ἐμελλεν ὑψοῦσθαι πρὸς τὸν σταυρὸν, καὶ ὑπὲρ πάσης τῆς γῆς τὴν ὑψωσιν καταδέχεσθαι, διὰ τοῦτο φησιν· *Ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῆ. Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ.* Ἐπαγαλλόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ βοήθειᾳ, δις τὴν αὐτὴν φωνὴν ἐξέβόησε· *Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν*· οἷον ἐπεμβαίνων καὶ ἐναλλόμενος τῷ ἐχθρῷ, διὰ τὴν τελείαν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν πεποιθησιν, ὡς οὐδὲν πεισόμενος παρ' αὐτοῦ (55). *Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν ; Ὁ τῷ Ἰακώβ*

A sam ingredietur Dei cognitio? Atqui et Pharaonovit proprium esse vacantis, Deum inquirere, et hac de causa exprobrat Israeli: Vacatis, otiosi estis, et dicitis: Domino Deo nostro vota jaciemus²³. Et quidem ea vacatio bona utilisque est vacanti, quæ ad salutare doctrinas recipiendas quietem affert. **176** Otium vero Atheniensium malum erat, qui Ad nihil aliud vacabant nisi ad dicendum aut audiendum aliquid novi²⁴. Quod otium etiam nunc imitantur nonnulli, dum abutuntur otio, ut semper novum aliquod dogma comminiscantur. Tale otium amicum est immundis ac pravis spiritibus. Cum exierit, inquit, immundus spiritus ab homine, dicit. Revertur in locum unde exiit. Et veniens invenit domum illam vacantem et scopis mundatam²⁵. Absit igitur ut nos per otium aditum adversario præbeamus; imo interiorem nostram domum occupatam teneamus, adeo ut prius in nobis ipsis Christum per Spiritum excipiamus hospitio. Postquam igitur iis qui hactenus turbabantur ab hostibus, pacem largitus est, tunc dicit: Vacate a distrahentibus vos inimicis, ut in quiete verba veritatis contemplari possitis. Quapropter etiam Dominus ait: *Omnis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus*²⁶. Vacare igitur oportet ab operibus nuptialibus, ut vacemus prece: vacare a divitiarum studio, ab hujus gloriolæ cupiditate, ab usu voluptatum, ab invidia et omni in nostrum proximum malignitate, ut, obtinente tranquillitate anima nostra, et nullo effectu eam conturbante, illustratio Dei tanquam in aliquo speculo pura expersque tenebrarum efficiatur. *Exaltabor in gentibus, exaltabor in terra.* Palam hæc de sua passione dicit Dominus, quemadmodum in Evangelio scriptum est: *Et ego cum exaltatus fuero, omnes traham ad me ipsum*²⁷. *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis in terra*²⁸. Quoniam igitur pro gentibus erat in crucem exaltandus, et pro universa terra suscepturus illam exaltationem, propterea dicit: *Exaltabor in gentibus, exaltabor in terra.* **VERS. 42.** *Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob.* Exsultans ob Dei auxilium, bis vocem eandem protulit: *Dominus virtutum nobiscum*, quasi insultaret ac insileret hosti, ob perfectam quam in animarum nostrarum Salvatore habebat fiduciam, quod, eo juvante, nihil passurus esset. *Si enim Deus pro nobis, quis contra nos*²⁹? Qui Jacob dedit victoriam, ac post luctam ipsum Israel designavit³⁰, hic est susceptor noster; ipse pro nobis pugnat. Nos autem quiescamus, quod *Ipse est pax nostra, qui*

²³ Exod. v, 17. ²⁴ Act. xvii, 21. ²⁵ Matth. xii, 43, 44. ²⁶ Luc. xiv, 35. ²⁷ Joan. xii, 32, 28.

(50) Ita mss. quinque. Deest δὲ in editis.
(51) Nostra editio Paris. προσευξόμεθα. At mss. προσευξόμεθα. Apud LXX ita legitur: Διὰ τοῦτο λέγετε· Πορευθῶμεν, θύσωμεν τῷ Θεῷ ἡμῶν. Propterea dicitis: *Eamus, sacrificemus Deo nostro.*

(52) Reg. tertius ἐνοικίσαντες.

(53) Sic septem mss. cum editione Basil. At editio Paris. ἐγγένηται. Colb. sextus ἐγγένηται.

(54) Ita septem mss. Deest ὅτι in editis. Statim mss. novem τῶν ἀνθρώπων, pro hominibus.

(55) Ὡς οὐδὲν πεισόμενος παρ' αὐτοῦ. Verte, ut nihil ab hoste passurus. MARAN.

fecit utraque unum, ut auos condat in unum novum hominem ³¹. A τὴν νίκην χαρισάμενος, καὶ μετὰ τὴν πάλιν ἀποδεί-

αὐτὸς πολεμεῖ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲ ἡσυχάσωμεν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρω ἐν, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἓνα καιρὸν ἄνθρωπον.

IN PSALMUM XLVIII.

In finem, filiis Core psalmus.

1. Nonnulli ex iis etiam qui externi sunt, de humano sine sibi aliquid animo finxerunt, ac in varias de fine sententias abiire. Alii enim finem scientiam esse statuerunt, alii practicam **177** operationem, alii diversum vitæ vel corporis usum : alii belluini cum essent, voluptatem finem esse affirmarunt. Nobis finis cuius gratia omnia peragimus, et ad quem festinamus, beatum illud est vitæ institutum in futuro sæculo. Hoc autem completur tum, cum a Deo regimur. Nam hoc sine ne excogitari quidem quidquam præstantius possit a rationali natura. Atque nos ad hanc vitæ rationem excitat Apostolus : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri* ³². Quod idem etiam proponit in prophetia Sophonias, ex Dei persona dicens : *Quia iudicium meum in congregationes gentium : ut suscipiam reges, ut effundam super eos indignationem meam. In igne enim zeli mei consummetur omnis terra : quia tunc convertam super populos multos linguam in generationem ejus, ut invocent omnes nomen Domini, ut serviant ei sub iugo uno* ³³. Ad hunc igitur finem utilitatem psalmorum puto referri, eorum, qui hanc habent inscriptionem. Quin etiam ii qui inscribere, **C** *Ad victoriam, aut Epinicium, aut Victori*, huic sententiæ astipulantur. Etenim quoniam *Absorpta est mors in victoria* ³⁴, et consumpta est ab eo qui dixit : *Ego vici mundum* ³⁵ ; et quoniam omnia victa sunt a Christo, et *In nomine ejus genu omne flectetur cælestium, et terrestrium et infernorum* ³⁶ ; jure ac merito Spiritus sanctus ea quæ nobis proponuntur, in odis triumphalibus præcinit. **Vers. 2.** *Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem* (**Vers. 3**), *quique terrigenæ et filii hominum, simul in unum dives et pauper*. Maximum sane auditorium est ejus, qui gentes omnes, et omnes quotquot orbem habitationibus explent, ad psalmum audiendum convocat. Trahit autem, opinor, et terrigenas, et filios hominum, et **D** *dijvites et pauperes, eosque alto hoc præconio ad audiendum convocat*. Quæ specula usque adeo super omnem terram eminet, ut e sublimi gentes omnes videat, ac totum orbem oculis collustret? Quis

EIS TON MHΨΑΛΜON.

Eis τὸ τέλος, τοῖς υἱοῖς Κορέ ψαλμός (57).

1. Ἐφαντάσθησαν μὲν τινες καὶ τῶν ἔξω περὶ τοῦ (58) ἀνθρωπίου τέλους, καὶ διαφόρως ἐνέχθησαν εἰς τὴν περὶ τοῦ τέλους ἔννοιαν. Οἱ μὲν γὰρ ἀπεφύγαντο τέλος εἶναι τὴν ἐπιστήμην, οἱ δὲ τὴν πρακτικὴν ἐνέργειαν· ἄλλοι τὸ διαφόρως χρῆσθαι τῷ βίῳ καὶ τῷ σώματι· οἱ δὲ βοσκηματώδεις ἠδονὴν ἀπεφύγαντο εἶναι τὸ τέλος. Ἡμῖν δὲ τέλος, οὗ ἕνεκεν πάντα **B** πράττομεν, καὶ πρὸς ὃ ἐπειγόμεθα, ἡ μακαρία διαγωγὴ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Αὕτη δὲ συμπληροῦται ἐν τῷ βασιλεύεσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Τούτου γὰρ οὐδὲ μέχρις ἐπινοίας βέλτιόν τι (59) ἐξευρεθεῖ τῇ λογικῇ φύσει· καὶ πρὸς ταύτην κινεῖ ἡμᾶς ὁ Ἀπόστολος, λέγων· *Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῶ* (60) *τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ*. Ὅτι καὶ ὁ Σοφονίας ἐν τῇ προφητείᾳ παρίστησι, λέγων ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Ὅτι τὸ κρίμά μου εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, τοῦ εἰσδέξασθαι βασιλεῖς, τοῦ ἐκχεῖν ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν μου*. Ἐν γὰρ πυρὶ ζήλου μου καταλωθήσεται πῦσα ἡ γῆ· ἔτι τότε μεταστρέψω ἐπὶ λαοὺς πολλοὺς γλῶσσαν εἰς γενεὰν αὐτῆς, τοῦ ἐπικαλεῖσθαι πάντας τὸ ὄνομα Κυρίου, τοῦ δουλεύειν αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἓνα. Εἰς τοῦτο οὖν οἶμαι τὸ τέλος ἀναφέρεσθαι τὰς ἀπὸ τῶν Ψαλμῶν ὠφελείας, τῶν ταύτην ἐχόντων τὴν προγραφὴν. Συνάδουσι δὲ τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ καὶ οἱ ἐπιγράψαντες, *Εἰς νίκος, ἢ Ἐπινίκιον, ἢ Τῷ νικοποιῷ*. Ἐπειδὴ γὰρ *Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος*, καὶ ἐξαναλώθη (61) ὑπὸ τοῦ εἰπόντος· *Ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*· καὶ ἐπειδὴ πάντα νενίκηται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ Ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πᾶν γόνυ κίμψει, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, εἰκότως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἐπινικίοις ὕδαϊς τὰ ἀποκειμένα προαναφωνεῖ. Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· οἱ τε γηγενεῖς καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλούσιος καὶ πέννης. Τὸ μὲν ἀκροατήριον μέγιστον, πάντα τὰ ἔθνη συγκαλοῦντος εἰς τὴν ἀκρόασιν τοῦ ψαλμοῦ, καὶ πάντας τοὺς τὴν οἰκουμένην ταῖς οἰκήσεσιν ἐκπληροῦντας. Ἐλκει δὲ, οἶμαι, καὶ γηγενεῖς, καὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, καὶ πλουσίους, καὶ πέννης, καὶ τῷ ὑψηλῷ (62) κηρύγματι τούτῳ πρὸς τὴν ἀκρόασιν συγκαλεῖται. Ποῖα σκοπιὰ τῆς γῆς τοσοῦτον ἀπά-

³¹ Ephes. ii, 14, 15. ³² I Cor. xv, 24. ³³ Soph. iii, 8, 9. ³⁴ I Cor. xv, 54. ³⁵ Joan. xvi, 33. ³⁶ Philipp. ii, 10.

(56) Sic codices octo. Editi ἀναδείξας. Colb. primus ὑποδείξας. Nec ita multo post novem mss. ἡμεῖς δέ. Vocula δέ abest ab editis.

(57) Ita mss. septem. Vox ψαλμός deest in editis et in Reg. secundo. Ibidem prima psalmi verba, Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, statim post titulum leguntur in editione Parisiensi : sed desunt in novem mss. et in editione Basil.

(58) Colbertini primus et sextus τὰ περὶ τοῦ. Hoc ipso in loco quidam mss. cum editis ἀνθρωπίου.

Alii ἀνθρωπίου.

(59) Deest τι in Reg. secundo et in editione Basil. Mox Reg. tertius τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει.

(60) In aliis mss. legitur παραδῶ, in aliis παραδιδῶ.

(61) Ita sex mss. At editi ἐξαναλώθη. Colb. seprimus ἐξηναλώθη.

(62) Editio Paris. καὶ τῷ ὑψηλῷ. At particula καὶ deest in mss. et in editione Basil.

σης ὑπερανέστηκεν, ὥστε ἐξ ἀπόπτου πάντα ἰδεῖν τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὀφθαλμῶ περιλαβείν; Τίς οὕτω μεγαλοφρονότατος κῆρυξ, ὥστε τισαύταις ὁμοῦ ἀκοαῖς ἐξάκουσταν ἐμβοῆσαι; Τίς ὁ δέχσθαι δυνάμενος χῶρος τοὺς ἐκκλησιάζοντας; Πηλίκος δὲ ὁ διδάσκαλος καὶ ποταπὸς τὴν σοφίαν, ὥστε ἄξια τῆς τηλικαύτης Ἐκκλησίας (63) ἐξευρεῖν τὰ διδάγματα; Μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ μαθήσει, ὅτι ἄξια τοῦ ἐπαγγέλματος ἐστὶ τὰ ἐφεξῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἐκκλησιάζων καὶ πάντα συγκαλῶν τῷ κηρύγματι ὁ Παράκλητός ἐστι, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων συνάγων (64) τοὺς σωζομένους· ὧν ἐπειδὴ *Εἰς ἅπασαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν· διὰ τοῦτό φησιν· Ἀκούσατε, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην.* Διὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐκ παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων συνείλεκται, ἵνα μηδεὶς ἐξω τῆς ὠφελείας ἀπολειφθῆ. Τρεῖς γὰρ εἰσι συζυγίαι τῶν κεκλημένων, ἐν αἷς ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων περιέχεται γένος· ἔθνη γὰρ οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· γηγενεῖς καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· πλούσιοι καὶ πένητες. Τίνα ταῖνον ἐξω καταλέλοιπε τῆς ἀκροάσεως; Οἱ ἄλλοτριοὶ τῆς πίστεως διὰ (65) τῶν ἐθνῶν ἐκλήθησαν. Οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσὶν, οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Γηγενεῖς οἱ τὰ γῆινα φρονοῦντες, καὶ τῶν θελημάτων τῆς σαρκὸς ἀντεχόμενοι. Υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ἐπιμέλειάν τινα καὶ ἀσκησίαν τοῦ λόγου ποιούμενοι· ἴδιον γὰρ τοῦ ἀνθρώπου τὸ λογικόν. Πλούσιοι καὶ πένητες αὐτόθεν ἔχουσι γνωριζομένην τὴν ἰδιότητα· οἱ μὲν ὑπερβαίνοντες τὴν κτῆσιν τῶν ἀναγκαίων, οἱ δὲ ἐν ἐνδείᾳ τούτων καθεστῆκότες. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἰατρὸς τῶν ψυχῶν οὐκ ἤλθε καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, πρῶτον ἔταξεν ἐν τῇ κλήσει ἐν ἐκάστη συζυγίᾳ τὸ κατεγνωσμένον. Χείρονα γὰρ τὰ ἔθνη τῶν κατοικούντων τὴν οἰκουμένην· ἀλλ' ὁμοῦς προτετίμηται (66) εἰς τὴν κλήσιν, ἵνα οἱ κακῶς ἔχοντες πρότερον μεταλάβωσι τῆς ἐκ τοῦ ἱατροῦ ὠφελείας. Πάλιν οἱ γηγενεῖς πρὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἐτάχθησαν· καὶ πλούσιοι πρὸ τῶν πενήτων. Τὸ ἀπεγνωσμένον τάγμα, καὶ δύσκολον ἔχον τὴν σωτηρίαν, πρότερον κέκληται τῶν πτωχῶν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ ἱατροῦ φιλανθρωπία τοῖς ἀσθενεστέροις· πρότεροις (67) μεταδίδωσι τῆς ὠφελείας. Ὁμοῦ δὲ καὶ εἰρήνης ἐστὶ συναγωγὴν ἢ κοινωνίαν τῆς κλήσεως, ὥστε τοὺς ἔχοντας τέως ἐκ τῶν ἐπιτηδευμάτων πρὸς ἀλλήλους ὑπεναντίως, τούτους διὰ τῆς Ἐκκλησίας προσεθισθῆναι ἀλλήλοις εἰς τὴν ἀγάπην. Γινωσκέτω γὰρ ὁ πλούσιος, ὅτι ὁμοτίμῳ κηρύγματι κέκληται πρὸς τὸν πένητα. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ γὰρ, φησὶ, *πλούσιος καὶ πένης.* Ἐξω καταλιπὼν τὴν πρὸς τοὺς καταδυσσετέρους ὑπεροχὴν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πλούτου φρύαγμα, οὐ-

A adeo vocalis præco, ut inclamet quod a tot auribus simul audiatur? Quis locus ad concionem venientes queat excipere? Quantus autem doctor, et quali sapientia præditus, ut documenta inveniat consessu tanto digna? Exspecta parumper, et ea quæ sequuntur, promissis indigna non esse edisces. Siquidem concionator, et qui omnes præconio cogit, Paracletus est, ille Spiritus veritatis, per prophetas et apostolos eos congregans qui salutem consecuturi erant: quorum quia *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum*³⁷; idcirco dicit: *Audite, omnes gentes, et omnes qui habitatis orbem.* Quapropter et Ecclesia ex omnibus collecta est conditionibus, ut nemo qui exsors sit utilitatis relinquatur. Etenim congregationes tres sunt vocatorum, quibus omne hominum genus comprehenditur; gentes et habitantes orbem; terrigenæ et filii hominum, divites et pauperes. Quem igitur extra auditorium reliquit? Alieni a fide, per gentes vocati **178** sunt. Qui manent in Ecclesia, ii sunt, qui habitant orbem. Terrigenæ sunt qui terrena sapiunt, et carnis placita assequuntur. Filii hominum sunt, qui quodam modo rationem curant exercentque; nam ratio propria hominis est. Divitum ac pauperum proprietas per se cognoscitur: illi quidem superabundant rerum necessariarum possessione, hi vero in earumdem inopia degunt. Cum autem medicus animarum non venerit, ut justos vocet, sed peccatores ad pœnitentiam³⁸: quod in qualibet conjugatione reprehensionis obnoxium erat atque damnationi, id primum in vocatione posuit. Deteriores enim sunt gentes quam qui habitant orbem: sed tamen præpositæ sunt in vocatione, ut qui male habent priores a medico percipiant utilitatem. Rursus terrigenæ ante filios hominum recensiti sunt; et divites ante pauperes. Desperatus ordo, et qui difficulter salutem consequitur, ante vocatus est quam pauperes. Hujusmodi enim est benignitas medici: prius opem fert imbecillioribus. Simul autem pacis etiam conciliatrix est communitas vocationis, adeo ut qui hactenus inter se in moribus dissenserant, ob hunc conventum mutue assuescant charitati. Agnoscat enim dives se cum paupere præconio pari vocatum esse. *Simul in unum* enim, inquit, *dives et pauper.* Posteaquam foris reliqueris eam qua inferiores superas præstantiam, et eam quæ ex divitiis oritur elationem, ita demum ingredi in Ecclesiam Dei. Neque igitur dives pauperem despiciat, neque pauper formidet locupletum potentiam: neque filii hominum terrigenas parvipendant, nec rursus ab illis sese abalienent terrigenæ. Imo gentes cum iis qui habitant orbem,

³⁷ Psal. xviii, 5. ³⁸ Matth. ix, 13.

(63) Editio Basil. τηλικαύτης σοφίας. Editio Paris. cum mss. τηλικαύτης Ἐκκλησίας, bene. Ibidem editi ἀνάμεινον καὶ μαθήσει. Al mss. sex ἀνάμεινον καὶ μαθήσει.

(64) Ita sex mss. Al editi συνάγων.

(65) Editio Paris. καὶ διὰ. Abest καί et a mss. et

ab editione Basil.

(66) Sic quinque mss. Al editi cum Reg. sexto προτετίμηται.

(67) Ita octo mss. et editio Basil. Editio verc Paris. cum Catena Corder. πρότερον.

consuetudine conjungantur : et qui orbem habitant, Ἄ τως εἰσέρχου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ (68). Μήτε peregrinos a testamentis per charitatem suscipiant. οὐδὲν ὁ πλούσιος τὸν πένητα ὑπερηφανείτω, μήτε ὁ πένης τὴν δυναστείαν τῶν εὐπορούντων ὑποπτησάτω· μήτε οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς γηγενεῖς ἐξουθενείτωσαν, μήτε οἱ γηγενεῖς τούτων πάλιν ἀπαλλοτριούσθωσαν. Καὶ τὰ ἔθνη ἐθίζέσθω πρὸς τοὺς κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην, καὶ οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες τοὺς ξένους τῶν διαθηκῶν διὰ τῆς ἀγάπης προσλαβανέσθωσαν.

2. VERS. 4. *Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam.* Quoniam, secundum Apostolum, *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*³⁹, et utraque dum efficiuntur, perfectionem declarant; propterea sermo utraque simul complexus est, tum oris actionem, tum cordis meditationem. Etenim si bonum in corde prius non fuerit repositum, quomodo thesaurum per os proferet qui non possidet illum in occulto? B qui vero bona cordis habet, ea si verbo non divulget, dicetur illi: *Sapientia absconsa, et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque*⁴⁰? Idcirco ut ad aliorum utilitatem os meum loquatur sapientiam, ita ad nostrum ipsorum profectum cor prudentiam meditetur. VERS. 5. *Inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam.* Adhuc Propheta suam ipsius personam commendat, ut ne ipsius sermones tanquam ex invento humano prolati contemnerentur. Quæ, inquit, a Spiritu doceor, ea vobis annuntio, nihil dicens quod meum sit, **179** aut humanum: sed quia auditor sum factus propositionum Spiritus, in mysterio tradentis nobis ipsam Dei sapientiam, aperio vobis et manifestam facio propositionem, aperio autem non aliter C quam per psalterium. Est autem psalterium instrumentum musicum, sonos concinne reddens ad vocis modulationem. Rationale igitur psalterium tum maxime aperitur, cum actiones sermonibus consentaneæ redduntur ac concordæ. Et ille est spirituale psalterium, qui fecit et docuit. Hic in psalmis aperit propositionem, documentorum possibilitatem suo ipsius exemplo proponens. Tanquam igitur nullius rei inconcinne aut rationi dissentaneæ sibi in vita conscius, ita confidenter sermones sequentes profert. *Cur timebo in die mala? Iniquitas calcanei mei non circumdabit me.* Malam diem, judicii diem dicit, de qua dictum est: *Dies Domini immedicabilis*⁴¹ in omnes gentes: in qua, ait propheta, unum-

2. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. Ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, *Καρδία πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν*, καὶ ἡ ἀμφοτέρων ἐν τούτοις ἐνέργεια ὑποβάλλει τὴν τελειότητα· διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω ὁ λόγος ἐν τῷ αὐτῷ συνείληψε, τὴν τε τοῦ στόματος ἐνέργειαν, καὶ τὴν τῆς καρδίας μελέτην. Ἐάν τε γὰρ μὴ ἦ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ καρδίᾳ προ- αποκείμενον, πῶς προενέγκη (69) τὸν θησαυρὸν διὰ τοῦ στόματος ὁ μὴ κεκτρημένος ἐν τῷ κρυπτῷ; ἐάν τε ἔχων τὰ τῆς καρδίας ἀγαθὰ μὴ δημοσιεύῃ τῷ λόγῳ, λεχθήσεται αὐτῷ· *Σοφία κεκρυμμένη, καὶ θησαυρὸς ἀφανῆς, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις;* Διόπερ εἰς μὲν τῶν ἐτέρων ὠφέλιμον (70) τὸ στόμα μου λαλείτω σοφίαν, εἰς δὲ τὴν ἡμέτεραν αὐτῶν προκοπὴν ἡ καρδία μελετάτω σύνεσιν. *Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημά μου.* Ἐστὶ τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον συνίστησιν ὁ Προφήτης, ἵνα μὴ εὐκαταφρόνητοι ᾖσιν οἱ λόγοι ὡς ἀπὸ ἀνθρωπίνης εὐρέσεως προφερόμενοι. Ἄ διδάσκομαι, φησὶ, παρὰ τοῦ Πνεύματος, ταῦτα ὑμῖν ἀναγγέλλω (71), οὐδὲν ἐόν, οὐδὲν ἀνθρώπινον λέγων· ἀλλ' ἐπειδὴ κατήκουσ ἐγενόμην τῶν προβλημάτων τοῦ Πνεύματος, ἐν μυστηρίῳ παραδιδόντος ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἀνοίγω ἡμῖν καὶ φανερὸν καθίστημι τὸ πρόβλημα, ἀνοίγω δὲ οὐχ ἑτέρως ἢ διὰ ψαλτηρίου. Ἐστὶ δὲ τὸ ψαλτήριον ὄργανον μουσικόν, ἐναρμονίως τοὺς φθόγγους ἀποδίδόν πρὸς τὴν ἐκ φωνῆς μελωδίαν. Τὸ τοίνυν λογικόν ψαλτήριον τότε ἀνοίγεται μάλιστα, ὅταν αἱ πράξεις ᾧσι συμφώνως τοῖς λόγοις ἀποδιδόμεναι. Κάκεινός ἐστὶ πνευματικὸν ψαλτήριον, ὁ ποιήσας καὶ διδάξας. Οὗτος ἐν ψαλμοῖς ἀνοίγει τὸ πρόβλημα, τὸ δυνατόν τῶν διδαγμάτων ἐκ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος προτιθεῖς. Ὡς οὖν μηδὲν ἀνάρμοστον, μηδὲ ἐκμελὲς ἑαυτῷ συνειδὼς κατὰ τὸν βίον, οὕτως ἐν πεποιθῆται ποιεῖται τοὺς λόγους τοὺς ἐφεξῆς· *Ἰνα τί φοβοῦμαι ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ; Ἡ ἀνομία τῆς πτέρνης μου οὐ κυκλώσει με* (72). Πονηρὰν ἡμέραν τὴν τῆς κρί-

³⁹ Rom. x, 10. ⁴⁰ Eccli. xx, 32. ⁴¹ Isa. xiii, 9.

(68) Ita editi cum Regiis sexto et secundo. Alii sex mss. Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου, *Ecclesiam Domini*.

(69) Sic mss. quinque. Reg. secundus προενέγκη. Editi vero cum Regio quinto προενέγκει. Haud longe Reg. tertius δημοσιεύση.

(70) Editio Basil. cum Regiis secundo et sexto τὸ ἑκατέρω ὠφέλιμον, et ita legisse videtur interpres, qui vertat: *Ad utriusque usum*. At editio Paris. et codex Combef. cum aliis quatuor et cum Catena Corder. ut in textu, bene. Statim Reg. tertius *καρδία μου*. At deest *μου* in editis et in aliis mss.

(71) Sic. Oliv. et Anglie. cum aliis quatuor mss. et cum editione Basil. At Colbertini quintus et sextus cum Regio tertio et cum Catena Corder. ἀναγγέλω, *annuntiabo*. Editio nostra Paris. ἀναγγέλλω.

λω. Mox editi cum Reg. quinto λέγω. At Oliv. et Anglie. cum aliis septem mss. λέγων.

(72) Editio utraque Basil. et Paris. οὐ κυκλώσει με, *Non circumdabit me*. Sed neque Hebr., neque LXX, neque mss. nostri particulam negantem exhibent. Hinc contentio est inter peritissimos viros Ducæum et Combessium. Ille voculam οὐ retinendam, ille delendam esse existimat. Favet Ducæo librorum mss. auctoritas: favet Combessio series orationis, quæ, ut patet, voculam οὐ necessario exigit. Aut igitur Basilius cum hæc scriberet, falsus memoria est: aut in aliquo exemplari οὐ legisse putandus est. Utrum non facile dixerim, alterum certe contigisse oportuit. Sed sive Basilius memoriæ plus æquo confidens, falso crediderit hoc loca particulam οὐ in Scriptura reperiri, sive in Bibliis

σεως λέγει, περὶ ἧς εἴρηται· *Ἡμέρα Κυρίου ἀνίστα-*
τος ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐν ἧ, φησὶν ὁ προφήτης, ὅτι
κυκλώσει ἕκαστον τὰ διαβούλια αὐτοῦ. Τότε οὖν, διὰ
τὸ μηδέν μοι πεπράχθαι ἄνομον ἐν τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ
τὸν βίον, οὐ φοβοῦμαι τὴν ἡμέραν τὴν πονηράν. Οὐ
γὰρ περιστήσεται μοι τὰ ἴχνη τῶν ἡμαρτημένων, οὐ-
δὲ κυκλώσει με, ἐν τῇ σιωπῶσῃ κατηγορίᾳ τὸν
ἐλεγχόν μοι ἐπάγοντα. Οὐδεὶς γὰρ σου ἕτερος κατ-
ήγορος στήσεται ἢ αὐταὶ αἰ πράξεις μετὰ τῆς ἰδίας
μορφῆς ἐκάστη παρισταμένη· ἢ μοιχεία, ἢ κλοπή, ἢ
πορνεία, μετὰ τῆς νυκτός, μετὰ τοῦ τρόπου, μετὰ
τῶν χαρακτηριζόντων αὐτὴν ἰδιωμάτων, καὶ ἀπαξ-
απλῶς, ἐκάστη ἁμαρτία μετὰ τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος
ἐναργῆ φέρουσα τὴν ὑπόμνησιν παραστήσεται. Ἐμὲ
οὖν οὐ κυκλώσει τὰ ἴχνη τῶν ἡμαρτημένων· διότι
ἐκκλινον εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἤνοιξα ἐν ψαλτηρίῳ
τὸ πρόβλημά μου.

3. *Οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῷ*
πλήθει τοῦ πλούτου αὐτῶν καυχώμενοι. Πρὸς
δύο πρόσωπα τῷ Προφήτῃ ὁ λόγος ἐστὶ· πρὸς τε γη-
γενεῖς καὶ πρὸς τοὺς πλουσίους. Τοῖς μὲν γὰρ διαλέ-
γεται, καθαιρῶν τὴν ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν οἴησιν,
τοῖς δὲ τὴν ἐπὶ τῇ (73) περιουσίᾳ τῶν κτημάτων ἐπ-
αρσιν. Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει
αὐτῶν. Οὗτοι γὰρ οἱ γηγενεῖς, οἱ ἰσχυροὶ σώματος ἐπ-
ελπίζοντες, καὶ οἰόμενοι αὐτάρκη εἶναι τὴν ἀνθρωπί-
νην φύσιν πρὸς τὸ δυνατῶς ἐπιτελεῖν ἃ βούλεται. Καὶ
ὕμεῖς, φησὶν, οἱ πεποιθότες ἐπὶ πλούτου ἀδελότητι,
ἀκούσατε. Αὐτῶν ὑμῖν χρεῖα πρὸς τὸ εἰς τὴν ἐλευ-
θερίαν ἐξαιρεθῆναι, ἣν ἀφηρέθητε νικηθέντες τῇ βίᾳ
τοῦ διαβόλου, ἧς, ὑποχειρίους ὑμᾶς λαθῶν, οὐ πρότε-
ρον τῆς ἑαυτοῦ τυραννίδος ἀφίησι, πρὶν ἂν τινι λύ-
τρω ἀξιολόγῳ πεισθῆτε ἀνταλλάξασθαι ὑμᾶς ἔληται.
Δεῖ οὖν τὸ λύτρω μὴ ὁμογενὲς εἶναι τοῖς κατεχομέ-
νοις, ἀλλὰ πολλῶν διαφέρειν τῷ μέτρῳ, εἰ μέλλοι ἐκὼν
ἀφήσειν τῆς δουλείας τοὺς αἰχμαλώτους. Διόπερ
ἀδελφός ὑμᾶς (74) λυτρώσασθαι οὐ δύναται. Ἄνθρω-
πος γὰρ οὐδεὶς δυνατός ἐστι πείσαι τὸν διάβολον
πρὸς τὸ τὸν ἄπαξ αὐτῷ ὑποπεσόντα ἐξελεῖσθαι ἀπὸ
τῆς ἐξουσίας· ὅς γε οὐδὲ περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτημά-
των οἶός τε ἐστὶ ἐξίλασμα δοῦναι τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν
ἰσχύσει τοῦτο ὑπὲρ ἑτέρου πράξαι; Τί δ' ἂν καὶ το-
σοῦτον κτήσασθαι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ὡς αὐταρκες
ἔχειν τῆς ψυχῆς ἀντάλλαγμα τῆς φύσει τιμίας, διότι
κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὴν ἐγένετο; Ποῖος δὲ
κάματος τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος αὐταρκες ἐφόδιον τοῦ
μέλλοντος αἰῶνος τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ; Τοσοῦτον μὲν
οὖν ἀπλούστερον ταῦτα νενοήκαμεν. Κἂν τῶν μέγα
τις δυναμένων ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εἶναι δοκῇ, κἂν πλη-
θος κτήσεως περιβεβλημένος ᾖ, διδάσκει καθεῖναι τῆς
οἰήσεως ὁ λόγος, καὶ ταπεινωθῆναι ὑπὸ τὴν κραταίαν
χεῖρα τοῦ Θεοῦ, καὶ μήτε ἐπὶ νομιζομένη δυνάμει
πεποιθῆναι, μήτε ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλούτου καυ-
χᾶσθαι. Δυνατὸν μέντοι καὶ μικρὸν τι προσαναθῆναι
τῇ διανοίᾳ, καὶ τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐ-

A quemque circumdabunt consilia sua⁴². Tunc itaque, quia nihil a me iniqui in vitæ via patratum est, malam non timebo diem. Nam peccatorum vestigia non me circumdabant, neque circumdabunt, tacita accusatione me objurgantia. Nullus enim alius accusator tui sistetur, quam ipsa facta, cum sua quæque forma astantia: adulterium, furtum, stuprum, cum nocte, cum modo, cum proprietatibus id designantibus, et in summa, unumquodque peccatum cum proprio caractere producet, claram afferens recordationem. Me igitur vestigia peccatorum non circumdabunt: quippe quia inclinavi in parabolam aurem meam, et aperui in psalterio propositionem meam.

3. *VERS. 7. Qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur. Ad duas personas Prophetæ sermo est: et ad terrigenas, et ad divites. Illos enim alloquitur, sic ut existimationem quam de se ipsis ob potentiam conceperant, evertat: hos vero, sic ut destruat ipsorum ob opum copiam elationem. Vos, inquit, qui in vestra virtute confiditis. Ili enim sunt terrigenæ, qui in corporis viribus spem ponunt, et humanam naturam sufficientem esse putant, ad strenue perficienda quæ vult. Et vos, inquit, qui in incerto divitiarum⁴³ fiduciam habuistis, audite. Pretio redemptionis vobis opus est, ut asseramini in libertatem, qua spoliati fuistis, vi diaboli victi, qui captivos vos retinens, non prius a sua tyrannide abire liberos sinet, quam condigno aliquo redemptionis pretio adductus, permutare vos velit. Proinde redemptionis pretium non ejusdem generis esse oportet cum iis qui detinentur, sed modo mensuraque longe præstantius, si futurum est ut lubens captivos servitute liberet. Quamobrem frater vos nequaquam redimere valet. Nullus enim homo persuadere diabolo possit, ut eum qui sibi subjectus semel est, ex potestate sua eximat: qui scilicet ne pro suis quidem 180 peccatis Deo queat piaculare sacrificium offerre. Quomodo igitur poterit id pro alio efficere? Quid rursus tanti pretii in hoc sæculo possederit, ut id eum anima quæ pretiosa est natura, idonee possit commutari, siquidem ad Creatoris imaginem facta est. Qualis autem labor præsentis sæculi esse possit pro futuro sæculo viaticum sufficiens humanæ naturæ? Hactenus quidem hæc simplicius intelleximus. Etiamsi quis in hac vita magnopere potens sibi esse videatur, etiamsi divitiarum copia stipatus sit, eum sermo docet hanc illam existimationem deponere, atque humiliatum esse sub potenti Dei manu⁴⁴, et neque in ea quam animo concipit potentia fidere, neque in opum multitudine gloriari.*

⁴² Ose. vii, 2. ⁴³ I Tim. vi, 17. ⁴⁴ I Petr. v, 6.

mendosis ita legerit: quoniam tamen oratio sine oculo coherere non posse videtur, ideo eam vocem retinendam esse judicavimus.

(73) Editi τὴν ἐν τῇ. At mss. multi τὴν ἐπὶ τῇ.

Statim Reg. secundus ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν δυνάμει.

(74) Ita mss. At editi ἡμᾶς. Mox editio Paris. cum Colb. sexto Ἄνθρωπος γὰρ. Deest γὰρ in sex mss. perinde atque in editione Basil.

Imo possumus etiam mentem paulo altius erigere, et eos qui in sua potentia confidunt, ac de suarum divitiarum copia gloriantur, de animæ facultatibus intelligere, utpote quæ ne ipsa quidem per se sibi sufficiens sit ad salutem. Nam etiamsi quis perfectus sit in filiis hominum, si Dei sapientia absit, pro nihilo reputabitur. Quod si quispiam sibi copiam contemplationum ex mundana sapientia comparaverit, et quasdam cognitionis divitias sortitus sit, omnem audiat rei veritatem : nempe, animam omnem humanam succubuisse malo servitutis jugo communis omnium inimici ; et ea quam a Creatore acceperat libertate privatam, captivam ductam esse per peccatum. Jam vero captivo omni opus est redemptionis pretio ad libertatem recuperandam. Neque igitur frater fratrem suum potest redimere, neque ullus se ipsum ; quod redemptorem eo, qui captivus est, et jam servit, oportet esse longe præstantiorem. Sed et ne ullo quidem modo eam facultatem habet homo erga Deum, ut pro peccatore eum placet, cum et ipse peccati sit reus. *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu Domino nostro* ⁴⁵.

4. VERS. 8. *Non dabit ergo Deo placationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ.* Neque igitur fratrem in redemptionem quære, sed aliquem qui tuam excedat naturam : neque hominem nudum, sed hominem Deum Jesum Christum, qui solus pro nobis omnibus Deo dare potest placationem, quod eum *Proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius* ⁴⁶. Frater erat Israel Moyses ; et tamen ipsum redimere non potuit. Quomodo igitur homo aliquis e vulgo liberabit ? Quamobrem illud quidem pronuntiat : *Frater non redimit* : hoc vero cum gravitate per interrogationem subdit : *Redimet homo ?* Non enim a peccato populum liberavit Moyses, sed Dei ob peccatum commotionem avertit. Hic etiam ne dare quidem potuit placationem pro se ipso, cum esset in peccato. Nam post tot ac tanta prodigia ac signa quæ viderat, vocem illam dubitationem præ se ferentem emisit : *Audite me, increduli. Nunquid ex petra hac educemus aquam vobis* ⁴⁷ ? Quapropter et Dominus ob hoc verbum dixit ad **181** Moysen et Aaron : *Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, ob hoc non introducetis vos hanc congregationem in terram quam dedi eis* ⁴⁸. Non igitur pro se ipso dabit Deo placationem. Quid enim tanti potest homo invenire, ut det pro redemptione animæ suæ ? Sed unum inventum est, pro omnibus simul hominibus sufficientissimum, quod in pretium redemptionis animæ

των, καὶ ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλοῦτου αὐτῶν καυχούμενους νοῆσαι ἐπὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ὡς οὐκ αὐτοτελοῦς οὐσίης οὐδ' αὐτῆς πρὸς σωτηρίαν. Καὶ γὰρ ἐὰν τέλειός τις ᾖ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ σοφίας ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθήσεται. Κἂν πλήθος ᾖ περιπεποιημένος ἑαυτῷ θεωρημάτων ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας, καὶ πλοῦτόν τινα γνώσεως συνειληγῶς (75), ἀκούετω πᾶσαν τοῦ πράγματος τὴν ἀλήθειαν· ὅτι πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ ὑπέκυψε τῷ πονηρῷ τῆς δουλείας ζυγῷ τοῦ κοινοῦ πάντων ἐχθροῦ· καὶ τὴν παρὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρηθεῖσα, αἰχμαλώτος ἤχθη διὰ τῆς ἀμαρτίας. Παντὶ δὲ αἰχμαλώτῳ λύτρων χρεῖα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Οὐτε οὖν ἀδελφὸς τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν δύναται λυτρώσασθαι, οὔτε αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτόν· διότι πολλῶ βελτίονα δεῖ εἶναι τὸν λυτρούμενον τοῦ κεκρατημένου καὶ δουλεύοντος ἤδη. Ἀλλὰ καὶ οὐδὲ ἄλλως ἄνθρωπος ἐξουσίαν ἔχει πρὸς Θεόν, ὡς καὶ ἐξιλάσθαι (76) περὶ ἡμαρτηχότος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἀμαρτίας ὑπόδικος. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

4. Οὐ δώσει οὖν τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Μήτε οὖν τὸν ἀδελφὸν ζήτηε εἰς ἀπολύτρωσιν, ἀλλὰ τὸν ὑπερβαίνοντά σου τὴν φύσιν· μήτε ἄνθρωπον ψιλόν, ἀλλ' ἄνθρωπον Θεόν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς καὶ μόνος δύναται δοῦναι ἐξίλασμα τῷ Θεῷ ὑπὲρ πάντων ἡμῶν, ὅτι αὐτὸν Προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. Ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Μωϋσῆς· καὶ ὅμως λυτρώσασθαι αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθη (77). Πῶς οὖν ὁ τυχὼν λυτρώσεται ἄνθρωπος ; Διὰ τὸ μὲν ἀποφαίνεται· Ἀδελφὸς οὐ λυτρουῖται· τὸ δὲ ἐρωτηματικῶς μετὰ βαρύτητος ἐπιφέρει· Λυτρώσεται ἄνθρωπος ; Οὐ γὰρ τῆς ἀμαρτίας ἠλευθέρωσε τὸν λαόν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ παρητήσατο κίνησιν. Οὗτος δὲ οὐδὲ δοῦναι ἠδυνήθη ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, γενόμενος ἐν παραπτώματι· ὅτι μετὰ τσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τέρατα καὶ σημεῖα ἔειδε, τὴν διστακτικὴν ἐκείνην ἀφῆκε φωνήν· Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπειθεῖς. Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξομεν (78) ὑμῖν ὕδωρ ; Διόπερ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ εἶπε πρὸς Μωϋσῆν καὶ Ἀαρών· Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατε ἐν ἐμοί, τοῦ ἀγιάσαι με (79) ἐναντίον υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν ἣν ἔδωκα αὐτοῖς. Οὐ δώσει οὖν τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ. Τί γὰρ δύναται ἄνθρωπος εὑρεῖν τηλικούτων, ἵνα δῶ ὑπὲρ λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ; Ἀλλ' εὑρέθη ἐν ὁμοῦ πάντων ἀνθρώπων (80) ἀντάξιον, ὃ ἐδόθη εἰς

⁴⁵ Rom. III, 25, 24. ⁴⁶ ibid. 25. ⁴⁷ Num. XX, 10. ⁴⁸ ibid. 12.

(75) Sic Regii secundus, tertius, quartus et sextus ; non secus ac Colbertini quintus, sextus et septimus cum Coisl. At editi συνειληγῶς.

(76) Editi ἐξιλάσασθαι. Colb. πῖμυς ἐξιλάσασθαι. Alii octo mss. ἐξιλάσθαι.

(77) Ita quinque mss. Editi vero ἔδυνήθη.

(78) Codd. 3 ἐξάξωμεν. Alii cum editis ἐξαξομεν.

(79) Vulgata quidem consentit cum Basilianis ; sed ab iis recedunt LXX, apud quos ita legimus : Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατε ἀγιάσαι με, Quia non credidistis sanctificare me.

(80) Ita editio Paris. cum mss. nonnullis. Vox ἡ

τιμήν λυτρώσεως τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ἅγιον καὶ πολυτίμητον αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεε πάντων· διόπερ καὶ τιμῆς ἠγοράσθημεν. Εἰ οὖν ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος; Εἰ δὲ ἄνθρωπος λυτρώσασθαι ἡμᾶς οὐ δύναται, ὁ λυτρωσάμενος ἡμᾶς οὐκ ἄνθρωπος (81). Μὴ οὖν, διὰ τὸ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ἐπιδημηκέναι ἡμῖν, ἄνθρωπον μόνον ὑπολάβῃς τὸν Κύριον ἡμῶν, τὴν τῆς θεότητος δύναμιν ἀγνοήσας· ὅς οὐ χρεῖαν ἔσχε (82) δοῦναι τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἀπολυτρώσασθαι ψυχὴν, διότι Ἄμαρτιαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ἐξωνήσασθαι μὲν οὖν ἑαυτὸν οὐδεὶς ἱκανὸς, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ὁ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ ἐπιστρέφων, οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, ὡς ἐν Ἑσαΐα γέγραπται, ἀλλ' ἐν τῷ ἑαυτοῦ (83) αἵματι. Οὗτος δὲ οὐχὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ὄντας, ἀλλ' ἐχθροὺς ἡμᾶς γενομένους τοῖς παραπτώμασιν, οὔτε ἄνθρωπος φίλος ὢν, ἀλλὰ Θεός, μετὰ τὴν ἐλευθερίαν ἣν χαρίζεται ἡμῖν, καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἑαυτοῦ προσγορεύει. Ἀπαγγελῶ γάρ, φησὶ, τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ὁ οὖν λυτρωσάμενος (84) ἡμᾶς, ἐὰν μὲν τὴν φύσιν αὐτοῦ σκοπῆς, οὔτε ἀδελφός, οὔτε ἄνθρωπος· ἐὰν δὲ τὴν ἐκ χάριτος αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς συγκατάθεσιν, καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ὀνομάζει, καὶ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον καταβαίνει, ὅς Οὐ δώσει τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ κόσμου παντός. Οὐ γὰρ ἱλασμοῦ δεῖται, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἱλαστήριον. Τοιοῦτος γάρ ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς ὄσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος· ἐς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὡς περ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν προσφέρειν θυσίας, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Εἰτά φησι· Καὶ ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς τέλος. Ἡ αὐτοζωή, ἡ δύναμις, ἡ ἀκάματος φύσις, ἐκοπίασεν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἥνικα κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοπορίας ἐκαθέζετο ἐπὶ τῆς πηγῆς.

δ. Ὅς οὐκ ὄψεται καταφθορὰν, ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας (οὐ δώσει γὰρ τὸν ὄσιον αὐτοῦ ὁ Πατήρ ἰδεῖν διαφθορὰν), ὅταν οἱ τὴν καταργουμένην σοφίαν αὐχόунτες ἀποθνήσκωσιν. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων δικαίων λαθεῖν τὰ εἰρημένα, μνήσθητι τοῦ Ἰωβ λέγοντος· Ἄνθρωπος γεννᾶται κόπῳ· καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα· καὶ τὸ, Ἐν κόποις περισσοτέρως. Ὁ οὖν κοπιάσας ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὗτος ζήσεται εἰς τέλος· ὁ δὲ ἐν τρυφῇ καὶ πάσῃ ἐκλύσει διάγων, διὰ τὸ ἀβροδίατον πορφύραν καὶ βύσσον ἐνδύμενος, καὶ εὐφραϊνόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς, καὶ φεύγων τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καμάτους, οὔτε ἐκοπίασεν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ζήσεται ἐν τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ μακρὰν ὄψεται τὴν ζωὴν, βασανιζόμενος ἐν τῇ φλογὶ τῆς καμίνου. Ὁ δὲ μυρίοις τοῖς

A nostræ datum est, sanctus ille ac pretiosus sanguis Domini nostri Jesu Christi, quem pro nobis omnibus effudit : quamobrem pretio etiam empti sumus ⁴⁹. Itaque si frater non redimit, redimet homo? Si vero redimere nos non potest homo; qui redimit nos, homo non est. Ne igitur, propterea quod in similitudine carnis peccati nobiscum diversatus est, hominem solum existimes Dominum nostrum, divinitatis potentiam ignorans : cui opus non erat Deo dare placationem suam, neque propriam redimere animam, quia *Peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* ⁵⁰. Nemo igitur se ipse redimere potest, nisi veniat qui captivitatem populi convertat, non cum pretiis, neque cum donis, sicut in Isaia scriptum est ⁵¹, sed in suo sanguine. Hic autem, cum non essemus fratres, sed essemus inimici facti ob peccata, neque ipse homo nudus, sed Deus, post libertatem quam nobis largitur, etiam nos fratres suos appellat. *Narrabo enim, inquit, nomen tuum fratribus meis* ⁵². Itaque qui redemit nos, si naturam quidem ipsius perpendas, neque frater, neque homo est : si vero ipsius ad nos demissionem ex gratia factam, et nos fratres nominat, et ad humanitatem descendit : qui *Non dabit Deo placationem suam, sed totius mundi. Non enim indiget placatione, sed ipse propitiatio est. Talis enim decebat ut esset nobis pontifex : sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis factus; qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi ignorantibus* ⁵³. Postea dicit (VERS. 9) : *Et laboravit in æternum, (VERS. 10) et vivet in finem. Ipsa per se vita, ipsa virtus, et indefessa natura laboravit in hoc sæculo, quando Fatigatus ex itinere, sedebat supra fontem* ⁵⁴.

φύσις, ἐκοπίασεν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἥνικα κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοπορίας ἐκαθέζετο ἐπὶ τῆς πηγῆς.

5. VERS. 11. *Qui non videbit interitum, cum videbit sapientes morientes* (non dabit enim Pater, ut sanctus suus videat corruptionem ⁵⁵), tum cum morientur qui sapientiam desinentem jactant. Quod si etiam de justis quoque hominibus hæc verba accipere volueris, reminiscere Job dicentis : *Homo nascitur ad laborem* ⁵⁶; et rursus Apostoli : *Abundantius illis omnibus laboravi* ⁵⁷; item : *In laboribus abundantius* ⁵⁸. Qui igitur in hoc sæculo laboravit, hic vivet in finem : qui vero in deliciis ac omni intemperantia degit, ob mollitiem indutus purpuram et byssum, et epulans quotidie splendide ⁵⁹ : laboresque ob virtutem perferendos fugiens, is neque in hoc sæculo laboravit, neque vivet in futuro : sed eminus vitam videbit, in camini flamma cruciatus. Qui vero innumeris certaminibus pro vir-

⁴⁹ I Cor. vi, 20. ⁵⁰ I Petr. ii, 22. ⁵¹ Isa. lii, 3. ⁵² Psal. xxi, 23. ⁵³ Hebr. vii, 26, 27. ⁵⁴ Joan. iv, 6, xv, 10. ⁵⁵ II Cor. xi, 23. ⁵⁶ Luc. xvi, 19.

⁵⁷ I Cor. xv, 10. ⁵⁸ II Cor. xi, 23. ⁵⁹ Luc. xvi, 19.

(82) Editio Basil. cum mss. χρεῖαν ἔσχεν. Editio vero Paris. χρεῖαν ἔχων.

(83) Ita quinque mss. Editi vero ἐν τῷ αὐτοῦ.

(84) Coisl. Ὁ οὖν λυτρούμενος.

θρώπων deest in majori parte mss. Mox septem mss. πολυτίμητον. Editi πολύτιμον.

tute desudarit, **182** quique, ut eam assequeretur, laboribus pluribus tentatus fuerit, victurus est in finem, velut ille ipse qui multum laboravit in afflictionibus Lazarus ⁶⁰; velut ille ipse qui in certaminibus contra adversarium defessus est Jobus. *Ibi enim, inquit, requieverunt fessi* ⁶¹. Quapropter etiam Dominus eos qui laborant ac onerati sunt, ad requiem invitat ⁶². Quomodo igitur qui in bonis operibus laborant, dicuntur onerati? Quia *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos* ⁶³ fructibus plenos, qui pro ratione eorum quæ sata fuere, ipsis redditi sunt. Onerati itaque dicuntur, qui, quod seminaverunt in benedictionibus, de benedictionibus et metunt ⁶⁴, et cum lætitia sempiterna manipulos spiritualium fructuum sibi ipsis reponunt. Qui ergo redemptus est per Deum, qui pro eo dedit placationem, is quidem in hoc sæculo laboravit, postea vero vivet in finem. Hic etiam *Non videbit interitum, cum viderit sapientes morientes*. Qui angustam et laboriosam vitam præ plana ac molli elegerit, in tempore visitationis Dei, cum abducentur ad æternam pœnam ii qui, ut non crediderunt verbis Dei, ita post vani sui cordis desideria ambulaverunt, hic non videbit æternum interitum, afflictionem videlicet illam perpetuo duraturam. Sapientes autem dicit aut in astutia exercitatos, de quibus ait Jeremias: *Sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nesciunt* ⁶⁵: aut sapientes dicit etiam pereuntium principum hujus sæculi discipulos, qui *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt* ⁶⁶. Nam *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum* ⁶⁷. Et quia hæc sapientia stultos facit, ideo Deus perditurum se esse dicit sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobatum ⁶⁸. Persuasiones igitur hujus scientiæ falso nominatæ, iis, qui eas exceperint, mortis causam afferunt: quam mortem non videbit qui redemptus est ab eo, cui visum est in prædicationis stultitia credentes salvare.

τα· ὄντινα θάνατον οὐκ ἔψεται ὁ λυτρωθεὶς ὑπὸ τοῦ τοῦς πιστεύοντας.

6. *Simul insipiens et stultus peribunt, et relinquent alienis divitias suas: (VERS. 12) et sepulcra eorum, domus illorum in æternum. Tabernacula eorum in progeniem et progeniem, vocaverunt nomina sua in terris*. In superioribus uno generali nomine sapientes vocavit, quos nunc dividens, insipientes dicit et stultos. Palam est ipsum eos sapientes vocasse, hoc nomine ex eorum opinione usum. Quemadmodum et nominat deos, qui dii non sunt natura, er-

⁶⁰ Luc. xvi, 20 seqq. ⁶¹ Job iii, 17. ⁶² Matth. xi, 28. ⁶³ Psal. cxxv, 6. ⁶⁴ II Cor. ix, 6. ⁶⁵ Jer. iv, 22. ⁶⁶ Rom. i, 22. ⁶⁷ I Cor. iii, 19. ⁶⁸ Isa. xxix, 14; I Cor. i, 19.

(85) Ita mss. septem. Editi προσκαλεῖται.

(86) Sic Regii tertius, quartus et sextus cum duobus aliis Colbertinis et cum Coisl. At editi et nonnulli mss. διὰ τὸ σπεῖραι ἐπ' εὐλογίαις, καὶ θερίζοντες.

(87) Reg. tertius τῶν ματαίων. Ibidem in aliquibus mss. legitur αἰώνιον, in aliis αἰώνιον.

(88) Editio Paris. ὁ Ἱερემίας. Deest articulus in

ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀγῶσιν ἐνιδρώσας, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀναλαβεῖν αὐτὴν ἐν κόποις περισσοτέρως ἐξετασθεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ ζήσειν μέλλων εἰς τέλος, ὡς ὁ πολλὰ κοπιᾶσας ἐν θλίψεσι Λάζαρος· ὡς ὁ κατάκοπος γενόμενος ἐν τοῖς πρὸς τὸν ἐναντίον ἀγῶσιν Ἰώβ· Ἐκεῖ, γὰρ, φησὶ, κατάκοποι ἀνεπαύσαντο. Διὸ καὶ ὁ Κύριος καλεῖ (85) πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους. Πῶς οὖν οἱ κοπιῶντες ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς πεφορτισμένοι λέγονται; Ὅτι Πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἐκλαίον, βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν· ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν πεπληρωμένα καρπῶν, τῶν κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐσπαρμένων ἀποδοθέντων αὐτοῖς. Πεφορτισμένοι οὖν λέγονται οἱ, διὰ τὸ σπεῖραι ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίζοντες (86), καὶ μετ' εὐφροσύνης αἰωνίου τὰ τῶν πνευματικῶν καρπῶν ἑαυτοῖς ἐπαναθέμενοι δράγματα. Ὁ οὖν λυτρωθεὶς διὰ τοῦ δωδικότος Θεοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐξίλασμα, οὗτος ἐκοπίασε μὲν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον, μετὰ δὲ ταῦτα ζήσεται εἰς τέλος. Οὗτος καὶ οὐκ ἔψεται καταφθοράν, ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας. Ὁ τὴν στεγὴν καὶ ἔγκοπον ὁδὸν πρὸ τῆς λείας καὶ ἀνεμμένης ἐκλεξάμενος, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ, ἀπαγομένων εἰς τὴν αἰωνίαν κόλασιν τῶν ἀπιστησάντων μὲν τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ, πορευθέντων δὲ ὀπίσω τῶν θελημάτων τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς ματαίας (87), οὗτος τὴν αἰώνιον καταφθοράν, τὴν εἰς τὸ διηνεχὲς κακοπάθειαν οὐκ ἔψεται. Σοφοὺς δὲ λέγει ἦτοι τοὺς δεινοὺς ἐν πανουργίᾳ, περὶ ὧν φησὶ Ἱερემίας (88), ὅτι Σοφοὶ εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐ γινώσκουσιν· ἢ σοφοὺς λέγει καὶ τοὺς μαθητὰς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων, οἵτινες, Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Διότι Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ διὰ τὸ εἶναι μωροποιὸν τὴν σοφίαν ταύτην, ἀπολέσειν φησὶν ὁ Θεὸς (89) τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσειν. Αἱ οὖν πιθανότητες τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, θανάτου αἰτίαν τοῖς παραδεξαμένοις παρέχονται· ὅντινα θάνατον οὐκ ἔψεται ὁ λυτρωθεὶς ὑπὸ τοῦ εὐδοκῆσαντος ἐν τῇ μωρίᾳ τοῦ κηρύγματος σώσει

6. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἄφρων καὶ ἄνους ἀπολούνται, καὶ καταλείψουσιν ἀλλοτρίοις τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Σκηνώματα αὐτῶν εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Ἄνω ἐνὶ ὀνόματι τῷ γενικῷ προσηγόρευσε σοφοὺς, οὓς νῦν ὑποδιαίρων, ἄφρονας καὶ ἄνους λέγει (90). Δῆλον ὅτι σοφοὺς μὲν αὐτοὺς εἶπεν, ἀπὸ τῆς οὐκ ἐπινοήσεως τῆς ἐκεῖνων συγχρησάμενος τῷ ὀνόματι. Ὡς καὶ

mss. et in editione Basil. Statim editio Paris. uno verbo καλοποιῆσαι. Editio vero Basil. et sex mss. duabus vocibus καλὸν ποιῆσαι.

(89) Sic Colbertini primus, quintus, sextus et septimus cum aliis tribus Regiis et cum Coisl. Editi vero cum uno aut altero ms. φησὶ τὸν Θεόν.

(90) Ita mss. sex. Editi ἄνους καλεῖ.

θεοὺς ὀνομάζει τοὺς μὴ φύσει ὄντας, τῇ συνήθειᾳ τῶν ἡπατημένων ἐπόμενος, οὕτω καὶ σοφοὺς εἶπε τοὺς ἄφρονας καὶ ἀνοήτους. Δυνατὸν οὖν τῇ ἐπινοίᾳ διελεῖν τὸν ἄφρονα ἀπὸ τοῦ ἀνοήτου. "Ἄφρων μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ ἐστερημένος φρονήσεως, καὶ ὁ πρὸς τὰ κοινὰ καὶ ἀνθρώπινα διορατικῶς μὴ ἔχων. Οὕτω καὶ ἡ συνήθεια φρονίμους καλεῖ τοὺς ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασι τὸ ὠφέλιμον καὶ βλαβερὸν (91) διακρίνον-
 τας· καθὼς εἴρηται καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· "Ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός εἰς τὴν γενεάν τὴν ἑαυτῶν εἰσιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς φρονιμώτεροι, ἀλλ' εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ζωῆς ταύτης τῆς ἐν τῇ σαρκί (92). Οὗτοι δὲ καὶ οἰκονόμοι ἀδικίας λέγονται, διὰ τὸ φρόνιμον τῆς περὶ τὸν ἑαυτῶν βίον οἰκονομίας. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον, φρόνιμοί εἰσιν καὶ οἱ ὄφεις, καταδύσεις ἑαυτοῖς εὐτρεπίζοντες, καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις παντὶ τρόπῳ τὰς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν πληγὰς ἀποφεύγοντες. "Ἄνους δὲ λέγεται ὁ οὐκ ἔχων τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐξάρητα. Ταῦτα δὲ ἐστὶ Θεοῦ Πατρὸς κατανόησις, καὶ ἡ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεὸν Λόγου παραδοχή (93)· καὶ ὁ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγγινόμενος φωτισμός· ὄντινα νοῦν ἔχουσιν οἱ δυνάμενοι μετὰ Παύλου λέγειν· Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Κέχρηται μέντοι καὶ ἐνηλλαγμένως τοῖς ῥήμασι τούτοις ἡ συνήθεια τῆς Γραφῆς, τὸν μὲν ἄθεον ἄφρονα λέγουσα ἐν τῷ, *Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστὶ Θεός·* καὶ πάλιν τὸ περὶ τὴν ζωὴν βλαβερὸν ἀνόητον ὀνομάζουσα· ὡς ὁ Ἀπόστολος περὶ τῶν ἐμπιπτόντων εἰς ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ βλαβεράς. Οὕτω μέντοι (94) ὁ ἄφρων καὶ ὁ ἄνους πρὸς ἐν κοινὸν τέλος τὴν ἀπώλειαν καταφέρονται. Δύναται δὲ τις εἰπεῖν ἄφρονα μὲν ὀνομάσθαι τὸν ἐθνικῶς ζῶντα, ἄνουν δὲ τὸν Ἰουδαϊκῶς κατὰ τὴν ψιλὴν τοῦ νόμου τήρησιν πολιτευόμενον. Τούτῳ γὰρ τῷ ἄφρονι εἶπεν ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀνείκητα· *"Ἄφρον, ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀφαιροῦσιν ἀπὸ σοῦ* (95). "Ἄνους δὲ ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ ὀνομάσθαι κατὰ τὸν προφήτην, ὅς φησι· *Καὶ ἦν Ἐφραὶμ ὡς περιστερὰ ἄνους· Αἴγυπτον ἐπεκαλεῖτο* (96), *καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύετο.* Τούτων οὖν κοινῇ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀγνοίας συντριβομένων, ἡμεῖς οἱ ἀλλότριοι αὐτῶν κληρονόμοι τοῦ πλοῦτου γινόμεθα (97). Ἡμῶν γὰρ αἱ ἐντολαί, ἡμέτεροι οἱ προφῆται,

A rantium secutus consuetudinem : ita quoque sapientes, insipientes et stultos dixit. Insipientem igitur a stulto cogitatione licet distinguere. Siquidem insipiens est qui prudentia privatus, in communibus ac humanis rebus perspicax non est. Sic etiam consuetudo prudentes vocat eos, qui in vitæ negotiis, utile et noxium discernunt, juxta quod dictum est et in Evangelio : *Quia filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt* ⁶⁹. Non enim prudentiores sunt simpliciter, sed ad degendam hanc in carne vitam. Rursus et villici **183** illi iniquitatis prudentes dicuntur, quod prudenter vitam suam instituant. Prudentes quoque sunt serpentes ⁷⁰, secundum hanc significationem, quippe qui sibi ipsis parent latibula, atque in periculis omnimodo plagas capitis evitent. Stultus autem is dicitur, qui non habet ea, quæ sunt hominis præcipua. Hæc autem sunt, Dei Patris notitia, et Verbi, quod erat in principio apud Deum ⁷¹, doctrina a majoribus accepta, et a sancto Spiritu procedens illustratio : quam mentem habent, qui possunt cum Paulo dicere : *Nos autem mentem Christi habemus* ⁷². Attamen his vocibus vicissim ac promiscue uti solet Scriptura, utpote quæ impium vocet insipientem, videlicet loco illo, *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* ⁷³. Et iterum id, quod vitæ nocet, stultum nominat ; quemadmodum Apostolus de iis qui in concupiscentias stultas et noxias incidunt ⁷⁴. Hoc utique pacto insipiens et stultus deferuntur ad unum communem finem, perditionem ⁷⁵ videlicet. Possit etiam quis dicere, insipientem quidem appellatum esse eum, qui more vivit gentium ; stultum vero eum, qui more Judaico secundum nudam legis observationem vitam degit. Huic enim insipienti dixit Deus, ob eam quæ in ipso erat impietatem : *Insipiens, hac nocte tuam animam auferunt a te* ⁷⁶. Israel autem, qui secundum carnem est, vocatus est stultus, juxta prophetam dicentem : *Et erat Ephraim quasi columba stulta : Ægyptum invocabat, et ad Assyrios ibat* ⁷⁷. His igitur per suam ipsorum inscitiam simul contritis, alieni nos divitiarum suarum hæredes efficiuntur. Nostra enim sunt præcepta, nostri prophetæ, nostri patriarchæ ; nostri sunt qui a sæculo justifuerunt. Suas nobis divitias reliquerunt qui in sua

⁶⁹ Luc. xvi, 8. ⁷⁰ Matth. x, 16. ⁷¹ Joan. i, 2. ⁷² I Tim. vi, 9. ⁷³ Luc. xii, 20. ⁷⁴ Ose. vii, 1.

⁷⁵ I Cor. ii, 16. ⁷⁶ Psal. xiii, 1. ⁷⁷ Rom. i, 31.

(91) Editi τὸ βλαβερὸν καὶ ὠφέλιμον. Legitur vero in sex mss. inverso ordine τὸ ὠφέλιμον καὶ βλαβερόν.

(92) Editi ἐν σαρκί. At mss. multi τῇ ἐν σαρκί.

(93) Illa, καὶ ἡ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεὸν Λόγου παραδοχή, sic verterat interpres : *Item Verbi, quod in principio erat apud Deum, assumptio.* Sed vox *assumptio* visa est Combelsio remotior, ob idque interpretari maluit, *Verbi in principio apud Deum traditio et fides.* Vim vocabuli si spectemus, παραδοχή proprie crit *susceptio Verbi* : vel potius doctrina, quam a majoribus de Verbi susceptione accepimus.

(94) Editio Paris. cum quinque aut sex mss. Οὐ-

τος μέντοι. Coisl. Ουτος μὲν οὖν ἄφρων. Editio vero Basil. et Regii secundus et sextus cum Colb. primo Οὕτως, melius.

(95) Voces ἀπὸ σοῦ desunt in sex mss. et in editione Basil.

(96) Colbertini primus, sextus et septimus cum duobus Regiis ἐπεκαλέσατο. Ibidem editi et major pars mss. ἐπορεύετο. Alii quidam mss. ἐπορεύοντο. LXX quoque numero multitudinis usi sunt, ἐπορεύθησαν.

(97) Colb. septimus γινόμεθα. Reg. secundus γινόμεθα. Hoc ipso in loco septem mss. Ἡμῖν γὰρ. Editi vero cum uno aut altero ms. ἡμῶν γὰρ.

insipientia periere. Horum autem domus, insipientis A et stulti, sepulcra sunt in æternum. Quorum enim vita mortuis operibus ex omni peccato scaturientibus repleta est, horum domus sepulcra sunt in æternum. Qui enim mortuus est per peccata, non domum habitat, sed sepulcrum, cum anima ejus mortua sit. Nam domum habitat morum integer ac simplex Jacob, de quo scriptum est, quod erat *Homo sincerus ac bonus, habitans domum* ⁷⁸: sepulcrum vero habitat is, qui omnino malus est, atque ne pœnitentiæ quidem fundamentum de mortuis operibus jacit: sed similis sepulcro dealbato efficitur, quod quidem forinsecus conspicuum est, intrinsecus vero mortuorum ossibus cunctisque sordibus refertum est ⁷⁹. Quamobrem talis dum loquitur, non os aperit verbo Dei, sed sepulcrum B habet apertum, suum scilicet guttur. Si quis igitur in Christum credens, actiones edit fidei non consentaneas, is propterea quod prava attenderit dogmata, Scripturæque perverterit sensum, in petra sibi ipse sepulcrum incidit.

εκδέχασθαι τὸ βούλημα τῆς Γραφῆς, λατομεῖ ἑαυτῷ ἐν τῇ πέτρᾳ μνημεῖον.

7. *Tabernacula eorum in progeniem et progeniem*; hoc est, sepulcra domus eorum sunt in æternum. Deinde explanans de quibus intelligat sepulcris, ut se de corporibus sermonem habere ostendat, in quibus animæ per nequitiam mortuæ inhabitant, **184** adjunxit ipsis, *Tabernacula eorum in progeniem et progeniem*: quippe ex consuetudine, humana corpora semper tabernacula appellantur. Hi autem C vocant quoque nomina sua in terris. Non enim impii nomen scribitur in libro viventium ⁸⁰, neque numeratur cum Ecclesia primogenitorum qui numerantur in cœlis ⁸¹: sed, quod transitoriam hanc et brevem vitam tabernaculis æternis prætulerunt, nomina ipsorum in terra permanent. Non vides eos qui ædificant in urbibus fora ac gymnasia, extruunt mœnia, aquæductus construunt, quomodo eorum nomina his terrenis indita sint ædificiis? Jam vero nonnulli, nomine suo armentis etiam equorum imposito, induxere in animum, ut in

ἡμῶν οἱ πατριάρχαι· ἡμῶν οἱ ἀπ' αἰῶνος δίκαιοι. Ἡμῖν κατέλιπον τὸν πλοῦτον ἑαυτῶν οἱ ἐν τῇ (98) ἀφροσύνῃ ἑαυτῶν ἀπολλύμενοι. Τούτων δὲ αἱ οἰκίαι, τοῦ ἀφρονος καὶ τοῦ ἀνοήτου, τάφοι εἰσὶν εἰς τὸν αἰῶνα. Ὡν γὰρ ὁ βίος νεκρῶν ἔργων τῶν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας πεπλήρωται, τούτων τάφοι εἰσὶν αἱ οἰκίαι εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ γὰρ νεκρὸς γενόμενος τοῖς παραπτώμασιν οὐκ οἰκίαν οἰκεῖ, ἀλλὰ τάφον, τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς νενεκρωμένης. Οἰκίαν μὲν γὰρ οἰκεῖ ὁ ἄδολος τὸ ἦθος καὶ ἀπλοῦς Ἰακώβ, περὶ οὗ γέγραπται, ὅτι ἦν ἄνθρωπος ἀπλαστος καὶ ἀγαθός, οἰκῶν οἰκίαν· τάφον δὲ οἰκεῖ ὁ παμπόνηρος, μηδὲ θεμέλιον μετανοίας καταβαλλόμενος ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, ἀλλὰ παρομοιάζων τάφῳ κεκοιναμένῳ· ὃς ἐξωθεν μὲν ἐμφανῆς (99) ὢν, ἔσωθεν δὲ γέμων ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. Διόπερ ὁ τοιοῦτος φθειγγόμενος οὐχὶ στόμα ἀνοίγει λόγῳ Θεοῦ, ἀλλὰ τάφον ἔχει ἀνεωγμένον τὸν λάρυγγα αὐτοῦ. Εἴ τις οὖν εἰς Χριστὸν πιστεύων, μὴ ἀκολούθως τῇ πίστει τὰς πράξεις ἀποδίδωσιν, οὗτος διὰ τὸ μοχθηροῖς δόγμασι προσεσχηκέναι, καὶ διὰ τὸ παρεκδέχασθαι τὸ βούλημα τῆς Γραφῆς, λατομεῖ ἑαυτῷ ἐν τῇ πέτρᾳ μνημεῖον.

7. *Σκηνώματα αὐτῶν εἰς γενεάν καὶ γενεάν*· τουτέστιν, οἱ τάφοι οἰκίαι αὐτῶν εἰσὶν εἰς τὸν αἰῶνα. Εἶτα ἐρμηνεύων τίνος βούλεται εἶναι τάφους, ἵνα δείξῃ, ὅτι περὶ τῶν σωμάτων λέγει, οἷς αἱ διὰ τὴν πονηρίαν ἐναπονεκρωθεῖσαι ψυχὰι ἐνοικοῦσι, προσέθηκεν αὐτοῖς· *Σκηνώματα αὐτῶν εἰς γενεάν καὶ γενεάν*, κατὰ τὴν συνήθειαν, σκηνωμάτων τῶν ἀνθρώπινων σωμάτων αἰεὶ λεγομένων. Οὗτοι δὲ καὶ ἐπικαλοῦνται τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Οὐ γὰρ ἐγγράφεται ἀσεβοῦς ἕνομα ἐν βίβλῳ (1) ζώντων, οὐδὲ ἀριθμεῖται μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀριθμουμένων ἐν οὐρανοῖς· ἀλλὰ τῇ γῆ αὐτῶν ἐναπομένει τὰ ὀνόματα, διότι τὴν παροδικὴν ταύτην ζωὴν καὶ ὀλιγοχρόνιον τῶν αἰωνίων σκηνῶν προσέτιμησαν. Οὐχ ὄρας τοὺς οἰκοδομοῦντας ἐν ταῖς πόλεσιν ἀγοράς καὶ γυμνάσια, τείχη ἀνιστῶντας, ὑδραγωγούς ἐπισκευάζοντας, πῶς τὰ ὀνόματα αὐτῶν τούτοις ἐπικέκληται τοῖς γηίνοις κατασκευάσμασιν; Ἦδη δὲ τινες, καὶ ἀγέλαις ἔππων τὰς ἑαυτῶν προσ-

⁷⁸ Gen. xxv, 27. ⁷⁹ Matth. xxiii, 27. ⁸⁰ Psal. lxxviii, 29. ⁸¹ Hebr. xii, 25.

(98) Ita legitur in editione Paris. οἱ πατριάρχαι. Οἱ ἀπ' αἰῶνος δίκαιοι ἡμῖν κατέλιπον τὸν πλοῦτον ἑαυτῶν, καὶ οἱ ἐν τῇ, etc., in quibus vitii aliquid inesse constat. Primum, voces δίκαιοι ἡμῖν simul conjunguntur, quæ erant tamen puncto disjunctæ: deinde, conjunctio καὶ ita inepte hic ponitur, ut absurdam admodum sententiam efficiat. Hoc enim diceret Basilius, tum eos qui a sæculo justii fuerunt, tum eos qui in sua stultitia periere, suas nobis divitias pariter reliquisse: quod tamen ei ne in mentem quidem venisse puto. Basilii igitur verba ita interpungi debent, uti interpungenda diximus: deinde voculam καὶ e loco quem male occupat, penitus amoveri operæ pretium est. Hoc posito, verba Basilii sic interpretari licebit: *Nostra enim sunt præcepta, nostri prophetæ, nostri patriarchæ, nostri quotquot a sæculo justii fuerunt. Suas nobis divitias reliquerunt qui in sua insipientia periere*: quæ inter se optime coherere nemo, opinor, negabit. Ex quo intelligitur hic ellipsin esse vocis ἡμῶν, aut vocis ἡμέτεροι, sicque suppleri debere, ἡμῶν οἱ ἀπ' αἰῶ-

D νος δίκαιοι, αὐτῶν, ἡμέτεροι οἱ, etc. Quod si quispiam illud οἱ, quod vocem πατριάρχαι proxime sequitur, legere malit cum accentu simul et spiritu, οἷ, auctor ei sum ut ita vertat: *Nostræ patriarchæ, qui a sæculo justii fuerunt*. Sed nescio quomodo placuit mihi magis prior illa interpretandi ratio: *Nostræ quotquot a sæculo fuerunt*. Accedit etiam, quod οἱ cum accentu simul et spiritu legisse usquam non memini. Cæterum, ne quis nos conjectura ductos quidquam fecisse suspicetur, monere juvat voces δίκαιοι ἡμῖν puncto in editione Basileensi disjungi: item, conjunctionem καὶ in hac ipsa editione æque ac in nostris novem mss. deesse. Legitur quidem paulo aliter in Coisl., nempe hoc modo, Οἱ τοῦ αἰῶνος δίκαιοι πλοῦσοι ἡμῖν κατέλιπον τὸν πλοῦτον ἑαυτῶν, οἱ ἐν τῇ, etc., sed nihil inde adjumenti ad ejus loci explanationem affertur.

(99) Sic editio Basil. et quinque mss. At editio Paris. cum duobus aut tribus mss. εὐφανῆς.

(1) Ita mss. septem. Editi ἐπὶ βίβλῳ.

ηγορίας ἐνσημηναμενοι, ἐπὶ πολὺ συμπαραταθῆναι· ἅ τῳ βίῳ τὴν μνήμην ἑαυτῶν ἐπανάθησαν· καὶ ἐν ταῖς φοῖς δὲ μεγαλοφυΐαν ἐπιδειξάμενοι, τοῖς μνήμασιν ἑαυτῶν ἐναφῆκαν τὰ ὀνόματα. Οὗτοι εἰσιν οἱ τὰ γῆϊνα φρονούντες, καὶ τὴν ἐνταῦθα δόξαν, καὶ τὸ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μνημονεύεσθαι αὐταρκές ἑαυτοῖς εἰς μακαριότητα λογιζόμενοι. Κἀν ἰδῆς δὲ τινὰ τῶν ἐπὶ ψευδωνύμῳ γνώσει μέγα φρονούντων (2), καὶ προσνεμόντων ἑαυτοὺς μοχθηρῶν τινῶν δογμάτων συγκαταθέσει· (3), καὶ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τῶν Χριστιανῶν, ἀφ' ἑνὸς τινος τῶν αἰρεσιάρχων ἑαυτοὺς ὀνομάζοντας, Μαρκίωνα, ἢ Οὐαλεντίνου, ἢ τῶν νῦν ἐπιπολαζόντων τινός, γίνωσκε, ὅτι καὶ οὗτοι ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν, φθαρτοῖς ἀνθρώποις καὶ τὸ ὅλον γῆϊνοῖς ἑαυτοὺς προσνεύσαντες.

8. Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε· παρασυμβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Αὕτη ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκάνδαλον αὐτοῖς· καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εὐδοκίησουσι. Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων, τὸ τίμιον ἐν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ ἔχων. Τί γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς ἄλλο κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γέγονε; Τίτι ἡ κατὰ πάντων (4) ἀρχὴ καὶ ἐξουσία τῶν τε χερσαίων καὶ ἐνύδρων καὶ ἐναερίων ζώων κεχάρισται; Βραχὺ μὲν ὑποβέβηκε τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν διὰ τὴν πρὸς τὸ γεῶδες σῶμα συνάφειαν· τὸν μὲν οὖν ἄνθρωπον ἐποίησεν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πρὸς φλόγα· ἀλλ' ὅμως ἡ γὰρ τοῦ νοεῖν καὶ συνιέναι τὸν ἑαυτῶν Κτίστην καὶ Δημιουργὸν δύναμις καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει. Ἐνεφύσησε γὰρ (5) εἰς τὸ πρόσωπον· τουτέστι, μοῖράν τινὰ τῆς ἰδίας χάριτος ἐναπέθετο τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα τῷ ὁμοίῳ ἐπιγινώσκη τὸ ὅμοιον. Ἄλλ' ὅμως ἐν τιμῇ ὢν τηλικαύτῃ, ἐκ τοῦ δεδημιουργῆσθαι κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, ὑπὲρ οὐρανόν, ὑπὲρ ἥλιον, ὑπὲρ τὰς τῶν ἀστέρων χορείας τετιμημένος (τίς γὰρ τῶν οὐρανῶν (6) εἰκὼν εἴρηται τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; ποίαν δὲ ἥλιος εἰκόνα σώζει τοῦ κτίσαντος; τί ἡ σελήνη; τί οἱ λοιποὶ ἀστέρες; ἄψυχα μὲν καὶ ὑλικά, διαφανῆ δὲ μόνον τὰ σώματα κεκτημένοι, ἐν οἷς οὐδαμῶς διάνοια, οὐ προαιρετικαὶ κινήσεις, οὐκ αὐτεξουσιότητος ἐλευθερία· ἀλλὰ δοῦλά ἐστι τῆς ἐπικειμένης ἀνάγκης, καθ' ἣν ἀπαραλλάκτως αἰεὶ περὶ τὰ αὐτὰ ἀναστρέφεται)· ὑπὲρ οὖν ταῦτα ταῖς τιμαῖς προηγμένος ὁ ἄνθρωπος, οὐ συνῆκεν, ἀλλὰ καταλιπὼν τὸ ἐπεσθαι Θεῷ, καὶ ὁμοιοῦσθαι τῷ κτίσαντι, δοῦλος γενόμενος τῶν παθῶν τῆς σαρκός, Παρασυμβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοή-

A longum vitæ tempus sua ipsorum memoria extenderetur, quin etiam magnificentia in sepulcris ostensa, monumentis nomina sua inculpserunt. Hi sunt qui terrena sapiunt, et præsentem gloriam ac hominum recordationem sibi ad felicitatem satis esse existimant. Quod si quem etiam videris eorum, qui ob falsi nominis scientiam superbiunt, et pravis quibusdam dogmatibus assentiuntur, ac loco nominis Christiani, ab uno aliquo hæresiarcha sibi nomen asciscunt, puta a Marcione, aut Valentino, aut ab aliquo eorum qui ex ignotis nunc conspicui sunt: velim noveris hos quoque sua nomina vocasse in terris, ut qui hominibus corruptis ac plane terrenis sese addixerint.

B 8. VERS. 13, 14. Et homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. Hæc via illorum scandalum ipsis: et postea in ore suo complacebunt. Magna res homo, et pretiosum quiddam vir misericors, dignitatem excellentiamque in naturali sua constructione habens. Quid enim aliud ex iis quæ in terra sunt, ad Conditoris imaginem factum est⁸²? Cui principatus et potestas in omnia animalia tum terrestria, tum aquatilia, tum aerea concessa est⁸³? Est quidem paulo inferior angelis dignitate⁸⁴, ob suam cum terrestri corpore conjunctionem: quippe hominem fecit de terra⁸⁵, Et ministros suos flammam ignis⁸⁶. At certe vis intelligendi et cognoscendi Conditorem et Opificem suum inest etiam in hominibus. Insufflavit enim in faciem⁸⁷; hoc est, aliquam gratiæ propriæ 185 partem in hominem immisit, ut simile per simile cognoscat. Attamen cum in tanto esset honore, ex eo quod ad Conditoris imaginem conditus esset, magis cælo, magis sole, magis stellarum choreis honoratus (æquod enim cælorum imago Dei altissimi dictum est? qualem etiam imaginem conditoris sui servat sol? quid luna? quid reliquæ stellæ? corpora inanimata quidem et ex materia constantia ac solum pellucida sortitæ, in quibus nusquam mens est, non voluntarii motus, non liberum arbitrium; sed servant incumbenti necessitati, per quam semper modis immutabilibus circa eadem versantur): homo, inquam, magis his honoratus, non intellexit, sed, quod eum sequi, et Conditori similis fieri neglexit, servus effectus cupiditatum carnis, Comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.

⁸² Gen. i, 27, ⁸³ ibid. 28. ⁸⁴ Psal. viii, 6. ⁸⁵ Gen. ii, 7. ⁸⁶ Hebr. i, 7. ⁸⁷ Gen. ii, 7.

(2) Editi cum Reg. quarto μεγαλοφρονούντων. At mss. octo μεγαφρονούντων.

(3) Sic mss. octo, a quibus non differunt editi, nisi quod pro μοχθηρῶν habeant πονηρῶν. At in Reg. tertio sic legitur, προσνεμόντων ἑαυτοῖς πονηρῶν τινῶν δογμάτων συγκαταθέσεις.

(4) Editi πάντα. Octo vero mss. πάντων. Nec ita multo post duo mss. πρὸς τὸ γαιῶδες.

(5) Editi γὰρ φησιν. Deest φησίν in quinque mss.

(6) Sic Colbertini quintus, sextus et septimus cum duobus Regiis et cum editione Basil. Editio vero Paris. Τί γὰρ τῶν οὐρανίων, *Ecquid enim ex cælestibus*, etc. A quibus omnibus non parum dissidet Colb. quintus, in quo sic legitur, Τίς γὰρ τῶν ἐν οὐρανῷ, *Ecquis enim eorum qui in cælo sunt, dictus est imago*, etc. Verba illa quæ mox sequuntur, ποίαν δέ, etc., eo ordine leguntur in mss. quo edidimus: sed aliter in editis disponuntur, videlicet hoc modo: ποίαν δὲ εἰκόνα σώζει ὁ ἥλιος τοῦ κτίσαντος.

Nunc quidem tanquam equus amore furens feminarum, adhinnit proximi sui uxori⁸⁸: nunc vero tanquam lupus rapax alienis insidias struit⁸⁹: interdum ob adhibitum adversus fratrem dolum, versutiae vulpis assimilatur⁹⁰. Est autem cumulus stultitiae et dementiae plane belluinæ, eum qui conditus est ad Creatoris imaginem, neque primam suam constitutionem percipere, neque tot ac tanta pro se dispensata mysteria intelligere velle, et ne ex illis quidem dignitatem suam cognoscere: sed inmemorem esse, quod abjecta rei cœlestis imagine, rei terrenæ imaginem sumpserit. Atque ut ne in peccato permaneat, propter eum *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*⁹¹, et usque adeo se ipsum depressit, ut factus sit *Obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*⁹². Primæ tuæ originis si memor non es, ex persoluto pro te pretio qualemcunque dignitatis tuæ notionem accipe; ad pretium illud quo commutatus es respice, tuamque agnosce dignitatem. Emptus es pretiosissimo Christi sanguine; peccati ne fias servus. Intellige tuam præstantiam, ut ne jumentis insipientibus assimileris. **VERS. 14.** *Hæc via eorum, scandalum ipsis.* Qui res nostras moderatur Deus, obsistit nobis per malitiæ viam incedentibus, offendicula et impedimenta objiciens, ut a vita rationis experte resilientes, postea in nostro ore complacemus, ubi corde quidem crediderimus ad justitiam, ore vero confessi fuerimus ad salutem⁹³. Persequebatur Paulus, devastabat Ecclesiam Christi⁹⁴, suum ad nequitiam cursum acceleravit: deinde in ore suo complacuit, cum annuntiaret in synagogis, *Quod hic est Christus*⁹⁵.

9. **VERS. 15.** *Sicut oves in inferno posuit, mors depascet eos.* Quicumque autem belluini sunt ac comparati fuere stolidis pecoribus, velut oves neque intellectum neque defendendi se facultatem habentes, is qui ad captivitatem rapit, cum inimicus sit, **186** jam in suam ipsius arcem conjecit, ac morti tradidit pascendos. Depascebat enim mors ab Adam ad usque Moysis administrationem⁹⁶, donec venit verus pastor, qui suam animam pro ovibus posuit⁹⁷, sicque eas secum excitatas, et ex

A τοις, και ὠμοιώθη αὐτοῖς· νῦν μὲν ὡς ἵππος θηλυμανῆς χρεμετίζων ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ· νῦν δὲ ὡς λύκος ἄρπαξ ἐφεδρεύων τοῖς ἀλλοτρίοις· ἄλλοτε δὲ (7) διὰ τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸν δόλου τῆ πανουργία τῆς ἀλώπεκος εἰκαζόμενος. Ὑπερβολὴ δὲ τῆς ἀνοίας καὶ τῆς κτηνώδους ἀλογίας τῷ ὄντι μήτε τῆς ἐξ ἀρχῆς ἑαυτοῦ κατασκευῆς ἐπαισθάνεσθαι, δημιουργηθέντα κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, μήτε τὰς τηλικαύτας ὑπὲρ αὐτοῦ γενομένας οἰκονομίας νοεῖν βούλεσθαι (8), καὶ ἀπ' ἐκείνων γοῦν ἑαυτοῦ γνωρίζειν τὸ τίμιον· ἀλλ' ἀμνημονεῖν, ὅτι ἀποβαλὼν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ἀνέλαβε τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ. Καὶ ἵνα μὴ ἐναπομείνη τῇ ἀμαρτίᾳ, δι' αὐτὸν Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν ἐταπείνωσεν, ὥστε γενέσθαι Ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Εἰ μὴ τῆς πρώτης σεαυτοῦ γενέσεως μέμνησαι, ἐκ τῆς καταβληθείσης ὑπὲρ σοῦ τιμῆς λάβει τοῦ ἀξιώματος ἔννοιαν· ἀπόβλεψόν σου πρὸς τὸ ἀντάλλαγμα, καὶ γνῶθι σεαυτοῦ τὴν ἀξίαν. Τῷ πολυτιμῆτι αἵματι τοῦ Χριστοῦ ἠγοράσθης· μὴ γίνου (9) δούλος τῆς ἀμαρτίας. Σύνες σεαυτοῦ τῆς τιμῆς, ἵνα μὴ παρειασθῆς τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσιν. *Αὕτη ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκάνδαλον αὐτοῖς.* Ὁ οἰκονομῶν τὰ ἡμέτερα Θεὸς ἐμποδίζει ἡμῖν διὰ τῆς κακίας βαδίζουσιν, προσκόμματα ἡμῖν καὶ κωλύματα τιθεῖς, ἵνα, ἀποστάντες τῆς κατὰ ἀλογίαν ζωῆς, μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι ἡμῶν εὐδοκήσωμεν, καρδίᾳ μὲν πιστευσάντων εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογησάντων εἰς σωτηρίαν. **C** Παῦλος, ἐπὶ ῥθει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐνῆκεν αὐτοῦ τὸν δρόμον τὸν ἐπὶ τὴν πονηρίαν (10)· μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ εὐδόκησε, καταγγέλλων ἐν ταῖς συναγωγαῖς, Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός.

9. Ὡς πρόβατα ἐν ᾧδῃ ἔθετο (11), θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς. Τοὺς δὲ κτηνώδεις καὶ παρασυμβληθέντας τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, ὡς πρόβατα οὔτε σύνεσιν ἔχοντα, οὔτε τὴν πρὸς τὸ ἀμύνασθαι δύναμιν, ὁ διαρπάζων εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐχθρὸς ὢν, ἤδη κατέβαλεν εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄχύρωμα, καὶ παρέδωκε τῷ θανάτῳ ποιμαίνειν (12). Ἐποίμανε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῆς κατὰ Μωϋσέα πολιτείας, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν, ὁ θεὸς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, καὶ οὕτως ἑαυτῷ συναναστήσας καὶ ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς

⁸⁸ Jerem. v, 8. ⁸⁹ Ezech. xxi, 27. ⁹⁰ Ezech. xiii, 4; Luc. xiii, 52. ⁹¹ Joan. i, 14. ⁹² Philip. ii, 8. ⁹³ Rom. x, 10. ⁹⁴ Act. viii, 3. ⁹⁵ Act. ix, 22. ⁹⁶ Rom. v, 14. ⁹⁷ Joan. x, 15.

(7) Deest δὲ in mss. non paucis.

(8) Ita editi cum solo Colb. septimo. At alii decem mss. νοεῖν βουληθεῖς.

(9) Ita sex mss. Editi vero μὴ γίνῃ.

(10) Colbertini primus et sextus δρόμον, ὃν ἐπὶ τὴν πονηρίαν ἔτρεχε: quod quin ex aliquo glossemate in textum irrepserit, non dubito.

(11) Apud LXX pro ἔθετο, posuit, legitur ἔθεντο, positi sunt, nec ab eis dissentit Vulgata. Symmachus, si Nobilio fides habeatur, ita interpretatus est, ὡς βοσκήματα ἄδου ἔταξεν αὐτούς, Sicut pecora inferni constituit eos. Sed facile crediderim eum falli, atque pro ἔταξεν αὐτούς legendum esse ἔταξαν

ἑαυτοὺς, Constituerunt se ipsos. Nam ita scripsisse Symmachum locupletissimi testes Eusebius et Theodoretus litteris prodiderunt.

(12) In editione Paris. ita editum invenitur τῷ θανάτῳ ποιμαίνειν. Καὶ κατακυριεύουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς τὸ πρῶτ, *Ei dominabuntur eorum recti in matutino.* Sed illa, καὶ κατακυριεύουσιν, etc., in mss. desiderantur. Nec valde admodum dubitamus, quin hæc, et alia multa, e Bibliis contextu a quibusdam librariis adjecta sint, eoque magis, quod seriem orationis interciderere videantur. Quare ipsa delere satius duximus. Hoc ipso in loco editi Ἐποίμανε γὰρ. At mss. Ἐποίμανε.

φυλακῆς τοῦ ἄδου εἰς τὴν τῆς ἀναστάσεως πρωΐαν, παρέδωκε τοῖς εὐθείσι, τουτέστι, τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ ἄγγελοις, εἰς τὸ ποιμαίνειν αὐτούς. Καὶ κατακυριεύσουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς τὸ πρωῖ (13). Ἐκάστῳ γὰρ τῶν πιστῶν ἐστὶν ἄγγελος παρεξευγμένος, ἄξιός τοῦ βλέπειν τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὗτοι οὖν οἱ εὐθεῖς κατακυριεύσουσιν αὐτῶν ἐκ τῆς πικροτάτης δουλείας ἐλευθερωθέντων, καὶ κατακυριεύσουσι τῶν γενομένων (14) ἐν τῇ πρωΐᾳ, τουτέστι, τῶν ὑπελθόντων τὴν ἀνατολὴν τοῦ φωτός. Θεάσαι πάντα τὸν εἰρμὸν τῶν γραφικῶν ῥημάτων. Ἄνθρωπος, ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις. Ὁ διὰ μὲν τὴν κατασκευὴν ἔχων τὸ τίμιον, διὰ δὲ τὴν ἐνοικουσαν ἐν αὐτῷ ἀμαρτίαν οὐκ αἰσθανόμενος ἑαυτοῦ, οὗτος παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσιν. Ἐῖτα διὰ τὸ ἀλλοτριῶσαι ἑαυτὸν τοῦ Θεοῦ λόγου (15), γενόμενον ἄλογον, ὡς πρόβατον ἀποίμαντον ὁ ἐχθρὸς διαρπάσας ἐν τῷ ἄδῃ ἔθετο, καὶ παρέδωκε τῷ θανάτῳ ποιμαίνειν. Διὰ τοῦτο ὁ ἐκεῖθεν ῥυσθῆεις, καὶ τοῦ πονηροῦ ποιμένος ἀπαλλαγείς, λέγει τὸ, Κύριος ποιμαίνει με. Καὶ οὐκέτι θάνατος, ἀλλὰ ζωὴ· οὐκέτι πτώσις, ἀλλ' ἀνάστασις· οὐκέτι τὸ ψεῦδος, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια. Καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ ἄδῃ. Ἦτοι περὶ τοῦ θανάτου λέγει, τοῦ μὴ δυνηθέντος μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς βοηθείας ἀντισχεῖσθαι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων διὰ τὸν καταλύοντα τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· ὢν πᾶσα ἡ βοήθεια παλαιὰ καὶ ἀσθενής. Καὶ τότε ἐξελεγχθήσεται ἡ βοήθεια τῶν ἀνθρώπων τῶν ἠπατημένων (16) τῇ διανοίᾳ, τῷ πλούτῳ, καὶ δόξῃ, καὶ δυναστείᾳ μέγα φρονούντων. Ἐν τῷ ἄδῃ παλαιωθήσεται, ἐλεγχομένης αὐτῶν τῆς ἀσθενείας. Ἦ μήποτε ἡ βοήθεια τῶν δικαίων τῶν λυτρωθέντων παρὰ Κυρίου παραταθήσεται ἐν τῷ ἄδῃ. Οὕτω γὰρ ἐχομίσαντο τὰς ἐπαγγελίας, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν (17) κρείττον τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν οἱ προσιληφότες. Πλὴν ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἄδου, ὅταν λαμβάνῃ με. Σαφῶς προφητεύει τὴν τοῦ Κυρίου κάθοδον (18) εἰς ἄδου, ὅς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ αὐτοῦ λυτρώσεται τῷ Προφήτου τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ ἐναπομεῖναι ἐκεῖ.

10. Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος (19). Ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο τὸ κήρυγμα τοῖς τὴν οἰκουμένην κατοικοῦσι, τοῖς τε γηγενέσι καὶ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, πλουσίοις τε ὁμοῦ καὶ πένησι. Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος. Ὅταν ἴδῃς, φησὶν, ἄδικον μὲν πλουτοῦντα, δίκαιον δὲ πενόμενον, μὴ φοβηθῆς κατὰ σεαυτὸν· μὴ πτοηθῆς τῇ διανοίᾳ, ὡς ἄρα

A etas, rectis tradidit, hoc est, sanctis suis angelis, eas ut pascere. *Et dominabuntur eorum recti in matutino.* Cuilibet enim fidelium est angelus adjunctus, qui dignus est qui diversantem in caelis Patrem videat. Hi igitur recti eis ex amarissima servitute liberatis dominabuntur, et dominabuntur ipsis constitutis in matutino, hoc est, ad lucis exortum accedentibus. Considera omnem verborum Scripturae seriem: *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus.* Qui ex sua conditione habet dignitatem, et propter inhabitans in ipso peccatum, non cognoscit se ipsum, is jumentis comparatus est. Deinde quod a verbo Dei sese abalienavit, effectum brutum, velut ovem pastore destitutam inimicus abripuit, posuitque in inferno, et morti tradidit pascendum. Quapropter inde exemptus, et a maligno pastore liberatus, ait: *Dominus pascit me*⁹⁸, et non amplius mors, sed vita: non amplius casus, sed resurrectio: non amplius mendacium, sed veritas. *Et auxilium eorum veterascet in inferno.* Aut loquitur de morte, quae cum omni suo praesidio eos, quos pascebat, detinere non potuit, propter illum a quo destructus est is qui mortis habebat imperium⁹⁹; quorum omne auxilium vetus et infirmum est. Tuncque redarguetur auxilium hominum eorum, qui mente decepti, ob divitias gloriamque et potestatem se ipsi multum efferunt. *In inferno veterascet tum,* cum fuerit eorum imbecillitas deprehensa. Aut forte auxilium justorum quos redemit Dominus, in inferno protendetur. Nondum enim acceperant promissiones, quod Deus de nobis melius quid providerat¹; ne ii qui praeverant, sine nobis consummarentur. **VERS. 16.** *Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi, cum acceperit me.* Palam praedicat Domini ad inferos descensum, qui una cum aliis ipsius etiam Prophetæ animam liberabit, ut ne illic remaneat.

(18) εἰς ἄδου, ὅς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ αὐτοῦ λυτρώσεται τῷ Προφήτου τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ ἐναπομεῖναι ἐκεῖ.

10. **VERS. 17.** *Ne timueris, cum dives factus fuerit homo, vel cum multiplicata fuerit gloria domus ejus. Ne timueris, inquit, cum dives factus fuerit homo.* Necessaria est et haec praedicatio iis qui orbem habitant, terrigenisque ac filiis hominum, divitibusque simul et pauperibus. *Ne timueris, cum dives factus fuerit homo.* Cum videris, inquit, injustum ditescens, justum vero egentem, ne timeas apud te ipsum; ne consterneris animo, tanquam

⁹⁸ Psal. xxii, 1. ⁹⁹ Hebr. ii, 14. ¹ Hebr. xi, 40.

(13) Sic mss. quatuor. Editi cum Reg. sexto τῷ πρωῖ.

(14) Colbertini primus et sextus cum Reg. tertio τοὺς γενομένους... τοὺς ὑπελθόντας. At alii mss. non pauci cum editis ut in textu.

(15) Reg. tertius θεοῦ λόγου, a verbo divino.

(16) Ita Colbertini primus, quintus, sextus et septimus, perinde atque Regii tertius et quartus. Editi cum Regii secundo et sexto ἠπατημένην.

(17) Illud, περὶ ἡμῶν, abest a quatuor mss.

(18) Reg. tertius τοῦ Χριστοῦ κάθοδον. Ibidem editio Paris. τὴν εἰς ἄδου. Deest τὴν in iis quos vidimus codicibus et in editione Basil.

(19) Illa, Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, desunt quidem in editis et in Colb. septimo: sed leguntur in Regiis primo, secundo, tertio, quarto et sexto, inque Colbertinis primo, quinto et sexto. Statim Reg. tertius ἔτι καὶ τοῖς υἱοῖς.

si nusquam sit providentia Dei, quæ res humanas A inspiciat; aut sit quidem fortassis inspectio divina, sed ea nequaquam ad terrestrem locum pertingat, adeo ut res quoque nostras **187** intueatur; etenim si esset providentia, unicuique distribueret propria, sic ut divites quidem essent justi, qui divitiis uti scirent: pauperes vero essent mali, quibus divitiæ instrumentum forent suæ ipsorum iniquitatis. Cum igitur multi sint inter gentes atque terrigenas, qui talia sentiunt, quique propter apparentem inæqualitatem distributionis rerum ad vitam pertinentiam, mundum citra providentiam regi suspicantur; hos compellat sermo, inermittum ipsorum motum coercens: quos ipso etiam initio ad audienda dogmata invitabat. Aut etiam privatim ad solam pauperis personam orationem convertit, dicens: *Ne timeas, cum dives factus fuerit homo.* Hi enim vel maxime indigent consolatione, ne potentiores reformident. Nulla enim, inquit, utilitas est diviti morienti, cum non queat secum auferre divitias; qui scilicet id ex earum possessione lucratus sit solum, quod ipsius anima in hac vita ab adulatoribus beata prædicata sit. Verum cum moritur, non assumet, inquit, omnem hanc opulentiam: vix indumentum accipiet, quo pudenda ejus tegantur, idque, si visum fuerit famulis ipsam amicientibus. Bene cum eo actum fuerit, si exiguam terram sortiatur, eamque ipsi a funeris curatoribus datam ob commiserationem: qui ei isthæc præstant, ob communis humanæ naturæ reverentiam, non ei hæc largientes, sed humanam naturam honore afficientes. Proinde ne sis pusillo animo circa præsentia: sed exspecta beatam illam et perpetuam vitam. Tunc enim videbis paupertatem, et ignominiam, et deliciarum privationem ei qui justus est bene cedere. Et ne conturberis nunc propter ea quæ putantur bona, tanquam injuste sint divisa. Audies enim quomodo dicetur diviti quidem: *Recepisti bona tua in vita tua*^a; pauperi vero quod acceperit mala in vita sua. Quapropter ut hic jure ac merito reperit consolationem, ita ille dolore cruciatur. **Vers. 19.** *Confitebor tibi, cum benefeceris ei.* Loquitur de homine terreno, et qui bona esse existimat solas vitæ hujus prærogativas, spes, sanitatemque et potentiam. De hoc isto dicit, quod Deo confitebitur, cum fuerit affectus beneficiis; in adversis autem omnem proferat blasphemiam. Nam relicto paupere, Deum jam alloquitur: in redarguendis divitiis etiam hoc adhibens, quod dives in sola opulentia Deo agat gratias,

^a Luc. xvi, 25.

(20) Sic Regii primus, secundus, tertius et sextus, non secus ac Colbertini tertius, quintus et septimus cum editione Basileensi. Editio vero Paris. cum Colb. sexto τούς μή έχοντας, non emendate.

(21) Reg. tertius ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ.

(22) Sic quinque mss. Deest καί in editis.

(23) Sic mss. octo cum editione Romana. Editi vero et Colb. sextus ἀγαθῶν αὐτόν. Mox Colber-

οὔδαμοῦ ἔστι πρόνοια Θεοῦ ἐπισκοποῦσα τὰ ἀνθρώπινα· ἢ ἔστι μὲν που τάχα ἡ θεία ἐπισκοπή, οὐ μὴν καὶ πρὸς τὸν περίγειον τόπον φθάνει, ὥστε καὶ τὰ ἡμέτερα ἐφορᾷν. Εἰ γὰρ πρόνοια ἦν, ἐκάστῳ μερίζουσα τὰ οἰκεῖα, ὥστε πλουτεῖν μὲν τοὺς δικαίους, τοὺς ἐπισταμένους τῷ πλούτῳ χρήσασθαι, πένεσθαι δὲ τοὺς πονηροὺς τοὺς ἔχοντας (20) ὄργανον τῆς οἰκειᾶς πονηρίας τὸν πλοῦτον. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ εἰσιν ἐν ταῖς ἔθνεσι καὶ τοῖς γηγενέσιν οἱ τὰ τοιαῦτα φρονούντες, καὶ διὰ τὴν φαινομένην ἀνωμαλίαν τοῦ ἐπιμερισμοῦ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων ἀπρονόητον εἶναι τὸν κόσμον ὑπολαμβάνοντες· τούτοις διαλέγεται ὁ λόγος, καταστέλλων αὐτῶν τὴν ἀπαίδευτον κίνησιν· οὗς καὶ ἐν προοιμίῳ ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν διδασμάτων ἐκάλεϊ. "Ἡ που καὶ πρὸς μόνον ἰδίως τὸ πρόσωπον τοῦ πένητος ἀποτείνεται λέγων· *Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος.* Οὗτοι γὰρ καὶ μάλιστα παραμυθίας δέονται πρὸς τὸ μὴ ὑποπτῆσαι τοὺς ὑπερέχοντας. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ὄφελος τῷ πλουσίῳ ἀποθνήσκοντι, μὴ δυναμένῳ λαβεῖν τὸν πλοῦτον σὺν ἑαυτῷ· ὅς γε τοσοῦτον ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως ἐκέρδαινε μόνον, ὅσον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ (21) παρὰ τῶν κολάκων μακαρισθῆναι. Ἐν δὲ τῷ ἀποθνήσκοντι, οὐ λήφεται, φησὶ, πᾶσαν ταύτην τὴν περιβολὴν· μόλις ἐνδυμα λήφεται καλύπτον αὐτοῦ τὰ ἀσχέμονα· καὶ τοῦτο, ἐὰν δόξῃ τῶν οἰκετῶν τοῖς περιστέλλουσιν. Ἀγαπητὸν αὐτῷ γῆς ὀλίγης λαχεῖν· καὶ ταύτης δι' οἶκτον διδομένης αὐτῷ παρὰ τῶν κηδεύοντων, οἵτινες αὐτῷ παρέχονται ταῦτα αἰδοῦ τῆς κοινῆς καὶ (22) ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐκ αὐτῷ χαριζόμενοι, ἀλλὰ τιμῶντες τὴν ἀνθρωπότητα. Μὴ μικροφύγει οὖν περὶ τὰ παρόντα, ἀλλὰ ἀνάμενε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωὴν καὶ ἀπέραντον. "Ὅφει γὰρ τότε, ὅτι πρὸς καλοῦ γίνεται τῷ δικαίῳ ἡ πένια, καὶ ἡ ἀδοξία, καὶ ἡ στέρσις τῆς τρυφῆς. Καὶ μὴ παραχθῆς νῦν ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις ἀγαθοῖς, ὡς ἀδικῶς μερίζομένοις. Ἀκούσῃ γὰρ πῶς τῷ μὲν πλουσίῳ λεχθήσεται· *Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου*· τῷ δὲ πένητι, ὅτι ἀπέχει τὰ κακὰ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Διόπερ ἀκολούθως ὁ μὲν παρακαλεῖται, ὁ δὲ ὀδυνᾶται. *Ἐξομολογήσεται σοι, ὅταν ἀγαθῶν αὐτῷ* (23). Περὶ τοῦ χοῦκοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀγαθὰ νομιζοντος εἶναι μόνον τὰ τοῦ βίου τούτου προτερήματα, πλοῦτον, καὶ ὑγίειαν, καὶ δυναστείαν, περὶ τούτου φησὶν, ὅτι ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ, ὅταν ἀγαθῶν θύνηται· ἐν δὲ τοῖς περιστατικοῖς πᾶσαν ἀφίησι δυσσημίαν. Καταλιπὼν γὰρ τὸν πένητα, πρὸς τὸν Θεὸν ἤδη ποιεῖται τὸν λόγον· ἐν κατηγορίᾳ τῇ τοῦ πλοῦτου (24) παραλαμβάνων καὶ τὸ ἐν τῇ εὐθηνίᾳ

τῆς ἐξομολογήσεται.

(24) Editi cum mss. non paucis ἐν κατηγορίᾳ τὰ τοῦ πλοῦτου. At Coisl. ἐν κατηγορίᾳ τῇ τοῦ πλοῦτου. Combefisius ex Catena legendum censet ἐν τῇ κατηγορίᾳ τοῦ πλοῦτου: a qua conjectura codex Coisl. non multum abluat. Ibidem editi et mss. nonnulli καὶ τὸ ἐν τῇ. Alii quidam mss. καὶ τοῦτο ἐν τῇ. Reg. quartus καὶ τούτο τὸ ἐν τῇ.

μόνη εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, σκυθρωποτέρων δὲ τινῶν περιστάντων, μηκέτι τὸν αὐτὸν διαμένειν. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ τοῦ διαβόλου εἰς κατηγορίαν προσφερόμενον τῷ (25) Ἰωβ, ὅτι σὺ ὠρεῖς ἀνθρώπων τὸν Κύριον, ἀλλὰ μισθὸν ἔχει τῆς εὐσεβείας τὸν πλοῦτον, καὶ τὰ λοιπὰ. Διὸ καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ ἀνδρός ἀρετῆς ἐγύμνωσεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ὃν εἶχεν, ἵνα διὰ πάντων διαφανῇ τὸ πρὸς Θεὸν εὐχάριστον τοῦ ἀνθρώπου.

11. *Εἰσελεύση* (26) ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ. Οἶμαι λέγειν περὶ τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὅτι τοσοῦτον ἐπιγινώσκει Θεόν (27), ὅσον ἡ τῶν πατέρων αὐτοῦ συνήθεια παραδέδωκε· τῇ δὲ οἰκείᾳ τοῦ φρονεῖν δυνάμει οὐδὲν πλέον προσκτάται, οὐδὲ προστίθῃσιν ἑαυτῷ εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. Τοσοῦτον οὖν, φησὶ, παραγίνῃ σὺ, ὁ Θεὸς, καὶ τοσαύτη ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἡ περὶ σοῦ ἐννοια, ὅση ἐν τῇ γενεᾷ τῶν πατέρων αὐτοῦ ὑπῆρχε. Καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀργὸν πολὺ τῆς διανοίας καὶ ὄλον γῆινον καὶ φιλόσαρκον τοῦ ἐν πλούτῳ καὶ τρυφῇ κυλιομένου παρίστησι, καὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν βιωτικῶν μεριμνῶν καταπεπνιγμένον τὸν νοῦν ἔχοντος. Διὰ τοῦτο ἕως αἰῶνος οὐκ ὄψεται φῶς. Οἱ γὰρ τυφλοὶς διδασκάλοις τὴν ὁδηγίαν ἑαυτῶν ἐπιτρέψαντες ἐστέρησαν ἑαυτοὺς τῆς τοῦ φωτός ἀπολαύσεως. Ἔχει δὲ (28) καὶ τινὰ τοιοῦτον νοῦν τὸ, *Εἰσελεύση ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ*. Τοῦτέστι, τοὺς ἐν πονηρῷ βίῳ καὶ δόγμασι πατρίοις μὲν, ἀλλοτρίως δὲ ἔχουσι πρὸς τὴν εὐσέθειαν, καταληφθέντας (29), οὐκ αὐτοὺς ἐκδικεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν μοχθηρῶν διδασκάλων ἐπιζητεῖς. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λεγόμενον (30)· *Εἰσελεύση ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ*. Οὐ γὰρ μόνον ὁ πονηρὰς ἔχων περὶ Θεοῦ ἐννοίας ὑπαίτιος, ἀλλὰ καὶ ὁ τούτων πρὸς τὴν ἀπώλειαν ταύτην καθηγησάμενος. Τοιοῦτοι δὲ οἱ καὶ τὴν προγόνων κακίαν διαδεξάμενοι, καὶ δυσέκνιπτον ἔχοντες, διὰ τὸ χρονίῳ ἔθει βεβαιωθῆναι. Ἔως αἰῶνος οὐκ ὄψεται φῶς. Πέμπονται γὰρ εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων· καὶ τοῦτο κατὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ὑπομένουσιν, ἐπειδὴ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, διὰ τοῦ τὰ φαῦλα (31) πράσσειν, ἐμίσησαν τὸ φῶς. Ἄνθρωπος, ἐν τιμῇ ὢν, σὺ συνῆκε· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς. Σχετλιαστικὴ ἡ φωνή. Ἄνθρωπος, ὁ βραχὺ τι παρ' ἀγ-

A nec amplius idem permaneat, ubi res aliquæ tristiores acciderint. Tale enim est etiam illud diaboli, in criminis loco objectum Jobo, quod Job non gratis colat Dominum³, sed divitias mercedem pietatis obtineat, et reliqua. Idecirco etiam ad ostendendam viri virtutem, eum iis quæ possidebat privavit Deus, ut in omnibus gratus hominis in Deum animus innotesceret.

11. *VERS. 20. Introibis usque in progenies patrum ipsius. 188* Arbitror eum hoc de peccatore dicere, quod tantum cognoscit Deum, quantum patrum ipsius consuetudo tradidit; propria vero sapiendi facultate nihil amplius acquirit, neque parat sibi quidquam ad veritatis agnitionem. Tantum igitur, inquit, accedis tu, Deus, et tanta ei de te inest intelligentia, quanta in generatione patrum ipsius exstitit. Et hic animum valde inertem et totum terrenum ac carni addictum exhibet ejus, qui in divitiis deliciisque volutatur, ac mentem habet hujus vitæ curis suffocatum. Quapropter usque in æternum non videbit lumen. Qui enim se cæcis doctoribus ducendos commiserint, semetipsos lucis usu privaverunt. Quin et talem quemdam sensum habet illud, *Introibis usque in progenies patrum ipsius*. Hoc est, eos, qui in mala vita et dogmatibus paternis quidem, sed a pietate alienis, deprehensi sunt, non ulcisceris modo, sed auctores etiam pravorum dogmatum inquiris. Atque hoc est quod dicitur: *Introibis usque in progenies patrum ipsius*. Non enim solum qui prave de Deo sentit, reus est: sed etiam qui aliis ad hanc perditionem præivit. Ejusmodi autem sunt et qui majorum malignitatem susceperunt: quæ, quod diutina consuetudine corroborata est, elui vix potest. *Usque in æternum non videbit lumen*. Mittuntur enim *In tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium*⁴; idque justo Dei judicio patiuntur, cum in hac vita inter mala patranda oderint lumen. *VERS. 21. Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*. Miserabilis vox. Homo, paulo angelis inferior⁵, de quo et Salomon ait: Magnum quiddam est homo, et res pretiosa vir misericors⁶: hic ipse, eo quod propriam

³ Job i, 9. ⁴ Matth. viii, 12. ⁵ Hebr. ii, 7, 9.

(25) Codex Combef. cum Coisl. προσφερόμενον τῷ. Aliquanto post Colb. primus τὸν Θεόν.

(26) Regii secundus, tertius et sextus et editio Basil. εἰσελεύση, *introibis*: quam scripturam et hi tres codices et editio Basil. in duobus locis sequentibus constanter exhibent. Et ita scripsisse Basilium tota orationis series aperte ostendit. Ita quoque olim legebatur apud tres interpretes, auctore Theodoro. At Colbertini sextus et septimus, et Reg. quartus, et Oliv. et LXX et editio Paris. εἰσελεύσεται, *introibit*. Ubi notandum, hic quidem in ultimis tribus codicibus legi εἰσελεύσεται: sed infra in iisdem semel aut iterum legi εἰσελεύση.

(27) Aut Combefisius legi fædo errore in Catena, τοσοῦτον ἐπιγινώσκει ὁ Θεός, id quod ita reddidit Gorderius, quod tantum cognoscat eum Deus, etc.

⁶ Prov. xx, 6.

Hoc idem peccatum et in editione Basil. et in Regiis secundo, tertio et quarto pariter reperitur. Sed tamen scripturam veram, τοσοῦτον ἐπιγινώσκει Θεόν, tuentur tum editio Parisiensis, tum Colbertini quintus, sextus et septimus. Ibidem editio Basil. et Regii secundus, tertius et quartus cum Coisl. ὅτι τῇ τῶν πατέρων αὐτοῦ συνήθειᾳ παραδέδοται.

(28) Sic mss. septem. Abest δὲ ab editis.

(29) Editio Basil. et quatuor mss. καταλειφθέντας. Editio vero Paris. cum Colb. quinto et cum Reg. sexto καταληφθέντας.

(30) Regii tertius et quartus λεγόμενον ὅτι. Statim Reg. tertius ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου. Editi et multi mss. τούτων.

(31) Reg. tertius διὰ τὸ τὰ φαῦλα.

non percipit dignitatem, sed carnis cupiditatibus succubuit, *Comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.*

ὁποῦσαι τοῖς πάθει τῆς σαρκός, *Παρασυεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς.*

IN PSALMUM LIX.

1. Cum vestram ad audiendum alacritatem, mearumque virium debilitatem intueor, similitudo pueri cuiuspiam animum subit: qui quidem jam robustior est, necdum tamen a lacte depulsus fuit, sed maternam mamillam præ infirmitate exsiccata[m] divexat: cui mater, etiam si siccos lactis fontes habere se sentiat, quia tamen trahitur et ab ipso vellicatur, mammam porrigit; non ut nutriat infantem, sed ut ipsum ejulantem sedet. Et quidem tametsi vires nostræ longa **189** hac ac varia corporis ægritudine exaruerunt, nihilominus tamen præsto sunt vobis, non ministraturæ delicias eximias, sed quod utcumque vobis satisfacere possit: quippe amoris vestri magnitudini satis est, si vel sola voce desiderium in me vestrum leniatur. Salutetur igitur Dei Ecclesia, ac dicere discat quod modo legebamus: **VERS. 13.** *Da nobis auxilium de tribulatione: et vana salus hominis.* Quare fortassis ne causari quidem infirmitatem sinit psalmi sententia: siquidem afflictio, non debilitatis prætextus auxilium opemque conciliat. Qui ergo sunt repulsi ob peccata, ac deinde Dei misericordia rursus admissi, iis fuerit opportunum dicere: **VERS. 3.** *Deus, repulisti nos, et destruxisti nos: iratus es, et misertus es nostri.* Vel potius, quoniam de psalmi sententia incidit sermo, age, expositionem ejus aliquatenus attingamus.

2. Historia præsentis psalmi, ad verbum quidem, secundum inscriptionem, nusquam hoc tempore in traditis divinitus historiis invenitur. Attamen aliqua huic non imparia ab iis qui diligenter inquirunt, in secundo Regnorum libro reperientur, in quo scriptum est: *Et percussit David Adrazar filium Raab, regem Soba, cum iret ipse ad imponendam manum suam super flumen Euphratem. Et cepit David de rebus ejus mille currus, et septem millia equitum, et viginti millia virorum peditum. Et dissolvit David omnes currus, et dereliquit ex eis centum currus⁷.* Et paulo post dicit: *Et regnavit David super Israel,*

⁷ II Reg. viii, 3, 4.

(32) Editio Paris. Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν νθ' ψαλμόν. Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις· ἔτι εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαβὶδ εἰς διδασχὴν, ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σοβᾶ, καὶ ἐπέστρεψεν Ἰωάβ, καὶ ἐπάταξε τὸν Ἐδῶμ ἐν τῇ φάραγγι τῶν Ἀλῶν, δώδεκα χιλιάδας. *In finem iis qui immutabuntur; adhuc in tituli inscriptionem ipsi David in doctrinam, cum succendit Mesopotamiam Syriæ, et Syriam Soba, et convertit Joab, et percussit Edom in valle Salinarum, duodecim millia.* Hic titulus neque in nostris undecim mss. neque in editione Basileensi reperitur. Idcirco autem additum eum fuisse a typographis putamus, quod lucis aliquid Basiliensæ explanationi afferre videatur.

(33) Ita Regii secundus, tertius et quartus. Deest

γέλους ἐλαττωθεῖς, περὶ οὗ καὶ ὁ Σολομών φησι· Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἄνθρωπος ἐλεήμων· οὗτος διὰ τὸ μὴ αἰσθανθῆναι τοῦ οἰκείου ἀξιώματος, ἀλλ' ὁμοιωθῆναι αὐτοῖς.

EIS TON ΝΘ' ΨΑΛΜΟΝ (32).

1. Πρὸς τὸ πρόθυμον ἀφορῶντα τῆς ὑμετέρας ἀκοῆς, καὶ τὸ τῆς ἐμαυτοῦ δυνάμεως ἀσθενές, ὑπῆλθέ με τις εἰκὼν παιδίου νεανικωτέρου λοιπόν, οὕτω μέντοι ἀπογεγαλακτισμένου, διοχλοῦντος δὲ (33) τὴν μητρίαν θηλήν ὑπ' ἀρρώστιας κατεφυγμένην· ἢ καὶ ἀισθάνηται ἡ μήτηρ ξηρὰς ἔχουσα τὰς πηγὰς τοῦ γάλακτος, ἐλκομένη καὶ σπαρασσομένη παρ' αὐτοῦ τὸν μαζὸν ἐπιδίδωσιν· οὐχ ἵνα θρέψῃ τὸ νήπιον, ἀλλ' ἵνα παύσῃ κλαυθμυριζόμενον. Καὶ τοίνυν εἰ καὶ τὰ ἡμέτερα κατεξηραμμένα τῇ μακρᾷ ταύτῃ καὶ ποικίλῃ τοῦ σώματος ἀρρώστια, ὅμως πρόκειται ὑμῖν, οὐκ ἀπόλαυσιν ἀξιόλογον, ἀλλὰ πληροφορίαν τινὰ παρεχόμενα, διότι τῆς ἀγάπης ὑμῶν τὸ ὑπερβάλλον ἀρκεῖται καὶ μόνῃ τῇ φωνῇ τὸν ἐφ' ἡμῖν πόθον (34) καταπραῦναι. Προσειρήσθω τοίνυν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ διδασκῆσθω λέγειν ὅπερ ἀρτίως ἐλέγομεν· *Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου.* Ὅστε τάχα οὐδὲ τὸ προφασίζεσθαι ἀρρώστιαν ἡμῖν ἢ τοῦ ψαλμοῦ διάνοια συχωρεῖ, εἴπερ ἡ θλίψις βοήθειας πρόξενος, ἀλλ' οὐκ ἀσθενείας ἐστὶν ἀφορμή. Τοῖς οὖν ἀπωσμένοις διὰ τὰς ἀμαρτίας, εἴτα διὰ φιλανθρωπίαν Θεοῦ (35) πάλιν προσδεχθεῖσιν εὐκαιρον λέγειν· *Ὁ Θεὸς, ἀπόσω ἡμᾶς, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς· ὠργίσθης, καὶ ἠκτέλησας ἡμᾶς.* Μᾶλλον δὲ, ἐπειδὴ εἰς ἀκολουθίαν ὁ λόγος τῆς τοῦ ψαλμοῦ διανοίας ἐνέπεσε, δεῦρο μετρίως ἀψώμεθα αὐτοῦ τῆς ἐξηγήσεως.

2. Ἡ ἱστορία τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ αὐτολεξεῖ μὲν, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, οὐδέπω καὶ νῦν εὐρηταί που κειμένη τῶν θεοπνεύστων ἱστοριῶν· τὰ μέντοι ἰσοδυναμοῦντα αὐτῇ τοῖς φιλοπόνως ἐρευνῶσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν εὐρεθῆσεται, ἐν ἧ γέγραπται· *Καὶ ἐπάταξε Δαβὶδ τὸν Ἀδραζάρ υἱὸν Ῥαᾶβ (36), βασιλέα Σωβᾶ, πορευομένου αὐτοῦ ἐπιστῆσαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν Εὐφράτην. Καὶ προκατελάβετο Δαβὶδ τῶν αὐτοῦ χιλία ἄρματα, καὶ ἐπὶ χιλιάδας ἰππέων, καὶ εἴκοσι χιλιάδας ἀνδρῶν πεζῶν. Καὶ παρέλυσε Δαβὶδ πάντα τὰ ἄρματα, καὶ ὑπελείπετο ἐξ αὐτῶν ἑκα-*

δέ in multis aliis mss. et in editis.

(34) Editio Basil. et Regii secundus, tertius et sextus cum Colb. tertio τὸν ἐφ' ὑμῖν πόθον. Editio Paris. et multi alii mss. τὸν ἐφ' ἡμῖν πόθον.

(35) Illa, διὰ φιλανθρωπίαν Θεοῦ, jamdudum annotavit Ducænis ex Anglic. et Oliv. addita fuisse. Annotare nostrum est, hoc idem et in nostris quoque codicibus inveniri. Infra pro ἐξηγήσεως legitur in Reg. tertio διηγήσεως.

(36) Editio Paris. υἱὸν Ῥαᾶβ. Editio Basil. et tres mss. υἱὸν Ῥαᾶφ. At codex Combef. et alii sex mss. υἱὸν Μωᾶβ. Ibidem editi et Colb. septimus βασιλέως Σωβᾶ. Sed Oliv. et Anglic. cum aliis decem mss. βασιλέα Σωβᾶ.

τὸν ἄρματα. Καὶ μετὰ βραχέα λέγει· Καὶ ἐβασί-
 λευσε (37) Δαβὶδ ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἦν Δαβὶδ ποιῶν
 κρίμα καὶ δικαιοσύνην, καὶ Ἰωάβ υἱὸς Σαρουῖας
 ἐπὶ τῆς στρατιᾶς. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ ἀπέστειλαν
 οἱ υἱοὶ Ἀμμών, καὶ ἐμισθώσαντο τὴν Συρίαν
 Ῥοῶβ (38), καὶ τὴν Συρίαν Σωβᾶ εἴκοσι χιλιάδας
 ἀνδρῶν· καὶ εἶδεν Ἰωάβ, ὅτι ἐγενήθη πρὸς αὐτὸν
 ἀντιπρόσωπον τοῦ πολέμου, καὶ ἐπέλεξεν (39) ἐκ
 πάντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ παρετάξαντο (40)
 ἐξεναντίας Συρίας. Καὶ εἶδον οἱ δοῦλοι Ἀδρα-
 ζάρ, ὅτι ἔπταισαν ἀπέναντι Ἰσραὴλ, καὶ ἠτο-
 μόλησαν ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐδούλευσαν αὐτοῖς.
 Ταύτη τῇ περιχοπῇ (41) τῆς ἱστορίας εὐρίσκομεν
 τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ψαλμοῦ συμβαίνουσαν· πλὴν γε
 ὅτι ὁ χρόνος ἐστὶ τῆς στηλογραφίας ταύτης, καθ' ὃν
 λαμπρότατος ἑαυτοῦ καὶ περιφανέστατος ἦν ἐν τοῖς
 κατὰ πόλεμον ἀνδραγαθήμασιν ὁ Δαβὶδ. Ὡστε ζητή-
 σεως ἄξιον, πῶς ἀπὸ ὀδυρμῶν καὶ θρήνων ἄρχεται,
 δέον περιχαρῆ εἶναι καὶ εὐθυμον ἐπὶ τοῖς κατορθώ-
 μασιν. Ἄλλαι γὰρ ἑορταζόντων φωναί, καὶ ἄλλαι
 σκυθρωπαζόντων. Ἐπινίκια δὲ ἑορτῆς ὑπόθεσις παν-
 δήμου, οὐ στρατιώταις μόνον, ἀλλὰ καὶ γεωργοῖς,
 καὶ ἐμπόροις, καὶ χειροτέχναις, καὶ πᾶσι τοῖς μετ-
 ἔχουσι τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης. Πῶς οὖν (42), Ὁ
 Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς; Καὶ μὴν
 προσελάβετο τοὺς νενικηκότας. Πῶς δὲ καθεῖλεν οὓς
 τοσοῦτον ἠύξησε, προσθείς αὐτοῖς ὄπλα, καὶ ἄρματα,
 καὶ ἵππους, καὶ ὑπηκόους καὶ χώραν ὑπόφορον, τὴν
 Ἀραβίαν πᾶσαν, τὴν Φοινικὴν (43), τὴν Μέσην τῶν
 ποταμῶν; Ἄξιον ἐπιστῆσαι, μὴ τινα ἀχαριστίαν ἔχει
 τὰ ῥήματα. Ὁ γὰρ ἀνελὼν μὲν πρότερον τὸν Ἀδρα-
 ζάρ βασιλέα Σωβᾶ, λαθῶν δὲ παρ' αὐτοῦ χίλια ἄρμα-
 τα, καὶ ἑπτὰ χιλιάδας ἵππέων, καὶ εἴκοσι χιλιάδας
 πεζῶν, πάλιν δὲ τὸν Συρίας βασιλέα ἐπιβοηθοῦντα
 τῷ ἐπταικότι δουλωσάμενος, καὶ ὑπόφορον καταστή-
 σας, καὶ ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ εἴκοσι καὶ δύο χιλιά-
 δας (44) αὐτοῦ καταφονεύσας, καὶ τρίτην νίκην τοὺς
 υἱοὺς Ἀμμών νικήσας παραταξαμένους παρὰ τὴν
 θύραν τῆς πόλεως διὰ Ἰωάβ τοῦ ἀρχιστρατήγου, δε-
 διελὼν δίπλα τὴν δύναμιν, τοῖς μὲν ἀπῆντα κατὰ
 πρόσωπον, τοὺς δὲ κατὰ νότου περιελθὼν ἐχειρώ-
 σατο· πῶς ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀνδραγαθήμασι στυγνὰ
 οὕτω καὶ κατηφῆ φθέγγεται, λέγων· Ὁ Θεὸς, ἀπ-
 ῶσω ἡμᾶς, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς· ὠργίσθης, καὶ
 ὤκτειρησας ἡμᾶς; Ἄλλ' ὁ μὲν καιρὸς τῆς στηλο-
 γραφίας οὗτος ἦν ὁ τῶν κατορθωμάτων· ἡ δὲ δύναμις
 τῶν γεγραμμένων εἰς τὸ τέλος ἔχει τὴν ἀναφορὰν·

⁸ II Reg. viii, 15, 16. ⁹ II Reg. x, 6, 9, 19.

(37) Ita mss. septem. Editi ἐβασίλευσε. Ibidem editio Paris. ἐπὶ πάντα Ἰσραὴλ. Sed quin fuerit ex Bibliis adjecta vox πάντα, dubitari vix posse arbitramur, cum et in editione Basil. et in nostris undecim mss. pariter desit.

(38) Editio Paris. Ῥαῶβ. At mss. tres cum LXX Ῥοῶβ.

(39) Editio Basil. et mss. septem ἐπέλεξεν. Editio Paris. cum Bibliis ἐπελέξατο. Reg. secundus ἐπέλεξαν.

(40) Corrigendum esse hunc locum ex Oliv. et Anglic. putat Ducæus, atque pro παρετάξαντο legendum esse παρετάξατο. Sed cum vulgatam lectionem et mss. nostri omnes et LXX ex æquo tuean-

et erat David faciens iudicium et justitiam, et Joab filius Sarviæ super exercitum erat⁸. Nec multo post: Et miserunt filii Ammon, et mercede conduxerunt Syriam Rhoob, et Syriam Soba viginti millia hominum: et vidit Joab, quod esset ad se contraria facies prælii; et elegit ex omnibus filiis Israel, et struxerunt aciem ex adverso Syriæ. Et viderunt servi Adrazar, quod ceciderunt ante Israel, et transfugerunt ad Israel, et servierunt eis⁹. Inscriptionem psalmi huic fragmento historię reperimus convenire, nisi quod tituli hujus inscriptio id tempus spectat, quo David ob res bello fortiter gestas, multo clarissimus erat ac illustrissimus. Quare par fuerit quærere, qua ratione a luctu et lamentis ordiatur, cum ipsum ob præclara facinora perlætum esse oporteret ac valde hilarem.

Aliæ enim sunt festum diem agentium voces, aliæ tristium. Epinicia autem argumentum sunt communis celebritatis, non militibus solum, sed etiam agricolis et mercatoribus et artificibus, et omnibus qui bonorum pacis participes fiunt. Quomodo igitur, Deus, repulisti nos, et destruxisti nos? Atqui eos effecerat victores. Quomodo autem destruxit, quos adeo locupletavit, tradens ipsis arma, et currus, et equos, et subditos, ac regionem vectigalem, Arabiam omnem, Phœnicem, Mesopotamiam? Num vitium aliquod ingrati animi verba isthęc **190** præ se ferant, scire operæ pretium est. Qui enim prius Adrazar regem Soba evertit, eique currus mille eripuit, et septem millia equitum, et viginti millia peditum, quique rursus Syriæ regem lapso suppetias ferentem redegit in servitutem, fecitque vectigalem, ac in uno temporis momento viginti duo millia ipsius occidit, et tertia victoria filios Ammon, qui aciem instruxerant juxta civitatis portam, per Joab exercitus ducem devicit, qui viribus suis in duas partes divisus, aliis quidem occurrit a fronte, alios vero a tergo adortus subegit: quomodo post ejusmodi strenua facta, adeo tristitia ac mœsta profert, dicens: Deus, repulisti nos, et destruxisti nos: iratus es, et misertus es nostri? Porro tempus quidem inscriptionis tituli, illud erat, quo egregia facinora perpetravit: vis vero eorum quæ scripta sunt, ad finem refertur; eum autem finem dicit, qui in sæculorum consummatione eventurus est. Quapropter et iis, qui immutabuntur, scriptum psalmum esse dicit. Potest autem id intelligi de omni omnino hominum genere, quod

tur, nihil innovandum censuimus.

(41) Editi τῇ προκοπῇ. At Oliv. et Anglic. cum nostris duodecim mss. τῇ περιχοπῇ, bene.

(42) Sic editio Basil. cum sex mss. Editio vero Paris. Πῶς οὖν φησιν. Mox editi πῶς δὲ καί. Deest καί in mss. non paucis.

(43) Alia est interpunctio in Coisl. Ἀραβίαν, πᾶσαν τὴν Φοινικὴν, Arabiam, Phœnicem omnem.

(44) Videtur legisse interpretes εἴκοσι χιλιάδας, cum vertat, viginti millia. Sed et in Oliv. et in aliis mss. non paucis legitur εἴκοσι καὶ δύο χιλιάδας, viginti duo millia, et ita editum invenimus II Reg. viii, 5.

ad omnes hujus psalmi utilitas perveniat. Qui enim A immutantur, et qui immutabuntur, ii sunt qui neque eundem corporis habitum servant, neque in eadem semper persistunt sententia : sed qui ut corpore alii efficiuntur juxta ætatum vicissitudines, ita mente pro casuum varietatibus permutantur. Alii namque sumus pueri, alii puberes, alii viri jam facti, ac consenescentes iterum omnino immutatur. Et alii quidem sumus in lætiore rerum statu : alii vero ex aliis efficiuntur, asperiore temporum casu usi : alii dum ægrotamus, alii dum valemus : alii in nuptiis, alii in luctu. Aut quoniam dictum non est, *his qui immutantur*, sed, *his qui immutabuntur*, voxque speciem prophetiæ præ se fert, quod futuri sit temporis ; convenientius fuerit, ut immutandos intelligamus eos, qui, relicta vana B patrum suorum consuetudine, ex Evangelii disciplina vitam suam erant instituturi. Itaque non illius ætatis Judæis hic psalmus scriptus est, sed nobis immutandis, qui deorum multitudinem in pietatem, ac idolorum errorem in Conditoris nostri cognitionem mutavimus : qui pro repugnante legi voluptate, consentientem legi temperantiam elegimus : qui pro tibiis et choris ac ebrietate psalmum jejuniumque et precationem nobis vindicavimus. Proinde qui hunc psalmum dixerit scriptum nobis esse, a veritatis scopo haud aberrabit. Ideo et nostra sunt oracula divina, et ab Ecclesia Dei, tanquam dona divinitus missa, in singulis conventibus leguntur, velut alimentum quoddam animarum, quod a Spiritu subministretur. Sed et hic psalmus scriptus est ut in columna inscribatur ; hoc est, non negligenter et perfunctorie audiatur ; neque, quemadmodum cito deleatur quæ in materia se 191 facile corrumpebantur scribuntur : sic in tuo animo isthæc ad breve tempus memoriæ insculpas, deinde ipsa confundi ac obliterari sinas ; sed in tua anima ceu in columna incisa sint ; id est, immutabiliter ac firmiter per omne tempus in memoria insideant. Quod si nos repulerit Judæus, velut a scriptis alienos ; per hæc quæ scripta sunt, ipsum afficiamus pudore : sic ut ostendamus mixtam vocationem esse, quæ distantia colligit, et ea quæ procul absunt convocat, ac per fidem in Christum efficit multos unum. VERS. 7. *Meus est, inquit, Galaad, et meus est Manasses. Et Ephraim dixit, et Judam assumpsit, et annumeravit Moab. Quin et in Idumæam ascensurum se minatur, ac omnium simul subjectionem annuntiat : VERS. 10. *Mihi alienigenæ subditi sunt.**

eis Christum πιστεως (52). *Ευός ἐστι, φησί, Γαλααδ· καὶ ἐμός ἐστι Μανασσῆς.* Καὶ τὸν Ἐφραϊμ

τέλος δὲ λέγει τὸ ἐπὶ συντελεῖα τῶν αἰῶνων ἐκθήσε-
σθα· μέλλον. Διὸ καὶ τοῖς ἀλλοιωθησομένοις γεγράφθαι
φησὶ τὸν ψαλμὸν. "Ἔστι δὲ ἀπαξᾶπλῶς περὶ παντὸς
τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων νοῆσαι, ὡς εἰς πάντας τῆς
ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ διαβαινούσης ὠφελείας. Ἄλλοιούμε-
νοι γὰρ καὶ ἀλλοιωθησόμενοι οἱ μήτε τὴν τοῦ σώμα-
τος ἔξιν τὴν αὐτὴν διασώζοντες, μήτε ἐπὶ τῆς γνώ-
μης ἀεὶ τῆς αὐτῆς βεβηκότες, ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα κα-
τὰ τὰς τῶν ἡλικιῶν μεταβολὰς ἀλλοιούμενοι, τὴν δὲ
διάνοιαν πρὸς τὰς ποικιλίας τῶν συμπτωμάτων με-
τατιθέμενοι. Ἄλλοι μὲν γὰρ ἐσμεν παῖδες, καὶ ἄλλοι
ἔφηθοι, καὶ ἀνδρωθέντες ἕτεροι, καὶ ἀπογηράσαντες
πάλιν παντελῶς ἀλλοιούμεθα (45). Καὶ ἄλλοι μὲν ἐν
ταῖς φαιδροτέραις ἐσμεν καταστάσει τῶν πραγμά-
των· ἄλλοι δὲ ἐξ ἄλλων γινόμεθα τραχυτέρα συντυ-
χία καιρῶν κεχρημένοι· ἄλλοι νοσοῦντες, καὶ ἄλ-
λοι εὐπαθοῦντες· ἄλλοι ἐν γάμοις, καὶ ἄλλοι ἐν
πένθει. Ἡ διὰ τὸ μὴ εἰρῆσθαι, τοῖς ἀλλοιουμέ-
νοις, ἀλλὰ, τοῖς ἀλλοιωθησομένοις, καὶ τὴν φωνὴν
ἐνδειξὶν ἔχειν προφητείας, τῷ εἰς τὸ μέλλον (46) ἐκ-
κεκλισθαι τὸν χρόνον, ἀκολουθότερον ἐννοεῖν τοὺς ἀλ-
λοιωθησομένους τοὺς μέλλοντας, τὴν πρὸς τὰ μάταια
τῶν πατέρων συνήθειαν (47) ἀφέντας, τῇ κατὰ τὸ
Εὐαγγέλιον ἀκριβεῖα κανονίζειν τὴν πολιτείαν. Οὐ
τοίνυν τοῖς τότε Ἰουδαίοις ὁ ψαλμὸς γέγραπται, ἀλλ'
ἡμῖν τοῖς ἀλλοιωθησομένοις, τοῖς τὴν πολυθεῖαν εἰς
εὐσέβειαν διαμείβουσι, τὴν περὶ τὰ εἰδῶλα πλά-
νην (48) εἰς τὴν τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς ἐπίγνωσιν·
τοῖς ἀντὶ ἡδονῆς παρανόμου σωφροσύνην ἐννομον αἰ-
ρουμένοις· ἀντὶ αὐλῶν, καὶ χορῶν, καὶ μέθης, ψαλ-
μὸν, καὶ νηστείαν, καὶ προσευχὴν μεταλαμβάνουσι. C
Ἡμῖν οὖν γεγράφθαι τὸν ψαλμὸν εἰπὼν τις, οὐκ ἂν
ἀμάρτοι τῆς ἀληθείας. Διὸ (49) καὶ ἡμέτερά ἐστι τὰ
θεῖα λόγια, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὡς θεό-
πεμπτα δῶρα, καθ' ἕκαστον σύλλογον ὑπαναγινώ-
σκειται, οἷόν τις τροφή ψυχῶν χορηγουμένη διὰ τοῦ
Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ εἰς στηλογραφίαν γέγραπται
ὁ ψαλμὸς· τουτέστι, μὴ πάρεργος ἔστω αὐτοῦ ἡ
ἀκρόασις· μηδὲ, ὡσπερ τὰ ἐν τῇ εὐφάρτῳ ὕλη γρα-
φόμενα ταχὺν (50) λαμβάνει τὸν ἀφανισμόν, οὕτως
ἐν τῇ σεαυτοῦ διανοίᾳ πρὸς ὀλίγον ἐγχαράξας τῇ μνή-
μῃ, εἶτα συγχωρήσῃς αὐτὰ συγχυθῆναι (51) καὶ
ἀφανισθῆναι· ἀλλ' ἔχει ἐνεστηλιτευμένα σου τῇ ψυχῇ·
τουτέστιν ἀκίνητα καὶ πάγια εἰς πάντα τὸν χρόνον
ἐνιδρυμένα τῇ μνήμῃ. Ἐὰν δὲ παρωθῆται ἡμᾶς ὁ
Ἰουδαῖος ὡς ἀλλοστρίους τῶν γεγραμμένων, ἐκ τῶν
γεγραμμένων αὐτὸν δυσωπήσωμεν· δηλοῦντες τὸ
σύμμικτον τῆς κλήσεως· ὅπως τὰ διεστῶτα συνάγει,
τὰ μακρὰν συγκαλεῖ, ἕνα ποιεῖ τοὺς πολλοὺς διὰ τῆς

(45) Reg. tertius ἀλλοιούμενοι.

(46) Nostri undecim mss. habent εἰς τὸ μέλλον. Editi εἰς τὸν μέλλοντα. Ibidem tres mss. ἐγχεκλί-
σθαι. Statim quinque mss. ἀκολουθότερον νοεῖν.

(47) Ita Oliv. et Combef. cum aliis sex mss. At editi et Reg. sextus τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν.

(48) Colbertini primus et sextus cum Reg. quarto τὴν περὶ τὰ εἰδῶλα πτολίαν, inanem idolorum metum. Multi alii mss. cum editis τὴν περὶ τὰ εἰδῶλα πλά-
νην Nec ita multo post nostra editio Paris. αἰρη-

μένοις. Secunda editio Paris. ἡρημένοις. At mss. αἰρουμένοις.

(49) Ita sex mss. cum editione Basil. At editio Paris. διότι.

(50) Codices aliquot ταχύ, celeriter.

(51) Editi συγχυθῆναι. At mss. septem συγχυθῆ-
ναι. Hoc ipso in loco editio Paris. ἐνεστηλιτευμένα. At quatuor mss. ἐνεστηλιτευμένα. Colb. sextus ἐστηλιτευμένα.

(52) Colbertini primus, quartus, quintus, sextus

εἶπε, καὶ τὸν Ἰούδαν προσελάβετο· καὶ συνηρίθμησε τὸν Μωάβ. Καὶ τῆς Ἰδουμαίας ἐπιθήσεσθαι ἀπειλεῖ· καὶ πάντων ὁμοῦ τὴν ὑποταγὴν εὐαγγελίζεται· *Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν.*

3. Ὁ Θεὸς οὖν ἀπόσω ἡμῶν. Τοὺς μακρύνοντας ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἀμαρτημάτων ἀπόσω. Τὰ συστήματα τῆς πονηρίας ἡμῶν καθέλεις, [εὐεργετῶν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀσθενείας.] Ὁργίσθης, ὅτε ἡμεῖς φύσει τέκνα ὀργῆς, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Ἄκτειρησας ἡμᾶς, ὅτε τὸν Μονογενῆ σου προέθου ἱλαστήριον ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ τὴν ἀπολύτρωσιν εὕρωμεν. Ἄ οὐκ ἂν ἐγνωρίσαμεν εὐεργετούμενοι, εἰ μὴ ἐπότισας ἡμᾶς *Ὀῖνον καταλύξεως.* Οἶνον λέγει τὸν λόγον τὸν τὴν πεπωρωμένην καρδίαν εἰς συναίσθησιν ἄγοντα. *Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημείωσιν, τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τόξου.* Μωϋσῆς μὲν τὰς φλιάς τῶν Ἰσραηλιτῶν (53) τῷ αἵματι τοῦ προβάτου κατεσημήνατο· σὺ δὲ ἔδωκας ἡμῖν σημείωσιν, αὐτὸ τὸ αἷμα τοῦ ἀμώμου ἀμνοῦ τοῦ σφαιασθέντος ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου. Καὶ Ἰεζεκιὴλ ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν προσώπων δίδοσθαι λέγει τὸ σημεῖον. *Πορεύεσθε γάρ, φησὶν, ἐπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε· μὴ φείσησθε (54)· μηδὲ ἐλεήσητε. Πρεσβύτερον, καὶ νεανίσκον, καὶ νήπιον, καὶ παρθένον, καὶ γυναῖκα ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας, ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσσητε. Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, Ἀγαλλιᾶσομαι, καὶ διαμεριῶ Σίκιμα (55). Σίκιμα τὸ ἐξαιρετὸν χωρίον, τῷ Ἰωσήφ παρὰ τοῦ Ἰακώβ δεδομένον, τύπος τῆς διαθήκης τῆς μόνῃ δοκούσης τῷ Ἰσραὴλ δεδωρῆσθαι. Τὴν τοίνυν ἐξαιρετὸν διαθήκην καὶ κληρονομίαν τοῦ λαοῦ ταύτην εἰς μερισμὸν ἄξω, καὶ κοινὴν ποιήσω πρὸς τοὺς λοιπούς. Διαμερισθείσης οὖν τῆς διαθήκης εἰς πάντας, καὶ τοῦ ἀπ' αὐτῆς ὠφελίμου κοινοῦ πᾶσι τοῖς εὐεργετούμενοις παρὰ Θεοῦ γινομένου, τότε καὶ ἡ κοιλὰς τῶν σκηνῶν διαμετρηθήσεται· τούτ' ἐστὶν, ἡ οἰκουμένη πᾶσα, οἷον εἰ κλήροις τισὶ, ταῖς καθ' ἕκαστον τόπον παροικίαις διαιρεθήσεται. Τότε καὶ τὰ διεστῶτα συνάψει, Ὁ εἰρηνοποιῶν εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ (56) λύσας, τὰ ἀμφοτέρα ποιήσει ἓν.*

4. Ἐμός ἐστὶ Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστὶ Μανασσῆς. Ἐγγονος τοῦ Μανασσῆ ὁ Γαλαὰδ· ἵνα δείξῃ τὴν τῶν πατριαρχῶν ἀκολουθίαν παρὰ Θεοῦ καθήκουσαν, ἐξ ἧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα. Καὶ Ἐφραΐμ ἀντίληψις τῆς κεφαλῆς μου· Ἰούδας βασιλεὺς μου. Τὰ ἀπορράγენტα μέρη συνάπτει διὰ τῆς ὁμο-

3. *Deus igitur repulisti nos. Eos qui semetipsos a te elongant, pro ratione delictorum repulisti. Destruixisti iniquitatis nostræ congeriem, ob infirmitatem nobis benefaciens. Iratus es, cum natura essemus iræ filii¹⁰, spem non habentes, et ne Deum quidem in mundo agnoscentes¹¹. Misertus es nostrum, cum Unigenitum tuum pro nostris peccatis propitiationem proposuisti, ut in ejus sanguine inveniremus redemptionem. Quæ utique non agnovissemus beneficio tuo nobis contigisse, nisi nos (VERS. 5) *Vino compunctionis potasses. Vinum autem appellat sermonem, quo obduratum cor ad sensum deducitur. VERS. 6. Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus.* Moyses quidem Israelitarum postes ovillo sanguine obsignavit¹²; tu vero nobis dedisti significationem, sanguinem ipsum incontaminati agni, qui pro mundi peccato immolatus est. Et Ezechiel in frontes facierum signum datum esse dicit¹³: *Ambulate enim, inquit, post ipsum, et percutite, ne peperceritis, neque misereamini. Seniore, et juvenem, et infantem, et virginem, et mulieres interficite ad interneccionem: ad omnes vero, in quibus est signum, ne appropinquetis. VERS. 8. Deus locutus est in sancto suo, *Lætabor, et partibor Sicimam.* Sicima peculiare prædium, Josepho a Jacobo datum¹⁴, figura ac typus est testamenti, quod Israeli soli traditum esse videtur. Itaque peculiare illud testamentum hæreditatemque populi adducam in divisionem, ac cum cæteris communicabo. Postquam ergo testamentum inter omnes distributum fuerit, et illius utilitas omnibus beneficio a Deo affectis facta fuerit communis, tunc etiam convallis tabernaculorum metietur: hoc est, totus terrarum orbis habitaculis per singula loca quasi quibusdam sortibus dividetur. Tunc demum distantia conjunget is, *Qui pacificat sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt¹⁵: Et medium parietem maceriæ solvens, utraque unum faciet¹⁶.***

4. *Meus est Gulaad, et meus est Manasses. Gulaad 192 Manassæ est soboles; ut patriarcharum seriem ostendat ex Deo descendentem, ex quibus Christus est secundum carnem. Et Ephraim susceptio capitis mei; Judu rex meus. Abscissas partes connectit per concordiam. VERS. 10. Moab spei le-*

¹⁰ Ephes. ii, 3. ¹¹ ibid. 12. ¹² Exod. xii, 7. ¹³ Ezech. ix, 5, 6. ¹⁴ Gen. XLVIII, 22. ¹⁵ Coloss. i, 20. ¹⁶ Ephes. ii, 14.

et septimus cum Reg. tertio τῆς εἰς Χριστὸν κλησεως, haud recte. Editi cum Regiis quarto et sexto, ut in textu.

(53) Colb. quartus φλιάς τῶν Ἰσραηλιτῶν θυρῶν, *postes portarum Israelitarum.* Sed abest θυρῶν a multis aliis mss. et ab editis.

(54) Reg. quartus et Colb. sextus æque ac LXX φείδεσθε. Editi cum plurimis mss. φείσησθε.

(55) Sic Colbertini primus, quartus et sextus cum Reg. tertio. Vox Σίκιμα semel dumtaxat reperitur in aliquibus mss. et in editis. Illud, τὸ ἐξαιρετὸν

χωρίον, sic verterat interpres, *præcipuum prædium*: sed, meo quidem iudicio, melius reddidit Combefisius, *peculiare prædium.* Jacobus enim agrum illum Josepho extra sortem tradidisse dicitur Gen. XLVIII, 22.

(56) Ita editio Basil. et mss. non pauci. Abest articulus ab editione Paris. Aliquanto post editio Basil. et duo mss. ἔγγονος. In illo quod mox sequitur, ἵνα δείξῃ, ellipsim inesse vident, opinor, omnes. Hoc est: *Hæc ideo dicit, ut ostendat patriarcharum successionem ex Deo descende*

bes. Aut, *Lebes lavacri*, ait alius quidam interpres: A aut, *Lebes securitatis*; hoc est, vilis et abjectus homo, cui cum minis interdictum est, ne in Domini Ecclesiam ingrediatur. Non enim intrabit Moabites et Ammonites usque ad tertiam, et usque ad decimam generationem, et usque ad æternum tempus. Quoniam tamen baptismum remissionem habet peccatorum, ac debitoribus affert securitatem; ideirco, factam per baptismum redemptionem et conjunctionem cum Deo ostendens, *Moab*, inquit, *lebes est lavacri*, aut *Lebes securitatis*. Omnes igitur alienigenæ subditi sunt, utpote qui se Christi jugo submiserint: quare in Idumæam suam extendet calceamentum. Divinitatis autem calceamentum caro est Dei gestatrix, per quam ad homines accessit. Ob hanc spem Propheta beatum prædicans tempus adventus Domini, ait (VERS. 11): *Quis deducet me in civitatem munitionis?* Fortassis Ecclesiam dicit, quæ quidem civitas est, quod sit cœtus qui legibus regitur: *civitas vero munitionis*, ob fidei munimentum. Unde interpres quidam significantissime reddidit: *In civitatem circummunitam*. Quis igitur dabit mihi, ut magnum illud spectaculum conspiciam, Deum inter homines diversantem? Illud est, quod a Domino dictum fuit: *Multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt* ¹⁷.

5. *Da nobis auxilium de tribulatione*. Auxilium ne quæramus a robore, ne a bona corporis habitudine: ne ab ullo eorum qui clari et illustres hominibus habentur, opem consequi velimus. Non in pecuniarum exsuperantia, non in potentia fastu, non in gloria: sublimitate sita victoria est: sed ex summa tribulatione largitur Dominus auxilium iis qui ipsum inquirunt. Talis erat et Paulus, qui in suis gloriabatur tribulationibus ¹⁸. Quare dicere poterat, *Cum infirmior, tunc potens sum* ¹⁹. VERS. 13. *Da nobis igitur, Domine, auxilium de tribulatione*; cum tribulatio patientiam operetur, patientia probationem, probatio spes: spes autem non confundat ²⁰. Vides quo tribulatio te subvehat? Ad spem quæ non confundit. Ægrotas? Gaude, quia, *Quem diligit Dominus, castigat* ²¹. Pauper es? Lætare,

νοίας. Ὁ Μωὰβ τῆς ἐλπίδος λέβης. Ἡ, λέβης, φησὶ, λουτροῦ (57), ἄλλος τις τῶν ἐρμηνευσάντων ἦ, λέβης ἀμεριμνίας· τουτέστιν, ὁ ἀπόβλητος ἄνθρωπος, ὁ ἀπειλὴν ἔχων μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. Οὐκ εἰσελεύσεται γὰρ Μωαβίτης καὶ Ἀμμωνίτης ἕως τρίτης καὶ ἕως δεκάτης γενεᾶς, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ὅμως ἐπειδὴ τὸ βάπτισμα ἄφεςιν ἔχει ἁμαρτημάτων, καὶ ἀμεριμνίας πρόξενον γίνεται τοῖς καταχρέοις, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπολύτρωσιν καὶ πρὸς Θεὸν οἰκειώσιν ἐνδεικνύμενος, Μωὰβ, φησὶ, λέβης ἐστὶ λουτροῦ, ἦ, λέβης ἀμεριμνίας. Πάντες οὖν ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν τῷ ζυγῷ τοῦ Χριστοῦ ὑποκύψαντες· διὰ τοῦτο ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιβαλεῖ τὸ ἑαυτοῦ ὑπόδημα. Ὑπόδημα δὲ τῆς θεότητος ἡ σὰρξ (58) ἡ θεοφόρος, δι' ἧς ἐπέβη τοῖς ἀνθρώποις. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι μακαρίζων τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Κυρίου ἀποδημίας ὁ Προφῆτης φησὶ· Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; Τάχα τὴν Ἐκκλησίαν λέγει· πόλιν μὲν, διὰ τὸ σύστημα εἶναι νομίμως οἰκούμενον (59)· περιοχῆς δὲ διὰ τὴν τῆς πίστεως περιβολὴν. Ὅθεν εὐσημότατά τις τῶν ἐρμηνευσάντων ἐκδέδωκεν, *Εἰς πόλιν περιπεφραγμένην*. Τίς οὖν δώσει μοι τὸ μέγα τοῦτο θέαμα ἰδεῖν, Θεὸν ἀνθρώποις (60) ἐπιδημοῦντα; Τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Κυρίου· ὅτι Πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν αὐτὸν καὶ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον.

5. Δός ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως. Μὴ ἀπὸ ἰσχύος ζητήσωμεν τὴν βοήθειαν· μὴ ἀπὸ εὐπαθείας σαρκός· ἀπὸ μηδενός (61) τῶν παρὰ ἀνθρώποις νενομισμένων περιφανῶν ἀξιώσωμεν τυχεῖν τῆς ἀντιλήψεως. Οὐκ ἐν περιβολῇ χρημάτων, οὐκ ἐν δυνάμει ὄγκῳ, οὐκ ἐν ὑψώματι δόξης τὸ κρατεῖν περιγίνεται, ἀλλ' ἐκ τῆς καθ' ὑπερβολὴν θλίψεως χαρίζεται Κύριος τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν τὴν βοήθειαν. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Παῦλος, καυχήματα ἑαυτοῦ τὰς θλίψεις ποιούμενος. Διὰ τοῦτο ἠδύνατο λέγειν· Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Δός οὖν ἡμῖν, Κύριε, βοήθειαν ἐκ θλίψεως· ἐπειδὴ ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταίσχυνει. Ὁρᾷς ποῦ ἀνάγει σε ἡ θλίψις; Εἰς τὴν ἀκαταίσχυντον ἐλπίδα. Νοσεῖς; εὐθύμει, ὅτι· Ὁν ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Πτω-

¹⁷ Matth. xiii, 17. ¹⁸ Rom. v, 3. ¹⁹ II Cor. xii, 10. ²⁰ Rom. v, 3-5. ²¹ Hebr. xii, 6.

(57) Editio Paris. cum Colb. septimo τοῦ λουτροῦ. Decet τοῦ in plurimis mss. et in editione Basil.

(58) Sic Regii tertius et quartus æque ac tres Colbertini. Editi vero cum Reg. sexto ἡ θεοφόρος σὰρξ. Hæc Basilii verba citat Theodoretus tom. IV, Dial. 1, pag. 40.

(59) Ait Combesisius suo periculo pro οἰκούμενον legendum esse οἰκονομούμενον: sed quid necesse sit ita legi contra auctoritatem omnium librorum tum mss., tum excusorum, ego non satis intelligo. Nam utriusque verbi οἰκεῖσθαι et οἰκονομεῖσθαι eandem sæpe significationem esse, vel ex lexicis constat. Interpretem illum qui mox a Basilio laudatur, Symmachum esse docent Eusebius et Theodoretus. Notandum tamen apud Eusebium et apud

Theodoretum, pro περιπεφραγμένην legi simpliciter πεφραγμένην. Sed suspicor illud, περί, a librariis utroque in loco omissum esse, tum quod vox περιπεφραγμένην significantior sit, tum quod in *Hexaplis* ita ex mss. editum fuisse videamus.

(60) Colb. quartus Θεὸν ἐν ἀνθρώποις. Haud longe duo mss. Δός οὖν ἡμῖν.

(61) Totum illud, ἀπὸ μηδενός, etc., sic Latine redditum in editione Paris. invenimus: *A nulla, inquam, re quæ quamlibet apud homines præstans sit et eximia, dignum est ut ab ea deposcas tibi impartiri veluti redemptionem*. Sed Basilii verba de personis non de rebus intelligenda esse puto. Hoc igitur dicit, neque a rebus, neque ab hominibus quamlibet claris ullum auxilium exspectandum esse. Nam omnia excludit, et res et personas.

χεύεις (62); εὐφραίνου, ὅτι Λαζάρου σε τὰ ἀγαθὰ διαδέξεται. Ἀτιμάζῃ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ; Μακάριος εἶ, ὅτι σου (63) ἡ αἰσχὺνη εἰς ἀγγέλου δόξαν μεταβληθήσεται. Πείσωμεν ἑαυτοὺς, ἀδελφοί, ἐν καιρῷ πειρασμοῦ, μὴ πρὸς ἀνθρωπίνας ἐλπίδας ἀποτρέχειν, μηδὲ ἐκεῖθεν ἑαυτοῖς τὰς βοηθείας θηρᾶσθαι, ἀλλ' ἐν δάκρυσιν καὶ στεναγμοῖς, καὶ φιλοπόνοιᾳ προσευχῇ, καὶ ἀγρυπνίᾳ εὐτόνῳ τὰς δεήσεις ποιῆσθαι. Οὗτος γὰρ λαμβάνει βοήθειαν ἐκ θλίψεως, ὁ τῆς ἀνθρωπίνης βοηθείας ὡς ματαίας καταφρονῶν, καὶ τῇ ἐπὶ τὸν σῶζειν δυνάμενον ἡμᾶς ἐλπίδι στηριζόμενος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΞΑ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Ἰδιθοῦμ, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

1. (64) Δύο ψαλμοὺς ἔγνωμεν ὑπὲρ Ἰδιθοῦμ ἔχοντας τὴν ἐπιγραφὴν· τὸν τε τριακοστὸν ἕβδοσον καὶ τὸν ἐν χερσί. Καὶ λογιζόμεθα μὲν Δαβίδ (65) εἶναι τὴν σύνταξιν τῆς πραγματείας· τῷ μὲντοι Ἰδιθοῦμ δεδῶσθαι εἰς ὠφέλειαν αὐτοῦ, ἐπὶ διορθώσει τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων, καὶ εἰς μελωδίαν τὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ· δι' ἧς καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάζετο, καὶ οἱ ἀκούοντες τῆς ἀρμονίας ἐπανωρθοῦντο τὰ ἦθη. Ἦν γὰρ καὶ ὁ Ἰδιθοῦμ ἱεροψάλτης, ὡς μαρτυρεῖ ἡμῖν ἡ ἱστορία τῶν Παραλειπομένων, λέγουσα· Καὶ μετ' αὐτῶν (66) Αἰμάν καὶ Ἰδιθοῦμ, σάλπιγγές τε καὶ κύμβαλα τοῦ ἀναζωεῖν, καὶ ὄργανα τῶν ᾠδῶν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα φησί· Καὶ ἔστησε Δαβίδ ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς δυνάμεως εἰς τὰ ἔργα τοὺς υἱοὺς Ἀσάφ, καὶ Αἰμάν (67), καὶ Ἰδιθοῦμ, τοὺς ἀποφθεγγόμενους ἐν κινύραις, καὶ ἐν νάβλαις, καὶ ἐν τυμπάνοις. Περὶ ὑπομονῆς τοίνυν ἑκάτερος ψαλμὸς τὴν πλείστην ποιεῖται (68) πραγματείαν, δι' ἧς καταστέλλεται μὲν τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, ὑπερηφανίας δὲ πάσης ἐξορισθείσης, κατορθοῦται ταπεινώσις. Ἀμύχανον γὰρ τὸν μὴ καταδεξάμενον τὸ πρὸς πάντας ὑποδεδῆσ καὶ ἔσχατον (69) δυνηθῆναι ποτε ἢ λοιδορούμενον θυμοῦ κρατῆσαι, ἢ θλιβόμενον διὰ μακροθυμίας περιγενέσθαι τῶν πειρασμῶν. Ὁ γὰρ τὴν ἄκραν ταπεινώσιν κατορθώσας, ἐν μὲν ταῖς λοιδορίαις πλείονα ἑαυτοῦ προκαταγνοὺς τὴν εὐτέλειαν, οὐ κινήθησεται τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν ῥημάτων τῆς ἀτιμίας· ἀλλ' ἐὰν μὲν ἀκούσῃ πένης, οἶδεν ἑαυτὸν πτωχὸν ἦντα, καὶ πάντων ἐνδεῆ, καὶ τῆς καθ' ἡμέραν παρὰ τοῦ Κυρίου χορηγίας ἐπιδεδόμενον· ἐὰν δὲ ἀκούσῃ δυσγενῆς καὶ ἐξ ἀφανῶν,

⁶² Luc. xvi, 22. ⁶³ I Paral. xvi, 42. ⁶⁴ I Paral. xxv, 1. ⁶⁵ Psal. xxxviii, 2.

(62) Sic editio Basil. cum quinque mss. At nostra editio Paris. πτωχεύσεις, non ita recte. Mox Reg. secundus cum editione Basil. διαδέξονται.

(63) Editio Basil. cum quatuor mss. ὅτι σου. Editio Paris. cum mss. non paucis ὅτι σοι. Statim Colb. primus Πείσωμεν οὖν.

(64) Initium Basilianæ explanationis tribuitur Theodoro in Catena Corderiana. Illud quoque fragmentum quod proxime in ea Anonymi cujusdam nomine editum est, ad nostrum Basilium similiter pertinet.

(65) Sic mss. et editio Basil. At editio Paris. τοῦ Δαβίδ.

A quia Lazari bona te excipient⁶². Ignominia afficeris propter Christi nomen? Beatus es, quia tuum dedecus in angeli gloriam vertetur. Nobis, fratres, tentationis tempore persuadeamus, ut ne ad humanas spes confugiamus, nec **193** inde nobis quaeramus auxilia: sed in lacrymis et suspiriis, et sedula obsecratione, et intentis vigiliis preces peragamus. Hic enim e tribulatione praesidium accipit, qui opem humanam ut vanam aspernatur, ac spe nititur illius, qui nos salvos facere potest, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

B

IN PSALMUM LXI.

In finem pro Idithum, psalmus Davidi.

1. Psalmos duos novimus, quibus inscriptio est *Pro Idithum*, tricesimum octavum, et hunc quem habemus in manibus. Et arbitramur quidem a Davide compositum opus esse, datum vero Idithum pro utilitate ipsius, ad corrigendas animæ affectiones, et ad concinnandam coram populo melodiam, per quam et Deus afficiebatur gloria, et mores eorum qui harmoniam audiebant emendabantur. Erat enim et Idithum ipse sacrorum psalmorum cantor, ut nobis testatur Paralipomenon historia, dicens: *Et cum ipsis Aeman et Idithum, et tubæ et cymbala ad resonandum, et organa canticorum Dei*⁶³. Et paulo post ait: *Statuit David rex et principes exercitus ad opera filios Asaph et Aeman et Idithum, sonos edentes in citharis, et in nablis, et in tympanis*⁶⁴. Itaque de patientia psalmus uterque plurimum tractat, per quam ut sedatur animi indignatio, ita omni superbia exterminata, humilitas acquiritur. Fieri enim non potest, ut is qui infimo ultimoque loco erga omnes haberi non vult, queat unquam aut dum conviciis impetitur, iræ dominari, aut dum afflictor, per patientiam tentationes superare. Qui enim ad summam humilitatem pervenit, is cum in conviciis suam vilitatem majorem prior agnoscat, ob verba ignominiosa animo non commovebitur: sed si appelletur pauper, novit se ipsum pauperem esse, et omnium indigum, ac quotidiano Domini stipendio opus habere; si vero vocetur ignobilis et obscurus, prius sibi in suo corde conscius est, procreatum esse se ex luto. Quapropter illic quidem ait, *Dixi: Custodiam vias meas*⁶⁵,

(66) Colb. quartus καὶ μετ' αὐτοῦ, nec aliter LXX, I Paralip. xvi, 41. At editi cum quatuor mss. καὶ μετ' αὐτῶν.

(67) In Anglic. Αἰμάν legitur pro Αἰμάν. Sed vulgatam lectionem Αἰμάν exhibent et Oliv. et nostri mss. una cum LXX. Mox Colb. quartus ἐν κινύρα.

(68) Ita sex mss. At editi ποιεῖ.

(69) Reg. secundus ἐπιδεδῆσ καὶ ἔσχατον. Nec ita multo post editio Basil. cum duobus mss. πλείον ἑαυτοῦ. Editio Paris. cum multis mss. πλείονα ἑαυτοῦ.

peccatorisque conjurationem narrat, et propriam patientiam. *Cum enim*, inquit, *consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis* ²⁶. Postea progrediens ait: *Verumtamen omnia vanitas, omnis homo vivens* ²⁷; deinde, *Theaurizat, et ignorat cui congregabit ea* ²⁸. At in presenti psalmo dubitanter orditur, velut ad animam suam loquens, tanquam si isthæc ex prius dictis consequerentur. Etenim ne anima sensui carnis subdita, ad iras et tristitias provocetur: Cur, inquit, affectionum malarum servam facio animam, cui corporis affectionumque ejus **194** principatus a Deo, qui eam condidit, concreditus est? Oportet itaque imperare affectibus, et servire Deo. Fieri enim non potest, ut ipsa et a peccato et a Deo regatur: sed ut malitiæ oportet eam dominari, ita Domino universorum subjectam esse. Quare Propheta insurgens in eum, qui tentationes inducit, multamque malorum turbam ei excitat, et suum studium in id confert, ut spiritus celsitatem redigat in servitutem ²⁹, ac ipsum carni subjiciat, velut redarguens vanam illius adversum se versutiam, hæc dicit: Quid me servire cogis iis quibus fas non est? **Mihi Dominus est, agnosco verum Regem.**

τοῦ πνεύματος, καὶ ὑποῤῷψαι αὐτὸ τῇ σαρκί, οἷον νοιαν, ταῦτά φησι· Τί με βιάζῃ δουλεύειν οἷς μὴ θέμις;

2. *Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum.* Causam dixit cur subjici studeat: quoniam a Deo salutare est. Proprium enim Opificis est, opificiorum suorum incolumitatem curare. Vel, *Ab ipso salutare est*; quoniam propheticæ prævidens futuram esse gratiam incarnationis Domini, hæc dicit: nimirum Deo servire oportere, et ipsum diligere, qui beneficium tantum prior contulerit in hominum genus, ut ne proprio quidem Filio pepercerit, sed pro nobis omnibus illum tradiderit ³⁰. Mos est enim Scripturæ, ut Christum Dei, salutare appellet; sicut alicubi etiam Simeon ait: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, quia viderunt oculi mei salutare tuum* ³¹. Subjiciamur igitur Deo, quod salutare ab ipso est. Quid autem sit salutare, explicat. Non nuda quædam est operatio, aliquam nobis beneficentiam afferens, qua ab infirmitate liberemur, bonaque corporis habi-

²⁶ Psal. xxxviii, 3. ²⁷ ibid. 6. ²⁸ ibid. 7. ²⁹ I Cor. ix, 27. ³⁰ Rom. viii, 32. ³¹ Luc. ii, 29, 30.

(70) Colb. quartus δούλην ποιούμεν.

(71) Reg. tertius ὄχλον τῶν παθῶν, *turbam cupiditatum.*

(72) Colb. quartus τῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων.

(73) Ita editio Basil. et octo mss. At in editione Paris. post vocem Δέσποτα addita sunt illa, κατὰ τὸ ῥημά σου ἐν εἰρήνῃ, sed quin ex Evangelio huc translata sint, dubium non habeo.

(74) Verterat interpretes ex Vulgata, *Non movebor amplius.* Sed cum vox *amplius* accommodari vix

προειλημμένον ἔχει ἐν τῇ αὐτοῦ καρδίᾳ τὸ ἐκ πηλοῦ γεγενῆσθαι. Διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν φησιν, *Εἶπα, φυλάξω τὰς ἐδούς μου*, καὶ διηγείται τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὴν ἐπισύστασιν, καὶ τὴν οἰκείαν μακροθυμίαν· Ἐν τῷ συστῆναι γάρ, φησὶ, τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν· εἶτα προῖόν λέγει· *Πλὴν τὰ σύμπαντα μεταίωτης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν*· εἶτα, *Θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίτι συνάξει αὐτά.* Ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ ἄρχεται διαπορητικῶς, οἷον ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ διαλεγόμενος, ὡς ἐξ ἀκολουθίας τῶν προειρημένων. Ἴνα γάρ μὴ τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς ἢ ψυχῇ ὑποταγεῖσθαι, πρὸς ὀργὰς καὶ λύπας διερεθίζηται, ἵνα τί, φησὶ, δούλην ποιούμεν (70) πονηρῶν παθῶν τὴν ψυχὴν, παρὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν Θεοῦ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ παθημάτων πεπιστευμένην; Δεῖ τοίνυν ἄρχειν μὲν τῶν παθῶν, δουλεύειν δὲ τῷ Θεῷ. Ἀμήχανον γὰρ αὐτὴν καὶ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας βασιλεύεσθαι, καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ δεῖ κακίας μὲν ἐπικρατεῖν, τῷ Δεσπότη δὲ τῶν ὅλων ὑποτετάχθαι. Διὰ τοῦτο ἀποτεινόμενος ὁ Προφήτης τῷ ἐπάγοντι τοὺς πειρασμοὺς, καὶ τὸν πολὺν ὄχλον αὐτῷ τῶν κακῶν (71) ἐπεγείροντι, καὶ σπουδὴν ἔχοντι δουλαγωγῆσαι τὸ φρόνημα ἐλέγχων αὐτοῦ ματαίαν οὔσαν τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπι-

ἔχω Δεσπότην, γνωρίζω τὸν ἀληθῶς Βασιλέα.

2. *Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γάρ τὸ σωτήριόν μου.* Τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς περὶ τὴν ὑποταγὴν σπουδῆς· ὅτι τὸ σωτήριον παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἴδιον γάρ Δημιουργοῦ τὸ τῶν αὐτοῦ ποιημάτων (72) τῆς ἀσφαλείας φροντίζειν. Ἡ, *Παρ' αὐτοῦ τὸ σωτήριον*· ἐπειδὴ προφητικῶς προορώμενος τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι χάριν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου, ταῦτά φησιν· ὅτι δουλεύειν δεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν, ὃς τῆλικαύτην εὐεργεσίαν εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων προκατεβάλετο, ὡς μηδὲ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ φείσασθαι, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων ἡμῶν παραδοῦναι. Σωτήριον γάρ ἔθος ὀνομάζειν τῇ Γραφῇ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ· ὡς πού καὶ Συμεὼν φησὶ· *Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα* (73)· *ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου.* Ὑποταγῆσώμεθα οὖν τῷ Θεῷ, διότι παρ' αὐτοῦ τὸ σωτήριον. Τί δὲ ἐστὶ τὸ σωτήριον, ἐρμηνεύει. Οὐκ ἐνέργειά τις ψιλή, χάριν τινὰ ἡμῖν παρεχομένη εἰς ἀπαλλαγὴν ἀσθενείας, καὶ σώματος εὐεξίαν. Ἀλλὰ τί ἐστὶ τὸ σωτήριον; *Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεός μου καὶ Σωτὴρ μου, ἀντιλήπτωρ μου οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον* (74). Θεὸς ἡμῶν ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ Υἱός. Ὁ αὐτὸς καὶ Σωτὴρ τοῦ γένους τῶν

posse videatur ad Basilianam explanationem, nos cum Combelsio *multum* interpretari maluimus. Atque hanc nostram interpretandi rationem a Scripturæ sensu non aberrare, ex *Hexaplis* cognosci potest. In iis enim ex Hebræo sic vertitur, *Non labor multum.* Hoc idem ostendit et Aquilas, dum ita interpretatus est οὐ σφαλίσματα πολλήν, *Non labor multam.* Mox operarum negligentia pro ὑπερείδων editum fuerat in editione Paris. ὑπεριδῶν,

ἀνθρώπων, ὁ τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν ὑπερείδων, ὁ τὸν ἐκ τῶν πειρασμῶν ἐγγινόμενον ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν σάλον ἐπανορθούμενος. Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον· ἀνθρωπίνως ὁμολογεῖ τὸν σάλον. Ἐπὶ πλεῖον, Ἀμήχανον γὰρ ἐν ἀνθρώπου (75) ψυχῇ μὴ γενέσθαι τινὰ σάλον ἀπὸ τῶν πειρασμῶν. Ἔως μὲν οὖν μικρὰ ἀμαρτάνομεν καὶ ὀλίγα, ὥσπερ τὰ φυτὰ ὑπὸ πρασίας αὔρας περιδονούμενοι (76), ἡρέμα πως σαλευόμεθα· ἐπειδὴν δὲ πλείω καὶ μείζονα ἢ τὰ κακὰ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τῶν ἀμαρτημάτων αὐξήσεως καὶ ὁ σάλος ἐπιτείνεσθαι πέφυκε. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ πλεῖον σαλεύονται· οἱ δὲ μέχρι τοῦ καὶ αὐτόρριζοι ἀνατραπέντες καταβληθῆναι, ὅταν λαίλαπος πάσης βιαίτερον τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας τὸς οἶονεῖ ρίζας τῆς ψυχῆς, αἷς ἐπεστήρικτο (77) τῇ πίστει τῇ κατὰ Θεὸν, ἀπορρήξῃ. Ἐγὼ τοίνυν, φησὶν, ἐσαλεύθην μὲν ὡς ἄνθρωπος· ἐπὶ πλεῖον δὲ οὐ μὴ σαλευθῶ, διὰ τὸ ἀντιστηρίζεσθαι τῇ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ Σωτῆρος.

5. Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπου; φονεύετε πάντες ὑμεῖς, ὡς τοίχῳ κεκλιμένῳ καὶ φραγμῶ ὠσμένῳ; Πάλιν τοῖς πονηροῖς ὑπηρέταις τοῦ διαβόλου μάχεται, τὴν ἀμετρίαν αἰτιώμενος ὁ λόγος τῆς παρ' αὐτῶν ἐπαγομένης ἐπιβουλῆς. Ὅτι οἱ μὲν ἄνθρωποι εἰσι ζῶον ἀσθενές· ὑμεῖς δὲ ἐπιτίθεσθε, οὐκ ἀρχούμενοι τῇ πρώτῃ προσβολῇ· ἀλλὰ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἐπάγετε, ἕως ἂν οὕτω τὴν ψυχὴν τοῦ παραπεσόντος ὑμῖν καταστρέψῃτε (78), ὥστε γενέσθαι παραπλησίαν τοίχῳ κλιθέντι καὶ φραγμῶ ἀνατραπέντι. Τοίχος δὲ, ἕως μὲν ὅτε τὴν ὀρθὴν διαφυλάσσει στάσιν, πάγιος μένει· ἐπειδὴν δὲ κλιθῆ, ἀνάγκη πᾶσα αὐτὸν διαλυθέντα πεσεῖν. Τὰ μὲν γὰρ ἡνωμένα βάρη μετὰ τὴν κλίσιν ὀρθοῦνται (79), τὰ δὲ ἐκ πλειόνων συγκείμενα, ἐπειδὴν ἐφ' ἐν τὴν ῥοπὴν πάθῃ, οὐκέτι δέχεται τὴν ἐπανόρθωσιν. Ἐνδείκνυται τοίνυν ὁ λόγος, ὅτι ἡ φύσις ἡ τοῦ ἀνθρώπου, σύνθετος οὔσα, ἐκλίθη μὲν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, λυθῆναι δὲ πάντως αὐτὴν χρὴ· ὥστε, ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀρχῆς οἰκοδομήσαντος αὐτὴν τεχνίτου πάλιν ἀνασκευασθεῖσαν, τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἀκατάλυτον καὶ πρὸς δευτέραν πτώσιν ἀνεπιβούλευτον ἀπολαβεῖν. Θεοῦ γεώργιον, φησὶ, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἐστέ. Τὴν οἰκοδομὴν ταύτην κατέσεισεν ὁ ἐχθρός· τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ῥήγματα ἀνεσκεύασεν ὁ Δημιουργός. Οὕτως ἀναγκαῖα μὲν ἡ πτώσις διὰ τὴν ἀμαρτίαν, μεγάλη δὲ ἡ ἀνάστασις διὰ τὴν ἀθανασίαν. Πλὴν τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι· ἔδραμον (80)

³⁹ I Cor. III, 9.

(75) Colb. quartus ἐπ' ἀνθρώπου. Ibidem tres mss. γίνεσθαι.

(76) Editio Basil. περιδονούμενα. Editio vero Paris. et Anglie. et Oliv. et nostri novem mss. περιδονούμενοι.

(77) Colb. quartus ἀπεστήρικτο. Statim editi Ἐγὼ τοίνυν ἐσαλεύθην, φησὶν, ὡς. At mss. quinque ut in contextu.

(78) Ita Colbertini quintus, sextus et septimus cum Reg. tertio et cum editione Basil. Alii quidam mss. cum editione Paris. καταστρέψῃσθε.

(79) Reg. secundus ὀρθοῦνται.

(80) Illud, ἔδραμον, ita in Vulgata et apud Latinos Patres expressum invenitur, cucurri: et ita quoque, invito Basilio, interpretatus est Tilmanus. Etenim qui non videt, nisi vertatur cucurre-

tionem ex tentationibus animis nostris advenientem corrigens. *Non movebor multum.* Humano more confitetur commotionem. *Multum.* Fieri enim non potest ut in hominis natura commotio nulla excitetur a tentationibus. Dum igitur parva et pauca peccata committimus, leniter quodammodo commovemur, velut plantæ quæ a leni aura agitantur: ubi vero plura majoraque fuerint mala, pro ratione incrementi peccatorum, etiam commotio augeri solet. Et alii quidem multum commoventur: alii vero usque adeo, ut etiam radicitus eversi dejiciantur, cum spirituales nequitiae quasi radices animæ, quibus per fidem in Deum subnixæ erant, omni turbine violentius abruperint. Ego itaque, inquit, commotus quidem sum ut homo; sed multum non commovebor, quoniam suffulcior dextera manu Salvatoris.

3. VERS. 4. *Quousque irruiis in hominem? interficitis 195 universi vos tanquam parieti inclinato et maceræ depulsæ? Rursus adversus pravos diaboli ministros pugnat hic sermo, immodicas quæ ab ipsis struuntur insidias accusans. Nimirum homines animal debile sunt; vos autem irruiis, primo assultu non contenti: sed et secundum et tertium infertis, donec sic animam ejus qui in vos incidere, subvertatis, ita ut parieti inclinato et maceræ dirutæ fiat consimilis. Paries autem quandiu quidem situm rectum conservat, firmus manet; ubi vero inclinatus fuerit, ipsum dissolutum cadere omnino necesse est. Nam pondera ex uno constantia post inclinationem eriguntur: sed ea quæ ex pluribus componuntur, postquam inclinationem ad unam partem perpessa fuerint, denuo erigi non possunt. Ostendit igitur sermo, naturam hominis cum composita sit, inclinatum quidem fuisse a peccato, sed ipsam penitus solvi oportere, ut ab artifice qui eam ab initio ædificavit rursus reparata, statum accipiat tutum, indissolubilemque, et insidiis alterius casus inaccessum. *Dei agricultura, inquit, Dei ædificatio estis*³⁹. Ædificationem istam concussit inimicus, at fracturas in ea factas Opifex instauravit. Sic necessarius quidem est casus, propter peccatum: sed magna est resurrectio, ob immortalitatem. VERS. 5. *Veruntamen pretium meum cogitave-**

runt, ἀκολουθίαν orationis constare non posse, excutiat necesse est. Rem gratam facturum me studiosis existimavi, si hoc loco edenda curarem quæ olim in hunc locum annotavit antiquissimus interpretus Eusebius. Ejus igitur hæc sunt, psalmum sexagesimum primum interpretantis: Ἐδραμον ἐν δίψει τὴν ἐμὴν ἀπώλειαν θεάσασθαι διψῶντες. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν δίψει, ἐν διαψεύσματι ὁ Ἀκύλας· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν ψεύσματι· ἡ δὲ ε' ἐκδοσις, ἐν ψεύδει· καὶ πάλιν ἑτέρα ἐκδοσις, ἐν δόλω, ἠρμήνευσαν. Εἰκόσ οὖν καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγνώσει κείσθαι μὲν πρότερον τὸ, ἐν ψεύδει· ἵνα ἢ τὸ λεγόμενον· Ἐδραμον ἐν ψεύδει, τουτέστιν, οἱ ἐχθροὶ μου, καὶ οἱ ἐπιβουλεύοντες οὐ σὺν ἀληθείᾳ, τὸν κατ' ἐμοῦ δρόμον καὶ τὴν κατ' ἐμοῦ σπουδὴν ἐποίουντο, ὅλους δὲ αὐτοὺς τῷ ψεύδει παραδόντες· σφάλμα δὲ γραφικὸν γεγονέναι ἐν τοῖς μετὰ

unt repellere; cucurrerunt in siti, ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant. Pretium hominis est sanguis Christi: Pretio enim, inquit, empti estis; nolite fieri servi hominum³³. Hoc igitur pretium inutile nobis reddere cogitaverunt milites hujus maligni, semel liberatos rursus in servitutem adducen- tes. Cucurrerunt in siti. Concitationem ac vehementiam insidiarum dæmonum enuntiat: quippe adversum nos currunt, interitum nostrum sitientes. Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant. Multi sunt qui pravas comprobant actiones; et dicacem quidem lepidum dicunt, eum vero qui obscena verba profert, politicum: amarulentum et iracundum, non contemnendum dicunt: laudant parcum et illiberalem ut œconomicum, prodigum tanquam liberalem, scortatorem et lascivum, ut virum genio indulgentem, et animi solutioris: denique vitium omne specioso nomine virtutis adjacentis appellant. Tales ore quidem benedicunt, corde vero maledicunt³⁴. Nam verbis bene ominatis omnem execrationem vitæ illorum ingerunt, ipsosque æternæ damnationis reos per ea quæ approbant, constituunt. Rursus alloquitur animam, ejus erga Deum obedientiam **196** adaugens. **VERS. 6.** Verumtamen, inquit, Deo subjecta esto, anima mea, quoniam ab ipso patientia mea. Iudicat tentationum magnitudinem, et illud Apostoli dicit, quod non sinet tentari nos supra id quod sustinere possumus³⁵. Ab ipso enim patientia mea.

4. VERS. 8. In Deo salutare meum, et gloria mea: Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est. Beatus qui ob nullam vitæ rem quantumvis sublimem exsultat, sed suam gloriam Deum habet: qui in Christo gloriatur, ac secundum Apostolum dicere potest: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Christi³⁶. Nunc vero multi de corpore gloriantur, qui sese in gymniciis exercuere certaminibus, aut omnino ob ætatis florem vigent: multi itidem efferruntur de bellica fortitudine, qui etiam tribulium eadem virtutem esse ducunt. Enimvero rerum in bellis bene gestarum præmia, ac trophæa ab imperatore et a civitatibus erecta, pro cædis magnitudine sunt. Alii gloriantur ob ductos circum civitates muros: alii ob aquæductuum structuras, et magno-

A ἐν δίδυει, τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο. Τιμὴ ἀνθρώπου τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· Τιμῆς γάρ, φησὶν, ἠγοράσθητε· μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. Ταύτην οὖν τὴν τιμὴν ἐβουλεύσαντο ἀχρηστον ἡμῖν καταστῆσαι, τοὺς ἅπαξ ἐλευθερωθέντας πάλιν εἰς δουλείαν ἐνάγοντες, οἱ στρατιῶται τοῦ πονηροῦ. "Ἐδραμον ἐν δίδυει. Τὸ σύντονον λέγει τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς, ὅτι τρέχουσι καθ' ἡμῶν, διψῶντες ἡμῶν τὴν ἀπώλειαν. **Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο.** Πολλοὶ εἰσι (81) τὰς πονηρὰς πράξεις ἀποδεχόμενοι, καὶ χαρίεντα μὲν τὸν εὐτράπελον λέγοντες, τὸν δὲ αἰσχρολόγον πολιτικόν· τὸν πικρὸν καὶ ὀργίλον ἀκαταφρόνητον ὀνομάζουσι· τὸν φειδωλὸν καὶ ἀκοινώνητον ὡς οἰκονομικὸν ἐπαινοῦσι, τὸν ἄσωτον ὡς ἐλευθέριον, τὸν πόρνον καὶ ἀσελγῆ ἀπολαυστικόν τινα καὶ ἀνείμενον· καὶ ἅπαξ ἀπλῶς πᾶσαν κακίαν ἐκ τῆς παρακειμένης ἀρετῆς ὑποκορίζονται. Οἱ τοιοῦτοι τῷ στόματι μὲν εὐλογοῦσι, τῇ δὲ καρδίᾳ καταρῶνται. Ἐν γὰρ τῇ τῶν ῥημάτων εὐφημίᾳ πᾶσαν κατάραν ἐπάγουσιν αὐτῶν τῇ ζωῇ, ὑποδίκους αὐτοὺς τῇ αἰωνίᾳ κατακρίσει (82) δι' ὧν ἀποδέχονται καθιστῶντες. Πάλιν τῇ ψυχῇ διαλέγεται, τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιτείνων. **Πλὴν τῷ Θεῷ, φησὶν, ὑποτάγηθι, ἡ ψυχὴ μου, ὅτι παρ' αὐτοῦ (83) ἡ ὑπομονὴ μου.** Ἐνδείκνυται τὸ μέγεθος τῶν πειρασμῶν, καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου λέγει· ὅτι οὐκ ἐάσει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα ὑπενεργεῖν. **Παρ' αὐτοῦ γὰρ ἡ ὑπομονὴ μου**

C **4.** Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου· ὁ Θεὸς τῆς βοηθείας μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. Μακάριος ὁ μηδενί (84) τῶν κατὰ τὸν βίον ὑψηλῶν ἐπαγαλλόμενος, ἀλλὰ Θεὸν ἔχων τὴν ἑαυτοῦ δόξαν· ὁ καύχημα ἔχων ἑαυτοῦ τὸν Χριστόν· ὁ δυνάμενος λέγειν κατὰ τὸν Ἀπόστολον· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ. Νῦν δὲ πολλοὶ μὲν ἐνδοξάζονται σώματι, οἱ περὶ τοὺς γυμνικοὺς ἐσχολακότες ἀγῶνας, ἢ ὅλως οἱ ἐπὶ τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας σφριγῶντες (85)· πολλοὶ δὲ τῇ κατὰ τοὺς πολέμους ἀνδρεία, οἱ καὶ τὸ φονεύειν τοὺς ὁμοφύλους ἀρετὴν τιθέμενοι. Ἡ γὰρ ἐν τοῖς πολέμοις ἀριστεία καὶ τὰ τρόπαια ὑπὸ στρατηγοῦ καὶ πόλεων ἐγειρόμενα κατὰ τὴν τοῦ φονεύειν περιουσίαν γίνονται. **D** Ἄλλοι δοξάζονται, τείχη πόλεσι περιβάλλοντες·

³³ I Cor. vii, 23. ³⁴ Psal. lxi, 5. ³⁵ I Cor. x, 13. ³⁶ Galat. vi, 14.

καῦτα συνέβη χρόνοις, ὥστε ἀντὶ τοῦ, ἐν ψεύδει, ἐν δίδυει γραφῆναι. « Cucurrerunt in siti, meam cernere perniciem sitientes. Pro illo autem, » in siti, Aquila, in fallacia; Symmachus vero, in mendacio; quinta editio, in falso; et alia item editio, in dolo, interpretati sunt. Verisimile itaque est in nostra quoque lectione positum primo fuisse, in mendacio, ita ut diceretur, cucurrerunt in mendacio, id est, inimici et insidiatores mei, non duce veritate, sed cum sese totos mendacio tradidissent, cursum et studium suum contra me direxerunt: sed sequentibus temporibus lapsu graphico pro illo, ἐν ψεύδει, in mendacio, ἐν δίδυει, in siti, positum fuisse.

(81) Editio Paris. πολλοὶ εἰσιν οἱ. Deest οἱ in edi-

tionem Basil. et in quinque mss. Statim Reg. tertius ἀκαταπόνητον.

(82) Ita mss. plerique omnes. Editi κρίσει.

(83) Sic editi cum Reg. sexto et cum Colb. tertio. At multi mss. et hic et paulo post παρ' αὐτῷ. Subinde editio Basil. et quatuor mss. καὶ τὸ τοῦ. Editio Paris. cum uno aut altero ms. καὶ τὰ τοῦ.

(84) Sic novem mss. cum editione Basil. At editio Paris. ἐπὶ μηδενί.

(85) Codices tres pro σφριγῶντες habent φρονούντες. Colb. quartus μεγαφρονούντες. Vox quæ sequitur, ἀριστεία, fere significat fortitudinem, aut præclarum facinus: sed ita interpretati sumus, ut sensus postulare videbatur.

καὶ ἄλλοι ἐν ὕδραγωγῶν κατασκευαῖς, καὶ γυμνασίων A
 μεγάλων οἰκοδομήμασιν. Ὁ δεῖνα δὲ τὸν πλοῦτον
 ἑαυτοῦ θηριομάχοις προσαναλίσκων, καὶ ταῖς ματαίαις
 τῶν δῆμων φωναῖς ἐπαγαλλόμενος, φουσᾶται τοῖς ἐπαί-
 νοις, καὶ μέγα φροναῖ, τὴν δόξαν ἔχων ἐν τῇ αἰσχύνῃ
 αὐτοῦ ὅς γε καὶ ἔγγραφον ἐν τοῖς περιφανέσι τῆς
 πόλεως τὴν ἑαυτοῦ ἁμαρτίαν ἐπὶ τῶν πινάκων δείκνυ-
 σιν. Ἄλλος ἐπὶ πλούτῳ (86) δοξάζεται· καὶ ἄλλος,
 ὅτι ῥήτωρ ἐστὶ δεινός τις καὶ ἄμαχος, ἢ τῆς κατὰ τὸν
 κόσμον σοφίας ἔμπειρος. Ὡν πάντων ἐλεεῖν τὴν
 δόξαν προσῆκε· μακαρίζειν δὲ τοὺς τὸν Θεὸν ἑαυτῶν
 δόξαν ποιουμένους. Εἰ γὰρ ὁ δεῖνα μέγα φροναῖ, ὅτι
 δοῦλός ἐστι βασιλέως, τιμώμενος παρ' αὐτοῦ τὰ με-
 γάλα· πόσον σοι προσῆκεν ἐπὶ σαυτῷ μεγαλύνεσθαι,
 ὅτι δοῦλος εἶ τοῦ μεγάλου Βασιλέως, προσκληθεὶς παρ'
 αὐτοῦ εἰς τὴν ἄκραν οἰκείωσιν, λαβῶν τὸ Πνεῦμα τῆς B
 ἐπαγγελίας, ὥστε σφραγισθεὶς ἐν αὐτῷ υἱὸς ἀποδει-
 χθῆναι Θεοῦ; Ἐν ἑαυτῷ δὲ γνοῦς (87) τὸ ὄφελος τῆς γνη-
 σίας ἐπὶ Θεὸν ἐλπίδος, ἐπὶ τὸν ἴσον ἑαυτοῦ ζῆλον παρα-
 καλεῖ τὸν λαόν, λέγων Ἐλπίζατε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα
 συναγωγὴ λαῶν, ἐκχέατε (88) ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς
 καρδίας ὑμῶν. Ἀμήχανόν ἐστι χωρητικούς ἡμᾶς γενέ-
 σθαι τῆς θείας χάριτος μὴ τὰ ἀπὸ κακίας πάθη προ-
 κατασχόντα τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐξελάσαντας. Εἶδον
 ἰατροὺς ἐγὼ μὴ πρότερον διδόντας τὰ σωτήρια φάρ-
 μακα, πρὶν ἐμετοῖς ἀποκενωῶσαι τὴν νοσοποιὸν ὕλην,
 ἦν ἐκ πονηρᾶς διαίτης ἑαυτοῖς οἱ ἀκόλαστοι ἐναπ-
 ἔθεντο. Ἀλλὰ καὶ ἀγγεῖον προκατελιημμένον ὑπό
 τινος δυσώδους ὑγροῦ, μὴ ἐκπλυνθὲν, οὐ μὴ δέξεται
 τοῦ μύρου τὴν ἐπιβρόσιν. Δεῖ τοίνυν ἐκχυθῆναι τὰ C
 προὑπάρχοντα, ἵνα δυνηθῇ χωρηθῆναι τὰ ἐπαγέ-
 μενα. Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἶδε μὴ
 πάντας ἀκολουθοῦντας αὐτοῦ τῷ παραγγέλματι (89),
 μηδὲ καταδεχομένους ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀλλ'
 ἔχοντας τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τὰ μάταια τοῦ βίου. Διὰ
 τοῦτο φησὶ Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων,
 ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τί μάταιοι;
 Ἐπειδὴ ψευδεῖς. Ποῦ μάλιστα αὐτῶν τὸ ψεῦδος
 ἐλέγχεται; Ἐν ζυγοῖς, φησὶ, τοῦ ἀδικῆσαι. Ποίους
 φησὶ ζυγοῖς; Μὴ γὰρ πάντες ἀνθρώποι ζυγοστατοῦ-
 σι; μὴ πάντες ἐριοπῶλαι, ἢ κρεωπῶλαι, ἢ χρυσὸν
 ἢ ἄργυρον διατίθενται, ἢ ἕλως περὶ ταύτας τὰς ὕλας
 τὴν σπουδὴν ἔχουσιν, ἢ ζυγοῖς καὶ σταθμοῖς πεφύ-
 κασιν οἱ ἔμποροι διαμείθειν; Ἀλλὰ πολὺ μὲν τὸ
 τῶν βαναύσων γένος, ζυγῶν οὐδὲν εἰς τὴν ἐργασίαν D
 αὐτῶν προσδεόμενον (90)· πολλοὶ δὲ οἱ ναυτιλλόμενοι·
 πολλοὶ δὲ οἱ περὶ τὰ δικαστήρια καὶ τὸ ἄρχεῖν στρε-
 φόμενοι, παρ' οἷς μὲν τὸ ψεῦδος ἐστίν, ὁ δὲ διὰ τῶν
 ζυγῶν δόλος οὐκ ἐπιτηδεύεται. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει;
 Ὅτι ἐκάστου ἡμῶν (91) ἐν τῷ κρυπτῷ ζυγῷ τις ἐστὶ

rum gymnasiorum ædificia. Ille opes suas in bestia-
 rios insumens, et vanis populorum acclamationibus
 exsultans, laudibus inflatur, ac magnifice de se sen-
 tit tum, cum gloriam in sua turpitudine collocat³⁷ :
 qui etiam in patentibus urbis locis suum peccatum
 tabulis inscriptum ostentat. Effertur alius ob divi-
 tias : alius, quod rhetor sit callidus, et invincibilis,
 aut mundanæ sapientiæ peritus. Quorum omnium
 gloriæ misereri par fuerit, et beatos prædicare eos,
 qui Deum suam ipsorum gloriam constituunt. Et-
 enim si quis sese magnopere jactat, quod servus sit
 regis, atque in magno honore apud eum habeatur :
 quantum convenit gloriari te apud te ipsum,
 quod Regis magni servus es, ab ipso accitus ad sum-
 mam familiaritatem, promissionis Spiritu accepto :
 ut in ipso obsignatus, Dei filius efficiare? Cum autem
 sinceræ in Deum spei utilitatem in semetipso agno-
 sceret Propheta, populum ad parem secum æmula-
 tionem invitat dicens : *Vers. 9. Sperate in eo, omnis
 congregatio populorum, effundite coram illo corda ve-
 stra.* Fieri non potest, ut divinæ gratiæ capaces
 reddamur, nisi malitiæ affectiones, quæ animas no-
 stras occupaverant, expulerimus. Novi ego medi-
 cos, qui non prius salutaria medicamenta tradebant,
 quam materiam morbidam per vomitum evacuas-
 sent, quam intemperantes illi ex malo victu sibi
 pepererant. Sed et in vas graveolenti quoque li-
 quore imbutum, nisi fuerit elotum, unguentum non
 infunditur. Ea ergo quæ prius inerant, effundi
 oportet, ut quæ immittuntur, recipi possint. *Vers.*
10. Verumtamen vani filii hominum. Novit non
 omnes suum sequi monitum, neque spem in Deum
 suscipere, sed spem reponere in hujus vitæ vanita-
 tibus. Idecirco ait : *Verumtamen vani filii hominum,
 mendaces filii hominum.* Cur vani? Quia mendaces.
 Ubinam maxime mendacium eorum deprehenditur?
In stateris, inquit, ad fraudandum factis. De quali-
 bus stateris loquitur? Nunquid enim omnes **197**
 homines utuntur stateris? num omnes lanæ vendi-
 tores sunt, aut macellarii; aut aurum aut argentum
 tractant, aut omnino in hisce materiis operam et
 studium ponunt, quas mercatores cum stateris ac
 ponderibus solent divendere? Atqui multa sunt
 genera operariorum, qui ad operas suas stateris
 nihil opus habent. Multi enim nauticam exercent
 artem; multi etiam circa forum et magistratus oc-
 cupantur, apud quos quidem est mendacium, nec
 tamen per stateras dolus perficitur. Quid igitur est
 quod dicit? Quod in unoquoque nostrum intus statera
 quædam a nostro Conditore constructa sit, in qua

³⁷ Philipp. iii, 19.

(86) Reg. secundus ἐν πλούτῳ.

(87) Editio Basil. et sex mss. Ἐν ἑαυτῷ γνοῦς. At editio Paris. et Reg. sextus secundis curis ἐν ἑαυτῷ δέ.

(88) Editi et mss. aliquot ἐκχέατε. Alii tres mss. ἵκχέατε. Ibidem nostra editio Paris. ἀμήχανόν ἐστι τὸ χωρητικούς ὑμᾶς. Editio vero Basil. cum multis mss. ut in contextu.

(89) Legitur in Catena Corder. αὐτοῦ τῷ κρυπ-
 τῷ γματι.

(90) Reg. quartus προσδεόμενων. Ad marginem vero Reg. sexti scriptum invenitur προσδεόμενοι. Statim Reg. quartus cum Colb. quarto δικαστήρια καὶ τὰ ἄρχεῖα. Editi vero cum multis mss. καὶ τὸ δοχεῖον.

(91) Colbertini quartus et quintus ἐκάστῳ ἡμῶν.

rerum naturam discernere ac judicare queat. *Posui ante tuam faciem vitam et mortem, bonum et malum*³⁸, duas naturas sibi invicem oppositas: expende ipsas in tuo ipsius tribunali: pondera diligenter quid sit tibi conducibilis, utrum temporariam eligere voluptatem, et per eam accipere æternam mortem: an in virtutis exercitio afflictionem eligere, et illius ope delicias æternas consequi? Mendaces igitur sunt homines, corrupta habentes animæ judicia: quorum etiam miseretur Propheta dicens: *Vae, qui dicunt tenebras lucem, et lucem tenebras: qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum*³⁹. Mibi, inquit, præsto sunt præsentia: quis vero novit futura? Male ponderas, cum mala bonis præferas, vana veris ducas potiora, temporalia æternis anteponas, voluptatem fluxam pro lætitia perpetua ac perpeti eligas. *Mendaces ergo filii hominum in stateris ad fraudandum adhibitis. Injuria afficiunt maxime quidem se ipsos, deinde vero proximos: quippe qui et sibi ipsis in suis actionibus male consulunt, et aliis sunt exemplo malo. Non licebit tibi dicere in die judicii: Non noveram bonum. Proponuntur tibi tuæ ipsius lances, bonum ac malum sufficienter discernentes. Nam corporis pondera ex trutinæ momentis æstimamus: sed quæ in vita eligenda sunt, libero animæ arbitrio secernimus: quod et stateram nominavit, quippe quia æqualem ad utrumque inclinationem recipere potest.*

οὐματος βάρη ταῖς ἐπὶ τῆς τρυτάνης ῥοπαῖς δοκιμάζομεν, τὰ δὲ τοῦ βίου ἐκλεκτὰ τῷ αὐτεξουσίῳ τῆς ψυχῆς διακρίνομεν· ὃ καὶ ζυγὸν ὠνόμασε (96), διὰ τὸ ἴσην δύνασθαι λαμβάνειν τὴν ῥοπὴν ἐφ' ἑκάτερα.

5. VERS. 11. *Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere. Superius dixit: Sperate in eo, omnis congregatio populorum. Vidit morem gerit tarde sequenterque, et promuntiavit: Verumtamen vani filii hominum. Rursus vetat ne speremus in iniquitate. Qui coactus ex iniquitate divitias sufficiens sibi adjumentum ad robur et potentiam esse judicat, assimilis est ægroto, qui in morbi gravitate habitudinem bonam constituit. Nolite sperare in iniquitate. Hæc impedimento tibi ad omnem actionem. Et super rapinam nolite concupiscere. Aliena ne concupiscamus, admonet. Divitiæ si affluent, nolite cor apponere. Si videris quempiam prædivitem, ne vitam ipsius **198** beatam prædicaveris. Si undelibet, et ex uberibus fontibus tibi affluent divitiæ, ne in earum copia acquiescas. Divitiæ si affluent. Admirare vocem. Fluxa est divitiarum natura, torrente citius præterlabitur possessores, alios aliter solet mutare. Quemadmodum flavius ab alto labens*

³⁸ Deut. xxx, 15. ³⁹ Isa. v, 20.

(92) Ita editio Basil. et Oliv. et Anglic. cum aliis quinque mss. At editio Paris. cum paucis mss. αἰωνίας ζωῆς, vitam æternam. Colb. septimus αἰωνίου περυσῆς. Ibidem. Colb. quartus Ψευδεῖς οὖν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.

(93) Ita sex mss. At editi et mss. nonnulli τῶν ἀληθῶν.

(94) Sic mss. quatuor. Editi οἱ καὶ αὐτοῖς. Colbertini quartus et sextus οἱ καὶ αὐτοί.

παρὰ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς ἐγκατασκευασθεὶς, ἐφ' οὗ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων δυνατόν ἐστι διακρίνεσθαι. Ἔθηκα πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· δύο φύσεις ἀντικειμένας ἀλλήλαις· ἀντιστάθμησον αὐτὰς ἐπὶ τοῦ οἰκείου σεαυτοῦ κριτηρίου· ζυγοστάτησον ἀκριβῶς, τί σοι λυσιτελέστερον, τὴν πρόσκαιρον ἐλέσθαι ἠδονὴν, καὶ δι' αὐτῆς τὸν αἰώνιον λαβεῖν θάνατον, ἢ τὴν ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἀρετῆς ἐλόμενον κακοπάθειαν, ταύτη προξένῳ χρήσασθαι τῆς αἰωνίου τρυφῆς (92). Ψευδεῖς οὖν οἱ ἄνθρωποι, διεφθαρμένα ἔχοντες τῆς ψυχῆς τὰ κριτήρια· οὓς καὶ ταλανίζει ὁ Προφήτης λέγων· Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρόν. Ἐμοί, φησὶ, τὰ παρόντα·

τίς δὲ οἶδε τὰ μέλλοντα; Κακῶς ζυγοστατεῖς, πονηρὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνθαιρούμενος, τὰ μάταια τῶν ἀληθινῶν (93) προτιμῶν, τὰ πρόσκαιρα τῶν αἰωνίων προτάσσων, τὴν παρερχομένην ἠδονὴν ἀντὶ τῆς ἀπαύστου εὐφροσύνης καὶ διηνεκοῦς ἐκλεγόμενος. Ψευδεῖς οὖν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι. Ἀδικοῦσι δὲ προηγουμένως μὲν ἑαυτοῦς, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς πλησιάζοντας, οἱ καὶ ἑαυτοῖς (94) πονηροὶ σύμβουλοι ἐπὶ τῶν πράξεων γινόμενοι, καὶ ἑτέροις μοχθηρὸν ὄντες ὑπόδειγμα. Οὐκ ἔστι σοι εἰπεῖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· Οὐκ ἤδειν τὸ ἀγαθόν. Προφέρεται (95) σοι τὰ ἰδιὰ σου ζυγὰ ἱκανὴν παρεχόμενα διάκρισιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ

ἴ. Μὴ ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν καὶ ἐπὶ ἄρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε. Ἄνω εἶπεν· Ἐλπίζατε ἐπ' αὐτόν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν. Εἶδε τὸ ὀκνηρὸν τῆς ὑπακοῆς, καὶ ἀπεφάνητο, ὅτι Πλήν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Πάλιν ἀπαγορεύει μὴ ἐλπίζειν ἐπ' ἀδικίαν. Ὁ τὸν ἐξ ἀδικίας ἠθροισμένον πλοῦτον ἱκανὴν ἑαυτῷ πρὸς τὸ ἰσχύειν καὶ κρατεῖν ἀφορμὴν εἶναι κρίνων ὁμοίως ἐστὶν ἀρρώστῳ ἐν τῇ περιουσίᾳ τῆς νόσου τὴν εὐεξίαν τιθεμένῳ. Μὴ ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν. Αὕτη σοι ἐμποδίζει πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν. Καὶ ἐπὶ ἄρπαγμα (97) μὴ ἐπιποθεῖτε. Μὴ εἶναι τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμητὰς παραινᾷ. Πλοῦτος ἐὰν ῥέη, μὴ προστίθεσθε καρδίαν (98). Ἐὰν ἴδῃς τινὰ τῶν ὑπερπλουτούντων, μὴ μακαρίσῃς αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Ἐὰν σοι πολλαχόθεν καὶ ἐξ ἀφθόνων πηγῶν περιῤῥέη τὰ χρήματα, μὴ προσδέξῃ αὐτῶν τὴν περιουσίαν. Πλοῦτος ἐὰν ῥέη. Θαύμασον τὴν φωνήν. Τρευστὴ ἡ φύσις τοῦ πλούτου· χειμάρρου ὀξύτερον τοὺς ἔχοντας παρατρέχει· ἄλλοτε ἄλλον πέουκε πα-

(95) Sic Oliv. et Anglic. et Combef. cum aliis sex mss. At editi προσφέρεται.

(96) Colb. quartus ὠνόμασεν ὁ Προφήτης. Mox idem codex ἐπὶ τὰ ἀρπάγματα.

(97) Rursus Reg. quartus ἀρπάγματα.

(98) Sic septem mss. tum hoc loco tum aliquanto post. Editi vero et LXX καρδίαν. Haud longe mss. septem αὐτοῦ τὴν. Editi vero αὐτῶν.

ραμείθεσθαι. Ὡσπερ ποταμὸς ἀφ' ὑψηλοῦ φερόμενος ἐγγίξει μὲν τοῖς παρεστῶσι τῇ ἕχθῃ, ὁμοῦ δὲ ἤφατο, καὶ εὐθὺς ἀνεχώρησεν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ πλοῦτου εὐκολία ὀξύτατην ἔχει καὶ ὀλισθηρὰν τὴν παρουσίαν, ἄλλους ἐξ ἄλλων παραμείθεσθαι πεφυκυῖα. Σήμερον τοῦδε ὁ ἀγγὺς (99), καὶ αὐριον ἑτέρου, καὶ μετ' ὀλίγον ἄλλου. Ἀπόβλεψον πρὸς τὰς ἐν τῇ πόλει οἰκίας, πῶσα ἤδη, ἀφ' οὗ γεγόνασιν, ὀνόματα μετελήφασιν, ἄλλοτε ἀπ' ἄλλου τῶν κεκτημένων ὀνομαζόμεναι. Καὶ χρυσοῦς ἀεὶ τὰς τοῦ ἔχοντος χεῖρας διαβρέων, ἐφ' ἕτερον μεταβαίνει, καὶ ἀπ' ἐκείνου πρὸς ἄλλον. Μᾶλλον δύνασαι ὑδωρ τῇ χειρὶ περιλαβὼν κατασχεῖν, ἢ πλοῦτον σεαυτοῦ διαρκῶς συντηρῆσαι. Καλῶς οὖν εἴρηται τὸ, Πλοῦτος ἐὰν βέη, μὴ προστίθεσθε καρδίᾳ. Μὴ τῇ ψυχῇ σου προσπάθῃς· ἀλλὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ χρήσιμον καταδέχου, μὴ ὡς ἐν τι τῶν ἀγαθῶν ὑπεραγαπῶν καὶ θαυμάζων, ἀλλ' ὡς ὀργανικὴν αὐτοῦ τὴν ὑπηρεσίαν αἰρούμενος. Εἶτα ἐπάγει πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ἀπόφασιν, οὐκέτι ἰδίῳν ῥημάτων, ἀλλ' ἦν παρ' αὐτοῦ ἤκουσε τοῦ Θεοῦ. Ἄπαξ γάρ, φησὶν, ἐλάλησεν ὁ Θεός, δύο ταῦτα ἤκουσα. Καὶ μηδένα ταρασσέτω ὡς παράδοξον τὸ εἰρημένον, πῶς ὁ μὲν Θεὸς ἅπαξ ἐλάλησεν, ὁ δὲ Προφήτης δύο ἤκουσε. Δυνατὸν γάρ ἅπαξ μὲν τινα λαλῆσαι, ἐν δὲ τῷ ἅπαξ πολλὰ εἶναι τὰ λαληθέντα. Ἄνθρωπος γάρ τις, συντυχῶν τινι ἅπαξ, περὶ πολλῶν διελέχθη· καὶ δύναται ὁ ἀκούσας αὐτοῦ τῶν ῥημάτων εἰπεῖν ὅτι, Ἄπαξ μὲν μοι ἐφθέγγετο, περὶ πολλῶν δὲ ἐλάλησε. Τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον νῦν· Ἡ μὲν Θεοῦ ἐπιφάνεια ἅπαξ μοι γέγονε, δύο δὲ πράγματά ἐστιν ἃ ἐλάλησεν. Οὐκ εἶπεν· Ἐν ἐλάλησεν ὁ Θεός, δύο δὲ ταῦτα ἤκουσα· οὕτω γάρ ἂν ἔδοξε τινα ἔχειν ὁ λόγος πρὸς ἑαυτὸν ἐναντίωσιν. Τίνα οὖν ἦν τὰ δύο ἃ (1) ἤκουσεν; Ὅτι, Τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ σοῦ, Κύριε, τὸ ἔλεος. Ὅτι δυνατὸς, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν τῇ κρίσει, καὶ ὁ αὐτὸς ἐλεήμων. Μήτε οὖν ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν, μήτε πλοῦτῳ προστίθεσθε, μήτε αἰρεῖσθε ματαιότητα, μήτε τὸ τῆς ψυχῆς κριτήριον διεφθαρμένον περιφέρετε. Εἰδότες (2), ὅτι κραταῖος ἡμῶν ὁ Δεσπότης, φοβήθητε αὐτοῦ τὸ ἰσχυρὸν, καὶ μὴ ἀπογνῶτε αὐτοῦ τῆς φιλάνθρωπίας. Πρὸς μὲν οὖν τὸ μὴ ἀδικεῖν, ἀγαθὸς ὁ φόβος· πρὸς δὲ τὸν ἅπαξ εἰς ἀμαρτίαν ὀλισθήσαντα μὴ ἑαυτὸν προέσθαι διὰ τῆς ἀνεπιστίας, ἀγαθὴ ἡ ἐλπίς τοῦ ἐλέους. Τὸ γὰρ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ (3) τὸ ἔλεος. Ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὡ γὰρ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. Ἐθλίψας τὸν ἀδελφόν; ἐκδέχου τὸ ἴσον. Ἠρπασσας τὰ τῶν ὑποδουλοῦσάντων, κατεκονδύλισας πένητας (4), κατήσχυνας ἐν λοιδορίαις, ἐσυκοφάντησας, κατεψεύσω, ἄλλοτριῶς ἐπεβούλευσας γάμοις, ἐπιώρησας, ὄρια πατέρων μετέθηκας (5), κτήμασιν ὀρφανῶν ἐπῆλθες, χήρας ἐξέθλιψας, τὴν παροῦσαν ἡδονὴν τῶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀγαθῶν προστίμησας; ἐκδέχου τοῦ-

⁴⁰ Matth. vii, 8.

(99) Ita editio Basil. et mss. multi. Editio Paris. τοῦδε ἀγγὺς.

(1) Ita septem mss. At editi δύο ταῦτα ἃ. Mox mss. ὁ αὐτὸς ἐλεήμων. Editi inverso ordine ἐλεήμων ὁ αὐτός.

A iis quidem qui ad ripam astant appropinquat, sed simul ut contigit, statim secedit : ita etiam divitiarum instabilitas velocissimam lubricamque presentiam habet, alios ex aliis permutare solita. Hodie hujus est ager, cras alterius, et paulo post alius. Respice ad civitatis domos ; quot jam nomina, ex quo exstructæ sunt, accepere, aliter ab alio possessore appellatæ. Quin etiam aurum semper e manibus ejus, quem penes est, elabens, ad alterum transit, et ab illo ad alium. Comprehensam manu aquam facilius possis continere, quam divitias tibi constanter servare. Quare recte dictum est : *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere*. Ne iis sis animo deditus : sed de ipsis commodum cape, non illas velut unum quoddam bonum impensius diligens, aut admirans, sed earum famulatum tanquam instrumentum quoddam admittens. Deinde his dictis omnibus sententiam subdit, non ex suis ipsius verbis adornatam, sed quam ab ipso Deo audivit. VERS. 12. *Semel enim, inquit, locutus est Deus, duo hæc audivi*. Nec quemquam hoc dictum quasi paradoxum perturbet, quomodo Deus quidem semel locutus sit, Propheta vero duo audiverit. Fieri enim potest ut quis semel locutus sit, et inter semel loquendum dicta sint multa. Nam homo quispiam, semel cum aliquo congressus, de multis disserat ; ita qui ipsius verba audivit, potest dicere : Semel quidem me allocutus est, sed de multis sermonem habuit. Hoc est, quod modo dictum fuit : *Mihi quidem semel apparuit Deus, sed res duæ sunt, quas dixit*. Non ait : *Unum locutus est Deus, et tamen hæc duo audivi* ; sic enim sermo quodammodo secum pugnare videretur. Quæ igitur erant duo hæc quæ audivit ? *Potestas Dei est, (VERS. 13) et tua, Domine, misericordia*. Deus, inquit, potens in judicio, et idem misericors. Neque igitur sperate in iniquitate, neque divitiis addicti estote, neque amplectamini vanitatem, neque animi judicium corruptum circumferte. Dominum nostrum potentem esse cum non ignoretis, timete ejus fortitudinem, nec tamen desperetis de ipsius benignitate. Et quidem bonus est timor, ut ne quid admittamus iniqui : spes vero misericordiæ bona est, ut ne qui semel in peccatum prolapsus est, se ipse per desperationem perdat. Nam Dei est potestas, et ab ipso est misericordia. *Quia tu reddes unicuique juxta opera sua*. Etenim qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis⁴⁰. Allixisti fratrem ? par exspecta. Rapuisti inferiorum facultates ; pugnis pauperes **199** cecidisti ; per convicia incussisti pudorem, calumniatus es, mentitus es, alienis nuptiis parasti insidias, pejerasti, terminos patrum transposuisti, orphanorum invasisti possessiones, viduas oppressisti, bonis promissis prætulisti presentem voluptatem ? Vicem his dignam exspecta. Qualia enim unusquisque semi-

(2) Sic septem mss. At editi ἄλλ' εἰδότες.

(3) Codices tres παρ' αὐτοῦ.

(4) Reg. secundus πένητας.

(5) Tilmannus verbis Proverbiorum xxii, 28, usq̄s, illa, ὄρια πατέρων, etc., sic interpretatus fu. rat :

nat, talia et metet⁴¹. Cæterum si quid etiam boni
 abis te perpetratum est, remunerationem præstolare
 illo longe majorem. *Quia tu reddes unicuique juxta
 opera sua.* Hujus sententiæ si per omnem tuam vi-
 tam memineris, multa poteris vitare peccata : in
 Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium
 in sæcula sæculorum. Amen.

Κυρίω ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας

των τὴν ἀντιμέτρῃσιν. Οἷα γὰρ σπεῖρει ἕκαστος, τοῖ-
 αὐτα καὶ θερίσει. Καὶ μέντοι καὶ εἴ τι τῶν ἀγα-
 θῶν πέπρακταί σοι, κάκεινων ἐκδέχου πολλαπλασίους
 τὰς ἀντιδόσεις. Ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἕκαστῳ κατὰ
 τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ταύτης μεμνημένος παρὰ πάντα
 σου (6) τὸν βίον τῆς ἀποφάσεως, δυνήσῃ τὰ πολλὰ
 τῶν ἀμαρτημάτων διαφυγεῖν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ
 τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN PSALMUM CXIV.

1. Jamdudum occupato hoc sacro Martyrum tem-
 plo, a media nocte ad hanc usque meridiem Deum
 martyrum, dum adventus noster expectaretur,
 hymnis placare perrexistis. Itaque vobis parata mer-
 ces est, qui martyrum honorem, Deique cultum et
 somno et quieti præstuleritis. Quod si opus est ut
 nostram ipsorum defensionem suscipiamus, causam
 cur moras interposuerimus, vosque deseruerimus
 diutius, dicturi sumus : quod alteram huic parem
 Dei ecclesiam, non mediocri intervallo a vobis dis-
 junctam, administrantes, istud diei spatium in id in-
 sumpserimus. Cum igitur tribuerit Dominus, ut et
 apud illos impleverim ministerium, nec sim a ve-
 stra charitate frustratus, mecum largitori benefico
 gratias agite, qui hanc quam videtis corporis nostri
 debilitatem invisibili sua potentia levavit. Porro ne
 diutius detentis vobis simus molesti; ubi pauca ex
 eo psalmo quem vos canentes deprehendimus, dis-
 seruerimus, ac verbo consolatorio pro nostris viri-
 bus paverimus vestras animas, singulos ad habendam
 corporis curam dimittemus. Quid igitur erat quod
 a vobis canebatur? **VERS. 1.** *Dilexi*, inquit, *quoniam*
exaudiet Dominus vocem orationis meæ. Non cujus-
 vis est dicere : *Dilexi*; sed ejus, qui jam perfectus
 est, ac servitutis timorem transgreditur, atque ad-
 optionis spiritum adeptus est. Et quidem cum di-
 xit : *Dilexi*, non apposuit, *quem*; sed subaudimus,
Deum universorum. Quod enim proprie amabile est,
 hoc Deus est; quandoquidem amabile id esse definiunt,
 quod omnia expetunt. Bonum autem est Deus, et
 primum, et bonorum perfectissimum. Ipsum igitur
 dilexi, Deum, eorum quæ desiderari possunt, supre-
 mum; atque pro eo has afflictationes cum gaudio
 amplexus sum. Quæ autem sint hæc, paulo post re-
 censet. Nimirum commemorat dolores mortis, in-

EIS TON ΠΙΔ' ΨΑΛΜΟΝ (7).

1. Πάλαι προκαταλαβόντες τὸν ἱερὸν τοῦτον τῶν
 Μαρτύρων σηκόν, ἐκ μέσης νυκτὸς τὸν Θεὸν τῶν μαρ-
 τύρων διὰ τῶν ὕμνων ἐξιλεούμενοι, διεκαρτερήσατε
 μέχρι τῆς μεσημβρίας ταύτης, τὴν ἡμετέραν ἀφιξίν
 ἀναμένοντες. Ὑμῖν μὲν οὖν καὶ ὕπνου καὶ ἀναπαύ-
 σεως τὴν εἰς τοὺς μάρτυρας τιμὴν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ
 λατρείαν προτιμῶσιν, ἔτοιμος ὁ μισθός. Εἰ δὲ δεῖ καὶ
 ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν ἀπολογήσασθαι, τῆς διατρι-
 βῆς ἕνεκεν καὶ τῆς ἐπὶ πλείστον ἀπολείψεως ὑμῶν (8),
 ἐροῦμεν τὴν αἰτίαν, ὅτι ἄλλην ὁμότιμον ταύτῃ τοῦ
 Θεοῦ ἐκκλησίαν οἰκονομοῦντες, οὐκ ὀλίγω πρὸς
 ὑμᾶς διειργομένην τῷ διαστήματι, τὸν χρόνον τοῦτον
 τῆς ἡμέρας καταναλώσαμεν. Ἐπεὶ οὖν ἔδωκεν ὁ Κύ-
 ριος κάκεινοις πληρῶσαι τὴν λειτουργίαν, καὶ μὴ
 διαμαρτεῖν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀπόδοτε μεθ' ἡμῶν
 τὴν εὐχαριστίαν τῷ εὐεργέτῃ, τῷ τὴν ὀρωμένην ταύ-
 την τοῦ σώματος ἡμῶν ἀσθένειαν τῇ ἀοράτῳ αὐτοῦ
 δυνάμει χειραγωγοῦντι. Ὡς ἂν δὲ μή ἐπὶ πλείον παρα-
 κατέχοντες ὑμᾶς ἀνωόμεν, βραχέα ἐξ οὗ καταλάβομεν
 ἄδομένον ὑμῖν ψαλμοῦ διαλεχθέντες, καὶ τῷ λόγῳ τῆς
 παρακλήσεως κατὰ τὴν προσοῦσαν ἡμῖν δύναμιν τὰς
 ψυχὰς ὑμῶν θρέψαντες, ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέ-
 λειαν ἕκαστον διαφήσομεν (9). Τί τοίνυν ἦν τὸ ἀδύ-
 μενον; Ἠγάπησα, φησὶν, ὅτι εἰσακούσεται Κύ-
 ριος τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου. Οὐ παντός
 ἐστὶν εἰπεῖν τὸ, Ἠγάπησα, ἀλλὰ τοῦ τελειομένου
 (10) ἦδη καὶ ὑπερβαίνοντος τὸν τῆς δουλείας φόβον,
 καὶ ἐν τῷ πνεύματι γενομένου τῆς υἱοθεσίας. Οὐ
 πρόσκειται μὲν οὖν τῷ, Ἠγάπησα, τὸ, *τινά*· προ-
 υπακούεται δὲ παρ' ἡμῶν ὅτι, *τὸν Θεὸν τῶν ἔλων*.
 Τὸ γὰρ κυρίως ἀγαπητὸν, ὁ Θεός· ἐπειδὴ περ ἀγαπη-
 τὸν ὀρίζονται εἶναι, οὐ πάντα ἐφίεται. Ἀγαθὸν δὲ ὁ
 Θεός (11), καὶ πρῶτον καὶ τελειότατον τῶν ἀγαθῶν.
 Αὐτὸν τε οὖν ἠγάπησα τὸν Θεόν, τῶν ὁρεκτῶν ὄντα
 τὸ ἔσχατον, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ παθήματα μετὰ χα-

¹ Gal. vi, 8.

*Terminos quos posuerunt patres tui exne transgres-
 sus? Sed vim verborum non satis exprimi recte
 et vere judicavit eruditissimus vir Ducaeus. Etenim
 aliud est limites agris positos loco movere, aliud
 eosdem deambulando transgredi. Hic videre est in
 editione Parisiensi multas interrogandi notas : sed
 cum absint a mss. nostris, eas delendas censui-
 mus.*

(6) Colbertini primus et sextus cum Reg. quarto
 πάντα σου. Deest σου in editis et in aliis mss.

(7) Prima psalmi verba, Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακούσεται
 Κύριος, *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus*, le-
 guntur in editione Parisiensi : sed et in editione
 Basil. et in nostris novem mss. desiderantur. Sta-
 tim ipso initio editi προκαταλαβόντες. At codex

Combef. et alii octo simpliciter καταλαβόντες.

(8) Colbertini tertius, quintus, sextus et septi-
 mus æque ac Regii quartus et sextus cum editione
 Paris. ἀπολείψεως ὑμῶν, *derelictionis vestræ*. Editio
 vero Basil. et Reg. tertius ἀπολείψεως ἡμῶν, *absentia
 nostræ*.

(9) Nostra editio Paris. et duo mss. διαφήσωμεν.
 Alii quatuor mss. διαφήσομεν.

(10) Colbertini primus et septimus τοῦ τελείου
 μόνου. Colb. quartus τοῦ τετελειωμένου.

(11) Colb. primus Ἀγάπη δὲ ὁ Θεός. Editi cum
 aliis mss. Ἀγαθὸν δὲ ὁ Θεός. Mox Colb. quartus
 καὶ τελειότατον. Subinde idem codex τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ
 πάθη.

ρᾶς ὑπεδεξάμην. Τίνα δέ ἐστὶ ταῦτα, μικρὸν ὕστερον διεξέρχεται, τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, τοὺς κινδύνους τοῦ ἄδου, τὴν θλίψιν, τὴν ὀδύνην, ἅπερ πάντα αὐτῷ ἀγαπητὰ διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην, καὶ τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀποκειμένην τοῖς τὰ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πάθῃ καταδεχομένοις, ἐφαίνεται. Οὐ γὰρ παρὰ προαίρεσιν, οὐδὲ βιαίως καὶ κατηναγκασμένως ὑπέμεινα, φησὶ, τοὺς ἀγῶνας, ἀλλὰ στοργῇ τινι καὶ διαθέσει ὑπεδεξάμην τὰ ἐπίπονα· ὥστε ἔχειν με λέγειν· Ὅτι ἐνεκα σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. Καὶ ἔοικε ταῦτα ἰσοδυναμεῖν τοῖς τοῦ Ἀποστόλου, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς αὐτῷ διαθέσεως λέγεσθαι τὸ, *Τίς* (12) *ἡμᾶς χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις; ἢ στενοχωρία; ἢ διωγμός; ἢ λιμός; ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχη;* Ἡγάπησα οὖν ταῦτα πάντα, εἰδὼς, ὅτι ὑπὸ Θεοῦ καὶ ἀθλοθέτῃ τῷ Δεσπότῃ τῶν ὅλων τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διαφέρω κινδύνους. Ὅτι εἰσακούσεται Κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου. Οὕτω γὰρ καὶ ἕκαστος ἡμῶν δύναται τὸ ἐν ταῖς ἐντολαῖς ἐπίπονον διανύειν, ὅταν οἴονεῖ ἑαυτοῦ πολιτεῖαν.

2. Ὅτι ἐκλίνε τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί. Ἐκλίνας, εἶπεν, οὐχ ἵνα σωματικὴν τινὰ ἔννοιαν λάβῃς περὶ Θεοῦ ὧτα ἔχοντος, καὶ ταῦτα πρὸς τὸ ἡρεμαῖον τῆς φωνῆς ἐπικλίνοντος, ὅπερ ἡμεῖς ποιούμεν πρὸς τοὺς μικρὸν φθειγμένους προσεγγίζοντες ἡμῶν τὴν ἀκοήν, ἵνα ἐκ τοῦ σύνεγγυς τῇ αἰσθήσει παραδεξώμεθα τὸ λαλούμενον, ἀλλ' Ἐκλίνας, εἶπεν, ἵνα τὸ ἑαυτοῦ ἀσθενὲς ἐπιδείξῃται. Ὅτι χαμαὶ κειμένῳ μοι συγκατέβη διὰ φιλάνθρωπίαν· οἴονεῖ, ἀρρώστου τινὸς ἐκ πολλῆς ἀσθενείας οὐδὲ φθέγγεσθαι τρανῶς δυναμένου, φιλάνθρωπος ἰατρός προσαγαγὼν ἑαυτοῦ τὴν ἀκοήν ἐκ τοῦ σύνεγγυς μανθάνει (14) τὰ ἀναγκαῖα τῷ κάμνοντι. Ἐκλίνας οὖν τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί. Ἡ γὰρ θεία ἀκοή οὐ φωνῆς δεῖται πρὸς αἰσθησιν· οἶδε γὰρ καὶ ἐν τῷ κινήματι τῆς καρδίας γνωρίσαι τὰ ἐπιζητούμενα. Ἡ οὐκ ἀκούεις, ὅτι Μωϋσῆς μηδὲν φθειγόμενος, ἀλλὰ τοῖς ἀλαλήτοις ἑαυτοῦ στεναγμοῖς ἐντυγχάνων τῷ Κυρίῳ, ἤκούετο (15) παρὰ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Τί βοᾷς πρὸς μέ;* Οἶδεν ὁ Θεὸς καὶ αἵματος ἀκοῦσαι δικαίου, ἢ γλῶσσα οὐ πρόσεστιν, οὐδὲ φωνὴ τὸν ἀέρα περῶσα. Ἐργῶν δὲ δικαίων παρουσία μεγαλοφωνία ἐστὶ παρὰ Θεῷ. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Ἡμεῖς μὲν, ἐν μιᾷ προσευξάμενοι ἡμέρα, ἢ ἐν μιᾷ ὥρᾳ βραχὺ ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν ἐπιστυγνάσαντες, ἀμεριμνώμεν (16) ὡς ἤδη τι ποιήσαντες ἐφάμιλλον τῇ κακίᾳ ἡμῶν. Ὁ μόντοι ἅγιος παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς ἑαυτοῦ παραμετρομένην ἐπιδείκνυσθαι λέγει (17) τὴν ἐξομολόγησιν· *Ἐν ταῖς ἡμέραις γὰρ μου,*

A ferni pericula, tribulationem, dolorem : quæ omnia ob Dei amorem, et ob spem repositam iis qui ærumnas afflictionesque pro pietate suslinent, ei amabilia videbantur. Non enim, inquit, præter voluntatem, neque vi, neque necessitate hæc pertulisti certamina, sed amore quodam et affectu hosce labores **200** suscepi, ut possim dicere : *Quoniam propter te mortificamur tota die*⁴². Atque hæc videntur idem valere ac Apostoli verba, et eodem affectu ab eo proferri atque ab Apostolo : *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius*⁴³? Dilexi igitur hæc omnia, quod scirem me sub spectatore et præmiorum largitore Domino universorum, pro pietate pericula subire. *Quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ*. Sic enim et quilibet nostrum præceptorum difficultates superare potest, cum suum vitæ institutum universorum Deo velut spectatori patefacit.

B *exaudiet Dominus vocem orationis meæ*. Sic enim et quilibet nostrum præceptorum difficultates superare potest, cum suum vitæ institutum universorum Deo velut spectatori patefacit.

2. **VERS. 2.** *Quia inclinavit aurem suam mihi. Inclinavit*, inquit, non ut corpoream quamdam de Deo notionem accipias, quasi habeat aures, easque ad submissam vocem inclinet : quod nos erga illos qui exili voce loquuntur, efflicimus, aures nostras admoventes, ut ex illa proximitate id quod dicitur, sensu percipiamus : sed, *Inclinavit*, ait, ut suam ipsius detegeret infirmitatem. Quandoquidem ad me humi jacentem ob suam erga homines benevolentiam descendit : velut cum benignus medicus, si quis ægrotus præ multa infirmitate clare loqui non queat, ea quæ sunt ægrotanti necessaria, ex propinquo, suis auribus admotis, ediscit. *Inclinavit* itaque *aurem suam mihi*. Utique auditus divinus voce non indiget ad percipiendum, siquidem petita etiam in cordis motu cognoscere valet. Nonne scis ex auditu, quod Moyses nihil loquens, sed tacitis suis suspiriis Dominum interpellans, a Domino audiebatur dicente : *Quid clamas ad me*⁴⁴? Novit Deus vel sanguinem justii audire, cui nec lingua inest, nec vox aerem permeans. Quin etiam operum justorum præsentia clamor magis apud Deum est. *Et in diebus meis invocabo*. Nos equidem cum una die oravimus, vel per unam horam brevi aliqua tristitia ob peccata fuimus affecti, securi vivimus, tanquam si quidpiam quod iniquitatem nostram compensaret a nobis patratum esset. Sed hic sanctus confessionem, quæ omne vitæ suæ tempus admetiri possit, editurum se affirmat : *Omnibus enim,*

⁴² Psal. xliii, 22. ⁴³ Rom. viii, 35. ⁴⁴ Exod. xiv, 15.

(12) Sic mss. multi. Editio Paris. τῷ, Τίς.

(15) Reg. tertius οἴονεῖ θεοῦ καὶ ἀθλοθέτῃ τῷ Θεῷ. Sed cum illud, καὶ ἀθλοθέτῃ, in editis et in aliis mss. desit, credi merito potest ab aliquo librario additum fuisse.

(14) Editi cum Colb. quinto μανθάνει. At septem mss. μανθάνοι.

(15) Ita Colbertini primus, quintus et sextus cum Regiis secundo et quarto, Editi vero cum Regiis

tertio et sexto ἤχουσα. Mox mss. tres ὁ Θεός. Deest articulus in editis et in aliis mss. Subinde mss. novem δικαίου. Editi δικαίων.

(16) Colb. quartus ἀμεριμνώμεν. Editi cum plurimis mss. ἀμεριμνοῦμεν. Ibidem quatuor mss. ὡς ἤδη. Editi cum uno aut altero ms. ὡς δῆ.

(17) Ita editio Basil. cum novem mss., nec aliter legit interpres. Editio Paris. ἐπιδείκνυσθαι μέλλει.

inquit, *diebus meis invocabo*. Deinde ut ne Deum ab ipso propterea invocatum fuisse existimes, quod in hac vita rebus secundis uteretur, eique prospere succederent omnia; narrat calamitatum magnitudinem, in quibus constitutus nequaquam nominis Dei oblitus est. **Vers. 3.** *Circumdederunt me enim, inquit, dolores mortis, pericula inferni invenerunt me.* Hi quidem dolores proprie usurpantur ad significandos puerperii dolores, cum venter ad tumorem usque distentus, foras fetum impellit: deinde vero **201** partes genitales pressæ, et circum fetum distensionibus contractionibusque nervorum dilatatæ, acutissimos dolores et acerbos cruciatus parturientibus creant. Transtulit autem dolores partus ad ipsos etiam mortis dolores, qui in animæ et corporis divisione animal obsident. At igitur se nihil mediocre passum esse, imo se ipsos quoque mortis dolores expertum fuisse, atque in periculum descensus inferni deductum. Num igitur hæc sola de quibus gloriatur, pertulit, cum alioqui isthæc sæpe nec voluntaria quidem sint? Nihil autem coactum laudabile est. At vide hujus athleteæ magnanimitatem. Postquam enim *Circumdederunt me dolores mortis, et pericula inferni invenerunt me*, tantum absuit ut his tentationibus succubuerim, ut etiam me ipse sponte tentaminibus multo pluribus objecerim. *Afflictionem et dolorem* ut volens mihi ipse *excogitavi*, ita non invitus ab eis apprehensus sum. Siquidem in superioribus *Pericula inferni invenerunt me*; hic vero *Tribulationem et dolorem inveni*. Cum enim illic adversus ea quæ mihi a tentatore illata sunt, firmus ac constans inventus essem: adjeci, ut meæ in Deum charitatis copiam ostenderem, afflictioni afflictionem, et dolori dolorem: non quod meis viribus obstiterim hisce molestiis, sed quod nomen Domini invocaverim. Tale est et illud Apostoli dicentis: *In his omnibus plus quam victores sumus per eum qui dilexit nos*⁴⁵. Vincit quidem, qui ab his, quæ necessario accidunt, non frangitur: sed plus quam victor est, qui sua etiam sponte et voluntate dolores ad demonstrandam patientiam sibi accersit. Qui letale aliquod peccatum admiserit, dicat: *Circumdederunt me dolores mortis. Omnis enim, inquit, qui facit peccatum, ex diabolo natus est*⁴⁶. Cum igitur, inquit, peccatum patrarem, et in mortis utero gestarer, tunc etiam ab inferni periculis inventus sum. Quomodo ergo sanavi me ipsum? Propterea quod tri-

⁴⁵ Rom. viii, 37. ⁴⁶ I Joan. iii, 8.

(18) Reg. sextus et Colb. tertius ἐν αἷς. At multi mss. ἐν οἷς. Imo ita quoque legitur in margine Reg. sexti et Colb. tertii. Nec ita multo post editio Paris. εὔροσαν. Multi mss. cum LXX εὔροσαν.

(19) Editi πρὸς τὰ. Multi mss. πρὸς τὸ. Mox multi mss. μέρη. Editi vero μόρια.

(20) Ita quinque mss. At editi προσεθέμην. Statim quatuor mss. ἐπεξεῦρον. Editi ὑπεξεῦρον. Colb. quintus ἐξηῦρον.

(21) Ita editi cum Reg. sexto. Alii sex mss. θλίψεις ἐπί. Mox Colb. quartus καὶ ὀδύνας.

(22) Sic editio Basil. cum multis mss. et cum sacro textu. Editio Paris. τούτοις ἅπαντιν.

ἤσθι, πάσαις ἐπικαλέσομαι. Εἶτα ἵνα μὴ οἰηθῆς, ὅτι ἐνευημερῶν τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ πάντων αὐτῷ τῶν πραγμάτων κατὰ ῥοὴν προϊόντων, ἐπεκαλεῖτο τὸν Θεόν, διηγεῖται τὸ μέγεθος τῶν περιστάσεων, ἐν αἷς (18) ὧν οὐκ ἐπελάθετο τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. *Περιέσχον γὰρ με, φησὶν, ὠδίνες θανάτου, κίνδυνοι ἄδου εὔροσάν με.* Κυρίως μὲν αἱ ὠδίνες ἐπὶ τῶν κατὰ τὰς κυήσεις ὀδυνῶν εἰσι τεταγμένοι, ὅταν, πρὸς ὄγκον ἢ γαστῆρ διεγειρομένη, ὠθῆ τὸ ἔμβρυον πρὸς τὸ ἔξω (19): εἶτα θλιθόμενα τὰ γεννητικὰ μέρη, καὶ περιτεινόμενα τῷ κυήματι σπασμοῖς καὶ συνολκαῖς τῶν ἰγῶν, ὀξύτατα; ἀλγηδόνας καὶ δριμείας ὀδύνας ἐμποιεῖ ταῖς τικτούσαις. Μετήνεγκε δὲ τὰς ὠδίνας καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου, τὰς περιῦσταμένας τὸ ζῶον ἐν τῷ μερισμῷ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Οὐδὲν οὖν φησι μέτριον πεπονθέναι, ἀλλὰ μέχρι καὶ αὐτῶν πεπειρασθαι τῶν ὠδίνων τοῦ θανάτου, καὶ εἰς κίνδυνον τῆς καταβάσεως τοῦ ἄδου ἀφίχθαι. Ἄρ' οὖν καὶ μόνα ταῦτα πέπονθεν ἐφ' οἷς σεμνύνεται, ἢ ταῦτα μὲν πολλάκις καὶ ἀκούσια; Οὐδὲν δὲ τῶν ἠναγκασμένων ἐπαινετόν. Ἄλλὰ βλέπε τὸ μεγαλοφυῆς τοῦ ἀθλητοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ *Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου, καὶ κίνδυνοι ἄδου εὔροσάν με*, τοσοῦτον ἀπέσχον τοῖς πειρασμοῖς τούτοις ὑποπεσεῖν, ὅτι καὶ πολλῶ τούτων πλείοσι κατὰ τὸ ἐκούσιον πειρασμοῖς ἑμαυτὸν προεθέμην (20). *Θλίψιν καὶ ὀδύνην ὡσπερ ἐκῶν ἑμαυτῷ ἐπεξεῦρον*, οὐκ ἀκουσίως ὑπ' αὐτῶν κατελήφθην. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς κατόπιν *Κίνδυνοι ἄδου εὔροσάν με*: ἐνταῦθα δὲ *Θλίψιν καὶ ὀδύνην εὔρον*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖ ἀνευδότης ἔχων εὐρέθην πρὸς τὰ παρὰ τοῦ πειράζοντος ἐπαχθέντα, ἵνα δείξω τὴν περιουσίαν τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, προσέθηκα *θλίψιν ἐπὶ* (21) *τῇ θλίψει, καὶ ὀδύνην ἐπὶ τῇ ὀδύνη*: οὐ τῇ ἑμαυτοῦ δυνάμει τῶν ἀλγεινῶν κατεπανιστάμενος, ἀλλὰ διότι τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπεκαλεσάμην. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος: *Ἐν τούτοις πᾶσιν* (22) *ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.* Νικᾷ μὲν γὰρ ὁ μὴ ἐνδιδοὺς τοῖς πρὸς ἀνάγκην ἐπαγομένους: ὑπερνικᾷ δὲ ὁ καὶ αὐθαιρέτως ὀδύνας εἰς ἐπίδειξιν τῆς ὑπομονῆς ἐπισπώμενος. Ὁ γενόμενος ἐν ἀμαρτίᾳ τινὶ τῇ πρὸς θάνατον λεγέτω: *Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου. Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται* (23). "Ὅτε οὖν ἤμην, φησὶν, ἐργάτης τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐκυφορούμην ὑπὸ τοῦ θανάτου, τότε καὶ εὐρέθην ὑπὸ τῶν τοῦ ἄδου κινδύνων. Πῶς οὖν ἐξιασάμην ἑμαυτόν; Ἐπειδὴ *θλίψιν καὶ ὀδύνην εὔρον* τὴν διὰ τῆς μετανοίας. Ἀναλογοῦσαν γὰρ τῷ μεγέθει τῆς ἀμαρ-

(23) Oliv. et Regii tertius et quartus, perinde atque Colbertini sextus et septimus, cum editione Basil. γεγέννηται. Editio Paris. γεγέννηται. Colb. quintus Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν δούλος ἐστι τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται, *Quisquis enim, inquit, facit peccatum, servus est peccati, et ex diabolo natus est.* Notandum est Combesisium eo in codice (nam illius codex, noster est Colbertinus quintus) pro πᾶς male πῶς legisse; nec debuisse eam lectionem, qualem citat, tanquam emendatiorem prædicare. Mox Reg. tertius ἐργάτης τῆς ἀνομίας.

τίας τὴν ἐκ τῆς μετανοίας κάκωσιν ἐμαυτῷ ἐπ-
ενόησα, καὶ οὕτως ἐτόλμησα τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικα-
λέσασθαι. Τίνα δὲ ἦν ἃ εἶπον; Ὡ Κύριε, ῥύσαι
τὴν ψυχὴν μου. Κατέχομαι ἐν τῇ αἰχμάλωσις
αὐτῆ, σὺ δὲ δὸς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ λύτρον, καὶ ῥύσαι τὴν
ψυχὴν μου.

3. *Ἐλεήμων ὁ Κύριος καὶ δίκαιος.* Πανταχοῦ
συνάπτει ἡ Γραφή τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ τὴν δι-
καιοσύνην, διδάσκουσα ἡμᾶς, ὅτι οὔτε ὁ ἔλεος τοῦ
Θεοῦ ἄκριτος, οὔτε ἡ κρίσις ἀνελεήμων. Ἀλλὰ καὶ
ἐλεῶν, κεκριμένως τοῖς ἀξίοις ἐπιμετρεῖ τοὺς οἰ-
κτιρμούς· καὶ κρίνων, ἐστοχασμένως τῆς ἀσθενείας
ἡμῶν ἐπάγει τὴν κρίσιν, φιλανθρωπία μᾶλλον ἢ τῇ
τοῦ Ἰσοῦ ἀντιμετρήσει ἀμυνόμενος ἡμᾶς. Καὶ ὁ Θεὸς
ἡμῶν ἐλεεῖ. Ἐλεός ἐστι πάθος ἐπὶ τοὺς παρ' ἀξίαν
ταταπεινωμένους, παρὰ τῶν συμπαθῶς διατιθεμένων
γινόμενον. Ἐλεοῦμεν τὸν ἐκ μεγάλου πλοῦτου πρὸς τὴν
(24) ἐσχάτην πενίαν μεταπεσόντα, τὸν ἐκ τῆς ἄκρας
εὐεξίας τοῦ σώματος εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσθένειαν κα-
ταβληθέντα, τὸν ἐπὶ κάλλει καὶ ὥρα σώματος ἀγαλ-
λόμενον, καὶ ὑπὸ τῶν αἰσχίστων παθῶν διαφθαρέντα.
Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμεῖς ἤμεν ποτε ἐνδοξοὶ ἐπὶ τῆς τοῦ
παραδείσου διαγωγῆς, ἐγενόμεθα δὲ ἄδοξοι καὶ ταπει-
νοὶ διὰ τὴν ἐκπτώσιν, Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλεεῖ, ὁρῶν
ἡμᾶς οἷοι ἀνθ' οἷων γεγόναμεν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν
Ἀδὰμ ἀνεκαλεῖτο τῇ (25) τοῦ ἐλέου φωνῇ, λέγων·
Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; Οὐ γὰρ διδαχθῆναι ἐζήτει ὁ πάντα
εἰδώς, ἀλλὰ νοῆσαι αὐτὸν ἐβούλετο οἷος ἀνθ' οἷου
γέγονε. Ποῦ εἶ; ἀντὶ τοῦ, εἰς οἷον πτώμα κατελήλυ-
θας ἀπὸ τηλικούτου ὕψους;

volebat, qualis ex quali factus esset. *Ubi es?* quasi

4. *Φυλάσσω τὰ νήπια ὁ Κύριος· ἐταπεινώ-
θη, καὶ ἔσωσέ με.* Εἶτε κατὰ τὸν φυσικὸν λόγον,
οὐκ ἂν συνέστη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, μὴ τῶν κομιδῆ
νηπίων καὶ ἔτι βρεφῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου φυλασσομένων.
Πῶς γὰρ ἡ (26) τὰ ἐν τῇ μήτρᾳ κυοφορούμενα ἡδύ-
νατο τρέφεσθαι ἢ κινεῖσθαι ἐν οὕτω στενοῖς χωρίοις,
καὶ μηδεμίαν ἔχουσιν ἀναστροφὴν (27), ἀλλ' ἐν σκοτει-
νοῖς τόποις καὶ ἐν ὑγροῖς τὴν ζωὴν ἔχοντα, καὶ οὔτε
ἀναπνεῖν δυνάμενα, οὔτε ζῆν τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν,
ἀλλὰ δίκην ἰχθύων τοῖς ὑγροῖς ἐμφορόμενα, εἰ μὴ τῇ
παρὰ τοῦ Θεοῦ φυλακῇ διεκρατεῖτο; Πῶς δ' ἂν εἰς
τὸν ἀήθη τοῦτον ἐκπεσόντα τόπον, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ
μήτρᾳ θερμότητος τῷ ἀέρι περιψυχόμενα κἂν πρὸς
τὸ βραχὺ διήρκεσεν, εἰ μὴ παρὰ Θεοῦ διεσώζετο;
Φυλάσσω ὃν τὰ νήπια ὁ Κύριος· ἐταπεινώθη, D
καὶ ἔσωσέ με. Ἡ καὶ οὕτω νοήσεις τὸν λόγον· Ὅτι
ἐπειδὴ ἐστράφη, καὶ ἐγενόμην ὡς τὸ νήπιον, καὶ
ἐδεξάμην τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὡς παιδίον, καὶ
διὰ τῆς ἀκακίας ἐμαυτὸν εἰς τὴν τῶν παιδίων ταπει-

⁴⁷ Gen. iii, 9.

(24) Sic septem mss. At editi ἐπι τὴν. Haud longe
Reg. secundus ἀσθένειαν μεταβληθέντα.

(25) Reg. secundus ἀνεκαλεῖτο. Mox Reg. tertius
οἷου γεγένηται.

(26) Sic mss. tres. Deest ἢ in editis et in aliis

Abulationem et dolorem inveni per poenitentiam.
Enimvero talem poenitentiae cruciatum, qui peccati
magnitudini conveniret, mihi ipse excogitavi, et sic
nomen Domini ausus sum invocare. Quae autem
erant quae dixi? *Vers. 4. O Domine, libera animam*
meam. In hac detineor captivitate, tu pro me pre-
tium da redemptionis, et libera animam meam.

5. *Vers. 5. Misericors Dominus et justus.* Scri-
ptura ubique Dei miserationibus justitiam conjun-
git: quippe docet nos, neque Dei misericordiam
judicio carere, neque judicium expers esse miseri-
cordiae. Sed et dum miseretur, iis qui digni sunt,
suas cum judicio miserationes admittit: atque dum
judicat, habita infirmitatis nostrae ratione infert ju-
diciam, benignitate magis, quam par pari referendo
B plectens nos. *Et Deus noster miseretur.* Misericor-
dia affectio est erga eos qui praeter meritum de-
pressi sunt, ab iis qui miseratione **202** moventur
proficiscens. Miseramur eum, qui ex magnis divi-
tiis in extremam incidit paupertatem: eum, qui ex
optima corporis habitudine ad summam redactus
est debilitatem: eum, qui ob pulchritudinem ac
elegantiam corporis praegestiebat, sed a foedissimis
ac turpissimis morbis corruptus est. Quoniam igitur
et nos in paradiso degentes, eramus aliquando
clari ac spectabiles, et tamen ob ejectionem, in-
gloriam et abjecti evasimus, *Deus noster miseretur,*
dum quales nos ex qualibus facti simus, videt.
Quapropter et Adamum hac misericordiae voce re-
vocabat, dicens: *Adam, ubi es* ⁴⁷? Non enim edo-
C ceri querebat omnium gnarus, sed intelligere ipsum
dicat: In quam ruinam ex tanta sublimitate inci-

4. *Vers. 6. Custodiens parvulos Dominus; hu-
miliatus sum, et salvum me fecit.* Sive naturali ra-
tione id accipias, non consisteret humana natura,
si ii qui sunt prorsus parvuli et adhuc infantes, a
Domino non custodirentur. Quomodo enim qui in
utero gestantur, nutriri aut moveri possent, cum in
spatiis adeo angustis, in quibus nullo modo se con-
vertere ac versare liceat, diversentur, sed in tene-
brosis et humidis locis vivant, neque respirare, ne-
que hominum vitam vivere valentes, sed instar pi-
scium fluidis innatantes, nisi Dei custodia servaren-
tur? Quomodo rursus ad insolitum hunc locum
elapsi, et post uteri calorem aere refrigerati, vel ad
breve tempus persisterent, nisi a Deo conserva-
rentur? *Custodiens ergo parvulos Dominus; hu-
miliatus sum, et servavit me.* Aut etiam sic verba
isthaec intelligere poteris: Quandoquidem conver-
sus sum, et factus sum ut parvulus, ac regnum
caelorum velut puer suscepi, meque ipse per inno-

quibusdam mss.

(27) Ita editio Basil. et Oliv. et Combef. et alii
septem. Editio Paris. καὶ μηδεμίαν ἔχουσιν ἀνα-
πνοήν, *In quibus nec respirare liceat.*

centiam ad puerorum humilitatem demisi : Custodiens parvulos Dominus, quoniam humiliatus sum, servavit me.

5. VERS. 7. Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Sibi ipsi verba consolatoria proponit bonus athleta, similiter ac Paulus, dicens : Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; in reliquo reposita est mihi corona justitiæ ⁴⁸. Hæc quoque sibi dicit Propheta : Quoniam vitæ hujus cursum satis longum explesti, Convertere de cætero in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Siquidem iis qui legitime in hac vita decertarunt, sempiterna requies proposita est, quæ non ex operum debito tribuitur, sed ex Dei munificentissimi gratia, iis qui in ipso spem habuere, datur. Deinde, priusquam bona illic reposita enarret, quomodo a mundi molestiis liberatus sit, recensens, pro iis gratias agit animarum liberatori, qui ex varia et inevitabili cupiditatum servitute ipsum exemit. Quæ autem sunt hæc? VERS. 8. Quia eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrymis, et pedes meos a lapsu. Rerum præsentium comparatione futuram describit requiem. Hic enim, inquit, circumdederunt me dolores mortis : illic vero eripuit animam meam a morte. Hic oculi lacrymantur ex afflictione : **203** illic vero non amplius lacrymæ tenebras pupillis effundunt eorum, qui contemplatione puritatis majestatis Dei oblectantur. Abstulit enim Deus omnem lacrymam ab omni facie ⁴⁹. Hic magnum est cadendi periculum : quapropter et Paulus aiebat : Qui se existimat stare videat ne cadat ⁵⁰. Illic autem firmi sunt gressus : vita immutabilis; non amplius periculum est in peccatum prolabendi. Neque enim carnis est rebellio : neque mulier mutam ad peccatum confert operam. Nam non est masculus et femina in resurrectione, sed una quædam vita est ac simplex : siquidem qui in regione vivorum habitant, suo ipsorum Domino placent. Mundus hic et ipse interiturus est, et morientium est locus. Quoniam enim visibilium substantia composita est, et quidquid compositum est, dissolvi solet, nos qui in mundo existimus, cum mundi partes simus, necessario naturæ universi ellicimur consortes. Quare ante etiam quam anima per mortem a corpore separetur, morimur sæpe homines. Neque vero dictum hoc tibi videatur paradoxum, sed rei ipsius considera veritatem. Quippe natura comparatum est, ut homo in tribus annorum hebdoma-

Ανωσιν κατήγαγον· Ὁ φυλάσσει τὰ νήπια Κύριος, ἐπειδὴ ἐταπεινώθη, ἔσωσέ (28) με.

5. Ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε. Ἐαυτῷ προσάγει τοὺς παρακλητικούς λόγους ὁ καλὸς ἀγωνιστής, παραπλησίως τῷ Παύλῳ λέγων· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπέκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. Ταῦτα λέγει (29) καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὁ Προφήτης· Ἐπειδὴ ἰκανῶς τοῦ βίου τούτου τὸν δολιχὸν ἐξεπλήρωσας, Ἐπίστρεψον λοιπὸν εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε. Πρόκειται γὰρ ἀνάπαυσις αἰωνία τοῖς νομίμως τὸν ἐνταῦθα διαβλήσασιν βίον, οὐ κατὰ ὑφείλημα τῶν ἔργων ἀποδιδομένη (30), ἀλλὰ κατὰ χάριν τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ τοῖς εἰς αὐτὸν ἠλπικόσι παρεχομένη. Εἶτα, πρὶν τὰ ἐκεῖ ἀγαθὰ διηγῆσασθαι, τὴν ἀποφυγὴν τῶν τοῦ κόσμου ὀχληρῶν διηγούμενος, ἐπὶ τούτοις εὐχαριστεῖ τῷ ἐλευθερωτῇ τῶν ψυχῶν, τῷ τῆς ποικίλης αὐτὸν (31) καὶ ἀπαραιτήτου δουλείας τῶν παθημάτων ἐξαιρουμένῳ. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Ὅτι ἐξείλετο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρύων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ἐλισθήματος. Συγκρίσει τῶν ὧδε τὴν μέλλουσαν ἀνάπαυσιν διαγράφει. Ἐνταῦθα γὰρ με, φησὶ, περιέσχον ὠδῖνες θανάτου· ἐκεῖ δὲ ἐξείλετο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου. Ἐνταῦθα οἱ ὀφθαλμοὶ τὸ (32) ἐκ τῆς θλίψεως προχέουσι δάκρυον· ἐκεῖ δὲ οὐκέτι δάκρυον ἐπισκοποῦν ταῖς κόραις τῶν εὐφραينوμένων τῆ θεωρίας τοῦ κάλλους τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἀφείλε γὰρ ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Ἐνταῦθα πολὺς ὁ κίνδυνος τοῦ ἐλισθήματος· διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· Ὁ δοκῶν ἐστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ. Ἐκεῖ δὲ πάγιοι αἱ βάραι· ἀπερίτρεπτος ἡ ζωὴ οὐκέτι κίνδυνος πρὸς ἀμαρτίαν ὑπενεχθῆναι. Οὔτε γὰρ σαρκὸς ἐπανάστασις, οὔτε γυναικὸς συνεργία πρὸς ἀμαρτίαν. Διότι οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐν τῇ ἀναστάσει, ἀλλὰ μία τις ἐστὶ ζωὴ (33) καὶ μονότροπος, εὐαρεστούντων τῷ ἑαυτῶν Δεσπότη τῶν κατοικούντων ἐν τῇ γῶρᾳ τῶν ζώντων. Ὁ κόσμος οὗτος αὐτὸς τέ ἐστὶ θνητὸς, καὶ χωρὶον ἀποθνησκόντων (34). Ἐπειδὴ γὰρ σύνθετός ἐστι τῶν ὀρωμένων ἢ σύστασις, τὸ δὲ σύνθετον ἅπαν διαλύεσθαι πέφυκεν, οἱ ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες, μέρη ὄντες τοῦ κόσμου, ἀναγκαιῶς τῆς τοῦ παντὸς φύσεως ἀπολαύομεν. Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν θανάτῳ τὴν ψυχὴν διαξευχθῆναι τοῦ σώματος, ἀποθνήσκουμεν πολλάκις οἱ ἄνθρωποι. Καὶ μὴ παράδοξον

⁴⁸ II Tim. iv, 7, 8. ⁴⁹ Isa. xxv, 8. ⁵⁰ I Cor. x, 12.

(28) Sic editio Basil. cum quinque mss. At editio Paris. cum Colb. sexto καὶ ἔσωσα. Statim Colb. quartus εὐηργέτησέ με.

(29) Editio Basil. cum plurimis mss. λέγει. Editio Paris. λέγει. Hand longe mss. nonnulli εὐηργέτησέ με.

(30) Ita quinque mss. At editi ἀποδεδομένη.

(31) Sic editi cum multis mss. At Reg. tertius cum Colb. sexto ποικίλης αὐτάς, qui ipsas exemit. Colb. quartus ποικίλης ταύτης. Paulo post editi cum

multis mss. et cum LXX καὶ τοὺς πόδας. Deest καὶ in duobus codicibus, quibuscum consentit Vulgata.

(32) Editi ὀφθαλμοὶ μου. Abest μου a sex mss., nec dubium quin melius desit. Hæc enim non de oculis unius, sed de oculis omnium qui vitam æternam consequentur, accipienda esse vel caeco appareat.

(33) Ita multi mss. At editi ἡ ζωὴ.

(34) Colb. quartus ἀποθνησκόντων ἐστὶ. Mox co-

φανῆ (35) σοι τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ σκόπει τοῦ πράγμα-
τος τὴν ἀλήθειαν. Ἐν τρισὶ γὰρ ἑβδομάσιν ἐτῶν
τρεις ὑφίστασθαι πέφυκεν ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολὰς
ἡλικιῶν καὶ βίων ὁ ἄνθρωπος, καὶ καθ' ἑκάστην
ἑβδομάδα ἴδιος ὄρος περιγράφων τὰ παρελθόντα, καὶ
ἐναργῆ παρέχων τὴν μεταποίησιν. Τοῦ παιδίου ἡ ἡλι-
κία ἐν τῇ τῶν ὀδόντων ἀποβολῇ (36) κατὰ τὴν πρῶ-
την ἑβδομάδα περιορίζεται. Τοῦ παιδὸς λοιπὸν τοῦ
πρὸς τὰς μαθήσεις ἐπιτηδείου ἢ προθεσμια ἐστὶ
μέχρι τῆς ἐφηβείας. Ὁ ἐφηβος, μέχρι πρώτου καὶ
εἰκοστοῦ ἔτους συμπληρωθεὶς, ὅταν ἰούλοις ἀρξῆται
κατασκιάζειν τὰς παρειάς, ἀφανίζεται λεληθότως,
πρὸς τὸν ἄνδρα ἤδη τοῦ νεανίσκου μεθισταμένου.
Ὅταν τοίνυν ἴδῃς ἄνδρα ἀποθέμενον μὲν τὴν ἐπίδο-
σιν τῆς καθ' ἡλικίαν αὐξήσεως, βεβηκότα δὲ ἤδη τοῖς
λογισμοῖς, καὶ μηδὲν ἔχων τῆς νεότητος φέροντα, B
οὐχὶ τεθνηκέαι ἐν αὐτῷ λογίσῃ τὰ παρελθόντα;
Πάλιν ὁ πρεσβύτερος, πρὸς ἕτερον σχῆμα καὶ ψυχῆς
διάθεσιν μεταρροσθεὶς, ἕτερός ἐστι προδήλως παρὰ
τοὺς προτέρους. Ὡστε καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων διὰ
πολλῶν θανάτων συμπληροῦσθαι πέφυκεν, οὐ μόνον
ἐν τῇ κατὰ τὰς μεθελικιώσεις μεταβολῇ, ἀλλὰ καὶ
ἐν τοῖς καθ' ἁμαρτίαν πτώμασι τῶν ψυχῶν. Ὅπου
δὲ οὐκ ἐστὶν ἀλλοιώσεις οὔτε σώματος οὔτε ψυχῆς
(οὐδὲ γὰρ ἐστὶ λογισμοῦ παρατροπή, οὐδὲ μεταβάσεις
γνώμης, οὐδεμιᾶς περιστάσεως τὸ εὐσταθὲς καὶ ἀτά-
ραχον τῶν λογισμῶν ἀφαιρουμένης), χώρα ἐστὶν (37)
ἐκείνη τῷ ὄντι ζώντων, ὁμοίων ὄντων ἀεὶ αὐτῶν
ἑαυτοῖς. Ἐν ἣ μάλιστα εὐαρεστήσειν τῷ Θεῷ τῶν
ὄλων ὁ Προφήτης καταπαγγέλλεται, ὡς ὑπ' οὐδενὸς
μέλλον τῶν ἔξωθεν διακόπτεσθαι πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς C
ἀληθινῆς καὶ ὁμοτίμου τοῖς ἀγγέλοις δουλείας. Φιλο-
τιμούμεθα, φησὶν, εἴτε ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι,
εἴτε ἐκδημοῦντες ἀπὸ τοῦ σώματος, εὐάρεστοι
αὐτῷ εἶναι. Ζώντων ἐκείνη χώρα, ἐν ἣ οὐκ ἐνὶ νύξ,
οὐκ ἐνὶ ὕπνῳ τὸ τοῦ θανάτου μίμημα· ἐν ἣ οὐκ ἐνὶ
βρῶσις, οὐκ ἐνὶ πόσις, τὰ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπε-
ρεΐσματα, οὐκ ἐνὶ νόσος, οὐκ ἐνὶ ἀλγῆματα (38), οὐκ
ιατρεία, οὐ δίκαστήρια, οὐκ ἐμπορεῖαι, οὐ τέχναι, οὐ
χρήματα, τῶν κακῶν ἡ ἀρχή, ἡ τῶν πολέμων ὑπό-
θεσις, ἡ βίβλα τῆς ἐχθρας· ἀλλὰ χώρα ζώντων, οὐκ ἀποθνησκόντων διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ ζώντων τὴν
καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁵¹ II Cor. v, 9.

dex idem ἐν τῷ κόσμῳ ζῶντες. Hæc aliunde sumpta
esse, nec ad Basilium pertinere patet ex Præfatione
num. 37.

(35) Reg. tertius φανήτω σοι τό.

(36) Illud, ὀδόντων ἀποβολῇ, sic reddidit Tilman-
nus, *dentium abjectione*: sed quid hac voce *abje-
ctione* intellexerit, ex eo, si viveret, libenter quæ-
rerem. Etenim *amissionem* et *jacturam*, quæ est
propria et nativa vocis ἀποβολῇ significatio, si ex-
primere voluit, sopore gravi correptus fuisse putan-
dus est, si ex suis verbis sententiam absurdam effici
non animadvertit. Cornarius vero, ut hoc incom-
modi vitaret, interpretari maluit, *dentium jactu*,
hoc est, *dentium ortu*, *dentitione*. Quibus ex verbis
ipsam quidem sententiam effici, nemo, opinor, homo
negabit: sed, nisi valde fallor, vim vocis ἀποβολῇ
non exprimi, facillime omnes fatebuntur. Puto ego

A dibus tres ætatis ac vitæ vicissitudines ac muta-
tiones sustineat, eoque per singulas hebdomades
terminus proprius præterita circumscribit, et ma-
nifestam exhibet permutationem. Terminatur den-
titione ætas pueri circa primam hebdomadem. Præ-
finitum tempus pueri qui jam ad disciplinas ido-
neus est, ad pubertatem usque extenditur. Pubes
anno vicesimo primo completus, cum scilicet prima
lanugine genas vestire et adumbrare incœperit,
sensim desinit, adolescente jam in virum transeun-
te. Cum igitur videris virum qui per ætatem cre-
scere et augeri destiterit, jamque firma sit ratio-
cinatione, nec ullum juventutis vestigium præ se
ferat, an non ea quæ præterita sunt, in ipso mor-
tua esse existimabis? Senex rursus in aliam for-
mam et in alium animi affectum conversus, mani-
feste alius est, si cum prioribus comparetur. Quare
vita hominum non solum cum ætas mutatur, sed
etiam cum animæ in peccatum labuntur, per mul-
tas mortes suapte natura expletur. Ubi vero non
est commutatio neque corporis neque animæ (ne-
que enim est rationis eversio, aut sententiæ permu-
tatio, si adversitas nulla mentis constantiam ac
tranquillitatem aufert), illa est vere viventium re-
gio, quippe qui sibi ipsis semper sint consimiles.
In qua universorum Deo maxime complaciturum
204 se pollicetur Propieta, cum nihil externum
impediturum sit, quominus scopum veræ et æqualis
cum angelis servitutis assequatur: *Contendimus*,
inquit, *sive præsentem in corpore, sive a corpore*
*peregrinantes, placere illi*⁵¹. Viventium illa est regio,
in qua non est nox, non est somnus mortis imago:
in qua non est cibus, non est potus, infirmitatis
nostræ fulcimenta, non est morbus, non sunt do-
lores, non medicina, non fora, non mercaturæ, non
artes, non pecuniæ, malorum origo, bellorum causa,
inimicitiae radix: sed est regio viventium, non
morientium per peccatum, sed veram vitam viven-
tium in Christo Jesu, cui gloria et imperium in
sæcula sæculorum. Amen.

ἀποθνησκόντων διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ ζώντων τὴν
καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

D Basilium, si talia de pueris narrare statuisset, προ-
βολῇ non ἀποβολῇ scripturum fuisse. Sed, ut verum
dicam, hæc et alia non pauca Basilianis inepte an-
nexa esse suspicor. Lege Præfationem. — Stabit
certe hujus loci αὐθεντία, nisi validiori argumento
impugnetur. Mire enim in auctoris nostri senten-
tiam quadrat vox ἀποβολῇ, siquidem revera *termi-
natur puerilis ætas (primorum) dentium abjectione*,
circa primam hebdomadem. EDIT. PATROL.

(37) Ita octo mss. At editi χώρα ἐστὶν ἐκεῖ.

(38) Oliv. ἀλγῆματα. Editi cum multis mss. ἀλγῆ-
ματα. Statim Colb. sextus ἐμπορεῖα. Oliv. ἐμπο-
ρεῖα.

(39) Oliv. et alii tres mss. Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
ἡμῶν. Illud quod mox sequitur, τῶν αἰώνων, deest
quidem in editis et in uno aut altero codice: sed in
multis aliis mss. reperitur.